ALİ CANİP OLGUNLU

Ana Tanrıça'dan Mevlana'ya

KaraKutu

"Beni bir ben bilirim,bir de yaradan
Bana bir ben lazım, bir de anlayan"

Yunus Emre

Karakutu Yayınları : 64
Araştırma-İnceleme: 05

© 2010, Karakutu Yayınları
© Bu kitabın her türlü yayın hakları
Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince
Karakutu Yayır. Sanayi ve Ticaret A.Ş.'ye aittir.
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 16079

Yayın Yönetmeni: Rasih Yılmaz
Yayın Koordinatörü: Z. Aybike Yılmaz
Editör: Ahmet Güçlü

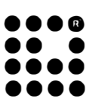
Kapak Tasarım: Hüseyin Özkan
İç Tasarım: Burhan Maden

Baskı: Deniz Ofset Matbaacılık
Gümüşsuyu Cad. Topkapı İş Merkezi
B Blok No: 403
Topkapı-İstanbul
Tel: +90 (212) 613 30 06

ISBN: 978-975-6054-89-5

1. Baskı: Nisan 2004
8. Baskı: Şubat 2010

internet: www.karakutuyayinlari.com
e-mail: karakutu@karakutuyayinlari.com

KaraKutu
Cağaloğlu Yokuşu No: 6-8
Karvar Han Kat: 4 Eminönü-İstanbul
Tel: (0212) 519 83 74 (2 Hat)
Faks: (0212) 519 83 77

ANA TANRIÇA'DAN MEVLÂNA'YA

Ali Canip Olgunlu

KaraKutu

[Ali Canip Olgunlu]

1967'de Kars'ta dünyaya geldi. İlk ve orta dereceli öğreniminin bir kısmını Kars'ta tamamlayan ve eğitimine daha sonra İstanbul'da devam eden Olgunlu, Mimar Sinan Üniversitesi Türkoloji Bölümünü bitirdi. Lisans programından sonra iki sene yurt dışında kalan yazarın ilk kitabı, 2001 yılında çıkan "Motif Motif Anadolu" oldu. Olgunlu, yaklaşık on beş yıldır profesyonel olarak özel gruplara Anadolu'nun eşsiz kültürünü tanıtmaktadır. Ayrıca çeşitli kültür ve sanat merkezlerinde "Dinler Tarihi" konu başlığı adı altında bir dizi seminerler vermektedir.

Yayımlanmış Eserleri:

- Motif Motif Anadolu
- Yedi Tepe Anadolu
- Binbir Mevlâna
- Anadolu'nun Düşünce Mimarları

Sevgili Babama...

Doğacak Olan "Şems" İçin

Bazen her şey için çok geç olduğunu düşünüyorum.
Fakat içimdeki "ben" aniden,
o geç olarak düşündüğüm şeyler için,
bir o kadar da erken olduğunu söylüyor ve ekliyor:
Acele et!..
O erken olarak nitelendirdiğin
ve geç olduğunu düşündüğün şeyler için de
az sonra çok geç olabilir çünkü...

İçindekiler

Giriş: Bir Medeniyetler Mozaiği 11

I. BÖLÜM
ÇOK TANRILI DİNLER 15
Ana Tanrıça Kavramı 17
Hititler ve Dinleri 22
Ana Tanrıça veya Arinna 24
Mitoloji 29
Hitit-Helen Ara Dönemi Anadolu Halkları 34
Kybele'ye Ait Bir Söylence 36
Işık Ülkesi Likya ve Likya Dini 40
Pers Dini ve Anadolu'ya Etkisi 54
Roma Din Karmaşası 56
Roma Dönemi Anadolu'sunda Mithra Dini 58
Yunan ve Yunan Dini (Olymposlu Tanrılar Dönemi) 62
Klasik ve Popüler Yunan Dini 65
Nuh Peygamber Tufanı 68
Kısa ve Tipik Özellikleri ile Olympos Tanrıları 71

II. BÖLÜM
GÖKSEL DİNLER 81
Yaratılış Üzerine 83
Kur'an'a Göre İnsanın Yaratılışı 83
Nuh Peygamber ve Kutsal Kitaplar Açısından
Nuh Tufanı 96
Hz. İbrahim ile Tek Tanrı İnancı 99

Kurban ve Törenleri 105
Bazı Toplumlarda Görülen Kurban Şekilleri 107
Sünnet Akdi Hakkında 109
Yahudi Milleti, Tevrat ve Resuller 111
Hz. Musa Tur Dağı'nda 113
Kral Peygamber Hz. Davud 115
Hz. Süleyman'ın Tapınağı 117
Günümüz Yahudileri ve Uygulamaları 120
Yahudilerde Önemli Semboller 123
Hıristiyanlık; Anadolu Çıkışlı Bir Din 124
Hz. İsa ya da Mesih 126
İncil ve İnciller 132
Hz. İsa ve Mucizelerinden Örnekler 138
Hıristiyan Kilise ve İbadet Yerleri 140
Bazı Bayram Günleri 147
Pavlus ve Reformları 152
Aziz Pavlus'un Anadolu Gezileri 156
Yahudilere Göre Hz. İsa ve Hıristiyanlık 158
Kur'an-ı Kerim'i İncil'den Ayıran Birkaç Husus 160
Anadolu'da Hıristiyanlık 163
Meryem Ana 170
Yedi Uyurlar 179
Kapadokya ve Kapadokyalı Aziz ve Kahramanlar 188
Hıristiyanlığın Üç Büyük Mezhebi 192
Anadolu'daki Hıristiyan Gruplar 196
Üçüncü Göz ve Hıristiyanlık 207

III. BÖLÜM
YEZİDİLER-SABİİLER-KÜRTLER-SEBATAY SEVİ ... 211
Yezidiler 213

Yezidilik ve Kutsal Kitapları 215
Yezidi Din Adamları 219
Sabiilik ve Harran Sabiileri 223
Gerçek Sabiilik 225
Gerçek Sabiilerde Görülen Âdet ve Ayinler 229
Gerçek Sabii Kutsal Alanları ve Kehanetler 230
Harran Sabiileri ve Mabetleri 231
Kürtler ve İnançları 233
Sebatay Sevi 235

IV. BÖLÜM
ANADOLU VE SEMAVİ DİNLERLE
İLGİLİ BAZI SEMBOLLER 241
Ezoterik İnançlar 243
Sayılar 243
Renkler 250
Şekiller 251
Hayvan Motifleri 264

V. BÖLÜM
HZ. MUHAMMED VE MÜSLÜMANLIK 271
Allah Katındaki Son Din 273
Arap Halkı ve Anavatanları 275
Cahiliye Devrinde İnanç 276
İslamiyet'in Doğuşu 279
Son Peygamber'in Savaşları 282
Hz. Ebubekir'in İlk Halife Seçilmesi ve
Dört Halife Dönemi 288
Mezhepler 305
Ehli Sünnet Mezhepleri 312

Bâtınilik 315
Kadim Millet Türkler 317

VI. BÖLÜM
ANADOLU'DA TASAVVUF VE TARİKATLAR 341
Mistik Anlayışı Öğretisi 343
Tasavvufi Daire Üzerinde İnsanın Tekâmülü 356
Tekke veya Dergâh 361
Hoca Ahmet Yesevi 376
Ahi Evren 380
Hallac-ı Mansur 383
Melamilik 394
Hacı Bayram Velî ve Onun Melamiliği 397
Yunus Emre 402
Alevilik 414
Anadolu Aleviliği 422
Hacı Bektaş Veli 426
Bektaşilik 434
Hz. Mevlâna ve Mevlevilik 454
Şems-i Tebrizi 458
Hz. Mevlâna'da Aşk 469
Hz. Mevlâna'da İnsan 471
Hz. Mevlâna'ya Göre İnsan ve Eğitimi 473
Hz. Mevlâna'da Ölüm 477
Hz. Mevlâna'ya Göre Akıl 481
Hz. Mevlâna'da Musiki ve Sema 483
Mevlevilik 487
Hacı Bektaş-ı Velî, Yunus Emre ve Hz. Mevlâna 489
Anadolu'ya Dair 492
Kaynakça 495

Giriş
Bir Medeniyetler Mozaiği

Söz, yüzyıllardır nice tarihi zenginliğe, nice uygarlığa ev sahipliği yapmış Anadolu'dan açılınca, insan konuya nasıl ve ne şekilde başlayacağını bilemiyor, heyecanlanıyor.

Yıllardır Anadolu hakkında yazılanları takip ediyor ve yine yıllardır Anadolu hakkında konuşuyor olmama rağmen Allah'a şükür ki, hâlen aynı heyecanım devam ediyor. Bu eşsiz güzellik ve zenginliğe binlerce yıldır sahip olan "Cömert Anadolu"ya sonsuz teşekkürler...

Ne mutlu biz Anadolulara ki, bu topraklardan besleniyoruz. Dünyanın önderi olan bu kara parçasında, binlerce yıllık kültür birikiminin içerisinde kendimizi arıyoruz.

12.000 yıllık bir medeniyetler tarihine sahibiz; hem de kesintisiz. Anadolu'ya her gelen buraya kendi öz kültürünü, sanatını ve en önemlisi de inancını beraberinde getirmiştir. Anadolu her yeni gelen konuğunu ne istilacı olarak ne de göçmen olarak görmüş, kendi bağrında âdeta bir kültür mozaiği oluşturarak bu insanlara kucak açmıştır.

Anadolu'nun bu misafirperverliğine karşılık, yeni gelen kavimler de burada buldukları her sanata, sanat eserine ve inanç sistemine o kadar güzel uyum sağlamışlardır ki, sonuçta söz konusu kavimler beraberlerinde getirdikleri olgularla Anadolu'da buldukları olguları harman yapıp, ortaya yeni bir

başlangıç, sanat anlayışı, inanç sistemi çıkarmışlar ve yine elbette ki en önemlisi yeni bir tarih yazmışlardır. Bu süreç yüzyıllar içerisinde yüzlerce kez tekrar etmiştir.

Anadolu, M.Ö. 10.000 yılından beri coğrafyası, doğal zenginlikleri ve kültürel boyutuyla önder bir kara parçası olduğundan, her dönemde kavimlerce istila edilmek istenmiştir. İstilacı kavimlerin beraberlerinde getirdikleri doğal kimlikleri ve medeniyetleri, Anadolu medeniyeti ile tanışınca tabii ki geri kalmışlardır. Durum böyle olunca, daha ileri bir medeniyetle tanışan bu kavimler, cömert Anadolu'nun bağrında ister istemez eriyip başka bir hâl almışlardır. Anadolu ise çeşitlilik arz ederek, her defasında bir kültür mozaiği oluşturmuştur.

Dolayısıyla Anadolu tarihi için, "Bir Medeniyetler Mozaiğidir" diyebiliriz. Çeşitliliği ile sanat ve kültür alanında Batı medeniyetlerine kaynak oluşturmuştur. Anadolu toprakları üzerinde yaşamış, yaşayan ve yaşayacak olan her Anadolulu tıpkı onun gibi cömerttir, şefkatlidir, zengindir, cesurdur ve barışçıldır.

Anadolu, tarihin hemen her döneminde çeşitli göçler almıştır. Elbette ki buraya gelen her kavmin kendince bir sebebi vardır. Kimi kıtlıktan dolayı seçmiştir Anadolu'ya gelmeyi, kimi kendi ana yurdunda bulamadığı huzuru bulmak için... Anadolu ise, Allah'ın lütfuyla öyle cömerttir ki, açmıştır her yeni gelene kucağını, sormamıştır "Kimsin?", "Nesin?" diye. Bağrında barındırdığı tüm zenginlikleri açmıştır her yeni gelen yurttaşa, tıpkı daha önce gelenlere yaptığı gibi... Her yeni gelen, Anadolu üzerinde var olan renklerin arasına kendi rengini katmıştır. Her gelen eskiyi korumaya çalışarak Anadolu'da kendi yenisini yapmış (birkaç istisna dışında), yerleşmiş, medeniyetler kurmuş ve Anadolu'yu onlara gösterdiği bu cömertlik karşısında mahcup etmemiştir...

Ana hatlarıyla özetlemek istersek; Hatti, Hurri, Luvi ve Karyalı gibi yerel sayılan Anadolu halkları, ilkin Anadolu'ya

kuzeyden gelen Hititlerle karışırlar. Tüm Anadolu halkları, Hititlerin devlet başkanlığı altında bir imparatorluk kurarlar ve Hititler, "*Anadolu Güneşini*" Mısır'a kadar taşırlar.

Burada kısa bir ara verip dönem ve süreç hakkında bazı önemli bilgiler vermek gerekiyor: Dönem M.Ö. 2.000'li yıllar, "Orta Tunç Çağı" idi. İnsanlığın kültürü henüz "Taş Devri"nin (Kalkolitik) birikimlerine dayanıyor, insanlar madenlerle bile yeni yeni tanışıyorlardı. Biraz daha geriye gittiğimizde insan, avcı-toplayıcı yaşam şekillerinden tarımsal üretim biçimine geçeli (Neolitik, M.Ö. 10.000-7.000) uzun zaman olmuştu. Bu durum, insanların kendi ürettikleri maddi kültür aracılığıyla doğal evrimden bir ölçüde sıyrılıp, özel bir kültürel evrimi başlatmaları anlamına geliyordu ve öteki canlıların tümünü doğrudan etkiliyordu. Yani insan, yeni teknolojiler geliştiren bir varlık konumuna yükseliyordu.

Böylece, Neolitik dönem öncesinden başlayıp günümüze kadar gelen kültürel evrimleşme, Konya yakınlarındaki Çatalhöyük (M.Ö. 9.000) ile ilk önemli atılımını Anadolu'dan başlattı. İnsanlığın başlattığı bu yeni ve eşsiz *maddi* değişim, Mısır ile Afrika'dan; Sümer, Babil ve Asur ile Mezopotamya'dan; Hitit ile de Anadolu'dan başlar. Hititler bu açıdan, özellikle bizim için çok önemlidir. Hititler dediğimiz bu halk, Anadolu'ya gelmeden önce *Nesili* iken, istilacı olarak geldikleri Anadolu'nun yerel halkları Hatti ve Hurrilerle karışarak bütünleşince, kendilerine Nesililer yerine *Hattiler* demeye başladılar. Birlik içerisinde oluşturulan bu devletin başkenti ise *Hattuşa* adını aldı

Büyük Hitit İmparatorluğu, batıdan gelen son bir göç dalgasıyla yıkılınca, Anadolu yeni gelenlerle beraber başka bir renk kazanmış, sonraları ise sırasıyla Yunan, Roma, Pers, Büyük İskender, Türk, Moğol, Selçuklu ve Osmanlı gibi imparatorlukların yaşam yeri olmuştur.

Saygıdeğer Anadolulu hemşerilerim, yıllardır yaptığımız araştırmalara ve bu araştırmalar sayesinde -her şeyden önce bir Anadolu âşığı olarak- edindiğimiz bilgilere dayanarak yazmaya çalışacağımız bu ikinci kitabımızda, ilk önce zengin Anadolu coğrafyasında başlangıçta var olan yerel halkların inanç sistemlerini inceleyecek, ardından da Anadolu'yu mesken tutmuş ve Anadolu üzerinde medeniyetler kurmuş olan milletlerin birebir inanç sistemlerini açıklamaya çalışarak bu topraklara "Kimler geldi? Geldikleri yerlerde neye inanıyorlardı? Anadolu'da neye inandılar?" sorularının cevaplarını vermeye çalışacağız.

Din, insanlık tarihi boyunca insanın bulunduğu her yerde daima var olmuştur. Kitabımızda, Anadolu'da en basitinden en gelişmişine kadar var olan belli başlı inançları, tapınımları ve semavi dinleri özetleyerek incelerken, çalışmamızı tüm dinleri evrensel bir hoşgörü çerçevesinde mükemmelleştiren Hünkâr Hz. Mevlâna ile bitireceğiz.

Bu çalışmanın zorluğunun farkındayız; böyle geniş bir yelpazede kompozisyon çizmek ise tahmin edebileceğiniz gibi işin en zor yanı. Sözümüzü ve konumuzu fazla dağıtmadan, amacımızı ana hatlarıyla en iyi şekilde anlatabilirsek ne mutlu bize!

Bilindiği gibi asırlar içerisinde Allah'ın tebliği "*gerçek kelam*", ne yazık ki gelenek göreneklerle karıştırılarak zedelenmiştir. Biz bu çalışmada, ilkel inançların kaynağına inecek, semavi dinlerin zedelenen yanlarını karşılaştırmalı bir şekilde ele alacağız.

Anadolu'ya ilgi duyan her okuyucu için faydalı olacağına inandığımız bu kitap, Anadolu halklarının inanç ve tapınım özelliklerini irdeleme çerçevesinde gelişecektir.

Ali Canip olgunlu

İstanbul, 2005

I. Bölüm

ÇOK TANRILI DİNLER

Ana Tanrıça Kavramı

Yaklaşık 10.000 yıl önce Anadolu'da yaşayan hemşerilerimiz "anaerkil" yapıdaki bir inanç sistemine sahiplerdi. Bu dönem Anadolu'sunun en önemli yerleşim merkezi ise kuşkusuz Çatalhöyük'tü. Bugün Konya ilinin 50 km güneydoğusunda bulunan Çumra ilçesi sınırlarındaki Çatalhöyük bizce Anadolu'nun ilk başkentidir. Çatalhöyük ile beraber Burdur Hacılar Höyüğü de önemli bir yerleşim merkezidir. Ancak Çatalhöyük, o dönem Anadolu'sunun ve dünyanın en önemli kültür merkezi olarak görülebilir. Parlak Çatalhöyük uygarlığının inanç sistemini ise "Tanrıça" düşüncesi oluşturur.

Çatalhöyük ve o dönem insanının inanç şeklini ele almadan önce Çatalhöyük'ü biraz tanımak gerekmektedir.

Çatalhöyük, Neolitik dönem ile tarih sahnesine çıkar. Anadolulu yurttaşlar, M.Ö. 6.500-5.600 yılları arasında Çatalhöyük'ü mesken tutmuşlardır. Yaklaşık 145 dönüm arazi içerisinde yaşayan 6.000 kişi, evcilleştirdikleri hayvanları ile buraya hayat vermişlerdir. Çatalhöyük insanı ilkin sığırı, koyunu ve keçiyi evcilleştirdi. Ağaç ustasını, dokuma ustasını ve çömlek ustasını kendi bağrından çıkardı. Bir köy kurarak hep beraber ortaklaşa, paylaşımcı bir hayat sürmeye başlayan bu ilk

Anadolulların evleri; bitişik nizam, pencereleri ve kapıları olmayan bir yapıya sahipti. Evlere giriş ve çıkışlar ise damda açılan kapıdan taşınabilir bir merdiven sayesinde yapılırdı.

Sonuçta *Çatalhöyüklüler, üretici toplumun ilk örneklerini sembolize ederler.* Onlar tahılı ve bazı vahşi hayvanları insanoğlunun hizmetine sokabilmişlerdir. Bu denli önemli bir başarıya sahip olan Çatalhöyüklüler, "Toprak Ana"ya yani "Ana Tanrıça"ya tapıyorlardı.

İlkin Çatalhöyük ve Hacılar'da karşımıza çıkan Ana Tanrıça heykelcikleri; büyük karınlı, geniş kalçalı ve iri göğüslü bir yapıdaydı. Bu iri cüsseli doğurgan Ana Tanrıça'yı daima onun sağında ve solunda bulunan vahşi hayvanlar korumaktaydı. Nitekim taht üzerinde gösterilen Ana Tanrıça'nın yanında hep leoparlar vardır.

10.000 yıl önceki Çatalhöyük insanı, üzerinde yaşadığı toprağı tanımaya başlayınca, zaman içerisinde toprağa şekil vermeyi öğrenir. Ve topraktan ürün almaya başlar. Toprak, Çatalhöyüklü için artık bir başka anlam kazanır. Üzerinde yaşadığı bu toprağa farklı bir saygı duymaya başlar. Bir verip, topraktan bin almaktadır. Bundan sonra artık toprak Çatalhöyüklünün gözünde doğurgandır, besleyicidir, âdeta sonsuz sürekliliğin ifadesidir. Bu özellikleri ile toprağı üretken ve doğurgan olan kadına benzetir ve onu "Toprak Ana" yani "Ana Tanrıça" adıyla ifade etmeye başlar.

Çatalhöyük, Anadolu'da ve dünyada ilk olarak Ana Tanrıça' inancı ile ortaya çıkar. Fakat yüzyıllar sonra göksel dinler vasıtasıyla "Tanrı" ifadesi anaerkillikten çıkıp, ataerkil bir ifadeye bürünecektir.

Şöyle ki, 10.000 sene evvel Çatalhöyüklü bir erkek, kadının gebe kalmasında kendisinin ne gibi bir rolü olduğunun farkında değildir. Başlangıçta eşit bir şekilde beraberce avlanan, savaşan kadın ve erkek arasında zamanla bir farklılık ge-

lişir. Erkek kendini kadının yanında ezik hissetmeye başlar. Çünkü, yavaş yavaş karnı şişmeye, göğüsleri büyümeye başlayan kadın, kendi kendine doğurmakta ve nesillerinin devamını sağlamaktadır.

Kadınların bu doğurganlık hâlini yüzlerce yıl olağanüstü bir hayranlıkla izleyen erkekler, tıpkı üzerinde yaşadıkları toprak gibi doğurmakta ve beslemekte olan kadınlara sonsuz bir saygı duymaya başladılar. Ve kadınları, kendilerini besleyen toprakla özdeşleştirdiler. Bu nedenle yeryüzünde ilkin toprakla benzeşleştirilen kadın, tapınılmaya uygun bulundu ve "Ana Tanrıça" inancı bu şekilde ortaya çıktı.

Ana Tanrıça, Anadolu'da geç dönemlere kadar önemini korumuş, zamanla şekil değiştirerek incelmiş ve zarafet kazanmıştır. Tanrıça'nın ismi ise, her Anadolu uygarlığınca değiştirilmiştir.

Neolitik dönem Çatalhöyüklüsü, kapısız ve penceresiz olan evlerinin içine duvar resimleri yaparak sanat tarihini de başlatmıştır. Evler dört veya beş odalı olup, odalardan biri tapınak odası olarak Ana Tanrıça'ya ayrılmıştır. Ana Tanrıça kavramı, başlangıçtan itibaren toprakla özdeşleşse de süreç içerisinde "Toprak Ana" olur. Ardından, kendi inanç sistemi içerisinde gelişerek tüm dünyaya yayılır. Özellikle Anadolu'da farklı zamanlarda ve kavimlerde değişik isim ve tiplemelerle hep etkin kalır. Anadolu coğrafyasının geçmişinde Ana Tanrıça'yı kimi zaman Hepat, Arinna, Nana, Kybele, Rhea, Artemis, İsis ve Leto adları ile tanırız.

Ana Tanrıça, tam 12.000 yıldır Anadolu'da yaşamakta ve saygı görmektedir. Yeryüzünde, Toprak Ana modeline uygun tek kadın profili Anadolu'da yaşamaktadır. Bakın bir Anadolu kadınına; cenaze törenlerinde, düğün evlerinde, savaşlarda hep en ön plandadır. Cömerttir, cesurdur, özverilidir ve savaşçıdır. Günümüz Anadolu kadını hâlen bu özelliğini korumak-

tadır. Adı ile bütünleştiği Anadolu için canını seve seve verir. Hatta canından bile çok sevdiği evladını, üzerinde yaşamış olduğu bir karış Anadolu toprağı için feda eder. Kurtuluş Savaşı'mızdaki Nene Hatunlar, Şerife Bacılar ve nice isimsiz kadınlar Toprak Ana'nın birer sembolüdür.

Ana Tanrıça Tapınım Merkezleri

Tarih boyuca her inanç sisteminin bir ibadet merkezi olmuştur. Bugün Müslümanların ibadet merkezi "camiler", Hıristiyanların "kiliseler", Musevilerin ise "sinagoglar"dır. Bu göksel dinlerden önce var olan Olympos tanrılarının "tapınaklar"ı, Mithra inancının da "mağaralar"ı vardı.

Daha önce de bahsedildiği gibi Çatalhöyük'te Ana Tanrıça'ya ait özel bir ibadet merkezi yoktu. Onlar evlerinin bir köşesini ibadet için kullanıyorlardı. Tarlalarını, boğa veya öküz yardımıyla işliyorlar ve tanrıçalarına da kendileri için çok değerli olan bu hayvanları kurban ediyorlardı.

Bir Çatalhöyüklü için ev hem barınak hem ibadet yeri hem de mezarlık idi. Ölen bir aile ferdinin cesedi, günlerce evin dışındaki bahçede bekletilirdi. Vahşi hayvanlar tarafından cesedin etlerinin yenmesi beklenir, geriye sadece kemikler kalınca da ölen kişinin günahlarından arındığına inanılırdı. Ruhu temsil eden kemikler, evin içine taşınarak eşinin yatağı altına konulurdu. Çatalhöyüklü için insan bedeninin eti *madde*, kemiği *mana* idi. Günahkâr olan madde, saf olan ruhtan arındırılınca o ruh artık evde kimseye zarar vermeden bulunabilirdi.

Ev içinde bulunan tapınaklar ilerleyen dönemlerde evlerden çıkartıldı. Zamanla ortak yaşam, paylaşım ve şehircilik anlayışına ulaşan halkta Ana Tanrıça için ayrı bir tapınak ihtiyacı doğdu. Bundan sonra tanrıçalar için tapınaklar inşa edilmeye başlandı. Tanrıçanın evlerden çıkıp tapınaklarda otur-

maya başlaması sürecinde Anadolu'ya yeni gelen kavimlerin de etkisi olmuştur. Sonrasında ise Ana Tanrıça inanışı, Anadolu'nun her yerinde süreklilik göstermiştir.

Yazı, M.Ö. 4.000 dolaylarında Sümer Mezopotamya'sında kullanılmaya başlanır. Yazının icadı aynı zamanda tarihin başlangıcı olarak kabul edilir. Sümer ve ardından Mısır medeniyetleri oluşuncaya kadar medeniyet adı altında bahsedilebilecek tek kara parçası *"Anadolu"*dur...

Bu medeni kara parçası üzerinde M.Ö. 7.500'lerden itibaren üretime geçen Anadolu insanı, yaşadığı zamanı bağlayan bir anlayışla, tek tanrıçasını yaratmıştır. Yani M.Ö. 7.500'den M.Ö. 4.000'e kadar olan bu süre içerisinde, bir anlamda yazının bulunmasıyla ortaya çıkmaya başlayan medeniyetler ve çok tanrılı dinler öncesinde, tek tanrıça inancı Anadolu'da 3.500 yıl hüküm sürmüştür.

Anadolu'da çok tanrılı dinler dönemi, kendini Hititlerle hissettirmeye başlar. Hititler, yerel Anadolu halklarını askerî olarak birlik içerisinde topladıktan sonra, Anadolu'nun değişik isimlerle anılan Ana Tanrıça'sını Hitit tanrılar topluluğuna gururla katarlar.

Ana Tanrıça'nın yanına binlerce yeni tanrı ve tanrıça gelse de, kavimler var oldukları sürece, Ana Tanrıça'ya hep en önde yer verirler.

Hititler ve Dinleri

Hititlerin Anadolu'ya nasıl ve nereden geldiklerini kısaca açıklamadan önce şunu belirtelim ki, bizim şu an Hitit dediğimiz bu halklar, kendilerine *Hitit* yerine *Nesili* diyorlardı. Durum böyle iken nasıl oldu da bu kavim Hitit olarak adlandırıldı? Hititler, Hint-Avrupa soylu bir ırktır. Onların Karadeniz'in kuzeyinden başlayıp Kafkasya üzerinden Anadolu'ya gelişleri M.Ö. 2.000'li yıllara rastlar. Hititlerin geldikleri yerde bir uygarlıkları yoktu. Anadolu'ya geldiklerinde yerleştikleri Kızılırmak yayı içinde, yerel ve medeni bir halk olan Hattilerle karşılaştılar. Hattiler, Anadolu'nun yerli halkı sayılır ve dilleri Hint-Avrupa kökenli değildir (Ankara-Çorum bölgesinde). Hattiler, yeni gelenlerden daha yüksek bir kültüre, uygarlığa ve ustalığa sahiplerdi. Örneğin, "Güneş Kursu" diye anılan tunçtan yapılmış dinsel simgelerinde orta bölümün "güneşi", etrafındaki tomurcukların da "gezegenleri" betimlemesi, Hattilerin ne denli yüksek bir kültüre eriştiklerini göstermesi bakımından çok önemlidir. Hititler, Hattileri askerî olarak egemenlikleri altına alırlar; ancak Hattilerin dinlerini, dillerini, uygarlıklarını öylesine benimserler ki, iki halk birbirine karışır. Ardından Güneydoğu Anadolu'da bulunan Hurriler ile de tanışan bu ön Hitit grubu, yavaş yavaş Anadolulaşma eğilimi göstererek yerel halklarla bütünleşir.

Hititler, yerel Anadolu halkları ile çok güzel bir uyum içinde Anadolu tarihindeki ilk birliği sağlarlar. Sanat ve mimari âdeta yeni bir şekil alır. Anadolu, dünyanın önder kara parçası hâline gelir. Bunu, Anadolu'nun yerel halkları olan Hattiler, Hurriler ve Luviler ile Anadolu'ya başlangıçta göçmen olarak gelen fakat sonradan Anadolulu olarak göreceğimiz Hititler birlikte başarmışlardır. Böylece cömert Anadolu, sanatta, mimaride ve inanç sisteminde kısaca her alanda ilk kez şaha kalkacaktır...

Ana Tanrıça veya Arinna

Hitit tanrılar topluluğu "Pantheon"ların 1000 tanrısı vardı. Onlar kendilerini, *"Bin tanrılı dine mensup insanlar"* olarak isimlendirirlerdi.

Hititler, kuzey Kafkasya'dan kalkıp Asya üzerinden Anadolu'ya gelirken birçok tanrıya sahiplerdi. Anadolu'nun yerli halkları ile tanışıp onları siyasi ve askerî olarak devlet teşkilatı içerisinde egemenlikleri altına aldıktan sonra, buralarda tanıştıkları tüm yerel tanrı ve tanrıçaları da kabul ettiler. Hepsine aynı saygıyı gösterdiler. Kendi kavim tanrıları ile yerel halkın tanrılarının koruyuculuk niteliklerini birleştirerek kendilerini daha güvenli hissettiler. Bir Hititli için ne kadar çok tanrı varsa o kadar çok güven vardı. Bu nedenle, imparatorluğun dışına yapılan seferlerden dönüşlerde ganimetler arasında dışarıdan ithal edilen tanrı ve tanrıçalar hep olmuştur.

Geleneksel Ana Tanrıça, Hititlerin egemenlik döneminde *Arinna* adıyla anılıyordu. Çatalhöyük'ten beri tanıdığımız Ana Tanrıça genellikle doğurganlığı ile ön planda olup tahtında oturur durumdadır. Bu çağda karşımıza Arinna adı ile çıkan Ana Tanrıça ise niteliklerine nitelik katmış olarak görülür.

Zaman içerisinde hem fiziki şekli hem de nitelikleri farklılaşarak şekillenen Ana Tanrıça'nın adı, geç Hitit döneminde *Kupaba*, Frigyalılar döneminde ise *Kybele* olacaktır. Yerel Anadolu halkı ise Ana Tanrıça'ya farklı isimlerle sesleniyordu. Hattiler *Vurusema*, Hurriler ise *Hepat* diyorlardı.

Süreç içerisinde Ana Tanrıça'nın fiziki şekli bölgelere göre farklılıklar arz eder ve farklı isimlerde anılır. Hitit İmparatorluğu, Çatalhöyük Ana Tanrıça'sının en yakın ardılı olan Arinna için, göklerin tanrısı Teşup'u ortaya çıkarmakta gecikmedi.

Teşup, fırtına tanrısıdır. Ana tanrıçanın paylaşılmaz olan tahtı, tanrıların tanrısı unvanı ile ortaya çıkarılan Teşup'a geçer. Teşup'un ortaya çıkış sebebi ve tanrıların tahtının en sözü geçen tanrısı olmasının nedeni şu şekilde açıklanabilir: Anadolu insanı, kadının doğum olayında erkeğin üstlendiği rolün artık farkına varmıştır. Kadına göre daha kuvvetli ve savaşçı olan erkek, doğurgan olmadığından dolayı kadınının yanındaki ezikliğini atmış ve böylece anaerkil yapı sonlanıp ataerkil yapının başlangıcını oluşturacak tanrıya yakışır niteliklerle dolu olan "Baba Tanrı" yaratılmıştır.

Artık Anadolu insanı daha mutludur ve kendini çok daha güvende hisseder. Yeryüzüne Ana Tanrıça hâkimdir; ürünü veren odur. Gökyüzüne ise Baba Tanrı hâkimdir; yağmur veren ve şimşekleri çakan da odur. *Yeryüzü*, hava + su + toprak + ateş (anasır-ı erbaa) yani dört; *gökyüzü* ise, güneş + ay + yıldızlar yani üçtür. 4 + 3 = 7. Hititler önceleri kutsal sayıyı tanrı ve tanrıçalarının niteliklerinde bulurlardı. Bu yedi sayısı bundan sonraki bölümlerde de hep karşımıza çıkacaktır. Teşup'un simgesi boğadır. Teşup, tanrıların anası Hepatu'nun kocasıdır. Teşup ve Hepatu'nun sonraları Şarruma ismini verdikleri bir oğulları olur. Hititler böylece yedi sayısından sonra üç sayısını da gizemli bir şekilde kullanmaya başlarlar. *Ana + Baba + Oğul.* Bu üçleme aynı zamanda gökyüzünü de simgelemektedir. Baba (Güneş), ana (Ay), oğul (Yıldızlar).

Hititlerin dinî merkezleri tapınaklardır. Hititlere ait en eski tapınak, başkent Hattuşa'da bulunan Büyük Tapınak'tır. Büyük tapınağın en ilginç yanı, tapınak çevresinde bulunan 175 odadır. Bu odalar depo olarak kullanılır ve bu depolarda

tahıl saklanırdı. Tahıllarını hırsızlardan ve düşmanlardan korumak isteyen Hititli için tanrıların evinden daha güvenli bir yer yoktu. Tapınaklarda tahıllara asla zarar gelmezdi. Çünkü onlar tanrılarını hoşnut etmek için her gün kurban veriyorlardı. Bu durumda nasıl olurda bir Hititli için âdeta yaşamın anlamı olan tahıllara zarar gelmesine tanrılar göz yumabilirlerdi?

Tapınaklarda sayısız rahip görev yapardı. Ancak bu rahipler tapınaklarda uyuyamaz, evlerinde aileleriyle birlikte yaşarlardı. Görevleri tapınağı açmak, dua etmek ve tanrılara kurbanlar sunmaktı. Tanrılara her gün et, ekmek ve içki sunulurdu. Özellikle, tanrılar etin kokusu ile beslendikleri için et, yakılarak ikram edilirdi.

Görüldüğü gibi, Hitit tanrı ve tanrıçaları hep dünya işleri ile bağlantılıdır. Hititlerde tanrı ve tanrıçalara duyulan saygının, korkunun ve sevginin beklentisi dünya kaygısıdır. Onların öteki dünya ile ilgili bir talepleri olmamıştır.

Hitit kralları, yaşarken tanrıların sadık birer hizmetkârı olup, aynı zamanda onların temsilcileriydiler. Krallar öldükten sonra tanrılaşırlardı. Hitit tapınaklarında düzenlenen törenlerin idarecisi kraldır. Kral, rahip sıfatı ile de sorumluluk taşırdı. Tapınağa ister kral, ister halk girsin herkes yıkanarak girmek zorundaydı. Temizlenmeden tapınağa girmenin cezası ise ölümdü.

Tapınaklarda, sadece tanrı ve tanrıçalara ait özel kült odaları yoktu; mutfaklar ve fırınlar da vardı. Tapınakta çalışan herkes için temel kural son derece temiz olunması idi. Tapınağa köpek ve domuzun girmesine asla izin verilmezdi.

Tapınağa adak olarak getirilen tüm yiyecekler (hayvanların özrü olmamak kaydıyla) önce tanrılara sunulurdu. Tanrıların bu sunakları yiyecek hâlleri yoktu elbet, ama yine de rahipler tanrılardan gizli saklı bir şey yapmıyoruz düşüncesinde böyle yaparlar, sonra da tanrılara sunulan bu yiyecekleri kendileri yerlerdi.

Amacımız, antik dönemden başlayıp Hz. Mevlâna'ya kadar olan zaman dilimi içerisinde Anadolu'da iz bırakan toplumların inançlarını tanıyıp sorgulamaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmamıza ekleyebileceğimiz bir diğer alt başlık ise; ölü gömme âdet ve usulleridir. Mezar şekilleri, ölü gömme biçimleri ve merasimleri, zaman içinde toplumlara göre farklılıklar gösterir. İnsan hayatının başlangıcından sonuna kadar olan zaman dilimi içerisinde tanrıların rolü ne derece etkinse, ölüm sonrasında da o derece önemlidir. Bu nedenle, bu toplumların ölü gömme âdetlerine de yer vermek böyle bir çalışma için zaruridir.

M.Ö. 7.500'lü yıllarda Çatalhöyük'te başlayan yaşam, o dönem için bir çığır sayılabilir. Çatalhöyük insanı kısa süren hayatlarının sonunda, cesetlerin etlerinin kemiklerden ayrılmasını vahşi hayvanlara bırakıyorlardı. Bu ayrışma sağlandıktan sonra kemikler ceninin anne karnındaki duruş pozisyonuna benzer şekilde bir araya getirilip, evdeki divanın altına bırakılıyordu. Bu tören Çatalhöyük insanının temel ölü gömme âdetiydi.

Hititlerde de cenaze törenlerinde ceninin anne karnındaki duruş şekli kullanılmıştır; ancak onlar cesedin etinin kemiklerinden ayrılmasını beklememişlerdir. Kişi ölünce, kollar ve bacaklar karna doğru çekilerek bir duruş sağlanır ve o şekilde gömülürdü. Hititli bunu düşünerek mi yaptı bilemez ama bu, başlangıca dönüşü en iyi sembolize eden duruş biçimidir.

Hititler, ölüleri yakarak da gömerlerdi. Ceset, özel bir tören ile yakıldıktan sonra küller bir kaba konur ve o kap gömülürdü.

Özellikle Hatti ve Hurrilerde görülen bazı ölüm sonrası gelenekler ise Anadolu'da hâlen yaşatılmaktadır.

Alacahöyük mezarlarında yapılan kazılarda çok sayıda hayvan kemiği (özellikle boğa) ve çanak çömlek parçaları bulunmuştur.

Tabletlerden elde edilen bilgiler gösteriyor ki, her ölen Hattili için ölüm sonrası ölü yemeği hazırlanıp, törene katılan kişilere ikram edilirmiş. Bu anma töreni ölümden sonraki üçüncü, yedinci, kırkıncı ve elli ikinci günlerde de tekrarlanırmış. Bilindiği gibi bu gelenek, Anadolu'nun birçok yerinde hâlen görülmektedir. Geleneğin, İslamiyet'le hiçbir alakası yoktur. Bu Anadolu kaynaklı bir tören ve toplumsal bir uygulamadır.

Hitit Kumarbi Efsanesinden Yunan Yaratılış Efsanesine

Hitit Kumarbi efsanesi ve bunun Yunan Yaratılış efsanesine olan dolaylı etkisini tespit etmeden önce "Mitoloji" üzerine biraz eğilmek gerekir.

Tevrat'ta belirtildiğine göre dünya Tanrı tarafından altı günde yaratılmıştır. İlkin cemadat (dağlar, ovalar), sonra nebatat (bitkiler), ardından hayvanat (hayvanlar) ve son olarak da insanat (insanlar) vuku bulmuştur. Dolayısıyla insan, dünya üzerinde hayat başladıktan milyonlarca yıl sonra varlıkların en güzeli, en mükemmeli olarak yaratılmıştır. İnsan, yeryüzünde düşünmeye ve hayal kurmaya başladığı ilk andan itibaren kâinatı ve kendini yaratan tanrısını kimi zaman gökyüzünde (güneş, ay ve yıldız), kimi zaman da yeryüzünde (deniz, ateş, su, dağ) aramıştır. Ardından yaratanının temsilî heykelini yapmış, mabedini inşa ederek ona tapınmıştır. İnsanoğlu, en ilkel hâlinden (mağara insanı), en mükemmel hâli olan günümüz çağına kadar hiçbir zaman tanrısız ve inançsız olmamıştır.

Mitoloji

Mitoloji, insanoğlunun kendini tanıyıp düşünmeye başladığı andan itibaren yüzyıllar boyu süren bir zaman aralığında inandığı tanrıların, devlerin, kahramanların, hayat ve maceralarını anlatan öykülerden oluşur.

Belirli bir başlangıç ve sona bağlayamayacağımız bu geniş zaman diliminde insanoğlu korkularını, sevinçlerini ve her türlü doğa olayını bir biçimde tanımlamalı ve şekillendirmeliydi. Uzun yıllar boyunca dünyanın her yerindeki insanlar benzer tabiat olaylarını kendilerince yorumladılar. Ve farklı isimlerde ancak benzer görevlerde tanrı ve tanrıçalar, su perileri ve çeşitli kahramanlar yarattılar. Bu tanımlama ve anlamlaştırma çabaları sonucunda ortaya çıkan hikâyelerin tamamına *mitoloji* denmektedir.

Dolayısıyla Hint, Yunan, Hitit, Türk, Roma, Çingene, Arap, Pers vd. mitolojilerinden kolayca bahsedebiliriz. Ancak mitoloji, aynı zamanda bir bilim dalıdır. Günümüzde, farklı ulusların yüzyıllar içerisinde oluşturduğu mitleri inceleyip araştıran ve bir sebep sonuç ilişkisi arayarak bir kültürel sonuca varan bilime, *Mitoloji Bilimi* denir.

Özünde, mitolojinin bilimsel tarafı bizi daha çok ilgilendirir. Tanrılara ve kahramanlara ait mitlerin başlangıcı ve geçirdikleri evreleri ve bu hikâyelerin oluşumunda ortaya konmaya

çalışılan fikirleri anlamaya çalışmak mitolojistlerin uğraş alanıdır. Mitolojistler, bu hikâyelerden çeşitli sonuçlar çıkararak bunların ait oldukları toplumları daha iyi tanıyıp anlaşılmalarında değerli katkılarda bulunurlar.

Önemli olan, herhangi bir milletin mitolojik hikâyelerinin nasıl anlaşıldığından çok, bunlarda anlatılmak istenenin ne olduğudur. Biz anlatılmak isteneni bulmalı ve bu şekilde o toplumu anlamaya çalışmalıyız.

Toplumlar birbirlerinden her alanda etkilenmişlerdir. Kitabımıza konu edindiğimiz toplumları incelerken, bunlar arasındaki etkileşimleri de mitoslar arasındaki benzerliklerden kolayca görebiliriz. Hititler ile Yunanlılar arasında yüzlerce yıllık bir zaman dilimi olmasına rağmen iki milletin mitleri pek çok yönden benzerlikler içerir.

Hitit Kumarbi Efsanesine göre; gökyüzünün tahtında oturan ve gökyüzünün (yani üçün) hükümdarı olan Alalu idi. Alalu'ya tanrısal içkisini Anu sunardı. Alalu'nun göksel hükümdarlığı dokuz yıl sürmüştür (Dokuz kat gökyüzü Türk mitolojisinde de vardır). Bu dokuzuncu yılın sonunda hizmetkâr tanrı Anu, Alalu'ya isyan ederek savaş açmıştır. En sonunda, Alalu'yu yenerek onun tahtına oturur.

Anu, kendisine hizmet etsin diye Kumarbi'yi seçer. Kumarbi, tıpkı Anu'nun daha önce Alalu'ya yaptığı gibi, ona dokuz yıl içki sunar. Burada "içki sunar"dan kasıt, sadece sakilik değildir. Tam anlamıyla hizmetkârlıktır. Dokuz yılın sonunda Kumarbi de Anu'ya savaş açar. Lakin Anu, Kumarbi'nin elinden kaçarak gökyüzüne çıkmaya çalışır. Fakat Kumarbi, Anu'yu ayaklarından yakalayarak onu aşağı doğru çeker ve Anu'nun erkeklik organını ısırır. Kumarbi, Anu'ya yaptığından dolayı sevinç çığlıkları atarken, Anu'da Kumarbi'ye şu şekilde seslenir:

"Tohumlarımı yuttuğun için sevinme!.. Ben senin içine ağır bir yük koydum. Seni önce fırtına tanrısına gebe bıraktım. Sonra Dicle ırmağına ve Taşmişu'ya."

Bu mitolojik hikâyede, gökyüzüne hâkim olma mücadelesi anlatılır. Bu amaç doğrultusunda yapılan her şey mubahtır. Taht için her türlü mücadele verilebilir. Bu öyküden yüzlerce yıl sonra oluşturulan Yunan mitolojisinde de bu efsanenin bir benzeri görülür.

Yunan Yaratılış Efsanesi ise şöyledir: Hesiodos'a göre, ilkin *Khaos* vardı. Khaos, Yunanca "boşluk" anlamında olup sonsuz karanlığı; yani hiçbir şeyi ifade eder. Bu Khaos'tan geniş hacimli ve dayanıklı *Gaia* "yer" ortaya çıkar. Yani Khaos, o sınırsız karanlığında geniş, dayanıklı ama sınırlı Gaia'yı yaratır. Ardından da hayatın kaynağını kuran ve çoğalma sembolü olan *Eros* "aşk" doğar.

Khaos, Gaia'yı yaratıp ilkin basit fakat binlerce sene sonra ilahî bir manaya bürünecek olan aşk'ı Gaia ile birlikte yaratır. Ardından Khaos'tan, *Erebos* "gece" ve *Aither* "ışık" doğar. Khaos bunları doğururken, Gaia'da yıldızlarla dolu olan göğü *Uranos*'u doğurur. Ardından *Pontos*'u, yani denizi meydana getirir.

Böylece evren, varlık ortamında oluştuktan sonra, onun üzerinde yaşayacak olanların yaratılmasına sıra gelir. Gaia, yukarıda da yazıldığı gibi, kendi kendine yarattığı ve kendi öz oğlu sayılan Uranos ile birleşir. Bu ilk birleşmeden "Titanlar" doğar. Titanların sayısı on iki olup altısı kız, altısı erkektir.

Titanlar: Okeanos (okyanus), Koinos, Krios, Hyperian, Iapetos, Kionos, Theia, Rhea, Mnemosyne, Phebe, Tethys, Themis'tir.

Sonraları ise Uranos ve Gaia, alınlarının ortasında tek gözlü olarak yaratılan ve tepe göz olarak adlandırılan Brontes, Steropes ve Arges'i doğururlar.

Dikkat edilecek olursa artık Khaos'tan söz edilmiyor. Khaos, yani sonsuz boşluk, yapacağını yapmış Gaia'yı yarattıktan sonra görevini gece ve ışığı oluşturarak tamamlamıştır. Artık boşluk, yerini varlık âlemine bırakır. Dengeleri Uranos ve Gaia oluşturacaktır. Yunan mitolojisinin bundan sonraki aşamaları, Hitit Kumarbi'ye çok benzer.

Uranos, göklerin hâkimidir. Fakat tuhaf bir nedenle çocuklarından korkar. Çocukları doğduğu anda onları yerin derinliklerine atar ve orada hapseder. Tüm bu zulme Gaia çok kızar ve kocasına kin beslemeye başlar. O bir tanrıçadır ve her türlü güce muktedirdir. Sonunda Tanrıça Gaia, çocuklarının bu acınacak hâllerine daha fazla seyirci kalamaz ve göğsünden bir çelik çıkarıp ondan bir tırpan yaparak çocuklarına bu tırpanla babalarını öldürmelerini söyler. Çocuklardan hiçbiri bu işi üstlenmek istemez, en son doğan Gaia'nın küçük oğlu Kronos haricinde.

Uranos, derin derin uyurken Kronos tırpanıyla babasını hiç acımadan öldürür. Uranos'un parçalanan etleri denize saçılır ve dalgaların üzerinde bembeyaz köpükler oluşur. Bu köpükler arasından, sonraları ilahî bir bakire olacak olan güzellik tanrıçası Aphrodite doğar ve dalgalar güzel Aphrodite'i bir istiridye kabuğu içinde Kıbrıs adasına taşır (Tanrıçaların en yaşlılarından biri olan Aphrodite Kıbrıslıdır.).

Aphrodite bu şekilde dünyaya gelmiştir. Bu sebeple pagan ve göksel dinlerde görüleceği üzere, olağanüstü bir durumla doğacak olan tüm kahraman ve peygamberlerin sembolü *istiridye* kabuğudur. Kronos, babası Uranos'un tahtını ele geçirip zulmüne son verince tahta kendisi oturur ve ilk işi kardeşlerini kurtarmak olur. Fakat unutmamalıdır ki, yaratılış durumu hâlen devam etmektedir. Taht kavgası sürerken, yaratılış da ona paralel olarak gelişmektedir.

Bu yeni huzur ortamında "uyku", "düş", "ıstırap", "fenalık", "açlık" ve "hile" doğar. Kısacası duygu âlemi, Kronos

tarafından özgürlüklerine kavuşturulan kardeş titanların birbirleriyle evlenmelerinden ortaya çıkar.

Tüm bunların sonunda, Kronos kız kardeşi Rhea ile evlenir ve bu evlilikten Hestia, Demether, Hera, Hades, Poseidon ve Zeus olmak üzere üç kız, üç erkek çocuk doğar.

Kronos babasının yaptıklarını unutmamıştır ve kendisi için her şeyden daha kıymetli olan tahtını kaybedeceği endişesine kapılarak doğan çocuklarını doğdukları anda yutar. O, babası Uranos gibi yeni doğan çocuklarını yerin altında değil, tam kontrolü sağlamak için midesinde saklar.

Kronos zamanı simgeler. *Zaman ise her şeyi yutar.* Günümüzde "Kronoloji" olarak adlandırılan zaman kelimesinin kaynağı titan, Kronos'tur.

Rhea, tıpkı annesi gibi, çocuklarının bu hâline çok üzülür. İlk beş evladının Kronos tarafından kendi gözleri önünde yutulmasını hazmedemez. Doğuracağı yeni çocuğunu gece karanlığından yararlanarak Girit Adası'ndaki İda Dağı'nda bulunan Dikte Mağarası'nda doğurur. Kronos'tan habersiz olarak doğan bu çocuğun adı *Zeus*'tur.

Zeus, babası Kronos'a kendi savaşını açar. Kronos'u kusmaya zorlayarak kardeşlerini kurtarır. Kronos'u gökten kovup, yerin en dibine atar. Artık tanrıların başı Zeus'tur. Babası Kronos ve dedesi Uranos'un kız kardeşleriyle evlenmeleri gibi, Zeus da kardeşi Hera ile evlenir. Ve Olymposlu tanrılar dönemi başlar.

Yunan mitolojisinin Olympos tanrıları ve onların olağanüstü maceraları ile çok zenginleşmiştir. İlerideki bölümlerde bu detaylardan örnekler sunacağız.

Özetle; Hitit Kumarbi ve Yunan Yaratılış efsanelerinde başlangıç, sonsuz karanlık ile ifade edilir. Bu karanlıktan doğan tanrılar bir iktidar mücadelesine girişirler...

İnsanoğlu binlerce yıldır ne pahasında olursa olsun hep aynı mücadeleyi vermiyor mu?

Hitit-Helen Ara Dönemi Anadolu Halkları

Anadolu yarımadasını egemenlikleri altında bulunduran topluluklar arasında en renkli ve en önemli inanışların başında Hitit, Yunan ve Mithra inanışları gelir. Kitabımızda, konu bütünlüğü açısından Hitit ve Yunan medeniyetleri arasındaki diğer medeniyetlere de değineceğiz. Özünde, bu medeniyetler arasında inanç bakımından pek fazla bir fark görülmese de Urartu, Frig, Likya ve Lidya devletlerini de bu bağlamda kısaca ele alacağız.

Urartularda İnanış: Urartular M.Ö. 900-600 yılları arasında Doğu Anadolu'da hüküm sürmüş ve adı Tevrat'ta da geçen bir kavimdir.

Urartular, tıpkı Hititler gibi sayısız tanrılara sahipti. Dağların, yolların, nehirlerin ve ağaçların ayrı ayrı tanrıları vardı. Ancak bunlardan en önemlisi aynı zamanda da savaş tanrısı olan "Haldi" ve karısı "Arubani" idi. İkinci derecede önemli olan tanrı, göklerin tanrısı olup, "Teişeba" adı ile anılırdı. Fırtına tanrısı Teişeba'nın karısı ise "Huba"dır. Tanrıların katındaki üçüncü büyük tanrının adı "Şivini" olup, o da güneş tanrısıdır.

Urartu tanrılar topluluğunun bu ilk üç önemli tanrısına bakıldığında birinci sıradaki en önemli tanrı, savaş tanrısı olarak görülür. Oysa Hititlerde en önemli tanrı, güneşin ve fırtınanın tanrısı Teşüp'tü. Urartuların ikinci önemli tanrısının adı Teişeba, Hititlerdeki Teşüp'tür. Teişeba'nın karısı Huba'da, Hitit baştanrısı Teşüp'ün karısı Hepat'ın birebir aynısıdır.

Hitit'in, dolayısıyla Anadolu'nun en güçlü tanrısı Teşüp, Hititlerin yıkılışından üç yüz sene sonra Anadolu'da kurulan bir başka halkın, Urartuların tanrısı olmuştur.

Hititlerin yıkılışından (M.Ö. 1200) sonra, Anadolu'da karanlık çağ olarak adlandırılan zaman içerisinde belli ki barbarca savaşlar olmuştur. Anadolu'da düzen, Hititlerin yıkılması

ile bozulunca, oluşan bu kargaşa ortamında ön plana savaşlar çıkar. Göklerin adaleti, yerini yeryüzünün savaş alanına bırakır. Ve netice de Hitit Panteonu'nun baştanrısı Teşüp, yerini Urartu Panteonu'ndaki savaş tanrısı Haldi'ye bırakır.

Urartularda mağaralar ve sular kutsal sayılırlardı. Bu kutsallığın simgesi ise hayat ağacıydı. Mağara, kutsal alan olma özelliğini Urartu'da devam ettirmiş, Mithra inanışı ise bu özelliği doruğa çıkarmıştır. Bu inanışta mağara, bir anlamda yeryüzünü ve onun bereketini simgeleyen toprak ananın rahmidir; döl yatağıdır.

Friglerde İnanış: Hititler sonrasında Anadolu'da oluşan karanlık çağ, Frigyalılar sayesinde son bulur (M.Ö. 800-600). 400 yıl süren Anadolu karanlık çağında neler olduğu ise pek bilinmiyor. Bilinen tek şey, 400 yıl boyunca bu küçük toplulukların birbirleriyle yaptıkları kanlı savaşlardır. Yapılan bu savaşlar ise, o zamana kadar tüm Anadolu'da oluşan medeniyet izlerini yok etmiştir.

Balkan kökenli bir toplum olan Frigler, Anadolu'ya gelerek bir devlet kurarlar. Frigler, devletin devamlılığının ve istikrarının dine dayandırılması gerektiğini bildiklerinden, beraberlerinde getirmiş oldukları tanrılarını Anadolu'nun yerel tanrıları ile harmanlamakta gecikmezler.

Frig dini doğal olarak Ana Tanrıça inancına dayanır. Ancak, Friglerde Ana Tanrıça keskin hatlarla karşımıza çıkar. Tanrıça'nın görevleri daha ziyade özelleştirilir ve *Kybele* adı altında en önde yerini alır.

Frig mitolojisindeki *Kybele*, daha önce Çatalhöyük'teki Ana Tanrıça, Urartu'daki Hepa, Hititlerdeki Hepat, Yunan'daki Gaia'dan başkası değildir. Toplumlara göre anlatılan efsanelerde tanrıçanın görevleri temelde hep aynı olsa da nitelik ve nicelikleri doğal olarak biraz değişkenlik gösterir.

Kybele'ye Ait Bir Söylence...

Kybele, Attis isimli genç bir Anadolu delikanlısına âşık olur. Attis, sevgilisi ve tanrıçası Kybele'ye sadakat sözü verir. Attis, zaman içerisinde tanrıçasına verdiği sözü unutarak genç bir Anadolu güzeline âşık olur. Bu kız efsanevi Frig Kralı Midas'ın kızıdır. Efsanenin anlatıldığı dönem insanının anlattığına göre Attis, Midas'ın kızı olan bu ölümlü ile evlendiği gün, düğüne (Attis ile Kybele arasındaki gizli aşkı bilmeyen biri tarafından) Tanrıça Kybele de davet edilir. Attis, düğün töreninde tanrıçasını görünce ne yapacağını bilemez, korkuya kapılır ve erkeklik organını hemen orada keser. Attis'i kanlar içerisinde gören Kybele, ona acıyarak sevgilisini çam ağacına dönüştürür.

Tanrıça Kybele bu ihanetten habersizdir, çünkü o saf ve temiz olan aşkı temsil eder. Henüz, tanrıçanın bir haberci tanrısı yoktur. Aslında buna ihtiyacı da yoktur. Çünkü, insanoğlu ve onları yöneten tanrı ve tanrıçalar, kötü huylara ve duygulara henüz tam anlamıyla sahip değillerdir. Tanrıların ve insanların kendi aralarında zamanla kemikleşerek netleşecek olan aldatma, ikiyüzlülük, yalan ve hırsızlık gibi davranışları ilk önce Yunan mitolojisinde görülür.

Yani, insanoğlu başlangıçtan itibaren sahip olduğu tüm saflığını ve dürüstlüğünü yavaş yavaş kaybederek güvenilmesi güç bir imaja doğru sürüklenir.

Aldatılan tanrıça, merhametini göstermiş ve Attis'i çam ağacına dönüştürmekle ona sonsuzluğu bağışlamıştır (Bilindiği gibi çam ağacı yaprağını hiç dökmez).

Tanrıça Kybele'nin tapınım merkezi Sivrihisar yakınlarında Pessinus'ta idi. Tapınağı başta başrahip olmak üzere rahipler yönetirdi. Rahipler, tanrıçanın sevgilisi Attis gibi hadım olmak zorundaydılar. Kybele tapınağında rahip olmak isteyen adaylar özel bir törenle erkeklik organlarını kesip, çam ağacı-

nın altına gömerlerdi. Bu şekilde hem Ana Tanrıça döllenir hem de Attis anılmış olurdu.

Yılın belli dönemlerinde yapılan bu hadım edilme törenleri bir anlamda Kybele ile Attis arasında yapılan sadakat anlaşmasının sembolik bir ifadesi olup, tanrıçanın göksel bakireliğinin ifadesidir. Onun tapınağını koruyup, ona ibadet eden rahipler de cinsiyetlerini tanrıçaya adamalıydılar.

Rahipler cinsel organlarını kestikten sonra tapınakta yahut tapınak dışında cinsellikle ilgili herhangi bir şeyi akıllarından bile geçirecek olsalar, hemen ellerine tespihlerini alıp sabır çekmeye başlarlardı. Kullandıkları tespihler ise özeldi. Rahipler, cinsel organlarını kesip toprağa gömdükten sonra yumurtalıklarını kurşun plakalar içerisine koyarlardı. Ardından, bu kurşun plakalar bir ipe dizilirdi. Gerekli durumlarda da yumurtalıklarından elde edilen bu tespihleri çekip, hadım edilme anını yeniden yaşayarak tanrıçalarından af dilerlerdi.

Kybele, kafasında bir kule ile canlandırılmıştır. Elinde daima bir anahtar vardır. Bu, doğanın anahtarını simgeler. Tanrıçayı yeryüzünün en güçlü dört yaratığından biri olan aslanların çektiği bir araç taşır.

Kybele'nin anma günü 21 Mart'tır. Gün dönümüdür. Bu tarih sonraları birçok inançta özel bir gün olarak kutlanacaktır. Friglerin 21 Mart'ı seçmelerinin sebebi ise gece gündüz eşitliğidir. Baharın başlangıcı; yani yeni bir yılın başıdır. İlkbahar tanrısı Tammuz'un (Temmuz ayının adı buradan gelir) doğum günüdür. Kybele'nin Attis'e bir kez daha sıkıca sarılmaya başlamasının ilk günüdür. Toprak uyanmaya ve ürünlerini vermeye hazırdır.

Bu yeniden diriliş kutlamalarında ise, süslenmiş bir çam ağacı daima hazır bulundurulurdu. Çam ağacı yeni yılın simgesi olarak kabul edilirdi. Günümüzde de yeni yıl kutlamaları sırasında çam ağacının süslenip hazır bulundurulması, özellikle Hıristiyanlar arasında yeni yılın simgesi olarak kabul edilir.

Fakat görüldüğü gibi çam ağacının yeni yılı temsil etmesi Hıristiyanlıkla başlamaz. Bu bir Anadolu geleneğidir.

Diğer taraftan, Roma İmparatoru Sezar, M.Ö. 46 yılında takvimin başlangıcını Ocak ayı olarak ilan etti. Ancak 16. yüzyıl ortalarına kadar Avrupa'da yeni yıl Mart ayının 25'inde başlardı.

1564 yılında Fransa Kralı IV. Charles, takvimi değiştirerek senenin başlangıcını Ocak ayının birinci gününe aldı. O zamanın iletişim şartlarında insanların çoğunun bu tarih değişikliğinden haberi olmadı. Haberi alan herkes buna çok kızdı. Olay protesto edildi. Ve eski takvime sadık kalındı. Fakat yönetim kesimi tarih değişikliğini kabul etmeyen halkı Nisan aptalları olarak niteledi ve çağın gerisinde kalmakla eleştirdi. Ve Nisan başlangıcında sahte partiler düzenleyip, sürpriz hediyeler göndererek onlarla alay etti. Bu güne de "Aptallar günü" dendi. Yıllar sonra takvim herkesçe onaylanıp yeni yılın başlangıcı 1 Ocak olarak kabul edilince Fransızlar da 1 Nisan'ı geleneklerinin bir parçası olarak görüp 1 Nisan şakasını yarattılar.

Sonuçta, Frigler tarafından belirlenen ve yeni yılın başlangıç tarihi olan Mart ayı, yıl başlangıcı olarak geçerliliğini 1564'e kadar korumuştur. Her ne kadar yılın başlangıç tarihi Mart ayından Ocak ayına geçse de, yeni yıl törenlerinde çam ağacı süsleme âdeti hâlen muhafaza edilmektedir.

Frig ana tanrıçası Kybele'nin ünü her yere yayılmıştı. Özellikle kendilerini, gözlerini kırpmadan tanrıçaları için hadım eden rahipleri tüm bölge halkı konuşmaktaydı.

Ana Tanrıça'nın ünü, o dönemin en parlak gücü olma yolunda ilerleyen Roma'nın da dikkatini çeker. Roma o zamanlar Kartacalılarla savaşmaktadır. Durum Roma aleyhine gelişir. Romalılar çareyi kâhinlere danışmakta bulurlar. Kâhinlerin verdiği cevap ise;

"Küçük Asya'nın (Anadolu'nun) Kybele'sinin Roma'ya getirilmesi durumunda Roma, Kartacalıları yenecektir," şeklindedir.

Böylece, M.Ö. 204 yılında tanrıçayı simgeleyen gök taşı muhteşem bir törenle Dikili Limanı'ndan gemiye konularak Roma'ya doğru yola çıkar. Ama gemi İtalya'nın Tiber Nehri'nde karaya oturur. Ne yapılsa nafile... Tam o esnada tanrıçadan bir ses yükselir ve:

"Ancak kirletilmemiş eller kurtaracaktır benim içinde bulunduğum gemiyi," der.

Bu sırada gemide bakire olmadığı için suçlanan ve iftiraya uğradığını söyleyen tutsak bir genç kız bulunmaktadır. Tapınak rahiplerinin bu kehaneti, genç kızın temizliğini ve doğruluğunu kanıtlaması için büyük bir fırsattır. Claudia Quinta adlı bu kız gemiyi çekerek Roma'ya kadar götürür ve Roma, Kartaca'yı yener. Bu mitos ise daha sonraları imparatorluk olacak olan Roma'nın ilgisini Anadolu'ya çevirir.

Lidyalılarda İnanış: M.Ö. 700-550 yılları arasında, Gediz ve Küçük Menderes vadilerini kapsayan bölgede hüküm süren bir Anadolu medeniyetidir. En önemli Lidya şehirleri Sardes, Magnesia, Philadelphia (Alaşehir) ve Opsikon (Kula)'dır.

Lidyalılar sikkeyi icat eden toplumdur. Anadolu'da üstün bir medeniyet kuran Lidyalılar, bilim, sanat ve felsefe ile ön plana çıkar. İnançları ise, geleneksel Anadolu Ana Tanrıçası ile sınırlarını çizer.

Başta başkent Sardes olmak üzere, diğer Lidya şehirlerinde başlangıçta en tipik tanrıça tapınakları Kybele'ye ait olanlardır. Lidya halkı süreç içerisinde Efes Artemis'ine de ayrı bir saygı duyar. Ancak Lidyalının temel inanç sistemi Frigyalılarda olduğu gibi Kybele'dir.

Komşu Efes halkının Artemis'i ile Lidya halkı zamanla kaynaşınca ortaya bazı mitolojik olaylar çıkar. Bunlar arasında en ünlüsü "Niobe" hikâyesidir.

Antik dönemde Sipylos Dağı olarak bilinen dağ, Lidya toprakları içerisindeydi (Manisa'da). Antik dönem yazarların-

dan Pausanias'ın belirttiği gibi, Sipylos Dağı'nda Niobe olarak bilinen bir kaya vardır. Mitolojinin bu kaya ile ilgili anlattığına göre ölümlü Niobe'nin hikâyesi şöyledir:

Niobe'nin on iki çocuğu vardır. Her fırsatta çocuklarından övgüyle bahseder ve onlarla sonsuz gurur duyar. Niobe bu olayı o kadar abartır ki, Apollon ve Artemis'in annesi Leto'yu bile küçük görür. Neticede, ölümlülerin ölümsüz olan tanrı ve tanrıçalara yapacağı küçücük bir saygısızlık bile cezasız kalmayacağından, Apollon ve Artemis, bu ikiz kardeşler, Niobe'nin gözleri önünde onun on iki evladını da öldürürler ve Niobe bu büyük acı karşısında ağlaya ağlaya oracıkta taş kesilir.

Günümüzde Manisa yakınlarındaki Sipylos Dağı'na, Niobe'ye ait olduğu varsayılan bu ağlamaklı taş kaidesini görmeye giden çok sayıda ziyaretçi vardır.

Lidya deyince ilk akla gelen ünlü filozof Thales (güneşin tutulmasını bir yıl önceden hesaplayabilmişti) ve Kybele'dir. Lidya, rakip Efes halkının tanrıçasına da saygılıdır. Tarih biliminin babası olarak kabul edilen Anadolulu Heredot'un anlattığına göre, Lidya Kralı Kroisos, Ephesus'a saldırınca Ephesus halkı Artemis Tapınağı'ndan şehir surları arasına bir ip bağlar ve o sınırlı alan içerisine toplanarak Tanrıça Artemis'in merhametine sığınırlar. Lidya kralı şehre girdiğinde Artemis'e olan saygısından, Artemis'in koruması altında olarak nitelendirdiği ipler arasındaki halka zarar vermez.

Kısaca; Lidyalılar, Ana Tanrıça Kybele tapınımı başta olmak üzere, Ephesus Artemis'ine de saygı duyarlardı.

Işık Ülkesi Likya ve Likya Dini

Ünlü Anadolulu coğrafyacı Strabon'un çizdiği sınırlarda Likya, günümüz Fethiye bölgesi ile tanımlanır.

Likyalı deyince akla önce gurur, bağımsızlık ve kahramanlık gelir. Anadolu'nun bu gururlu halkı, komşu Pamfilya (Antalya bölgesi), Pisidya (Göller bölgesi), Karya (Muğla) şehir ve bölge devletlerinden farklı bir dil konuşuyordu. Batı Anadolu ve Akdeniz bölgesinin en Anadolulu halkı Likyalılardı. Halkının karakteri ve lisanının farklılığı, bir anlamda inançlarını da çeşitli ve zengin kılmıştır.

Likya, Ana Tanrıça geleneğini koruyan bir bütünlük arz eder. Ana Tanrıça'nın ismi Likya bölgesinde Leto olarak bilinir. Civar bölgelerde olduğu gibi (Lidya, Karya, Pisidya, Galatya) Likya'da da Yunan dini etkisini gösterir. Tüm bu bölgelerin mitolojilerine bakıldığında, mitolojiyi oluşturan kahramanların tamamının Yunan kökenli olduğu görülür. Likya ana tanrıçası Leto, Olympos tanrısı Zeus ile tanışıncaya kadar Anadolulu bir kimlikle tanınır. Zeus ile olan beraberliğinden doğan ikizleri Apollon ve Artemis'ten sonra, Likya dini Yunanlaşmaya başlar.

Apollon ve Artemis, Tanrıça Leto tarafından Anadolu kıyılarında dünyaya getirilmiş olup, her iki genç tanrı ve tanrıça da Anadoluludur. Tanrıça Leto'nun en önemli tapınağı büyük bir Likya kenti olan Letoon'da bulunmaktadır.

Likya'nın bu büyük tanrı ailesinin fertleri, Yunan mitoloji ve dininde önemli bir yer tutar. Bu nedenle, ışık tanrısı Apollon ve ulu tanrıça Artemis'i yakından tanımlamalıyız.

Tanrı Apollon

Güneş ve ışık tanrısı Apollon, Olympos tanrısı Zeus ile Tanrıça Leto'nun oğludur. Zeus'un müzmin eşi Hera, Leto'nun Zeus'tan hamile olduğunu anlayınca kıyametleri koparır. Leto, Zeus'un yardımıyla kızı Artemis'i Delos'ta, oğlu Apollon'u ise Patara'da dünyaya getirir.

Her iki çocuk da Anadoluludur. Çok sonraları Apollon kültürü Yunanistan'da popüler olunca, Yunanlılar bu Anadolu ışık tanrısını kendilerine mal etmeye çalışmışlardır. Hâlbuki Apollon Yunanistan'a çok sonraları gitmiştir. Bunu kanıtlayan en iyi örnek Truva savaşlarıdır. Tarihin bu ilk ve en önemli savaşında tanrıları da görürüz. Bu savaş gerçekte, Doğu ile Batı'nın ilk mücadelesidir. Savaş o denli uzun ve çetin geçmiştir ki, dönemin insanı bu savaşa tanrı ve tanrıçaların da katılmasını uygun görmüştür. Bu savaşta Apollon, Troyalıların tarafında yerini alır.

Apollon, Anadolu'da başka hiçbir tanrıya nasip olmayan üne ve tapınaklara sahiptir. Tanrı Apollon, müziğin ve güzel sanatların tanrısıdır. Apollon *lir* ustasıdır. (Lir, yedi telli bir çalgı olup, Apollon onu elinden hiç düşürmezdi.) Apollon, dansın ve mistisizmin de tanrısıdır. Güneş tanrısı olduğundan, hiçbir şey ve hiç kimse onun gözünden kaçmazdı.

Apollon'un en iyi arkadaşları "Hatıranın kızları" olarak bilinen Musalardı (su perileri). Apollon'un en önemli tapınakları, Yunanistan'daki Delphi ve Delos ile Anadolu'da bulunan Patara ve Didim'de onun adına yapılmış olanlardır. Apollon başta defne, yunus, karga, şahin olmak üzere birçok bitki ve hayvanla birlikte anılmıştır. O, heykellerde daima genç ve sakalsız gösterilir. Lir, ok ve yay ise hep onun yanında bulunur.

Apollon'a Ait Bazı Mitoslar...

Apollon'un Koronis ile aşkı: Koronis, Apollon ile sevişerek gebe kalır. Koronis, anne olacağı sırada İskhys adlı bir başkası ile evlenir. Bu arada Tanrı Apollon, bir kargayı sevgilisi Koronis'i gözetlemesi için memur etmiştir. Karga, Koronis'in İskhys ile kendisini aldattığını efendisi Apollon'a söyleyince, efendi Apollon bu olaya çok üzülür ve kargaya lanet eder (Apollon'a kötü haber getirdiği için). O zamana kadar süt gibi

beyaz renkte olan karganın tüyleri Apollon'un laneti sonucu kapkara olur.

Sonuçta Apollon, kendisini aldatan sevgilisi Koronis ve âşığı İskhys'i öldürmeye karar verir. Hamile olan Koronis'in karnını yarıp bebeğini aldıktan sonra, Koronis ve İskhys'i öldürür. Bu çocuk daha sonraları sağlık, iyileştirme ve hekimlik tanrısı *Asklepios* olacaktır. Bergama, sağlık tanrısı Asklepios sayesinde o dönem dünyasının en önemli ve en meşhur sağlık merkezi olarak üne kavuşur.

Bir başka söylence: Marsyas, flütü icad edip olağanüstü bir şekilde çalmaya başlayınca haddini aşarak müzik tanrısı Apollon'a meydan okur. Apollon'un haberci su perileri olan Musalar, bunu Apollon'a haber verirler. Aralarında bir yarışma düzenlenir. Yarışmanın yapıldığı yer ise bugün Ödemiş'in yakınlarında bulunan İmlos Dağı'dır. Hakem ise, ünlü Frigya kralı Midas'tır. Önce Apollon, Anadolu'nun o eşsiz güneşinin altında muhteşem bir lir resitali verir; ardından da Marsyas. Her ikisi de çok güzel çalmışlardır, ama hakem olan Kral Midas oyunu Marsyas'tan yana kullanır. Apollon, Marsyas'ın bu üstün yeteneğini kıskanır ve onu bir ağaca bağlayarak diri diri derisini yüzer. Hakem olan Midas'ın kulaklarını da eşek kulaklarına çevirir. Kral Midas, bu utançla yaşamış ve ömrünün sonuna kadar şapka giyerek kulaklarını saklamıştır.

Tanrı Apollon'un Daphne ile olan aşkı: Bugünkü ismiyle Asi, antik ismiyle Pene Irmağı'nda Pene'nin güzel mi güzel su perisi Daphne, huzurlu ve neşeli bir şekilde yaşardı. Daphne'nin teni bembeyaz ve saçları topuklarına kadardı. Daphne, âdeta Aphrodite'i kıskandıracak kadar güzeldi. O, Tanrıça Artemis'in perilerinden biri olduğu için ölene kadar bakire kalma ayrıcalığına sahipti.

Günlerden bir gün Tanrı Apollon, Daphne'yi görür ve can evinden vurulur. Sanki aşk ve güzellik tanrısı Eros, altın uçlu oklarından birini Apollon'un kalbine fırlatmıştır. Eros bunu

yaparken, ok atmakta üstüne olmayan Apollon'a nispet yaparcasına onu aşk kuyusuna atıvermiştir. Apollon, Dafne'yi (bakire su perisini) gördüğünde ona seslenir ve aşkını sunmak ister. Ancak, kendisine arzulu bir şekilde seslenen Tanrı Apolon'u duyan Dafne, hızla kaçmaya başlar. Dafne'nin vücudu korkudan tir tir titrerken, saçları rüzgârda uçuşur, tüm bedeni âdeta sararır. Kaçarken hem bir tanrı tarafından kovalanmanın korkusunu hem de sahibesi Artemis'e olan bağlılığını nasıl devam ettireceği endişesini taşır. Apollon, Daphne'nin bu ürkek hâlini görünce arkasından şöyle seslenir:

"Kaçma, ey güzeller güzeli! Ben sana kötülük yapmayacağım, sadece sana olan aşkımı sunmak isterim... Dur, ne olursun kaçma!"

Daphne, bu arzulu seslenişe aldırış etmeden hızla koşarken, Tanrı Apollon'dan kurtulmak için bir yandan da babasına yalvarır:

"Baba!.. Baba!.. Kurtar beni, artık koşacak hâlim kalmadı... Kızını ve Artemis'in bakiresini koru!.. "

Ancak nafile, artık iyice yorulan Daphne, Apollon'un kolları arasına yığılır kalır. Tanrı Apollon, Daphne'nin yorgunluktan bitap düşmüş bedenini kollarının arasına alıp sarıp sarmalar. Bir yandan da güzel Daphne'nin kulağına korkacak bir şey olmadığını fısıldayıp, ona olan bu büyük aşkını öpücüklerle ilan etmekten de kendini alamaz. Tanrı Apollon'un nefesini bir anda boynunda, yanaklarında ve dudaklarında hisseden Daphne'nin elinden artık hiçbir şey gelmez. Daphne'ye bundan sonra ne babası, ne de Artemis yardım edebilir.

Yapılacak bir şey olmadığını anlayan Daphne korkuyla ve çaresizlikle bedenini Tanrı Apollon'un güçlü kollarına bırakır.

Apollon'un aşk nefesi, neredeyse Daphne'nin kalbini durdurur... Apollon, tüm arzusu ile sarıldığı Daphne'yi ok-

şarken, Daphne'nin isteksiz çırpınışları zamanla yerini hareketsizliğe bırakır.

Apollon ise, kolları arasındaki biricik aşkının bedeninin hareketsizleştiğini görünce şaşırır, neler olduğunu o an pek anlayamaz. İyice sertleşen Daphne'nin bedenine bakan Apollon çılgına döner:

"Daphne, ağaç oluyorsun!" diye bağırır.

Bunu duyan Daphne artık bekâreti için değil, hayatı için korkmaya başlar. Bedenini hareket ettiremiyordur, vücudunun ağaca dönüştüğünü gözleri ile takip eden Daphne, Apollon'a yalvarırcasına bağırır:

"Apollon! Kurtar beni ne olursun!.. Bedenimi biraz evvel büyük bir istekle arzularken, şimdi bırakma beni... Soğuyan bedenimi ısıt... Ne olur tanrım!.."

Ancak, tüm yalvarışlar maalesef boşunadır. Daphne, yavaş yavaş ağaç oluyordur. Artık, Apollon da bir şey yapamaz ve kahrolur. Daphne'nin kolları dirseklerine kadar dal olmuştur bile... Teninin kar beyazlığı, ayaklarından başlayarak göbeğine kadar yemyeşil olmuştur. Kısa bir süre içerisinde de Apollon'un çaresiz bakışları altında, güzel Daphne çoktan kabuk altında, yemyeşil bir ağaç olmuştur... Daphne'nin artık sesi çıkmıyor, yalvaramıyordur. Apollon, aşkının bu cansız bedenine, daha doğrusu dışarıdan cansız bir ağaç gibi görünen bu yeşil kabuklu ağaç gövdesine tüm içtenliğiyle sıkıca sarıldığında, hâlâ Daphne'nin o ürkek ve sıcacık yüreğinin atışını hisseder. Son kez sıkıca sarıldığında ise, Daphne'nin ağaç olan yeni bedeni, tüm yapraklarını aniden döküverir. Tanrı Apollon gözyaşları içerisinde yerden topladığı Daphne'nin yapraklarından bir çelenk yaparak başına takar.

İşte, o günden beri müzik ve güzel sanatlar alanlarında yapılan yarışmalarda birincilere "defne yapraklı çelenk" ödül olarak verilir.

Tanrıça Artemis

Anadolu Ana Tanrıça inancının sürekliliğini Artemis'te buluruz. Ana Tanrıça başlangıçta isimsiz olarak Çatalhöyük'te çıkar karşımıza. Sonraları Hititlerde Hepat, Friglerde Kybele, Yunan'da Rhea, Likya'da Leto ve Efes'te Artemis olur. Ana Tanrıça'nın fiziki şekli değişir, ismi değişir ama nitelikleri artarak devam ettirilir. Özellikle de Ana Tanrıça'nın Efes'e gelişi ve Artemis adıyla anılmaya başlaması ile ünü dünyaya yayılır. Büyük İskender bile Artemis önünde diz çöker.

Efes Artemis'i "tüm vahşi doğanın ulu anası", "düşkünlerin anası", "kurtarıcı" ve "besleyici" adları ile anılırdı. Bilinen ve klasik olan Ana Tanrıça modeli, Efes Artemis'inde yakın doğu tanrıçalarının da niteliklerini bünyesinde toplayarak yalnızca Anadolu'nun değil, tüm Asya'nın Ana Tanrıça'sı oldu. Efes Artemis'inin en önemli özelliği geleneksel Ana Tanrıça inancını güçlendirerek tüm Asya halklarının da saygınlığını kazanması ve egemenlik alanını genişletmesidir. O dönemin Anadolu, Mısır, Babil ve Pers halkları içinde Efes Artemis'i, tanrıçalar tanrıçasıdır. Tanrıçalar tanrıçasının simgesi ise "Kraliçe Arı" idi. Tanrıça, bünyesinde üç özellik taşıyordu. Bunlar:

1) Kadın

2) Ana

3) Bakire

Tanrıça, bu kutsal üçlemeyi tacındaki kuleleri ile temsil ediyordu.

Artemis, Asya halkının genel Ana Tanrıça'sı olunca onun adına düzenlenen yıllık festival bir ay kadar sürmeye başladı. O dönem dünyasının insanları bu festivale katılmak için akın akın Efes'e giderleri. Efes Artemis'i bakireydi ve bu nedenle kafasında bir hilal taşırdı (doğmamış, döllenmemiş ay) Arte-

mis'in kutsal hayvanı geyik idi. Selvi ağacı da onun simgelerinden biriydi.

Mitolojiye göre Artemis, babası Zeus'tan sonsuza dek bakire kalabilme iznini alır, tıpkı Athena ve Demeter gibi. Artemis, ormanların ve vahşi hayvanların kraliçesidir. Avcı olup iyi ok atar ve yay çeker. Kardeşi Apollon Güneş'in, kendisi ise Ay'ın ifadesidir. Dolayısıyla Güneş erkek, Ay dişidir. Artemis, o kadar çok nitelik ve nicelikle bezenmiştir ki kendisine gösterilen sevgi ve korku son derece yüksektir.

Artemis için Ephesus'ta yaptırılan tapınak, dünyanın yedi harikasından biri olarak bilinir.

Artemis Tapınağı ilk olarak M.Ö. 7. yüzyılda yapılır. Yedi kez yakılıp yıkılan Ephesus Artemis'inin etkisi başlangıçta bölgesel nitelikte idi. Daha sonraları tüm Asya'ya hükmedecek olan Artemis'in asıl mabedi M.Ö. 6. yüzyılda inşa edilir. Bu olağanüstü tapınak 115 m boyunda, 55 m eninde olup yapının mimarları Kersiphiran ve oğlu Metagenes idi.

Tapınağın özel dokunulmazlık ayrıcalığı vardı. Savaş esnasında sığınma yeriydi. Halk, para ve senet gibi kapitallerini güvenlik gereği tapınağa koyardı. Belli bir vergi karşılığında tapınak rahipleri bu durumu organize ederdi. Efes Artemis tapınağı, bir nevi zamanının bankasıydı.

Artemis ve Rahipler: Ephesus Artemis Tapınağı, özel tapınak rahipleri tarafından yönetilirdi. Tapınağa ömür boyu hizmet etmekle görevlendirilen rahipler hadım edilmiş olmalıydı. Rahipler bütün yıl boyunca ulu tanrıçanın geleneksel yıllık anma törenlerine hazırlık yaparlardı. Tapınak rahibeleri ise, bakire olmalıydı.

Efes Artemis'i, geçmişin Ana Tanrıça'sını tüm özellikleriyle temsil ettiği gibi, yüzyıllar sonra doğacak olan Meryem Ana ve ona dair efsanenin de Efes'e gelişini sağlayarak, ona kendi özelliklerini aktaracaktır.

Hz. Meryem, Efes Artemis'i sayesinde "Tanrısal Anne" unvanına kavuşur. Hıristiyanlığı kabul eden Efes halkı, özelliklerini Artemis'e benzettiği Meryem Ana'yı dışlamaz. Çünkü, Efesli için sadece isim değişikliği olmuş, Artemis yerine Meryem Ana ortaya çıkmıştır. Hatırlanacağı üzere Ana Tanrıça'nın ismi değişik toplumlarca farklı adlandırılmıştı. Lakin bu sefer bir ölümlü olan Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem, tanrıçanın niteliklerini bünyesinde toplayarak Meryem Ana olur. İlk Hıristiyanlar Meryem'i Artemis yerine koyarak hem Efes halkının Hıristiyanlaşma sürecini hızlandırdılar, hem de Hz. İsa'nın annesine tanrısal bir kimlik kazandırdılar.

Bugün Meryem Ana'ya ait olduğu söylenen evin eski adı "Ortygia" idi. Ve Efeslilere göre Ana Tanrıça Leto, ikizleri Artemis ve Apollon'u burada doğurmuştu. Ve bu yamaçta bulunan "Kenkirus" adlı su, kutsal bir niteliğe sahipti.

Bu Ortygia denilen tepede, her yıl Artemis adına düzenlenen hac törenlerine binlerce insan akın akın gelip ona adaklar sunardı.

Günümüzde Meryem Ana evi olarak ziyaret edilen ve Hıristiyanlarca yarı hac yeri kabul edilen bu yerde yapılan kazılarda birçok Artemis heykelciği bulunmuştur.

Kitabımızın daha sonraki bölümlerinde görüleceği gibi tarihte II. Ekümenik Konsül olarak bilinen Efes Konsülü'nde Meryem Ana, Efes Artemis'inin yerini alarak tanrısal kimliğe bürünür.

Tanrıça Leto'nun bu Anadolulu ikizleri adına yapılan tapınakların sembolik ifadeleri de son derece ilginçtir: Özellikle Apollon tapınaklarında, tapınağın giriş kapısının merdiven basamak sayısı yedi idi. Apollon'a sunulan hayvanlar kurban edildikten sonra, etler ona sunulmak için tapınağın Cella kısmına götürülürken rahipler bu yedi basamaklı merdivene yönelirlerdi. Önce sağ ayakları ile merdivenin ilk basamağına

basarlardı sonra sol ayaklarıyla ikinci basamağa ve bu şekilde devam ederek yedinci basamakta yine sağ adımla merdivenleri tamamlarlardı. Tanrının huzuruna giden yolda ilk adım da son adım da saygı ve temizliği ifade eden sağ adım ile olmalıydı.

Bilindiği gibi bu tanrı ve tanrıçalar, insanların hayal ürünüdürler. Bizi ilgilendiren ise, bu insanların hayal güçleri ve ne anlatmak istedikleridir. Allah, ilk insan Âdem'den beri yeryüzünü hiçbir zaman peygambersiz bırakmamıştır. Biz, antik çağ insanının hayal ürünü olarak yarattığı tanrılara bakarak bunların tek tanrılı dinler ile olan yakın benzerliklerinin ilişkisini kurabiliriz. Hz. İbrahim ile başlayacağımız tek tanrılı dinlerde bu benzerlikler daha net olarak karşımıza çıkacaktır.

Görüldüğü gibi, Anadolu artık çok renkli bir tanrılar topluluğuna sahiptir. Yunan dini, yerel Anadolu inançlarında baskın olmaya başlar. Özellikle Olymposlu tanrılar hegemonyası kendini iyice hissettirir.

Başlangıçta insanoğlu, tabiat olaylarını açıklayamadığı için tanrı ve tanrıçasını yaratır. Bütün bu olanlara bir anlam vermek isteyen insanoğlu, yarattığı tanrı ve tanrıçalara tüm doğa olaylarını kontrol etme görevini verir.

Onlar hem ölümsüzdürler hem de insanların anlayamayacağı bir özellikteki kendi boyutlarında yaşarlar. Yani insanların yarattıkları tanrılar topluluğu, başlangıçta insanlara çok uzaktı ve insansı özellikleri yoktu; fakat yüzyıllar içerisinde tanrılar topluluğu çeşitli kavimlerce zenginleştirilince, özellikle Yunan dininde bu tanrılar topluluğuna dahil olanların karakterleri insanın karakter ve davranışlarına benzemeye başladı. Yunan dininde görüleceği gibi tanrılar artık kıskançtı, çapkındı, haindi, yalan söylerdi ve âşık olurdu. Bu değişikliğin sebebi, insanoğlunun kendisinde gördüğü ve beğenmediği bütün karakteristik özellikleri, yine kendisinin yarattığı tanrı-

lara ve tanrıçalara empoze ederek, kendi yaptıklarının da tanrılar karşısında bir meşrutiyet kazanmasını sağlamak istemesiydi.

Ataerkil bir yapıda Yunan dini popülerdir. Erkek, kadınını aldatır ama kadın bunu asla yapamaz. Öyle ya, koskoca Zeus bile karısı Hera'yı yüzlerce kez aldatmıştır, ama Hera her seferinde bunlara göz yummuş ve sabırla beklemiştir. Ölümsüz Hera bekliyor da, ölümlü kadınlar niye beklemesin?

Eşcinsel ilişki Yunan toplumunda çok doğaldı. Bunun sebebi ise tanrılara atfedilen bu tür ilişkilerdi. Sonuçta, ilkel insanın yarattığı ya da yaratmak zorunda kaldığı başlangıçtaki tanrıça ve tanrılar o saf, koruyucu ve bereketli niteliklerini kaybettiler. Çünkü insanoğlu zamanla çekirdek modelden ayrılıp şehirleşmeye başlayınca saflığını kaybetti. Artık insan yalan söylemektedir, çapkınlık yapmaktadır ve zalimdir. Tüm bunlar gelişen sosyal hayatın belki de doğal sonuçlarıdır. İnsanlar bu şekilde bir davranış ve yaşayış içerisine girince, kendilerinde var olan tüm davranışları ve karakterleri de tanrı ve tanrıçalarına yüklediler. Her şey paralellik göstermiştir. İnsanoğlu başlangıçta saygı duyduğu tanrısını, zamanla alaya almaya başlar. Bu dejenerasyonun sonucunda ise, artık tek tanrılı dinler dönemi başlayacaktır.

İnsanoğlu; yani bu mükemmel varlık, başlangıçtan beri hep farkında olarak veya olmayarak kendini tanımaya, anlamaya çalışmıştır. İşe ilk önce tabiatı ve tabiat olaylarını tanımakla başlamış, bu çerçevede de inanç sistemini geliştirmiştir.

Süreç içerisinde insan, çevresinde olup biten tabiat olaylarını yavaş yavaş çözünce, inandığı tanrıların da niteliklerini belirginleştirir. İnsanoğlu kendisini geliştirip tabiata hâkim olmaya başladığı andan itibaren ise, yarattığı ve inandığı bu tanrılara yüz çevirmeye başlar.

Bu sefer hâliyle ortaya bir inanç boşluğu çıkar. Bu inanç boşluğu zamanla gelişir, insanlar arasında sosyal ve ahlaki

çöküntüyü doğurur. Bu çöküş ortamında Tanrı, gerçek sözünü peygamberleri aracılığıyla insanlara farklı üsluplarla sunmaya başlar.

Tek tanrılı dinler dönemine geçmeden önce bahsedilmesi gereken birkaç konu daha var. Bunlar aşağıda verilecektir.

Dionysos Dini ve Uygulama Alanı

Yunan tanrılar topluluğuna sonradan katılan Dionysos, Anadolu kökenli bir tanrıdır. Tanrı Zeus ile ölümlü Semele'in oğludur. Detaylarına girmeyeceğimiz bu doğum mitolojisinde, Semele Dionysos'a hamileyken ölür. Semele'nin ölümü sonucu Zeus, Semele'nin karnını yararak cenin olan Dionysos'u alıp onu kendi baldırında olgunlaştırır. Cenin olarak Semele'nin rahminde gelişen; ancak doğum sürecini babasının baldırında tamamlayarak farklı bir durumla iki kere doğmuş olan Dionysos, Zeus tarafından dünyaya getirilmiştir.

Dionysos, şarap ve eğlence tanrısıdır. Yunan tanrılar topluluğuna neden geç geldiği ise bellidir. Tüm günlerini aşk, eğlence ve içki ile geçiren halk, zamanla tüm bu şölenleri derleyip düzenleyecek bir tanrıya ihtiyaç duyar.

İnsanoğlunun sosyal ve ahlaki yaşam koşulları Dionysos'u doğurur. Dionysos, kısa zamanda en sevilen tanrı olur. Neredeyse Apollon'dan bile ünlüdür. Yaşama sevincinin ve şarabın tanrısı olan Dionysos, her şeye hoşgörülüdür. Dionysos adına düzenlenen çılgın partilerde insanların neşesini kaçıranlar zalimce cezalandırılırdı. Dionysos'a karşı saygısızlık olarak adlandırılan bu tutumlar, gerçekte insanoğlunun her türlü çılgınlığına meşru bir zemin arama çabasıydı.

Antik Yunan tiyatrosu bilindiği gibi çok gelişmişti. Tiyatrolarda; lirik, dram, komedi ve epik gibi her tür oyun sahnelenirdi. Antik Yunan toplumunda tiyatronun gelişmesinin ve popüler olmasının sebebi, okur yazar oranının düşük olmasıy-

dı. Haftanın belli günlerinde insanların toplandıkları tiyatrolarda oynanan oyun öncesi Dionysos adına kurbanlar kesilirdi. Dionysos, zamanla o denli şöhrete kavuştu ki bu genç tanrı adına sayısız tapınaklar inşa edildi. Dionysoso'a yapılan ayin törenleri halk arasında en popüler ve en sevimli olanlarıydı.

İnsanlar korktuklarından dolayı değil, kendilerine eğlence ve şarap sunduğu için tanrı Dionysos'a büyük bir hayranlık duyarlardı.

Ve Bir Dionysos Söylencesi: Günlerden bir gün Dionysos, dinlenmek ve denizi seyretmek için Anadolu'nun o eşsiz güzellikteki koylarından birine gider. Tüm görkemiyle denizi seyreden Dionysos'u o civardan geçen bir korsan gemisi görür. Korsanlar o an korumasız olan bu genç, yakışıklı delikanlıyı görür görmez onun bir kral olduğunu düşünerek sessizce kıyıya yaklaşırlar ve Dionysos'un üzerine çullanırlar; kaçmaması için de elini kolunu sıkı sıkı bağlarlar. Dionysos ise hiç direnmez. Gemi yola koyulunca garip bir olay olur. Korsanların dikkatlice sımsıkı bağladıkları Dionysos'un elindeki ve ayağındaki bağlar, kendiliğinden parça parça dökülüp açılır. Geminin ağırlığı artarak su almaya, gemi yavaş yavaş batmaya başlar. Geminin kaptanı, bu uğursuzluğun sebebini bu genç delikanlıda bulur ve vakit kaybetmeden onu kıyıya bırakmak ister. Çünkü kaptan, tutsak olarak aldıkları bu delikanlının bir tanrı olduğunu anlamıştır. Kaptanın bu gence zarar verilmemesi konusundaki ısrarlarına rağmen, korsanların reisi buna karşı çıkar. Reis, kaptana hiddetle bağırır. Ayrıca, bu genci satınca çok para kazanacağını da sözlerine ekler. Reisin bu sözlerinden sonra, rüzgâr aniden kesilir ve gemi denizin üzerinde hareketsiz kalır. Gemi tayfası ne yapsa nafile... Gemi bir milim kıpırdamaz. Bu sırada Dionysos müthiş bir çığlık koparır ve geminin halatları yılan hâline gelerek ıslık çalmaya başlar. Geminin direği aniden salkımlarla dolu bir asmaya dönüşür. Sarmaşıklar geminin her yerini sarar ve geminin kıç tarafından

bir şarap çeşmesi akmaya başlar. Tüm bu değişiklikler karşısında şaşkına dönen mürettebat, Dionysos'un birdenbire aslana dönüşmesiyle ecel terleri döker. Aslan kesilen Dionysos, etrafa saldırmaya başlayınca herkes kendini teker teker denize atar. Dalgalar onları yutar. Denizin yüzüne tekrar çıktıklarında ise, artık onlar birer insan değil, yunus balıkları olmuşlardır. Dionysos, sadece gemi kaptanına acımış ve ona bol rüzgâr vererek yol almasını sağlamıştır. İşte yunus balıklarının insanlara yakın olmasının sebebini Yunan mitolojisi bu şekilde açıklar.

Genele bakıldığında, uygarlıkların siyasi, askerî, dinî ve ticari merkezi olan Anadolu yarımadasında başlangıçta var olan yerel halk ile sonradan Anadolu'ya gelen, önce göçebe daha sonra ise yerleşik duruma geçen halkın inançları birbirini etkilemiştir. Her gelen geldiği yerdeki kimliğini, inancını Anadolu'da korumaya çalışmışsa da nihayetinde Anadolu'nun bağrında eriyip gitmiştir.

Bu süreç dinî açıdan da Çatalhöyük'ten Yunan'a kadar yaşanmıştır. Anadolu kendi içinde bir inanç bütünlüğüne sahipti diyebiliriz.

Ancak, yüzyıllar geçtikçe Anadolu'nun doğusunda ve batısında ortaya çıkan imparatorluklar görüyoruz; doğuda Pers, batıda Roma. Bu iki güçlü devlet Anadolu'ya hâkim olmak için sayısız savaşlar vermiştir. Bu savaşlardan sonra kimi zaman Pers, kimi zaman Roma Anadolu'ya hâkim olacaktır. Ancak hiçbiri Anadolu'yu yurt olarak görmemiştir. Pers'in yurdu İran, Roma'nın ana yurdu yine Roma'dır. O zamanın bu iki süper gücü, Anadolu'nun zenginliklerini kendi ana yurtlarına taşıma çabasına girmişlerdir. Onlar Anadolu'ya hiçbir zaman tam anlamıyla hâkim olmayacaklarını düşünerek, ana yurtlarına hep geri çekilmişlerdir. Roma, Anadolu'yu Pers varken asla uzun süre elde tutamayacağını, Pers'te Roma varken buralarda uzun süre kalamayacağını biliyordu.

Fakat bu zengin kara parçasına hâkim olabilmeyi de her zaman denemişlerdir. Persler Anadolu'yu ele geçirdiklerinde,

gerçek hâkimiyetin dinî sistemlerini (Zerdüştlüğü) Anadolu'ya kabul ettirmekle mümkün olacağına inandılar. Roma'nın ise buna benzer bir endişesi olmamıştı. Anadolu, bir medeniyet ve bilim merkezidir. Anadolu toprakları üzerinde nice imparatorluklar egemen olmuş, nice yeni imparatorluklar doğmuştur; fakat Anadolu deyince ilk akla gelen kültür, felsefe ve bilimdir.

Biz bu çalışmada, tarihin belli dönemlerinde Anadolu için savaş veren doğulu Pers ve batılı Roma inançlarını da incelemek zorundayız. İstilacı iki devlet olmalarına rağmen, geleneksel Anadolu inanç mozaiğinde onların da renkleri vardır.

Pers Dini ve Anadolu'ya Etkisi

Persler Anadolu'ya M.Ö. 6. yüzyılda gelerek burada egemenlik kurarlar. Onlar Anadolu'da yönetime getirdikleri genel valiler ile düzeni sağlıyorlardı. Bunlara *Satrap* denilirdi. Perslerin Anadolu'daki bu egemenliği yüzyıllar sürdü. Ulu Tanrıça Artemis'in sütoğlu olduğuna inanılan Büyük İskender M.Ö. 334'te Perslerin Anadolu'daki hâkimiyetine son verdi. Yaklaşık 300 yıl Anadolu'yu yöneten bu halkın dininin adı Mazdeizm ve Zerdüştlüktür.

Mazdeizm: Var olan her şeyin ortak kullanılması olarak tarif edilebilir. Yani hava ve su gibi nesnelerin yanında, kadınların da ortaklaşa kullanıldığı bir inanç.

Mazdek, M.Ö. 5. yüzyılda bir reformist olarak ortaya çıkar. Her şeyin eşit olarak paylaşılmasını öğütler. Kadını da bir mal sayan doğu toplumu, bu inanışta onu da paylaşılabilir saymıştır. Mazdek'e göre bütün insanlar tanrının kullarıdır. Ve Âdem'in çocuklarıdır. Herkes, ihtiyacına göre diğerinin malını kullanabilmeli, herkes malca eşit olmalıdır. Mazdek bu paylaşımcılığı ortaya koyunca, herkes de malını ortaya koyar. Mazdek öldürülünce, karısı bu dini yaymaya çalışır.

Zerdüştlük: Zerdüşt, İranlı bir peygamber olup, kurduğu dine kendi adını vermiştir. Kutsal kitabının adı "Avesta"dır. Zerdüşt, kendisinden önce İran'da hâkim olan Mazdeizm'in tamamlayıcısı olarak ortaya çıkar. Bu dinin temeli, iyi ve kötünün mücadelesidir. İyiliği *Ahura Mazda*, kötülüğü *Ahmiran* olarak tanımlar. İyilik ile kötülük arasında sürekli bir mücadele vardır ve bu mücadeleyi sürekli iyilik kazanır. Zerdüşt'e göre din, bir takım yalvarmalar ya da tapınmalarla değil, iyiliğe yönelme ile yaşanmalıdır. Dünyada hem iyilik hem de kötülük vardır. Öyleyse üretime geçerek iyiliğin yanında olun ve kazanın der.

Pers (İran) dinine baktığımızda görülüyor ki bu din, Yunan ve onun etkisine giren Anadolu inançlarından farklıdır. Onda daha çok felsefi bir durum hâkimdir.

İnsanoğlunun başına iyi ya da kötü işler gelebileceğini, ancak bunun nedenlerini, Yunan dininde olduğu gibi tanrılara bağlamak yerine, kendinde aramak gerektiğini vurgular. İyi de ortadadır kötü de. Farklı iki kaynaktan çıkan ve var olan bu iki durumdan iyiliği seç ve kazan, der. Çünkü kazanan daima uğrunda çok acı çekilen iyilik olacaktır. Zerdüşt, iyiliği seçmenin doğru olduğunu, ancak iyiliğe giden yolun acılarla dolu olduğunu söyler.

"Çünkü kötü hep yanı başınızdadır. Kötü, cazibelidir; kısa süreli mutluluklar ve güç sağlar. Ama sakın ola ki bu hevese aldanmayın; çok çalışın, üretin, mücadele edin, nefsinizi yenin ve böylece sonsuz mutluluğa iyilik vasıtasıyla ulaşabilin," der.

Zerdüşt iyiliği çiftçi ile bağdaştırır.

"Gerçek dindarlık üretmektir," der. Öyle ya, çiftçi de ürün alabilmek için bütün bir yıl zorluklarla mücadele etmiyor mu? Gerçek, doğru ve zorlu bir çalışmanın neticesinde iyi olarak ortaya çıkacaktır.

Zerdüşt şöyle söyler: "Düşünce iyi düşünülsün, söz iyi söylensin, iş iyi yapılsın."

Zerdüşt dini, ne var ki o dönem Anadolu'sunda pek taraftar bulamadı. Sebebi inanç boşluğu ortamında dejenere olan toplum ve ahlak çöküntüsüydü. Anadolu daha uzun yıllar Olymposlu tanrıların maceralarıyla ilgilenecekti.

Zerdüştler, Ahura Mazda için tapınaklar yapmıyorlardı. Sadece sunaklar üzerinde ateşler yakarak dua ediyorlardı. Ateşe tapmazlardı ama genelde böyle bilinir. Ateş, temizliğin ifadesidir. Persler, özellikle Kapadokya bölgesinde daha etkin olmuşlardır. Uzun süre bu bölgede kaldıklarından ateş-sunak ayinlerini bu coğrafyada uygulamışlar ve Zerdüşt dinini buralarda hâkim kılabilmişlerdir.

Roma Din Karmaşası

Roma, Anadolu'ya M.Ö. 204 yılında gelir. Ana Tanrıça Kybele'nin temsilî gök taşının Roma'ya götürülmesi ile başlayan sürecin devamında, Bergama kralı III. Attalos ölüm döşeğindeyken tüm Bergama Krallığı topraklarını Roma'ya bağışlar. Roma, başlangıçta dinî konularda pek sert sayılmaz. Din konusunda serbest denilebilecek bir politikası vardır. Bunun en önemli sebebi ise, aslında millî bir Roma dininin gelişmemiş olmasıdır. Bir asker toplumu olan Roma için din pek önemli değildir.

Başlangıçta Roma'da hiçbir tanrıya tapınılmıyordu. Sadece kötülüklerden korunmak için büyülere yöneliyorlardı. Luperci adı verilen büyücüler, kendi aralarında bir daire oluşturuyorlardı. Bu dairenin ortasına iyilikleri doldurup kötülükleri çıkartmak şeklinde bir ayin törenleri vardı. İyilik ve kötülük hep yan yanaydı. Yani Romalılar da, Zerdüştlükte olduğu gibi dinlerini iyilik ve kötülük üzerine kurmuşlardı. Ancak Roma dini son derece ilkel iken, Pers dini bir felsefe boyutun-

daydı. Romalılar her yıl 17 Aralık'ta karanlığa karşı yaktıkları ışığın yardımının bütün yıl üzerlerinde olacağına ve yine her yıl, Mart ayının 1. günü kapılarına astıkları defne dalı ve yeni yıl parasının uğur getireceğine inanırlardı.

Başlangıçta buna benzer büyücülük âdetleri ile inanç sistemini oluşturan Roma, zaman içerisinde kendi tanrı ve tanrıçalarını yaratmaya başladı. Roma'da tanrılar çoğu zaman dışarıdan ithal edilirdi. Hititler gibi, Romalılar da yendikleri düşmanın tanrısını benimsiyorlardı. Roma, imparatorluk olunca "Roma bütün dünyanın tanrılarına tapmıştır" sözü ortaya atılacaktır.

Lakin Roma, Yunan çoktanrıcılığına sempati duyar. Yunan tanrıları Romalılaştırılır. Yani, Vesa-Hestia, Venüs-Aphrodite, Diana-Artemis, Mars-Ares, Bakkhus-Dianysos ve Jupiter-Zeus olur. Roma, dinî konularda hep siyasi davranmıştır. Egemenliği altında bulunan halklara asla yaptırım uygulamamıştır. Roma için önemli olan imparatorluğun askerî sınırları ve askerî egemenliktir. Kendilerinin de din ile fazla ilgileri olmadığından, halkların inançlarına pek karışmamışlardır. Ancak dini ön plana çıkaran bir isyan olursa, cezasını da hemen vermişlerdir.

Roma, Hıristiyanlığı M.S. 330'larda kısmen M.S. 395'te ise resmen kabul eder. Ancak, Hz. İsa'ya ilk inananlara, Roma İmparatorluğu'nun zulmü çok şiddetli olmuştur; özellikle Neron zamanında. Roma, imparatorluk sınırlarındaki diğer inançlara kısmen hoşgörülü bakmış; fakat Hıristiyanlara karşı çok fazla şiddet uygulamıştır.

Roma'nın dinî anlayışını özetleyerek bu konuyu açıklamamız gerekir. Roma için, İseviler ya da diğer inançlar bir tehdit oluşturmadığı sürece sorun yoktu. Lakin Roma, Hıristiyanların zamanla çoğalıp Roma yerel yönetiminin içine sızmaya başlamasından büyük bir rahatsızlık duydu. Hıristiyanlığın

hızla yayılması imparatorluğa karşı bir tehdit olarak algılandı. Oysa iktidar tehdit edilemezdi; buna sebep ister din olsun, ister başka bir şey...

Sonuçta Roma, imparatorluğunun geleceği için Hıristiyanlara zulüm etmiştir. Ancak Hıristiyanlık ile mücadele edemeyeceğini anlayınca da gene imparatorluğun devamı için Hıristiyanlığı resmen kabul etmek zorunda kalmıştır. Her şey imparatorluğun devamı içindir...

Roma Dönemi Anadolu'sunda "Mithra" Dini

Mithra, Anadolu'da görülen en gizemli inançtır. Mithras gizemciliği, bu dine kabul edilenlere açıklanan bir sır etrafında yapılanmıştır. Mithra dininin özü sır olduğundan, bu öğretiye ait hiçbir yazılı belge bulunamamıştır.

Mithras tapınakları çoğunlukla yeraltında yapılmış veya gizli mağaralar tercih edilmiştir. Bu mağara tapınaklarda, bol miktarda dokümanlara ulaşılmış olmasına rağmen onların anlamını çözecek bir şifre olmadığından, Mithras dini gizemini hâlen korumaktadır.

Mithras dini, o dönem dünyasında çok fazla yandaş bulmuştur. Bir çığ gibi gelişen Hıristiyanlığın en büyük rakibidir. Aynı potada uzun yıllar egemenlik için uğraş veren bu iki din arasındaki mücadele, İmparator Konstantin'in Hıristiyanlığı seçmesi ile son bulur. Kimi araştırmacıların iddialarına göre, Konstantin Hıristiyanlık yerine Mithras dinini seçse idi, şu anki tüm Hıristiyanları Mithras olarak görülebilirdik.

Mithra dini; Anadolu, İran, Hindistan ve Mezopotamya'yı kapsayan çok geniş bir alana yayılır. M.Ö. 14. yüzyılda var olan bir dindir. Hitit tabletlerinde Mithras'ın adına rastlanır. Hindistan, İran, Mezopotamya gibi yerlerde tutunmaya çalışan Mithra kültü, buralarda pek başarılı olamaz. Ancak M.S. 2. yüzyılda Roma imparatorluk dünyasında olağanüstü bir geli-

şim gösterir. Roma İmparatoru Commodus'un bile benimsediği bu din çok etkin bir hâle gelir. Hıristiyanlık, bu din ile yaklaşık beş yüz yıl kıyasıya mücadele eder. Bugün, Hıristiyanlıktaki vücut-ekmek ve kan-şarap uygulamaları Mithra dinine ait özelliklerdendir.

Özünde İran kaynaklı olabileceği düşünülen Mithra dininde, ışık-tanrı Mithra, bir kayadan doğar ve boğayı kurban ederek dünyayı yaratır. Bütün canlılar boğa'nın kanından meydana gelir. Mithra, ışık-tanrı olarak kötülüklerle mücadele edecek ve onları yendikten sonra güneş-tanrıyla birleşip göğe çıkacaktır.

Dikkat edilirse Mithra, kendisini ifade ederken bir aracı olduğunu dile getirir. Bir anlamda peygamberdir. Güneş-tanrı tarafından görevlendirilmiş olup kendisi ışık-tanrı'dır. Kötülükleri yendikten sonra yeniden güneş-tanrı'sına dönecektir.

Ancak, tüm kötülükleri yok etmesine rağmen kendisinden sonra yine kötülükler oluşabilecektir. Kendisi, tanrısal gök katında insanların kötülüklerle yapacağı mücadeleyi destekleyecektir. Herkes Mithra'nın yardımıyla başarılı olabilir. Başaramayanlar, Mithra'nın yardımından yararlanamayanlardır. Bu nedenle Mithra'yı algılayamadan ölenleri (başaramayanları) ölüm sonrası bir yargılama beklemektedir.

Mithra tapınaklarının yerleri genellikle Roma askerî alanlarıdır. Kült üyelerinin çoğu tüccar, asker ve bürokrattır. Kadınlar külte kabul edilmezler. Üyeler adım adım derece alır, kült içinde yükselirler.

Mithra dini yedi derecelidir. Dine girmek için istekli olan kişi ölmeden önce ölmek zorundadır. Bu, bir anlamda nefsi öldürmek ve mutlak itaattir. Aday, ölmeden evvel ölür ve dirilir. Bu, onun dünya üstünde de mutluluğa ulaştığını gösterir. Öldükten sonra gene yargılanacak ve başarıya ulaştığı için gene dirilip tamamen ölümsüzleşecektir. Her derece bir sınav ile

tamamlanır ve yavaş yavaş son dereceye varılır. Her tören esnasında bir boğa kurban edilir. Bu boğanın kurban ediliş töreni sırasında dünyanın yaratılışı canlandırılır. Ve dine girenler, dine girmeyenlerden farklı olarak bir üstünlük ve mutluluk elde edecektir.

Mithra dininde vaftiz âdeti vardı. Vaftiz su ve balla yapılırdı. Ekmek ve şarapla kutsal yemek yenirdi. Oruç tutulurdu. Özel yemeklerde maske kullanılırdı.

Mithra dini mensuplarının boğa öldürmelerinin sebebi ise astrolojiye dayanır. Yunan-Roma döneminden önceki dönemde, gün dönümü boğa burcundadır. Boğanın öldürülmesiyle Yunan-Roma döneminin gün dönümü olan koç burcuna girileceği ifade edilir. Mithracılar, bu inançtan hareketle uzayın konum değişikliğini boğa öldürme sahnesiyle ölümsüzleştirmişlerdi.

Mithra dini mensupları astroloji ile ilgiliydiler. Bu dine girecek olanlara ilkin astrolojinin temel bilgileri verilirdi. Dinsel törenlerini ise sadece kendi aralarında, bu dine mensup kişiler arasında tam bir gizlilik içinde yaparlardı.

Mithra dininin kutsal alanları mağaralardı. Tüm gizem bu mağara tapınaklarda gelişmiştir. Bakıldığında ve ileride de görüleceği üzere mağara birçok din ve peygamberde önemli bir mekândır. Hz. İsa ve Hz. İbrahim mağarada doğarlar; Hz. Muhammed bir mağarada Cebrail ile konuşur. Bundan önce gördüğümüz Zeus da, hatırlanacağı gibi İda Dağı'ndaki bir mağarada doğmuştur.

Mithra dinine girecek aday, on iki çileden geçmek zorundaydı. Aday öncelikle sıkı bir perhizden geçerdi (oruç). Bir anlamda, terk-i terk ederdi. Bunu takip eden zorlu yolculuğa geçen aday, esir sınıfına yükselirdi. Kendini Mithra'ya esir kılardı. Olgunlaşmış ruh, saf ateşin bulunduğu alana geçerdi. On iki çilenin en son aşaması tanrısal doğruya ulaşıncaya kadar

devam eder ve son bulurdu. Bu zor yolculuk esnasında tüm dinsel sırlar, kendisine aşama aşama öğretilirdi.

Mithras mağaraları gizli olup, buralara gizli tünellerle inilirdi. Tüm mensupların erkek olduğu bu gizemli dinde, herkes kendi aşamasına göre bir isim ile adlandırılırdı.

1) Karya: Ölümü ifade eder. Su ile arınarak yeniden dirilmeyi temsil eder.

2) Gelin: Mithras'ın gelini olarak adlandırılan adaya bir duvak takılır ve eline bir lamba verilir.

Görevi, Mithras heykeline su sunmaktır. Kap onun kalbi, su ise aşkıdır.

3) Mars: Bu üçüncü aşamada aday, eski yaşamından arınmak üzeredir. Düğümlenmiş bir ipi çözer. Sonra kendisine bir taç verilir. Bu, maddeden arındığının ifadesidir.

4) Asker: Adayın kendine önder olarak Mithras'ı seçmesidir. Aslan aşaması da denilen bu aşamada aday ellerini su yerine balla yıkar. Bu, sağlık ve bereketi sembolize eder. Bu aşamadaki aday, kendisinden daha aşağı durumda bulunan arkadaşlarının yaptığı yemeği kutsal tören yerine götüren kişidir. Bu yemek, Mithras'ın güneşin arabasıyla göğe çıkmadan önce, son kez arkadaşlarıyla ekmek ve şarap yemesini canlandıran bir olaydır.

Bu bize Hz. İsa'nın "son akşam yemeği"ni hatırlatıyor.

5) Pers aşaması: Adayın bilgeliğinin en üst derecesini tanımlar. Tasavvuftaki "marifet" kapısını karşılar.

6) Güneşin hükümdarlığı: Bu aşamadaki aday dinsel kabul töreninde Mithra'nın yanında kırmızılar giyerek oturur.

7) Pater: En üst aşamadır. Mithras'ın yeryüzündeki temsilcisidir. Mithra dininde, ölüm ve yeniden diriliş düşüncesi vardır. Bunun yanında, dine kabul edilen için o gün, yeni doğum günüdür. Mithras dini, özellikle Romalı askerler arasında

taraftar bulmuştur. Bunu, bu dinin diğer gizemci inanışlara göre daha disiplinli ve kuralcı olmasına bağlayabiliriz.

Roma, Hıristiyanlığı kabul edince Mithra dininin yaygınlaşmasını sakıncalı bulmuştur. Roma'nın Hıristiyanlığı seçmesindeki en büyük sebep, Hıristiyanlığı çoktan kabul etmiş olan kalabalık halk kitlesidir. Durum böyle olunca Romalı askerler, tüccarlar ve bürokratlar ile temsil edilen Mithras dini, Hz. İsa'nın yoksul sınıfı karşısında yenik düşmüştür.

İlk Hıristiyan toplumu içerisinde birçok Mithras sempatizanı olduğu bilinir. Neticede birlikte gelişen bu iki din arasındaki etkileşim doğaldır. Hıristiyanlıkta var olan vaftiz ve son akşam yemeği Mithras kaynaklıdır.

Dünyanın birçok yerinde Mithra tapınakları vardır. Anadolu'da bulunan Mithra tapınakları son derece geniştir. Gaziantep'in Dülük köyü yakınlarındaki Mithra tapınağı ise bilinen Mithra tapınak-mağaralarının en büyüğüdür.

Yunan ve Yunan Dini (Olymposlu Tanrılar Dönemi)

Helen mi, Yunan mı, Grek mi?

Bu dini ve bu dine ait olan insanları hangi ifadeyle tanımlamak gerekir?

Antik dönemde, dünyada "Grek" olarak bilinen topluluk kendini ya kentlerin adıyla Atinalı, Spartalı, Korintli gibi ya da "Helen" olarak tanıtıyordu. Aslında tüm bu Helenler (şehir devletleri), aralarındaki lehçe farklılıkları nedeniyle birbirlerinden ayrılırlar.

Yani, İyonyalılar Batı Anadolu'da yaşarlardı. Doğulu bir kavim olan Persler, Anadolu'ya geldiklerinde ilk olarak İyonlarla karşılaştıklarından bütün bu Helenlere İyon kelimesinden dolayı kendi ifadeleri neticesinde *Yunan* dediler.

Romalılar gibi batılı kavimler ise, ilk önce Batı Yunanistan'a yerleşmiş bulunan Grekos adlı kavimle karşılaştıklarından bütün Helenlere *Grek* dediler. Bunun yanında, Hıristiyanlığı seçen ve Yunanca konuşan halklar ise daha sonraları Roma devletinden yurttaşlık hakkı alıp, kendilerine Roma kelimesinden doğan *Rum* adını verdiler.

Dolayısıyla bizim Yunan, Batılıların Grek dediği halk, kendini Helen olarak adlandırıyordu. Rum ise, özünde Helen fakat statü gereği Romalı Helen anlamına geldi. Biz Yunan dinini açıklamaya çalışırken bu terimler çıkmazında bocalamak istemedik. Yunanlılar, kendi ifadeleriyle Helenler, M.Ö. 12. yüzyıl ile M.Ö. 8. yüzyıl arasında irili ufaklı göçlerle Anadolu'ya gelirler. Anadolu'ya gelen bu göç dalgaları kendilerini "Aioi", "İon" diye adlandırdılar. Yerleştikleri yerlere de kendi adlarını verdiler.

O dönem Anadolulusu, yeni gelen bu insanları da daha öncekileri olduğu gibi yine bağrına bastı. Çünkü bu yeni gelenler de Anadolu topraklarını yurt olarak seçmişlerdi. Bu göç dalgasına mensup olan her Helen grubu, Anadolu'ya farklı bir renk katmıştır. Bu insanlar Anadolu'da buldukları o olağanüstü zenginlikten etkilenerek kısa sürede Anadolu'ya uyum sağladılar.

Özellikle İyonlar, Anadolu Güneşi'ni iliklerinde öyle hissederler ki, burada muhteşem bir medeniyet kurarlar. Batı Anadolu'da İyonların fizik, astronomi, matematik ve güzel sanatlar alanlarındaki çalışmaları, Anadolu'yu o dönem dünyasının önder kara parçası yapar. Bundan sonra bilimin, felsefenin merkezi İyon bölgesi olacaktır.

Geleneksel olarak kabul edilen Yunan dini mitolojiye dayanır. Eski Yunan kavimlerinin efsanelerini derleyip toparlayan ve Yunan tanrılar topluluğunu bir anlamda şekillendirenler ünlü ozan Homeros ve Hesiodos'tur.

Homeros, İlliada ve Odysseus adlı yapıtlarında hem Truva savaşlarını anlatır hem de tanrılar topluluğunu kişileştirerek âdeta onları yaratır. Homeros, bu anlatımıyla sanki tanrıları bir nizama sokar. Hesiodos ise *"Tanrıların Doğuşu"* adlı eserinde ilk olarak tanrı ve tanrıçaların üremelerini anlatır. Yani, bizim daha önce Olymposlu tanrılara kadar anlattığımız tüm olayları kurgulayan Hesiodos'tur. Bu tanrıları kişileştiren ve görevlendiren de Homeros'tur.

Anadolu, Hesiodos'un ve özellikle de kendi yurttaşı İzmirli Homeros'un oluşturduğu bu Helen dinini benimser. Anadolu'da, Yunan dini etkinliği başlayıp devam ederken, doğulu kavimlerin (Pers) ve Anadolu halklarının geleneksel inançları da etkinliğini korumaktadır. Her yer tanrı ve tanrıça kaynarken etrafta dinden, tapınaktan, efsaneden daha çok var olan bir şey yoktu. Anadolu âdeta bir inançlar höyüğü olmuştur. Bu höyüğün her bir katında birden fazla din vardı. Hâlen de öyledir ya!.. Farklı etnik gruplar ve onların inanç ritüelleri Anadolu'da özel bir hoşgörü ortamında yaşatılmaktadır.

Bir Anadolulu için, Anadolu'nun geçmişi ve geleceği yoktur. Sonsuz şimdisi vardır. Biz sonsuz şimdiyi yaşarken, on binlerce yıllık Anadolu tarihinde, Anadolu'da taş üstüne taş koyan herkesi hemşerimiz olarak görürüz. Binlerce sene önce yaşamış olan bir Anadolulu bizim için dün, binlerce sene sonra yaşayacak olan bir Anadolulu bizim için yarınki zaman dilimindedir. Anadolu'nun etnik kimliği olamaz. Yunanlı, Romalı, Persli, Laz, Kürt, Türk, Rum, Çerkez hiç fark etmez. Biz bu topraklar üzerinde bir araya geldik ve kaynaştık. Bizi biz yapan her birimiz, birbirimizin bir parçasıyız.

Yüzlerce etnik grubun bir arada, binlerce yıllık zaman dilimi içerisinde medeniyetler yarattığı ve hâlen de bir arada yaşadığı başka bir yer var mıdır?

Ne denli güçlü, zengin ve renkli bir coğrafya üzerinde yaşadığımızın farkında olmalıyız. Etnik kökeni ne olursa olsun Anadolu üzerinde yaşayan herkes kardeştir!..

Klasik ve Popüler Yunan Dini

Yunan dini Hesiodos'un "Evrenin Yaratılış" hikâyesinin başlangıcından çok, Homeros'un "Olymposlu Tanrılar" hikâyesiyle bilinir. Hesiodos'un Evrenin Yaratılış' hikâyesini daha önce açıklamış ve sözü Zeus'un hükümdarlığında bırakmıştık.

Yeni baştanrı Zeus hükümdar olduktan sonra, sıra insanın yaratılmasına gelir. Öyle ya onca mücadele niye?.. Kim onlara hizmet edip, kurbanlar sunacak?..

Durum böyle ya da benzer olunca Zeus'un aklına Titanlar gelir. Titan İapetos'un dört oğlu vardır. Bunlardan Menoetios ile Atlas, Zeus'a baş kaldırdıkları için cezalandırılır. Özellikle Atlas, yerküreyi sonsuza kadar sırtında taşımaya mahkûm edilir. Diğer iki titan kardeş, Zeus'a karşı açılan savaşta taraf olmadıklarından dolayı insanın yaratılışında önemli roller üstlenirler.

Yunan mitolojisine göre Olympos tanrılarının kudret ve kuvvetleri vardı. Buna karşılık titan Prometheus'da ise kurnazlık ve zekâ vardı. Zeus, kendisine baş kaldırmayan Prometheus'u Olymposlu ölümsüzler arasına almıştı. Zeus'un emriyle Prometheus, ilk insanı balçıktan yarattı. Fakat insan tabiatın en âciz mahluğu görünümündeydi, çünkü çıplaktı. İlk insanlar çiğ sebzeler ve kanlı etlerle besleniyorlardı. Mağaralarda ve ilkel bir biçimde avlanarak kötü şartlarda yaşamaya çalışan bu vahşi insanlara Prometheus acıdı. (Prometheus'un yarattığı ilk insan ve diğerleri hep erkekti.) Ve onlara madeni işlemeyi ve etleri pişirmeyi öğretmeyi düşündü. Ve Prometheus, insanlara olağanüstü bir hediye sundu. İşte o, ateştir.

O günden sonra insanlar daha iyi koşullarda yaşamaya başladılar. Hayat koşulları gün geçtikçe daha da iyileşti ve artık her şeye sahibiz düşüncesine kapılıp kendilerini tanrılarla eşit tutar duruma geldiler. Zeus, kendisinden habersiz olarak

bu zavallılara ateşi verdiği için Prometheus'un ellerini ve ayaklarını zincirleyerek Kafkas Dağları'na asar. Her sabah bir kartal gelip Prometheus'un ciğerlerini yer, akşama kadar kartalın yediği ciğerler yeniden oluşur ve bu döngü her gün yaşanır oldu. Bu dayanılmaz işkence Prometheus'u mahvetti. Otuz yıl süren bu işkence neticesinde bir gün Zeus onu affetti ve ölümsüzler arasına aldı.

Bu efsanede Prometheus'un insanı nasıl yarattığını ve insanoğlu yüzünden ne acılar çektiğini gördük. Tek tanrılı dinlerin üçünde de insanın yaratılışı konusu bu efsaneyle bazı benzerlikler gösterir:

İlk insan olan Âdem, bilindiği gibi balçıktan yaratılmıştır. Prometheus da ilk insanı erkek olarak ve balçıktan yaratmıştı. Âdem de çıplaktı, aynı Prometheus'un ilk insanı gibi.

İnsanın yaratılış efsanesinin tek tanrılı dinler ile olan benzerlikleri oldukça ilgi çekicidir. Burada konuya kısa bir ara verip Voltaire'in felsefe kamusunda bahsettiği bir mit'i hatırlayalım.

İnsan yaratıldıktan sonra yaşayacağı zaman, yani ömrünün süresi meselesi gündeme gelir. Zeus, insandan önce yaratılan tüm canlıları huzuruna kabul ederek ömürlerinin süresini dağıtmaktadır. Her canlıya ömrünü söyleyen Zeus'un huzuruna en son yaratılan ve sıranın en sonunda bulunan insan gelir. Zeus bakar insanoğluna... Gözü hiç tutmaz. İleride başına bela olacağının farkına varmış gibi yirmi beş sene ile ilk insanın ömrünü sınırlar. Huzurda merakla bekleyen insanoğlu hemen itiraz eder "Bu çok az" diye... Zeus bu itiraza aldırmaz ve söylenerek ona biçtiği seneyi tekrar eder. İnsanoğlunun ısrarlı talepleri karşısında Zeus yine kayıtsız kalır. Zeus'un huzurundan ayrılmadan kendince bir çözüm arayışı içinde olan insan, Zeus'a bir teklif sunar. Teklifinde kendinden önce sırada bulunan hayvanların ömürlerini alıp ona vermesini ister.

Zeus kabul etmez. Sonunda insanoğlunun ısrarı karşısında bunu bir şartla kabul edeceğini söyler. O da şöyledir:

"Senden önce tırtıl, kelebek, tavus kuşu, beygir, tilki ve maymun sıradaydılar. Onların ömürlerinden belli süreler alıp sana vereceğim. Lakin, ömrünün belirli zamanlarını o hayvanlar gibi yaşayacaksın," der.

İnsanoğlu bu teklifi hemen kabul eder. Hiç hesabını yapmaz...

Bu sebepledir ki, yeni doğan bir bebek önce tırtıl gibi yerde sürünür, emekler. Sonra kelebekler gibi neşe içinde koşar, çok mutludur ki bu onun çocukluk çağıdır. Ardından ergenlik çağına gelir insanoğlu, çok alıngandır; kim ne söylerse gururuna dokunur bir tavus kuşu gibi... ve yirmili yaşlar gelir... kırklı yaşlara kadar da hayatın acı gerçeği ile karşılaşır. Hiç durmadan hep çalışır, tabiri caizse bir beygir gibi. Kırkından sonra insan öyle tecrübelerle donanmıştır ki, bir tilki gibidir. Kimse onu kolay kolay kandıramaz. Ve sonunda altmışlı yaşlar gelir ki çirkinlik çağı, yani maymunluk çağıdır.

Yunanlılara göre ilk önce erkek yaratıldı. Kadın o zaman henüz ortada yoktu. Bu devirde insanlar sonsuz bir saadet içerisindeydi. Ve bu devir "Altın devri" olarak isimlendirilmişti. İnsanoğlu üzüntü, keder bilmeden huzur içinde yaşıyordu. Ürün boldu ve kimse ihtiyarlamıyordu. Herkes daima genç ve mutluydu.

Bu devri "Gümüş devri" izledi ki, zamanın insanları bir önceki devre göre daha zayıf ve aşağıydılar. Derken "Tunç devri" geldi. Bu devirde Prometheus insanoğluna yukarıda da bahsettiğimiz gibi ateşi vermiştir. Tunç devrinden sonra "Demir devri" başladı ki, hâlen içinde bulunduğumuz devirdir.

İlk Kadının Yaratılması: Zeus, o zamana kadar yalnız erkeklerden ibaret olan bu insanoğlundan pek memnun değildir. Zaten başından beri de gözü insanoğlunu hiç tutmamıştır.

Kendilerini tanrılar gibi kuvvetli sanan bu mahlukların başına bir dert sarmaya karar verir. Bunun için Zeus, demirci ustası olan oğlu Hephaistos'a bir kadın yaratmasını emreder. Prometheus gibi Hephaistos'ta balçığı su ile yoğurup olağanüstü bir güzelliğe sahip olan ilk kadını yaratır. Adını da niteliği bol manasında "Pandora" koyar. Yaratılan bu kadın, Zeus tarafından Prometheus'un kardeşi Epimetheus ile evlendirilir. Olympos Dağı'ndaki bu önemli düğüne tüm tanrılar davetlidir. Düğüne katılan her tanrı Pandora'ya hediyeler sunar. Zeus, Pandora'ya ağzı kapalı bir çanak hediye eder ve hediyesini verirken de "Sakın açma!" diye tembihler.

Epimetheus ile Pandora'nın çocukları hep kız olur. Böylece yeryüzünde erkek ve kadın nüfusu dengelenir. Yeryüzü insanoğlu ile dolmuş, herkes çok mutlu bir şekilde yaşamaya başlamıştır. Bu mutluluğa son verecek olan şey ise Pandora'nın merakı olacaktır. Zeus'un kendisine hediye ettiği ve ağzını açma diye tembihlediği çanağın ağzını açınca olanlar olur. Meğer kutunun içinde hastalık, yalan, riya, şehvet ve ikiyüzlülük gibi insanı rahatsız eden ve âdeta felaketini hazırlayan nitelikler vardır. Tabii ki kapak açılınca yeryüzündeki herkes bu niteliklerden nasibini alır. Çanağın içerisinde bulunan iyilikler ise bir sis bulutu hâlinde göğe yükselir. Çanağın dibinde bir tek iyilik kalır, onun adı ise "umut"tur.

Böylece insanın yaratılışı, kadının doğmasıyla ve dengelerin oturmasıyla sona erer. Erkek, kadınını bulunca her ikisinin de başı beladan kurtulmayacaktır...

Nuh Peygamber Tufanı

Duekalion ve Pyrrha: Zeus'un kini dinmemiştir. Kadını yaratması ve kötülükleri insanların arasına Pandora vasıtasıyla sokması bile onun insanoğluna olan öfkesini dindirmez. Onları müthiş bir tufan ile boğmak ister. Zeus'un insanoğluna gönde-

receği bu felaketi haber alan Prometheus ise, onların yardımına koşar. Oğlu Duekalion'u durumdan haberdar eder. Duekalion karısı Pyrrha ile üstü kapalı bir kayık yapar ve birlikte içine girerler. Ve Zeus'un tufanı başlar. Yağmurlar yağar, sular kabarır, her yer sular altında kalır. Dokuz gün boyunca gece gündüz dalgaların üzerinde fırtınanın dinmesini beklerler. Onuncu gün fırtına dinmiştir, ancak ikisinden başka yeryüzündeki bütün insanlar ölmüştür. Bu felaketten kurtulan karı koca Darnesse Dağı'nda karaya çıkarlar. Duekalion, baştanrı Zeus'a bir kurban keser ve yalvararak insanların yeniden yaratılmasını ister. Zeus da buna izin verir. Duekalion hiç vakit kaybetmeden kâhinlerin yurdu Delphi'ye gider. Titan Themis ile görüşür. Themis, Duekalion'a der ki:

"Başınıza bir örtü sarın ve dedelerinizin eski ve artık taş olmuş kemiklerini alarak omzunuzun üzerinden arkanıza atın."

Duekalion ve karısı, Themis'in dediklerini yapar. Bu taşlaşmış ata kemiklerini, başları örtülü bir şekilde omuzlarının üzerinden arkalarına atarlar. Duekalion'un attığı taşlardan erkekler, Pyrrha'nın attığı taşlardan ise kadınlar yeniden doğar.

İnsanoğlu ikinci kez, fakat bu defa taştan yaratıldığından dolayı her şeye katlanır hâle gelir.

Bu tufan efsanesine baktığımızda Nuh peygamberi hatırlarız. Semavi dinlerin önemli peygamberlerinden olan Nuh'un tufan olayı Duekalion tufanına çok benzer. Nuh'un, karısı ve çocukları ile beraber, tufan öncesi bindikleri gemi, kırk gün gibi bir süre sular üzerinde kalır. Tufan sonunda Cudi Dağı'nda karaya çıkan Nuh peygamber kurban keser. Göksel dinlerin geleneksel kırk sayısı antik dünyanın geleneksel dokuz sayısı ile aynı gizemi taşır.

Kutsal kitaplara göre;

- Âdem peygamber kırk yıl ruhsuz olarak bekletildi.
- Musa peygamber kırk gün oruç tuttu.
- Yunus peygamber kırk gün balığın karnında kaldı.
- Nuh peygamber kırk gün su üzerinde kaldı.

Yunan mitolojisinde de hep dokuz sayısına rastlamıştık.

Tevrat, İncil ve Kur'an a göre, Allah yeryüzünü yaratıp insanoğlunu da oranın efendisi yapar. Lakin insanoğlu Allah'ın kendisine verdiği nimetlerden yararlanırken O'na olan borcunu, saygısını, ibadetini, sorumluluğunu ve şükrünü unutur. Allah ise bu durum karşısında insanoğlunu uyarmak zorunda kalır. Bu nedenle Allah, günümüze kadar tam altı kez insanoğluna tufan göndermiştir.

Yunan mitolojisindeki tufan olayı, Nuh tufanının birebir aynısıdır.

Yunan dininde, Duekalion tufanından başka tufan görülmez. Çünkü bu tufan, semavi dinlerde de belirtilen altı tufandan ilkidir; yani Nuh tufanıdır.

Hz. Nuh milattan önce kaç yılında yaşadı bilinmez, ancak bilinen o ki yeryüzünü kapladığı iddia edilen bu olağanüstü sel felaketi, o zamanın Mısır, Mezopotamya, Yunan, Anadolu ve Adalar bölgelerinde yaşayan insanlar tarafından daha çok söylence şeklinde efsaneleştirilmiştir. Tek tanrılı dinler öncesi, Yunan toplumu da bu felaketi efsaneleştirdiğinden biz Duekalion tufanına "Nuh tufanı" diyebiliriz.

Allah yeryüzüne altı tufan göndermiştir. Bunlar;

- Nuh Tufanı : Su
- Hûd Tufanı : Kuraklık
- Lût Tufanı : Gökten taş yağması
- Şuayb Tufanı : Gökten ateş yağması
- Musa-Harun Tufanı : Kızıldeniz'in parçalanması
- İlyas Tufanı : Gökten ateş yağması

Tüm bunlar irili ufaklı tufanlardır. Hepsi Allah tarafından iyice çığırından çıkan insanoğlunun üzerine gönderilen uyarıcı sinyallerdir. Her defasında Allah insanı affetmiştir ama insanoğlu her affedilişinden sonra tekrar eskiye dönmüş, gereken dersi almamıştır.

Allah, kurmuş olduğu olağanüstü dünya düzeninin, insan eliyle geliştirilmesini ve kendisine ibadet edilmesini bekler. Sapık, ahlaksız, yalancı bir insan topluluğu istemez. Durum böyle olunca, yeryüzünde görmek istemediği bu dejenere olmuş insanları bazen sert, bazen hafif bir şekilde uyarır.

Kısa ve Tipik Özellikleri ile Olympos Tanrıları

Antik çağ insanı, gerek Anadolu'da gerek Yunanistan'da her gördüğü yüksek dağa Olympos Dağı adını vermiştir. Olympos dağı tanrıların yurdudur. Onlar, zamanlarının çoğunu orada geçirirlerdi. Sadece ölümsüzlerin barınağı olan bu dağlarda tanrılar, entrikaları, aşkları ve zalimlikleriyle yaşarlardı.

Antik çağda, Yunanistan'da bir tane Olympos Dağı olabilecek dağ varken, Anadolu'da yirminin üzerindeki dağ Olympos olarak adlandırılmıştır. Erciyes, Hasan, Ağrı, Süphan, Uludağ... Bunların hepsi birer Olympos Dağı'ydı. Tanrıların yurtları idi. Olympos tanrıları, Anadolu'da çok daha mutluydu. Yunanistan'da tek bir yurtları varken, Anadolu'da sık sık bir dağdan diğerine giderek ölümsüzlüklerinin tadını çıkarıyorlardı. O güzelim Anadolu güneşinin doğuşunu ve batışını seyrediyorlardı. Mutlu Anadolu insanını Olympos Dağı'ndan izleyip, kendileri için sunulan adaklarla keyif sürüyorlardı. Bu nedenle Olympos tanrılarının ana yurdu Anadolu olmuştur. Zamanlarının çoğunu Anadolu'da geçirdiklerinden, başlarından geçen aşkları, kavgaları, düğünleri, yarışmaları ve festivalleri de hep Anadolu mekânlarında yaşanmıştır. Tanrı-

lar ve tanrıçaların ölümlülerle aralarındaki münasebetleri anlatan efsanelere bakıldığında, olayların geçtiği yerlerin adları genelde Anadolu'ya aittir.

On İki Olympos Tanrısı

1. Zeus: Hatırlanacağı gibi babası Kronos'u tahtından indirerek tanrıların başına geçer. Göklerin hâkimidir. Karısı, aynı zamanda kız kardeşi olan Hera'dır.

Zeus genellikle yıldırımlar saçarak kudretini gösterir. Onun ne yapacağını kimse bilemez ve o dilediğini yapar. Ancak çoğu zamanda adaletlidir. İnsanların başlarına gelen bütün kötülükler ve iyilikler onun takdiridir. İnsanlar adaletten sapıp fena yollara giderlerse o zaman kasırgalar koparır ve cezalarını verir.

Zeus, Girit'te İda Dağı'nda Rea tarafından dünyaya getirilmiştir. Daha sonra kardeşi Hera ile evlenmiş ve muhteşem bir düğünleri olmuştur. Ancak, Hera evliliklerinin çoğu döneminde hep mutsuz olmuş, kocası Zeus'un çapkınlıklarına katlanmak zorunda kalmıştır. Zeus için ölümlü, ölümsüz, kız, oğlan hiç fark etmemiş her fırsatta Hera'yı aldatmıştır.

Günlerden bir gün Hera, Olympos Dağı'nda kendi kendine oturmuş dağın tepesinden Anadolu'nun o eşsiz güzelliklerini seyretmektedir. İnsanların kimi tarlalarında çalışmakta, kimi balık avlamakta, kimisi de sevdiği ile beraber eğlenmektedir. Hera, "Cennet Bahçesi Anadolu" üzerindeki cennet ırmakları teker teker seyreder, Dicle'yi, Fırat'ı, Kızılırmak'ı, Gediz'i, Sakarya'yı... Ancak aklı hep Zeus'tadır. Çünkü gene yoktur ortalarda, kim bilir kimin peşindedir?

Zeus'a olan kızgınlığından dolayı onu cezalandırmak ister; ama nasıl?.. Hazır Olympos Dağı'nda kimseler yokken, tek başınayken, seyretmekte olduğu ölümlü insanoğlundan yakışıklı birini hemen Olympos Dağı'na çağırır. Kıskançlıktan gö-

zü dönen Hera kararlıdır, Zeus'u aldatacaktır. Âşığı ile içkilerini yudumlarken, bir gelen olmasın diye yüz gözlü Kerberos köpeğini dağın eteklerine bekçilik yapması için bırakır. Bu köpeğin yüz gözünden elli tanesi gündüzleri, elli tanesi geceleri açık durmaktadır, böylece günün her saatinde uyanık kalır ve onun beklediği yere tanrılar dahil kimse giremez.

Hera, Kerberos köpeğinin bekçiliğinde Olympos Dağı'nı kontrolü altına alınca âşığı ile daha bir yakınlaşır, daha bir rahat olur. Fakat olayı, tanrıların en genci olan haberci Hermes duyar. Hemen, Olympos Dağı dışında yeni bir macera peşinde koşan babası Zeus'a haber verir. Zeus çılgına döner. Anında Olympos'a gelir, ama köpek ona izin vermez. Zeus'un tüm tehditlerine rağmen nafile. Zeus hemen oğlu Apollon'u yardımına çağırır. Apollon, durumu öğrenince başlar lirini ahenkli ahenkli çalmaya. Zeus olup biteni anlamaz. Sinirinden çılgınca sağa sola şimşekler fırlatmaktadır. Apollon, Zeus'a sakin olmasını söyler. Dakikalar geçince Apollon'un o güzel lirinin etkisiyle bekçi köpeğinin bütün gözleri yavaş yavaş kapanır ve Zeus hiddetle Olympos'a girer. Hera ve âşığını rezil eder. İkisini de saatlerce döver. Bu korkunç olay neticesinde Hera, tüm bunların suçunu Apollon'un çaldığı lir'in büyülü sesiyle uykuya dalan bekçi köpeğinde bulur. Ve derhal köpeği huzuruna çağırır. Köpeğe onca hakaret ettikten sonra, sinirini alamaz ve köpeğin gözlerini teker teker parmaklarıyla oyar. Avucunda biriken bu gözleri Olympos Dağı'ndan aşağı doğru fırlatır. Köpeğin gözleri, tam o sırada aşağıdan geçmekte olan tavus kuşunun kuyruklarına düşer. İşte bugün tavus kuşunun kuyruğunda gördüğümüz o güzel gözler bekçi köpeği Kerberos'un gözleridir.

Zeus ile Hera arasında yaşanan bu maceradan da anlaşılacağı gibi, antik çağ insanının hayat tarzı ve aile yapısına bakıldığında ataerkil bir durum görülür. Kadın çalışmaz, onun yeri evidir. Tek görevi yemek yapıp çocuk doğurmaktır. Her He-

len'in çocuk doğuran sadık bir karısı ve eğleneceği bir metresi vardır. Kadın kocasını asla aldatamaz. Cezası ölümdür. Sosyal ve ahlaki yapı böyle olunca, tanrılar da böyle olmalıydı ki, kendi durumları o zaman meşruluk kazansın.

Zeus, Hera'yı hep aldatmaktaydı. Dolayısıyla, insanoğlu için de "aldatma" normal karşılanmalıydı. Öyle ya onları yaratan Zeus değil miydi?

Hera sadık olmalıdır. Kocasını sorgulamadan bekleyen bir ev kadını imajı ile tarif edilir. Üzülebilir, kırılabilir ama asla aldatamaz. O çağ erkeği, karılarına hep Hera modeli çizer. Ama ola ki ihanet ederlerse, cezası Zeus'un Hera'ya yaptığından daha sert olur. Çünkü Hera ölümsüzdür, kadın ise ölümlü.

Görüldüğü gibi mitolojik öyküler aracılığı ile efsanelerin oluşturulduğu dönem insanının sosyal, ekonomik, ahlaki durumu ve doğal olarak da aile yapısına bakışını kolayca öğrenebiliriz.

2. Hera: Zeus'un karısı ve kardeşidir. Evlilik ve ebeliğin tanrıçasıdır. Sinirli ve ürkütücü bir imajı vardır. Göklerin kraliçesidir. Hera'ya ait en büyük tapınak Sisam Adası'ndadır. Simgeleri tavus kuşu ve inek olarak bilinir. Vefakâr ve sadık eşin ilahî timsalidir. Zeus çapkınlık yapar ama o kendini yasa boğar. Aphrodite'ten sonra en güzel tanrıçadır. Hera, çoğu zaman çoğalmanın bir sembolü olan nar ile sembolize edilir. Yüzü, güzelliğin temsili olarak bembeyaz bir tene sahiptir. Beyaz gökyüzü Hera'nın ilahî çehresini ifade eder.

3. Athena: Savaş ve zekâ tanrıçasıdır. Zeus'un kızıdır. Annesi Metis olmasına rağmen Zeus onu garip bir biçimde dünyaya getirir. Zeus, sevgilisi Metis ile olan beraberliği sırasında Hera tarafından basılınca ne yapacağını şaşırır ve Metis'i oracıkta yutar. Hamile olan Metis'in bebeğini Zeus, kendi kafasından dünyaya getirecektir. Akıllı ve zeki Zeus, Metis'i uzun süre kafasında taşır. Ondan kurtulma zamanı gelince

usta oğlu Hephaistos'un yardımıyla kafasını yardırır ve Athena dünyaya gelir.

Athena, sürekli bakireliğin sembolü olan üç tanrıçadan biridir. Savaş tanrısı Ares'ten bile güçlüdür. Adaletli ve temiz kalplidir. Athena hangi taraftan savaşa katılırsa o taraf savaşı kazanan taraf olur. Athena, hiçbir zaman çıplak gösterilmez.

Simgeleri koç, keçi, kumru, servi ve baykuştur.

Bir söylenceye göre; Yunanistan'da krallar çok güzel bir ovada yeni bir şehir kurmak isterler. Krallar kuracakları bu şehre bir isim aramaya başlarlar. Bu şehrin adını, tanrı veya tanrıçalardan birisi koyacaktır. Ama hangisi? O dönem insanı, tanrıları gücendirmemek için onlar arasında bir yarışma düzenlemeye karar verir. Hangi tanrı bu yeni kurulacak şehir için en güzel ve faydalı şeyi yaratırsa, bu şehre o tanrının adı verilecektir.

Yarışmaya katılan tanrı ve tanrıçalar hünerlerini gösterirler. Denizler tanrısı Poseidon, elindeki üç dişli mızrağı ile kayaya vurur ve vurduğu yerden bir at çıkar. Athena ise, elindeki yaldızlı mızrağı yere vurur ve onun vurduğu yerden de gümüş yapraklı bir zeytin ağacı çıkar. Yarışma sonunda baştanrı Zeus, Athena'nın yarattığı zeytin ağacının şehre daha faydalı olacağına karar verir ve şehrin adı savaş tanrıçası olan Athena'nın adını alarak *Athina* olur.

4. Hermes: Rüzgâr tanrısıdır. Babası Zeus, annesi Titan Atlas'ın kızı yağmur perilerinden Maia'dır. En genç tanrıdır. Zarif ve yakışıklıdır. Ayağına giydiği sandaletlerin topuklarında ve başında bulunan sarpuçta kanatlar vardır. Elinde sihirbaz değneği vardır. Hermes, aynı zamanda tanrıların habercisidir. Hırsızların, tüccarların ve pazar yerlerinin tanrısıdır. Ölüleri alt dünyaya (Hades'e) götüren tanrıdır. Asıl görevi, tanrıların buyruklarını çabucak yerlerine ulaştırmaktır.

Bir garip söylence; Hermes, güzel bir ilkbahar günü kendince seyahat etmektedir. Yolunun üzerinde gürültülü bir kalabalığa rastlar. Kalabalığa yaklaşınca bir kralın kendi öz kızını tanrılara kurban etmek üzere olduğunu görür. Bir ölümlü kılığında olup biteni orada bulunan insanlardan öğrenince hemen kanatları yardımıyla gökyüzüne çıkar ve anında elinde bir koçla geri döner. Krala, ülkesinde uzun zamandan beri devam eden kuraklığın geçmesi için tanrılara kızı yerine yine tanrıların izniyle bu koçu getirdiğini söyler. Kral, karşısında Hermes'i ve Hermes'in getirdiği koçu görünce pek sevinir ve kızının yerine koçu kurban eder.

Bu efsane bize, Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i Allah'a kurban etmesini hatırlatır. Bu olaydan ötürü, Hermes'in bir adı da "Koç taşıyan Hermes"tir.

İlk olarak Sümer Gılgamış'ta kaynağını gördüğümüz, sonraları gelişmiş ve semavi dinlerde anlatılan olaylar ile Yunan mitolojisinde karşımıza çıkan efsanelerin birbirleriyle olan bu benzerlikleri bir devamlılığın göstergesidir.

5. Ares: Savaş tanrısıdır. Zeus ile Hera'nın oğludur. Babası Zeus'un savaş tanrıçası Athena'ya olan özel sevgisini kıskanır. Daha çok annesine yakındır. Annesi gibi çoğu zaman asabidir. Ortalığı karıştırmayı, düşmanlıklar yaratmayı pek sever. Etki alanı pek fazla olmayan Ares, Anadolu'da da pek sevilmemiştir.

Anadolu yerel tanrısı olan Herakles (Herkül) ile sürekli çekişme hâlindedir. Her seferinde de Herakles tarafından küçük düşürülür. Aphrodite ile yasak aşk yaşar. Bu yasak aşktan Phobos (Bozgun) ve Deimos (Korku) doğar. Aphrodite ile olan ilişkisi nedeniyle iyice gözden düşer. Zaten pek sevilmeyen bir tanrıdır. Savaş denince ilk akla adaletli, asil, zeki olarak bilinen Athena geldiğinden bir anlamda başka bir savaş tanrısına da ihtiyaç yoktur. Ayrıca evli olan Aphrodite ile yaşadığı ilişkisi

onu iyice gözden düşürmüştür. Bu nedenle Ares genelde çıplak gösterilir. Savaş miğferi kafasından indirilip eline verilmiştir.

Tanrıları sürekli kendilerine örnek alan Helen toplumunda Yunanlılar, evli kadınlarla kurulan ilişkileri tasvip etmezler. Dolayısıyla, Ares'in sevilmemesinin sebebi de onun evli bir tanrıça olan Aphrodite'i baştan çıkarmış olmasıdır. Bu da gösteriyor ki Antik dönem Helen halkı ailenin kutsallığına önem veriyordu.

6. Aphrodite: Güzellik ve aşk tanrıçasıdır. Kronos'un hayalarından damlayan kanlar ve etlerin denizin dalgaları üzerinde oluşturduğu köpükten kendiliğinden doğmuştur. İki özelliğe sahiptir:

- *Aphrodite Urania;* temiz sevginin tanrıçasıdır.
- *Aphrodite Pandemos;* fuhşun tanrıçasıdır.

Demirci ve işçi topal Tanrı Hephaistos'un karısıdır. Ares en büyük aşkıdır. Aphrodite, hep çıplak olarak gösterilir. Güzelliğini örtmek istememiştir. Güvercin, kumru ve gül simgeleridir.

Bir söylence; Tanrılar ve tanrıçalar hep beraber Çanakkale yakınlarındaki İda Dağı'nda (Kaz Dağları) hoş sohbet oturup nektarlarını yudumlarken, en güzel kim tartışması açılır. Zeus'un karısı Hera mı, kızı Athena mı, yoksa Aphrodit mi? Bu tartışma açılınca her üçü de güzelliği kendi üzerine alınır. Orada bulunan hiçbir tanrı bu konuda fikirlerini söylemeye cesaret edemez. Durup dururken ortalık gerginleşir. Tanrıların bu durumundan faydalanan fesat Eris, üzerine *"En güzel Tanrıça'ya"* yazısı bulunan bir elmayı masanın ortasına atar.

Üç tanrıça aynı anda elmayı almak için uzanır. Saç saça, baş başa kavga başlar. Ortalık gürültüden çekilmez bir hâl alır. Zeus hiç istemeyerek duruma el koyar. Her üç tanrıça ile olan münasebetinden dolayı bir karar vermek istemez.

"Tanrıçalar!" der. "Ben üçünüzü de aynı ölçüde severim. Bu meselenin hakemliğini İda Dağı'nda çobanlık yapan Paris'e bırakıyorum. Gidin ve onu bulun!.. Meseleyi halledin!.. "

Üç tanrıça, Hermes'in rehberliğinde Paris'in yanına giderler. Hermes, durumu Paris'e anlatır. Paris, üç tanrıçayı da şöyle bir baştan aşağıya süzer. Aklından neler geçer bilinmez ama karar verememektedir. Bunu fark eden tanrıçalar başlarlar Paris'e vaatlerde bulunmaya.

Hera:

"Bak yakışıklı" der, "elmayı bana verirsen seni dünyanın en kudretli ölümlüsü yaparım."

Aphrodite:

"Bak güzelim" der "elmayı bana verirsen sana dünyanın en güzel ölümlü kadınını veririm."

Athena ise:

"Bak koçum" der, "elmayı bana verirsen seni dünyanın en güçlü savaşçısı yaparım."

Bu birbirinden güzel vaatlerin arasında şaşırıp kalan Paris, nihayetinde *"en güzel kadın"* vaadinde bulunan Aphrodite'in eline elmayı verir. Böylece, Aphrodite güzellik tanrıçası olur.

Dünyanın bu ilk güzellik yarışmasının yapıldığı yer Anadolu'daki Kaz Dağı'dır.

Aphrodite sözünde durur ve Sparta Kralı Agemennon'un karısı güzeller güzeli Helena'yı Paris'e verir.

Bu olay Truva Savaşları'nın başlamasının mitolojik sebebidir.

7. Poseidon: Zeus'un kardeşi ve denizler tanrısıdır. Huysuz ve gaddardır. Elinde üç başlı tridan taşır. Deprem ve diğer tabiat olaylarının tanrısıdır. Atı yaratan odur.

Kanatlı at olarak bilinen Pegasus'un babasıdır.

8. Hestia: Zeus'un kız kardeşidir. Bakire tanrıçalardan biridir. Ocak tanrıçasıdır. Adı efsanelere hiç karışmamıştır.

Çünkü o, ev içi asalet ve bereketinin sembolüdür. Her şehirde sönmeyen bir ateş yakılırdı. Bu ateş, Hestia'yı simgelerdi.

Hane dışında her türlü ahlaksız işe karışabilen bir Yunan erkeği, evinde sadakatle kendisini bekleyen, çocuklarına bakan ve yemeklerini pişiren bir kadını arzu ederdi. Aynı zamanda evlendikleri kızların bakire olması şartını ararlardı. Tanrıça Hestia, bekâreti ve bereketi simgelediğinden Yunan erkeği gözünde çok büyük saygı görürdü.

Belli başlı Olympos tanrıları ve onların bilinen öykülerini kitabımıza aldık. Bu Olympos tanrılarının tüm maceralarını başka bir çalışmada aktaracağız.

Yunan dini ve mitolojisi ile bitireceğimiz ilk bölümümüzü, tek tanrılı dinler adlı yeni bölüm takip edecek. Buraya kadar, Çatalhöyük Ana Tanrıca inancıyla başlayan Anadolu insanının inanç, kaynak ve çeşitliliğini; Hitit, Urartu, Pers, Roma ve Yunan toplulukları ile bağlantılarını koparmamaya özen göstererek anlatmaya çalıştık. Amacımız mitoloji ile tanımlanan ilk çağ Anadolu insanının inanç durumunu göstermek, tek tanrılı dinler ile bağını sağlamak ve Anadolu erenleri ile de (Hz. Mevlâna, Hacı Bektaş Velî vb.) evrensel boyuttaki konumunu belirlemektir.

II. Bölüm

GÖKSEL DİNLER

Yaratılış Üzerine

Kitabımızın ikinci bölümüne göksel dinlerin ilki olan Museviliği inceleyerek başlamak istiyoruz. Tevrat'ta yer alan bazı konuların İncil ve Kur'an ile olan ilişkileri sebebiyle söze, insanın ve evrenin yaratılışı ile başlamak gerekmektedir.

Hatırlanacağı üzere, çok tanrılı dinler, özellikle de Helen dininde (Olympos) insanın ve evrenin yaratılış hikâyesi belli bir süreklilik içerisindeydi. Bu inanışa göre önce evren, sonra bitki, ardından hayvan ve en son da insan var oldu. Bu var oluşun sıra ve süreci değişik toplumlarca çok az farklarla oluşturulmuştu.

Kutsal kitaplar olarak algıladığımız ve göksel dinlerden olan Tevrat (Musevilik), İncil (Hıristiyanlık) ve Kur'an'da (Müslümanlık) da insanın ve evrenin nasıl yaratıldığına bakmak gerekecektir.

İnsanoğlu, sınırlarını hayal bile edemeyeceği bu evrende nasıl var oldu?

Kur'an'a Göre İnsanın Yaratılışı

"And olsun, biz insanı çamurdan (süzülmüş) bir hülasadan yarattık. Sonra onu bir nutfe olarak sağlam bir karar yerine koyduk. Sonra o pıhtıyı bir kan pıhtısı hâline getirdik. Derken, o kan pıhtısını

(embriyo) bir çiğnemik et yaptık. O bir çiğnemik eti de kemiklere çevirdik. O kemiklere de et giydirdik. Daha sonra, onu bir başka yaratık yaptık. Yaratıcıların en güzeli olan Allah'ın şanı bak ne yücedir!.."

(Mü'minun suresi, 12-14)

"... Şimdi insan neden yaratıldığına ibretle baksın. O atılıp dökülen bir sudan yaratılmıştır. Bel kemiği ile göğüs kemikleri arasından çıkan sudan... Şüphesiz O (Allah), bütün sırların yoklanıp meydana çıkarılacağı o gün, insanı tekrar diriltip döndürmeye elbette kadirdir."

(Târık suresi, 5-9)

"... Yarattığı her şeyi güzel yapan, insanı yaratmaya da çamurdan başlayan O (Allah)'dur. Sonra onun neslini bir özden, hakir bir suyun özünden meydana gelen nutfeden yarattı. Sonra da onu düzeltip tamamladı. Kendi ruhundan üfledi. Sizin için kulaklar, gözler ve gönüller yarattı. (Böyle iken O'na) Ne kadar az şükrediyorsunuz!.."

(Secde suresi, 7-9)

İnsanın yaratılışının değişik safhaları vardır. Bu safhaların ilki, çamur safhası olan Hz. Âdem'in yaratılışıdır.

Yani Allah, insanın yaratılışını ve kemiğin etle kaplanması gibi devreleri, onu "üç karanlık devre"de bir yaratılıştan diğerine geçirerek nasıl yaratıp üstün bir varlık hâline getirdiğini Kur'an'da belirtir.

İnsan dışındaki yaratılmışlar âlemine bakıldığında önce maden, sonra bitkiler, ardından kademe kademe canlılara geçiş vardır. Yani maden ufkunun sonunda otlar ve tohumsuz bitkiler ufku başlar. Bu yaratıkların birbirleriyle ilgili oluşlarının sebebi ise şudur: Her birine ait çizginin sonunda bulunan yaratık garip bir şekilde kendisinden sonrakilerin başlangıcı

olma kabiliyeti de taşımaktadır. Yani cemadat (madenler), nebatat (bitkiler), hayvanat (hayvanlar) ve insanata geçiş bir yaratılış sürecidir. Madenden bitkiye giden yolda, bitkinin ilki ve basit şekli ot, en gelişmiş şekli hurmadır. Hurma, bitki ile hayvan arası geçişi sağlayan özel bir bitkidir.

Hayvan ufkunda en önce sürüngenler ve salyangozlar yaratıldı. Bu ufkun en gelişmiş yaratıkları ise at, köpek ve maymundur.

Ardından insan olan neslin ilki Âdem (Adam) yaratılır.

Burada şunu kesin olarak belirtmeliyiz ki, bilimin açıkladığı ya da açıklayamadığı her yaratılış ve oluş biçimi, Allah'ın ışığı ve bilgisi altındadır.

Semavi dinlerin ilki olan Tevrat, evrenin yaratılışını sıraya koyar. Bu oluşumu altıncı günde tamamlar ve yedinci günü boş bırakır. Şöyle ki;

"Başlangıçta Allah gökleri ve yeri yarattı. Ve yer ıssız ve boştu; ve enginin yüzü üzerinde karanlık vardı; ve Allah'ın ruhu suların yüzü üzerinde hareket ediyordu.

Ve Allah dedi: 'Işık olsun', oldu. Allah ışığın iyi olduğunu gördü. Işığı karanlıktan ayırdı. Ve Allah ışığa 'gündüz', karanlığa 'gece' dedi. Ve akşam oldu ve sabah oldu. Birinci gün.

Ve Allah dedi: 'Suların ortasında kubbe olsun ve suları sulardan ayırsın.' Ve Allah, kubbeyi yaptı ve kubbe altında olan suları, kubbe üzerinde olan sulardan ayırdı. Ve Allah, kubbeye 'gök' dedi. Ve akşam oldu ve sabah oldu. Ve Allah dedi: 'Gök altında sular biriksin, kuru toprak görünsün.' Ve böyle oldu. Ve Allah kuru toprağa 'yer' dedi; ve suların birikintisine 'denizler' dedi; ve Allah iyi olduğunu gördü. İkinci gün.

Ve Allah dedi: 'Yer ot, tohum veren sebze ve yer üzerinde tohumu kendisinde olup cinslerine göre meyve veren ağaçlar hasıl et-

sin.' Ve böyle oldu. Ve Allah iyi olduğunu gördü. Ve akşam oldu ve sabah oldu. Üçüncü gün.

Ve Allah dedi: 'Gündüzü geceden ayırmak için gök kubbesinde ışıklar olsun, ve alametler için ve vakitler için ve günler ve seneler için olsunlar'; ve Allah daha büyük olan ışığı gündüze hükmetmek için ve küçüğünü geceye hükmetmek için, iki büyük ışık yaptı, yıldızları da yaptı. Ve Allah iyi olduğunu gördü. Ve akşam oldu ve sabah oldu. Dördüncü gün.

Ve Allah dedi: 'Sular canlı mahlukların sürüleriyle kaynaşsın ve yerin üstünde, gökler kubbesinin yüzünde kuşlar uçsun.'

Ve Allah, 'Semereli olun ve çoğalın ve denizlerde sular doldurun ve karadan kuşlar çoğalsın,' diyerek onları mübarek kıldı. Ve akşam oldu ve sabah oldu. Beşinci gün.

Ve Allah dedi: 'Yer, cinslerine göre canlı mahlukları, sığırları ve sürünen canlıları ve yerin hayvanlarını çıkarsın,' ve böyle oldu.

Ve Allah dedi: 'Suretimizde benzeyişimize göre insan yapalım; ve denizin balıklarına ve göklerin kuşlarına ve sığırlara ve bütün yeryüzüne hâkim olsun.'

Ve Allah insanı kendi suretinde yarattı. Ve Allah onları mübarek kıldı. Ve Allah yaptığı her şeyi insanın emrine verdi. Ve Allah yaptığı her şeyi gördü ve işte çok iyi oldu dedi. Ve akşam oldu ve sabah oldu. Altıncı gün.

Ve Allah yaptığı işi yedinci günde bitirdi. Ve yaptığı işten yedinci günde istirahat etti. Ve Allah yedinci günü mübarek kıldı.

Ve onu takdis etti. Çünkü Allah yaratıp yaptığı bütün işten o günde istirahat etti. Ve Rab Allah, yerin toprağından adamı yaptı, ve onun burnuna hayat nefesini üfledi; ve adam yaşayan can oldu. Ve Rab Allah şarka doğru Aden'de bir bahçe dikti. Ve yaptığı adamı oraya koydu. Ve bahçeyi sulamak için Aden'den bir ırmak çıktı ve oradan bölündü ve dört kol oldu. Birinin adı Pişon'dur; kendisinde altın olan bütün Havila diyarını kuşatır; ve bu diyarın altını iyidir.

Ve ikinci ırmağın adı Gihon'dur. Ve üçüncü ırmağın adı Dicle'dir. Asur'un önünden akan odur. Ve dördüncü ırmağın adı Fırat'tır. Ve Allah adamı aldı, baksın ve korusun diye Aden (Cennet) bahçesine koydu. Ve Allah adama emredip dedi ki; "Bahçenin her ağacından ye, fakat iyiliği ve kötülüğü bilme ağacından yeme, ondan yediğin günde ölürsün."

Ve Rab Allah dedi: "Adamın yalnız olması iyi değildir" ve Allah adamın üzerine derin uyku getirdi ve adam uyudu; ve onun kaburga kemiklerinden birini aldı ve yerini etle kapadı; ve Allah adamın kaburga kemiğinden bir kadın yaptı ve onu adama getirdi. Ve adam ve karısı, ikisi de çıplaktılar ve utançları yoktu."

Âdem ve kendisinin kaburga kemiğinden yaratılan karısı Havva'nın cennet bahçesi olan Aden'den kovulmalarına sebep, bilindiği gibi yasak meyveyi yemeleridir. Allah'ın Âdem'e "Sakın yeme!" dediği meyveyi, Havva kendisine sunar ve her ikisi de cennetten kovulur.

Burada önemli olan Tevrat'ta şarka (Doğu) doğru Allah tarafından Hz. Âdem için yapılan ve Aden olarak adlandırılan yerin cennet olmasıdır. Şarkta yaratılan cennet ve onun Allah tarafından yapılan tarifi bize Anadolu yarımadasını gösterir. Dolayısıyla Tevrat'ta "Cennet Bahçesi" olarak adlandırılan yer Anadolu'dur.

Aden'den çıkan dört ırmağın adı Tevrat'ta aynen verilmiştir.

1- Pişon: Allah tarafından Pişon'un tanımı "altın madeni" olarak yapılmaktadır. Antik çağ Anadolu'sunda Sakarya (Sargaros) Irmağı altını ile meşhurdur. Kral Midas ve Frigya, zenginliğini Sakarya Irmağı'ndan çıkan altına borçluydu. Ve bize göre Tevrat'ta Pişon olarak adlandırılan ırmak, bugünkü Sakarya Irmağı'dır.

2- Gihon: İkinci ırmak olarak adlandırılan bu ırmak ise Kuş ilini kapsamaktadır. Tevrat'ın Kuş ilini kapsar dediği ırmak, Anadolu'muzun Yeşilırmağıdır (İris). Yüzlerce kuş türü ve onların göç yolları Yeşilırmağın yol güzergâhındadır.

3- **Dicle:** Bu ırmağın adı Tevrat'ta açık olarak geçmektedir.

4- **Fırat:** Birebir ismi Tevrat'ta geçen bir diğer ırmaktır.

Bu dört ırmak da kaynaklarını Anadolu'dan alır. Sakarya ve Yeşilırmak Anadolu'da uzunca yol aldıktan sonra Karadeniz'e dökülürler. Dicle (Tigris) ve Fırat (Urphrates) ise Basra Körfezi'ne dökülürler.

Bizim için önemli olan, binlerce yıldır ilk medeniyetlere komşuluk ve ev sahipliği yapan Anadolu yarımadasının "Cennet Bahçesi" olarak adlandırılmasıdır. Tevrat'a göre ilk insan Âdem ile Havva Anadoluludur.

Anadolu, Olympos Dağları ile (Ağrı, Nemrut, Süphan, Kaçkar, Erciyes, Hasan, Uludağ vb.) Helen mitolojisine konu olmuştur.

Dağlar gibi Anadolu ırmakları da antik çağda kutsallık arz etmiştir; gerek tabletler de gerekse de Tevrat'ta. Bu ırmaklar Kızılırmak (Halis), Yeşilırmak (İris), Sargaros (Sakarya), Dicle (Tigris), Fırat (Urphrates)'tir. Anadolu insanı için Dicle Irmağı, diğer ırmaklara nazaran daha önemlidir.

Allah, kâinatı ve yeryüzünü (dünyayı) yarattıktan sonra, yeryüzünün en güzel yerini Aden (Cennet) olarak tanımlar. Yaratılanların en güzeli, akıllısı ve şereflisi olan insanı (Âdem) Aden'e koyar. Ve Aden'i sulamak için ırmaklar yaratır. Pison, Gihon, Dicle ve Fırat.

Tevrat'ta adı geçen "Cennet Bahçesi"nin dört ırmağından ikisi olan Dicle ve Fırat birçok efsaneye konu edilmiştir. Binlerce yıldan günümüze kadar Dicle ve Fırat'ın kıyısında yaşamış her Anadolu insanı için bu iki ırmak kutsallık kazanmıştır. Dicle nehri, Anadolu'nun güzeller güzeli narin ve cilveli bir kızı; Fırat ise, Dicle'ye gönül vermiş olan yakışıklı ve yağız bir delikanlı benzetmesi ile anılır olmuş.

Bu iki sevgili, Anadolu coğrafyasının güney-doğu bölümüne yüzyıllardır hayat verirler. Dicle ve Fırat yüzyıllar öncesinden başlayan aşkları ile o denli mutludurlar ki, bu mutluluklarını güzergâhları üzerindeki bütün halkla paylaşır olmuşlardır. Bu iki âşık, Anadolu insanının bereketli topraklarını neşeyle sularlar. Daima birbirlerine yakın olarak akan bu âşıklar, zaman zaman güzergâhlarını değiştirerek bir anlamda birbirlerine hasret kalma pahasına, diğer insanların topraklarına da hayat vermek istemişlerdir. Dicle ve Fırat'ın bu kısa ayrılıkları, onların daha büyük bir coşkuyla yeniden birlikte akar olmalarına neden olur. Kilometrelerce alanı aşklarının verdiği coşkuyla sulayan bu iki sevgili her gün tazelenen aşklarını Basra Körfezi'nde denize ulaşana kadar sürdürürler. Dicle ve Fırat'ın yüzyıllardan beri her gün tazelenen bu ölümsüz aşkı, kaynağını gün doğumunda Anadolu'dan alır ve gün batımında birbirleriyle sarmaş dolaş olarak Basra Körfezi'nde nihayetlenir.

Anadolu insanının gözünde Fırat'a olan sadakati ve neşesi ile daha da bir kutsallık kazanan Dicle'nin, Allah tarafından ortaya çıkarılması şöyle anlatılır:

"Allah, Daniel peygambere şöyle seslenir: 'Aden'de bir üçüncü ırmak için kaynak yarattım. Git ona yön ver. Elindeki asanı kullan. Ancak ırmağa öyle yön ver ki ırmağın geçtiği yerlerde yaşayan halka bereket gelsin. Irmağı bereketli yerlerden geçirme. Irmağı kurak ve fakir bölgelerden geçir ki, bölge halkı zenginleşsin.'"

Allah'tan bu emri alan ve Allah'ın 124.000 peygamberinden biri olan Hz. Daniel asası ile ırmağa yön verir. (Dicle Irmağı'nın akış yönüne bakarsanız kıvrım kıvrımdır.) Irmak, Allah'ın dediği gibi kurak yerlerden geçer, halka bereket getirir. Halk zenginleşir. İşte bugün Dicle'nin diğer Anadolu ırmaklarına göre daha kıvrımlı yol almasının sebebinin Allah'ın Hz. Daniel'e verdiği bu görev sonucu olduğuna inanılır.

Bugün hâlâ Dicle kıyısında ya da kıyıya yakın bir yerde yaşayan köylüler, kurban ve adaklarını Dicle kıyısında kesmeye özen gösterirler.

Halk, Dicle'nin bolluğuna ve toprağa, kendilerine sağladığı bereket için şükran duyar.

Anadolu'da "Cennet Bahçesi"nde yaşayan ilk insan Âdem ve karısı Havva, Fırat ve Dicle ile benzeştirilir. Lakin Âdem ve Havva'dan sonra bile Fırat ve Dicle cennet bahçesini sulamaya devam edeceklerdir. Kur'an ve Tevrat, Havva'nın Hz. Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılması olayı haricinde, Âdem ve Havva anlatısında paralellik içerir diyebiliriz.

Tevrat'a göre; Âdem ve Havva, mükemmel bir şekilde kurulan yeryüzünde diğer canlılarla birlikte iyiyi ve kötüyü tam olarak bilmeden birlikte yaşamaktaydılar. Ta ki yılanın (İblis) Havva'yı kandıracağı güne kadar. Yılan, Havva'ya Allah'ın kendilerine yasak ettiği ağacın meyvesinden yemelerini öğütler. Havva buna başlangıçta karşı çıkar. İblis, eğer bu ağacın meyvelerinden yerseniz, Allah gibi kudretli olacaksınız deyince Havva meyveden yer ve eşine de yedirir. İkisi de meyveyi yer yemez gözleri açılır ve çıplak olduklarının farkına varırlar. Utanarak incir yaprakları ile cinsel bölgelerini kapamaya çalışırlar. Allah, Âdem ve Havva'yı yanına çağırınca, huzuruna yarı çıplak çıkmaktan utanırlar.

Allah, yasakladığı meyveden yenildiğini görünce nedenini sorar. Havva, yılan'ın kendisini aldattığını söyler. Allah, kızgın bir şekilde önce yılanı, sonra da Âdem ve Havva'yı cezalandırır.

Yılan (İblis), o ana kadar ayakları olan bir canlı iken, Allah onun ayaklarını alır ve onu sonsuza dek yerlerde sürünmeye mahkûm eder.

Allah, sonra Âdem'e dönerek; "Karının sözünü dinlediğin ve sana yasakladığım meyveden yediğin için toprak lanetlendi. Ömrün boyunca, yaşamak ve hayatta kalmak için zahmet çekerek topraktan ürün alacaksın," der.

Allah, sonra Havva'ya dönerek; "Zahmetini ve gebeliğini ziyadesiyle çoğaltacağım, ağrı ile çocuk doğuracaksın,"der.

Allah, yasak meyveyi yiyene kadar iyiyi kötüden ayırt etme yeteneği olamadan, bir anlamda utanma, yalan, ikiyüzlülük, kıskançlık, hırsızlık gibi davranışlardan habersiz olan ve mutlu bir şekilde yaşayan insanoğlunu, kendisine konulan tek yasağı çiğnediği için cezalandırır. Yasak meyvenin yenilmesinden sonra insanoğlu tüm iyilikleri ve tüm kötülükleri yaşamaya başlar.

Âdem ve Havva cennet bahçesinden kovulurlar. Uzun bir süre ayrı kalan Âdem ve Havva sonunda Arafat (bilgi ve irfan) Dağı'nda buluşur. Âdem ile Havva, Allah adına, Cebrail meleğin yardımıyla Kâbe'yi inşa eder. Kâbe'nin inşasından sonra Havva gebe kalır ve Kabil'i doğurur. Ardından, ikinci çocuğu olacak olan Habil'e gebe kalır ve onu dünyaya getirir. Havva'nın üçüncü çocuğu ise kız olup adı İklimiya'dır. İnsan neslinin çoğalması için, doğal olarak, Kabil ve Habil kız kardeşleri ile evlenmek isterler. (Kutsal kitaplar Kur'an ve Tevrat başlangıçta bu evlilikleri mecbur görür. Fakat nesiller çoğalınca yedi göbek sonrasına kadar akraba evlilikleri yasaklanır.)

Habil koyun çobanı, Kabil ise çiftçidir.

Allah, Habil ve Kabil'den, kız kardeşleri İklimiya ile evlenebilmeleri için sunak ister. Kabil, toprağından elde ettiği ürünü Rab Allah'a sunar, Habil ise sürüsünün ilk doğanlarından birini sunar. Habil, yanında sunağı olan koç'u ile, Kabil ise tarlasının ürünü olan buğdayı ile Allah'ın seçiminin sonucunu bekler.

Rab Allah, meleklerinden birini koyun kılığında yeryüzüne indirir. Habil ve Kabil, Allah'ın seçimini merakla beklerken Habil, kendi sunağının yanına gökten aniden gelen bir koyun görünce çok sevinir. Böylece Allah'a sunduğu koçun Allah tarafından seçildiğine, bir anlamda sunağına eş olarak gönderilen koyunu, kendisi için kız kardeşi İklimiya ile evlenebilme izni olarak görür. Habil, o muazzam sevinç anında hemen önünde duran iki taş parçasını avuçlarının arasına alıp birbirine vurmaya başlar. İşte Habil'in bu sevinç gösterisi (avuçlarının arasına aldığı taşları birbirlerine vurarak çıkardığı ses) günümüzde tarikat ve tasavvuf müziğinin kaynağıdır.

Habil, hem kendine hem de sunağına bir eş bulmuştur. Allah Habil'i ödüllendirir. Kabil, Allah'ın bu seçimini hiç beğenmez. Kin besler ve kardeşi Habil'i öldürür.

Habil ölünce Allah koyun kılığında yeryüzüne indirdiği meleği, Habil'in sunağı koç ile birlikte gökyüzüne alır. İşte yüzyıllar sonra Hz. İbrahim'in, oğlu İsmail'i Allah adına kurban etme olayında, gökten bir melek aracılığı ile indirilen "koç", Habil'in bu koç'udur.

Âdem ve Havva'nın üçüncü oğullarının adı Şit'tir. Âdem yüz otuz yaşında ölmüştür. Şit, "harika ve bilgi sahibi" demektir. Şit'in doğumu bir anlamda Âdem ve Havva döneminin bitişi, yeni bir dönemin başlangıcıdır. İnsanoğlu çoğalma aşamasını tamamlamış, düzen kurulmuştur. Zaman, bilgelik zamanıdır. Ve o dönemi bağlayan yeni çağın başlangıcı ise Şit peygamber ile olacaktır. Bu yeni dönem bilgeliğin yanında, manevi felaketleri de beraberinde getirir. Sonunda maneviyatsız bir karanlık çağa girilir ve bir kurtarıcı beklenmeye başlanır.

Allah, yeryüzüne bahşettiği tüm nimetlere rağmen, kendisinden uzaklaşıp nankörlük eden insanoğluna hem bir felaket (Tufan) hem de bir kurtarıcı gönderir. Bu, Nuh peygamberdir. Allah, dünyayı yarattıktan sonra ikinci kez insanoğlunu, ha-

ram ve helâl arasında yaptığı yanlış seçimlerden dolayı cezalandıracaktır. İlki Âdem, Havva ve İblis'le sınırlıdır. İkincisinden ise daha büyük bir insan kitlesi etkilenecektir.

Hz. Nuh'a ve Tufan olayına geçmeden evvel Kur'an kaynaklı peygamber kelimesinin anlamının ne içerdiğine bakmak gerekir.

Kur'an-ı Kerim yirmi sekiz peygamberin adını verir. Gene Kur'an-ı Kerim'in bildirdiğine göre Allah, Hz. Âdem ile Hz. Muhammed arasında geçen süre içerisinde her ümmete olmak üzere 124.000 peygamber görevlendirmiştir.

Peygamber kelimesi Farsça olup "haberci", "Allah'tan haber getiren" demektir. Türkçesi "elçi", Arapçası "resul"dür. Bizce Arapça "nebi" kelimesi de peygamber kelimesini küçük bir farkla karşılar. Şöyle ki Nebi, kendisine kitap ve şeriat indirilmeyen fakat kendisinden önce kitap ve şeriat indirilen peygamberin dini ile amel eden ve bunu insanlara anlatan Allah elçisidir.

Allah'ın, peygamberleri görevlendirmesinin sebebi insan içindir. İnsan irade sahibi bir varlık olduğu için, Allah tarafından kendisine bahşedilen nimet ve lütuflara karşı onu tanımak ve ona ibadet etmekle görevlidir. İnsan, tüm bu sorumluluklarını yerine getirmede önüne çıkan engelleri (arzu, istek, iblis, vb.) aşabilmesi için zaman zaman peygamberler aracılığı ile doğruyu bulmaya yönlendirilmiştir. Peygamberlerin görevi insanları uyarmak, onları Allah'a yönlendirip huzur ve sağlık içerisinde yaşamalarını öğütlemek ve ebedi hayata (Ahiret) hazırlamaktır.

Peygamberlerde mucize olarak adlandırılan özel nitelikler görülür. İnsanoğlu, Allah'ın izniyle peygamberlere bahşedilen bu olağanüstü nitelikler sayesinde "Hak peygamberleri" tanımlayabilmiştir. Allah, Hz. Musa'ya "asa"yı (Kızıldeniz'i ikiye böldü), Hz. İsa'ya "tıbbı" (ölüyü diriltti, körün gözünü açtı,

vb.), Hz. Nuh'a "Tufan"ı (yeryüzünün bir bölgesini sulara boğdu) ve Hz. Muhammed'e ise "son söz"ü verdi.

Akla şu soru gelebilir. Acaba neden Allah'ın mucizevi özellikler bahşettiği peygamberlerin mucizeleri birbirlerinden farklı?

Allah, peygamberlerinden zaman zaman mucizeler göstermelerini istemiş ve buna izin vermiştir. Vahiyden uzaklaşıp sapkın olan insanoğluna, imanlarını tazelemeleri ve tövbe etmeleri için, mucizeyi caydırıcı bir delil olarak göstermek istemiştir. Ve Allah peygamberini görevlendirdiği zamana ve peygamberini gönderdiği toplumun o zamanki sosyal düzeyine göre mucizeleri birbirinden farklı kılmıştır. Sonuçta Allah her şeyi bilen ve öngörendir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, kimi âlimler özellikle de İmam Ebûl Hasen El-Eş'ari; Hz. Havva'yı, Hz. İbrahim'in eşleri Sara ve Hacer'i, Hz. Musa'nın annesi Asiye'yi ve Hz. İsa'nın annesi Meryem'i de peygamber sayar. Peygamberlerin en asil görevleri tebliğdir. Kendileri Allah'ın kelamına asla bir şey eklemez ve çıkartmazlar.

Sadece Cebrail melek aracılığı ile Allah'tan aldıkları sözü insanlara aynen iletirler.

Allah, her devirde peygamberler yerine bir velî görevlendirmiştir. İlk peygamber Hz. Âdem son peygamber Hz. Muhammed olmasına rağmen, Allah insanoğlunu bunların yokluğunda da yalnız bırakmamıştır; ve bırakmayacaktır da...

4000 kişilik bir velîler topluluğu vardır. Bunlar gizlidir. Hiç kimse bunları tanımaz. Velî olduklarını kendileri de bilmezler.

Bunların içinde 300'ü vazife sahibidir; yani "Ahyar" (hayırlı kişilerdir). Diğer 40 velîye "Abdal" denir. Sayıları 7 olan velîlere ise "Evdat" (direkler) denir.

Kitabımızın amacı inançları belli kalıplar içinde tanıtmaktır. Bunu yaparken de özellikle peygamber, velî, nebi, evliya,

aziz, azize gibi manevi şahsiyetlerin belli başlıcalarını yakından tanımak gerekir. Bu bağlamda konular zaman zaman çeşitli peygamber, velî ve azizlerin hayatları ve görevleri ile gelişecektir.

İslamiyet'e göre, Hz. Âdem balçıktan şekillendirilmiş ve kırk yıl cansız bir şekilde bekletilmiştir. İnsanlığın atası olarak bilinen Âdem'e "ruh" üfleneceği vakit geldiğinde, Allah meleklere seslenerek "*O'na secde ediniz*," der. Âdem'e secde etmeyen tek melek ise İblis olarak bilinir.

Âdem ve Havva'nın, "Cennet Bahçesi"nden kovulmaları sonrasında, Arafat'ta (Mekke yakınlarında) buluştuklarını biliyoruz. Ancak yılana (iblis) ne oldu? Yılan, lanetlenerek sürünmeye mahkûm kılınmış ve cennetten kovulmuştu. İşte, yine bir rivayete göre yılan, lanetli bir şekilde, Mardin'in Nusaybin ilçesine atılır. Enteresan olan şudur ki, bugün Mardin-Nusaybin bölgesinde yılana olan itibar çok fazladır. Ve yılanların şahı "Şahmaran" kültürü bu bölgede çok güçlüdür. Ayrıca, Mardin kelimesi "Deli Yılan" anlamına gelmektedir.

Mar → Yılan

Din → Deli

Mardin'in Nusaybin ilçesi merkezinde ve ilçe yakınlarında Yezidiler yaşamaktadır. Yezidilerle ilgili kitabımızda ayrıca bir bölüm olacak, ancak Yezidilerin iblisi nasıl değerlendirdiklerini burada belirtmemiz gerekir. Bir Yezidi için iblis çok önemlidir. Ona sonsuz saygı duyar. Yezidilere göre iblis, Allah'a olan sevgi ve saygısı yüzünden O'na karşı gelerek, Âdem'e secde etmemiştir. Ancak buna sebep, iblisin Allah'tan başkasına secde etmeme sadakatidir. Sadece Allah'a secde edilir.

Yezidiler ile ilgili bazı kaynaklar ise, iblisin cennete girebilmek için tavus kuşu ile dostluk kurduğunu ve cennete girişte kendisine yardım ettiğini söyler. Bu sebepten dolayı Yezidiler için tavus kuşu da kutsal sayılır.

Nuh Peygamber ve Kutsal Kitaplar Açısından Nuh Tufanı

Kur'an-ı Kerim'de adı kırk üç kere geçen Hz. Nuh, insanlığın ikinci atası sayılır. Kavmini sürekli doğruya çağırmasına rağmen, onlar gerçekleri kabul etmezler. Bunun üzerine Allah, Nuh'a bir ağaç dikmesini emreder. Ve kırk yıl sonra Allah, Nuh'a muazzam bir şekilde büyümüş olan bu ağacı kesmesini bildirir.

Nuh, gemisini bu ağaçtan kestiği odunlarla kırk yılda yapmıştır. Gemi otuz arşın (1 arşın~1.55 cm) uzunluğundadır. Nuh, gemisine üç oğlu ve onların eşleri ile kendi eşini alır. Oğulları Yasef, Ham ve Sam'dır. Ham, gemide eşi ile cinsel ilişkiye girdiği için Nuh ona soyunun değişmesi için beddua eder. Ham, tufandan sonra Sudan'a gider ve kara renkli ırkın atası olur. Tufan 40 gün sürmüştür. Nuh peygamber oğulları, karısı ve birer çift hayvan türü ile beraber gemisinde kırk gün kalır. Kırkıncı günün sonunda Nuh önce bir kırlangıcı, ardından da bir kargayı geminin yakınlarında kara var mı, yok mu diye gemiden uçurur. İki kuş, kısa bir aradan sonra gemiye dönerler. Belli bir süre sonra Nuh, güvercini gönderir. Güvercin, ağzında bir zeytin dalıyla geri gelir (Ağzında zeytin dalıyla güvercin bu nedenle barışın simgesidir.). Böylece Nuh, tufan olayının bittiğine kanaat getirir ve gemisinden oğulları ve hayvanları ile beraber inerler.

Tufan'ın başlangıcında gemiye seksen canlı alınmıştır. Bunlardan sekizi insan, diğerleri ise her türden birer çift olan hayvanlardır. Nuh, sular çekildiği zaman tebaasıyla beraber gemiden inince hemen kurban keser ve Allah'a şükreder.

Kutsal kitaplar, Nuh'un gemisinin karaya oturduğu yerin Cudi Dağı olduğunu söylerler. Cudi Dağı, Şırnak iline beş km uzaklıkta bulunur. Bugün Cudi Dağı'nda, Nuh'un gemisine benzeyen bir görüntü vardır. 1985 yılında keşif uçuşu yapan

bir pilotun çektiği fotoğraflar sonucu Cudi Dağı'na olan ilgi daha da artmıştır. Çekilen fotoğraflardaki görüntüler bir gemiyi andırmaktadır. Bunun yanında bir de Cudi Dağı'nın eteklerinde Seksenler adıyla bilinen bir köy vardır. Bu köyün insanları, Nuh peygamberin gemiden inince kurban kestiği yerin kendi köyleri olduğuna inanırlar. Bu nedenle köylerinin adını, gemide bulunan seksen canlıdan esinlenerek Seksenler koymuşlardır.

Kutsal kitaplar Tevrat ve Kur'an'a göre, benzer şekilde anlatılan Nuh Tufanı özetle böyledir. Her iki kitaba bakıldığında tufanın evrensel olduğu düşünülür. Tufandan sadece gemide bulunanlar kurtulmuştur. Dünyadaki diğer tüm canlılar ölmüştür.

Oysa Tevrat bu konuda çelişkiye düşer. Tevrat'a göre, tufandan sonra insan soyu Nuh'un oğulları Yasef, Ham ve Sam aracılığı ile çoğalır. Fakat Sam'ın belli bir süre sonra Hititler olarak bildiğimiz Nesililer ile karşılaştığını görürüz. Dolayısıyla ya tufan evrensel değil bölgesel bir alanı içerdi ya da tüm canlılar evrensel tufanda yok olmadı.

Bugün, Jeologlar (yer bilimci) ve Teologlar (din bilimci) Nuh tufanı hakkında çalışmalar yapmaktadırlar. Jeologlara göre, Nuh tufanı Karadeniz bölgesinde bir alan içinde oluşmuştur. Ve onların açıklamalarına göre Nuh tufanı şöyle gerçekleşmiştir:

Karadeniz, M.Ö. 5600'e kadar bir iç denizdi. Ve deniz şimdiki seviyesinden 120 m daha aşağıdaydı. O dönem Karadeniz bölgesinin kıyı şeridinde de doğal olarak insanlar yaşamaktaydı. M.Ö. 5600'ler Anadolu'sunda Neolitik çağ tüm görkemi ile yaşanıyordu. Anadolu insanı köy hayatına geçmiş, topraktan ürün almaya başlamıştı. O çağın hiçbir uygarlığı Anadolu'daki kadar ileri bir düzeye ulaşamamıştı.

İşte bu yıllarda, ani bir yer sarsıntısı neticesinde İstanbul boğazı açılır. Sular hızla yeni açılan İstanbul Boğazı aracılığı ile

günlerce Ege denizinden Karadeniz'e boşalır. Karadeniz kıyılarında bulunan köyler sular altında kalmış, yüzlerce insan ve hayvan hayatını kaybetmiştir. Bu olayın sonunda iki denizin suları aynı seviyeye gelerek günümüzdeki şeklini alır.

Jeologların görüşlerini tabii ki bilim destekler. Günümüz bilim adamları tarafından yapılan araştırmalarda 100-120 m derinlikteki Karadeniz sahillerinde yerleşim yerlerinin izlerine rastlanmış ve jeologlar tüm bunlardan şu sonucu çıkarmışlardır. Bu fay kırılmasıyla oluşan İstanbul Boğazı'ndan çok güçlü bir şekilde 120 m yükseklikten Karadeniz'e dökülen sel suları o bölgede yaşayan birçok insanın ölümüne sebep olmuştur; fakat tamamının değil... Yaşanan felaketten kurtulanlar ise, başka yerlere göç etmişler ve göçtükleri yerlerde başlarından geçen bu olayı asırlar boyunca dilden dile anlata gelmişlerdir. Nesilden nesile anlatılan bu olay değişik toplumlarca efsaneleştirilmiştir.

Sümer Gılgamış destanında da Nuh tufanına benzer bir efsane anlatılır. Efsanede, tanrıların bir tufan yapmaya karar verdiklerini haber alan bilgelik tanrısı Enki, Utnapiştim'e haber vererek bir gemi yapmasını ve gemiye ailesini, evcil ve yabanı hayvanları almasını öğütler. Tufan altı gün altı gece sürer. Ve yedinci gün, tufanın sonunda Utnapiştim bir güvercin salar dışarıya. Daha sonra bir kırlangıç ve son olarak da bir kuzgun.

Gene hatırlanacağı üzere, Yunan (Helen) mitolojisinde buna benzer bir anlatı vardı. Tanrılar tanrısı Zeus, insanoğlunu yok etmek üzere onlara müthiş bir tufan göndermeye karar vermişti. Bunu haber alan Prometheus, hemen oğlu Duekalion'u bu durumdan haberdar etmiş, Duekalion ise karısı Ptrrhe ile bir kayık yapıp içine girmiş ve dokuz gün dokuz gece sular devamlı yükselmişti. Sular dindiğinde Duekalion karaya çıkar çıkmaz Zeus'a kurban kesmiş ve Zeus da Duekalion'u affetmişti.

Jeologlar, Nuh tufanı ile benzerlik arz eden Sümer Utnapiştim ve Helen Duekalion mitoslarının şaşırtıcı benzeşimlerini dikkatimize sunarlar.

Hz. İbrahim ile Tek Tanrı İnancı

Musevilerin, Hıristiyanların ve Müslümanların; yani üç büyük tek tanrılı dinin atası kabul edilen Hz. İbrahim kimdir ve neden üç büyük dinin atası olarak kabul edilmiştir?

Hz. İbrahim'in doğuşu, Nemrut ile olan mücadelesi, ateşe atılması ve oğlu İsmail'i kurban etmesi vb. olaylar halk arasında olağanüstü boyutlara taşınmıştır. Kendisiyle bütünleştirilen bu olaylar, zaman zaman tarihi gerçekleri gölgeleme boyutuna bile ulaşmıştır.

Hz. İbrahim gezginlik, vahiy, savaş ve mucizelerle dolu yaşamı boyunca barışçı, yabancıların dostu ve hepsinden önemlisi "Tek Tanrı"ya inanan ve bu inancı savunan bir peygamber olarak tanınır.

Kur'an-ı Kerim'de adı altmış sekiz yerde geçen bir peygamberdir. Hz. İbrahim'in, Ur adlı bir şehirde doğduğu kaynaklarda yazılı bilgiler arasındadır. Ancak bu "Ur" şehri tam olarak neresidir bilinmemektedir. Hz. İbrahim'in doğduğu M.Ö. 2000'li yıllarda Mezopotamya ve Anadolu'da Ur adıyla anılan birkaç şehre rastlıyoruz. Ancak Tevrat'ta bahsedilen Ur'un, ünlü Sin Mabedi'nin merkezi Harran (Aran) yakınlarında olduğu belirtilir. Bu arada, Hz. İbrahim'in kardeşlerinden birinin adı da Harran'dı. Yine Tevrat, Hz. İbrahim'in babası (Azer) Teroh'un, oğlu İbrahim'i ve ailesini alarak Ur'dan çıktığını ve Harran'a gelerek burada belli bir süre kaldığını açıklar. Ardından Kenan diyarına göç edişi anlatılır.

Genel görüşe göre, Hz. İbrahim Urfa doğumlu olup bugün Şanlıurfa'da dergâh olarak adlandırılan bir mağarada doğmuştu. Hz. İbrahim'in babasının adı Azer'dir. Azer, o dö-

nemin kralı olan Nemrut'un veziridir. Kral Nemrut, bir gün anlam veremediği bir rüya görür. Rüyasında tacı ve tahtı yere düşmüştür. Hemen kâhinlerini çağırır ve gördüğü rüyanın açıklamasını ister. Kâhinler, ülkede yeni doğacak bir erkek çocuğun Nemrut'un krallığına son vereceğini söylerler. Nemrut, kâhinlerin yaptığı bu açıklamadan sonra huzursuz olur. Yeni doğan bütün erkek çocukları ve hamile olan kadınları öldürtür. Tedbir olarak da erkekleri kadınlardan ayırır. Bu sayede hiç kimse eşiyle birlikte olamayacak, dolayısıyla da kimse hamile kalmayacaktır.

Buradan da anlaşıldığı gibi, antik çağ insanı ve krallarının kehanetlere olan inançları çok fazlaydı. Hemen hemen her toplumda kâhin ve rahipler yönetici ve halkın gözünde itibar sahibi kişilerdi. Tarihte de bunun örneklerine bir hayli rastlanmaktadır.

Örneğin, Makedonya kralı Büyük İskender, bir gün kâhinine "Ben bu şehri ne zaman alacağım?" diye sormuş. Kâhin "3 Ağustos'ta" diye cevap vermiş. Bunun üzerine Büyük İskender, danıştığı kâhininin kehanetinin gerçekleşmesi için, 4 Ağustos olarak belirlediği fetih tarihini 3 Ağustos olarak değiştirmiştir.

II. Philip ise, yine kâhinine "Yarın yapağım savaşı kim kazanacak?" diye sorar. Kâhin, "Savaş başlamadan hangi ordunun kralı ölürse savaşı ölen kralın ordusu kazanacaktır," der. Bunun üzerine II. Philip kendini öldürür.

Verdiğimiz bu iki çarpıcı örnek, o dönemde kâhinlere ne kadar çok güvenildiğini ifade etmek içindir.

Nemrut, Urfa bölgesinde hüküm sürmüştür. Bu zalim kralın, kâhinlerin yorumuna bakarak onlarca insanı öldürtmüş olması ise yukarıda anlatılanlar çerçevesinde değerlendirildiğinde doğal bir sonuçtur. Kralın, tüm hamile kadınların ölüm emrini vermesi üzerine veziri Azer, hamile olan karısına du-

rumu gizlice anlatır ve onu alıp bugün Urfa'da dergâh olarak bilinen yerin içindeki mağaraya getirir. Azer'in karısı hamileliğini burada geçirir. Çocuğunu bu mağarada dünyaya getirir. Doğan çocuk ise, Hz. İbrahim'dir.

Hz. İbrahim büyüdüğünde, o zamanlar anne ve babasının saraydaki konumlarından dolayı, saraya rahatça girip çıkmakta; Kral Nemrut ise, İbrahim'i Azer'in oğlu olarak değil de, bir saray çalışanı olarak tanımaktadır. Hz. İbrahim, her vesilede babası Azer ve diğer saray çalışanlarını puta tapınmaları ile ilgili sürekli eleştirmektedir. Bunlar, tabii ki yavaş yavaş Nemrut'un kulağına kadar gider.

İbrahim, uzun yıllar boyunca, putperest olarak yaşayan halkı ve saraylıyı gizlice uyarır. Tüm bu uyarıların sonunda, artık buna bir son vermek gerektiği konusunda vaktin geldiğine karar verir ve doğruca putların bulunduğu tapınağa gider. Eline aldığı bir baltayla orada bulunan bütün putları teker teker kırar. Fakat tapınağın en büyük putuna dokunmaz. Elinde bulunan baltayı da tapınağın en büyük putunun boynuna asar.

Nemrut, tapınağa geldiğinde gözlerine inanamaz. Hiddetlenerek bunu kimin yaptığını sorar. Kimseden ses çıkmayınca, daha önce zaten hakkında çeşitli şeyler duyduğu İbrahim'den şüphelenir.

Hz. İbrahim'e, "Kim yaptı bunu?" diye sorar.

Hz. İbrahim ise, "Bilmiyorum," diye cevap verir.

Nemrut, İbrahim'e, "Yalan söylüyorsun, putları kıran sensin; bunu kabul et," der.

Bunun üzerine Hz. İbrahim putları elinde balta olan büyük putun kırdığını söyler. Nemrut buna güler ve o cansız şeyin bunları nasıl yapabileceğini sorar.

İbrahim ise, "Madem onlar cansız diyorsunuz ve nasıl diğerlerini kırabilir diyorsunuz? Peki o zaman ona niçin tapıyorsunuz?" der.

Nemrut'un öfkesi daha da artar. Ve İbrahim'i ateşe atmaya karar verir. Öyle ki, şehirdeki tüm evlerde bulunan odunların şehrin merkezindeki meydana getirilmesini emreder. Nemrut emir vermiştir, evlerde tek bir odun parçası bile kalmayacaktır. Nemrut, yakılan dev ateşin alevlerinin iyice yükseldiğini görünce, mancınıklar arasında gerilen İbrahim'i kaleden ateşin ortasına fırlatır. Lakin, İbrahim'in fırlatıldığı ateş su birikintisine, yanan odun parçaları ise balıklara dönüşür.

Bugün Urfa'da Mancınık tepesi olarak adlandırılan kale ve İbrahim'in düştüğü yer olan Balıklı Göl kutsal bir mekândır. İbrahim'e âşık olan Nemrut'un kızı Zeliha da ateşe atılır ve ona da Hz. İbrahim gibi hiçbir şey olmaz. Kutsal kitaplar Hz. İbrahim'in doğumunu ve ateşe atılışını benzer şekillerde anlatırlar. Hz. İbrahim böylece ilk mucizesini göstermiştir.

İbrahim peygamber bu olaydan sonra ailesini alarak önce Harran'a, sonra da Kenan diyarına göç eder. Hz. İbrahim orada Sara ile evlenir. Fakat çocukları olmaz. Bu duruma çok üzülen karı koca yine de Allah'a şükrederek yaşamaktadırlar. Allah, Hz. İbrahim'i sınamak ister ve üç meleği insan kılığında İbrahim'in evine gönderir. Bu sırada Hz. İbrahim ile Sara yemek yemektedir. Kapı çalınır. Hz. İbrahim, sofrasından kalkarak evlerinin kapısında duran üç kişiyi içeriye buyur edip, yemek ikramında bulunur. Hz. İbrahim ve Sara, bu üç kişinin melek olduğunun farkında değillerdir. Davet karşısında misafirler (melekler) İbrahim'e dönerek:

"Biz bedelini ödemeden hiçbir şey yemeyiz," derler. Bunu duyan İbrahim:

"Yemeğe başlamadan bismillahirrahmanirrahim deyip, yemek bittikten sonra ise Allah'a şükrederseniz bedelini ödemiş olursunuz," der.

Bu cevaba memnun olan insan kılığındaki bu üç melek Hz. İbrahim'e yeniden dönerek:

"Sen hakikaten Allah'ın dostuymuşsun, bundan böyle senin adın 'Halil'ür Rahman – Allah'ın dostu' olsun," derler.

Melekler, Lût kavmini helak etmek üzere oradan ayrılırlar.

Tevrat ve Kur'an-ı Kerim kaynaklı bu hadis, İncil'e çok farklı bir şekilde yansımıştır. Kilise ikonografisinde, Hz. İsa'nın başında bulunan yuvarlak daire (hale) haçlıdır. Bu resimlerde sadece Hz. İsa'nın halesi haçlı olabilir. Aziz, azize, Meryem Ana vb. insanların haleleri ise sade olmalıdır. Yukarıda anlatılan Hz. İbrahim ve üç melek hadisesini kilise de benimsemiş olup bu olay kiliselerde resmedilmiştir. Ancak bu resimlerde yemek masasında oturur vaziyetteki bu üç meleğin başındaki haleleri haçlı olarak görmekteyiz (Kapadokya Çarıklı Kilise).

Ortodoks Hıristiyan dünyasının, bu üç meleğin başındaki haleyi haçlı olarak vermekteki amacı, Baba-Oğul-Kutsal Ruh üçlemesinin ifadesidir. Yani, bu üç melek Hıristiyanlara göre Allah'ın üç eşit sıfatını karşılar ve Hz. İbrahim'i ziyaret eden bu üç melek, üç farklı bedene bürünmüş olan Allah'ın ta kendisidir.

Sara, Hz. İbrahim'e çocuk veremediği için, cariyeleri olan Hacer ile Hz. İbrahim'i evlendirir. Hacer hamile kalır ve İsmail'i dünyaya getirir. Sara, doğumdan sonra Hacer'i kıskanmaya başlar. Yıllar sonra Allah, Sara'ya rüyasında bir müjde vererek hamile kalacağını ve bir erkek çocuk dünyaya getireceğini bildirir. Ve Sara İshak'ı doğurur. Lakin, artık Hacer'i ve onun oğlu İsmail'i evde istemez.

Hz. İbrahim, oğlu İsmail ve karısı Hacer'i evden uzaklaştırarak çöle bırakır. Hacer, çölde aç ve susuz kalınca telaşla su aramaya başlar. Hacer'in yakınında iki tepe vardır. Bu tepelerin adları Safa ve Merve'dir. İşte bu iki tepe arasında gide gele su arayan Hacer, birdenbire biricik oğlu İsmail'in yanından bir

suyun fışkırdığını görür. O an oğlunun bulunduğu yere doğru sevinçle koşarken "zem-zem" (dur-dur) diyerek bağırır.

Hacer, oğlunun yanından fışkıran bu su kaynağını görünceye kadar Safa ve Merve tepeleri arasında yedi defa gidip gelmiştir. Bugün hacılar bu olayı anmak için iki tepe arasında yedi defa gidip gelirler.

Hz. İsmail, Hz. Muhammed'in atası sayılır. Hz. İshak ise, Musa, İsa, Davut ve Süleyman peygamberlerin atası olarak kabul edilir. Müslümanlara göre Hz. İbrahim, Hz. İsmail ile; Musevilere göre ise de Hz. İshak ile Kâbe'yi yeniden inşa etmiştir.

Allah Hz. İbrahim'i yeniden sınar. Ve bu defa Hz. İbrahim'e, en kıymetli şeyini Allah'a kurban edeceğine dair verdiği sözü hatırlatarak oğullarından birini kendisi için kurban etmesini bildirir. Bilindiği gibi Hz. İbrahim, Kur'an'a göre İsmail'i, Tevrat'a göre de İshak'ı kurban edecekken Allah, daha önce göğe yükselttiği Âdem'in oğlu Habil'in koçunu Hz. İbrahim'e indirir. Hz. İbrahim, Allah'ın lütfu neticesinde oğlu İsmail yerine bahsi geçen koçu kurban eder.

Bu olaydan sonra, kurban tek tanrılı dinlerde uygulanır olmuştur. Fakat bugün üç büyük din içerisinde sadece Müslümanlar kurban ve adak keserler. Hıristiyanların kurban kesmemelerinin sebebi, Hz. İsa'nın, bedenini tüm ümmeti adına kurban ettiğine inanmalarıdır. Museviler ise, M.S. 72 yılına kadar kurban kesiyorlardı. Kurbanlarını Kudüs'teki Hz. Süleyman mabedinde keserlerdi. M.S. 72'de İmparator Titus, Musevi mabedini yakıp yıkar ve Museviler de bundan sonra kurban kesmeye layık bir mabetleri olmadığını düşündüklerinden kurban kesmeye son verirler. Bugün Hz. Süleyman Mabedi'nden geriye tek bir duvar kalmıştır, o da Kudüs'te ağlama duvarı olarak bilinen duvardır.

Bu aşamada Müslümanlara göre *adak* ve *kurban* kavramlarının farklılığını belirtmek gerekir.

Adak: Hz. İbrahim'in oğullarından Hz. İsmail yerine Allah tarafından Cebrail melek vasıtasıyla gökten indirilmiş olan koç'un kurban edilmesi ile başlar.

Kurban: Kâbe'nin yapımını bitiren Hz. Âdem, Allah'a şükürlerini sunmak için bir hayvanı Allah adına kurban eder. Âdem'in kurban ettiği bu hayvan, Allah'ın ilk peygamberinin Allah'a sunduğu ilk kurbandır. Hz. Muhammed de Kâbe'yi ümmeti ile birlikte ilk kez ziyaret ettiğinde son peygamber sıfatıyla Allah adına bir hayvan kurban eder.

Dolayısıyla, Müslümanların kurban bayramlarında kestikleri kurbanlar Hz. Muhammed'den itibaren Müslümanlara farz kılınmıştır. Adak, farz olmayıp içeriği ise yukarıda anlatıldığı gibidir.

Hz. İbrahim'i ortak ata olarak kabul eden üç büyük din arasında, onun sünneti ve uygulamaları konusunda farklılıklar vardır. Hıristiyanlar ve Museviler, Hz. İbrahim ile Allah arasında gerçekleşen kurban kesme akdini unutmuş görünürler. Bu akdi günümüze kadar Müslümanlar taşımışlardır. Ancak, akdin farzı tam olarak uygulanmalıdır. Kesilen kurban aile ve akrabalar arasında cüz'i oranda dağıtıldıktan sonra fakir fukaraya paylaştırılmalıdır.

Hz. İbrahim konusuna kısa bir ara verip kurban kavramını biraz incelemek gerektiğinden, aşağıda değişik toplumlarca farklı şekillerde yapılan kurban törenlerinden birkaç örnek vereceğiz.

Kurban ve Törenleri

Kurban, bütün dinlerde ve devirlerde ortak unsur olarak devam edegelmiştir. İnsanlığın başlangıcından beri söz konusu olan kurban, adanış şekli ve kurban edilen şey itibariyle son derece farklı görünümlerde karşımıza çıkar. Göksel dinlerde

Hz. İbrahim ile ön plana çıkan kurban olayına, ilkel toplumlardaki şekli ile de bakmakta yarar vardır.

Tevrat, geniş bir şekilde kurban olayına değinmez. Kur'an-ı Kerim'de ise bu uygulamanın Hz. Âdem ile başladığı belirtilir.

Mâide suresinin 27. ayeti: *"Ey Muhammed! Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku. Hani ikisi de birer kurban sunmuşlardı da, birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti..."*

Hz. Âdem devrinden sonra, Allah'a adanan ilk kurbanı Hz. Nuh zamanında görürüz. Hz. Nuh, tufandan sonra sağ kaldığı için Allah'a şükür olarak bir koyun kurban etmişti.

Antik çağ dünyasında ise insanlar çeşitli sebeplerle kurban kesmişlerdir. Kimileri ilahların hoşnutluğunu kazanmak, kimileri de ilahların kızgınlığını gidermek için... Bazen de aziz ve evliyalara yakın olmak gayesi ile kurbanlar kesilmiştir. İnsanlar için kurban kesmenin sebepleri bir hayli çoktu. Kuraklık zamanlarında, salgın hastalık anında, doğal afet olaylarında ya bir besin, ya bir hayvan ya da insan kurban edilmiştir.

Eski Yunan'ın Dionisos (şarap ve eğlence tanrısı) ayinlerinde vahşi bir hayvan yakalanarak parçalanır ve çiğ çiğ yenirdi. Bunu yapmalarını sebebi, kurban edilen vahşi hayvanın tanrısal gücünün kendilerine geçeceğine inanmalarıydı. İlahlara ve ölülere (kral, kraliçe olmalı) insan kurban eden bazı kabileler de ise köle, hizmetçi ve suçlular kurban edilirdi. Bazı toplumlarda ise asil ve soylu sınıftan bakir ve bakireler kurban edilmek için seçilirdi. İnsan kurban etme geleneği, başta Kızılderili, İnka, Aztek, Maya gibi Amerika kıtasında olmak üzere Avrupa, Asya, Afrika gibi kıtalarda da yaygındı.

Bazı Toplumlarda Görülen Kurban Şekilleri

1. Pigmelerde Kurban: Pigmelere göre yüce varlık, ruh değildir. Canlıdır ve kudrete sahiptir. Pigme dininde kurban, bitki ve hayvanlardan ibarettir. Bu şekilde kurban vermelerinin sebebi, Tanrı'nın onlarla beslenmesi değil, Tanrı'nın bu gıdaları bollaştırması düşüncesidir.

2. Eski Amerikan Yerlilerinde Kurban: Meksika'nın yerli halkı olan Aztek kabileleri için insan kurban etmenin birçok sebebi vardı. Bu kurban törenlerinin en ünlüsü, onların en temel gıdalarını oluşturan "tohum tanesi"ne adanan kurbandı.

Kurban olarak sunulan insanın, göğsü ve sırtı iki taş arasında ezildikten sonra kalbi sökülerek yenirdi. Kurban edilecek kişinin yaşı, ekinin gelişme safhasına göre seçilirdi. Yani, ekinin ilk filiz verdiği zamanda bir çocuk, ekinin tam yetişmiş olduğu zamanda bir adam, bu iki devre arasında ise bir genç kurban edilirdi. Bazen de, bir sene öncesinden seçilen kişi (ister köle, ister soylu) ilah olarak tüm sene boyunca itibar görür ve daha sonra kurban edilirdi.

Mayalar, Aztekler kadar çok insan kurban etmemiş olsalar bile, yine de insan kurban sunmak geleneklerinin bir parçasıydı. Güneşin, insanların gücünü artırması için, insanlar kendilerine göre kutsal sayılan bir volkanik çukura bakire kızları atarlardı.

3. Eski Yunan'da Kurban: Eski Yunanlılar, insan kurban etmenin dışında, hayvanlar ve bitkileri de kurban ederlerdi. Gök tanrılarına beyaz; yeraltı tanrılarına siyah, ateş tanrılarına kızıl renkte hayvan sunarlardı. Erkek tanrıya erkek, dişi tanrıya dişi hayvan sunarlardı. Özellikle ilahî kudrete sahip olan boğanın kurban edilmesi bir âdetti. Kurban, öldürülmeden evvel herhangi bir yerinden kan akıtılırdı. Yine Eski Yunan halkı, tanrı ve tanrıça mabetlerine kurban sunduktan sonra tapınağa bir törenle girerlerdi. Tapınakların ana giriş kapılarının basamak sayısı daima yedi idi. Yedi basamaklı merdivene

gelen kurban adamış şahıs, sağ ayağı ile başlayarak basamağı çıkardı. Ardından sırasıyla diğer basamakları çıkınca merdivenin son basamağına yine sağ ayak isabet edecektir.

4. Samilerde Kurban: Eski Samilerde insan kurbanı çok yaygındı. Tevrat'ta da adı geçen Baal, daha çok körpe etleri severdi. Bu kurban törenlerinde çocuklar bir fırında yakılır ve böylece Tanrı Baal doyurulurdu.

5. Moğollar ve Eski Türklerde Kurban: Moğollar, hükümdar ve ataları ölünce insan kurban ederlerdi. Burada ilginç olan durum, kurbanın ölülere sunulmasıdır. Moğollarda bir Han öldüğü zaman, âdeta insan kıyımı yaşanırdı. Hükümdarları için öldürülen insanlar da, öldükten sonra öbür dünyada hükümdarlarına hizmet edeceklerine inanırlardı.

Cengiz Han'ın ölümü üzerine oğlu tarafından kırk güzel kız seçilmiş ve Cengiz Han'a hizmet etsinler diye öldürülmüştür. Cenazeyi götürenler, hükümdara hizmet edenlerin sayısının çok olması için yol üzerinde rastladıkları insanları da öldürmüşlerdir.

Marco Polo Kağan, Mengü öldüğü zaman, cenazeyi taşıyanların yol boyunca 20.000 insanı öldürdüğünü söyler.

Yine, Hülagu gömülürken onunla beraber güzel ve süslü genç kızların diri diri gömüldüğü bir gerçektir.

Eski Türklerde de insan kurbanı yaygındır. Kocaları ölen dulların kocalarıyla beraber gömüldüğü ve yakıldığı biliniyor.

Asya Hanları ilkbahar ve sonbaharda tanrılara kurban sunarlardı. Bu kurban şekli Anadolu'da da görülmüştür.

Antik çağda Anadolu insanı Güneş takvimi yerine Ay takvimini kullanıyordu. Ay takvimine göre bir ay yirmi sekiz gün çeker. Dolayısıyla bir yıl on üç ay ile devrini tamamlar.

İlkbahar mevsimi (Nisan-Mayıs aylarında) geldiğinde çiçekler açmaya, otlar topraktan filiz vermeye başlar. Bir anlamda toprak ve tabiat canlanır. Bu, ilkbahar tanrısı Tammuz'un

doğumudur. Anadolu insanı ilkbahar geldiğinde tabiat canlanıyor diye, Tammuz adına soylu bir aileden bakir bir erkek ve yine soylu bir aileden bakire bir genç kız seçerek onlara tüm yıl boyunca tanrı ve tanrıça muamelesi yapardı. Yılın sonuna doğru, sonbahar aylarında tabiat yavaş yavaş ölmeye, yapraklar sararmaya başladığında Anadolu insanı, ilkbahar tanrısı Tammuz'un bu mevsimde öleceğine inandığı için ilkbaharda seçilen bakire kız ve bakir erkek özel bir törenle sonbahar aylarında öldürülürlerdi. Tüm yıl boyunca tanrı ve tanrıça muamelesi gören bu insanların kurban edildiği ay, yılın on üçüncü ayına isabet ettiğinden 13 sayısı Anadolu insanı için uğursuz kabul edilmiştir.

6. Eski Afrika'da Kurban: Afrika kabileleri, kurban olarak seçtikleri köleleri en güzel yiyecek ve içeceklerle beslerlerdi. Onlara her istedikleri verilir ve kurbanlar iyice semizleşince onları afiyetle yerlerdi.

Belli başlı kültürlerde insan ve hayvan kurban etme şekil ve törenlerinden örnekler sunduk. Şimdi yeniden Hz. İbrahim'e dönerek sünnet olayını açıklayalım.

Sünnet Akdi Hakkında

Başlangıçta Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Musevilerde uygulanan sünnet, günümüzde Hıristiyanlar hariç diğer iki din mensupları arasında uygulamaktadır.

Müslümanlar için, erkek çocuğun buluğ çağına gelmeden önce -herhangi bir yaşta- sünnet edilmesi gerekir. Sünnet, hem Hz. İbrahim ile Allah arasında yapılan akdin zaruri bir sonucu olarak hem de erkekliğe atılan ilk adım olarak (sosyal-kültürel) görülür. Müslümanlar, özellikle de Türkler sünnet hadisesini çok önemserler. Sünnet töreni âdeta bir şölen gibidir. Bir anlamda düğündür. Sünnet, Müslümanlar arasında, Musevilerde olduğu gibi olayın dinî yönünden ziyade sosyal yönü ağır ba-

san bir uygulamadır. Bu nedenle sünnet, Müslümanlarda özellikle de Türklerde bir düğün gibi değerlendirilir. Sünnet edilen çocuğun sünnet anında yanında bulunan kişi onun kirvesidir. Kirve, başlangıçta ailenin yakın bir dostu iken, sünnet sürecinin tamamında çocukla beraber olup tüm sünnet masraflarını karşılandığından bundan sonra yakın bir akraba olarak görülür. Öyle ki, kirveden kız alınıp verilemez.

Musevilerde ise sünnetin dinî yönü ağır basar. Sünnet bir Yahudi'nin hayatında ilk önemli dinsel görevdir ve kişi ancak sünnet olarak Yahudi toplumunun bir üyesi olur. Yahudiler, erkek çocukların doğumunun 8. günü onları sünnet ederler. Sünnet ya sinagoglarda ya da evlerde yapılır. Yahudilerde de bu tören neşeyle kutlanır. Yahudiler çocuğun kirvesine "sandele" derler. Yahudilerde kirve olacak kişinin dinî bilgisi olması şartı aranır. Kirvenin oturduğu sandalyeye "Nebi İlya'nın Kürsüsü" denir. Hıristiyanlar ise sünnet olmazlar. Hz. İsmail ve Hz. İshak soyundan gelen tüm peygamberler sünnetlidir. Hz. İsa da sünnetli idi.

Hz. İsa bir Yahudi'ydi ve sünnetliydi. Allah'ın yeni tebliğini halka yaymak için Allah tarafından "tabip" peygamber olarak görevlendirilmiştir. Oruç, kurban, namaz, sünnet gibi kendisinden önceki peygamberlerin uyguladığı ibadet ve iman şekillerini uygulamıştır.

Fakat Hz. İsa'dan kısa bir süre sonra, tüm bunlar büyük oranda unutuldu. H. İsa'nın yaptıkları yerine yapmadıkları büyük ölçüde günümüze kadar ulaştı. Günümüz Hıristiyanlığı'nın ana hatlarını Hz. İsa'dan ziyade Saint Paul olarak bilinen Pavlus koymuştur. Pavlus, Yahudi olmayan kavimlerin de Hz. İsa'ya inanmaları ve kurtuluşa ermeleri için o dönemin putperest kavimlerine belli kolaylıklar sağlar.

Putperestler için sünnet olmak korkunç bir olaydı. Pavlus, evrensel boyutlara yaymaya çalıştığı bu yeni din için her türlü kolaylığı sağlama çabasındaydı. Şeriat kurallarını bile hiçe sa-

yıp putperestlere seslenerek; "Hz. İsa'ya inanın sünnet olmasanız da olur," der. Bu reform neticesinde günümüz Hıristiyanları sünnet olmaz.

Ardından, sünnetsizlik yüzyıllar sonra olağanlaşınca teolojik (dinle ilgili bilim) anlamda fikirler ortaya çıkmıştır. Kimi Hıristiyanlar ise sünnet olmamalarının sebebini şu şekilde açıklar: Sünnet Hz. İbrahim ile başlar. Hz. İbrahim önce iman etmiş, sonra sünnet olmuştur. Ve sünnet şeriattır. İman, şeriattan daha önce geldiğinden sünnet olmasak da olur, diye düşünürler.

Dolayısıyla günümüz Hıristiyanları sebep olarak ne gösterirlerse göstersinler, Hz. İsa'nın uyduğu şeriat kurallarına uymadıkları açıktır.

Bu noktadan sonra kitabımızda "Tek Tanrılı Dinler"i ana hatları ile ele almaya başlayacağız.

Yahudi Milleti, Tevrat ve Resuller

Bugün bir Yahudi için en önemli yer "Ağlama Duvarı" olarak bilinen yerdir. Yahudi milleti ve Tevrat'ı incelemeden önce "Hz. Süleyman Mabedi"ni kısaca tanıyalım.

Mabedin yapımına Hz. Süleyman'ın (Kral) tahta çıkışının dördüncü yılında başlanır. Mabet, önceleri Hz. Davud (Kral) tarafından yapılmak istenmişse de Davud'un ölümü üzerine inşaata Hz. Süleyman başlar. Musevilere göre, 2833 yıl önce temelleri atılan tapınağın yapılacağı alan, Hz. İbrahim'in, oğlu İshak'ı kurban etmeye götürdüğü Maria Dağı'nın bulunduğu yerdir. İnşaat yedi yıl sürmüştür. Tapınağın bitiminde bütün Yahudiler kurban keserek Tevrat ve kutsal eşyaları tapınağa yerleştirirler.

Yahudiler: Tıpkı Babilliler, Asurlular, Fenikeliler ve Araplar gibi Sami bir millettir. Filistin'de yerleşik hayata geçmeden

önce göçebe iken "Habiri" adı ile anılırlardı. Yahudi adı, Yakup ile Lea'nın dördüncü oğulları olan Yahuda'dan gelir. Yakup'un lakabı ise İsrael olup, İsrael oğulları adını da kullanırlardı.

Yahudilerin de içinde bulunduğu Batı Samileri iki gruba ayrılır; Fenikeli-Kenâni grup ile Arami grubu. Sami halk, M.Ö. 4000'de Filistin'e yerleşmiştir. Batı Samilerin, ilkin çok kalabalık bir tanrılar topluluğu vardı. En önemli tanrıları *Eli* ile *Baal* idi.

Batı Samileri (Yahudiler) için tapınma yerleri başlangıçta çok sadeydi. Erkek tanrının sembolü bir dikme taş, tanrıçanın sembolü ise ağaç bir kazıktı. Ve tapınağın önünde çeşitli kurbanlar verilirdi. Tapınağın önemli bir rahip yönetim sınıfı vardı. Batı Samilerinde onca tanrının yanında Arap menşeli birçok tanrı da vardı.

Eski Ahit: Özünde İsrail'in tarihini yansıtır. İbrani edebiyatının günümüze kadar gelebilen tek örneğidir. Diğer milletler gibi, tarihlerinden gelen bir eserleri olmadığından "Eski Ahit" bir Yahudi için her şeydir.

Eski Ahit, Hıristiyanların da kutsal kitabı sayılır. İncil'e "Yeni Ahit", Tevrat'a "Eski Ahit" derler. Museviler, Hıristiyan dinini tanımazlar. Hıristiyanlara göre ise Tevrat, İncil'den bir önceki kutsal kitaptır. Bizim Tevrat olarak algıladığımız kitap, Yahudilerin "töre"sidir. Tevrat beş bölümden oluşur. Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye.

Tevrat ne tam anlamıyla bir din kitabı ne de bir tarih kitabıdır. İçerisinde efsaneler, menkıbeler, epopeler, kronikler, şeriat-hukuk, dua ve ilahiler olan bir kitaptır.

Yahudi ve Hıristiyanlara göre günümüzde mevcut bulunan Tevrat, Allah tarafından Musa'ya doğrudan yazdırılan Tevrat'tır. Evet, Allah Hz. Musa'ya on emir indirmiştir ve bu Tevrat'tır, ama bugünkü Tevrat M.Ö. 300'lerden kalan bir kitaptır.

Oysa Musa peygamber M.Ö. 1.000'li yıllarda yaşadığına göre bu yedi yüz yıllık zaman diliminde çok şey değişmiş olabilir.

Musevilik, Hz. Musa'nın kurduğu din olarak tanımlanır. Yahudi ismi ise Yahuda kabilesinden olan demektir. Yahuda İsrail'in en büyük kabilesidir.

Tevrat, Yahudiliğin kurucusu olarak Hz. İbrahim'i gösterir. Oğlu İshak ve İshak'ın oğlu Yakup da birer peygamberdir ve bu dini sürdürürler. Daha sonra Musa (M.Ö. 1000-1400) Sina Dağı'nda Allah'ın on buyruğunu (Evamir-i aşere) alır ve din bu şekilde biçimlenir. Musevilik, tek tanrılı dinlerin ilkidir.

Yahudilerin kutsal kitabı Tevrat (Töre) evrenin yaratılışını, Âdem'den başlayarak peygamberlerin Musa'ya kadar olan soy silsilesini açıklar. Hem dinsel hukukun temeli hem de Yahudi halkının oluşum döneminin tarihsel epik anlatısıdır. İkinci kitap (Çıkış) İsrailoğullarının Mısır'dan çıkışını anlatır.

Hz. Musa Tur Dağı'nda

Hz. Musa, İsrailoğullarının Mısır'a gidişlerini ve onların 430 yıl süren esaret hayatlarını sona erdiren peygamberdir. Musa "sudan çıkmış" anlamındadır; Yahudi milletinin evrensel dininin kurucusudur. Musevilik adı ile Yahudiler yeni ve tek tanrılı bir dine kavuşurlar. İbranice adı Moşe'dir. M.Ö. 1000 ya da 1400'lü yıllarda doğduğuna inanılır. Yahudilere göre Hz. Musa, Mısır'da Tutankamon'un firavunluğu zamanında doğmuştur.

Müslümanların da kabul ettiği bir anlatıya göre, firavun rüyasında o yıl doğacak erkek çocuklardan birinin kendi tahtını yıkacağını görür ve bunun üzerine kâhinlerden aldığı fetva gereği o yıl doğan bütün erkek çocukları öldürür. Musa'nın annesi evladını bu katliamdan kurtarmak için onu bir sepet içinde Nil Nehri'ne bırakır. Firavun'un karısı ve kızı onu bulup alırlar ve adını "sudan çıkmış" anlamında Musa koyarlar.

Musa büyüdükten sonra kendisine sığınan bir İsrailliyi korurken, kazara bir Mısırlının ölümüne sebep olur.

Musa, bu olay üzerine Medyan'a kaçar ve burada evlenir. Musa'ya orada Allah tarafından peygamberlik verilir. Halkını dine çağırması ve Mısır'dan çıkarması emredilir. Musa da bu buyruğu yerine getirir. M.Ö. 1346'da Kızıldeniz'i bir mucize ile asası yardımıyla ikiye ayırarak halkını kurtarır. Ardından Musa Tûr Dağı'na çıkıp Tanrı'yla konuşur ve ünlü "On Emir"i alır.

Hz. İbrahim için anlatılanlar ile Hz. Musa için anlatılanlar arasında çok benzerlikler vardır; Firavun ve Nemrut'un tıpatıp aynı rüyayı görmeleri, erkek çocukların katliamları vb. Musa'yı sudan çıkarıp büyüten kadın Asiye'dir. Kutsal kitaplar Asiye'yi saygıdeğer olarak görürler. Ayrıca Kur'an-ı Kerim, Asiye'yi cennetin dört hanım efendisinden biri olarak gösterir.

Şimdi Kur'an-ı Kerim ve Müslümanlar açısından Hz. Musa'yı ele alalım. O, Kur'an-ı Kerim de adı en çok geçen peygamberlerdendir, otuz dört surede onun adına rastlanır.

İsrailoğullarının yüzyıllar süren esaretini sona erdiren Musa, yüzyıllar boyu bir kurtarıcı olarak beklenmişti. Musa'nın kardeşi Harun'dur.

Musa peygamberin simgesi ve mucizesi iki çatallı asasıdır. Bu asa Hz. Musa'nın her dilediğini Allah'ın izniyle yerine getirmesine yarardı. Hz. Musa'nın dili başlangıçta peltekti, iyi konuşamıyordu. Kardeşi Harun bu nedenle yanından hiç ayrılmazdı. Hz. Musa bu durumundan dolayı Allah'a yakardı. Allah Hz. Musa'nın yakarışına cevap vererek Musa'nın dilindeki bu bozukluğu düzeltti.

Hz. Musa hakkında sayısız kıssa vardır. Bunlara burada yer vermek olanaksızdır. Kısaca Hz. Musa, kavmini Mısır'dan çıkaran ve Allah'ın "On Emri"ni halkına sunan ulu bir peygamberdir.

Anadolu'da Hz. Musa ile ilgili iki yer vardır.

Bu yerlerden birincisi Hz. Musa'nın kayınpederi adına kurulmuş Şuayb şehridir. Şanlıurfa'ya 45 km uzaklıkta bulunan ünlü Harran şehri yakınlarındadır. Şuayb, Hz. Musa'nın kayınpederi ve salih bir insan olarak bilinir.

Peygamberler şehri Şanlıurfa'da Hz. Şuayb adına bir şehir olması ise Urfa'nın ve Harran'ın kültürel zenginliğinin bir göstergesidir.

İkinci yer ise; M.S. 4. yüzyılda dünyanın en büyük ve önemli dört şehrinden biri olan Antakya'nın Samandağı ilçesinde Hz. Musa ile Hz. Hızır'ın buluşma noktaları olduğuna inanılan bir türbedir. Kur'an-ı Kerim'de de konu edilen bu buluşmanın gerçekleştiği yer olan Samandağı her yıl yüzlerce insan tarafından ziyaret edilmektedir.

Hz. Musa'dan sonra Yahudiler için önemli olan iki kişi daha vardır. Bunlar Hz. Davud ve Hz. Süleyman'dır.

Bu iki kral peygamber hakkında da kısaca bilgi verdikten sonra, günümüz Musevilerinin belli başlı adetlerine değinip bu bölümü bitireceğiz.

Kral Peygamber Hz. Davud

Allah tarafından kendisine Zebur adlı kitabın indirildiği peygamberdir. Zebur, Mezmurlar ve Mezamir adıyla da bilinir. Bu kitaba inanmak Müslümanlar için de temel şarttır.

Davud isminin "sevgili" anlamına geldiğini kutsal kitaplardan öğreniyoruz. Fakat son yıllarda yapılan kazılar göstermiştir ki, Davud bir isim değil bir lakaptır. Kutsal kitaplarda adı geçen birçok peygamber ve nebide olduğu gibi, Davud isminin sıfat olarak algılanması olasıdır. Tam isminin ne olduğunu bilmediğimiz ve Davud (sevgili) sıfatı ile tanıdığımız bu kral peygamber M.Ö. 900'lü yıllarda yaşamıştır.

1933 yılında Fransız arkeologlar Fırat Nehri üzerinde bulunan "Mari" şehrini kazarlar. Burada bulunan tabletlerde

"Davidum" kelimesi ile sık sık karşılaşırlar. "Davidum" kelimesi bu tabletlerde "komutan" veya "savaş şefi" anlamına gelir. Davud, büyük bir önderdir. İsrailloğullarının yetiştirdiği ilk önemli kraldır.

Davud'un krallığındaki İsrail, kısa süre içerisinde önemli bir devlet hâline gelir. İsrailoğulları ilk kez çok güçlü bir devlet olmuştur. Davud, Kudüs'ü alarak burayı başkent yapar. Bu şehrin adı "Yeruşalem" olarak da bilinir. Davud'un birçok eşi ve çocuğu olmuştur. Eşlerinden biri de Hititli Batşeba'dır. Davud'un Batşeba'dan doğan ikinci çocuğu Süleyman peygamberdir.

Davud, İsrail devletinin ikinci kralı sayılır. Aslında bir çobanken peygamber Samuel tarafından kutsanır. İsrail'in ilk Kralı Saul'un ölümü üzerine kral seçilir. Ülkesini döneminin en üst noktalarına taşıdıktan sonra ölür. Yerine oğlu Hz. Süleyman geçecektir.

Kur'an-ı Kerim'e göre Davud bir peygamberdir. Kendisine Zebur verilmiştir. Enbiya suresinin 105. ayetinde Allah, *"And olsun ki, Tevrat'tan sonra Zebur'da da yazdık, yahut bu konudaki birtakım hatırlatmalardan sonra Zebur'da yazdık; ki yer yüzüne ancak iyi kullarım mirasçı olur..."* der.

Davud peygamberin en önemli özelliklerinden biri sesinin çok güzel olmasıdır. Bugün bile kalın ve gür sesler için "Davudî" tabiri kullanılır. Davud'a indirilen Zebur 150 sureden ibarettir. Bu 150 sure, kendi içinde beş kitaba ayrılır.

Davud peygamber, ilmin en üst derecelerinden birinin de simgesidir. Kur'an-ı Kerim'de Neml suresi 15. ayette bu şöyle ifade edilir, *"And olsun! Biz Davud'a ve Süleyman'a ilim verdik!.."*

Davud peygamber, sanatkâr ve cengâverdir. Kısa boylu ve güzel yüzlü olan Davud'un dev Golyat'ı öldürme hadisesi onun yiğitliğini anlatır. Davud'un Golyat (Calut)'ı öldürmesi Kur'an-ı Kerim'de de belirtilir. Hz. Davud hakkında sayısız

olay anlatılır. Fakat bunların çoğunluğu kendi aralarında da tutarsızlık gösterdiğinden burada ele almayacağız.

Anadolu'daki sayısız sanat eserlerinden birisi de Van Gölü üzerindeki Akdamar Adası'nda 10. yüzyılda Ermeniler tarafından inşa edilen Akdamar Kilisesi'dir. Bu kilisenin dış cephe kabartmalarında, Hz. Davud ve dev Golyat'ın savaş mücadelesi işlenmiştir. Bu sahnede Davud elindeki sapanla, kılıçlı ve dev gibi gösterilen Golyat ile savaşmaktadır. Sahneden anlaşılan odur ki, Davud elinde bulunan basit bir sapanla, silahlı ve dev gibi olan Golyat'ı mucizevi bir şekilde yener.

Gerçekte bu mücadele içinde anlatılmak istenen şudur; Davud, sayıları çok az olan (ve bir sapanla sembolize edilen) iman etmiş halk topluluğunu, Golyat ise (dev cüssesi ve silahı ile) kalabalık imansız toplulukları ifade eder. Yani iman, tüm zorluklara karşı daima kazanır!..

Hz. Süleyman'ın Tapınağı

Hz. Süleyman, Davud peygamberin Hititli eşi Batşeba'dan olan ikinci oğlu, İsrail devletinin en istikrarlı, barışçıl ve huzurlu döneminin kral peygamberidir. İsrail halkı, Kral Saul zamanında kavuştukları bağımsız devletlerini Hz. Davud zamanında en geniş sınırlarına ulaştırırlar. Hz. Süleyman zamanında da huzur içinde yaşarlar. Bu küçük devlet Mısır, Babil, Asur ve Hititlerin arasında hep sönük kalmıştır.

Devletin sınırları kuzeyde Kadeş'e, güneyde Akabe körfezine ulaşıyordu. Bu sınırlara Davud zamanında ulaşmışlardı. Hz. Süleyman, adından da anlaşılacağı üzere barış adamıydı. Şelomah, İbranicede "Barış adamı" demektir. Yeruşalem, onun zamanında büyük bir şehir olur. Çadır ve kulübelerde tapınımlarını yapan İsrail halkı, Hz. Süleyman zamanında gerçek bir mabede kavuşur.

Tam bir zenginlik dönemi ile tarihe geçen Hz. Süleyman devrinde İsrail ülkesinde ticaret çok gelişmiştir.

Hz. Süleyman deyince ilk akla gelen onun yaptırdığı tapınaktır. Yüzyıllardır dilden dile anlatılan Hz. Süleyman'ın yaptırdığı bu tapınağının en önemli özelliği İsrailloğulları için ilk olmasıdır. Mabedin M.Ö. 10. yüzyılda yapıldığına inanılır. Zaman zaman yıkılıp yeniden onarılmışsa da en son Haçlılar tarafından tamamen yıkılmıştır. Bugün, temel duvarlarından birini görürüz ki, bu duvar, ağlama duvarı olarak bilinen ünlü duvardır.

Mason inanışına göre, ilk masonlar bu tapınağı yapan işçi ve ustalardan seçilmiştir. Başkanları da Hiram adında bir mimardır. Hiram'ın mimari sırlarını elde etmek için onu öldüren işçiler, geçirilmesi gereken aşamalardan geçmeden sonuca bir hamlede ulaşmayı amaçlayan bilgisizliği ifade ederler.

İslamî Kaynaklara Göre Hz. Süleyman

Az uyuyan, iri gövdeli, nur yüzlü, çok tüylü ve beyaz tenli olarak tarif edilen Hz. Süleyman her zaman beyaz elbise giyerdi. Kitab-ı Mukaddes'te anlatıldığı gibi 700 kadını olduğu bilgisini İslamî kaynaklar reddeder.

Hz. Süleyman, Kur'an-ı Kerim'de belirtildiğine göre kuş dilini bilirdi. Diğer peygamberlere göre kısa bir ömür süren Hz. Süleyman'a ait olan mühür, bugün İsrail ulusal bayrağı üzerindeki iç içe geçmiş iki ters üçgendir. Bu işaretin ne manaya geldiğini ileride açıklamaya çalışacağız.

Yıl M.Ö. 926... Son iki kuşaktan beri gelişme gösteren İsrail'in tüm hayalleri bir daha dirilmemek üzere son bulacaktır. Hz. Davud ile başlayan devletleşme ve gelişme dönemi Hz. Süleyman ile barış ve huzur bulmuştu. Lakin Yahudiler arasındaki hiç bitmeyen geçimsizlik ve bencillik İsrail devletinin sonu olacaktır. İsrail devleti önce ikiye bölünür. Kuzeydeki başkent Pehvel, güneydeki ise eski kutsal şehir Yeruşalem'dir.

İsrail devleti M.Ö. 735 yılında Asur kralı II. Sorgun tarafından kısmen yıkılır. Fakat İsrail'in asıl yıkılışı M.Ö.587'de gerçekleşir. Yeruşalem ve Mabet yakılır. Halkın çoğu öldürülür ve kalanlar esir alınır.

M.Ö. 587, Yahudiler için Babil tutsaklığının başlangıcıdır. Asurlular, hemen hemen tüm Yahudileri esir alıp ülkelerine götürmüşlerdi. Artık kutsal Yeruşalem tapınağının yerini cemaat kavramı almıştı. Bayramlar kutlanmıyordu çünkü bunlar Yeruşalem olmaksızın olamazdı. Artık yüzyıllar sürecek olan esaret hayatına alışmak zorundaydılar.

Yahudileri millet yapan sadece ortak inançlarıdır. Kapalı bir toplum olmalarının sebebi de bu sürgün hayatıdır. Yahudilere en büyük darbelerden birini Roma İmparatoru Titus M.S. 70'de vuracaktır. Titus, Kudüs'ü ve orada var olan her şeyi yıkar.

İsrail devleti yıkıldıktan sonra dünyanın her köşesine dağılan Yahudiler zaruretten aralarındaki bağı güçlendirmek zorunda kalmışlardır. Bağımlı bir şekilde Kudüs'te yaşayan Yahudiler ise, *Talmud* adlı bir kutsal kitap oluşturacaklardır.

Talmud, Yahudilerin kutsal kitabı olmamasına rağmen Tevrat'tan sonraki en önemli kaynaktır. Bu kitap, Yahudi din adamlarının zaman içerisinde inançları üzerinde yaptıkları yeni düzenlemeler menkıbesidir. Bir anlamda sözlü bir şekilde kendilerine kadar ulaşan hadislerin toplandığı kitaptır.

Kabbala: "Gelenek" anlamına gelmekte olup, zaman içerisinde ağızdan ağıza anlatıla gelen dinî sırların felsefi boyutudur. Kabbala ile 11. yüzyılda karşılaşırız. Eski Ahit'in mistik yönlerini açıklamaya çalışır. Özellikle sayı sistemi ile Eski Ahit'i şifreler. Kabbala'ya göre maddi âlem havada bulunan yirmi iki elemanın etkisiyle var olmuştur. Bunlar da İbrani alfabesinin yirmi iki harfidir.

Temel harf "alef"tir. Bu harf, Arap alfabesindeki "elif"in karşılığıdır. Alfabenin ilk harfi alef havayı, mem (Arapçada mim) suyu, sin ise ateşi simgeler.

Alef, mem ve sin büyük sırlar içerir. Evrensel üçlüğün menşei de bunlardır.

Kabbala 15. yüzyıldan sonra Avrupa Yahudileri arasında unutulur. Az gelişmiş ülkelerde yaşayan Yahudilerce korunur. 1492 yılında İspanya'dan kaçan Yahudiler Türkiye'ye sığındıkları zaman beraberlerinde Kabbala inancını da getirirler.

Günümüz Yahudileri ve Uygulamaları

Günümüzde Yahudilik geçmiştekinden farklı olmamakla birlikte, Yahudiler temelde Tanrı'nın İsrailoğullarını en seçkin topluluk olarak belirlemiş olduğuna inanırlar ve kendilerini insanoğlunun efendisi olarak görürler.

İlk Çocuk: Başlangıçta Yahudiler ilk evlatlarını tanrılara kurban olarak verirlerdi. Hz. İbrahim ve İshak hadisesinden sonra bu uygulama kalkmıştır. Yahudi toplumunda ailenin ilk çocuğu hâlâ diğer çocuklara nazaran daha kıymetlidir. Ailenin ilk çocuğu doğduğunda çocuk, içerisinde mücevherler bulunan bir tepsi ile evin ortasına getirilerek yakın akrabalara gösterilirdi. Bu, ilk çocuğun ne kadar kıymetli olduğunun ifadesidir. Baba, ilk evladının fidyesini vermek zorundadır.

Bar Mitzvah: Bir erkek çocuk on üç yaşına gelince *Bar Mistzvah*, Şeriatın oğlu' olur. Ve şeriata uymak zorundadır. Artık ailesi onun yaptıklarından sorumlu değildir. Kız çocuğu için ise Bat Mitzvah adı ile bilinen tören yapılır. Bir Musevi için çocuğuna on üç yaş töreni yapmak onur verici bir olaydır.

Bu olay, Anadolu Bektaşilerindeki "ikrar alma" töreninin benzeridir. Bir Bektaşi için bulûğ çağı, ikrar alma zamanıdır.

Kişi ikrar aldıktan sonra hayatın ve felsefenin sorumluluğu ile yükümlü tutulur.

Evlenme: Bir Yahudi başka dinden olanlarla evlenemez. Günümüzde bile yüzde yüz olmasa da bu konuya çok dikkat edilir. Evlenen çift o gün oruç tutar. Tören esnasında çiftler, Haham'ın verdiği bir kupa şarabı yudumlarlar. Böylece iyi ve kötü günlerde paylaşılmak üzere yaşamlar birleştirilir. Bekâ-

ret, Yahudilerce temel şarttır. Çiftler anlaşmazlık durumunda boşanabilirler.

Şarap: Yahudilerde şarap haram değildir; ancak şarap Yahudi imalatı ise. Hatta bir şarap şişesi Yahudi olmayan biri tarafından açılırsa o şarap haram sayılır. Bu nedenle tutucu Yahudiler restoranlarda Yahudi garsonları çalıştırırlar.

Ölüm: Mefta, öldüğü gün gömülür. Ölü temiz bir şekilde özenle giydirilir. Ölünün yanında konuşulmaz. Çünkü o konuşamamaktadır. Ölü tabuta konulduğunda, ölünün üzerine bir avuç ince toz serpilir. Yahudilerin Kudüs'ten çıkarılmasından sonra, kutsal sayılan Kudüs toprağını temsilen ölülerin yanına bu topraktan koymak bir gelenektir. Ölü evindeki aynalar bir örtü ile örtülür. Yalnızca Haham sınıfının cenazesi omuzlarda mezarlığa kadar taşınır. Cenaze töreninden sonra ölü adına cemaate yemek verilir. Ölünün yıllık anma gününde Kaddis duası okunur.

Sinagog: Bir kilise ya da cami gibi salt ibadet yerinden ziyade bir toplantı yeridir. En az on erkek olmadığında sinagogda ibadet edilemez. İbadetin belli bir sıra ve disiplini yoktur. Sinagog çok temiz olmalıdır.

Şabbat Günü: Bir haftalık takvim diliminin yedinci günü olup, haftanın ismi olan tek günüdür. Şabbat, haftanın altıncı gününün öğleden sonrası başlar. Şabbat'taki paradoks, kısıtlama yoluyla özgürlük sağlamasıdır. Bu kurala uyan Yahudi yolculuk etmekten, ticaret yapmaktan, elektrikli aletler kullanmaktan kaçınır ve amansız modernliğin boyunduruğundan uzaklaşarak arkaik olana döner, zaman kavramından kurtulur. O gün ateş bile yakılamaz. Şabbat başlamadan evvel yakılan ocak, ancak Şabbat'tan sonra söndürülebilir.

Şabbat'ta genellikle balık yenir. Şabbat sofrasının en önemli yiyeceği ekmek, içeceği ise şaraptır. Şabbat, cuma akşamı günbatımında başlayıp cumartesi günbatımına kadar sürer ve zaman kavramının olmadığı sonsuzluk duygusunun bir benzerini yaşatır. Yahudilere göre, Allah dünyayı altı gün-

de yaratmıştır. Bu altı günde olup bitenleri daha önce açıklamıştık.

Yahudilere göre, Allah yedinci günü her şey dengesini bulsun diye serbest bırakmıştır. Bu Şabbat (cumartesi) gününde Allah da dinlendiğinden asla çalışılmamalıdır. Yahudi âdetleri içinde en sevileni Şabbat'tır. Yahudiler bunun Museviliğin getirdiği en büyük armağan ve kefaret tanımayan bir dünyada kurtuluşu çağrıştıran tek gösterge olduğunu düşünürler.

Bugün, İsrail'de Şabbat (haftada bir gün) resmî dinlenme günüdür. Yahudiler kusursuz bir âlemin neye benzediğini tecrübeyle anlamaya çalışırlar. Her Yahudi'nin uyması gereken, hiçbir iş yapılmadan dinlenilen eşitleyici bir tatil günü olarak Şabbat kuralının kadim dünyaya Museviliğin getirdiği en reformist fikir olduğu söylenebilir. Konuya bir başka açıdan bakarsak, hadisenin kaynağı Tevrat'tan daha öncelere kadar gidecektir. Yahudiler arasında daha önceleri de var olan haftanın bir günü çalışmama geleneği tek tanrılı dine giren Yahudiler aracılığı ile Tevrat'a sokulacaktır.

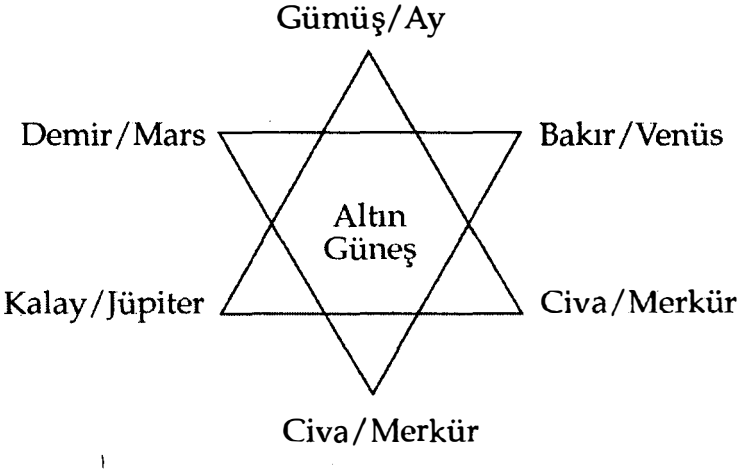
Şöyle ki; Antik astronomide "yedi" gezegenin olduğu bilinmekteydi. Bunlar Güneş, Ay, Mars, Merkür, Jüpiter, Venüs ve Satürn idi. Ve her gezegene bir gün adanmıştı. Haftanın ilk günü, göksel yapının en önemli parçası olan Güneş'e (sunday) adanmıştı. Haftanın son günü ise Güneş'e en uzak gezegen olan Satürn'e adanmıştı. Fakat bu gezegen antik doğu dinleri tarafından uğursuzluğun tanrısı ile özdeşleştirilmişti ve bu nedenle ilkel zamanlarda yedinci gün olarak adlandırılan Satürn (saturday) günü talihsizlik günü olarak anılırdı. Saturday (cumartesi) dinlenme günü olarak doğu toplumlarından kimilerince de dinleme günü olmuştur. Yahudiler bu günü cumartesi yani Şabbat olarak algılayarak olayı dünyanın yaratılması süreci ile bağdaştırdılar.

Bir Yahudi olan Hz. İsa, bu dinlenme gününü benimsemiştir. Fakat Hz. İsa'dan sonra Hıristiyan olan İseviler, Hz. İsa'nın ölümünden üç gün sonra dirildiği gün olan pazarı dinlenme günü ya da bir araya gelme günü olarak benimserler.

Passah Bayramı: 19 Nisan'da başlar ve bir hafta sürer. Bu bayram süresince mayalı ekmek yenmez. Bu bayram Musa peygamberin şeriatından kalmadır. Hz. İsa da bu bayramı uygulamıştır. Passah bayramı, Mısır esaretinden kurtulup "Vaat Edilmiş Topraklar"a çıkışın kutlanmasını temsil eder. Bir anlamda "Kurtuluş" bayramıdır.

Millî Yaş Günü: Birinci ve ikinci tapınakların yıkılışı anısına yapılan bir anma günüdür. Temmuz-Ağustos ayları arasında olduğu kabul edilir.

Yahudilerde Önemli Semboller

Hz. Süleyman'ın Mührü

İki ters üçgenin ortasında bulunan Güneş merkezdir. Güneş, ay ve yıldızlarla yeryüzünü tamamlar. Böylece yedi sayısı bu sembolde yeniden karşımıza çıkar. Tüm evren Allah tarafından altı günde yaratılmıştı. Yıldızın altı köşesi bunu ifade

eder. Yedi ise merkezi alır. Bu yıldız bir anlamda evrenin dengesidir.

Yedi Kollu Şamdan (Menorah): Menorah'ın yedi kollu, antik önem biliminin yedi ana temeli olan aritmetik, geometri, astroloji, simya, retorik, müzik ve etniği simgeler. Menorah'ın yedi ışığı yaradılışın yedi gününü sembolize eder.

Menorah aynı zamanda İsrailoğullarının Mısır'ı terk ediş-leri ile Sina Dağı eteklerinde Tora'yı alışları arasında geçen yedi haftayı (Şeva Şavuot) temsil eder. Bu bağlamda Menorah; özgürlüğe kavuşma mutluluğu ile bir disiplin zorunluluğu arasındaki zamanı simgeler ki, disiplinsiz özgürlüğün hürriyet değil, başıbozukluk olduğu düşüncesinin temelini oluşturur.

El: Yahudiler, kötülüğü uzaklaştırıcı ya da kişiyi türlü belalardan koruyucu etkisi olduğuna inandıkları için el resmini idolize etmişlerdir. El şeklinde anahtarlıklar da çok yaygındır. Bu, "Tanrı'nın eli" olarak kabul edilir.

El, İslamî çevrelerce de sembolize edilmiş olup kitabımızın üçüncü bölümünde bu konu işlenecektir.

Musevilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık bu üç büyük din, Allah'ın peygamberlerine sunduğu şekliyle asla eleştirilemez.

Allah'ın tebliği Tevrat ve İncil'de zaman içerisinde din adamları tarafından tahrif edilmiştir. Kur'an'da ise bir tahrifat olmamasına rağmen, onu anladığını sanan fakat anlayamamış olan bazı din adamlarının yanlış fetvaları sonucu halk, kimi zaman gerçek ilahî sözden çok uzak kalmıştır.

Hıristiyanlık Anadolu Çıkışlı Bir Din

Hıristiyanlık, başlangıcından bu yana üzerinde en çok tartışılan ve kararlar alınan dinlerden biridir. Peygamberi ve inananlarının yıllarca zulüm gördüğü, yüz binlerce inananın öldürüldüğü bir din...

Dünyada en çok okunan kitap olan İncil, hâlen tartışma konusudur. Kilisenin kabul ettiği Matta, Markos, Luka ve Yuhanna İncilleri arasındaki çelişkiler, benzerlikler ve farklılıklar hâlen incelenmektedir. Bunun yanında Toma ve Barnabas adlı İnciller ise ayrı birer inceleme konusu olma özelliğini yüzyıllardır korumaktadır.

Hıristiyan kelimesinin ilk kullanıldığı yer Anadolu'dur. İsa ve Meryem'in kimliklerinin tartışılıp karara varıldığı ve ilk konsül (toplantı) çalışmalarının yapıldığı yerlerin tamamı Anadolu'da bulunmaktadır. Günümüz Hıristiyanlığını evrensel boyuta getiren Aziz Pavlus da Anadoluludur. Yine dünyanın bir anlamda ilk yedi kilisesi Anadolu'da olup, Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem, Anadolu'da yaşamış ve vefat etmiştir. Kilisenin onayladığı dört İncil'den biri olan Yuhanna İncil'i Anadolu'da yazılmıştır. Görüldüğü üzere bu konuda örneklerimiz oldukça fazladır.

Anadolu, günümüz Hıristiyanlığına önemli ölçüde ev sahipliği yapmıştır. Hz. İsa'nın havarileri, ilkin Anadolu'dan başlayarak dünyaya açılmışlardır.

Hz. İsa'nın doğumu gibi ölümü de sıra dışıdır. Bu sıra dışılık öncelikle göksel dinler arasında (Müslüman, Musevi, Hıristiyan) farklılıklar arz eder. Fakat en önemli farklılaşma yine Hıristiyanların kendi aralarında olmuştur. Hz. İsa ve Hz. Meryem'in kimliği üzerine yapılan uzun tartışmalar, erken Hıristiyanlık döneminin en önemli tartışma konusunu teşkil etmiştir. Bu tartışmalar sonucunda Hz. İsa'nın kimliği o denli değiştirilmiştir ki, şu an Hz. İsa bile kendisini tanıyamayacak duruma getirilmiştir.

Biz bu konuda hem günümüz Hıristiyanlarının bildiği ve inandığı Hıristiyanlığı sizlere sunacağız hem de diğer dinlerin Hıristiyanlara bakışlarını aktaracağız. Kimi zaman da bize göre olanı anlatacağız.

Museviliği ya da Müslümanlığı anlatmak çok zor değildir. Her iki dinin de kuralları bellidir. Zaten bu iki din kendi aralarında Hıristiyanlığa nazaran birbirlerine daha yakındırlar.

Lakin söz Hıristiyan ve Hıristiyanlığa gelince insanın "Hangi Hıristiyanlık?" diyesi geliyor. Başlangıçtan itibaren o kadar çok süreç geçirilmiş ki insan nereye bakacağını bilemiyor. Yani, Roma Katolikliği, Luther Protestanlığı, Doğu Ortodoksluğu, Kalvincilik gibi genelde aralarında büyük farklar olan Hıristiyan gruplar, kendi aralarında dahi birçok konuda uzlaşmaz fikirlere sahiptirler. Bu grupların kendi aralarındaki ayrışmaları da dikkate alınırsa işin içinden çıkmak iyice güçleşir.

Hz. İsa ya da Mesih

Hz. İsa'nın doğduğu yıllarda Filistin bölgesi günümüzde olduğu gibi dünyanın en sorunlu bölgelerinden biriydi. Filistin, Roma'nın atadığı bir hanedan tarafından yönetiliyordu. Herodion hanedanı, M.Ö. 63 yılında yönetimi ele alır. M.Ö. 37'de tahta Büyük Herodes, daha sonra da M.Ö. 4 yılında oğul Herodes (İsa peygamberin doğumundan dört yıl önce) tahta çıkar.

Hz. İsa'nın doğduğu dönemlerde Filistin'de dört önemli Yahudi cemaati vardı.

1. **Ferisiler** : Koyu sofular.
2. **Saddukiler** : Aristokrat kesim.
3. **Esseniler** : Sufi, mistik yönü olan kesim.
4. **Nasuriler** : Şifa ve inisiasyon öğretileri yapan ve Esseniler ile benzer yönleri olan bir grup.

İncillerde Hz. İsa'nın Doğumu ve Hayatı

Meryem; marangoz Yusuf ile nişanlıdır. Bu nişanı, tapınağın hahamı Zekeriya uygun görmüştür. Meryem, halk arasında son derece iyi niteliklere sahip biri olarak biliniyordu.

Günlerden bir gün Meryem, kapının eşiğinde otururken karşısında Allah'ın baş meleği Cebrail beliriverir. Luka İncil'ine göre baş melek Cebrail, Meryem adlı genç kıza göründüğünde (Meryem aşağı yukarı on beş yaşındaydı). Cebrail, Meryem'e, *"Selam sana, ey lütuf ile dolu,"* diye seslenerek korkmamasını, Allah'ın izniyle ve "Kutsal Ruh" aracılığı ile hamile olacağını, İsa adında bir oğul doğuracağını ve Tanrı'nın ona atası Davud'un tahtını vereceğini bildirir. Ve *"Sen onun adını Emmanuel koyacaksın,"* der. (Emmanuel, "Tanrı bizimledir" demektir.)

Meryem, yaşadıklarına bir türlü inanamaz. Gördüklerine inanmaya çalışsa da duyduklarının geçek olabileceğine hiç ihtimal veremez. Çünkü, nasıl olur da hamile olabilir buna bir türlü anlam veremez! Daha nişanlısı Yusuf'un eli eline değmemiştir bile!.. İşte Meryem bu kargaşa içerisinde iken Cebrail yeniden Meryem'e görünür; *"Söylediklerim doğrudur ve kanıtı Elizabeth'in karnındaki bebektir,"* der. *"Git, Elizabeth'i ziyaret et. Göreceksin ki, o kısır ve yaşlı olan Elizabeth'de Allah'ın lütfuyla hamile olup, onun da bir oğlan çocuğu olacaktır."*

Meryem, kulaklarına inanamaz. Seksen yaşındaki teyzesi Elizabeth ile doksan yaşındaki kocası Zekeriya hem kısır hem de çok yaşlıdır. Teyzesi Elizabeth'in hamileliği imkânsızdır, tıpkı kendisininki gibi... (Baş melek Cebrail sadece Hz. Meryem ve Hz. Muhammed'e insan şeklinde görünmüştür. Diğer şahıslara rüyalarında haber iletmiştir.) Lakin, Meryem Elizabeth'i ziyaret ettiğinde, Elizabeth'i altı aylık hamile olarak bulur. İki kadın birbirlerine sarılıp tebrik ederler.

Elizabeth'in doğuracağı çocuk Yahya adını alır. İleride vaftizci Yahya olarak tanınacak olan bu çocuk, kendisinden altı ay küçük olan Hz. İsa'ya peygamberlik öncesi zemin hazırlayacaktır.

Meryem, sonunda hamile olduğuna inanır. Ve bunu nişanlısı Yusuf'a anlatır. Yusuf anlatılanlara inanmakta tereddüt edince, Cebrail melek Yusuf'a rüyasında görünür ve Meryem'e inanmasını öğütler.

Aradan aylar geçer ve Meryem'in doğum anı yaklaştığı bir zamanda, Roma İmparatoru Agustus, nüfus sayımı yapmaya karar verir. Herkes kendi doğduğu yerde sayıma katılacaktır. Yusuf, karnı burnunda vaziyetteki Meryem'i alarak Beytlehem'e doğru yola çıkar. Çok fakir oldukları için büyük olasılıkla eşek sırtında, Celile tepelerini ve Şeria Irmağı vadisini aşıp Yahudiye Çölü'nü geçerek küçük bir kasaba olan Beytlehem'e ulaşmak için 129 km'lik çetin bir yolculuk yaparlar. Yolculuktan sonra kalacak yer bulamayınca bir ahıra (çobanların sürülerini barındırdıkları bir mağaraya) sığınmak zorunda kalırlar. Meryem çocuğunu, daha sonra üzerine Milad Kilisesi'nin inşa edildiği bu mağarada doğurur. Yine Luka İncil'inde anlatıldığı üzere, doğumdan sonra, gece Beytlehem tepelerinde sürülerini bekleyen çobanlara bir melek zuhur etmiş, aniden gökyüzünde garip olaylar oluşmaya başlamış, çok şiddetli gök gürlemeleri olmuş ve bulutlar gökyüzünü hızla sarmıştır. Bütün bu olanlar sonucu mağaranın içerisinde bulunan herkes dışarı fırlamıştır. Hıristiyanlar, bebek İsa'nın yeryüzüne getirdiğine inandıkları ilahî ışığın ilk tanıklarının bu kendi hâlindeki insanlar olduğuna inanırlar.

Tarih 25 Aralık'tır. Bu tarih kesin olmamakla birlikte kilisenin İsa'nın doğum tarihini tespit etme tartışmalarından çıkan en son karardır.

İnciller (Matta, Markos, Luka, Yuhanna), doğumundan sonra Hz. İsa'nın hayatı hakkında bilgi vermezler. Hz. İsa'yı

otuz yaşına geldiğinde "Şeria" (Ürdün) Nehri'nde Vaftizci Yahya tarafından vaftiz edilirken görürüz.

Acaba Hz. İsa 30 yaşına kadar neredeydi? Bu soruya kilise ve İnciller cevap vermez. İlerleyen bölümlerde bu soruya verilen cevaplara değineceğiz.

İnciller, İsa'nın doğumunda gökyüzünde Ay ve Güneş tutulması, yıldız kayması gibi olağanüstü olayların hepsinin bir anda meydana geldiğini söylerler.

İsa, mağarada bulunan iki kadın tarafından doğar doğmaz yıkanır, kundağa sarılır ve bir masaya yatırılır. Mağarada bulunan hayvanlar, bebek İsa'yı nefesleri ile ısıtırlar.

Bu olaylar kiliselerde sürekli resmedilmiştir. İnciller üzerinden Hz. İsa'nın hayat hikâyesi şu şekilde devam eder.

Hz. İsa, aşağı yukarı otuz yaşına geldiğinde, Şeria Nehri'nde vaftiz edilir. Oraya, ıssız çölde "Gün gelmiştir!" diye vaazlar veren kuzeni Vaftizci Yahya'yı görmeye gider. İnsanlar Mesih'in gelişine hazırlanmak üzere vaftiz için ona gidiyorlardı. Yahya'nın bir vaiz olarak dolaştığı topraklar, o günden bu yana muhtemelen pek az değişikliğe uğramıştır. Hz. İsa sessizce Yahya'nın yanına gelir. Vaftizci Yahya, Hz. İsa'yı görünce halka dönerek yıllardır bahsettiği ve beklediği "Kutsal kurtarıcı"nın geldiğini müjdeler. Hz. İsa'ya dönerek vaftiz işini üstlenmesini ve önce kendisini vaftiz etmesini söyler. Hz. İsa ise vaktin henüz gelmediğini söyleyerek vaftizci Yahya'nın önünde diz çöker ve kendisini vaftiz etmesini buyurur. Hz. İsa'nın vaftizi için Yahya ile Hz. İsa ırmağa girdiklerinde, Yahya kuzeninin üzerine beyaz bir güvercinin indiğini görür ve Hz. İsa'nın, geleceği vaat edilen Mesih olduğunu anlar. Bu beyaz güvercin, daha sonra kilise tarafından "Kutsal Ruh" olarak adlandırılır. Ve güvercinin İsa'nın başına konması ile İsa'nın görev zamanı başlamıştır.

İncillerin yazdığına göre vaftizden sonra Hz. İsa kırk gün ıssız çöle çekilir. Kendisinden önceki Yahudi peygamberi Hz.

Musa ve kendisinden sonra gelen İslam peygamberi Hz. Muhammed için olduğu gibi çöl, inancı sınayan ve Allah'la yakınlaşma fırsatı sunan bir yeri temsil etmektedir. Tektanrılı dinlerin üç peygamberine de vahiy çölde gelir. Çölün çetin ve dayanılması güç koşulları, Hz. İsa'nın mesajında önemli bir yer tutar. İlkin Celile bölgesine dönen Hz. İsa vaizliğe başlar. Burada balıkçı Andreas, Simon Petrus ve Zebedi ile Zebedi'nin oğulları Havari Yakup ve Yuhanna'yla dost olur. Gölün kuzey ucundaki Kefernahum köyünde, Simon Petrus ve Andreas yakın sığ sulara ağlarını atarken Hz. İsa oradan geçiyordur; onlara kendisini izlemelerini söyleyerek cemaatine katılmaya davet eder. Hz. İsa, mucizeler göstererek binlerce kişiye seslenir. Nasıra, Beytlehem gibi yerlerde öğrencilerinin düzenlediği toplantılarda halkı, hem Allah'ın tebliğine uymaya davet eder hem de mucizeler göstererek halka şifa dağıtır.

Bu durum tam üç yıl sürer. Yani Hz. İsa üç yıl aktif olarak peygamberlik yapar. İsa peygamberin getirdiği bu yeni din, Yahudilerin ticaretlerini ve itibarlarını bozduğu için Hz. İsa'ya cephe alırlar. Hz. İsa'yı Allah'a eş koşmakla suçlarlar. Ve bunu Herod'a bildirirler. Herod, bazı Yahudilerin baskısına dayanamayarak Hz. İsa'yı getirmelerini ve sorgulamalarını söyler. Bu arada Yahudilerin ünlü Pessah bayramı da yaklaşmaktadır. Hz. İsa on iki havarisine; "*Musa şeriatından beri uygulanan bu Pessah yemeğini son kez birlikte yemek için hazırlıklar yapın!..*" der. Hz. İsa, yemeğe gelen on iki havarisine, "*Aranızdan biri beni ele verecek*," der. Hz. İsa'nın bu söyledikleri karşısında havarilerin nefesleri kesilir. Hepsi bir ağızdan, "*Ya İsa, ben mi, ben mi?*" diye sormaya başlarlar. Hz. İsa "*Şu an benimle beraber elini ekmeğe atacak olan beni ele verecek kişidir*," diyerek ekler;"*çünkü, ekmek benim bedenim, şarap benim kanımdır.*" Ve İsa elini ekmeğe attığında, havarilerinden Yuhanna da refleks olarak elini ekmeğe atar. Yuhanna ağlayarak yemek masasını terk eder. Fakat dışarı çıktığında kırk gümüş para karşılığında Yahudilerle anlaşır.

Ertesi gün Yahudi yöneticileri ve Romalı askerler Yuhanna'yı yanlarına alarak Hz. İsa'nın toplantı yaptığı tepeye giderler. Yuhanna askerlere seslenerek *"Ben gidip kimi öpersem o İsa'dır"* der. Yuhanna, tepeye yaklaştığında kalabalığın arasından geçip İsa ile göz göze gelir ve yanına giderek İsa'yı öper. İsa, Romalı askerler tarafından tutuklanır. Yahudiye'nin Romalı vekili ve Roma'nın ölüm cezası vermeye yetkili kıldığı tek kişi olan Pontios Pilatos adlı valinin hâkimliğinde, Yahudi yüksek mahkemesi olan Sanhedrin'in yüksek din görevlileri tarafından mahkemeye çıkarılır. Vali, İsa'ya yönelik suçlamaları kendisine hatırlatarak *"Yüce olanın oğlu Mesih sen misin?"* diye sorar. İsa, *"Benim,"* der. Vali, İsa'nın bu cevabı karşısında istemeyerek de olsa İsa'yı bazı Yahudilerin yoğun baskısı neticesinde ölüme mahkûm eder.

İncillere göre Hz. İsa, gerileceği haçı omuzlar ve Kudüs sokaklarında dolaştırır. Daha sonra Golgota tepesine tırmanır ve burada adi suçlularla birlikte çarmıha gerilir.

Hz. İsa, çarmıhta türlü işkenceler sonucu son nefesini verir. Kendisinin daha önce belirttiği gibi ölümünü takip eden üçüncü günde yeniden dirilir.

Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın çarmıha gerilişinin üçüncü günü dirildiğine inanırlar. Hz. İsa'nın ölüp gömülmesinden sonra Mecdelleli Meryem ağlayarak onun mezarı başına gittiğinde, girişi kapayan taşın yuvarlanarak kaldırılmış ve mezarın boş olduğunu görür. Hz. İsa Mecdelleli Meryem'e ve daha sonra da iki havarisine görünür. Bu iki havari İsa'yı gördüklerini diğer arkadaşlarına söylerlerse de inandıramazlar. Ve İsa tüm öğrencilerine görünür. Onlara şöyle buyurur: *"Dünyaya gidin ve tüm yaradılışa müjdeyi duyurun. Dinimiz; şeriat, yargı dini değil, yaşam ve mutluluk bağıdır."*

Sonunda onlara Celile'de bir kez daha görünür ve on bir havarisine, Kudüs'ten başlayarak mesajını dünyaya yaymaları

görevini verir. Kendisi de Zeytindağı'ndaki Beytanya'ya kadar onlara öncülük eder.

Luka İncil'inde yazdığına göre *"Onları mübarek kılarken kendilerinden ayrıldı ve göğe kaldırıldı."* (Luka 24: 51)

Buraya kadar sizlere İncil'e göre İsa peygamberin doğumu ve kısa olan hayatını özetlemeye çalıştık.

Hıristiyan kelimesi ilk önce Antakya'da kullanıldı. Şöyle ki, Hıristos (Christ)'a bağlı olan insanlara Christian denildi ve bu kelime de dilimize Hıristiyan olarak geçti. İsa'nın adı Helen dilinde Christ, Latin dillerinde Jesus olarak bilinir. İbranice şekli ise Mesih'tir.

Mesih: İsa'nın adlarından biri olup "Yağla kutsanmış" anlamındadır. Yahudilere göre Mesih, zamanı gelince yeniden gelip Yahudileri esaretten kurtaracak olan kişidir. Yahudiler, kendilerini kurtaracak olan Mesih'i yüzyıllar boyu beklemişlerdir. Ancak Hz. İsa da bir Yahudi olmasına rağmen, İsa'yı Mesih olarak asla görmediler. Çünkü onların beklediği Mesih, eli kılıçlı ve savaşçı olmalıydı. Hayallerinde canlandırdıkları Mesih, İsa'ya hiç benzemiyordu. Üstüne üstlük ticaretleri de İsa tarafından sekteye uğratılınca İsa'yı asla Mesih yerine koyamazlardı.

Hz. İsa ve Hıristiyan dinini İncillerden öğreniriz. Öyleyse, Hz. İsa ve havarilerini daha iyi tanıyabilmek için İncillerdeki mevzulara bakmadan önce İncillerin nasıl ortaya çıktığına bakmak gerekir.

İncil ve İnciller

Başlangıçta, özünde Allah tarafından Hz. İsa'ya sunulan ilahî sözlere İncil denilmekte iken, sonraları (hatta buna erken Hıristiyanlık dönemi diyebiliriz) Hz. İsa'nın hayatı, öğrencile-

rin işleri gibi olayları kaleme alan her kitabın adı İncil olmuştur.

Hz. İsa'nın havarileri olarak adlandırılan kişileri Hz. İsa'nın kendisi seçmiştir. Havari, "Seçilmiş, kusursuz" demek olup, bu oniki havarinin adları şöyledir: Petrus, Adreas, Yakub, Küçük Yakub, Yuhanna, Filipus, Bartalamous, Today, Matta, Yahuda, Goyyar ve Simun.

Hz. İsa'yı ele veren Yahuda isimli havaridir. Yahuda'nın ihanetinden sonra onun yerine Mattiya havariliğe alınır.

Hıristiyan dünyası, bu on iki havari ve Yahuda'nın haricinde Tarsuslu Saul (Pavlus)'u çok önemser. Pavlus, başlangıçta fanatik bir Yahudi iken, sonradan kendisinin ifadesiyle kendisine görünün Hz. İsa'nın çağrısı üzerine, Hz. İsa dininin kurucusu olmuştur. Hz. İsa hayatta iken onu hiç görmemiş olmasına rağmen, Hz. İsa tarafından görevlendirildiğini söyleyerek kendisini havari addeden Pavlus, Hz. İsa'nın tebliğini sarsmıştır.

Hz. İsa'dan sonraki ilk yüzyılda İncillerin sayısı elliyi bulmuştur. Daha sonra Anadolu'da yapılan sinod ve konsüllerde bu İncillerin sayısı Matta, Markos, Luka ve Yuhanna olmak üzere dörde indirilir.

Hıristiyanlığın kutsal kitabı Kitab-ı Mukaddes'tir ve 27 bölümden oluşur: Ahid-i Atik yani *Tevrat*, ve Ahid-i Cedid yani *İnciller ve Resullerin İşleri*. Dolayısıyla İnciller sadece dört İncil ile sınırlı değildir. Ancak biz şu aşamada dört İncil'i ele alacağız.

Sırası gelmişken şunu belirtmek gerekir ki Hıristiyanların Ahid-i Cedid olarak adlandırdıkları "İncil ve Resullerin İşleri" adlı kısmı Yahudiler kabul etmezler. Bu nedenle Yahudiler için Ahid-i Atik ve Ahid-i Cedid diye bir şey yoktur. Yahudiler, Hıristiyanların Ahid-i Atik olarak adlandırdıkları bölüme Tanuh derler.

Tanuh'u ise üç bölüme ayırırlar:

1. Toru; yani Tevrat
2. Nevim; yani Peygamber
3. Ketuvim; yani kitaplar

Ayrıca Tevrat'ın üç nüshası vardır. Yahudiler ve Protestanların kabul ettikleri İbranice nüsha, Katolik ve Ortodoksların kabul ettikleri Yunanca nüsha ve Samirilerce kabul edilen Samiri dilinde yazılmış olan nüsha. Yine Kitab-ı Mukaddes'te kilisece doğru kabul edilmeyen metinlere "Apokrif metinler" denilir.

Bugün dört İncil ve yazarları hakkında din bilimcilerin çok değişik görüşleri vardır. Yüzyıllardır içerik ve tarih olarak üzerlerinde en çok konuşulan kitaplar bu dört İncil ve yazarları olmuştur.

Matta: Gümrük memuru olup birçok yabancı dil bilmekteydi. İncil'i ilk o yazmıştır. Matta, İncil'ini miladi 38-41 arasında yazmış olabilir. Kendisi görgü tanığı ve Hz. İsa'nın havarisidir.

Markos: Hz. İsa'nın havarisi değildir. Havarisi Petrus'un yol arkadaşı, yahut öğrencisidir. Marcus, İncil'ini miladi 63 senesinde yazmış olabilir.

Luka: Doktordur. Tarsuslu Pavlus'un yol arkadaşı veya öğrencisidir. Luka, İncil'ini Miladi 65'te yazmış olabilir.

Yuhanna: Hz. İsa'nın en sevdiği havarisidir. Kendisi rahipler soyundan gelir. Tüm İncillere göre, Hz. İsa çarmıhta son nefesini vermeden önce, annesi Meryem'i Yuhanna'ya, Yuhanna'yı da annesi Meryem'e emanet etmiştir.

Yuhanna, İncil'ini miladi 70'li yıllarda yazmış olabilir. Yuhanna, İncil'in bir bölümünü Urfa yakınlarındaki Halfeti-Rumkale'de yazar. Yuhanna'nın İncil'i bitirdiği yer ise Efes

antik kentidir. Meryem Ana'yı Kudüs'ten Efes'e getiren de yine Yuhanna'dır.

Bu dört İncil yazarının simgeleri ise aslan, boğa, kartal ve insandır. Matta (aslan), Markos (boğa), Luka (kartal) ve Yuhanna (insan)'dır. Bu simgelemeyi Trabzon Ayasofya Kilisesi'nde görebilirseniz.

Adları verilen bu dört İncil, Kanonik İnciller (Doğru İnciller) olarak kilise tarafından korunur. Matta, Markos, Luka İncillerine Sinoptik İnciller (Benzer İnciller) adı verilir. Yuhanna'nın İncil'i bunlardan ayrı tutulur.

Apokrif (geçersiz) olarak adlandırılan İnciller ise kilisenin dışındadır. Apokrifler, kiliseye göre geçersiz İncillerdir. Aslında, kilise tarafından başlangıçta doğruluğu kabul edilen, fakat orijinal nüshaları olmadığı için resmiyet kazanamayan apokrif İnciller sonradan kilisenin gazabına uğrayarak büyük oranda dışlanmıştır. Ayrıntıya fazla inmiş olmalarından dolayı da dört İncil arasına alınmamış olabilirler.

Bu İncillerin belli başlıcaları şunlardır:

Toma'ya göre İncil

Yakub'a göre İncil

Filipus'a göre İncil

Barnabas'a göre İncil

Bu apokrif İnciller arasında en ünlüsü Barnabas İncil'idir. Kapadokya kiliselerinde apokrif İncillerinden çokça sahneler vardır.

Barnabas İncili

Barnabas Kıbrıs doğumlu bir Yahudi'dir. Asıl ismi Yusuf (Joseph) iken kendisine Barnabas "nasihat verici, teselli oğlu" lakabı verilir.

Barnabas, Aziz Pavlus'un yol arkadaşıdır. Onlar Hıristiyanlığı birlikte yaymağa başlayan iki iyi dosttur. Hıristiyan âlemi her senenin 11 Haziran'ını onu anma günü olarak kabul eder.

Hz. İsa'nın on iki havarisinden biri olmamasına rağmen, Hz. İsa'nın yanından hiç ayrılmamıştır. İseviliği yaymak için Pavlus'la beraber dolaşan Barnabas, aniden Pavlus'dan ayrılır.

Luka'ya göre bu ayrılışın sebebi, Barnabas'ın Marcus isimli birisini yanlarına alma isteğidir. Pavlus buna karşı çıkınca iki dostun yolları şiddetli bir kavgadan sonra ayrılır. Bu ayrılıştan sonra, Barnabas yoluna devam eder. Ve kendi adıyla anılan İncil'ini yazar... Barnabas, İncil'inin başında Pavlus'a atıfta bulunur: "*Şeytan tarafından aldatılan pek çokları, dindarlık maskesi altında en bozuk akideyi vaaz ederek İsa'ya Allah'ın oğlu demekte ve her türlü kirli etin yenmesine izin vermektedir. Kendisinden üzülmeden bahsedemeyeceğim, şeytan tarafından aldatılan Pavlus da böyle birisidir. Bunlardan kurtulasınız. Allah'ın huzurunda hüsrana uğramamanız için İsa ile ilk yaptığım konuşma ve görüşmelerden gördüğüm hakikati yazıyorum,*" der. Ve İncil'ini yazar.

Günümüz Hıristiyanlığını evrensel boyutlara taşıyan Pavlus'u sert bir şekilde eleştiren Barnabas'a göre Pavlus, şeriata, geleneğe ve İsa'ya uymadan kafasına göre kurallar oluşturarak Allah'ın tebliğine zarar vermiştir. Pavlus, daha sonra başlı başına ele alınacaktır. Biz yeniden Barnabas'a dönelim.

Barnabas İncil'i, Hıristiyanlar tarafından ilk üç yüzyıl diğer İncillerle beraber okundu. Hatta 325 senesine kadar o dönemin en etkin kilise merkezlerinden biri olan İskenderiye kiliselerince kanonik (doğru) olarak kabul ediliyordu. 325 senesinde İznik Konsülü (toplantı), İbranice yazılı bütün İncillerin ortadan kaldırılmasına karar verince, Barnabas İncil'i de yok edilir. Konsülün kararı ağırdır. Matta, Marcus, Luka ve

Yuhanna İncilleri haricinde İncil bulunduran, yahut okuyan herkes öldürülecektir.

383 senesinde, Papa Damasus tesadüfen eline geçen bir nüshayı Papalık Kütüphanesinde halktan gizlenen kitaplar listesine almış ve yasaklamıştır.

1585 senesine kadar burada kalan Barnabas İncili, Papa Sevtus'un elindeydi. Papa'nın Fra Marino adlı ve Barnabas İncil'ine büyük merakı olan bir arkadaşı vardı. Bir gün papanın özel kütüphanesini karıştırırken Barnabas İncil'ine rastladı ve onu gizlice İtalyanca'ya çevirir. Bu İtalyanca el yazması nüsha, birçok el değiştirdikten sonra Prusya kralı müşavirlerinden Cramer'in eline geçti ve Cramer 1713 senesinde bu el yazmasını (Türkleri Zenta'da yendiği için) Prens Ögen'e hediye etti. Prensin ölümünden sonra Barnabas İnci'li, onun özel kütüphanesi ile birlikte 1738'de Viyana'daki Kraliyet Kütüphanesine geçti.

İki İngiliz, Barnabas İncil'inin İtalyanca tercümesini bu kütüphanede bularak İngilizce'ye çevirmişlerdir. Bu çeviri 1907'de Oxford'da basılmıştır. Fakat bu yeni tercüme aniden ortadan kaybolmuştur. Basılan İncillerden yalnız bir nüshası British Museum'a bir tanesi de Washington Amerikan Kongresi Kütüphanesine bırakılır.

Barnabas İncil'inin bu kadar gizli ve yasak tutulmasının sebebi, kilisenin yarattığı Allah ile, gerçek Allah arasındaki çarpıklığı ortaya koymasıdır. Kilise belli bir yapıda karşımıza çıkar. Barnabas İncil'i, kilisenin koyduğu kurallar dışında olup Hz. İsa'nın sunduğu Allah'ın tebliğine uygun bir yapıdadır.

Barnabas İncili'nden bazı alıntılar;

122. Bab: "Kardeşlerim! Ben topraktan yaratılmış bir insanım. Sizin gibi toprak üzerinde yürüyorum. Günahlarınızı bilin ve tövbe edin! Şeytan, Romalı askerlerin yardımı ile size benim Allah olduğumu söyleyerek sizi aldatacak. Onların sah-

te ve yalancı ilahlarına kulluk ederek Allah'ın lanetine uğrayacaklarını görerek, onlara inanmayınız."

Barnabas İncil'inde Hz. İsa, son peygamber olacak olan Hz. Muhammed'in Ahmet adıyla doğacağını bildirir.

163. Bab: "Onun ismi Ahmet'tir. O geldiği zaman uzun müddet yağmur yağmasa bile, toprakta meyve ağaçları yetişecektir. Allah'ın rahmeti insanlar üzerine yağmur gibi yağacaktır."

Kiliseye göre ise; Barnabas İncil'i denilen el yazması, 15. yüzyılda İslamiyet'i kabul etmiş bir İtalyan papaz tarafından yazılmış uydurma bir kitaptır.

Hz. İsa ve Mucizelerinden Örnekler

Hz. İsa, Allah'ın tabip peygamberlerinden birisidir. O, doğduğu andan göğe yükselinceye kadar olan zamanda mucizeler gerçekleştirmiştir. Hz. İsa doğar doğmaz gökyüzünde olağanüstü olaylar olmuştur. İncillere göre 30 yaşına kadar ortada gözükmeyen İsa, kuzeni Yayha'nın vaftizi neticesinde peygamberlik görevine başlar. Ve üç yıl peygamberlik yapar. 33 yaşında da ölür.

Yahya, Ürdün (Şeria) Nehri çevresindekileri vaftiz ederken, İsa da Galile'den gelip vaftiz edilmek ister. Yahya buna itiraz eder, "Asıl senin beni vaftiz etmen gerek," der. İsa, "Şimdilik bu böyle olmalı, çünkü Allah'ın buyruğunu yerine getirmeliyiz," diye cevaplar.

İsa, vaftizden sonra sudan çıktığı anda kutsal ruh, beyaz bir güvercin şeklinde İsa'nın başına konar. Bu olay karşısında orada bulunanlar hayrete düşerler.

Vaftizci Yahya, Hz. İsa'nın kuzeni olup kendisinden altı ay büyüktür. Yahya'nın annesi yaşlı Elizabeth, babası ise Zekeriya'dır. Yahya bir nebî olup, Hz. İsa'dan önce dünyaya ge-

lerek, ona zemin hazırlayan kişidir. Hz. İsa'nın aktif peygamberliğinden kısa bir süre sonra Heredios tarafından (baldızının isteği üzerine) kafası kesilerek öldürülür.

Bir cüzam hastasını iyileştirmesi: Hz. İsa zamanında, cüzam hastalığı, Allah'ın büyük günah işleyenlere verdiği bir ceza olarak görülüyordu ve bu hastalığa yakalananlar aşağılanarak toplumdan atılıyorlardı.

Günün birinde Hz. İsa'ya bir cüzamlı gelir. İsa'ya yalvararak önünde diz çöker. "Eğer istersen, beni temizleyebilirsin" der. İsa ona çok acır ve elini uzatarak dokunur: "İsterim ki temiz ol!" der. Hz. İsa cüzamlıyı iyileştirdikten sonra, ondan bu konuda kimseye bir şey söylememesini ister.

Üç ekmek, beş balık olayı: Hz. İsa, öğrencileri ve binlerce insan ile sohbet ederken bir ara Havarilerden Petrus, Hz. İsa'ya yaklaşarak şöyle seslenir; "Efendimiz, uzun süredir buradayız. Halkınız acıkmış ve susamış olmalı," der. Hz. İsa da havarilerine seslenerek yanlarında ne kadar yiyecek varsa kendisine getirmelerini ister. Havariler üç ekmek ve beş balık getirirler. Meydanda ise Hz. İsa ve havarilerinin haricinde beş bin kişi vardır. Hz. İsa sırayla burada bulunan beş bin kişiye üç ekmek ve beş balığı dağıtır. Herkesin karnı doyduktan sonra bile on dört çuval kırıntı kalır. Bu olay kiliselerde sıkça resmedilir.

Kör bir kişiyi iyileştirmesi: Beytsay'da, havariler Hz. İsa'ya kör bir adamı getirirler. Hz. İsa körün elinden tutarak onu köyün dışına çıkarır. Gözlerine tükürerek ellerini üzerine koyar ve "Bir şey görüyor musun?" diye sorar. Adam başını kaldırıp "İnsanları görüyorum," der, "ağaçlara benziyorlar, ama yürüyorlar." Sonra İsa yeniden ellerini adamın gözlerine koyar. Adam gözlerini açar ve her şeyi açık seçik görür. İsa adama "Köye geri dönme," der.

Kana düğünü: Hz. İsa'nın ilk mucizelerindendir. Galile'nin Kana kentinde bir düğün vardır. Düğüne İsa, havarileri ve annesi Meryem de davetlidir. Düğünde şarabın bittiği anlaşılınca, İsa küplere su doldurmalarını söyler. Küpler suyla doldurulduktan sonra, misafirlere dağıtılmasını ister. Dağıtılan su değil, artık şaraptır. Bu suyun şaraba çevrilme mucizesi kiliselerde sıkça resmedilmektedir.

Hıristiyan dünyası, Hz. İsa'nın hayatının büyük bölümünü oluşturan mucizelerini tüm kilise ve şapallerde sürekli resmetmiştir.

Hıristiyan Kilise ve İbadet Yerleri

Kilise, cemaatin toplandığı yer veya bina değil, cemaatin kendisidir; yani Hıristiyan topluluğudur. Oysa günümüzde kilise denilince akla dinî bir mimari olan yapı gelir. Başlangıçta "kilise" denilen binalar yoktu. Hıristiyanlar özel evlerde ya da gizli mağaralarda toplanıyorlardı. Özellikle dönemin yönetici ve askerî kesiminden gizli olarak toplanılan bu gibi yerlere "Kenise" deniliyordu. İbadet veya sohbet için toplanılan bu gibi yerler kenise olup, dünyadaki en önemli ilk kenise bugün Antakya'daki Aziz Pierre Kenise'sidir. Sonraki yüzyıllarda kenise olan bina veya mağaralar kiliseye dönüştürülünce terim kargaşası yaşanmıştır.

Bilindiği gibi 1. yüzyılda tüm Ortadoğu'ya ve Anadolu'ya hâkim imparatorluk Roma idi. Roma'nın din anlayışı çok tanrılı olup, imparatorluk içerisinde birbirinden farklı küçük dinî guruplara da müsaade ediliyordu. Fakat Hıristiyanlara karşı hiç hoşgörülü değillerdi. Yüz binlerce Hıristiyan'ı katletmişlerdir.

Hıristiyan olmayan Roma'nın baskısı altında yüzyıllarca mağara veya evlerde buluşan bu ilk Hıristiyanlar için IV. yüzyıl tüm eziyetlerin sonu olmuştur. M.S. 330 yılında İmparator

Konstantin ve annesi Helena, imparatorluk sınırları içerisinde yaşayan halkların dinî inançlarında onlara serbestlik tanıdılar. Helena, Hıristiyanlara karşı çok duyarlı olup bu tarihten sonra Hıristiyanlara hem maddi hem manevi büyük yardımlarda bulundu. Kral Konstantin ise Hıristiyanlığı ancak ölüm döşeğinde kabul etmiştir.

Roma, Hıristiyanlığı M.S. 395 yılında resmen kabul eder. Hıristiyanlık uzun mücadeleler ve ölümlerden sonra dünyanın en güçlü imparatorluğunun resmî dini olunca, imparatorluğun sınırları içerisindeki her yerde kiliseler inşa edilmeye başlandı. Daha önceleri gizlice toplanılan keniseler kiliseye dönüştürüldü. Ve yeni inşaatlarla temelden kiliseler yapılmaya başlandı.

Bu nedenle ilk kilisenin hangi kilise olduğunu söyleyebilmek zordur. Fakat ilk kenisenin Antakya'daki Aziz Pierre Kenisesi olduğunu Anadolu adına gurur duyarak söyleyebiliriz.

Hıristiyan dünyası ve kiliseleri, Kral Konstantin ve annesi Helena'yı (özellikle Ortodoks dünyası) aziz ve azize mertebesine yükseltmiştir. Helena'yı azize sınıfına sokan diğer bir husus ise aşağıda anlatıldığı gibidir.

Helena, Hıristiyan olduktan sonra İstanbul'dan Kudüs'e bir hac yolculuğu yapar. Kudüs'te hacı olduktan sonra, putperestlerin ellerinde bulunan ve Hz. İsa'nın çarmıha gerildiğine inanılan zeytin ağacından yapılma haçı onlardan alarak İstanbul'a getirir. Kutsal bir eşyayı İstanbul'a getirip koruması altına aldığından dolayı, Helena ve oğlu Konstantin, kilise fresk ve ikonalarında ellerinde sıkı sıkıya tuttukları bir haç ile sürekli resmedilir. Bu haçın adı "Gerçek Haç" olarak bilinir.

Burada şunu belirtmeliyiz ki, biz de kilise kelimesini kitabımızda bina manasında kullanacağız. Özellikle Orta Çağ'da olmak üzere tüm zamanlarda olağanüstü binalar kilise olarak inşa edilmiştir. Fakat küçük kiliseler de vardır. Bunlara "Şa-

pel" adı verilir. Şapel, Müslümanlardaki mescit'in karşılığıdır. Kitabımızda ise özel, aileye mahsus ibadet yeri anlamında kullanılacaktır.

Ortodoks, Katolik ve Protestan kiliselerinin mimari üslubu farklıdır. Ortodoks kiliseleri genellikle kubbelidir. (Ayasofya) Katolik ve Protestan kiliselerinde kubbeye pek rastlanmaz. Doğu kiliseleri beşik tonoz tekniği ile, batı kiliseleri ise bazilika denilen üslupla yapılmışlardır. Bu iki tekniğin haricinde özellikle Orta Çağ'ın başlarından itibaren Roman, Gotik, Rönesans ve sonraki dönemlerde ise modern üslup kullanılmıştır.

M.S. 4. yüzyılda serbestçe inşa edilmeye başlanan kiliselerin içleri Hz. İsa, havariler ve Meryem Ana ile ilgili konularla süslenmiştir. Kilise içi resimlerinin (fresk, ikona) kaynağı İncil'dir. Hz. İsa'nın hayatı, mucizeleri on sahne ile anlatılır. Havariler ile ilgili sadece bir sahne yer alır. Hz. Meryem'in ise sadece ölüm sahnesi vardır. Böylece on iki konu resmedilir. Bu on iki sahne harici sahneler kişisel uygulamalardır.

Kiliselere resim, fresk ve ikonaların yapılmasının sebebi, başlangıçta oldukça mantıklıydı. Hz. İsa'yı görememiş ve göremeyecek olan yeni kuşaklara onu tanıtabilmek için resim sanatından yararlanılmıştı. Çünkü halk okur yazar değildi. Okuma yazma oranı yüksek olsaydı bile, anlatılacak ve yazılacak şeyleri matbu edip çoğaltma imkânı yoktu.

Ve resmî dil Latinceyi bilen çok azdı. Tüm bu sebeplerden dolayı kiliselere Hz. İsa'nın hikâyesi detaylarıyla resmedilmiştir.

Zamanla kiliselerin içerisindeki resimlerin konuları İncil'in dışına çıkar. Azizlerin ve azizelerin resimlerinin yanı sıra, günlük hayattan alınan konular da resmedilmeye başlanır. Kilise içerisinde Hz. İsa'ya ait olan konuların resimlerine zamanla insanların el sürüp tapınımlar göstermeleri ise garip bir gelişme olarak görülür.

Bu duruma, yani paganist davranışlara Kral Leo müdahale eder. Hemen bir genelge yayınlayarak kiliselerde haç ve Hz. İsa freskleri hariç tüm sahnelerin yapılmasını yasakladığını bildirir. Bu bildiri "ikonaklazm" resim kırıcı dönemi diye bir dönemin başlangıcı olmuştur. Tarih M.S. 726'dır. Yasak, Teodora tarafından 843 yılında kaldırılır. Bu süre içerisinde sembolik resim tekniği gelişir.

Hıristiyan kiliselerinde birçok özel gün, ayin ve bayram vardır. En önemli ayinleri Missa ayinidir. Sözlü bölüm ve ibadet olmak üzere en eski ayin olma özelliğini korur.

Ayinleri yönetecek olan rahiplerin özel kıyafetleri vardır. Bu giysilerin şekli Orta Çağ'dan gelmektedir. Renkleri bayramlara göre değişir. Örneğin Noel ve Paskalya törenlerinde kıyafetler beyazdır, Noel ve Paskalya öncesi devrelerde ise renk mordur. Sene içindeki olağan Pazar ayinlerinin rengi yeşildir. Penticost ve din şehitleri bayramında rahipler kırmızı giyer. Ölüler için yapılan törenlerde ise siyah renk giyilir.

Hıristiyanlar tüm törenlerde ve günlük hayatlarında sık sık haç çıkarırlar. Bir Hıristiyan mümin haç çıkarma hareketini şu şekilde yapar; mümin sağ elini ilk önce alnına, sonra göğsüne, sonra sol omzuna ve nihayet sağ omzuna götürür. Bu işaretleri yaparken şu sözleri söyler: *"Baba, oğul ve kutsal ruh'un adıyla. Amin."*

Ortodokslar ise sağ eli ilk önce sağ omuza, sonra sol omuza götürürler. Protestanlar haç çıkarmazlar.

Hz. İsa'ya Ait Hale

Aziz ve azizelerin başlarında bulunan "yuvarlak ışık" anlamına gelir. Ancak, kiliseye ve inananlara maddi veya manevi hizmette bulunanlara da (aziz ve azize olmadıkları hâlde) verilebilen bir unvanın göstergesidir.

Sadece, Hz. İsa'nın başında görülen halede haç vardır. Herhangi bir kilise veya manastırda, Hz. İsa'yı başındaki haçlı haleden kolayca tanıyabilirsiniz. Bu haçlı hale, sadece İsa'ya aittir.

Bunun yanında dörtgen, altıgen ve sekizgen haleler de zaman zaman görülmüştür.

Kimi zaman, İsa'yı halesiz olarak da görebilirsiniz. Bu ilk bakışta ressam için çok büyük bir hata veya dikkatsizlik olarak adlandırılsa da bu gibi durumların görüldüğü resmin bütününe bakıldığında resimde bir teoloji bulursunuz.

Halesiz çocuk İsa, daima Meryem'in kucağındadır. Meryem'in halesi ise, birbiri içine geçmiş iki çember hâlindedir. Bu çemberler İsa'nın halesini simgeler ve bu tarz fresklerde Meryem Ana'ya olan övgü daha çoktur.

Hale, bir anlamda yaşamlarını tanrıya adayan, sadece Tanrı aşkıyla yaşayan ve Tanrı'ya kavuşmaktan başka bir şeyle uğraşmayan kişileri temsil eder. Bu anlayış genç Hıristiyan sanatında daha da anlamlaştırılmıştır.

Yukarıda dairesel halka haricinde farklı tip halelerden söz etmiştik. Dörtgen hale; hâlâ hayatta olan ve kiliseye bağışta bulunan hayırseverlere ait bir semboldür. Kimi zaman İsa'yı sembolize eden hayvanlar için de kullanılmıştır: Kuzu ve balık gibi... İsa, bir çoban ve bir balıkçıdır. Her peygamberde olduğu gibi İsa'nın da işi, insanları doğru yol için yönlendirmektir, tabiri caizse gütmektir.

Altıgen hale; halkın gözünde yüksek bir mertebede olan ve kişiliklerinde uhrevi faziletler taşıyan kimseler için kullanılır. Bazı kiliselerde de sadece İsa ve Meryem, badem şeklindeki çerçeve içerisinde resmedilir. Mitolojik bir anlatıdan kaynaklanan bu değişik format, amacımız dışında olsa da önem arz ettiğinden bunu da açıklamaya çalışalım.

Hıristiyan ikonografisinde kimi zaman İsa'yı badem şeklindeki bir çerçevede görürüz (Sümela). İsa, kimliğinde barındırdığı ilahî ve insani niteliklerini, annesi Meryem'in vücudunda doğana kadar gizlemiştir.

Bunun için Meryem, bademin dışı olan kabuğunu simgeler. Bademin içi ise Hz. İsa'yı; yani sır olanı simgeler. Badem bir gizemdir, sırlarla kaplıdır. Sır; hazine kadar kıymetlidir ve saklı tutulmalıdır.

Bademin dışı şeriat, içi ise hakikattir. Hazine kadar kıymetli olmayı hakkeden sır, bademin içi olan beyaz kısmıdır. Kabuğu ise o hazinenin kilididir.

Burada şu soru akla geliyor, Hıristiyanlarca ve ardından tasavvufçularca sembol olarak seçilen bademin, antik çağda da bir serüveni var mıydı acaba?

Yunan mitolojisine göre, tanrıların tanrısı Zeus, Olympos Dağları'nın doruklarındaki tahtında keyifle uyuklarken, görmüş olduğu bir rüya neticesinde tohumunu yeryüzüne akıtır. Erkeklik ve de tanrısallık tohumu yeryüzüne akınca, yeryüzünde bir hüsna oluşur; hem de anında.

Çünkü toprak ana çok verimlidir, ne ekersen ek ondan ürün alabilirsin. Burada Anadolu'nun bereketine ve verimliliğine de övgü vardır.

Efsanede adı geçen yer, Zeus'un tohumunun çokça döküldüğü yer Sakarya (Sargaros) Nehri'nin kıyı şeridi dir. Nehrin kıyısındaki topraklara Zeus'un tohumunun dökülmesiyle hemen oracıkta oluşan hüsna çift cinsiyetlidir; hem erkeklik hem de dişilik organı vardır. Oluşan bu hüsna, kendindeki garipliği hissedip erkeklik organını keserek toprağa gömer. Dişiliği seçerek kimliğini bulan hüsna, erkeklik organını kesip toprağa gömerek de bir anlamda Efes Artemis Tapınağı rahiplerine öncülük eder.

Toprağa gömülen bu organdan hemen oracıkta bir badem ağacı çıkıverir. Öyle bir iki tane de değil, bütün nehir kıyı şeridi boyunca... Sargaros (Sakarya) Nehri, Zeus'un sayesinde sayısız badem ağacına kavuşur.

Mitolojide her dağın, ovanın, nehrin koruyucu tanrı, tanrıça ve perileri vardır. Anadolulu yurttaşlarımız da Sakarya Nehri'nin sahibesinin peri kızı Nana olduğuna inanmış ve ona saygı duymuşlardır. Tanrı ve tanrıçalar haricinde nehrin tek hâkimi su perisi Nana'dır.

Mitos'a göre Nana, her an, her gün nehir boyunca güle oynaya yıkanıp şarkılar söyleyerek zamanını geçirirmiş. Nana, ırmağının kenarlarının sağlı sollu badem ağaçları ile bezenişini görünce Zeus'a minnettarlık duymuş ve hiç olmadığı kadar da mutlu olmuş. Su perisi Nana'nın saçları topuklarına kadar olup, tam anlamıyla bir zarafet abidesi olan vücudunun rengi ise bembeyazmış. Süt beyazı kadar beyaz ve pürüzsüz vücudunu sergilemekten de hiç sakınmazmış Nana... Tanrıların izniyle kendisine bağışlanan bir onura da sahipmiş. Onların korumaları altında olup, sonsuza kadar bakire kalacakmış.

Nana, ne ölümlülerden ne de ölümsüzlerden korkarmış. O sadece beyaz, diri ve alımlı vücudunu gece gündüz demeden keyfince açarak yıkanır, dolaşır dururmuş...

Zamanla iyice dallanıp budaklanan bu badem ağaçları, nehrin üstünü âdeta kaplar hâle gelmiş ve nehrin üzerini kaplayan dallardan nehre bademler dökülmeye başlamış. Nana, nehirde yüzerek keyfince dolaşırken, nehre salınan bu dallardan bir badem koparır... Bademin kabuğunu narin bir eda ile soyar ve kendi teni gibi bembeyaz olan bu bademi, parmakları arasında tutarak göğüslerinin arasına koyar. Nana beyaz, badem ondan da beyaz... O an Nana'yı garip bir titreme alır ve badem eriyerek göğüslerinin arasında yok olur. Nana o an farkında olmasa da kısa bir süre sonra hamile olduğunu anlaya-

caktır... Bakire, hem de sonsuza kadar bakire kalacak olan Nana, normal olmayan bir yolla hamile kalmıştır (Meryem'de olduğu gibi).

Meryem'in hamileliğine vesile Kutsal Ruh'un üflemesi olup, buna ortam hazırlayan, izin veren ise yüce Allah'tı.

Yeniden Sakarya Irmağı'na dönüp Nana'ya bakarsak, Nana'nın hamileliği neticesinde bir erkek çocuk doğurduğunu ve adını Attis koyduğunu görürüz. Bu, sonradan Adonis, ardından da Âdem'e dönüşecektir.

Attis son derece zeki, yakışıklı mucizevi bir delikanlı olunca, başlangıçta erkeklik organını kesen ve dişiliği seçen hüsna ona âşık olur... Ve mitosumuz böylece devam edip gider...

Bundan sonrasını başka bir yazıya bırakıp asıl anlatmak istediğimize dönersek, sonuçta bu mitos ile Hz. Meryem olayı arasında garip bir benzerlik görürüz.

Nana'nın olağanüstü bir şekilde hamile kalması ile Meryem'in İsa'ya hamileliği tıpatıp aynı gibidir.

Hatta, Anadolulu öylesine inanıp sevmiştir ki bu güzelim Nana'yı, Nana ile özdeşleşen bu badem ağacını da tıpkı dut, çınar, çam, meşe gibi kutsal saymıştır. Ne gariptir ki, günümüzde, özellikle de Anadolu'nun doğu ve güneydoğu bölgelerinde hamile kalamayan kısır kadınlar badem ağacının altında sabaha kadar uyuyarak hamile kalabilmek için dua eder, yalvarıp dururlar.

Bazı Bayram Günleri

Noel Bayramı: Hz. İsa'nın doğumudur. Hz. İsa'nın gerçek doğum günü kesin olarak bilinmese de, onun doğum günü M.S. 4. yüzyıldan beri 25 Aralık'ta kutlanır. Bunun sebebini

sıradan bir Hıristiyan açıklayamasa da bu uygulamanın bir Anadolu dini olan Mithra'dan geldiği bilinmektedir.

M.S. 4. yüzyıla kadar Hıristiyanlar İsa'nın doğum gününü 6 Ocak olarak kabul ediyorlardı. Ancak Mithra ve Sol Invictus kültünde 25 Aralık en önemli gündü. İmparator Konstantin, Hıristiyanlık ve onun rakipleri, Mithra ile Sol Invictus inançlarını aynı saymak istemesinden dolayı 25 Aralık'ı Hz. İsa'nın doğum günü olarak ilan eder. Böylece ruhun ölümsüzlüğü, yeniden dirilme temaları ağırlıklı olarak Mithra'dan Hıristiyanlığa geçer.

Hıristiyanların 4. yüzyıla kadar 6 Ocak'ı Hz. İsa'nın doğum günü olarak algılanmalarının sebebi ise, Hz. İsa'yı doğduğu mağarada ziyarete gelen doğulu üç kâhinin mağaraya geldikleri gün olarak bugünü saymalarındandır. Bu kâhinlerin adları Gaspar, Baltazar ve Melikiyur idi. Bu olay da kiliselerde oldukça sık resmedilir. Günümüzde ise Ortodokslar 6 Ocak'ı Hz İsa'nın doğum günü olarak kabul eder.

Kutsal Aile Bayramı: Noel bayramından sonraki ilk pazar günü Kutsal Aile'ye ithaf edilmiştir. Meryem, Yusuf ve çocuk İsa örnek ailenin sembolüdür.

Epifanya Bayramı: 2-8 Ocak arasındaki pazar günü, doğudan gelen üç kâhinin gelişleri anılır. İncillere göre bu kâhinler Hz. İsa'nın doğacağını önceden biliyorlardı. O an gelince yıldızları takip ederek Hz. İsa'nın doğduğu mağarayı bulurlar. Ellerinde birer hediye vardır. Kâhinlerden Gaspar altın armağan ederek en kıymetli madeni, Baltazar tütsü armağan ederek en güzel kokuyu, Melikiyur ise mür armağan ederek en güzel kumaşı Hz. İsa'ya verir.

Paskalya: Hz. İsa'nın çarmıha gerilip ölmesinden sonraki üçüncü günde yeniden dirilişini ifade eder. Bu bayram Pentikost bayramı ile sona erer (22 Mart – 25 Nisan).

Pentikost: Hz. İsa'nın havarilerine ateşten dillerin dokunması ile her bir havarinin tüm lisanları konuşabilme becerisine kavuşması olayına izafeten kutlanan bayramdır.

Pentikost olarak adlandırılan ateşten diller meselesinin ortaya atılış sebebi, çoğunun okuma yazma bile bilmediği havarileri yetkin kılmak içindir; zorlama bir efsanedir. Buradaki mantık; İncil'in Tevrat gibi tek bir kavme ait olmayıp evrensel bir yapıda olması için tüm dillerde okunabileceğini vurgulamak olabilir.

Tevrat, tek bir dil ile asırlarca tekel altında tutulduğu için evrenselleşemedi. Hıristiyanlar da aynı hataya düşmemek için İncil'i herkes okuyabilir, herkes kendi dilinde çoğaltabilir anlayışını mucizevi bir olaya bağlayarak gerçekleştirmek istemişlerdir. Sonuçta bu ateşten diller meselesi, İncil'in tüm insanlar tarafından öğrenilebilmesi için yazılan ve anlatılan bir olaydır diye bakabiliriz.

Pentikost, Paskalya'dan elli gün sonra kutlanır.

İsa'nın Göğe Yükselmesi: Paskalya'dan kırk gün sonra kutlanır. Hıristiyanlara göre İsa, yeniden dirildikten kırk gün sonra göğe yükselmiştir.

Hıristiyanlıkta Şahsi Önemli Günler

1 Ocak	:	Meryem Ana'nın ilahî analığı
25 Ocak	:	Pavlus'un Hz. İsa'ya inanması
19 Mart	:	Meryem'in nişanlısı Yusuf'un adına bayram
25 Mart	:	Baş melek Cebral'in Meryem'e Hz. İsa'nın annesi olacağını müjdelemesi
9 Haziran	:	Nusaybinli (Mardin) yazar ve şair Efrem'in bayramı (305-373 arası yaşamıştır.)

24 Haziran : Yahya'nın doğum günü

8 Eylül : Meryem Ana'nın doğum günü

1 Kasım : Tüm Azizlerin Bayramı

2 Kasım : Ölüleri anma günü

Vaftiz: İlk olarak Vaftizci Yahya tarafından su ile yapılan bir arınma törenidir. Yalnız çocuklar değil, yetişkin kişiler de vaftiz edilebilir. Hıristiyanlığın ilk yıllarında vaftiz edilenler hep yetişkinlerdir.

Vaftiz, bir rahip tarafından yapılsa da usulünü bilen herkes vaftiz yapabilir. Batı kiliselerinde, belli duaların okunmasından sonra vaftiz olacak kişinin alnına yağ sürülür ve kafasına üç defa su dökülür. Doğu kiliselerinde bu su dökme yerine, kişi tamamen suya batırılır.

Her vaftiz olacak kişinin vaftiz annesi ve vaftiz babası vardır. Hıristiyanlarda sünnet olmadığından Yahudi ve Müslümanlardaki gibi "kirve" adlı bir akraba sınıfı olmamıştır. Hıristiyanlardaki vaftiz anne baba, Yahudiler ve Müslümanlardaki kirve ile aynı yakınlıktadır.

Günah Çıkartma: Hıristiyanlarda günah çıkartma Yuhanna İncil'inde bulunan ve Hz. İsa'ya ait olduğu söylenen şu sözlere dayanır: *"Kimin günahlarını bağışlarsanız, bağışlanmış olur; kimin günahlarını bağışlamazsanız, bağışlanmamış kalır."*

Günah çıkarmak için üç şart aranır:

1. Günah çıkaracak kişi kesin olarak tövbe etmelidir.
2. Yeni bir hayata başlamak için söz vermelidir.
3. Hayatı boyunca bir daha asla bu almış olduğu kararları bozmayacağını bir rahibe söylemek zorundadır.

Rahip, bu işi kiliseler içinde bulunan özel hücrede veya kilise dışında yapabilir.

Her vaftiz olacak kişinin vaftiz annesi ve vaftiz babası vardır. Hıristiyanlarda sünnet olmadığından Yahudi ve Müslümanlardaki gibi "kirve" adlı bir akraba sınıfı olmamıştır. Hıristiyanlardaki vaftiz anne baba, Yahudiler ve Müslümanlardaki kirve ile aynı yakınlıktadır.

Günah Çıkartma: Hıristiyanlarda günah çıkartma Yuhanna İncil'inde bulunan ve Hz. İsa'ya ait olduğu söylenen şu sözlere dayanır: *"Kimin günahlarını bağışlarsanız, bağışlanmış olur; kimin günahlarını bağışlamazsanız, bağışlanmamış kalır."*

Günah çıkarmak için üç şart aranır:

1. Günah çıkaracak kişi kesin olarak tövbe etmelidir.
2. Yeni bir hayata başlamak için söz vermelidir.
3. Hayatı boyunca bir daha asla bu almış olduğu kararları bozmayacağını bir rahibe söylemek zorundadır.

Rahip, bu işi kiliseler içinde bulunan özel hücrede veya kilise dışında yapabilir.

Günah çıkarma, ilk Hıristiyanlarda yoktu. Bu olay Hıristiyanlara 13. yüzyılda intikal etmiştir. Aslında bir anlamda tövbe edilmektedir. Kişi yaptığı eylemden pişmanlık duyup kendi kendine bir daha o yanlışı yapmayacağına söz verir. Bu duruma gelen bir inanan Allah'tan af diler ve bir daha bu günahı tekrarlamayacağını Allah'a dualarıı ile iletir.

Hıristiyanlar bu af ve tövbe hadisesini 13. yüzyıldan sonra yozlaştırmışlardır. 13. yüzyıla kadar her günah işleyen, kendi kendine Allah'tan merhamet dileyerek af isterdi. Yani tövbe ederdi. Ancak 13. yüzyılda Avrupa'da kilise ve papalık o denli güçlenir ki, neredeyse devletleri yönetir bir konuma gelir. Kilise, halkın dinî inanışlarını istismar eder; halkın elinde avucunda ne varsa almak ve kilisenin gücünü arttırmak için günahkârların tövbelerinin kilise aracılığı ile affedilebileceğini duyurur. Buna inanan halk arasında, kilise artık daha da güç

kazanmıştır. Kilise, olur olmaz her şeyi günah addederek günah sayısını çoğaltmıştır ki, daha çok ve çeşitli günah affedebilsin.

Pavlus ve Reformları

Pavlus, Hıristiyan dünyasının ilk çağlardan beri en önemli kişisidir. Hem bu yeni dine yön vermesi hem de Anadolulu olması itibariyle bizim için daha da önem arz eder. Kimi yorumculara göre Hıristiyanlık olarak adlandırılan bu dinin kurucusu olarak gösterilen Pavlus, Hz. İsa'nın mesajlarını farklı olarak iletmiştir.

Antakya doğumlu bir Yahudi olan Pavlus'un iyi bir eğitim aldığı, ailesinin zengin olduğu bilinmektedir. Başlangıçta azılı bir Hz. İsa ve İsevi düşmanı olan Pavlus, Hz. İsa'nın ölümünden sonra Hz. İsa'ya iman eder.

Luka'nın Resullerin İşleri Kitabı'nın 9. babında anlatıldığına göre; koyu bir Yahudi olan Pavlus, Şam'daki Nasranileri zindana atmak için Şam'a giderken başından şöyle bir olay geçer: Ansızın gökten bir nurun inip, etrafını kapladığını ve yere düşerken bir sesin; "Saul, Saul, niçin bana eziyet ediyorsun?" diye seslendiğini duyar ve Saul (Pavlus) ürpererek bu sesin kim olduğunu sorar; sesten, "Ben eza ettiğin İsa'yım" cevabını alır.

Bu olaydan sonra iman eden Saul, Pavlus adını alır ve birçok seyahate çıkar. Gittiği yerlerde Hz. İsa'nın kendisini vazifelendirdiğini söyler. Pavlus'a kadar havariler ve inananlar Musa peygamberin şeriatına bağlı iken, Pavlus Hz. İsa'nın çarmıhta öldürülmesi ile Musa peygamberin dininin artık geçerli olmadığını iddia eder. Bundan sonra tüm milletlerin ancak tanrının oğlu İsa'ya inanarak kurtuluşa ereceklerini ilan eder.

Burada şunu belirtelim ki, Hz. İsa kendisinin kesinlikle Allah'ın oğlu olduğunu bildirmemiştir. Ve Hz. İsa, Hz. Musa'ya verilen şeriata uymuştur. Gerçi Musa'ya indirilen kitap çok tahrif edilmişti ama Hz. İsa, neyin doğru neyin yanlış olduğunu bir peygamber olarak kuşkusuz iyi biliyordu. Hz. İsa, yeni bir din getirmedi. Zaten var olan dinin aksayan yönlerini düzeltmekle görevli kılındı. O, Yahudiler tarafından tekelde tutulan Allah'ın evrensel mesajını yeniden Allah'ın buyurduğu şekliyle ifade etmeye geldi. Hz. İsa'nın kendisinin de dediği gibi; *"Ben şeriatı yıkmaya değil, tamamlamaya geldim."* (Matta 5. bab, 17. ayet)

Ancak Pavlus tüm bunları dikkate almaksızın, son derece ferdi davranarak kendince kurallar koyar. Bu duruma ilk tepki Hz. İsa'nın en önde gelen havarilerinden Petrus ve Yakup'tan gelir.

Petrus ve Yakup adlı bu iki havari Hz. İsa'dan hiç ayrılmamış ve onun ne deyip ne demediğini en iyi bilen kişilerdendi.

Pavlus rüyasında sürekli Hz. İsa'yı gördüğünü ve kendisinden söyleyeceklerini uygulamasını istediğini anlatır. Ve sünnet olmayı kaldırır. Petrus, Yakup ve Yuhanna Hz. İsa'dan sünnet olmanın farz olduğunu işittiklerini Pavlus'a ileterek onu uyarırlar. Fakat Pavlus onları dinlemez. İyi bir hatip olan Pavlus, Yahudi olmayan kavimlere Hz. İsa ve Allah'a inanmaları için bazı kolaylıklar sağlar. Yeter ki inanın, sünnet olmasanız da olur, der. Bir anlamda Pavlus haklıdır. Çünkü, Hz. İsa ve havariler hep Yahudilere vaazlar vermişlerdir. Pavlus'a göre bu yeni din, dar görüşlü bir toplum olan Yahudiler içinde asla gelişemezdi. Zaten kabul de etmezlerdi. Hz. İsa'yı çarmıha germediler mi? Havarilerin yaptığı gibi, Yahudiler arasında yandaş toplamaya çalışılırsa sonuç asla alınamazdı. Pavlus, yapmış olduğu kimi değişikliklerle şeriata aykırı işler yapmış

olsa da, tutucu Yahudi sınıfı içerisinden evrensel bir din yaratmıştır. Eğer kilise, Pavlus'un kimi hatalarını düzeltip şeriatı özünde anlayarak Hz. İsa'nın tebliğini tam olarak halka empoze edebilseydi bugün çok daha iyi bir durum ortaya çıkacaktı. En azından yüzyıllardır yapılan birçok tartışma şu an yapılmayacaktı.

Hz. İsa'dan sonraki yıllarda günümüz Hıristiyanlığını oluşturan temeller iki koldan ilerliyordu. Birinci kol, Hz. İsa'nın havarileri ve İsevilerdi. Onlar, İseviliği yayarken Musa peygamberin gerçek dini ve şeriatı üzerine yayıyorlardı. Onlar İseviliği, Musa şeriatının eksik ve bozulan yanlarını tamamlamak üzere gönderilen peygamber İsa'nın sözleri olarak tanımlıyorlardı. İkinci kol Pavlus kolu ise, bazen İsa'yı peygamber, bazen Allah'ın oğlu, bazen de Allah olarak ifade ederek putperestler arasında yandaş bulmaya çalışıyordu.

Yani, İseviliği Hıristiyanlığa çevirdi. Bunu yaparken de ister istemez bazı kuralları ya değiştirdi ya da kaldırdı. İsa'yı Allah'ın oğlu yaptı, sünnet olmayı kaldırdı ve kıblenin yönünü doğuya çevirdi. Bu ve benzeri şeyleri Pavlus çıkarmıştır. 18. yüzyıldan itibaren Alman ve Fransız üniversitelerinde gerçek Hıristiyanlık olarak Pavlusçuluk savunulmaya başlanmıştır. Bu anlayışın savunucularına göre İsa ve havarileri inançları bakımından Yahudi'ydiler ve Yahudi reformu gerçekleştirmeye çalışıyorlardı. Pavlus, yeni bir anlayışla Musa'nın yasalarını yürürlükten kaldırmış ve yeni bir din anlayışı getirmiştir. Hz. İsa'ya olan imanı onu bir reform yapmaya zorlar. İsteyerek ya da istemeyerek yaptığı birçok reformla o, Hıristiyanlığın kurucusu olmuştur.

Pavlus, Barnabas ile beraber çalışırken diğer Yahudiler gibi havraya devam edip Musa şeriatına uymaktaydı.

Pavlus ve Barnabas Antakya'da iken Kudüs'ten Antakya'ya gelen bir grup, burada oluşturulan cemaatin şeriata uy-

madığını fark eder. Pavlus apar topar Kudüs'e çağrılır. Kudüs cemaatinin başkanı Yakup, Pavlus'u tatlı bir dille uyarır ve şeriattan kopmaması gerektiğini öğütler.

Pavlus, Barnabas'tan kavga ederek ayrılır ve yalnız olarak seyahatler yapar. Bütün Anadolu'yu dolaşır. Dolaştığı yerlerde kendi öğretisi için oldukça iyi bir ortamın olduğunun farkına varır.

Önünde sadece iki şeyi engel olarak görür: Biri, Musa şeriatıdır; diğeri ise Putperestler için komik ve anlamsız görünen sünnet hadisesidir. Pavlus, bu putperest milletleri kazanabilmek için (öyle ya da böyle) duruma göre Musa şeriatından ve sünnetten vazgeçer. Kendi ifadesiyle Pavlus; "Herkesten özgürken adam kazanayım diye, kendimi herkese kul ettim," der. Pavlus, Yahudileri kazanmak için de büyük bir gayret sarf etmiştir. Her kesime karşı her yolu deneyerek Hz. İsa'nın yeni mesajlarını ve Allah'ın tek yaratıcı olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Yine kendi ifadesiyle; "Her yolla bazılarını kazanayım diye herkese her şey oldum," der.

Pavlus için önemli olan; kendisine Hz. İsa'nın görünmesi ve yaptıklarının onun tarafından istenmesidir. Pavlus bunu bir vazife olarak görür. Onun için, ne şeriat ne sünnet ne de diğer âdetler önemlidir. Pavlus elinden gelen her şeyi yapmıştır. Bize göre, bugün Pavlus dini olarak adlandırılan Hıristiyanlık, asıl kilisenin oluşturduğu dindir. Pavlus, hiçbir şekilde çıkar sağlamak amacıyla değil, Hz. İsa aşkı neticesinde yapabildiğini yapmıştır. Pavlus'a göre Yahudiler Musa şeriatına inanıyorlardı ama bunu uygulamadıktan sonra ne anlamı vardı?

Pavlus, hayatı uğruna Hz. İsa'ya hizmet etmiştir. Biz onun Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu ve Allah yerine koyduğuna inanmıyoruz. Hz. İsa'yı oğul ve Allah yapan, kilisenin ilk toplantılarında aldığı kararlardır. Dolayısıyla günümüz Hıristiyanlığı,

Pavlus'la başlayan süreç içerisinde gelişen fakat kilise tarafından oluşturulan bir dindir.

Kilise, kendi doktrinini oluştururken temelde iki unsuru ele almıştır. Bu unsurlar, Pavlus ve oniki havariden biri olan Petrus üzerine kurulur.

Hz. İsa, havarilerinden Simon'a "kaya" anlamına gelen "Petrus" adını verir ve şöyle der: "*...Ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım; ölüler diyarlarının kapıları onu yenmeyecektir. Göklerin krallığının anahtarını ona vereceğim.*" (Matta, 16/16-20)

Kilise, İsa'nın bu sözlerinden dolayı havari Simon'u (Petrus) ilk Papa olarak kabul eder. İlk kilise de Antakya'da bir kayaya oyulmuş olup bu mağarada ilk vaazları veren Barnabas'tır. Petrus'un ismi ile bilinen bu kilise, hem ilk dinî mimari olan binayı hem de ilk papa olan Petrus'u simgeler.

Pavlus doktrini ise daha önce anlatıldığı gibi bir reformdur. Kilise, Pavlus'tan güç alarak kendi kurallarını koymakta çok rahat davranmıştır. Pavlus'tan alınan cesaret ile daha da ileri giden kilisedir.

Anadolu, Pavlus'a ve evrensel Hıristiyanlığa merkez olmuştur. Uygarlıklar merkezi Anadolu üzerinden Pavlus'la birlikte yeni bir dinin temelleri atılmıştır. Pavlus haricinde Hz. İsa'nın havarilerinden Filipus, Petrus, Yakup ve Yuhanna da Anadolu'ya gelerek vaazlar vermişlerdir.

Aziz Pavlus'un Anadolu Gezileri

Pavlus, ilk yolculuğunu başlangıçta yakın dostu olan fakat sonraları kavga edip bir daha asla konuşmayacağı Barnabas ile yapar.

Antakya'ya sadece 20 km mesafede bulunan bugün Titus tüneli ve nekrapolü (mezarlık) ile ünlü antik *Seleukia Pieria* (Samandağı) kenti bu iki arkadaşın yolculuklarına başladıkları

ilk yerdir. İkili, gemiye binerek önce Barnabas'ın memleketi olan Kıbrıs'a gider. Birçok vaazlar verdikten sonra yeniden Anadolu'ya yelken açarlar. Antalya (Perge)'dan sonra ise Yalvaç'a geçerler. Bu iki noktada umduklarını bulamayınca Konya'ya giderler. Ancak gittikleri hiçbir yerde hoş karşılanmazlar. Linç tehlikesi geçirirler.

Pavlus'un bu seyahatleri sırasında Lystra'da (Konya yakınlarında) kötürüm bir adamı iyileştirdiğine de inanılır. Bu kehanet karşısında Lystra halkı Barnabas'ı Zeus, Pavlus'u da Hermes'in yerine koyar. Lystralar iki arkadaşa kurbanlar kesmeye kalkışırsalar da Pavlus buna müsaade etmez. Pavlus bu kısa yolculuğunun ardından üç yolculuk daha yapar. Yunanistan üzerinden Roma'ya kadar gider.

Pavlus'un tüm yolculukları sırasında gitmek istediği fakat gidemediği yerlere de mektuplar yazdığını biliyoruz. Pavlus'un yazdığı bu mektupların ilk yedisine "Katolik" denir. Katolik, "evrensel" anlamına gelmekte olup, ismini bu mektuplardan alır.

Pavlus'un yapmış olduğu bu seyahatlerin en zor olanı Efes'e yapmış olduğu seyahattir. Pavlus Efes'te yaklaşık üç yıl kalır. Efes'teki sinagoglarda vaazlar verir, okullarda derslere girerdi. Bu vaazlarında belki de zamansız bir şekilde Efes Artemis'ine karşı hakaret dolu sözler söyleyince ortalık karışır. Bir Efesli için Artemis her şeydir. O ulu tanrıçadır. Pavlus, Efes'te kaldığı süre içinde yavaş yavaş halkı gerçek vaazına hazırlamaya çalışmışsa da son vaazında olanlar, onu derinden yaralamıştır.

Efes'te, tanrıçanın heykelciğini yaparak satan kuyumcu sınıfının kışkırtması sonucu halk Efes antik tiyatrosunda Artemis'e dil uzatan Pavlus'u linç etmek ister. Tiyatroda binlerce insan "Efes Artemis'i uludur" diye naralar atarak Pavlus'u

öldürmek isterler. Pavlus canını zor kurtarır ve bir daha Efes'e dönmemek üzere oradan ayrılır.

Pavlus, bu vahim olaydan sonra Roma'da öldürülene dek vaazlarına farklı yerlerde devam eder. Pavlus, Roma vatandaşıdır ve Roma'da başı kesilerek onurlu bir şekilde öldürülür. Çarmıha ancak Roma yurttaşı olmayan kişiler gerilirdi ve bu onur kırıcı bir ölüm şekli olarak bilinirdi.

Yahudilere Göre Hz. İsa ve Hıristiyanlık

Yahudiler, daha evvel detaylı bir şekilde açıkladığımız tarihsel süreç içerisinde ne İncil'i ne de Kur'an-ı Kerim'i kabul ederler. Allah'ın Hz. Musa'ya verdiği Tevrat haricinde, İncil ve Kur'an-ı Kerim'i reddederler. Yahudiler için Tevrat ve (Tevrat'tan çok sonraları yazılan) Talmud haricinde kutsal kitap yoktur. Talmud "çalışma" anlamına gelmekte olup, Yahudi din adamları (haham) tarafından yazılmıştır.

Yahudiler, Hz. İsa'nın Yahudi olmasına ve Hz. Musa'nın gerçek şeriatına uymasına rağmen onu peygamber veya onların tabiri ile Mesih olarak kabul etmezler. Ellerindeki Tevrat'ın Hz. Musa zamanından beri hiç bozulmadan günümüze kadar geldiğine inanırlar ve kendilerini Allah'ın seçkin kulları olarak görürler. Dünyada, Yahudiler bir tarafta diğer milletler öbür tarafta olmak zorundadır. Dinleri olan Museviliği ise yaymak veya evrenselleştirmek gibi bir gayeleri de yoktur. Sözlü ve yazılı geleneklerin zaman içerisindeki başkalaşımlarını kabul etmezler. Tüm bilimsel çalışmalar gösterir ki, bugünkü Tevrat ancak M.Ö. 300'lü yıllara tarihlenir. Hz. İsa ve daha sonra gelen son peygamber Hz. Muhammed'in Allah tarafından görevlendirilmiş olduklarını kabul etmezler.

son sözümdür. Müslümanlar için tek kaynak Kur'an-ı Kerim'dir. Allah, Kur'an-ı Kerim'de İncil ve Tevrat'ı insanoğluna indirdiğini, ancak onlara uyulmadığını açıkça söyler. Hz. İsa, Hz. Musa, Hz. Davud, Hz. İbrahim gibi peygamberlere övgüler sunan Kur'an-ı Kerim, insanoğlunu selamete çağırır.

Müslümanlara göre Allah, İncil, Tevrat ve Kur'an-ı Kerim'de farklı farklı şeyler söylemedi. Allah'ın sözü hep birdi. Allah, Tevrat ve İncil'de ne söylediyse, Kur'an-ı Kerim'de de aynı şeyleri daha da geliştirerek söylemiştir. Bugün, Tevrat ve İncil'in, Kur'an-ı Kerim'den büyük ölçüde farklı şeyler söylemesinin sebebi insanoğludur. Allah bir ve eşi benzeri yok iken neden insanoğlunu birbirlerinden farklı kılsın? Neden ayrım yapsın?

Dolayısıyla Müslümanlara göre Allah, ilk peygamber olan Hz. Âdem'den başlayarak son peygamber Hz. Muhammed'e kadar olan zaman diliminde her görevlendirdiği peygamberle hep İslam'ı tebliğ etti. Tek bir din hep var olmuştur o da İslamiyet'tir. Günümüzde ifade etmek zaruretiyle İslam dediğimiz kelimenin anlamından şu an ne anlaşılıyorsa Allah hep bu anlamı insanoğluna gönderdi (İslam: Allah'a teslim olmak anlamındadır).

Allah, Hz. Musa'ya Tevrat'ı indirdikten yüzlerce yıl sonra, İncil'i Hz. İsa'ya indirme gereği duyar. Dolayısıyla Tevrat, İncil ile geçerliliğini yitirmez. Sadece insanoğlu tarafından değiştirilen bölümlerinin tamamlanması için İsa peygamber görevlendirilir. Ve İncil, Tevrat'ı da içinde barındıran bir kitap hâline gelir. Fakat insanoğlu, Hz. İsa'dan çok kısa bir süre sonra İncil'i de tahrip edince Allah, Hz. Muhammed aracılığıyla Tevrat ve İncil'i de orijinal yönleriyle içerisine alan son ve en gelişmiş kitabını indirir. Kısaca Müslümanlar, Kur'an-ı Kerim aracılığıyla tek bir din olduğunu ve onun adının Hz. Âdem'den beri hep İslam olduğunu, buna iman edenlerin

Müslüman adıyla bilindiğini ifade eder. Müslümanlar, Hz. İsa, Hz. Musa, Hz. Davud ve diğer tüm peygamberleri kabul ederler. Onlara çok büyük saygı duyarlar.

Bugün üç büyük din arasındaki farklılık, insanoğlunun yarattığı farklılık olup aslında Müslüman, Hıristiyan, Musevi hepsi tek bir Allah'a inanır. Ve onun dinini farklı isimlerle yaşatsalar da öz olanı, tek bir kelime ile ifade etmeye çalışan birleştirici bir anlayıştır İslam.

Kur'an-ı Kerim'i İncil'den Ayıran Birkaç Husus

Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın havari Yahuda tarafından ele verilip yargılandığına ve çarmıha gerildiğine inanırlar. Müslümanlar ise, Hz. İsa'nın havari Yahuda tarafından ele verildiğine fakat çarmıha gerilenin Hz. İsa'nın olmayıp onun yerine onu ele veren havari Yahuda olduğuna inanırlar.

Daha önce "Haç" başlığı altında anlattığımız Hz. İsa'nın çarmıha gerilme olayını bir kez daha gözden geçirelim. Hz. İsa, Passah (mayasız ekmek) bayramında havarileri ile son akşam yemeği için toplanır. On iki havari ve Hz. İsa masada otururlar. Masa üzerinde ekmek, balık ve şarap vardır. İncil'e göre, Hz. İsa havarilerine seslenerek; "*Aranızdan biri beni ele verecek,*" der. Tüm havariler şaşkın bir şekilde birbirlerine bakarlar. Hz. İsa; "*Ekmek benim bedenim, şarap benim kanımdır,*" diyerek sözlerini sürdürür; "*Şu an benimle beraber kim ilk olarak elini ekmeğe uzatırsa, o beni ele verecektir,*" der ve elini ekmeğe uzatır.

Masada bulunan havari Yahuda da aniden elini ekmeğe atar. Hz. İsa'nın bu kehanetinden sonra Yahuda odayı ağlayarak terk eder.

Yahuda, birkaç gün sonra Yahudi tüccarlarla kırk gümüş para karşılığında, Hz. İsa'nın yerini söyleyeceğine ve onu teşhis edeceğine dair anlaşır. Yahudi tüccarlar, Yahuda ve Romalı askerler toplanırlar. Yahuda, Hz. İsa ve arkadaşlarının bulun-

duğu noktaya yaklaşınca Romalı askerlere; "*İşte oradalar. Ben gidip kime sarılır öpersem İsa o'dur.*" der. Yahuda, askerlerden ayrılır ve İsa'ya doğru yönelir. Kalabalığın ortasındaki İsa'yı bulur ve ona sarılarak öper. İncil'e göre Romalı askerler Yahuda'nın işareti sonucu İsa'yı teşhis ederek onu yakalarlar. Ve yargılanmak üzere Vali Pontus Pilatus'un huzuruna çıkarırlar.

İslamiyet bu aşamada Hıristiyanlıktan ayrılır. Müslümanlara göre havari Yahuda, Hz. İsa'ya sarılıp öptüğü anda beden değiştirme mucizesi yaşanır. Yani, Hz. İsa'nın görünümü Yahuda'ya, Yahuda'nın görünümü Hz. İsa'ya geçer. Dolayısıyla Romalı askerlerin Hz. İsa diye yakaladıkları aslında Yahuda'dır. Müslümanlar bu şekil değiştirme mucizesinden sonra yargılanıp daha sonra çarmıha gerilen kişinin Yahuda olduğuna inanmaktadırlar.

İncil ise, Hz. İsa'yı ele veren Yahuda'nın bu ihanetten sonra intihar ettiğine inanır.

Müslümanlara göre Yahuda görünümlü Hz. İsa, bu olaydan sonra Allah tarafından göğe yükseltilmiştir. Müslümanlar, çarmıhta ölenin Hz. İsa olmadığını gene İncil'e dayanarak açıklar. Şöyle ki; İncil, Hz. İsa'nın çarmıhta kaldığı süre içerisinde (bazı kaynaklar bu sürenin altı saat olduğunu söylerler) annesi Meryem'i havarisi Yuhanna'ya emanet ettikten sonra, "*Tanrım beni neden terk ettin!*" diyerek öldüğünü söyler.

Müslüman din bilimcileri ise, çarmıhtaki Yahuda'nın Hz. İsa'yı ele verdiği için pişman olduğuna ama fiziki olarak Hz. İsa görünümünde olduğu için insanlara, yaptığından duyduğu bu büyük pişmanlığı anlatamadığına ve çarmıhta "Tanrım beni neden terk ettin!" diyerek af dilediğine inanırlar. Yahuda, Allah'ın "Rahman ve Rahim" esirgeyen, bağışlayan olduğunu iyi bilmektedir.

Müslümanlara göre Yahuda'nın bu sözleri Allah'a son kez seslenerek af dilemek şeklinde yorumlanır: "Senin biricik peygamberini ele verdim ama beni terk etme, beni affet!"

Çünkü, Allah'ın hiçbir gerçek kulu, evliyası, azizi, ölümden korkmaz. Hele hele Allah'ın peygamberleri asla ölümden korkmaz. Ölüm, doğum gibi doğal bir olaydır. Ölüm, yaratıcı olan Allah'a yeniden kavuşmadır. Kim yaratanına yeniden dönmek istemez ki, hele bu bir peygamberse? Dolayısıyla, çarmıhta olan asla Hz. İsa olamaz, çünkü ölümden ancak günahkârlar korkar. Bu anlamda İslamiyet, Hz. İsa'nın değil Yahuda'nın çarmıha gerildiğine inanır. Her iki din de, Hz. İsa'nın göğe yükseldiğini inanır söyler. Müslümanlar Hz. İsa'nın çarmıha gerilmeden, Hıristiyanlar ise Hz. İsa'nın çarmıhta ölüp mezara konduktan sonra göğe yükseldiğine inanır.

Hz. İsa'nın nezdinde, Müslüman ve Hıristiyanların birbirlerinden ayrıldığı diğer bir husus ise Hz. İsa'nın mahşer gününde dünyaya gelip gelmeyeceği konusudur. Hıristiyanlara göre, Hz. İsa mahşer gününde yeryüzüne inecektir. Müslümanlar buna inanmazlar. Ancak kimi Müslümanlar, Hz. İsa'nın mahşer gününde dünyaya geleceğine ve Hz. Muhammed'e biat edeceğine inanırlar. Hadis kaynaklı olduğu iddia edilen bu inanış, Kur'an ve gerçek hadisler ile bağdaşmaz. Dolayısıyla kimi Müslümanların inandığı bu durum Hıristiyan kaynaklı olup, gerçek olmayan bir hadisle desteklenmiştir.

Teslis (Üç Birlik)

Hıristiyan dünyası, Hz. İsa'nın çarmıhta ölüp göğe yükselişinden sonra sürekli olarak onun şahsı üzerinden tartışmalarla ilgilenmiştir.

Genel görüşe göre, Hz. İsa ne yeni bir din getirmiş ve ne de bugünkü manada bir kilise kurmuştur. Pavlus'un olağanüstü çalışmaları sonucu yeni bir din doğmuş ve bu din evrensel bir çehreye kavuşmuştur.

Hıristiyanlık ve Hz. İsa dünyanın birçok yerinde farklı biçimde algılanmıştır. Bu farklılıklar çok çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Daha ilk yüzyıllarda Hıristiyanlar kendi aralarında kilisenin konumu ve Hz. İsa'nın kişiliği konusunda birliktelik sergileyemediklerinden İsa'ya "Allah", "Allah'ın oğlu" ve "Kutsal Ruh" gibi sıfatlar arasında yer bulmaya çalışmışlardır. Hz. İsa'nın şahsı üzerindeki tartışmalar çoğu zaman devletin ve kilisenin o zamanki durumuna göre belirlediği politikalarla şekillenmiştir. Böylece tarihi süreç içerisinde bir sonuca varılamayan tartışmalar yeni kiliselerin ve mezheplerin doğmasına neden olmuştur. İlkin İznik Konsülü'nde Hz. İsa'nın kişiliği için, oğul'un baba ile aynı özden geldiği, baba'nın oğul'da canlandığının kabulü gündeme gelmiş ve bu kabul edilmiştir. M.S. 327 yılında Hz. İsa'ya yüklenen bu sıfat, daha sonraki konsüllerde de aynen devam ederek günümüze kadar gelecektir. Kur'an-ı Kerim'de, Hz. İsa peygamber olarak anılır. Hz. Muhammed'den önce Allah tarafından görevlendirilen iyileştirici (tabip) mucizelerle donatılan bir peygamberdir.

Anadolu'da Hıristiyanlık

Hz. İsa döneminde ve takip eden ilk üç yüzyıl içerisinde günümüzde Hıristiyanlık olarak adlandırılan dinin inananları çok büyük zulümler gördü. Ancak çok gariptir ki, hem kendilerine inanmayanların hem de kendi aralarındaki o amansız mücadelelerin sonucunda Hıristiyanlık evrensel bir din hâline gelebildi. Ve bu evrenselliğin oluşturulmasında atılan ilk temeller Anadolu'da gerçekleşmiştir. Aziz Pavlus'un Anadolulu olması günümüz Hıristiyanları için çok büyük bir şanstır. Günümüz Hıristiyanlığının temelini oluşturan Pavlus ve doktrini, ilk olarak Anadolu'da gelişmiştir.

Ayrıca, Hıristiyan dünyasını her yönüyle ilgilendirecek ilk kararların alındığı yer yine Anadolu'dur. İlkçağ konsülleri ola-

rak bilinen bu toplantılar Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yapılmıştır. Tüm dünyanın kabul ettiği gibi ilk kilise Anadolu'dadır. (Antakya St. Pierre Kilisesi.) Hz. İsa'nın havarilerinden bazıları Anadolu'da sürekli seyahat etmişlerdir. Bunlardan Yuhanna, İncil'ini Efes'te yazmıştır. Dolayısıyla kilisenin kabul ettiği dört İncil'den biri Anadolu'da yazılmıştır. Hıristiyan dünyası için Anadolu, neredeyse bir ilkler yuvasıdır. Meryem Ana adına yapılan ilk kilise Anadolu'dadır. Meryem Ana'nın hayatının son bölümünü geçirdiği ve öldüğü yer Efes'tir. Hıristiyan dünyası için çok önemli olan "Yedi Uyurlar" efsanesinin geçtiği kabul edilen yer yine Efes antik kenti yakınlarıdır. Anadolu'nun Hıristiyanlık dinine kaynaklık ettiği pek çok yer ve kişi vardır. Devam edecek olursak karşımıza Urfa çıkar. Urfa, topluca Hıristiyanlığı kabul eden ilk şehirdir. Yine Ortodoks Hıristiyanlarınca çok önemli olan "Sivaslı Kırk Şehitler" olayının geçtiği yer de Anadolu'dadır.

Anadolu'da yapılan İlk Çağ konsülleri (toplantı) sayesinde Hıristiyanlık bir şekle bürünmüş ve bu konsüller beş yerde yedi kez toplanmıştır. Bu konsüllerde uzun tartışmalardan sonra her defasında yeni kararlar alınmıştır.

Bugün Hıristiyanlar için yarı hac değeri olan ilk yedi kilise Anadolu'dadır. Bu kiliseler sırasıyla; İzmir, Bergama, Akhisar, Sard, Alaşehir, Eskihisar, Efes şehir ve ören yerlerindedir.

Şimdi Anadolu ve Hıristiyanlık için son derece önemli olan İlk Çağ konsüllerini kısaca ele almak gerekir.

1. İznik Konsülü
2. Birinci Efes Konsülü
3. İkinci Efes Konsülü
4. Kadıköy Konsülü
5. I. İstanbul Konsülü
6. II. İstanbul Konsülü
7. Bergama Konsülü

1. İznik Konsülü: 325 yılında İznik'te toplanan bu konsülün toplanış nedeni, kiliseyi derinden etkileyen bir takım tartışmaların inanılmaz boyutlara ulaşmasıdır. Hıristiyanlar ciddi bir şekilde şu sorulara cevap arıyorlardı. *İsa'nın yeri neresidir? İsa'nın doğasının niteliği nedir? İsa bir oğul mu, yoksa oğul'u yaratan Allah mıdır?*

O dönem Hıristiyanları arasında bu sorulara cevap arayanlar ve bunlara cevap bulanlar vardı. Yukarıda, İsa'yı tanımlamaya çalışan insanların sorularını verdik. Şimdi ise İsa ile sorunlarını halleden insanların, İsa'nın kimliği hakkındaki fikirlerini maddeler hâlinde verelim.

a) Bir kısım Hıristiyanlara göre baba tanrı İsa'da vücut bulmuş, haç üzerinde acı çekmişti. Baba tanrı, oğul tanrı ve Ruh'ül Kudüs bir tek tanrının sanal görüntüsüydü.

b) Bir grup da Hz. İsa'nın sadece peygamber olduğuna inanır.

c) Üçüncü grup ise, oğulun Baba'dan sonra geldiğine fakat ikisinin de özünde aynı olduklarına inanır.

Genelde o dönemin Hıristiyanları bu konular çerçevesinde tartışırlar. Bu dönemde Antakya ilahiyat okulunun dinî lideri Arius, son derece ateşli konuşmalarla Baba-Oğul-Kutsal Ruh üçlemesine şiddetle karşı çıkar.

Arius'a göre; oğul, baba'nın özünden değildir. Oğul, sadece bir yaratılandır. Tanrı tek ve birdir. Tanrı tarafından yaratılan, nasıl Tanrı olabilir ve ona nasıl eşit olabilir? Oğul sadece insanlar ve Tanrı arasında bir aracıdır. Arius'un bu mantıklı ve doğru düşüncesinin karşısında Patrik Alexander vardı. İmparator Konstantin, Airus ile Alexander arasındaki sorunu gidermek ve Hz. İsa'nın gerçek kimliğini belirlemek amacıyla karşıt grupları İznik'e davet eder. Yani bu konsülü bizzat imparatorun kendisi toplamıştır. Bu konsülde çok şiddetli tartışmalar olmuştur. Hıristiyan dünyası için ilk ekümenik konsül

olması açısından önemlidir. Bu konsülde maalesef gerçekçi olan Airus ve arkadaşları aforoz edilmiştir.

Airus'un aforoz edilmesi ile konsülden çıkan sonuç; "Oğul'un baba ile aynı özden olması, babanın oğul'da canlandığının kabulü," dür.

Patrik Alexander ve arkadaşları, hayal ve uzak olanı savunarak, Hz. İsa'ya olağanüstü nitelikler yükleyerek daha bir inançlı olduklarını düşünüyorlardı. Cahil halka bu olağanüstü nitelikleri empoze etmek daha kolaydı. Yakın, anlaşılabilir ve insan olan İsa yerine, anlaşılması güç bir İsa tercih edilmiştir. Hz. İsa, hakkında soru dahi sorulamayacak kadar halka uzak olmalıydı. Kilise, hem soruyu hem cevabı kendisinde saklama kararını ilk olarak İznik'te alır.

2. İstanbul Konsülü: M.S. 381'de toplanmıştır. Bu konsülün toplanış nedeni İznik konsülünde alınan kararların tam olarak çözüm getirmediğinin geçen elli yılda anlaşılmasıdır. Her yerde baba oğul tartışmaları yapılıyor; bakkal, fırıncı, berber, herkes bu konuda bir fikir ortaya atıyordu. Halk arasındaki bu kısır tartışmalar, din bilimciler arasında çok daha derin boyutlardaydı. Sürekli aynı konular etrafında konuşup dururlarken İmparator Teodadasius bu karmaşaya bir son vermek için M.S. 381'de İstanbul'da bu toplantıyı yapar.

İznik'te olduğu gibi İstanbul Konsülü'nde de hem katılımcıların sayısı, hem de ele alınacak konular çoktu. Bu konsül, İznik'te alınan kararların tamamını onayladı. Ayrıca Ruh'ül Kudüs'ün statüsü de bu konsülde saptandı. Gene bol bol aforoz kararları alınıdı. Marcellus, Fustinos, Onamiyos, Apollinaris gibi teologlar aforoz edidi.

3. I. Efes Konsülü: M.S. 437'de gerçekleştirilen, Doğu kiliselerinin parçalanışı ve kiliseler arasındaki önderlik çekişmeleri açısından önemli olan bir konsüldür. Bu konsülün toplanma nedeni iki ilahiyatçıdır. Bu ilahiyatçılardan biri Kurilos, diğeri

de Nostaryus'tur. Bu iki şahıs, İznik Konsülü'ndeki taraflar olan Airus ile Alexander'ın ardıllarıdır.

Kurilos bir fanatik idi. Baba-Oğul-Kutsal Ruh üçlemesini daha da kuvvetlendirme çabasındaydı. Hz. İsa'nın annesi olan Meryem'e "Tanrı Anası" denmesi gerektiğini savunuyordu; çünkü İsa "Tanrı" idi. Tanrı'yı doğuranda "Tanrı Anası" olmalıydı. Bu yobaz düşüncelere karşı çıkan ise Nostaryus oldu. Kimsenin Meryem'e "Tanrı Anası" diyemeyeceğini söyleyerek Kurilos'u kınadı. Ve çarmıhta ölen insanın saf bir insan olduğunu, Hz. İsa olmadığını da belirtti. İsa çarmıha gerilirken tanrısal güç olan peygamberlik onun insanlığından ayrıldı. Bu nedenle çarmıhtaki saf bir insandı. Peygamber İsa değil...

Bu iki zıt görüş ve temsilcileri Efes'te bir araya gelirler. Konsülün toplanış sebebi özetle böyledir. Efes Konsülü daha önceki iki konsülde olduğu gibi şiddetli tartışmalarla devam eder.

Birinci Efes Konsülü sonuçlandı. Alınan kararlar İznik ve İstanbul konsüllerinden farksızdır: İsa'nın baba ile aynı özden olduğu görüşünün kabulüdür. Bu konsülün en önemli tarafı ise, daha önceki konsüllerde mevzu bile edilmeyen Meryem'in statüsünün belirlenip ona Theotokos "Tanrı'nın Anası" unvanı verilmesidir. Bundan böyle ona "İnsan Anası" diyen herkes ölümle cezalandırılacaktır.

Hatırlanacağı üzere Efes antik çağda dünyanın en önemli ticari ve dinî merkeziydi. Efes'i Efes yapan bir anlamda Ana Tanrıça Artemis idi. Artemis ise üçlü bir tanrıça olup kadın, bakire ve ana olma özelliğine sahipti.

Hıristiyanlar Meryem'e "Tanrı Anası" unvanını bilerek Efes'te verirler. Bu yolla Artemis'in tüm özellikleri Meryem'e verilecektir. Bu şekilde hâlen Artemis'e saygı duyan halk için, değişiklik sadece isimde olacaktır.

Artemis yerine Meryem'e inanacaklardır. Bu iki kadını öylesine yakınlaştırdılar ki, Efes halkı için Artemis'ten Meryem'e geçiş çok kolay oldu. Böylece Tanrıça Artemis'in Theotokos sıfatı Meryem'e geçti. Artemis'in üç katlı tacı Meryem'e giydirildi.

Efes Konsülü'nde Meryem de tanrısal bir sıfata bürünür. Bu konsülün aldığı en önemli karar budur. Arius gibi Nostaryus da yenik düşer. Bu iki din filozofu yobazlarla baş edemediler. Gerçi alınan bu kararlar imparatorun politikasının bir sonucu olarak da algılanabilir. Çünkü Konstantin'den beri konsül düzenleyen tüm imparatorlar için önemli olan, imparatorluk içerisinde düzenin sağlanmasıdır. Konsüller, hangi rahip grubu daha güçlü ve halk desteği varsa o grubun kararını onaylıyorlardı.

4. II. Efes Konsülü: Bu konsülün toplanış sebebi de daha öncekilerden farksızdır. Konsüllerin aldığı kararlar küçük toplantılarda (sinod) tartışılıyordu. Felsefe üstüne felsefe üretiliyordu. Bilinen her şey, bu konsüller aracılığı ile bilinmez bir anlama ve erişilmez bir sınıra doğru itiliyordu. İşte II. Efes Konsülü, I. Konsül'de kozlarını tam olarak paylaşamayan taraflar ve onların yeni katılımcılarının düellosu gibi bir ortamda M.S. 449'da yapıldı. Bu konsülün sonuçları daha vahim bir boyuttadır. Öncelikle Nasturi düşünceler aforoz edilir ve I. Efes Konsülü'nde alınan kararlar teyit edilir.

Bu II. Efes Konsülü'nde, konsül sonuçlarına yansımayan bazı olaylar, yeni bir konsülün yapılmasını zorunlu kılar. M.S. 467'de Kadıköy'de toplanan bu yeni konsül sonucunda özellikle Doğu Hıristiyanlığı parçalanır. Dolayısıyla II. Efes Konsülü'nün en önemli sonucu Kadıköy Konsülü'nün toplanma zorunluluğunu oluşturmasıdır.

5. Kadıköy Konsülü: M.S. 467 yılında o zamanki adıyla "Khalkedeon" olarak bilinen Kadıköy Konsülü, İznik Konsü-

lü'nden beri yapılan dördüncü önemli konsüldür. Sayısız sinodlarda bir sonuca ulaşamayan kilise ve imparatorluğun yeni bir denemesidir.

Bu konsül, bir önceki konsülde sürgün ya da aforoz edilenlerin kuyruk acılarını çıkaracağı yeni bir şanstır. Kadıköy Konsülü'ne kadar konsüllerin iki ana konusu vardı. Bunlardan birincisi, Hz. İsa ve Meryem'in kişisel statülerinin neresi olacağı tartışmalarıdır. İkincisi ise Hıristiyan âlemine kimlerin sahip olacağına dair tartışmalardır. Antakya, İskenderiye, İstanbul, Roma kiliseleri güç ve kuvvet peşinde olup, sürekli birbirlerini aforoz ederek bir çıkmazın içerisine sürüklenmişlerdir.

Kadıköy Konsülü'nde yaşanan olaylar ve alınan sonuçlar ise konuyu tamamen bir çıkmaza sokar. Kadıköy Konsülü diğer konsüllerin aksine daha uzun sürmüş ve tam on altı oturumda gerçekleşmiştir. Bu uzun oturumlardan, Hıristiyan dünyası için bir ayrılış ortaya çıkar. Hıristiyanlık artık Doğu ve Batı Hıristiyanlığı olarak ikiye ayrılır. Konsülün sonunda, İstanbul kilisesi Hıristiyan dünyasının önderi durumuna getirilir. Ve Roma ile İstanbul artık karşı karşıya kalır.

İlkin, İznik'te imparatorun da baskısı sonucu Hz. İsa'nın şahsı üzerinde bir karara varılmış ve İsa'nın tamamen Allah olarak düşünülmesi gerektiğine karar verilmişti. Ardından I. ve II. Efes konsüllerinde İsa'nın Allah ile olan bütünlüğünün kabul edildiği görülür.

Sonrasında christolojik tartışmalara bir de siyasi çekişmeler katılınca nihayet Kadıköy Konsülü'ne gelinir.

Kadıköy Konsülü'nde alınan kararları Süryaniler kesinlikle reddeder. Bu konuya Süryanileri ele aldığımız bölümde yer vereceğiz. Anadolu'da düzenlenen bu ilk konsüllerin toplanış amaçları ve sonuçlarına kısaca değindik. Görüldüğü gibi, Hıristiyanlık ilk kavram ve kurallarını Anadolu'da oluşturmaya çalışmıştır.

Meryem Ana

Meryem, İbranice "Miryem" ve Süryanice "Maryam"ın Türkçe yazılış şeklidir. Meryem'e "Madonna" olarak da seslenilir. Madonna kadir, hanımefendi ve asilzade kadınlara verilen bir onur ismidir.

Meryem'in annesinin adı Anna, babasının adı Yohakim'dir. Gerçi kaynaklarda net olarak Meryem'in ailesinin isimleri açıklanmamıştır, fakat yaygın bir görüş olarak bu isimlerde birleşilir.

Anna ve Yahokim'in çocukları olmamaktadır. Dinler tarihinde görülen birçok peygamberin doğum hikâyesinde olduğu gibi, Meryem'in ailesi de tapınağa defalarca gidip Allah'a bir erkek çocuk sahibi olmak için yalvarıp dua ederler. Bu sürekli yalvarışları ve duaları sonucu, Allah onlara istediklerini verir... Ama bir erkek çocukları değil, bir kız çocuk olur...

Anna, sonunda bu kız çocuğunu dünyaya getirir ve kızlarının adını Türkçedeki söylenişi ile "Meryem" koyarlar. Ardından, Meryem yedi yaşına geldiğinde onu Allah'a hizmet etsin diye bir tapınağa bırakırlar. Çünkü, Anna ve Yahokim'in Allah'a duaları aynen şöyledir:

"Yüce Tanrım! Bize bir evlat bağışla... Eğer bir evladımız olursa, onun sevgisi ile mutlu olacağız. Sana inanıyor, sana güveniyor ve yine sana dua ediyoruz. Sahip olacağımız evladın mutluluğu ile senin yüceliğine daha da sıkı bağlanacağız. Bize bir evlatla bağışlayacağın mutluluk ile evladımızı sana layık bir şekilde yetiştirip, topluca sana dua edeceğiz. Senin lütfunla sahip olacağımız evladımızı, sana hizmet etmesi için tapınağa hizmetçi olarak bırakacağız. O, tapınakta sana hizmet ederken hem sen hem de biz mutlu olacağız."

Sonunda günlerce buna benzer dualarda bulunan Anna ve Yahokim'in kızları Meryem doğar. Ve söz verdikleri gibi günü gelince kızlarını tapınağa bırakırlar. Tapınağın rahibi,

yabancı biri olamayan Meryem'in teyzesi Elizabeth'in kocası yaşlı Zekeriya'dır.

Meryem, Elizabeth'in koruması ve sevgisi, Zekeriya'nın da öğretmenliği sayesinde son derece zeki, ahlaklı ve inançlı bir genç kız hâline gelir. Elizabeth ve Zekeriya tapınakta Meryem'in sorumluluğunu aldıklarında oldukça yaşlıydılar. Çocukları olmayan bu yaşlı çift, o güne kadar asla sahip olamadıkları çocuk özlemlerini, akrabaları olan Meryem ile gidermeye çalıştılar ve Meryem'i bağırlarına basarak onu özenle yetiştirtirdiler.

Meryem ise, ailesine ve Allah'a layık bir görüntü ile tapınaktaki günlerinin sonunda, Davud'un soyundan Nasıralı fakir marangoz Yusuf ile nişanlanır. Tabii ki Yusuf da toplumca sevilen, inançlı ve dürüst bir şahıstır.

O dönem, Filistin ahalisinde şöyle bir inanç vardı. "Yeryüzünün kurtarıcısı olarak gelecek olan yeni peygamber, bir bakireden dünyaya gelecektir." Yeni bir kurtarıcı beklenmekteydi ve bu onur, her iffetli bakireye nasip olabilirdi. Nebilerin haberi böyleydi ve herkes o zamanın gelmesini bekliyordu. Şüphesiz bundan, herkes gibi Meryem ve Yusuf da haberdardı.

...Ve günlerden bir gün Allah'ın haberci meleği Cebrail, beklenen günün müjdesini verir. Allah tarafından kutsal kurtarıcıyı doğurmak için seçilen bakire, Meryem olacaktır.

Meryem, bir gün kapının eşiğinde otururken birdenbire içini bir telaş, bir korku sarar ve nereden nasıl geldiğini anlamadığı birisi aniden karşısında beliriverir... Gelen ise Rabbin meleği Cebrail'dir.

Cebrail ona:

"Selam sana, ey lütuf ile dolu," diye seslenir.

Ama, Nasıra'nın bu iffetli genç kızını, bu tavırla selamlayan da kimdi? Meryem şaşkın, korkmuş ve neler olduğunun daha farkına bile varamadan Cebrail devam eder;

"Sen hamile kalacaksın ve bir oğlan doğuracaksın, ona İsa' (Emmanuel: Tanrı aramızdadır) adını vereceksin. Rab seninledir," der.

Meryem, bu olağanüstü dakikaların ardından kendine geldiğinde, etrafında kimseyi göremez. Hayretler içerisinde durmadan kendi kendisine sorular sorar:

"Nasıl olur?.. Ben daha nişanlıyım ve Yusuf'un eli elime bile değmedi. İnsanlar ne derler?.." diye korku içinde düşünürken Cebrail, o daha önce gördüğü Tanrı'nın meleği, yeniden Meryem'e seslenerek:

"Git, Elizabeth'i ziyaret et!.. Göreceksin ki, o kısır ve yaşlı olan Elizabeth de Allah'ın lütfuyla hamile olup, onun da bir erkek çocuğu olacaktır. "

Meryem, kulaklarına inanamaz... Teyzesi Elizabeth ve kocası Zekeriya kısır ve çok yaşlıdırlar. Elizabeth'in hamileliği imkânsızdı; tıpkı kendisininki gibi!..

Cebrail, Meryem'in hamile olduğuna inanmasını kolaylaştırmak için Elizabeth'in hamileliğini delil olarak Meryem'e iletmiştir ve her şeyde olduğu gibi bütün bu olanlar da sadece Allah'ın iradesi ile olmaktadır.

Bütün bu yaşadıkları Meryem'i dehşete düşürür. Bir telaş içerisinde 150 km uzaklıktaki Elizabeth'i görmek için alaca karanlıkta yollara düşer. Meryem, kafasında birçok soruyla bu zorlu yolculuğun farkına bile varmadan Elizabeth'in evine varır.

Cebrail, yaklaşık altı ay önce tapınakta bir erkek evlat için hâlâ yalvaran ve dua eden Zekeriya'ya (rüyasında) seslenerek:

"Allah dualarını duydu ve size bir erkek çocuk nasip eyledi. Çocuğun adını Yahya koyun!.. O, kutsal kurtarıcıya zemin hazırlayacak, hayırlı bir çocuk olacaktır," der.

İşte bu müjde ile yürekleri kabaran yaşlı çift, doğum anını sabırsızlıkla beklerken tam o sırada Meryem çıkagelir ve gözlerine inanamaz. Elizabeth hamileliğinin altıncı ayındadır!..

Her şey Cebrail'in dediği gibidir. İki seçilmiş kadın, birbirlerine sarılarak sevinç gözyaşları dökerler ve Allah'ın kutsiyetine yeniden iman ederler.

Meryem artık korkmuyordur!.. Hamileliğinin bu olağanüstü şekline inanıyor ve nişanlısı Yusuf ile o kutsal anı bekliyordur.

...Ve günlerden bir gün, Meryem Nasıra'da bir ahırda bebek İsa'yı dünyaya getirir.

İncillerde Meryem hakkında fazla bilgi yoktur. Dört İncil'den sadece Yuhanna İncil'i diğer İncillere göre Hz. Meryem hakkında biraz daha fazla bilgi verir.

Hz. Meryem'in gerek İsa'nın doğumundan önceki durumu ve gerekse de İsa'dan sonraki durumu, net bir platforma oturtulamamıştır. Kilise tarafından Meryem Ana'nın kutsal kimliği net olup, onun kimliğinin yeri bellidir. Ancak, konsül ve sinodlardan itibaren tartışılan bir durum vardır ki, o da Meryem'in kimliğinin ne olduğu meselesidir. Yani Meryem, Theodokos olarak mı, yoksa Christodokos olarak mı çağrılmalıydı?..

İstanbul patriği olan Nestorius, Tanrı'nın annesi unvanının Meryem için kullanılmasına karşı çıkar. Ona göre, Cebrail'in İsa'nın doğumunu müjdelediği Nasıra'nın küçük kızına beslenen tüm hürmete, tüm kutsiyete rağmen, Meryem bir insani yaratık olmayı sürdürüyordu. Bir insani yaratık ancak bir insani yaratık vücuda getirebilir; bir tanrı vücuda getiremezdi.

Nestorius'a göre; Meryem Theodokos (Tanrı'nın annesi) olarak değil, Christodokos (İsa'nın annesi) olarak bilinmelidir. Nestorius'un başlattığı bu görüş neticesinde, tartışmalar Mer-

yem'in konumunu belirlemek için tarafları Efes'te toplanmaya götürür.

Çok çetin ve uzun tartışmalar sonucu Artemis'in Efes'inde, Artemis'in niteliklerine büründürülen Meryem, Theodokos yani Allah'ın annesi olarak ilan edilir.

Meryem'e böyle bir nitelik yüklenmesi şaşırtıcı değildir. Tutucu olan bu kilise rahipleri, halkı koşulsuz ve olağanüstü bir inanç çemberine sokmak için Meryem'i bu kılıfa büründürürler.

İlginçtir ki; Hz. Meryem'in kimliğinin saptanması için toplanılacak olan konsülün seçildiği yer Efes'tir. Efes, antik çağın dinsel merkezi olup, Efes Artemis'i bakire, ana ve kadın üçlemesi ile kutsaldır. Efes halkı, Hıristiyanlığı benimsemiş olsa bile Artemis hâlâ onlar için unutulmamıştır. Dolayısıyla Artemis'in özelliklerinin yükleneceği bu "Meryem Ana"ya kimsenin sesi çıkmayacaktır. Hamile kaldığı anda bakire, doğumdan sonra da bakire olarak gösterilen Hz. Meryem'e en büyük taraftar Efes'te bulundu. Çünkü, Efes Artemis'i de Zeus tarafından sonsuza kadar bakire kalmakla ödüllendirilmişti...

Halk, tartışmaları izlediği bu konsülde, hiç de yabancı olmadığı ilahî özelliklerin Meryem'de toplandığını görünce mutlu olmuştur. Onlar için sadece isim değişmiştir, ha Artemis ha Meryem Ana... Halkın bu köklü Artemis sevgisini ve inanışını kullanan rahipler, Nestoriu'yu yenerler ve Meryem'e, bize göre de yanlış olan, bir kimlik verirler.

Efesliler, tanrıçaları Artemis için (Ana Tanrıça) dünyanın en büyük tapınaklarını yaparak bu uğurda maddi yoksulluğu göze almışlardır. Çünkü onlar için Artemis koruyucudur, bakiredir, anadır.

Meryem Ana adına yapılan ilk kilise Efes'te inşa edilmiştir. 431 yılında Meryem'in kimliğini belirlemek amacıyla toplanan bu konsül, Meryem'in Theodokos unvanı alarak konsül-

den çıkması ile önemini artırır. Yuhanna İncil'ine göre İsa ölmeden önce; "Kadın, işte oğlun!" diyerek Yuhanna'yı, Yuhanna'ya da; "İşte, annen" diyerek Meryem'i gösterir ve bir anlamda en sevdiği havarisi ile annesini birbirlerine emanet eder.

Onlara göre İsa'nın çarmıha gerilişinden ve ölümünden sonra, Hz. İsa'nın havarilerine, annesi Meryem'e ve inananlara olan baskı ve zulüm sonucu Yuhanna, Meryem'i de alarak Efes'e gelir. Bir süre, bugünkü Meryem Ana Kilisesi'nin yakınında kalırlar. Ardından Bülbül Dağı'ndaki eve yerleşirler. Meryem, hayatının son günlerini bu evde geçirmiş olup, bu ev zamanla yıkılmış ve yeri kaybolmuştur. Uzun bir süre Meryem'in hayatının bu son günlerini geçirdiği evin yeri gündemde kalmış, fakat ev bir türlü bulunamamıştır.

Acaba Meryem'e Yuhanna tarafından yapılan bu ev neredeydi?

Yuhanna, rahipler soyundan gelmektedir. Dört İncil yazarından birisidir. İncil'inin bir bölümünü Efes'te yazar.

Felsefenin merkezlerinden biri olan ve Herakliotus gibi bir düşünür yetiştiren Efesli için söz (logos) önemliydi. Yuhanna'da İncil'ine "Logos" ile başlar.

Meryem'in evi yıllarca aranır ve sonunda bir mucize olur!...

Her yıl yerli ve yabancı binlerce insanın ziyaret ettiği Efes yakınlarındaki Meryem Ana evi, Hıristiyan dünyası tarafından kutsal alan kabul edilmiştir. Hz. İsa'nın annesi Meryem'in, hayatının son yıllarını huzur içerisinde geçirdiği bu evin bulunuşu ilginç bir gelişmenin sonucudur.

Yüzyıllar sonra Efes Konsülü'nde, kilise tarafından tartışılmaz Theodokos (Tanrı'nın annesi) kimliğini alan Meryem, yine aynı yerde, Efes'te hayatının son yıllarını geçirecektir.

1878 yılında Clementi Brentado'nun, "Meryem Ana'nın Hayatı" adlı eserinde, Alman Katherina Emmerich'in açıklamaları ile evin yeri konusunda bir sonuca ulaşılır.

Katherina Emmerich, hayatı boyunca (1774-1824) doğup büyüdüğü kasabasını terk etmemiştir. Daha çocuk yaşlarından itibaren sıra dışı bir karaktere sahip olan bu küçük Alman kızının arkadaşlarından farkı, hep rahibe olmak istemesidir. Ailesine, arkadaşlarına hep bu isteğinden bahsederek büyüyen ve kendini yetiştiren Katherina, rahibeden de öte "stigmatize bir rahibe" olmak istemektedir. Yani, Hz. İsa'nın çarmıhta gerildiği anda çektiği acıların benzerini çekerek Hz. İsa gibi ölmek istemektedir!..

Katherina'nın rahibe olma isteği sonunda gerçekleşir ve kiliseye gönderilir. Zamanını hep dua ederek geçirir ve İsa'nın çarmıhta çektiği acıları düşünerek ağlar. Kiliseye, İncil'e ve dolayısıyla Hıristiyan inancına göre kendileri için canını feda eden İsa, çarmıhta nasıl bir acı çekmiştir?..

Katherina, İsa'nın hayatı boyunca ve özellikle de hayatının son üç yılı içerisinde çektiği acıları, İsa'nın çarmıhta çivilenirken hissettiği acıları, İsa'ya lanetler yağdıran asker ve halkın nefretlerini, tüm bunları kendi bedeninde de hissederek İsa'ya ulaşabileceğine inanıyordu.

Katherina bu arada Meryem'in hayatını da sorgulamaktaydı. Meryem ve havarilerin hangi aşamalardan ve zorluklardan geçerek başarıya ulaştıklarını da düşünüyordu. Katherina, evrensel boyutlara taşınan Tanrı'nın emirlerinin sözcüsü Hz. İsa'ya, onu dünyaya getiren Meryem'e ve Tanrı'nın emirlerini canları pahasına dünyaya yayan havarilere büyük saygı besliyor, belki de onlarla birlikte o zamanda o acıları çekmediğinden dolayı, mutsuzluk duyuyordu. Evet, Katherina çocukluğundan beri olmak istediği gibi bir rahibe olmuştu, ama ne yazık ki mutsuzdu. Bu onu hastalandırdı. Ateşler içerisinde

kalan Katherina'nın vücudu zayıf düştü ve ayağa bile kalkamaz hâle geldi. Hayatı boyunca hep İsa, Meryem ve havarilerin hayatlarını ve onların çektikleri acıları düşünerek, kendini onların yerine koyarak ibadet eden genç kız, artık konuşamıyor sadece sayıklıyordu. Ateşler içerisinde çok hasta olan rahibe Katherina'nın sayıklamaları bile İsa, Meryem ve havariler hakkındaydı. Ancak, daha önce de söylendiği gibi doğduğu kasabanın dışına hiç çıkmayan Katherina'nın sayıklamalarında bahsettiği kişilerin yaşadıkları yerleri, âdeta görmüşçesine, oldukça detaylı anlatması, yanında bulunan doktoru hayretler içerisine düşürmüştür.

...Ve doktor rahibenin ağzından dökülen her kelimeyi not almaya başlar.

Oraları nasıl bu kadar iyi bilebilir? Daha önce asla görmediği bu yerleri!... Rahibe, Meryem'in hayatının son yıllarını geçirdiği yerin bir tepede olduğunu ve tepeden bakıldığında hem antik Efes'in hem de denizin görüldüğünü belirtmiştir.

Daha sonraları açıklanacağı gibi, net olarak Efes'ten bahsetmese de tarif ettiği yerin bugünkü Panayır Dağı "Panoya Kapulu" olduğu anlaşılır.

Rahibe, birçok ipucu ile Meryem Ana'nın evinin yerini belirttikten sonra, tıpkı İsa'nın çarmıhta çektiği acıların benzerini çekerek, bir anlamda stigmatize olarak ölür.

Rahibe; İsa'nın, Meryem'in ve havarilerin çektiği acıları aklından çıkartmadan mutsuz bir hayat sürmüştür; ancak ona göre acıların en büyüğü olan çarmıhtaki İsa'nın acılarına yüzyıllar sonra ortak olarak ölmek, onun için mutlu bir sondur.

1811 yılında İzmir Koleji müdürü olan Lazarist Rahip Eugene Polin, bu savın doğruluğunu araştırmak amacıyla Rahip Yung başkanlığında bir grubu görevlendirir. Grup, Efes'in güneyindeki dağlarda uzun süre dolaşarak araştırma yapar. Yorgunluktan bitkin ve hâlsiz kalan ekip, uzun araştırmalar

neticesinde dinlenirken suya ihtiyaç duyar. O esnada yanlarından geçen bir çobana:

"Nasıl su bulabiliriz," diye sorarlar.

Çobanın verdiği cevap ise âdeta bir kıvılcım olur. Çoban:

"Dağın tepesinde, yıkık bir evin yanında bir kaynak var. Oradan su alabilirsiniz," der.

Rahipler, yıkık bir ev ve su kaynağı gibi tarifleri duyar duymaz, dağın yamacına doğru hızla ilerlemeye koyulurlar. Su kaynağının olduğu yere vardıklarında ise gördüklerine inanamazlar. Katherina'nın sayıklamaları sırasında tarif ettiği ve doktorun notlarında yazılan her şey orada bulunmaktadır.

Uzun araştırmalar sonucu, Katherina'nın tarifi ile rahiplerin bulduğu bu evin, Meryem'in son günlerini geçirdiği ev olduğu kabul edilir. 1961'de Papa 23. Jean, kesin olarak bu evi, "Hac yeri" ilan eder. 1967'de Papa I. Jean Paul ve 1979 yılında Papa II. Jean Paul, Meryem Ana evini ziyaret etmişlerdir.

Meryem'in ikona ve freskleri kiliselerdeki önemli sahneleri oluşturmuştur. Meryem, on iki asli fresk sahnesinin sadece birini oluşturur. O da Meryem'in ölüm sahnesidir.

Meryem, ikonalarında iki renkte tasvir edilir: Kırmızı ve mavi. Kırmızı, onun insancıl mavi ise göksel tarafını simgeler.

Meryem'in ölüm sahnesinde Hz. İsa, annesinin başucunda oturmuş ve elinde de bir güvercin tutmaktadır. Güvercin, Meryem'in temiz ruhunu ifade eder.

Hz. İsa, Meryem'den önce ölmemiş miydi?

Nasıl oluyor da, Hz. İsa Meryem'in yanında görülebiliyordu?

Meryem, İsa'dan çok sonraları ölmüştür. İsa, annesinin seçilmiş olan kutsal ruhunu layık olduğu mertebeye koymak için, bir görevli gibi yeryüzüne inmiştir. Bu sahne ressamlar tarafından bu manada resmedilmiştir.

Güvercin, temiz ve saf ruhu ifade eder. İsa, Şeria Nehri'nde kuzeni Vaftizci Yahya tarafından vaftiz edildiğinde, kutsal ruh, beyaz güvercin şeklinde İsa'nın üzerine iner. Dolayısıyla Hıristiyan ikonografisinde beyaz güvercin, kutsal ruhu ifade eder.

Müslümanlar için de güvercin temiz ruhu ifade etmektedir. Yani, herhangi bir mümin, din uğruna yaptığı mücadele sonucu veya suçsuz bir şekilde öldürülmüşse onun ruhu güvercin olarak ifade edilmiştir. Bu inanç, zaman içerisinde de etkisini gösterecek ve camilerde güvercinliklerin yapılmasıyla karşımıza çıkacaktır.

Meryem, kilise ikonalarındaki ölüm sahnesi hariç, Mısır'a göç, Elizabeth ile birbirlerini kutlama, doğum ve İsa'nın çarmıha gerilişinde diğer Meryemlerle beraber olarak hep resmedilmiştir.

İlk kez Karia Kilisesi'nde resmedilen, sonraları da Karia Meryemi olarak ünlenen bir sahne daha vardır ki, o da Hz. İsa'nın, annesi Meryem'in karnında resmedilişidir. Bu sahnede iltifat daha çok Meryem'e olup, Meryem, kâinatın kurtarıcısını doğuran kutsal ana imajına sahiptir.

Yedi Uyurlar

Pavlus (Paul) Efes'e geldiğinde kentte Hıristiyanlığı kabul etmiş küçük bir grup vardır. Son derece güçlü bir ikna yeteneğine sahip olan Pavlus, zamanla inananların sayısını artırır ve onları vaftiz eder. Şehrin dinî mabetlerini, yani sinagogları kullanarak propogandasını başlatır. M.S. 67 yılında geldiği ve üç buçuk yıl kaldığı Efes'ten kaçarak ayrılan Pavlus'tan sonra, hem Efes'te hem de tüm Roma'da Hıristiyanların sayısı âdeta bir çığ gibi büyür. Roma hükümeti ve politikasının dinî inançlara sıkı sıkıya bağlı olması nedeniyle paniğe kapılan imparatorlar, Hz. İsa ve havarilerine ve de inananlara korkunç işken-

celerde bulunarak binlerce insanı öldürürler. Herkes eski tanrı ve tanrıçalarına inanmak zorundadır. Her kentte ve tabii Efes'te de oluşturulan komisyonlar halkı tapınmaya zorlar, tapınmayanlar ise işkenceyle öldürülürler.

Tüm bu olayların gerçekleştiği yıllarda tarif edilemeyecek katliamlar yaşanmıştır. Ancak bunlardan Efesli altı kişi ne pahasına olursa olsun tek tanrı inancından ve Hz. İsa'nın yolundan dönmemeye kararlıdırlar. Ve Efes'ten kaçmaya karar verirler. Bu altı genç, sıkıntı hâlinde evlerinden alabildiklerini alarak kentten kaçarlar. Kentin dışında, sığınabilecekleri bir yer ararlarken karşılarına bir çoban çıkar. Çoban, kendisinin de onlar gibi Hz. İsa'nın peygamberliğine ve tek tanrı inancına inandığını söyler ve sevinçle kucaklaşırlar. Artık sayıları yedi olan bu gençler, çobanın bildiği bir mağaraya doğru yola koyulurlar. Ancak, çobanın köpeği "Kıtmir" bir türlü peşlerini bırakmıyordur. Tüm kovalamalara rağmen ardları sıra gelen köpek, bir anlatıya göre dile gelir ve şöyle seslenir yedi gence; "Benden korkmayın! Ben Tanrı'nın ve sizin dostunuzum, siz uyurken bekçilik yaparım," der.

...Ve yedi genç mağaraya girerler. Allah'ın emri ve koruyuculuğu ile derin bir uykuya dalarlar. Sene M.S. 250'dir. Kur'an'a göre 300 yıl, Hıristiyan kaynaklarına göre 200 yıl uyurlar; ve bu gençler "Eshâb-ı Kehf" adıyla anılırlar.

Yeniden öyküye dönersek, mağaranın içinde uykuya dalan bu gençlerin yerini bulan Romalı askerler, mağaranın ağzını taşla kapatarak onları ölüme terk ederler. Bu yedi genç Maksimionus, Malkus, Marti, Nianus, Konstinus, Dionisios, İoannes ve Serapion'dur.

300 yıl uykuda kalan bu gençler için, Kur'an'ın "Kehf" suresi 25-26. ayetleri şöyle der: *"Onlar mağaralarında üç yüz yıl kadar kaldılar ve dokuz yıl da buna ilave etmişlerdir. De ki: 'Onların ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir...'"*

Bunca sene içerisinde Efes'te çok şey değişir. Allah delaleti ile yeniden uyanan gençler ne kadar uyuduklarının farkında bile değillerdir. Ancak hepsi çok acıkmıştır. Kente gitmeye korkmalarına rağmen sonunda içlerinden biri ekmek almak üzere fırına gider. Kente doğru yol alan genç (Yemliha) etrafını garip gözlerle tanımaya çalışırken, çevredekiler de bu acayip giyimli adamı yadırgayarak izlerler. Özellikle Yemliha, kentin birçok yerinde "haç" işaretlerini görünce, iyiden iyiye şaşırır. Şaşkın şaşkın etrafına bakan Yemliha, bir günde meydana gelen değişikliklere anlam veremez. Kent, binalar, inanış, elbiseler... Neler olmuştu böyle?

Fırıncı, kendisine uzatılan parayı geçersiz sayar ve paranın İmparator Decius zamanından kalma olduğunu söyler. Üstelik, Yemliha'yı hazine avcısı olmakla suçlar. Ortalık yaygaraya verilir. Yemliha derdini bir türlü anlatamaz. Olaylar, İmparator Teodosius'un kulağına kadar gider. Yemliha'nın öyküsünün doğru olup olmadığını anlamaya çalışan imparator ve piskopos mağaraya giderler.

Piskopos mağaraya geldiğinde mağaranın üzerine mağaranın ağzını kapatan kişiler tarafından yazılan yazı ve tarihi görünce heyecanlanır ve bu yedi gence secde eder. Bu yedi genç öldükten sonra, yine bu mağaraya gömülürler.

Birçok değişik anlatısı olan bu öykünün geçtiği yerlerin sayısı da oldukça fazladır. "Yedi Uyurlar"ı kendi şehirlerine mal etmeye çalışan Rusya, Fransa ve Anadolu'da tam yirmi kent vardır. Ancak, asıl yer Efes'tir.

Bu yedi gencin, İslamî kaynaklara göre isimleri ise, Yemliha, Mislina, Meshiline, Dehernus, Sezenus, Kofestutayus ve köpekleri Kıtmir şeklindedir.

Dinî toplantılar (I., II. Efes Konsülü), Yedi Uyurlar Efsanesi, Meryem Ana ve St. Jean (Yuhanna) ile St. Paul

(Pavlus)'un Efes'te yaşamaları Efes'i önemli bir Hıristiyan kenti durumuna getirmiştir.

Efes, antik çağda limanıyla, Artemis Tapınağı ile, bilim adamı Heraklitos ile ünlüyken, şimdi Meryem Ana, St. Paul ve Yedi Uyurlar ile yeniden ünlüdür. Antik çağda Artemis ve onun kutsal tapınağı için milyonlarca insanın ziyaret ettiği Efes, şimdi Meryem Ana Kilisesi, Yedi Uyurlar Mağarası için ziyaret edilmektedir.

Yeniden ünlenen Efes'e yeni bir mabet gerekiyordu. Artemis ve tapınağının artık adı anılmıyordu. Mabetsiz kalınmamalıydı ve İmparator Justinyanus İstanbul'un Ayasofya'sına denk bir inşaat başlattı. Bu yeni muhteşem yapıt, St. Jean Bazilikası'dır.

Kitabımızın bu bölümünde özellikle Doğu Hıristiyanları için çok önemli olan birkaç önemli olay anlatılacaktır.

Kutsal Mendil

Peygamberler şehri Urfa M.Ö. 3000'lerden itibaren önemli bir dinî merkezdir. Daha önce belirtildiği gibi Hz. İbrahim Hz. Eyüp ve Hz. Şuayb Urfa'da yaşayan belli başlı peygamberlerdir.

M.S. 1. yüzyılda Urfa'ya hâkim olan kral, Abgar adlı kişidir. Şehir, Roma'nın sınırlarındadır. Ama Abgar yarı bağımsız bir şekilde Urfa'yı yönetmektedir.

Efsane odur ki, Abgar cüzam hastalığına yakalanır. Abgar'ın bir ulağı (habercisi) krala İsa'dan bahseder. Kralın habercisi, İsa adlı birinin Kudüs civarında hastalara şifa dağıttığını, hatta ölüleri bile dirilttiğini Abgar'a anlatır. Bu haberci, aynı zamanda bir ressamdır.

Abgar, acılar içinde kıvranırken ulağına seslenerek; "Git, onu buraya getir. Eğer beni iyileştirirse halkımla birlikte onun dinine gireceğim," der.

Haberci yola çıkar. Kudüs'e vardığında Hz. İsa'yı bir tepenin üstünde konuşurken görür. Uzaktan onun resmini yapmak ister ve cebinden çıkardığı bir mendilin üzerine Hz. İsa'nın yüzünü çizmeye çalışır. Fakat çizemez. Ressam olmasına rağmen bir türlü resmi yapamaz.

Kralın bu ressam ulağı, Hz. İsa'nın yanına gider. İsa'ya Kral'ının davetini bildirir. Hz. İsa ulağa, Urfa'ya gelemeyeceğini söyler. Fakat ulağın elinde bulunan mendili alıp yüzüne sürer ve İsa'nın yüzünün şekli mendile geçer. Bu durum karşısında ulak şaşkına döner. Hemen Urfa'ya döner ve olayı Kral'a anlatır. Abgar, İsa'nın yüz şeklinin bulunduğu mendili alıp cüzamlı vücuduna sürer ve hemen iyileşir. Abgar, tüm Urfa halkı ile birlikte İsa'nın dinine girer. Böylece Hz. İsa'ya inanan ilk kitlesel hareket Urfa'da gerçekleşmiş olur. Ve bu "Kutsal Mendil" olayı tüm Hıristiyan dünyasında hep anlatılır ve kiliselerde sürekli olarak resmedilir.

İnanışa göre bu "Kutsal Mendil" bugün Hz. Eyüp makamı olarak bilinen yerdeki su kuyusuna kazara düşürülür. Gerçi sonradan mendilin çıkarıldığı söylenir ama mendilin özünde bulunan ve Hz. İsa'yı temsil eden şifa yetkisi bu kuyudaki suya geçer. Böylece Hz. Eyüp ile Hz. İsa'nın şifa veren özellikleri birleştirilir ve o mekân daha da kutsallaştırılır.

Kırk Şehitler

Doğu Hıristiyanları için önemli bir olaydır. M.S. 410'da, Kral II. Şapur zamanında Sivas'ta soğuk bir kış günü çırılçıplak göle atılarak öldürülen kırk kişiyi temsil eder.

Anlatıldığına göre, Hıristiyanlığa gönülden bağlı olan bu kırk kişiye II. Şapur baskı yapar. Kral, dinlerini değiştirmeleri

karşılığında onları affedeceğini söyler. Aksi takdirde onları çırılçıplak olarak buzlarla kaplı göle atacağını söyler. Donarak ölmeyi tercih eden bu insanlardan çoğu kendilerini soğuk göl suyuna bırakırlar. Aralarından biri son anda fikrini değiştirerek yeniden putperest olup canını kurtarır. Ancak olaya tanıklık eden askerlerden biri, göle atlayan insanların başlarına inen yuvarlak daireleri görünce kendisini göle atar. Böylece sayı yeniden kırk olur. Daha sonra bu şehitlerin kemikleri bir Süryani papaz tarafından Silvan'a getirilir.

Yedi Kilise

Dört İncil yazarından biri olan Aziz Yuhanna "Vahiy" kitabında Hz. İsa'nın yeniden dirilişinden sonra dünyada olacak felaketlerden bahseder. Bu "vahiy" kitabında, küçük Asya'daki yedi kiliseden bahsedilir. Bu kitapta anlatılan yedi kilise de Batı Anadolu'dadır. Sırasıyla Smyrna (İzmir), Bergama, Thyatire (Akhisar), Sarde (Sart), Philadelphia (Alaşehir) ve Laodikeia (Eskihisar).

Vahiy kitabının yazdığına göre, bu yedi kiliseden her birinin bir meleği vardır. Fakat burada melek olarak kastedilen kilisenin rahibidir.

Bugün, Anadolu'ya gelen dinî turist grupları bu yedi kiliseyi ziyaret ederek yarı hacı olurlar. Yani Anadolu, Hıristiyan dünyası için bir hac yeridir.

Anadolulu Aziz ve Azizeler

Anadolu'daki Hıristiyanlık faaliyetleri, Hz. İsa'dan sonra onun havarilerinin seyahatleri ile başlar. Başlangıçta Antakya bölgesi Hz. İsa taraftarlarına mekân olur. Pavlus ve Barnabas'ın üstün gayretleri neticesinde Batı Anadolu ve İç Anadolu bölgeleri de Hz. İsa ve İsevilikle tanışır.

Sonraki yıllar ve yüzyıllarda görülür ki, Anadolu'nun her yeri Hıristiyan dünyası için çok önemli alanlar olmuştur. Bu yüzyıllar içerisinde önemli dinî şahsiyetlere rastlarız. Başta Kapadokya bölgesi olmak üzere birçok yerde aziz, azize ve ermiş konumunda anılıp saygı duyulan pek çok şahsiyet vardır. Bu ara bölümde Anadolulu birkaç önemli din adamını ele alacağız.

Aziz Nikalaos (Noel Baba)

Coğrafyacı hemşerimiz Strabon'un sınırlarını belirttiği antik Likya bölgesi, bugün Muğla-Antalya arasında kalan Toros Dağları ve kıyı şerididir. Likya bölgesinin birçok şehri olmasına karşın, en önemli altı şehri şunlardır: Pınara, Patara, Olympos, Ksantos, Leton ve Myra.

Noel Baba, Likya'nın bu altı önemli şehrinden Patara'da doğar. Daha sonra dinî eğitimini Filistin ve Mısır'da tamamlayarak yurduna geri döner. Ve Myra kentine piskopos olarak atanır.

Noel Baba'nın 325 yılında İznik'te yapılan konsüle katıldığı da söylenmektedir. Ölümünden sonra piskoposluk yaptığı Myra'ya gömülür. 11. yüzyılda İtalyan gemiciler tarafından mezarı açılarak kemikleri İtalya'nın Bari kentine götürülür. İtalyanlar bu kemikleri bir mezara koyarlar ve üzerine de bir kilise inşa ederler.

Bugün Antalya ilinin Kale kasabasında Noel Baba'nın mezarı ve kilisesi görülür (Eski Demre kasabasının ismi son yıllarda değiştirilerek Kale yapılmıştır.).

Aziz Nikolaos'ın en önemli olayı, çeyiz paraları olmadığı için evlenemeyen üç Yahudi kıza olan yardımıdır (Kızların evlerinin damından gizlice üç ayrı kesede altın atar). Çocuklara ve gençlere armağanlar veren Noel Baba, yeni yılın sembol şahsiyetidir. Batı dünyasında aynı isimde birkaç Aziz olup,

zaman içerisinde doğulu ve batılı Nikolaoslar kaynaştırılarak bugünkü evrensel Noel Baba imajı yaratılır.

Günümüzde ak sakallı, ak saçlı ve tonton bir dede görünümünde tasvir edilen evrensel Noel Baba bu görünümüne son birkaç yüzyılda kavuşmuştur.

Noel Baba'nın simgesi kabuklu fıstıktır. Kabuklu fıstığı ortadan ikiye ayırdığınızda, ayrık parçaların birinin üstünde Noel Baba'nın sakallı kafasına benzer bir küçük parça görebilirsiniz. O, hediye verdiği her insana hediyenin yanında birde fıstık verirmiş.

Azize Barbara

Hıristiyanlarda topçu askerlerin piri sayılır. Doğum tarihi belli değildir. Eski adı Nikomedia olan İzmit'te doğmuştur. Tahmini olarak M.S. 3. yüzyılda yaşamıştır.

Efsaneye göre, babası Nikomedia İzmit prokonsülü (vali) idi. Kızı Barbara'yı çok sevdiğinden onu yanından hiç ayırmıyordu. Bir putperest olan baba, kızının o dönemlerde hızla yayılan Hıristiyanlarla görüşmemesi için ona iki penceresi olan bir kule yaptırır. Barbara'ya bu kulede yaşamasını söyler ve kendisinden izinsiz dışarıya çıkmamasını emreder. Barbara'ya yemek getiren aşçı, Hıristiyanlığı Barbara'ya anlatır ve birlikte gizlice ibadet ederler. Aradan yıllar geçer ve Barbara, iki pencereli olan kulesine üçüncü bir pencere yaptırtır. Bu, Baba-Oğul-Kutsal Ruh'u simgelemektedirler. Babası bunun ne manaya geldiğini bizzat kızı Barbara'dan öğrenince çok öfkelenir ve diğer Hıristiyanlara yaptığı gibi kızını da ölüme mahkûm eder.

Barbara öldürülmek üzere götürülürken af dilemez. Bir elinde ekmek, öbür elinde şarap tutmaktadır. Barbara'nın bunu yapmaktaki amacı "Elimdeki ekmekle yani bedenimle, elimdeki şarap ile yani kanımla Hz. İsa gibi ölüme gidiyorum," mesajını vermektir.

Öldürülen Azize Barbara, bu olaydan sonra topçu askerlerin piri sayılmıştır. Kapadokya bölgesinde Göreme açık hava müzesinde Azize Barbara adına yapılan bir kilise vardır.

Azize Helena

Constantinopolis'in (İstanbul) kurucusu sayılan Constantinus'un annesidir. Bursa civarında 240 yılında doğar. 328'de İzmit'te ölür. 16 Ağustos Helena'yı anma günüdür. Hıristiyanlığı benimsedikten sonra Kudüs'e gidip putperestlerin ellerinde bulunan Hz. İsa'nın gerildiği çarmıhı alıp İstanbul'a getiren bu imparatoriçedir. Bu haç "Gerçek haç" olarak isimlendirilip kiliselerde Constantinus ve Helena arasında resmedilir.

Helena'nın oğlu Constantinus ise, ancak ölüm döşeğinde Hıristiyanlığı kabul etmesine rağmen M.S. 316 yılında Milano konsülü ile tüm dinlere serbestlik getirerek Hıristiyanları zulümlerden kurtarmıştır. Bu nedenle Ortodoks dünyası onları aziz ve azize seviyesine yükseltmiştir.

Azize Thekla

Konyalıdır. Aziz Pavlus'a inanan ilk kadın olarak bilinir. Pavlus'un Konya seyahatinde ona inanır. Fakat bu inanç değişikliğinden dolayı yargıç tarafından ölüme mahkûm edilir. Yakılmak üzere odunlar ateşe verilince, odunların tam ortasında alevlerin bedenini sardığı anda yağmur yalnız onun üzerine yağar ve mucizevi bir şekilde kurtulur. Bu olay onu azize seviyesine yükseltir.

Yalvaç

Hıristiyan dünyası için en önemli yerlerin başında belki de "Yalvaç" gelir. Burası M.S. 46 yılında Pavlus ve Barnabas'ın ilk vaazlarını verdikleri yerdir. O dönemde var olan bir sina-

gogun altında gizlice vaaz vermişlerdir. Hıristiyanlık serbest bırakılınca bu sinagog kiliseye çevrilir ve kilise Pavlus adına kurulan ilk kilise olması itibariyle önemlidir.

Kapadokya ve Kapadokyalı Aziz ve Kahramanlar

Hıristiyanlığın daha ilk yıllarından itibaren bir yerleşim alanı olan Kapadokya M.S. 3. yüzyılda önemli bir dinî merkez hâlini alır.

Günümüzde Niğde, Nevşehir, Kayseri ve Aksaray illeri arasında kalan bölge olarak adlandırılan Kapadokya'nın gerçek coğrafi sınırları çok daha büyüktür. Batıda Tuz Gölü, doğuda Fırat Nehri, kuzeyde Karadeniz ve güneyde Toros Dağları ile sınırlı olan Kapadokya, günümüzde "Peri Bacaları" olarak adlandırılan olağanüstü kaya şekillerinin bulunduğu dar alan ile sınırlandırılmıştır. Kapadokya ismi birçok kaynakta belirtildiği gibi "Güzel Atlar Ülkesi" anlamında değildir. Kapadokya, adını Kızılırmağın kollarından biri olan Delice (Kappadox) çayından alır. Dolayısıyla Kapadokya "Irmağın Kolu" anlamına gelir.

Kapadokya, saklanmak ve inzivaya çekilmek için uygun coğrafik yapısından dolayı ilk yüzyıllarda gizli saklı ibadetlerini yapabilen Hıristiyanlar için önemli bir yurt olmuştur.

Anadolu'da en çok kilise, şapel ve manastırın bulunduğu yerdir. Gizli tünel ve geçitleriyle âdeta bir labirent görünümündedir. Sayıları otuzu bulan yeraltı şehirlerinde on binlerce insan saklanabilmiştir. Hıristiyanlar, böyle olağanüstü güzel bir yerde ve uygun ortamda, önemli din adamları ve kahramanlar yetiştirebilmişlerdir. Şimdi bunlardan örnekler verelim.

Aziz Büyük Basileios

M.S. 329 yılında Kayseri'de doğmuş ve M.S. 379'da yine Kayseri'de ölmüştür. İstanbul ve Atina'da öğrenim görmüş olup İznik Konsülü'nün önemli bir adamı olan Arius ve Ariusçuluğa karşı tutumu ile tanınır. Arius, hatırlanacağı üzere Baba-Oğul-Kutsal Ruh üçlemesini reddeden bir filozoftur. Basileios, Kayseri piskoposluğu yapmış ve birçok kitap yazmıştır. Kapodokya'da bugün Göreme Açık Hava Müzesi olarak bilinen yeri ibadet açan Basileios'tur. Bu müzede kendisi adına küçük bir kilise hâlen mevcuttur.

1 Ocak Ortodokslar için, 2 Ocak ise Katolikler için Aziz Büyük Basileios'u anma günüdür. Basileios, dünyada bilinen ilk bakım evinin kurucudur. Basileios'a göre "Sahip olduğun hiçbir şey senin değildir."

Aziz Hieron

M.S. 3. yüzyılda Karaman'da doğar. Malatya'da öldürülür. Eli kesilip Göreme'de yaşayan annesine getirilir. Kapadokya'da Tokalı Kilisesi'ndeki kesik elli savaşçı bu Aziz Hieron'dur.

Nyssalı Aziz Gregorios

Büyük Basileios'un kardeşi olup Kayseri doğumludur. (M.S. 335) Aslında bir hukukçudur. Öğreniminde abisi ve Nazianzoslu Gregorios'un etkisi büyüktür. Nyssa (Nevşehir) piskoposu olarak görev yapar ve M.S. 394'te ölür. 9 Mart yortu (anma) günüdür.

Nazianzoslu Aziz Gregorios

Aziz Basileisos ve Nyssalı Aziz Gregorios ile beraber Kapadokya'nın üç büyük azizinden biridir. Bugünkü Aksaray

ilinin Nazianzos adlı kasabasında doğmuştur. Doğum tarihi M.S. 330, ölüm tarihi M.S. 389'dur. Diğer iki aziz gibi o da Ariusçuluk akımı ile mücadele etmiştir. Bu üç aziz, gerek Ortodoks (doğru iman) gerekse de Katolik (evrensel) kiliselerince "Kapadokyalı Üç Büyük Aziz" adıyla anılır.

Aziz ya da Azize Onophorios

Komarnis adı ile de bilinen Onophorios için net olarak aziz veya azize diyemiyoruz. Ortodoks dünyası için enteresan bir hayat hikâyesi olan Onophorios, kiliselerde hem kadın hem erkek (Göreme Açık Hava Müzesi, Yılanlı Kilise) olarak resmedilmiştir.

Anlatıya göre Onophorios, Kapadokya'da yaşayan ve evli olan çok güzel bir kadındır. Kocasını kaybedince bölgedeki erkekler tarafından rahatsız edilmeye başlar. Güzel olduğu kadar iffetli ve ahlaklı biri olduğundan, Tanrı'ya kendisini koruması için yalvarır. Bu yalvarışlarındaki en büyük duası: "Tanrım beni öğle çirkinleştir ki kimse beni rahatsız etmesin," şeklindedir.

Onophorios, bir gün uyandığında yüzünde sakalları ve irileşmiş yüz hatlarıyla bir erkeğe benzediğini görür. Bedeni bir kadın zarafetinde, yüzü ise bir erkek görünümündedir. Ne erkek, ne kadın... Kendisini korumak için ettiği duaların Tanrı tarafından kabulüne şükrederek yaşamını devam ettirir.

Bu mucize karşısında Ortodoks Hıristiyanları Onophorios'u ermiş sayarlar. Kiliselerdeki resimlerde Onophorios'un cinsel organı bir yaprak ile kapatılmış durumdadır. Resimlerde Onophorios'un ellerinin avuç içi izleyenlere dönük durumunda olup, bu âdeta korunma içgüdüsünden kaynaklanan bir reddediştir. Bu çift cinsiyetli durum kilise tarafından Onophorios'un kişiliğinde kabul görmüştür.

Yunan mitolojisinden kaynaklanan bazı olaylar, özelikle Doğu kiliselerince konu edilmiştir. Doğrudan tanrı ve tanrıça

resmedilmemiştir, ancak ilk Hıristiyanların çok tanrılı dinlere olan alışkanlık şeklindeki saygıları, onları bu tanrı ve tanrıçaları bir takım değişikliklerle aziz ve azize şeklinde yaşatma eğilimine sokmuştur.

Buna benzer bir durum İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethinden sonra da görülür. Bugün İstanbul'da Müslümanlarca ziyaret edilen bazı evliya ve yatırların ziyaretgâhları eski aziz ve azize ziyaretgâhlarıdır. Telli Baba olarak bilinen yer bunlardan biridir.

Dolayısıyla bazı araştırmacılar Onophorios ile güzellik tanrıçası Aphrodite'i aynı sayarlar.

Şöyle ki, çoktanrılı Roma İmparatorluğu döneminde Anadolu'daki eyaletlerin birinde bulunan kadınların aniden saçları dökülmeye başlar. Tüm kadınlar bu durum karşısında çirkinleştiklerini düşünürler. Saçlarına yeniden kavuşmak için yaptıkları tüm çabalar boşunadır. Başlarına gelen bu hastalığın sebebini Aphrodite'e olan saygılarında işledikleri bir kusurda bulurlar. Belki de aralarından biri kendini çok beğenmişlik ederek, kocasına Aphrodite'ten bile güzel olduğunu söylemiş bu yüzünden de Aphrodite'in gazabına uğramışlardı.

Saçlarını kaybetmiş bu kadınlar yeniden eski gür ve canlı saçlarına kavuşmak için Aphrodite'in merhametine sığınarak tanrıçaya kurbanlar sunarlar. Kısa bir zaman sonra kadınların saçlarında iyileşme yaşanınca, tanrıçanın güzelliğe ve çirkinliğe kadir olduğuna şahit olduklarını belirtmek amacıyla yarısı erkek yarısı kadın görünümlü bir idol (heykel) yaparlar.

Bizim Onophorios, Romalı kadınların yaptıkları Tanrıça Aphrodite'ten başka biri değildir.

Aziz Yorgos (St. George)

Kapadokyalı bir kahramandır. Adına birçok kahramanlık efsaneleri üretilmiştir. En önemli işi Libya'da bir ejderha'yı öldürerek Kral'ın kızını kurtarmasıdır.

Hıristiyan dünyası Yunan mitolojisinden o denli etkilenir ki, mitolojik kahraman Herakles'in görev ve kahramanlıkları kısmen St. George'a aktarılır.

Kiliselerde at üzerinde ellerinde mızrakları ile sürekli mücadele veren şövalye azizler vardır. Bunlar St. George, St. Micheal ve St. Theodoros'tur. Bunlar arasında en ünlü olanı daima beyaz at sırtında gösterilen St. George'dur. Onun adına gerek Anadolu'da gerek batıda birçok kilise yapılmıştır.

Hıristiyanlar, belli ölçülerde oluşumlarını tamamladıktan sonra her dinde olduğu gibi kendi dinî kahramanlarını yaratmışlardır. Bunun en önemli sebebi savaşlarda asker ve şövalyelere örnek teşkil edebilecek kahramanlara ihtiyaç duyulmasıdır. Bu anlamda görev, ilk başta St. George ve diğer iki azize verilmiştir.

Aziz George, genellikle bir yılan ile mücadele eder. Yılan, kilise ve Hıristiyanlara zarar verebilecek olan düşmanları ifade eder. Kilise resimlerinde hep bu tema işlenmiştir.

Hıristiyanlığın Üç Büyük Mezhebi

Katoliklik

Katolik, "evrensel" anlamına gelir. Papanın dinsel başkanlığında Hıristiyan dünyasını temsil ettiklerine inanırlar. Katoliklikler, Aziz Petrus'un uygulamalarına ve Hz. İsa'nın onu kendisine vekil olarak bıraktığına inanırlar. Daha açık bir ifadeyle Katoliklere göre Petrus, Baba ve Oğul olan İsa'nın yeryüzündeki temsilcisidir. Katoliklere göre papa baş yönetici olmalıdır ki, birlik ve düzen sağlanabilsin. Başta Ortodokslar (doğru iman) daha sonra da Protestanlar papalığın ve Katolikliğin bu tekel durumuna karşı çıkarlar ve Katoliklik bir mezhep olarak kalır.

İlk Hıristiyan kiliselerinde sadece kilise hizmetçileri vardı. Papalık gibi bir makam kiliseye sonradan girer.

Papalık daha sonraları kendisini Roma devletinin mirasçısı sayar. Ve bu durum tüm Orta Çağ boyunca devam eder. Böylece dinî bir nitelik olmaktan çıkıp siyasi bir kurum hâlini alır. Orta Çağ'da devlet artık dinsel devlettir. Papa asla yanılmaz. Ne derse o doğrudur. Papa ve din adamları o denli güçlü hâle gelirler ki onların önünde krallar bile diz çökerler. Kralları rahatça aforoz edebilecek bir güce kavuşurlar. Papa ve kilise, dilediğini yapabilme gücüne erişir. Katolik mezhebi de doğal olarak bu papaların keyfi kuralları sonucu çoğu zaman katı ve değiştirilemez maddelerle dolmuştur. İtalya ve İspanya başta olmak üzere Avrupa'da Katolik nüfus çoktur. Tüm Katolikler Vatikan'da (Roma) oturan papa tarafından yönetilir. Bir papa ancak ölünce yerine başka bir papa getirilir.

Ortodoks dünyası 1054 yılında batı Hıristiyanlarından kesin olarak ayrılır. İstanbul ve Roma iki mezhebin merkezleridir. Ortodoks ve Katolikler bazı konularda birbirlerine düşman muamelesi yapacak kadar ayrılırlar.

İstanbul ve Anadolu'da çok sayıda Katolik kilisesi vardır. Katolik kilise kanunlarının en önemlilerinden biri, evlendikten sonra asla boşanılamamasıdır.

Ortodoks

Doğru iman anlamına gelen Ortodoksluk, Doğu Hıristiyanlarını ifade eder. Fakat tam bir bütünlük ve hâkimiyet içerisinde değildir. Merkezi İstanbul patrikliğidir. Doğu Hıristiyan dünyasında çeşitli gruplar vardır. Süryani, Nasturi, Ermeni vb. Bunların dinî ayin ve diğer gelenekleri birbirlerinden farklılık arz eder.

Dolayısıyla genel anlamda merkezî bir yapıya bağlı olan Ortodoks dünyası, büyük ölçüde etnik grupların bağımsız kiliselerince ayrı konumlandırılır.

Papalık kurumuna karşı çıkan Bizans kiliseleri Hıristiyanlığın tek yetkilisi olarak Hz. İsa'yı tanırlar. Ortodokslar M.S. 787 yılına kadar olan konsül kararlarına uyarlar. Ancak daha sonraki yıllarda yapılan konsülleri ve kararlarını tanımazlar. 1054 yılında Ortodoksluk bir bütünlük içerisinde Katoliklerden ve Vatikan'dan tamamen kopar.

Ortodoks kilisesi için ekmek ve balık önemli bir semboldür. Hz. İsa'nın "Son akşam yemeği" pessah bayramında masanın üzerine şarap, ekmek ve balık konur. Ortodoks dünyası masaya bunları koyarken, batı kiliseleri bu üçlü formata uymayabilir.

Ortodoks kiliselerince Yunan alfabesinin baş ve son harfleri olan alfa ve omega harfleri önemlidir. Bu iki harf, "başlangıçtan sona" ifadesini taşır. Başlangıç ve son olan ise, Hz. İsa'dır.

Protestanlık

Hıristiyanlığın en büyük üç mezhebinden biri, 16. yüzyılda Martin Luther ve Jean Calvin'in öncülüğünde, Katolik kilisesine ve papanın otoritesine karşı girişilen reform hareketinin sonucunda doğmuştur (1529). Protestanlar akla büyük yer vererek yerleşmiş kaideleri protesto ettikleri için bu adı almışlardır. Papazlara ihtiyaç duymaksızın İncil'i okuyabildikleri için Protestanlığa İncil kilisesi de denilmiştir. Çünkü onlar İncil'i Hıristiyanlık için tek kaynak saymışlardır. Protestanlık, diğer Hıristiyan mezheplerinden bazı farklılıklar arz eder. Bunların, Katolik ve Ortodokslar gibi ruhani başkanları yoktur. Tek bir mezhep yerine çeşitli mezhepler hâlinde faaliyet gösterirler. Kiliselerinde resim, heykel ve tasvir bulundurmazlar. Katoliklerin aksine Protestan rahipleri evlenebilir. İncil'i kendi dillerinde okuyabilmek de Protestanlığın başka bir özelliğidir. Katolikler ve Ortodokslar ise İncil'i Yunanca ve Latince okumak zorundadırlar. Protestanlıkta azizlere inanılmaz.

Katolik kilisesi, Orta Çağ'ın sonlarına doğru, putperestlik ve Musevilikten birtakım ilkeleri Hıristiyanlığa katmak isteyince, Katolikliğe karşı zaten mevcut olan tepki bir kat daha artarak dinde yenileşme hareketi gündeme gelmiştir. Protestanlık, bu hareketin başında bulunan İncil'in Roma Katolik kilisesini protesto eden Alman papaz Martin Luther, J. Calvin ve Zwingle'nin Katolikliği yeniden gözden geçirerek ve inancı esas alan reformlar ile kurdukları kilise ve mezhep olarak tanımlanabilir. Protestanlığın kurucusu sayılan M. Luther'e tabi olanlara Lüteryen veya Reforme denir. Alman, İskandinav ve Baltık ülkeleri bu mezhebe bağlıdır. Protestanlığın ikinci büyük adamı J. Calvin'in yolundan gidenlere Calvinist denir. İskoçlar, İsviçrelilerden bazıları ve Hollandalılar bu mezhebe bağlıdır. İngilizlerin büyük bir bölümü Anglikan'dır. İngiltere'de mezhebin başı hükümdardır. Yetkisini iki başpiskopos vasıtasıyla kullanır. Evangelistler daha çok Federal Almanya'da ve Amerika'da bulunmaktadır. Bugün Almanya, İskandinav ülkeleri, İngiltere, Fransa, İskoçya gibi ülkelerde Luther, Calvin, Anglikan gibi adlarla bilinen Protestan kiliseleri vardır.

Protestanlığın ortaya çıkışındaki en önemli etkenlerden biri de ekonomik sebeplerdir. O sıralarda, hâkim olan feodal düzen yerini burjuva düzenine bırakmak üzereydi. Bir anlamda Hıristiyanlık bu yeni sınıfın çıkarına göre düzenlenmeliydi. İlk Hıristiyanlık ve gelişimine bakarsanız zaten hep bu ve benzeri sebeplerin Hıristiyanlığa şekil verdiğini görebilirsiniz.

Görüldüğü gibi, Protestanlık, Hıristiyanlığa büyük bir reform getirmiştir. Katı ve asla tartışılamayacak olan geleneksel kurallar ya kaldırılmış ya da tartışılır hâle getirilmiştir.

Protestanlık insanoğlunun kurtuluşunu yalnız ve sadece Allah'ın inayetinde görür. Bundan dolayıdır ki, bir Hıristiyan'ın selamete ermesi, o kişinin dine bağlılığında, yaptığı işlerde veya faziletlerinde aranmaz. Günahkâr bir insanın kendi

gayretiyle kurtuluşa ermesi mümkün olmadığı gibi, günah çıkarma da zorunlu değildir. Hiç kimse Allah adına günah bağışlayamaz. Kişinin kurtuluşu ve mutluluğu ancak Allah'ın karşılıksız lütuf ve inayetiyle mümkündür. İnsan, Allah'ın bu inayetini kazanabilmek için ne kadar gayret sarf ederse etsin, önemli değildir.

Protestanlara göre insanların Allah'a ulaşmalarında hiçbir kilise görevlisine ihtiyaçları yoktur. Ancak hemen belirtelim ki, bu sözlere bakarak Protestan kilisesinin dinî görevleri hiçe saydığı sonucu çıkarılmamalıdır. Protestanlık da Aziz Pavlus'un öğretisine sadık kalarak dinin emir ve yasaklarına harfiyen uymayı Hıristiyanlığın temel unsurlarından biri sayar. Protestanlıkta insanın Allah'a karşı olan şükranı, Allah'ın insana karşı beslediği sevginin bir görüntüsü kabul edilir. Bu bakımdan insan Allah'ı sevdiği kadar, O'nun yarattığı kulları da sevmelidir. Katolik kiliseleri tarafından yüzyıllardır sömürülen halk rahatlayacaktır. Halk, bu yeni mezhep ile artık para karşılığı kiliseye bağlılıklarını dile getirmeyecektir. Günah çıkarmak zorunlu değildir. En üstün yetki kutsal kitaptadır. Cehennem yoktur. Kiliselerde ikona ve fresk yapmak zorunlu değildir.

Anadolu'daki Hıristiyan Gruplar

Keldaniler

Hatırlanacağı üzere İznik Konsülü'nde Arius ve daha sonraki İstanbul Konsülü'nde Nastur, (Nasturious) konsül kararları neticesinde aforoz edilmişlerdi. Sonraları Doğu kiliselerini temsil eden bu iki filozofun görüşleri, doğuda hızla yayılmıştır.

Nastur, çift tabiatçı olarak bilinir. Yani Hz. İsa'nın hem insani hem Tanrısal yanları olduğuna inanır. Çarmıhta ölen kişinin insan olan İsa olduğunu defalarca belirtmiştir.

Nastur'un görüşleri sonraları *Nasturilik* adı altında gelişir. Her kilisede ve grupta görüldüğü gibi iç çekişmeler Nasturileri de yalnız bırakmaz. 1552'de yapılan patrik seçiminde çıkan tartışma sonucu bir grup, Roma Katolik kilisesine bağlanır. Böylece doğuda, batı ile aynı paralelde yeni bir grup ortaya çıkar. Bu grup *Keldaniler* olarak adlandırılır. Kiliseleri Vatikan'a bağlı olan Katoliklerdir; ancak inanç, ayin gelenek ve yaşam tarzları ile doğuludurlar. Bir anlamda resmiyette Katolik, inançlarını yaşayış tarzlarında ise Nasturidirler.

Keldani Hıristiyanları için merkez Irak'tır. Ancak Türkiye, İran, Suriye, Ürdün ve Lübnan'da yaşayan Keldaniler vardır. Aktif olarak Diyarbakır Keldani kilisesi örnek gösterilebilir.

Geçmişte olduğu gibi bugün de Doğu ve Batı kiliseleri arasında çok önemli farklar vardır. Her iki kilise de birbirini küçümserler.

Keldani kilisesi bu anlamda çok önemli bir konumdadır. Çünkü Keldani kilisesi Doğu ve Batı kiliselerinin ortasında bir konuma sahiptir. 1552 yılında ani bir kararla Katolik olan bu gruba Vatikan uzun yıllar şüpheyle bakar. Keldanilerin, eski geleneklerine göre ibadet etmelerinden çekinen Vatikan, uzun seneler onlardan rahatsızlık duyar. Ancak, Roma için Keldaniler artık doğulu dindaşlarıdır. Bir Keldani kilisesinin patriği Roma'dan onay almadan patrik sayılamaz.

Keldani isminin semitik bir kelime olan Kasadu'dan gelmiş olabileceğini dilbilimciler belirtirler. "Kasadu" ise "fethetmek" anlamına gelmektedir.

Keldaniler etnik yapı itibariyle binlerce yıllık geçmişe sahip olan bir kavimdir. Hıristiyanlığı benimsemeleri ve Doğu ile Batı kiliselerinin ortasında bir yerde olmaları nedeniyle daha çok dinî yanları onları gündemde tutuyor. Fakat bilinmelidir ki Keldaniler Mezopotamya halkları arasında çok önemli bir yere sahip eski bir kavimdir.

Keldaniler, Mezopotamya'nın kuzeyinde Asurlular ile birlikte yaşarlardı. Keldaniler Arami, Sami gibi komşu Irklarla zaman içerisinde karışarak varlıklarını koruyabilmişlerdir. Yüzyıllar içerisinde zengin ve çok uluslu Mezopotomya halkları arasında kalan Keldaniler tarih sahnesinden hiç çekilmemişlerdir.

Hz. İbrahim, Keldani olan Azer'in oğlu idi. Tevrat'ta Keldaniler ile ilgili birçok bölüm vardır. Kitab-ı Mukaddes'e göre Hz. İbrahim Keldanilerin Ur şehrinden çıkmıştır. Ayet şöyle der:

"Ve Terah oğlu Abram'ı ve Harran'ın oğlu, torunu Lût'u ve gelini Sarah'ı, oğlu Abram'ın karısını beraber aldı ve Kenan diyarına gitmek üzere Keldanilerin Ur şehrinden onlarla çıktı ve Harran'a geldiler ve orada oturdular."

Keldaniler, Mezopotamya'da yaşarlarken putperesttiler. Genel anlamda tüm Keldanilerin on iki ilahı vardı. Tanrı ve tanrıçalarının özel simgeleri ve sayıları vardı. Bu da Keldanilerin astroloji ile ilgilendiğini gösterir. Hıristiyanlığı kabul edinceye kadar Keldaniler, Mezopotamya'da siyasi, askerî ve dinî bağlamda önemli bir kavim idi. Hıristiyanlığın ilk yıllarında küçük bir grup iken, bu dini benimseyen Keldaniler şu an bir ara kilise konumundadırlar.

Keldaniler zaman, uzunluk ve ağırlık ölçülerini icad eden kavimdir. Yılı 12 aya taksim etmişlerdir. Yılı 365 gün olarak kullanıyorlardı. Ve bir haftalık zaman dilimini yedi gün olarak ilk planlayanlar Keldanilerdi.

Bu önemli Mezopotamya halkı ve halkları arasına Hıristiyanlık M.S. 3. yüzyılda ilk olarak Arami kilisesi ile girer. Daha sonra hızlı bir şekilde Hıristiyanlaşan bu halklar arasından Süryani, Keldani, Nasturi, Süryani Kadim gibi birbirinden farklı kiliseler çıkar.

Keldani kilisesinin belli başlı temel unsurlarına baktığımızda, doğu Hıristiyan dünyasında başlıca beş ayin usulü olduğunu görürüz.

1. Antakya Ayin Usulü
2. Ermeni Ayin Usulü
3. Keldani Ayin Usulü
4. Bizans Ayin Usulü
5. İskenderiye Ayin Usulü

Keldani ayin usulü oldukça sadedir. Kutsal metinlerden uzun parçalar okunmaz. Ayin müzik eşliğinde yapılır. 1552 yılına kadar Keldani kilisesinden bahsedemeyiz. Çünkü Nasturilerle birlikte, onların içindeydiler. Bu nedenle Keldaniler daha önce alınan konsül kararlarını tartışmazlar.

Keldani ayininin temeli Edessa'ya (Urfa) dayanır. Keldanilerin patriklik merkezi Bağdat'tadır. Merkez önceleri Musul'da iken sonradan Bağdat'a taşınır.

Daha önce de belirtildiği gibi Keldaniler, başta Irak olmak üzere Türkiye, Hindistan, Lübnan, Ürdün, ABD, Rusya, İran gibi ülkelerde yaşarlar. Osmanlı İmparatorluğu zamanında ise Keldanileri Diyarbakır, Mardin, Musul, Siirt, Urfa, Bitlis, Van, Halep, Gevaş, Cizre ve Midyat gibi yerlerde görürüz. Bugün ise, az bir grup Diyarbakır'da ve İstanbul'da yaşamaktadır.

Keldaniler 1947 yılında Silopi, Pervari ve Beytüşşebap'tan gelerek Mersin'de bir cemaat oluşturmuşlardır. Günümüzde sayıları çok az olduğundan kendilerine ait kilise sayısı da oldukça azdır. Keldani nüfus özellikle İstanbul'da sıkıntı içerisindedir. Son yıllarda St. Antuan kilisesinin bodrum katında ayinlerini yapabilmek için izin alabilmişlerdir. Daha önceleri ise Tarlabaşı'ndaki eski Rum Katolik kilisesine gidiyorlardı.

Nasturiler

Nastur, Roma İmparatorluğu'nun Anadolu'daki Kommagene eyaletinde Germanikeia (Maraş) kentinde doğmuştur. İyi bir hatip olması ve sapkınlara karşı vermiş olduğu mücadelesi ile tanınır. Nastur, Doğu Hıristiyanlığının en önemli ekolü olan Antakya İlahiyat Okulu'ndan yetişmiştir.

İmparator Theodosius tarafından 428 yılında İstanbul patriği olarak atanır. Onun verdiği asıl mücadele Meryem'in tanrı annesi değil, insanoğlu İsa'nın annesi olduğu fikrini anlatmak içindi. Bu fikrinden dolayı Efes Konsülü'nde aforoz edilmiştir.

Nastur'un fikirleri, başlangıçta Nastur taraftarı Süryaniler tarafından Urfa'da sürdürülür. Bu okulun da kapatılması üzerine merkez Nusaybin'e taşınır. Burada da tutunamazlar ve Sasani topraklarına giderek Nasturilik adına ilk patrikliği oluştururlar. 782 yılına kadar çok önemli misyoner faliyetlerde bulunan Nasturi rahipleri Türkistan, Çin ve Hindistan gibi yerlerde yandaş bulmuşlardır. 782'de Moğol akınları sonucu sarsılan Nasturiler, patriklik merkezlerini Musul'a taşırlar. 1918'de Patrik Mor Simon'un öldürülmesi sonucu Nasturilerin (Doğu Asur Patrikliği) merkezi ABD'de Chicago'ya taşınır.

Bugün Nasturilerin çoğunluğu Hindistan'da yaşamaktadırlar. Anadolu orijinli bir mezhep olan Nasturiler, Katoliklerden oldukça farklıdırlar. Nasturiler, İsa'nın insani ve ilahî iki yönü olduğuna inanırlar. Hz. İsa'nın mükemmel bir insan ve ilah olduğunu kabul ederler. Meryem, tanrı anası değil, insan anasıdır. Nasturiler sadece ilk iki konsülü kabul ederler.

Bir Nasturi'nin evinde resim, ikon ve heykele rastlanmaz. Bu yönüyle Protestanlara benzerler. Vaftiz ayini Nasturiler için en önemli ayindir. Bu ayinle vücut ebediyen temizlenir. Cenaze törenlerinden sonra kesinlikle yıkanılmalıdır.

Nasturilerin en enteresan geleneklerinden birisi ise şöyledir:

Bir kadın, erkek çocuk dünyaya getirirse kırk, kız çocuk dünyaya getirdiyse daha uzun bir süre geçmeden kiliseye giremez. Doğum yapan kadın yedi gün boyunca kirli sayılır. Zorunlu kişisel eşyaları hariç, hiçbir yiyecek ve eşyaya dokunamaz.

Nasturi kilisesinde bir hiyerarşi vardır ve sekiz sınıftan oluşur.

1. Patrik,
2. Metropolit,
3. Piskopos,
4. Baş Diyakon,
5. Papaz,
6. Diyakonlar,
7. Diyakon Çömezi,
8. Papaz Çırağı

Nasturilerlerde patrik olabilmek için bazı özel şart ve uygulamalar zorunlu tutulmuştur. Piskoposluğa aday olanlar, doğuştan itibaren asla et yemezler. Balık, yumurta, süt, peynir yiyebilirler. Çocuğunu piskopos yapmak için niyetlenen aile, çocuğun anne karnında kaldığı süre içerisinde de etli besin almaması için hamilelik boyunca et yemez.

Nasturi patrikleri takdis edildikten sonra Mor Simon adını alırlar. Nasturilerde günah çıkarma ayini de yoktur. Ancak, sonradan Nasturi olmak isteyenler bir defaya mahsus günah çıkarırlar.

Süryaniler

Hıristiyanlık bilindiği gibi doğudan başlayıp batıya yayılan ve batı ile evrenselleşen bir dindir. Hıristiyanlığın başlangıcında Doğu Hıristiyanlığının lideri Süryani kilisesidir. Hıris-

tiyanların kendi aralarında yaptıkları teolojik (dinsel) tartışmalar sonucu Süryani kilisesi zayıflar. Roma ve İstanbul'un liderlik savaşı Süryani kilisesini büsbütün etkiler. Süryanilere göre o dönemlerde Roma ve İstanbul kiliseleri güç peşinde koşarken Süryani kilisesi esasa bağlı kalma mücadelesi veriyordu. Bugün Süryaniler hem örgütsel hem de sayıca az olmalarına rağmen Hz. İsa ve onun konuştuğu dile en yakın olan topluluktur.

Süryani kelimesinin ne anlama geldiği net değildir. Kabul gören görüşlerden biri şöyledir; Asurluların memleketlerine Helenler tarafından "Asurya" denilmekteydi. Zaman içerisinde bu kelimenin ilk harfi düşer ve "Surya" şeklini alır. Süryani adı, coğrafi bir terim olarak bu şekilde karşımıza çıkar. Sonraları o bölgede yaşayan halka da Süryani adı verilir. Bu görüşe göre Süryani kelimesi bir coğrafi alanı karşılamaktadır. Bugün Süryani adı, Hıristiyan bir mezhebi ve ona bağlı olan insanları tanımlar.

Süryaniler, Hıristiyanlığı havari Petrus ve arkadaşı Thomas ile birlikte onların müritleri Mara'dan öğrenirler. Süryaniler M.S. 38 yılında Hıristiyan olurlar. Hıristiyan olduktan sonra Arami adını bırakarak bu putperest akrabalarından kendilerini ayırmak için Süryani adını alırlar. Ve Hıristiyan dünyasının en eski Ortodoks cemaatini oluştururlar. Görülüyor ki, Süryaniler Hıristiyan olmadan önce putperest olup, Arami ırkındandırlar. Ve Helenlerin Asurya dedikleri coğrafi bölgede yaşıyorlardı.

Günümüzde "Süryani Kadim" olarak bilinen bir kilise ve topluluk vardır. 1792 yılında Süryaniler arasında yapılan patrik seçimi sırasında ortaya çıkan bir anlaşmazlık sonucu bir grup, Mihayel Carve önderliğinde kiliseden ayrılarak Katolik kilisesine bağlanır (Ayrılan bu grup 1895'te Osmanlı devletince tanınır.). Bunun üzerine geleneksel Antakya Patrikliği'ne

bağlı kalanlar, kendilerini bu Katolik Süryanilerden ayırmak için "Kadim Süryaniler" adını alırlar. Kadim "eski" anlamında kullanılmıştır.

Hatırlanacağı üzere buna benzer bir olay Nasturiler ile Keldaniler arasında da yaşanmıştı. Görülüyor ki, Doğu Hıristiyan dünyası içerisinde yaşanan her olay saf değişimi ile neticeleniyor; patrik seçimini kaybeden, soluğu Katolik olmak için Vatikan'da alıyordu.

Ayrıca Doğu ve Batı Süryanileri diye iki tabir daha vardı.

Doğu Süryanileri: Kökenleri Urfa kilisesine dayanan ve Asur ırkından olan Süryaniler.

Batı Süryanileri: Kökenleri Antakya kilisesine dayanan ve Arami ırkından olan Süryanilerdir.

Bu son iki tabirden "Doğu ve Batı Süryanileri" anlaşılıyor ki günümüzde "Süryani" kelimesi artık sadece dinî bir grup için kullanılmaktadır. Herhangi bir ırkı tanımlamıyor. Süryani mezhebine bağlı bir kişi Asur, Arami, Keldani kökenli olabilir. Ancak, Mezopotamya halkları olan bu Asur, Arami ve Keldanilerin yüzyıllarca yan yana yaşadıkları unutulmamalıdır.

Bugün kendilerine Süryani Kadim diyen ve Anadolu'daki en eski mezhep olan Süryani kilisesinin ortaya çıkışı M.S. 430'lu yıllara dayanır. Bu tarihlerde Hıristiyan toplumu arasında yaşanan sonu olmayan tartışmalar, geleneksel Antakya kilisesini parçalar. Kadıköy Konsülü'nde bu kilisenin iki kolu Ortodoks Hıristiyanlıktan ayrılır. Bu iki koldan biri Hz. İsa'nın Tek Doğa'lı olduğunu (Baba-Oğul) şiddetle savunurken diğer grup Hz. İsa'nın Çift Doğa'lı (İnsan-Tanrı) olduğu görüşündeydi. Tek Doğa yanlılarına Monofizit, Çift Doğa yanlılarına da Diofizit deniliyordu.

Monofizit (Tek Doğa) düşünce bölgede güçlenmeye başlar. Devletin baskısı artınca, bağımsız kiliselerini oluştururlar. Ortodoks inançtan net olarak ayrılıp Antakya Süryani kilisesini kurarlar. Özetle, Kadıköy Konsülü'nün sonuçları Antakya Süryani kilisesini doğurmuştur.

Antakya Süryani kilisesi, Kudüs kilisesinden sonra kurulan ikinci kilisedir. Hem Roma hem de İskenderiye kiliselerinden eskidir. Antakya kilisesi bünyesinde herkesi barındırıyordu. İlk kilise olan Kudüs ise yalnızca Yahudileri barındırıyordu.

Süryani Dili: Süryani Dili doğu Aramcanın bir türüdür. Doğu Aramca dili, ilk olarak M.Ö. 9. yüzyılda kullanılmıştır. Doğu Aramcanın bir kolu olan Süryanice gelişme olanağı bularak günümüze kadar değişip gelişerek gelebilmiştir.

Süryanilere göre Hz. İsa'nın konuştuğu dile en yakın dil Süryanicedir. Yirmi iki harfli bir dil olup sağdan sola doğru yazılır. İki kol hâlinde gelişen Süryanicenin günümüzde konuşulan şekli doğu Süryanicedir. Bu Süryanice özünde doğu Aramca lehçesine dayanmaktadır. Ülkemizde yaşayan Süryanilerin günlük konuşmaları içerisinde Kürtçe, Arapça kelimeler sıkça görülür. Tûr-Abdin bölgesi olarak bildiğimiz (Mardin-Diyarbakır) arasında yaşayan Süryanilerin iç içe oldukları Kürt ve Araplardan etkilenmeleri doğaldır.

Dinî Liderler: Bu topluluğun dinî liderleri, kiliseyi yönetme, vaftiz, kurban ve nikâh gibi görevleri yerine getirir.

Süryani kiliselerinde bir hiyerarşi vardır. En üst makam patrikliktir.

1. Patrik,
2. Kardinal,
3. Metropolit = Episkopoz (Evli Papaz)
4. Başrahip – Rahip Papaz – Papaz
5. Rahipler
6. Diakon (Papazların en alt rütbesi)

Süryani kilise teşkilatında rahipler evlenemezler. Papazlar ise evlenebilirler. Rahip bir anlamda keşiş gibidir. Keşiş kelimesi Farsça olup evlenmeyen din adamı demektir. İlk keşiş sınıfı Mısır'da ortaya çıkar. Maksat, azizliğe ulaşmak için yapı-

lan bir fedakârlıktır. İlk keşişliğin kurucusu ise Aziz Antonius'tur. Keşişlik, M.S. 4. yüzyıldan sonra batıya yayılır. Manastırdaki keşişlik örgütünün kurucusu ise Aziz Basil'dir.

Süryani kilisesi oruç, namaz, tespih ve çok zengin dua ve ayinleriyle Doğu Hıristiyanları arasında renklilik arz eder.

Namaz: İki bölümden oluşur: Dua ve secde. Mihrabın sağında ve solunda, kollar bağlı bir şekilde ayakta durulur. Ve tek sıra hâlinde secde yapılır. Secde edildiğinde ellerin avuç içleri yere değdirilmez. Parmaklar içeri katlanır ve eller parmakların üzerinde yere değdirilir.

Günde üç vakit namaz kılınır. Sabah, öğle ve akşam. Pazar günü dışında, bu üç vakit namazda secde vardır. Sabah namazı otuz rekât, öğlen namazı on sekiz rekât ve akşam namazı on sekiz rekât olmak üzere toplam altmış altı rekâttır.

Namaz sırasında erkekler önde, rahibeler ve kadınlar da arkada saf tutarlar. Paskalya ile Pentikost bayramı arasındaki elli gün boyunca namazda secde yapılmaz. Namaz sonunda mihrabın önünde bulunan İncil ve namazı yöneten ruhaninin eli öpülerek kiliseden çıkılır.

Oruç: Süryanilerin yıl içerisindeki oruçlu günleri çoktur. En uzun oruç elli gün olup Paskalya sabahı sona erer. Bu uygulamada gece yarısından itibaren hiçbir şey ne yenir ne içilir. Öğleden sonra basit yiyeceklerle perhize devam edilir. Bu perhizli oruç elli gün boyunca sürer. Bu süre zarfında hayvansal gıdalar yenmez. Ellinci günün sonunda ise çeşitli renklere boyanmış yumurtaların yenmesi ile oruç günleri sona erer.

Aralık ayının 15'inde başlayan ve on gün süren oruç ve perhize Noel orucu denir ve bu oruç Hz. İsa'nın doğum günü ile son bulur.

Süryanilerin en zor orucunu din adamları Ninova orucu ile tutarlar. Bu oruç şubat ayında tutulur. Sadece din adamları

tarafından tutulan bir oruçtur. Üç gün boyunca hiçbir şey yenilmez ve içilmez.

Süryani kiliselerinin patrik ve metropolitleri (din adamları) yaşamlarının sonunda ilginç bir şekilde mezara gömülürler. Ölen bir metropolitin bedeni temiz bir şekilde yıkanır. Daha sonra ona tören kıyafetleri giydirilerek yüzü doğuya bakacak bir şekilde sandalyeye oturtularak gömülür. Elbiseli ve sandalyeye oturtularak doğuya bakar şekilde gömülmesinin nedeni, Hz. İsa'nın yeniden gelişini saygılı bir şekilde karşılamak içindir. Belli bir zaman sonra kemikleri alınarak özel bir yere konur.

Bugün Anadolu'da çok önemli Süryani kilise ve manastırları aktif bir şekilde mevcuttur. Süryaniler geçmişte olduğu gibi günümüzde de Tûr-Abdin (inananların ülkesi) olarak adlandırılan Mardin, Midyat, Diyarbakır arasındaki bölgede yaşarlar.

Özellikle Mardin ve Midyat geçmişte de günümüzde de önemli bir dinî merkezdir.

Süryani din adamlarının isimlerinin önüne Mor ya da Mar unvanı eklenir. Bu Hz. aziz gibi bir anlamdadır.

Bugün, Mardin iline 5 km mesafede bulunan Deyr'ül Zafaran Manastırı bir metropolitlik olup önemli bir dinî merkezdir. Mardin ilinde Kırklar kilisesi başta olmak üzere birçok kilise vardır. Süryani kesim için diğer önemli merkez Midyat'ta bulunan Deyr'ül Umur (Mor Gabriel) Manastırı'dır. İstanbul'da ise Tarlabaşı'nda bir kiliseleri vardır.

19. yüzyılın başlarında batılı misyonerlerin çalışmaları sonucu bu mezhebe bir kısım Süryani Protestanlığa da girer. 1852-1860 yıllarında Protestanlığa geçişler neticesinde Süryani Protestan kilisesini de Diyarbakır'da görürüz.

Üçüncü Göz ve Hıristiyanlık

Hz. İsa Allah'ın sevgili peygamberlerinden biridir. Allah onu bir peygamber olarak görevlendirmiştir. Doğumunu üstün kılarak onu diğer insanlardan ayırmıştır.

Buraya kadar hemen hemen herkes aynı fikirdedir (Hıristiyanlar hariç). Sadece Hıristiyanlar İsa'yı net bir şekilde tanımlayamazlar (Tanrı-Oğul-Kutsal Ruh üçlemesi gibi.).

İsa'nın hayat hikâyesine bakıldığında, onu doğduktan sonra ilk önce tapınakta görürüz. Rahiplerle sohbet etmektedir. Fakat daha sonraları izini kaybediyoruz. 30 yaşında Şeria Nehri'nde vaftiz olmaya gelene kadar İsa neredeydi? Kutsal kitaplar bu konuda hiçbir bilgi vermezler.

Üçüncü gözle bakıldığında ortaya sürülen görüş şöyledir. İsa'nın doğduğu yıllarda o bölgede yaşayan Yahudi gruplardan olan Esseniler (Mistik Grup) İsa'yı yanlarına alarak onu eğitmiş ve korumuşlardır. Bu Esseniler, o dönemin şifa yöntemlerine, gizemli bilgilere ve sırlara sahip olan bir gruptu. İsa'yı özel olarak kabul eden bu grup, zamanı gelinceye kadar onu eğitmiştir.

Otuz yaşına geldiğinde peygamberliğe başlayan İsa, üç yıl boyunca mucizeler göstererek şifa dağıtır; halkın sevgisini kazanır. O asla Hz. Musa'nın şeriatını reddetmemiştir. Kendi ifadesiyle onu tamamlamaya gelmiştir. Üçüncü yılın sonunda İncil'e göre Hz. İsa, Kur'an-ı Kerim'e göre Yahuda çarmıha gerilir.

Üçüncü göz ile bakanlara göre; bu şekil değişikliğinden sonra, Yahuda çarmıha gerilir. Hz. İsa ise Yahuda görünümünde ve Kudüs'ten uzak bir yerde ömrünü tamamlar. İsa artık sıradan bir insandır. Ve hayatının geri kalan kısmını seyahatler ederek geçirmiştir. Hindistan'da öldüğü düşünülmektedir.

Bu görüş kendisini şöyle destekler. Allah katında önemli olan ruhtur. Beden bir aracıdır. O bedenin içinde saklı ve gizli olan ruhu eğiterek açığa çıkarmalıyız. Allah'ın izniyle özel bir ruh ile doğan İsa, 33 yaşına geldiğinde görevini tamamlamıştır. Ve hayatının geri kalan kısmını normal bir insan gibi geçirmiştir. Göğe yükselen onun ruhudur. Peygamber değil, normal insan olan İsa, bu bedenle ömrünü Filistin bölgesi dışında geçirmiştir. Üçüncü göz ile bakanlar; Hz. İsa'nın annesi olan Meryem'in normal bir şekilde hamile kaldığını ifade ederler. Sonuçta Allah, doğacak olan çocuğu üstün kılmıştır. Neden bir meleğin üflemesiyle bu süreç başlatılsın? Allah kendisini ifade etmek zorunda değildir ki.

Sümer Mezopotamya'sında tapınak rahibelerinin özel bir saygınlığı vardı. Çünkü onlar, insanların tanrıya olan cinsel borçlarını ödemelerinde insanlara yardımcı oluyorlardı. Tapınaklarda gerçekleşen bu cinsel ayinde ve sonrasında rahibelerin başları hep örtülü olurdu. Bu rahibeler tanrının eşleri sayıldığından asla hamile kalamazlardı. Hamile kalanın çocuğu hemen öldürülürdü. Çünkü eğer o doğarsa tanrının çocuğu olacaktı. Bunu engellemek için hamilelik çeşitli yollara sonlandırılırdı.

Konunun İsa ve Meryem'le alakasını kuran üçüncü göz yorumcuları; Meryem'in annesinin adı Anna, babasının adı Yahokim'dir şeklinde açıklarlar. Çocukları olmayan bu yaşlı çift, Tanrı'ya yalvararak eğer kendilerine bir çocuk verirse onu tapınağa, Tanrı'nın hizmetine sunacaklarını söylerler. Ve Tanrı, Anna'nın hamile kalmasına izin verir. Anna çok mutludur. Anna'nın bebeği kız olur ve adını Madonna "hanımefendi" koyarlar.

Anna, kızını yedi yaşındayken tapınağa bırakır. Tanrı'ya söz verdiği gibi, Madonna (Meryem) artık bu tapınakta Tanrı'nın hizmetine sunulur.

Yine üçüncü gözle bakanlara göre, Meryem tapınakta hamile kalır. Çocuğunu doğuramayacağını bilmesine rağmen gizlice çocuğunu doğurur. Kendisi, tanrının eşi unvanıyla tapınakta idi. Meryem'in çocuğunu gizlice doğurması sonucu doğan çocuk sonraları "Tanrı'nın oğlu" olarak anılacaktır.

İncil'e üçüncü göz ile bakanlar için, İsa ve İncil sayısız örneklerle ispatlanacak olan bir düzmecedir. Biz kitabımızda bu örneklere daha fazla yer vermeyeceğiz.

Sonraki bölüme geçmeden önce Anadolu'da Olymposlu tanrılardan Hz. İsa'ya kadar geçen zaman içerisinde karşımıza sürekli olarak çıkan mağara kültünü kısaca göreceğiz.

Antik Çağ'da Anadolu ve onun bereketli toprakları hep kadına benzetilmiştir. Yeryüzü üzerindeki dört asli unsur hava, su, ateş ve topraktır. Bu birbirinden ayrılmaz dört unsurun nitelik ve nicelikleri toprakta ürüne ve besine dönüşür. İnsanoğluna her şeyi veren topraktır. Bu nedenle toprak kadın ile birleştirilir ve özdeşleştirilir. Toprak, belli bir süre sonra "Toprak Ana" ifadesiyle adlandırılır.

Kadının dünyaya getirdiği ürün ve can, bebektir. Bu bebeğin anne karnındaki olgunlaşma yeri ise kadının rahmidir. Bebeğini rahminde saklar. Ve rahim, kadının döllenme yatağıdır.

Antik Çağ insanı için toprağın döllenme yeri mağaralardı. Bu nedenle mağaralar her zaman kutsal sayılmıştır. Başlangıçta barınak olarak kullanılan bu mağaralar, sonraları insanların mabetleri olmuştur.

Hatırlanacağı üzere Olympos tanrısı Zeus, İda Dağı'ndaki Dikte Mağarası'nda dünyaya gelmişti. Anadolu kaynaklı bir büyük mistik din olan Mithra dininin tapınım merkezleri de mağaralar olmuştur. Yaşamın kaynağı ve olgunlaşmanın gerçekleştiği yer mağara idi. Mağara, ilk önce Mithra rahiplerince

kadının rahmi olarak belirtilmiştir. Bugün Rumcada Mithra "rahim" anlamındadır.

Hz. İbrahim Urfa'da bir mağarada doğmuş ve orada bir ceylan tarafından beslenmişti.

Hz. İsa gene hatırlanacağı üzere Beytlehem'de bir mağarada dünyaya gelmişti. Daha sonra ele alacağımız son peygamber Hz. Muhammed de Cebrail'den ilk vahyi bir mağarada alacaktır. Ve hayatını bir mağaraya sığınması sayesinde kurtaracaktır.

Hem Müslümanlarda hem de Hıristiyanlarda kutsal sayılan yedi uyurlar; "Eshab-ı Keyf" 300 yıllık uykularını bir mağarada geçirmişlerdi. Semavi ve çok tanrılı dinler arasındaki en güçlü bağ mağara kültü aracılığı ile kurulabilir.

III. Bölüm

- YEZİDİLER
- SABİİLER
- KÜRTLER
- SEBATAY SEVİ

Yezidiler

Anadolu'da, hemen hemen her yönü ile çok uç bir inanç sistemi olarak tanımlanabilir. Yezidiler, kurucuları olan Şeyh Adiy bin Musafır'ın çok uzağında kalmışlardır. Şeyh Adiy, ünlü bir mutasavvıf (Tasavvuf âlimi) olmasına ve fikirleri Allah'ın birliği esasına dayanmasına rağmen Yezidiler, sonsuz hürmet duydukları şeyhleri Şeyh Adiy'in yaptıklarını ve söylediklerini yapmazlar.

Yezidilik, temelde İslamî bir felsefenin tarikatlaşmış şekli iken, aradan geçen zaman içerisinde çevre pagan dinlerin etkisi ile yozlaşmış bir inanç sistemi olarak karşımıza çıkar.

Yezidilerin ibadet şekilleri, giyim kuşamları, liderleri, gelenek ve görenekleri farklı çevre kültürlerden izlerle tam bir karmaşa arz eder.

Öncelikle Yezidilerin lideri Şeyh Adiy'i tanıyalım. Şeyh Adiy bin Musafır 1072'de doğmuştur. Kendisi o zamanın ünlü din âlimlerinden İsmail oğlu Musafır'ın oğlu olup babası gibi İslam ilimleriyle yetişmiştir. Oğuzların "Akar" isimli Türk oymağına mensuptur.

Şeyh Adiy, Şam, Halep, Musul ve Bağdat gibi ilim merkezlerinde uzun seneler yaşadıktan sonra Hakkâri'ye gelir.

Bugün, Anadolu dışında kalan Lageş adlı bir yerde kendisine tekke yapılır ve burada öğretisini paylaşmaya başlar.

Şeyh Adiy, bu zaman içerisinde o dönemin en ünlü mutasavvıf ve âlimleriyle sohbetler etmiştir. Abdülkadir Geylani başta olmak üzere İmam-ı Gazzali, Ebû'l Vefa El-Hulvani, Macid El-Türkü gibi âlim ve sufiler bunların belli başlıcalarıdır.

Söylentiye göre, büyük mutasavvıf Abdülkadir Geylani Şeyh Adiy'i şu sözlerle tanımlar. "Eğer peygamberlik çalışmakla elde edilen bir şey olsaydı, onu mutlaka Şeyh Adiy bin Müsafır elde ederdi," demiştir.

Şeyh Adiy bin Müsafır 1162 yılında doksan yaşında iken ölür. Üç önemli eseri vardır:

1. İtikad-ı Ehlü's-Sünnet

2. Adab-ı Nefs

3. Vesaya

Şeyh Adiy, Sünni İslam'ı benimseyen bir yapıdaydı. Aşırı derecede Sünni bir tutum içerisinde olduğu görülür. Bir mutasavvıf olmasına rağmen Şii ve Sünni gibi aralarında pek fark olmayan iki yorumu, birbirinden çok farklıymış gibi göstererek hem Şii hem de Sünni kesime zarar verdiği söylenebilir.

Şeyh Adiy, Hz. Ali ve Muaviye arasında yapılan Sıffın Savaşı'nda, Hz. Ali ile Muaviye'yi aynı kefeye koyar. Şeyh Adiy'e göre; "Muaviye ile Ali iyi niyetli imamlardır. Birbirleriyle çatışmaları her ikisinin de doğru yolu aramalarındandır. Kendi istekleri için savaşmamışlardır. Zaten her ikisinin de taraftarları ve rakipleri cennettedir," der.

Şeyh Adiy, Şii ve Sünni aşırı uçlarıyla muhatap olup, aşırı Sünni bir yol benimsemiş durumdadır.

Şeyh Adiy'in ölümünden yaklaşık yüz yıl sonra, cemaati içerisinde İslam ölçülerine tamamen zıt, eski inanç ve hurafeler görülür. Bu da "Yezidilik" olarak adlandırılır.

Yezidilik ve Kutsal Kitapları

Yezidi inancına bağlı olan Şeyh Adiy'in halkı, orijinal olarak Türk Ağar oymağına dahildi. Şeyh'in ölümünden sonra müritleri hurafelere inanmaya başlayınca inançlarına Yezidilik, kendilerine de Yezidi dediler. Güneydoğu Anadolu ve Irak'ın kuzey bölgelerinde yaşayan Kürt halkı ile de karışmışlardır. Dolayısıyla Yezidilerin şu an ki orijinleri Kürt ağırlıklı durumdadır. Türk Ağar boyu, yüzyıllar içerisinde Kürt nüfusun içinde asimile olmuştur.

Yezidilerin Kitab-ı Celve (Vahiy kitabı) ve Mushaf-ı Reş (Kara kitap) isimli iki kutsal kitabı vardır. Yezidilerin ibadet dilleri günlük konuşma dilleri olan Kürtçenin Kurmanca ağzıdır. Çok çeşitli duaları olup belli başlıları; esas dua, sabah duası, vaftiz ve sünnet duası, horoz duası ve ölüler duasıdır. Bu iki kitabın ne zaman ve kimler tarafından yazıldığı belli değildir.

Kitab-ı Celve: Sadece 8 sayfa olup 109 satırdan ibarettir. Yılda iki defa Şeyh Adiy'in mezarına götürülüp orada okunur.

Mushaf-ı Reş: Biraz daha büyüktür. 152 satırdan ibarettir. Kürtçe yazılmış olup dünyevi işlerden bahseder. Bu Mushaf-ı Reş adlı kitapta evrenin yaratılışı ile ilgili bölümde garip açıklamalar vardır:

"Allah, kâinatı yalnız başına yaratmıştır. Başlangıçta beyaz bir inci yaratıp bunu Anfar adlı bir kuşun sırtına koydu. 40.000 yıl onun üzerinde oturdu. Sonra sufi şeyhler ile aynı tutulan yedi ilahî meleği yarattı. Allah, pazar günü en büyük melek olan Azrail'i yarattı. Azrail'in sembolü Yezidilerde tavus kuşudur. Pazartesi günü melek Derdail'i (Şeyh Hasan'ı) yarattı. Salı günü melek İsrail'i (Şeyh Şems-i) yarattı. Çarşam-

ba günü melek Mikâil'i (Şeyh Ebubekir) yarattı. Perşembe günü melek Cebrail'i (Şeyh Seccâdeddîn) yarattı. Cuma günü melek Şemnâil'i (Şeyh Nasuriddin) yarattı. Cumartesi günü melek Nürâil'i (Şeyh Fahreddin) yarattı.

Mushaf-ı Res'e göre, "mavi" elbise giymek haramdır. Bu totemik yasak eski Türklerdeki Gök-Tanrı inancı ile biraz bağdaşır. Göğün rengi mavi olduğundan bu renk tanrıya aittir. İnsanoğlu Gök-Tanrı'nın rengini giymemelidir. Günümüz Yezidilerine göre Allah'ın üç büyük meleği vardır. "Melek Tavus", "Şeyh Hadiy" ve "Sultan Ezi."

Melek Tavus: günümüz Yezidileri için en güçlü ve iyi olan melektir. Şeytanı simgeler. Yezidilerde dört adet "Melek Tavus" heykeli vardır. Bu heykellerin Şeyh Adiy tarafından yapıldığına inanırlar. Bronz olan bu heykeller (idoller) Yezidi din adamları tarafından her yıl iki defa Yezidi köylerinde dolaştırılırlar. Köylüler bu heykelleri büyük bir saygı ile öperler.

Yalnız şu unutulmamalıdır ki, günümüz Yezidileri Tavus Melek adı altında şeytana saygı duyarlar ve onu yüceltirler. Yezidilerin, Şeyh Adiy'den günümüze kadar gelen inançları zaman içerisinde sürekli değişiklikler gösterir. Bu nedenle Tavus-Melek (şeytan), Yezidilerce barış yapılan kötü bir melekti. Yezidiler, kötülükle barış yapmayı amaçlayarak şeytana zaman zaman iltifatlarda bulunmuşlardı. Onlarda insana zarar verebilecek olan şeye saygı gütmek inancı hâkimdi. Fakat zaman içerisinde bu ince bağ unutulup şeytan en güçlü ve en iyi melek hâline getirilir. Şeytana, "Tavus Kuşu" şeklini vermek salt Yezidilere özgü değildir. Yakın coğrafya inançlarından olan Mandiler ve Tahtacılar da şeytanı tavus kuşu şeklinde ifade ederler. İblisin cennete yılan kılığında girmesine, tavus kuşunun yardım ettiğine inanılır. Yezidilerin şeytana olan bu sempatilerinin sebebi ilginçtir. Bilindiği gibi Tevrat ve Kur'an-ı Kerim'de Hz. Âdem ve şeytanla ilgili ayetler vardır.

Allah, Hz. Âdem'i yarattıktan sonra tüm meleklerine Hz. Âdem'e secde etmelerini buyurur. Şeytan dışında tüm melekler secde ederler. Allah, şeytanın bu itaatsizliği neticesinde onu lanetler.

Yezidilere göre, şeytanın Hz. Âdem'e secde etmemesinin sebebi, Allah'a olan sevgisindendir. O, sadece Allah'a secde edeceğini söyler; kendisini ve Âdem'i yaratan Allah yerine Âdem'e secde etmeyi reddeder. Dolayısıyla şeytanın Allah'a olan itaatsizliğinin sebebi, Allah'a olan aşırı sevgisidir. Allah'ı tek ilah olarak görmesidir.

Yezidilik genel anlamıyla Hıristiyan, Nasturi, Mani, Dürzi gibi inançların açık bir kolu olmayıp, içerisinde daha çok İslamî etkilerin görüldüğü bir inanç ve yaşam şeklidir. Yezidiliği İslamiyet'in sapkın bir kolu olarak da görebiliriz.

Yezidilik, Şeyh Adiy ve ondan sonraki yıllarda İslamiyet'in sıradan bir kolu görünümündeyken daha sonraları bölgesel dinlerin ve cahil Yezidi din adamlarının etkisiyle İslamiyet'ten çok uzaklaşır ve bugünkü hâlini alır.

Sultan Ezi ve Dünyanın Sonu: Melek Tavus'tan sonra en önemli yere sahiptir. Bu melek, Muaviye'nin oğlu olan ve Hz. Muhammed'in iki gözümün nuru dediği torunları, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i öldüren Yezid'in ta kendisidir.

Sultan Ezi, tam olarak Yezid'i karşılar. Başlangıçta İslamiyet çıkışlı bir mezhep olarak görülen bu mezhepten olanlar sonraları nasıl olmuş da sapmış ve Muaviye'nin oğlu sapık Yezid'i en üst onur ile onurlandırmıştır bilinmez. [1]

Hiçbir gerçek tarihi dayanağı olamayan bir anlatıya göre, Muaviye Hz. Muhammed'i traş eder. Bu traş esnasında Muaviye, kazara Hz. Muhammed'in başını kanatır. Hz. Muhammed'in akan kanını gören Muaviye, kan yere düşmeden hemen onu yalar. Hz. Muhammed, Muaviye'ye dönerek neden böyle bir şey yaptığını sorar. Muaviye, Hz. Muhammed'in

kanının kutsal olduğunu, onun asla yere damlatılamayacağını söyler. Bunun için kanı yalayarak buna engel olduğunu belirtir. Hz. Muhammed yeniden Muaviye'ye dönerek; "Senin kanından olacaklar, benim kanımdan olacaklara zulmedeceklerdir," diye bir kehanette bulunur. Muaviye, böyle bir sonuca sebep olmamak için asla evlenmeyeceğini söyler ve üzgün bir şekilde oradan ayrılır.

Aradan bir müddet zaman geçer ve Muaviye çaresiz bir hastalığa yakalanır. Bu hastalığın tek çaresi evlenmesidir. Hz. Muhammed, Muaviye'nin kendisine verdiği yemini bozmasını ve evlenmesini emreder. Muaviye nihayetinde evlenir ve bir oğlu olur. Bu çocuğun adı Yezid'dir.

Dolayısıyla Yezid'in doğumu engellenemezdi. Sonrasında ise Hz. Muhammed'in dediği gibi Yezid, peygamberin ailesine büyük zulümler etmiştir. Yezidiler bu hurafelere inanabilmek için ilahî bir dayanak aramışlar, Yezid'i bir melek hâline sokarak ve inançlarında çeşitli değişiklikler yaparak ciddi tahribatlar yapmışlardır.

Yezidiler son derece ilginç geleneklerle yaşamlarını sürdürürler. Sırasıyla namaz, oruç ve hac gibi semavi dinlerde temel esas olan ibadet şekillerinin Yezidilerde nasıl yapıldığına bakalım.

Namaz: Yezidiler, sabah ve akşam namaz kılarlar. Güneşe karşı ayakta durulur ve üç defa eğilerek namazın ilk bölümünü bitirilir. Daha sonra ışığın değdiği yeri öper ve oraya bir taş dikerler ve bu taşı üç defa çevirirler. Yezidiler bunları yaparken yalnız olmalıdırlar. Özellikle etrafta başka inanışta olan birileri varsa yukarıda anlatıldığı gibi namaz kılmazlar. Bu defa ellerini güneşe karşı tutup yüzlerine sürerler. Böylece gizli bir şekilde namazlarını kılmış olurlar.

Bu şekilde kılınan namaz, Şaman ve Zerdüşt tapınımlarında vardır. Yezidilere de buradan geçmiştir.

Oruç: Sadece Yezidi din adamlarının tuttuğu özel bir oruç vardır. Yirmi gün temmuz, yirmi gün aralık ayında tutulur. Halkın tuttuğu genel oruç ise üç gün olup aralık ayının başında tutulur.

Oruç, sabahın ilk ışıkları ile başlar, akşam günbatımında sona erer. Bu süre içerisinde yemek içmek yasaktır. Ancak birileri oruçluya bir şey ikram ederse geri çevrilmez. Bu durumda oruç bozulmaz.

Halk için, Hızır-İlyas adına tutulan üç günlük başka bir oruç daha vardır. Çarşamba günü Yezidilerin kutsal günü olup oruç tutulmaz.

Hac: Yezidilerin hac yeri şeyhlerinin Lageş vadisinde bulunan mezarının olduğu yerdir. Lageş, Musul yakınlarında olup eskiden Osmanlı topraklarına bağlıydı. Yezidiler, her yıl eylül ayının son haftasında bu hac ziyaretlerini yaparlar.

Bu ziyaretlerinde kurbanlar keserler ve davul, def, zurna eşliğinde müzik yapıp ilahiler söylerler. İnsanlar kendi etraflarında dönerek saçlarını sallarlar. Klasik bir Şaman dansı yaparlar.

Bu hac ziyaretini yapan bir Yezidi, günahlarından arındığına inanır.

Yezidi Din Adamları

Mir: Şeyh Adiy'in, kendi halifesi olarak bıraktığına inanılan "Mal a Mirûn" kabilesinin önderlerine verilen isimdir. Yezidilerdeki en üst sınıftır.

İhtiyarlar: Saç ve sakallarını asla kesmeyen, hiç yıkanmayan ve daima beyaz renkli cübbe giyen din adamlarıdır.

Fakir: Yezidiler arasındaki sorunları çözmekte görevli din adamlarıdır. Hayatlarını başkalarının sorunlarını çözmeye adadıklarından cennet ile ödüllendirilen dinî gruptur. Fakir olabilmenin en önemli şartı, hiçbir zaman ve şekilde vücudunun bir tek kılını bile kesmemiş olmaktır.

Yezidi, bu kıl ve tüy meselesini Oğuz Kağan'dan alır. İnanışa göre, her tarafı tüylerle kaplı olan ilk insan, Tanrı'ya karşı günah işler ve tüm tüyleri dökülür. Bir anlamda çıplak kalır. Ardından şeytan bu tüysüz insanın hâline acır ve onun içini dışına, dışını da içine çevirerek bir anlamda derisini ters yüz eder. Böylece insanın içinde olan şeytanın pisliği ve tüylerinin insanoğlunun ahlakını bozduğuna inanılır. İnsanın dışı güzeldir ama içi şeytan tarafından kirletilmiş ve şeytana benzer bir özelliğe bürünmüştür.

Tüysüz insanlar makbul değildir. Çünkü şeytan insanın içinden hiç çıkmamış gibi algılanır. Çok tüylü insan ise, bir nebze şeytandan ve onun pisliğinden böylece kurtulmaktadır. Yezidi din adamlarının tüy ve kıllarını kesmemelerinin sebebi, şeytanın pisliğinden kurtulduklarını görmek ve ispatlamak içindir.

Şeyh: Cenaze işleriyle uğraşan din adamları grubudur.

Molla: Okuma yazma işleriyle ilgilenir.

Mürid: En alt tabaka.

Yezidilerde sınıflar arası bu hiyerarşi çok katı kurallara bağlı olup kimse diğer sınıfa geçemez. Yezidi din adamlarının en yetkin kesimi fakirler olarak adlandırılan "Fagiranlar" sınıfıdır. Bunların pek fazla dinî yükümlülükleri yoktur. Sadece yılda doksan iki gün oruç tutarlar. Alkol ve tütün kullanmazlar ve tıraş olmazlar. Yerde yatarlar. Hiçbir Yezidi, bir Fagiran'a karşı gelemez. Figaran birisini dövebilir, hatta öldürebilir, istediği kimsenin evindeki eşyaya el koyabilir.

Yezidiler, hem din adamları olarak bilinen grupları hem de sıradan insanları ile eskisi kadar olmasa da günümüzde de geleneklerini hâlen sürdürürler.

Yezidilerde kız alıp vermede başlık parası uygulanır. Aynı zamanda kız değiş tokuşu da vardır. Zina kesinlikle yasaktır.

Boşanma hadisesinde erkek, kadının avuç içine üç taş koyarak boşanma işini bitirir ve başlık parasının yarısını geri alır.

Cenaze işleminde, cenazenin yıkanmasından sonra uzuvlarına pamuk sokulur. Cenazenin ağzına bir miktar toprak konulur (Bunun Şeyh Adiy'in tövbe toprağı olduğuna inanılır.). Cenazenin gömüldüğü günün kırkıncı ve elli ikinci günlerinde ölü evine gelenlere yemek dağıtılır. Mezarın baş ve ayak ucuna taş dikilir. Fakirlerin yemesi için mezarın yanına ekmek ve incir bırakılır. Yezidilerde ölen eğer bir erkek ise, cesedin yanına sevdiği eşya ile ekmek konur; öteki dünyada kimseye muhtaç olmasın diye.

Ruhun beden değiştirdiğine inanırlar. Buna gömlek değiştirme derler. İyi olanların ruhları çocuklara, kötülerinki köpek, eşek ve katıra geçer. Yezidiler marul, balık, lahana, geyik ve horoz eti yemezler. Urfa'nın Viranşehir ilçesinde yaşayan Yezidiler, bunlardan tavus ve horoz hariç hepsini yerler. Yezidilerde sünnet ve vaftiz vardır. Beyaz, kahverengi, kırmızı, yeşil, siyah kutsaldır. Mavi renkli bir elbise ise asla giyilmez. Yezidiler için siyah köpek bir totemdir. Ona kimse kötü davranamaz. Moğollordan Yezidilere geçen bu kutsallık eskiden çok daha güçlü bir durumdaydı. Yüzlerce sene önce yeni doğan bir bebek önce siyah bir köpek tarafından emziriliyor daha sonra annesine veriliyordu. Bugün bu uygulama olmasa da siyah köpeklere hâlâ saygı ve özel bir sevgi duyulur. Bir Yezidi için Şeyh Adiy dairesi çok önemlidir. Her şey onun dairesinden çıkmıştır. O dairenin içi sırlarla doludur. O dairenin içi Şeyh Adiy'dir. Merkez hep odur.

Bir Yezidi, o dairenin etrafında olmalıdır. Dairenin içine asla giremez, girmemelidir de. Kazara daireye girerse onu ancak Şeyh Adiy kurtarabilir. Daireye karşı böyle bir felsefe geliştiren bir Yezidi için dairenin içine düşmek bir kâbustur. Sırlarla, güçlüklerle, acılarla dolu olan dairenin en yakınında bu-

lunan ve Şeyh Adiy'den aldıkları bilgileri kendilerine ileten din adamlarına kadar daireye yaklaşmalıdırlar. Bir Yezidi okuma yazma bilmemelidir. Çünkü, onun bilmesi gereken her şey din adamlarınca ona bildirilmektedir.

Görüldüğü gibi Yezidilikte de din adamları sömürüsü vardır. Halk olabildiğince cahil olmalıdır, düşünmemelidir ki onlara her yeni kural kolayca kabul ettirilebilsin. Yezidilik içerisinde bulunan onca tuhaf âdet ve uygulamaların sebebi hem din adamlarının hem de halkın cehaleti ve kapalı bir toplum olmalarındandır.

Geçmişte de günümüzde de bir Yezidi'yi farkında olmadığı bir anda, bir dairenin içerisine alırsanız bu, o Yezidi için bir felakettir.

Etrafına çizilen dairenin farkına vardığında o daireden asla çıkmaz. Daire içerisinde kalacağı süre içerisinde ya çok asabi tepkiler verir ya da sessizce bir korku hâliyle bekler. Çünkü o artık Şeyh Adiy'in dairesindedir. Etrafına tebeşirle çizilen o daireden çıkması, ancak o daireyi kendisinden habersizce çizenler tarafından silinmesi hâlinde olacaktır. Daire içerisinde kaldığı süre zarfında fenalıklar geçiren Yezidi, daireden çıkınca ferahlar.

Yezidiler, bugün Anadolu'da Şanlıurfa, Batman ve Mardin'de yaşarlar. 1980 yılında sayıları 60 bin kadardı. Daha sonraları çoğunluğu Almanya'ya gitmiştir.

Anadolu ile bağlantısı olan din ve inançların, kendi içlerinde onları ön plana çıkaran belli hâlleri vardır. Bunlardan Şamanizm (rüya tabiri), Yahudilik (haram yiyecek), Hıristiyanlık (vaftiz), Zerdüştlük (iyi ile kötünün mücadelesi), İslam (sünnet, namaz, oruç), Paganizm (ay-güneş tapıcılığı), Sabiilik (ruh gücü) belli başlı örneklerdir. Yezidilik ise tüm bunlardan etkilenmiş olup sentez bir inanç sistemidir.

Başlangıçta İslamiyet ile bir bütün olan fakat zaman içerisindeki değişikliklerle çok büyük bir değişim gösteren Yezidiliği günümüzde bir temele oturtmak olanaksızdır.

Sabiilik ve Harran Sabiileri

Kur'an-ı Kerim'de adı geçen Sabiilik dinine mensup olan insanlar, günümüzde Güney Irak'ın küçük bir bölümünde yaşarlar. Fırat ve Dicle nehirlerinin birleştiği nokta olan ve bataklık bir arazi çevresinde yerleşen bu insanlar Sabiidirler. Sabiilik, Hıristiyan, Musevi ve Mecusi inançları arasında şekillenen bir sentez olarak açıklanabilir.

Bugün, çoğunluğu Avrupa ve Amerika'ya göç eden Sabii cemaatinin az bir kesimi de Irak'ta yaşar. Anadolu'ya dolaylı etkisi olduğu ve üç büyük din ile ilişkisi olduğu için Sabiileri konumuza dahil ettik.

Sabii cemaatinin sayısı şu an 20 bin civarındadır ve sayıları her geçen gün azalmaktadır. Belki de gelecekte bu din tarihe karışacaktır.

Kur'an'da adı geçen bu ara dinin, Harran halkının inançları ile hiçbir alakası yokken, Abbasi Halifesi Me'nun zamanında meydana gelen bir olay, terim ve kavram karmaşası yaratmıştır. Harran'da yaşayanların dinleri yıldız, ay, güneş ve gezegenler üzerine kurulu olup bir anlamda putperesttiler. Harranlıların dini ile Irak'ta yaşayan küçük bir grubun dinlerinin karıştırılması Halife Me'nun'a bağlanır.

Kur'an-ı Kerim'in Maide suresi 69. ayetinde Sabiilerin ismi şu şekilde geçer; *"Muhakkak ki, inananlar, Yahudiler, Sabiiler ve Hıristiyanlardan kim Allah'a ve ahiret gününe iman eder ve güzel amel işlerse, onlar için bir korku yoktur, onlar mahzun da olmayacaklardır."*

Güvenilir kaynakların verdiği bilgilere göre Abbasi Halifesi Me'nun (825-833), Harran'a gelir. Şehir halkının ay, güneş ve yıldızlara olan tapınımlarını görünce çok hiddetlenir. Hatta bu putperestliğin yüzyıllardan beri var olduğunu görüp Sin (Ay) Mabedi'nin de ilıtişamına şahit olunca Harranlıları sert bir şekilde uyarır. Halife Me'nun Harranlılara şöyle seslenir: *"Çıkmış olduğum seferden geri döndüğümde buraya yeniden uğrayacağım. Dönüşümde sizi Müslüman olarak görmek isterim. Müslüman olmazsanız bile Musevi, Hıristiyan veya Sabii olmak üzere bir dini seçmiş olacaksınız. Bunu yapmazsanız hepinizi öldürürüm."*

Harranlılar, halifenin bu ölüm tehdidi karşısında Sabiiliği seçerler. Bunun sebebi, Sabiiliğin diğer dinler karşısında daha kapalı olmasıdır. Ne dinî mabetleri belirgin ne de şeriat kuralları ana hatlarıyla bellidir. Eğer Müslüman, Hıristiyan veya Musevi olsalardı en başta Ay Mabetleri'ni yıkıp ya da büyük değişiklikler yaparak tahrip edeceklerdi. Vaftiz, oruç, namaz, abdest, sünnet gibi günlük ibadetleri olan ve kurallarla dolu bu dinlerden birini seçmeleri demek, putperestliklerinin sonu demek olacaktı. Bu nedenle eski inançlarını terk etmek istemeyen Harranlılar, Sabiilik seçeneğini kendi inançlarını bu isim altında rahatça saklayabileceklerini düşündükleri için tercih etmişlerdir.

Harran'ın ezelden beri rakibi Urfa olmuştur. Aralarındaki mesafe 45 km olmasına rağmen tarihin hemen hemen her döneminde her yönden rakip ve düşman iki beldedir. Urfa, ilk yüzyıldan beri Hıristiyan'dır. Harran ise daima putperest kalmıştır. Bu çatışmalar her iki belde arasında yüzyıllarca sürmüştür. Günümüzde ortak bir dinî inançları olmasına rağmen (Müslümanlık) bölge halkı birbirlerini hâlâ rakip olarak görürler ve birbirlerini sevmezler. Bugün Harran'ın nüfusunun %95'i Arap'tır. Urfa ise Kürt, Arap ve Türk nüfusu ile şekillenir.

Harranlılar, yukarıda belirtildiği gibi sonradan Sabii adını alırlar. Ve Harran halkının dini Me'nun zamanından sonra Sabiilik olarak anılmaya başlanır. Fakat Harranlılar, geleneksel putperestliklerini sürdürürler. Zaman içerisinde Sabiilik, Harranlılar yüzünden putperestlik olarak bilinmeye başlanır.

Görüldüğü gibi Kur'an'da adı geçen Sabiilik ile Harranlıların Sabiiliği çok farklıdır. Fakat zaman içerisinde bu durum birçokları tarafından karıştırılmıştır.

Harran, dünyanın ilk yerleşim yerlerinden biri olup Hz. İbrahim ve kardeşi Harun tarafından ziyaret edilen bir şehirdir. Harran, kurulduğundan beri ismi hiç değişmemiştir. Hemen hemen her dönem ilim, ticaret ve esnaf şehri olmuştur. Çok zengin bir şehir olma özelliğini Osmanlı zamanına kadar koruyabilmiştir. Paganların en büyük ve meşhur Ay (sin) Mabedi Harran'da idi. Emeviler zamanında ise dünyanın ilk İslam üniversitesi Harran'da kurulmuştur. Harran tarihi boyunca, merkezî şehir olma özelliğinden dolayı bünyesinden çok önemli bilim adamları çıkarmıştır. Bu isimlerin en bilinenleri, Sabit İbn Kurâ, Fuzûli ve İbn-i Sinâ'dır.

Harran, büyük ve meşhur bir ilim irfan yuvası iken, Dicle ve Fırat'ın bataklık kesiminde yaşayan gerçek Sabiilerin yurtları çok fakirdi. Harran, o dönemde bölgede etkin olduğu için buralardaki Sabiilik dininin adı da zamanla Harranlılarla beraber anılır oldu. Böylece Sabiilik putperestlikmiş gibi bilinmeye başlandı. Tekrar edelim ki, gerçek Sabiilik, Kur'an'da Musevi, Hıristiyan ve Mecusilerle birlikte anılan ve güney Irak'ta yaşayan küçük bir grubun dinidir.

Gerçek Sabiilik

Sabiiler, Irak'ın güneyine göç eden Filistinli etnik bir gruptur. Yahudilerin baskısı sonucu o bölgeyi terk ederek Irak'a yerleşirler. Sabiiliğin Musevilerle çok benzer dinî yanları

olmasına rağmen, Sabii kutsal kitaplarında Yahudilere karşı güdülen kötü bir tepki vardır. Sabiiler, ana vatanlarından sürülmelerine sebep olan Yahudileri düşman görürler.

Sabiiler, Filistin-Ürdün arasında bir bölgede yaşarlarken kendilerini Nasıralılar adıyla tanıtırlardı. Bu Nasıra ismi, Hz. İsa döneminde sık sık karşımıza çıkar. Hz. İsa'ya Nasıralı İsa'da derler. Nasıra, İsa'yı bağrına basan bölge olarak kabul edilir.

Nasıralı, o dönemde Yahudilerin içinden ayrılarak, Kudüs merkezli Ortodoks bir Musevi gruba verilen isimdir. Geleneksel Yahudi cemaatince hizipçi bir grup olarak anılırlar. Hz. İsa'yı kabul etmeyen ve onun ölümünü isteyen geleneksel Yahudilere karşı, bu Nasıralılar (Sabiiler) Hz. İsa'ya sahip çıkmışlardı. Bu nedenle Hz. İsa'ya Nasıralı İsa deniliyordu.

Kendilerine Nasıralı diyen bu Sabiilerin en önemli ayinleri her gün vaftiz olmalarıydı. Hz. İsa ile bağlantılı olduğuna inandığımız o dönemin mistik Yahudi cemaati olan Esseniler (Şifacılar) ile Nasıralılar (Sabiiler) arasında büyük benzerlikler vardır.

Hz. İsa'yı geleneksel yobaz (Ferisiler, Saddukiler gibi) Yahudi gruplarından koruyan Nasıra (Sabii) halkının, Essensiler ile birlikte hareket etmesi doğal gözüküyor. Ve çok ilginçtir ki, Hz. İsa'yı vaftiz eden Vaftizci Yahya'da Esseniler için çok önemli bir isimdir.

Yahya, Hz. İsa'nın kuzeni olup geleneksel Yahudi cemaatine karşı hep mücadele etmiştir. Hz. İsa böyle bir mücadele içinde olmamıştır. Hz. İsa'yı en başından reddeden geleneksel Yahudilerin aksine, Vaftizci Yahya'nın cemaati Hz. İsa'ya bağlılıklarını ifade etmişlerdir.

Sabiilerin yılın her gününde vaftiz olmalarının sebebi, Vaftizci Yahya'ya olan büyük sevgileridir.

Özetlersek; Yahudilerin beklediği kurtarıcı Mesih, kendini Mesih ilan eden Hz. İsa ile benzeşmediği için geleneksel yobaz

Yahudi grup, Hz. İsa'ya inanmaz. Hz. İsa'ya, Nasıra olarak bilinen ve merkezî Yahudilerden ayrılmış bir grup olan Nasıralılar (Sabiiler) ile başka bir ayrılıkçı Yahudi grubu olan Esseniler inanırlar. Bu iki grubun ortak özelliği vaftiz ve vaftizci Yahya'ya olan derin saygılarıdır.

Sabiiler için Ürdün (Şeria) Nehri ne kadar kutsalsa, Kudüs de o derece lanetli bir yerdir. Bunun sebebi tarihte aranabilir. Vaftizci Yahya Ürdün Nehri'nde insanları vaftiz ettiği için bu nehir kutsaldır. Kudüs'ün lanetli olması ise geleneksel Yahudi gruplardan gördükleri eziyetler ve Kudüs'ün onların merkezi olmasındandır. Kaynakların ifade ettiğine göre, 365 Sabii ileri geleni Kudüs'te Ferisi Yahudilerce öldürülmüştür.

Kendilerine karşı uygulanan bu katliamlar sonucu Sabiler, topraklarını terk ederler. Çeşitli yerlerde mesken tuttuktan sonra Irak'ın güneyinde kendilerine yeni bir vatan kurarlar. İncelemeye çalıştığımız Sabiilerin göç sebepleri kısaca bunlardır.

Fırat ve Dicle arasındaki bu bataklık bölgeyi yurt edinen Sabiiler 7. yüzyılda Müslümanların hâkimiyetine girerler. Müslüman yöneticiler, Sabiilere ehl-i kitab insanı muamelesi yaparlar.

Irak'a göç eden Sabiiler, Müslüman egemenliği altında baskı görmedikleri için dinlerini yaşatma imkânı bulmuşlardır. Çevre halkları ile olan yakın münasebetleri sonucu bölgelerinde bulunan farklı inançlardaki insanların kendi dinlerine girmelerini sağlamışlardır. 7. yüzyılla birlikte iyiden iyiye gücünü kaybetmiş olan Mithraizm başta olmak üzere, geleneksel İran dini olan Zerdüştlükten bazı gruplar Sabii dinini benimserler. Bunun sonucunda, Mithra ve Zerdüşt dinlerinin bazı ritüelleri Sabiilikte görülür. Sabii ayin yemeklerinde yakılan ateşin önemi Zerdüştlükten geçmedir. Sabiiler Hıristiyan, Zerdüşt, Mithra ve İslamiyet gibi önemli dinler ile iyi komşuluk ilişkileri neticesinde bunlardan etkilenmişlerdir. Müslümanlı-

ğın hâkimiyeti altında kaldıkları zaman içerisinde, Yasin suresinin Sabiilerce okunması garip karşılanmamıştır.

Sabiilerde yalnızca din adamları kutsal metinleri yazıp çoğaltabilir. Halk bu metinlerin hem yazı dilini bilmez hem de öğrenemez. Sabii rahipleri için bu bir gelir kapısıdır. Görülüyor ki her dinde aynı olay var. Kendilerini elçi gibi göstermeye çalışan bir grup yobaz din adamı, halkı sömürmektedir. Kutsal metinlerin yabancıların eline geçmesi yasaktır. Bir savaş ya da baskın anında tüm kutsal kitaplar yakılır. Sabiilerin en önemli kutsal kitapları *"Büyük Hazine"* adıyla bilinen *Ginza*'dır. Sağ Ginza ve sol Ginza olarak ikiye ayrılır. Diğer bir önemli kutsal kitapları ise *"Yahya'nın Öğretileri"* anlamına gelen kitaptır. Sabii, ilahileri ve dualarını derleyen kutsal kitaplarının adı *"Koleksiyon"* olarak bilinir.

Sabiilerce bu kitaplar kutsal olduğundan bunları yalnızca din adamları okumalı ve içindekiler sadece onlar tarafından öğrenilmelidir. Bu kitaplar yüksek sesle bile okunmaz.

Sabiiler İbrahim, Musa ve İsa'yı peygamber olarak görmezler. Onlar, kötülüğü ve zararlı nesneleri Sabiilerden uzak tutmakla görevlendirilmişlerdir. Asıl peygamber olanlar Şit ve Yahya'dır. Sabiiler, özellikle Hz. İbrahim'i dönek bir Sabii olarak gösterirler. Onlara göre, Hz. İbrahim aslında iyi bir Sabii iken yakalandığı bir hastalık sonucu sünnet olur. Böylece artık o kirlenmiş sayılır. Bir kimsenin vücudundan bir parça kesilirse veya eksik olursa o kişi rahip olamaz. Hz. İbrahim de, rahip olamayacağı için Sabii toplumunu terk etmek zorunda kalmıştır. Daha sonraları ise Sabii toplumuna zarar vermiştir.

Sabiiler, Hz. Musa'yı ve Hz. İsa'yı da hoş görmezler. Hz. İsa'nın Şeria Nehri'nde vaftiz olurken Vaftizci Yahya tarafından kendisine verilen sırları kötüye kullandığına inanırlar.

Hz. Muhammed'in sevilmemesinin sebebi ise; onlara göre kan dökücü bir insan olarak kabul edilmesidir.

Özünde bir Yahudi grup olan Sabiiler, başlangıçta geleneksel Yahudi cemaatine olan tepkilerden dolayı ülkelerini terk ederler. Bu zamanlarda Sabiilik, Musevi ve Hıristiyanlık arasında olan ve Kur'an-ı Kerim'e göre de fazla sapkın olmayan bir sentez diniydi. Fakat göç sonrası o denli değişikliğe uğradı ki, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'i bırakın peygamber olarak görmeyi onları kötülemeye başladılar. Bu denli içe kapanışın ve sapkınlığın sebebi muhakkak ki yobaz ve çıkarcı din adamlarının kendi tekellerinde olan bir din yaratma çabalarıdır. Her şeyden uzak ve cahil bırakılan halk, süreç içerisinde rahiplerin kendi kendilerine yazıp okudukları kitaplar sayesinde her söylenene inanır olmuşlardır.

Gerçek Sabiilerde Görülen Âdet ve Ayinler

Vaftiz: Sabiiliğin en önemli dinî olgusudur. Vaftiz suyuna Vardna adı verilir. Yeryüzündeki bütün akarsular temiz ve kutsal sayılır. En başta ise Ürdün, Fırat ve Dicle nehirleri gelir.

Vaftiz olan kişi günahlarından sıyrılır. Üç farklı vaftiz usulü vardır. Bu üçlü vaftizden en önemlisi muhakkak her pazar günü yapılan vaftizdir.

Bayramlarda, cenazelerde ve evlilik zamanlarında yapılan vaftiz çeşitleri ile; yalan söylemek, kavga etmek, küfür etmek gibi durumlarda uygulanan vaftiz çeşitleri de vardır.

Vaftiz eden rahip ve vaftiz olunan kişi beyaz bir elbise giymek zorundadır.

Ölüm: Sabiilerin geleneklerine göre, birinin ölüm töreni daha kişi ölmeden başlar. Çünkü kişinin günlük kıyafetleri ile ölmesine -eğer olası ise- izin verilemez. Bu şekilde bir ölüm uğursuzluk sayılır. Öleceği anlaşılan kişinin günlük elbiseleri çıkarılarak önceden hazırlanan temiz ve özel kıyafetleri giydirilir. Elbisenin sağ tarafına da bir gümüş asılır. Eve bir rahip çağırılır ve gelen rahip, ölecek olan kişinin elbiselerini çıkara-

rak nehirden alınan su ile onu vaftiz eder. Su, ölecek olanın bedenine üç defa baştan ayağa dökülür.

Daha sonra ölen kişiyi, evli ve çocuklu olması şart olan dört rahip, defin işlemi için hazırlar. Ceset tabuta konur; cesede dokunulması uğursuzluk sayıldığından, cesede sadece bu görevli rahipler el sürebilir. Cesedi mezarlığa erkekler götürür. Sabiiler, ölüye kalıcı mezar yaptırmazlar. Onlar için önemli olan ruhtur, beden değersiz olandır. Ölü gömüldükten üç gün sonra ruhun bedenden ayrıldığına inanırlar.

Dua ve Kurban: Sabiiler günde yedi defa dua ederler. Bu dua Sabiilerce namaz olarak adlandırılır. Yönlerini kuzeye çevirerek dua ederler.

Sabiilerde kurbanlık hayvan, güvercin veya koçtur. Koyun, dişi olduğu için kurban edilemez. (Arap Alevileri de dişi bir hayvanı kurban etmezler) Güvercinin dişi ya da erkek olmasına bakılmaz. Kurban töreninde mutlaka bir rahip hazır bulunmak zorundadır. Kurbana vaftiz edilmemiş hiç kimse dokunamaz. Bu bir anlamda Müslümanlardaki abdest gibidir. Sabiilerde her gün alınan vaftiz, Müslümanlardaki abdest gibi her gün namaz öncesi alınan zorunlu bir uygulamadır.

Gerçek Sabii Kutsal Alanları ve Kehanetler

Sabiiler, kişinin doğum saati ve gününe göre rahiplerin kehanetlerine inanırlar. Rahipler bu işi parayla yaparlar. Bu uygulamayı Şamanlardan öğrenmiş olabilirler.

Sabii, kutsal alanlarına ve mabetlerine "Mandi" denir. Bu mabetlere sadece rahipler girebilir. Mandi denilen bu tapınaklar mutlaka nehir kenarında olmalıdır. Yapılan binada demir yahut çivi kullanılmaz. Nehirden açılan kanal vasıtasıyla getirilen su ile Mandi'nin bahçesinde bir havuz yapılır. Ve bu alan, dışarıdan görülmesin diye, kamışlar ve odun ile yapılan çitler-

le çevrilir. Bu kulübe (Mandi) ve önüne yapılan havuz korumaya alınır.

Sabiilerin din adamları olan rahip sınıfı özeldir. Bir rahibin vücudunda eksik bir uzvu bulunmamalıdır. Ailesinde de böyle biri olmamalıdır. Ailesi ve soyunda dul kalan birinin yeniden evlenmemiş olması şarttır. Rahiplik, babadan oğula geçen bir sistemdir.

Bir Sabiinin iki ismi vardır. Gizli ismini dinî törenlerde kullanır. Diğeri ise normal yaşantısında kullandığı ismidir. Sabiiler arasında gizlilik önemlidir. Cemaatin tüm üyeleri kendilerinde saklı olan sır ve gizliliği bir onur olarak algılarlar (Bu sır ve gizlilik Arap Alevilerinde de görülen bir olgudur.).

Sabiilere göre kavga etmek, insan öldürmek, ırza geçmek, heykel ve idollere tapmak, başka dinlerin ibadet yerlerine gitmek büyük günahlar arasında sayılır.

Alkollü içecekler haramdır. Sabii olamayan birinin kestiği et yenmez (Bu Yahudilikten gelen âdettir). Tuz ve yağ hariç her yiyeceğin ve her kabın vaftiz edilmeden yenilmesi ve kullanılması yasaktır.

Harran Sabiileri ve Mabetleri

Harranlılar, Ay (Sin) ve Şamas (Güneş) tanrıları ile diğer gezegenlerin ruhlarına taparlardı. Harran putperestlerinin iki önemli peygamberi vardı: Şit ve İdris peygamberler. Bazı kaynaklar, ünlü Helen bilim adamı Solon'u da peygamber olarak gördüklerini söylerler.

Harran Sabiilerine göre ruhlar temizdir. Zamanla ne değişir ne de hareket ederler. Ruhlar, ulu Tanrı'nın huzurunda şefaatçi olanlardır. Bu ruhlar, güneş ve ayın ruhları olup gezegenler onların mabetleridir.

Bizim ve yerdeki her şeyin üzerinde etkili olan kat semavi kattır. Bu semavi ruhlar, ay altındaki küre olan Anasır-ı Erbaa *(Hava + Toprak + Ateş + Su)* katına etki ederler ve bunlara "Aşağıdaki Analar" adı verilir. "Yüksek Babalar" olan gök katı üçtür *(Güneş+Yıldız+Ay)*. Yüksek Babalar (Gök Katı) ile Yüksek Analar (Yer Katı) katları yedi ile ifade edilir. Astroloji, Harranlıların dinlerinin temel unsurudur.

Harran Sabiileri, güneşin konumuna göre sabahın ilk ışıklarında, öğlenin en yüksek noktasında ve akşam gün batışında olmak üzere günde üç defa namaz kılarlar. Namaz üç rekât olarak kılınır.

Sabiiler, ölüye dokunanın cünup olunduğuna inandıklarından hemen yıkanırlar. Domuz, köpek ve güvercin eti yemezler. Tek eşlidirler ve boşandıkları kadın ile yeniden evlenmezler. İçkiden sarhoş olmayı ve sünnet olmayı yasak kılmışlardır. Sabiilerin en büyük mabetleri idare, suret ve nefis mabetleri olup hepsi yuvarlak şekilde inşa edilmiştir. Ayrıca Satürn mabedi kare şeklinde, Venüs mabedi karenin ortasında üçgen, Merkür mabedi dikdörtgen içinde üçgen, Ay mabedi sekizgen şeklindedir.

Harran Sabiileri zaman içinde kendi aralarında üç farklı kola ayrılırlar.

1. Mabetçiler
2. Ruhaniler
3. Harranlılar

Bunlardan ayrı bir de Soloncular vardır ki, meşhur bilgin Sâbit İbn Kurra bu ekolün lideridir. Bu nedenle Harran'dan kovulmuştur.

Harranlı Sabiilere göre, yüce yaratıcı kötülükleri, pislikleri, çirkinlikleri yaratmamıştır. Bütün bunlar yıldızların ilişkilerinin kötü sonuçlarıdır. Harran Sabiileri ile Irak Sabiileri ara-

sında çok önemli farkların olduğunu kısaca anlatmaya çalıştık. Şimdi bir başka Anadolu halkı olan Kürtler ve inançlarını irdeleyelim.

Kürtler ve İnançları

Kürtlerin yazılı bir tarihleri olmadığı için onlar hakkında elde net bilgiler yoktur. Kürtler zaman içinde Türk, İran ve Arap üçgeninde yaşamak zorunda kaldıklarından, onların tarihlerini, yine bu üçgen içinde ararız.

İslamiyet öncesi Kürt aşiretleri, Türk, İran, Roma ve Bizans yönetimleri altında kalmışlardır. Kürt ulusu hep parça parça olup ulusal bir birik sağlayamamışlardır. Aşiretler, çoğu zaman birbirlerinden farklı egemen ulusların kontrolünde kalınca aşiretler arasındaki farklılaşma da artmış, Kürt aşiretleri arasında değişik özelliklerin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur.

Aşiretler geleneklerine çok bağlıdır. Kürtler, devamlı hakaret hâlinde olan göçebe bir kavimdir. Yaşadıkları küçük bölgelere sürekli olarak egemen olamamışlardır. Kürtlerin yaşadıkları bölgeler Araplar, Türkler, İranlılar ve Roma gibi hâkim ulusların arasında sık sık el değiştirmiştir. Bu durum karşısında geleneklerine bağlı kalmaktan başka çaresi olmayan Kürtler, hiçbir konuda bütünlük sağlayamamışlardır. İslamiyet'i oldukça geç bir dönemde kabul etmişlerdir. Kürtler tıpkı İranlılar gibi kendi kimliklerini mümkün olduğunca koruyarak İslamiyet'i alırlar. Yani, diğer birçok toplum gibi kendilerini Araplaştırmadan, bir anlamda asimile olmadan İslamiyet'i kabul ederler.

Kürt nesli hakkında asırlardan beri dilden dile anlatılan tek bir söylence vardır. Bu söylenceye göre; Kürtler, Yahudseb isimli bir kralın egemenliği zamanında dağlara kaçarak oraları mesken tutmuşlardır. Anlatıldığına göre, bu hükümdar her

gün iki insan beyni yermiş. Fakat emrindeki askerler vatandaşlarını öldürmemek için insan beyni yerine, krala kuzu beyni verirlermiş. Böylece de kurban edilecek insanlar birer birer firar ederek dağlara kaçarlarmış. Bu dağlara ise Kürdistan Dağları denirmiş.

Kürtler tarihte bağımsız bir devlet olarak görülmediklerinden dolayı onların dil, din, edebiyat ve sanat gibi ulusal karakterlerini net bir şekilde tanımlayamıyoruz. Kürtler ancak, Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin Anadolu'ya hâkim oldukları dönemlerde geniş bir özgürlük olanağına kavuşurlar ve sabit olarak yaşayacakları bölgelere sahip olurlar. Anadolu'da ilk önce Abbasiler döneminde bir Kürt beyliği kurulur.

Kürtler, çok eski bir kavim olup Mezopotamya'nın dağlık arazilerinde yaşarlardı. Kürtlerin dinî inançları hangi dini temsil ederse etsin, o temsil edilen dini tüm olarak ifade etmemiştir. Çünkü, egemenliği altında bulunduğu bir devletin dinini zorla kabul ediyor olmak Kürtlerin o dini tam olarak öğrenmelerini engellemiştir. Kendi içlerinde dar bir inanç sistemleri vardır. Göçebe olduklarından dinî bir mabetleri yoktur. Dinin gerektirdiği irili ufaklı ayin, bayram gibi törenler de Kürtler arasında pek görülmez. Olsa bile çok gizli tutulmuş olmalı. Çünkü genellikle egemen güçlerin dinleri ne ise onlar da o dine girmişlerdir.

Yaşadıkları topraklar da çok sık olarak devletler arasında el değiştirdiğinden, Kürtler İslamiyet'i kabul edene kadar birçok dine girip çıkmışlardır. Anadolu'da oldukça fazla nüfusa sahip olan ve yüzyıllardır iç içe yaşadığımız Kürtler artık kapalı bir toplum değildir. Efsanelerle dolu ilkel dinleri sonrası ilkin Musevi, Hıristiyan ve Zerdüşt dinlerine girerler. Uzun yıllar bu üç din arasında kalırlar. M.S. 630 yılında Arapların Kürt bölgelerini işgali sonucu zorla da olsa İslamiyet'i kabul ederler. İslamiyet öncesi Kürtler arasında en popüler din Zerdüştlük olmuştur.

Kürtler çok dağınık bir hâlde yaşadıkları için, Kürt dili ve Kürt dini gibi temel ve ulusal olan millî ölçüleri bir bütünlüğe koyamıyoruz. Aşiretler arasında ezelden beri var olan çıkar çatışmaları onları birbirlerine karşı farklı kılabilmiştir. Bu farklılık konuştukları dil üzerinde ön plana çıkar. Geçmişten gelen bu sebepler hâlen sümekte olup günümüzde bazı Kürt aşiretlerinin konuştukları Kürtçe birbirinden oldukça farklıdır. Anadolu'da Adıyaman bölgesinde yaşayan bir Kürt, Mardin'de yaşayan bir Kürt ile güçlükle anlaşır. Çünkü etkileşim içinde oldukları diğer dillerden Kürtçe'ye çok sayıda kelime girmiş bulunmaktadır. Böylece Kürtçe bölgesel bir dil hâlinde farklı bölgelerde farklı şekillerde konuşulmaktadır.

Kürtlerin dinî inanışları da farklılıklar göstermiştir. Günümüzde yaşayan Kürt nüfusun %90'ı Müslümandır. Kürtlerin çoğunluğu Şafii mezhebine mensupturlar.

Sebatay Sevi

Sebatay Sevi, 17. yüzyıl Anadolu'suna damgası vuran garip bir adam. 1626 yılında İzmir'de İspanyol Yahudisi olan bir ailenin çocuğu olarak doğar. Okumaya meraklı olan Sebatay Sevi, gençlik yıllarında bir hahamı kendisine öğretmen olarak seçer ve ondan Musevi dininin esaslarını öğrenir.

Sebatay, dünyada var olduğuna inandığı sırların çözümünü bulmaya çalışmakta ve Yahudi cemaatini kurtaracak olan Mesih'in yakın bir zamanda yeryüzüne geleceğine inanmaktadır. Mesih meselesi ile yüzyıllardır ilgili olan Yahudiler, bir gün Mesih'in geleceğine inanıyorlardı. Hz. İsa'nın Mesih olduğuna inanmamışlardı ama Mesih olduğunu ilan eden birini ilk fırsatta bağırlarına basacak kadar da olgun bir zemin üzerinde bulunuyorlardı. Bunu iyi bilen Sebatay Sevi, yaklaşık 22 yaşlarında bu ortamın oluştuğuna kanaat getirerek Mesih olduğunu ilan eder.

Daha çok genç olmasına rağmen, kendisine inanan küçük bir gruba sahipti. Sık sık oruç tutuyor ve sara hastası olduğu için geçirdiği nöbetlerden sonra hurafelerle dolu kehanetlerde bulunuyordu.

Ailesi, oğullarının bu hâlinden dolayı endişe duyup Sebatay Sevi'yi alelacele evlendirir. Fakat o, kutsal olduğuna inandığı bedenini bozmamak için karısıyla ilişkiye girmez. Ailesi, karısından hoşlanmıyor diye oğullarını yeniden başka biri ile evlendirir. Sebatay, ikinci eşiyle de gerdeğe girmez. Kendisine bir kutsallık edası veren Sebatay'ın müritleri çoğalıp ünü Avrupa'ya kadar yayılınca kadınlarla çok fazla haşır neşir olacaktır. Sebatay Sevi, Yahudi cemaati arasında geleceğine inanılan Mesih'in 1648 yılında kendi kişiliğinde geldiğini gösterme çabasındadır. Çok iyi bir hatip olup, Tevrat ve Talmud'u hahamlardan daha iyi ve çabuk yorumluyordu.

1648 yılı, o zamanın Musevi din adamlarının inanışına göre Mesih'in geleceği yıldır. Sebatay Sevi, Mesih olduğunu ilan eder fakat çok genç olduğu için bazı Yahudi hahamlarınca pek dikkate alınmaz.

Sebatay Sevi, İstanbul'a gelir. İstanbul'da kendine destek arar ve bazı hahamlardan da bu desteği bulur. Fakat yeterli destek bulamadığına kanaat getirerek İstanbul'dan ayrılıp Selanik'e gider. Selanik'te düzenlenen bir toplantıya katılır ve Mesih olduğunu kanıtlamaya çalışır. Kendisine niçin evlenmediği sorulunca Sebatay, Tevrat ile evli olduğunu ve bu şekilde lekesiz kalacağına söyler. Selanik'ten sonra İzmir'e döner. Birkaç yıl ortadan kaybolur. Ardından Kudüs'e gider.

Sebatay Sevi, Kudüs'te mümin bir din adamı edasıyla dinî mabetlerde vakit geçirir. Maksadı Mesih olduğunu söyleme cesaretini bulabileceği bir ortamın olup olmadığını araştırmaktır. Tam bu sıralarda kulağına gelen bir söylenti onun hayatını değiştirir.

Kahire bölgesinde yaşayan bir kız, gaipten bir haber aldığını ve yakında gelecek olan Mesih ile evleneceğini söylemektedir. Sebatay Sevi için daha iyi bir fırsat olamazdı. Daha da önemlisi, yakında gelecek olan Mesih ile evleneceğini söyleyen Sara, Mesih'in karısı olacağını sıkça tekrarlamaya başlar; çünkü Sebatay Sevi'den haberdar olmuştur. Kendisini yarı gizli yarı açık bir şekilde Mesih ilan eden Sabetay, henüz tanımadığı bu kızın aniden ortaya çıkmasına oldukça sevinir. Üstelik Sara, gelecek olan Mesih'in adının Sebatay olduğunu ve bunun rüyasında kendisine bildirildiğini açıkça ilan edince, Sara'nın da kendisi gibi bir sahtekâr olduğunu sadece Sabetay anlar.

Bu söylenti Avrupa'dan Mısır'a kadar yayılır. Artık herkes hem Sebatay'ı hem de Sara'yı tanıyor durumdadır. Sebatay bu arada boş durmaz. O da, temiz beden ve ruhunu ancak Sara adlı kız ile evlenirse koruyabileceğini mesaj olarak aldığını etrafındakilere anlatmaya başlar.

Sonuçta Sebatay ve Sara Kahire'de evlenirler. Bu olay tüm Yahudi cemaatlerince ilgiyle izlenmiştir. Sebatay karısı Sara ve küçük cemaati ile Halep'e gider. Halep'te çok iyi karşılanırlar. Ardından da memleketi olan İzmir'e büyük bir coşkuyla gelir. Geleneksel Yahudi cemaatinin çok sert tepkilerine rağmen Sebatay'ın ünü Rodos, Sakız, Mora, Almanya ve ötesine kadar ulaşmıştı.

Sebatay Sevi, bu Mesih oyununu daha da uzatmak için mucizeler gösterme gereği duyar. Ve müritlerinden birine ölü numarası yaptırarak halka ölüyü diriltme mucizesi gösterir. Artık iyiden iyiye ünlüdür.

Fakat yolun sonu yakındır. Osmanlı İmparatorluğu'nun tahtında Avcı Mehmet vardır. Padişahın sadrazamı ise Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'dır. İzmir kadısı, Sebatay Sevi'nin Mesihlik iddialarını İstanbul'a haber verir. Müritlerinin sayıca ço-

ğalmaları ve diğer Yahudi grupların şikâyetleri üzerine İstanbul duruma el koyar.

Sadrazam, acele bu Mesih'in İstanbul'a getirilmesini ister. İlk önce Çavuşbaşı'nın sorgusuna alınan Sebatay Sevi, korkusundan her şeyi itiraf eder, Köprülü'ye fazla iş kalmamıştır. Sebatay Sevi, Aydos kalesine sürgün olarak gönderilir. Kısa zaman sonra onu ziyaret etmek için yüzlerce insan Aydos'a akın eder. Artık birçok Yahudi için Kudüs yerine Aydos'a gidip Sebatay'ı görmek daha makbuldür. Sebatay Sevi'nin büyük bir cemaate sahip olduğunu geç anlayan Osmanlı padişahı duruma el koyarak onun acilen Edirne'ye getirilmesini emreder.

Sebatay Sevi, müritlerince göğe yükseldi iddiası ortaya atılabilir düşüncesiyle hemen öldürülmez. Sebatay mahkemeye çıkartılır. Sadrazam vekili Mustafa Paşa, İmam Mehmet Efendi ve Yahya Efendi'nin yer aldığı bir divan oluşturulur. Padişah IV. Mehmet de kafes arkasından davayı izler.

Divan kurulu, Sebatay'dan bir mucize göstermesini ister. Eğer gösteremez ise öldürüleceğini söylerler. Sebatay, kendisinin Mesih olmadığını bunun uydurma olduğunu söyler. Divan üyeleri Sebatay'a Müslüman olmasını söylerler. Bunu da can korkusu ile kabul eden Sebatay'ın işi böylece biter.

Sebatay Sevi, Müslüman olduktan sonra Mehmed Efendi adını alır. Sebatay Sevi, gömlek değiştirir gibi din değiştirmiştir. Sarayda kapıcı başı olarak çalışır. Sebatay'ın müritlerinin ona olan inançları sürmektedir. Müritlere göre, "Sebatay'ın eski varlığı göğe çıkmış ve yerine Tanrı'nın emriyle cübbe ve sarık altında Mesihliğine devam edecek bir melek bırakmıştır." Sebatay'ın saraydaki hâlini Musa peygamberin Firavun'un sarayındaki hâli ile özdeşleştirilen müritler için, Mesih bir gün kendilerini kurtaracaktır.

Müritler böyle düşüne dursunlar Sebatay Sevi yani Mehmed Efendi, padişahtan izin alarak Müslümanlık propa-

gandası yaparak Hıristiyan ve Musevileri Müslüman yapmak için vaazlar vermeye başlar. Eski müritler hemen din değiştirerek Müslüman olurlar. Dış görünüşte Müslüman, içte ise Sebataycı olan bu yeni dinî gruba "Dönme" adı verilir.

Sebatay Sevi adlı renkli kişilikli adama ait olan Sebatay dininin on sekiz emri ile bilinen kanunları ünlüdür. Kısa bir zamanda oluşumlarını kısmen tamamlayan Sebataistler için önemli günler ve bayramlar şunlardır: Tohum Bayramı, Eğlence Bayramı, Tuzlama Bayramı, Sünnet Bayramı, Kuzu Bayramı.

Sebatay Sevi'den sonra Sebataistler üç gruba ayrılır:

1. **Yakubiler:** Sebatay Sevi'nin kayınbiraderidir. Yaklaşık yüz kişilik bir topluluk ile ekolü sürdürmüştür. Bunlar saçlarını ustura ile tıraş ettirirlerdi. Ökçeli ayakkabı giymek kesinlikle yasaktı.

2. **Karakoçlar:** Sebatay Sevi'nin Mustafa Çelebi'nin vücudunda yeniden doğduğuna inanırlar.

3. **Kapancılar:** Kuzu eti yemezler.

Bu üç grup birbirini hiç sevmez. Genel anlamda "Dönme" olarak adlandırılan bu Sebatay Sevi fırtınası, ne gariptir ki günümüzde de varlığını İstanbul ve Selanik başta olmak üzere az da olsa koruyabilmiştir. İstanbul'da Sebatıycılara ait bir mezarlık da vardır.

IV. Bölüm

ANADOLU VE SEMAVİ DİNLERLE İLGİLİ BAZI SEMBOLLER

Ezoterik İnançlar

Sembolizm, tarihsel süreç içerisinden zamanımıza kadar kullanıla gelen deyimlerin dinsel, felsefi açıdan yorumlanarak tarif edilmesidir.

Sembolizm, pagan inançlardan itibaren kullanılmaya başlanmış, özellikle Hıristiyanlık ile zirveye ulaşmış bir ifade biçimidir. Duygu ve düşüncelerin bir çeşit ifade şekli olan sembolizm gizlilik içerir.

Sembolizmin sınırları içerisinde sayılar, renkler, şekiller, çizgiler olup yeryüzünde yaşayan ve yaşamış olan her toplumda bazı farklılıklar göstererek var olan bir ifade tarzıdır. Özellikle ezoterik (içe dönük) inançlarda sembolizm, önemli bir gizlilik içerir. Sadece o dinin müritlerinin anlayabileceği bir şifre şeklindedir.

Birçok farklı kültür, kendi aralarında geliştirdikleri fikir ve kuralları simgelerle ifade etmiştir. Bu ifade şekli, yani sembolizm özellikle Anadolu coğrafyasında çok çeşitli ve zengindir.

SAYILAR

Bir (1)

Bir sayısı, tek olan yaratıcı Allah'ı simgeler. Bir'in tartışmasız tek karşıladığı isim Allah'tır. Bir, ilk peygamber olan Âdem'in de karşılığıdır. Ve erkek bir niteliğe sahiptir. Bir, İs-

lamiyet'in birinci halifesi olan Hz. Ebubekir'in de simgesidir. İleride görüleceği üzere Hz. Muhammed'den sonra seçilen ilk halifedir. Mevlevi dervişleri sema etmeye başlamadan evvel, Allah'ın birliğini ifade etmek için elleri omuzlarında bağlı olarak bir sayısını şekillendirirler. Bu aynı zamanda Arap alfabesinin birinci harfi olan elif'i de simgeler.

İki (2)

İki sayısı zıtlık ve karşı olan tarafın sembolüdür. İyi-kötü, siyah-beyaz, maddi-manevi, gece-gündüz, pozitif-negatif, erkek-dişi. Bu sayıda uzlaşma yoktur. İki zıt alanı bir arada net olarak simgeler. İki sayısı dişi olup Havva'yı simgeler. Hz. Âdem'in bir'i, Havva'nın iki'si içinde erir. Çünkü Havva doğurgan ve ölendir. İki olan dişi, bir olan erkeği içine alarak üç'ü doğurur.

Üç (3)

Antik çağlardan beri temel sayı üç olmuştur. Allah birdir ve kendi kendine Âdem'i yaratmıştır. Daha sonra Havva'yı yaratır o ise iki'dir. Ölümlü Âdem "1" ile, ölümlü Havva "2" ile ilk kez birlikte ve doğal yollardan "3" olarak sembolize edilerek insanı meydana getirirler.

Âdem ve Havva, mükemmel olan çocuğu meydana getirdiklerinden, o mükemmel çocuğun simgesi ise bir ile ikinin toplamından oluşan üç (çocuk) olacaktır.

Üç, Hitit tanrılarının başı olan Teşüp'ün simgesidir. Yunan mitolojisinde denizler tanrısı Poseidon'un elinden hiç düşürmediği sopası üç dişli bir çatal şeklindedir. Efes Artemis tanrıçasının simgesi de üçtür. Tanrıça, kadın, ana ve bakire özelliklerine sahiptir.

Hıristiyan dininde Hz. İsa, Baba-Oğul-Kutsal Ruh üçlemesiyle bilinir. Musevi dininin peygamberi Hz. Davud'un oğlu

Hz. Süleyman'ın mührü iç içe geçmiş iki üçgen şeklindeki yıldızdır.

İnsan hayatı üç üzerine kurulmuştur: Doğum, yaşam süresi ve ölüm. Batılı ülkelerin bayrakları genellikle üç renklidir. Konuşma dilinde vurgu, hep üç tekrar ile yapılır. Yere düşen ekmeği yerden alan kişi yine üç defa öperek başına koyar.

Bektaşi-Alevi kültüründe, Allah-Muhammed-Ali üçlemesi vardır. Bu nedenle Bektaşi dergâhlarında üç ağızlı çeşmeler görülür. Dergâha gelen misafir burada üç gün kalabilir. Kervansaray'a gelen kervancı burada yine üç gün ücretsiz kalabilir. Bir yıl üç aylık dilimlerle dört mevsime ayrılmıştır. Hz. İsa'ya ilk hediye getirenler üç doğulu kâhindir. Ve en önemlisi de Allah'ın hakkı üçtür ifadesi Anadolu'da sıkça söylenir.

Dört (4)

Dört sayısı denge sağlamlık ve oluşumun tamamlanma safhasını bildirir. Bir yıl dört mevsimdir. Dört temel yön vardır. Yeryüzü dört temel unsur ile ifade edilir (Hava, Toprak, Su, Ateş). Dört İncil yazarı vardır (Matta, Marcus, Luka, Yuhanna). Dört halife vardır (Ebubekir, Ömer, Osman, Ali). Dört görevli melek vardır (Azrail, Mikail, İsrafil, Cebrail). tasavvufta dört kapı sıralaması vardır. Bu kapılar; Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat kapılardır.

Beş (5)

Hermofrodit'in sayısıdır. Yani çift cinsiyetli kişilerin sayısı. Beş sayısını, erkek olan üç ile dişi olan iki oluşturur.

Altı (6)

Tevrat'a göre dünya altı günde yaratılmıştır. Hıristiyan dünyası ise altı sayısını uğursuz sayar. Roma'nın 6. kralı olan

Neron Hıristiyanlara çok eziyet etmiştir. Ayrıca, kimi Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın altı aylık olarak dünyaya geldiğine ve onun çarmıhta altı saat kaldığına inanırlar. Bu nedenle geçmişte ve günümüzde cenazeler için yapılan tabutlar hep altı köşeli olmuştur.

Kutsal kitaplara göre dünya 6 tufan geçirmiştir.

1-	Nuh Tufanı	: Su
2-	Hûd Tufanı	: Kuraklık
3-	Lût Tufanı	: Gökten taş yağması
4-	Şuayb Tufanı	: Gökten ateş yağması
5-	Musa Tufanı	: Kızıldeniz'de boğulma
6-	İlyas Tufanı	: Gökten ateş yağması

Yedi (7)

Allah'ın kudret ve kuvvetini ifade eden sayıdır. Yeryüzü olan dört unsur (Hava, Toprak, Su, Ateş) ile gökyüzü olan üç unsuru (Güneş, Ay, Yıldızlar) birleştiren sayıdır.

Antik çağlarda inşa edilen tapınakların giriş merdivenlerinin basamak sayısı kesinlikle yedi olmalıydı. Kişiler, tapınağa adaklarını sunduktan sonra giriş merdivenlerine doğru yönelirlerdi. Sağ ayakları ile başladıkları kutsal çıkışlarını yine sağ ayakları ile bitirmiş olurlardı. Tanrı Apollon'a tapınma törenleri ayın yedinci gününde yapılırdı.

Efes yakınlarında mağaraları olan Yedi Uyurlar Hıristiyan ve İslam dünyasında kutsallık arz eder.

Haftanın yedi günü olup temel renklerin sayısı da yedidir.

Yahudiler yedi kollu şamdanı kutsal sayarlar.

Osmanlı İmparatorluk camileri olan Selatin camileri yedi yılda bitirilirdi. Süleymaniye (1550-1557), Sultanahmet (1604-

1616). Kudüs'teki Hz. Süleyman Tapınağı da yedi yılda bitirilmiştir.

Fatiha suresi yedi ayettir. Kâbe'yi tavaf eden hacılar yedi defa Kâbe etrafında dönüş yaparlar. Mevlevi sema ayinleri yedi bölümden oluşur.

İnsan yüzünde yedi delik vardır (burun, kulaklar, gözler ve ağız). Tasavvuf müziğinin temel enstrümanı olan ney yedi deliklidir.

Süryaniler günde yedi defa namaz kılarlar.

Antik dünyanın yedi harikası vardı. Bunlar: Efes Artemis Tağınağı, Bodrum Mausoleson Anıt Mezarı, Rodos Heykeli, İskenderiye Feneri, Olympos Zeus Heykeli, Babil Asma Bahçeleri ve Büyük Gize Piramidi'dir.

Dünyanın en güzel şehri olan İstanbul yedi tepe üzerine kurulmuştur. Avrupa'nın en güzel şehri Roma da yedi tepe üzerindedir.

Hemen hemen her insanın hayatında önemli olan rüya, din adamlarının ifadelerine göre; Emare, Levvame, Mülhime, Müttaimme, Raziye, Marziye ve Safiye adlı yedi bölümden oluşur. Peygamberliğin 1/46'i rüyadır.

Sümerlilerde de yedi sayısı önemlidir. Yedi gün geçmek, yedi dağ aşmak, yedi ışık, yedi ağaç ve yedi kapı.

Hıristiyan dünyası için en önemli yedi kilise Anadolu'dadır.

İslamiyet'e göre cennetin yedi kapısı vardır

Sekiz (8)

Hıristiyan doktrininde, "yaşarken yeniden doğmak" felsefesi vardır. Bu felsefe hayatın gerçek başlangıcını simgeleyen vaftiz ile yapılır. Vaftiz havuzları ise sekiz köşeli olmalıdır. Çünkü güneş ışınları dünyaya sekiz dakikada ulaşır.

Dokuz (9)

Dokuz, kozmik enerjiyi ifade eder. O öte ve gerçek âlemin, varlığın ispatı olan sayıdır. Türklerde dokuz kat gökyüzü anlayışı vardır. Alevi-Bektaşi kültüründe cem ayini törenlerinin yapıldığı odaların tavanı dokuz kat olarak inşa edilmiştir. Gökyüzünün ise yine dokuz kat olduğu ifade edilir. Sadiyye tarikatında dokuz dilimli taç giydirilir. Yedi felek ile beraber arş ve kürsî, dokuz adettir.

On İki (12)

Manevi yolun geçilmesinde önemli olan dört aşama, Terk-i Dünya, Terk-i Ukba, Terk-i Hesli ve Terk-i Terk'tir. Bu dört aşamayı "edeb" kelimesinin dört harfi ile çarparsak 12 sayısını elde ederiz.

Bir sene on iki aya bölünmüştür. Bu on iki ay, burçlar âlemini de oluşturur. Yunan mitolojisinin Olympos tanrıları on iki tanedir.

Kudüs şehrinin on iki kapısı vardır. Hz. Yakup'un on iki oğlu vardır. Müslümanlığın Şii ekolünün ve Alevi felsefesinin on iki imam inancı vardır. Birinci imam Hz. Ali'dir. Son imam ise Mehdi adıyla bilinir.

Alevi-Bektaşi felsefe ve yaşam tarzında saygın yerleri olan baba ve dede babaların başlarına giydikleri tacın on iki dilimi vardır. Bu on iki dilimli tacın sırları olduğuna inanılır.

La ilâhe illâllah; on iki harftir. Muhammed Resulullah'da da on iki harf vardır.

Onüç (13)

Günümüzde ve geçmişte birçok toplum tarafından uğursuz olduğuna inanılan bir rakamdır. Fransızlar 19. yüzyıldan beri on üç rakamını kullanmazlar. Özellikle Hıristiyan dünyası tarafın-

dan uğursuz kabul edilen on üç sayısının bu özelliği Hz. İsa'nın son akşam yemeğinde masada olan on üç kişiye bağlanır.

Pessah (fısıh) bayramında yenilen bu geleneksel Musevi yemeğinde Hz. İsa havarileri ile beraberdir. Hz. İsa'yı ele verecek olan havari Yuhanna'nın varlığı daha sonraları on üç sayısını uğursuz yapacaktır. Avrupa'daki otellerde 13. kat bulunmaz. Evlerin kapılarında 13 rakamı kullanılmaz.

Anadolu'da da 13 sayısının uğursuz sayıldığı dönemler olmuştur. Anadolu halkı antik çağda ay takvimi kullanıyordu. Bu ay takviminde ayların gün sayısı 27 olup, 365 günlük yıl 13 ay ile tamamlanıyordu.

Antik çağ Anadolu insanı, İlkbahar tanrısı Tammuz'a olan sevgi ve saygısını göstermek için ve onun bir sonraki yıl yeniden doğması için bakir bir soylu erkek ve bakire bir soylu kızı seçerek 13. ayda Tammuz adına kurban ederdi. Sonraları kurban edilen gençlerin kurban edildikleri ayın 13. ay olması 13 rakamının uğursuzluğuna sayıldı.

Kırk (40)

Hz. İsa kırk gün oruç tutmuştur. Hz. Musa'ya otuz günlük oruç emredilir. Hz. Musa, ağız kokusunu gidermek için keçiboynuzu yediği için on gün daha oruç tutması gerekir ve kırk gün oruç tutar. Hz. Âdem'in kalıbı kırk yıl şekillenmemiş olarak beklemiştir. Nuh'un gemisi kırk gün su üzerinde kalır. Hz. Yunus, kırk gün Yunus balığının karnında kalır. Bektaşi dervişleri kırk gün çileye girer. Anadolu'da yeni doğan bir bebeğin doğumundan kırk gün sonra dışarıya çıkarıldığı bilinir. Bir ölünün kırkıncı günü evinde yemek dağıtılır.

Anadolu köy düğünleri kırk gün kırk gece gibi masalımsı bir ölçüyle yapılır. Masallarda görülen eşkıyaların kırk haramisi olur. Bektaşi Cem ayinlerinin yapıldığı alanın adı Kırklar meydanıdır.

Hz. Ali'nin evine gelip Hz. Ali'den feyz alan kırk kişinin olduğuna inanılır. Yeryüzünde sayıları hiç değişmeyen kırk abdalın varlığına olan inanış kırklara karışmış değimini doğurmuştur.

Sivas'ta buzla kaplı göle atılarak ölen ve "Sivaslı kırk şehitler" olarak bilinen kırk Hıristiyan genci, Hıristiyan dünyası için önemlidir.

Çeşitli din ve toplumlarda görülen kırk sayısı, bir bütünlüğün ve olgunlaşmanın sembolik ifadesidir. Kırk sayısı, ister yıl, ister ay, ister mekân ölçüsünde kullanılsın sürekli öngörülen olayın son ve tamamlanmış aşamasını belirtir. Her olayın bir ile başlayıp kırk ile tamamlandığını görmekteyiz. Dolayısıyla kırk, olgunlaşmanın ve yapılanmanın en son noktasıdır.

Renkler

Beyaz

Allah ile konuştuğu anda çevresinde beliren ışık demetinin yaydığı beyazlıktan dolayı Hz. Musa'nın rengidir. Yezidi din adamları hep beyaz giyerler. Mevlevi semazenleri, beyaz renkli "Tennure" adı verilen elbiseler giyerler. Sema sırasında giyilen bu beyaz renkli elbise, ölüye giydirilen kefeni sembolize eder. Beyaz, iyi bir başlangıcı ifade eder. Dilimizde kullanılan "Yeni bir sayfa açmak" terimi ümit ve arzu edilen iyi bir başlangıcın ifadesidir.

Siyah

Matem rengidir. Antik çağda, biri öldüğü zaman o kişinin yakınları bedenlerini siyaha boyarlardı. Cenaze toprağa verildikten ya da yakıldıktan sonra vücutlarındaki siyah boyadan kurtulurlardı. Vücutlarını siyaha boyamalarının sebebi, ölen kişinin ruhunun kendilerini görmemesi içindi. Günümüzdeki

cenaze törenlerinde insanların siyah elbise giymelerinin sebebi yukarıda açıklandığı gibidir.

Hz. İsa'nın rengi siyahtır. Suçsuz bir şekilde çarmıha gerildiğinden dolayı matem rengidir.

Kırmızı

Özelliğini kan ve ateşten alır. Kan, hayatın sürekliliğini sağlayan sıvıdır ve vücudun içinde saklıdır. Bu nedenle dinler nezdinde kan, ölümlü olan dünyayı ve dünya üzerindeki sırları sembolize eder. Cilalı taş devrinde ölen birinin cesedi evin dışına bırakılırdı. Vahşi hayvanlar cesedin etini kemiklerinden ayrıştırdıktan sonra, kemikler bir araya toplanır ve kırmızıya boyanırdı. Böylece yaşam yenilenmiş olurdu.

Hz. İbrahim'in rengi kırmızıdır. Ateşe atılır (Ateş-Kırmızı) ve atıldığı yer kırmızı gül bahçesine dönüşür. Hz. Meryem'in temel olan iki renginden biri kırmızıdır. Kırmızı onun insancıl ve dünyevi tarafını sembolize eder. Mavi ise onun göksel tarafını ifade eder.

Mevlevi şeyhlerinin sema ayini sırasında oturdukları post kırmızı renklidir. Mevlâna'nın öldüğü anda göğün aldığı renk kırmızı olup, bu olay Mevlevi şeyh postlarının kırmızı olmasına sebep olmuştur.

Yunan mitolojisindeki ünlü Pegasus (kanatlı at) kırmızı renklidir.

Şekiller

Daire

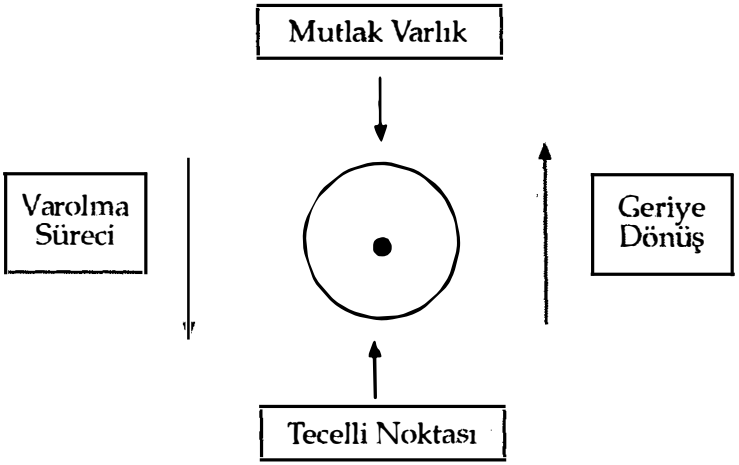
Başlangıç ile son olan çizginin aynı noktada birleştiği andır. Mükemmel olanın ve sonsuzluğun simgesidir. Mükemmel olan dairedir. Bu dairenin sonsuz şekli ise silindirdir.

Hıristiyan dünyasında Hz. İsa, Meryem, havariler, aziz ve azizeler hep haleli (Başlarının etrafında bulunan yuvarlak daire) gösterirler.

Yeniden doğuşun, bir başka açıdan da başlangıcın ifadesi olan daire ve hale, kaynağını güneşten almıştır. Güneşin dairesel şekli ve yaydığı ışık kümesi sebebiyle daire, tarihin eski dönemlerinden itibaren hep kutsal sayılmıştır. Apollon adına yapılan tapınakların daire şeklinde olması, Apollon'un güneş ve ışık tanrısı olmasından kaynaklanır.

Daire etrafına toplanan herkes, dairenin merkezine eşit uzaklıkta olur. Böylece merkeze ve gerçeğe olan mesafe başlangıçta herkes için aynıdır. Merkeze eşit mesafede bulunarak başlangıç yapan herkes kendi çabaları ile merkeze yaklaşır yahut uzaklaşır.

Tasavvuf, aşağıda görülen daire üzerinde "gerçek" olanı ifade eder.

Başlangıçta sadece mutlak varlık olan Allah vardır (Daire'nin en üst noktası). Ve bu nokta, bir pergelle çizmeye başladığımız dairenin başlangıç noktasıdır. Allah, dünya üzerindeki cansız olan her şeyi yaratır ve oluşumun sonunda da canlı varlıkları var eder. (Dairede, "Mutlak Varlık" ile dairenin en altı olan "Tecelli Noktası" arasında geçen zaman, Allah'ın evreni ve dünyayı yaratma aşamasında geçen zamandır. "Tecelli Noktası" ise; bitki, hayvan ve insanın yaratıldığı oluşum evresinin son noktasıdır.).

Mutlak varlık ile tecelli noktası arasında meydana gelen olaylardan insanoğlu habersizdir, hatırlayamaz ve sorumlu değildir. Tecelli noktasından başlayıp mutlak varlığa yönelen yol, geriye dönüş yolu olup insanoğlunun sorumlu tutulduğu zaman dilimidir. Bu geriye dönüş, yani mutlak varlığa kavuşma zamanına (ölüm) kadar, insanoğlu bilmek, bulmak, olmak ve görmek zorundadır. Doğru, imanlı, ahlaklı kısacası iyi biri olmalıdır ki, geriye dönüş yolunun sonunda, korkarak değil severek bedenini terk edebilsin. Bu nedenle sorumlu olduğumuz yol, geriye dönüş yoludur. Allah tarafından bize emanet olarak verilen bedenin içinde bulunan ruhu eğitmek zorundayız. Önemli olan ruhtur. Ruh, beden içinde (geriye dönüş yolunda) iyi eğitilirse geriye dönüş yolunun sonu (ölüm) kolay olacaktır.

Sembol Olarak Haç

Haç, sembol olarak Hıristiyanlıktan çok önceleri Mısır ve Çin'de kullanılmıştır. Çok tanrılı dinlerde, tanrı ve tanrıçalarının ülkeden ülkeye, hatta kabileden kabileye göre farklılık göstermesinden dolayı kitlelerin "haç" gibi sembol olarak kullandıkları işaretler çok yaygınlık kazanmıştır.

Semavi dinlerle birlikte sembolizme mal olacak pek çok motif ortaya çıkar. İnsanlar peygamberleri, nebileri, evliyaları ve azizleri renk, yazı ve şekillerle sembolize ederler. Haçı şa-

hıslar, evlerinde ve iş yerlerinde bir idol olarak kullanmışlardır. Kimileri de yanlarında taşıyarak korunmaya çalışmıştır. Haç, sadece dinî mekânlara ait bir sembol değildir.

İncil ve dolayısıyla tüm Hıristiyan âlemine göre İsa, Romalı askerler tarafından Vali Pontus Pilatus'un izni ve halkın yoğun isteğiyle çarmıha gerilerek öldürülür. İsa, yargılanması sonucu suçlu görülmüş ve o dönemin işkence aleti olan çarmıha gerilmek suretiyle verilen ceza yerine getirilmiştir.

Sonuçta Hıristiyan âlemi, bu olay sonucu çok büyük bir üzüntü duymuş ve İsa'nın üzerinde işkence görerek öldüğü çarmıhı kutsal bir sembol olarak günümüze kadar getirmiştir.

Haç o denli kutsal bir figür olur ki, 726 yılında İmparator Leo, kiliselerde yapılan tüm fresklerin yasaklanması için verdiği emirde bile haçı bu yasağın dışında tutar. Ve haç hariç olmak üzere, artık kilise içlerine resimler yapılamayacaktır. Böylece 826 yılına kadar süren bu ikonaklazm dönemi boyunca haç, Hıristiyan ikonografisinin en yaygın figürü durumundadır.

Hz. İsa ellerinden, ayaklarından çivilerle çarmıha gerilip saatlerce (kimilerine göre 6 saat) acı çektiğinde, mübarek kanı haça değdiğinden, haç bir anlamda günahlardan arınma ve şefaat dileme aracı hâline gelir. Çünkü, Hıristiyanlara göre Hz. İsa, tüm inananları adına kendi bedenini kurban etmiştir.

İsa, tüm ümmeti için kendini feda ettiğinden, onun kanının değdiği haç kutsaldır, kötü ruhları kovar.

Bu ifadelerle güçlenen haç, bu şekilde ikonaklazm süresince önemli bir figür olur. Haç, kiliseyi ve tüm insanları şeytanın gazabından korur. Haç, İsa'nın ölümünü ve yeniden dirilişini simgeler.

Haç, kilise mensupları ve dindar halk tarafından Hz. İsa'nın âdeta simgesi hâline getirilince, farklı haç şekilleri ortaya çıkmıştır.

Yazımızın başında belirttiğimiz gibi, en eski haç modeli Mısır'da görülüp, adı "inisiyeler" haçıdır.

İnisiyeler Haç'ının zaman içerisindeki oluşum ve gelişimi:

1-

Ptuh: Varlık olmayan mutlak'ın sembolüdür.

2-

Aman: Daire merkezindeki nokta ile ilahî planın (Baba) hazır ve harekete geçmek üzere olduğunu ifade eder.

3-

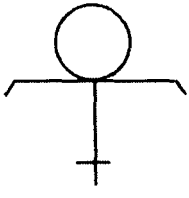
Osiris: Gerçek ve dünyasal âlemden (Oğul) oluşan yaratılışı gösterir.

4-

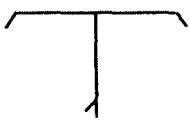
İsis: Oğul ve Ana'nın dengede (Kutsal Ruh) olduğunu gösterir.

5-

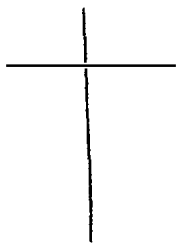
Svastika: Yaratılışın başladığını, hayat (hayat hareketi) çarkının döndüğünü gösterir.

6-

Ankh: İnsanın hâlâ ilahî olduğunu (Kulplu Haç) gösterir (tepedeki çember ile). Bu bir anlamda, cennet bahçesinden çıktıktan sonraki insandır. Henüz beşeri değildir.

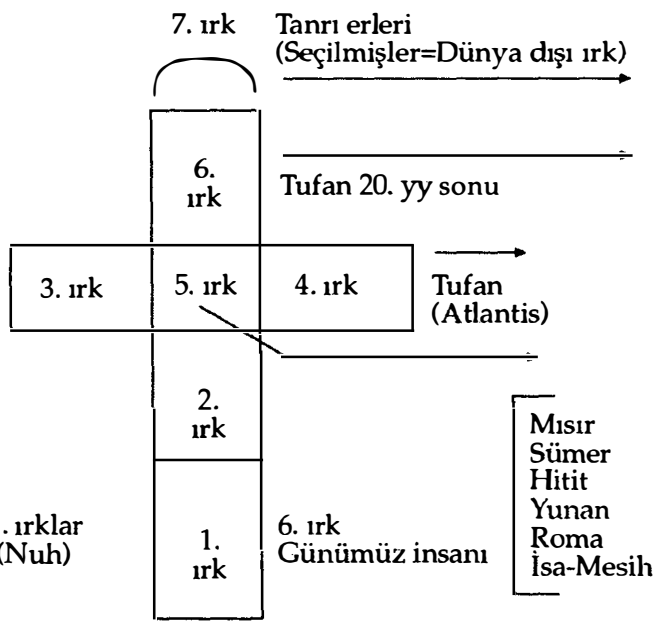
7-

Tau: İnsan bu kez beşeridir. Çember (İlahi yaşam) kaybolmuştur. Dünyada yalnızdır. İlk insan tipidir, hayvanidir.

8-

Haç: İnsanın zekâ ile donatılmış aşamasıdır. Beşinci ırk aşamasındadır. İnsan, zekâsı sayesinde hayvani tabiatını insani hâle çevirir.

9- **İnisiye** gizli, ilahî bilgileri öğreten kimseler anlamındadır.

Bu inisiyeler haçı üzerindeki açıklamalara göre 1., 2. ve 3. ırk insanları, evrensel Nuh tufanı ve ondan önceki tufanlarda yok olan dünya insanları ve medeniyetidir. Bu cezaya çarptırılan kavimler sırasıyla:

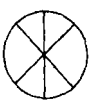
Nuh zamanı	: Su
Hûd zamanı	: Kuraklık
Lût zamanı	: Gökten taş yağması
Şuayb zamanı	: Gökten ateş yağması
Musa ve Harun	: Su
İlyas	: Gökten ateş yağması

Geçmiş ve günümüz Hıristiyanları tarafından kullanılan haç sembolünün on bir değişik figürü vardır. Yunan, Malta, Gamalı, Ortodoks ve Katolik gibi değişik isimlerde ve formatlarda ifade edilen haçlar mevcuttur.

Gizli haç olarak adlandırabileceğimiz bir haç daha vardır ki, bunun Latince adı "İktus"tur. Antik Anadolu kentlerinin duvar ve caddelerinde rastlayabileceğimiz bu gizli haç (iktus), erken Hıristiyan dönemi insanlarının, Roma baskısından korktukları için kendilerini ifade etmek ve tanıtmak amacıyla aralarında kullandıkları bir işarettir.

Henüz Hıristiyan olmayan Roma yönetiminde inancını saklamak zorunda olan bir İsevi, seyahat sırasında bir şehre vardığında dikkatlice dolaştığı yerlerde iktus işaretini arardı. Eğer burada bu işarete rastlayabilirse, şehirde kendisi gibi İsevilerin var olduğunu anlar ve onları bulmaya çalışırdı.

Efes antik kenti, Liman caddesinde iktusu aşağıdaki şekliyle görebilirsiniz.

1- İlk bakıldığında kimseye pek bir anlam ifade etmez.

2- Dört kalem hareketi ile birinci şekilde görülen tablo, "Gamalı haç" hâline gelir.

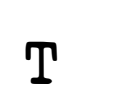
3- **a.** Dairenin ortasında bulunan dik çizgi.

b. Dairenin sağından ve solundan eğik gelen çizgiler

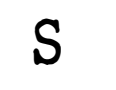
c. Daire ve ortadan geçen yatay çizgi

d. Dairenin dikey çizgisi ile eğik çizgi

e. Üç yarım çizgi

Latin harfleri ile eşitlendiklerinde *"İktus"* ismi okunur.

İktus: Balık demek olup müminlerin, inananların sembolüdür. Bu da net olarak şu anlama gelir: "Şehre gelen yabancı, eğer bizim gibi Hz. İsa'ya inanıyorsan, işte bildiğin gibi biz buradayız. Bul bizi."

Haç: Yüzyıllar içerisinde Hıristiyan dünyasında iyice benimsenince türlü anlamlarda şekillendirilir. Bugün Hıristiyanlar bir işe başlarken ve bir işi bitirirken hep şükür, şans anlamlarında el işaretleriyle haç çıkarırlar. El; sağa, sola, başa ve aşağı doğru yönlendirilir.

Hz. Meryem'in Hz. İsa'ya olan olağanüstü hamileliğine inanmayan insanlar için Meryem, el işaretiyle yemin eder. Şöyle ki, Meryem sağ elini önce sağ omzuna, sonra sol omzuna götürür, ardından alnına, son olarak da karnına. Bunun anlamı:

"Sağımdaki ve solumdaki melekler şahidimdir ki, alnımın akıyla doğacak olan kurtarıcı İsa karnımdadır."

El: Yahudiler, kişiyi her türlü kötülüklerden koruyacağına inandıkları el'i kutsal sayarlar. Bu el'i, "Tanrı'nın eli" olarak yorumlarlar: İsra-el, Rafa-el gibi. Tapınak, kilise, cami, kervansaray gibi dinî ve sivil mimaride el şeklindeki izlere sık sık rastlarız. El, binanın yapımında çalışmış bir ustanın imzası olabildiği gibi, mekânın kutsallığı içerisinde kendine bir iz bırakma anlayışı da olabilir.

Müslüman tarikat kültüründe el, Hz. Muhammed ve ilk dört halifeyi simgeler.

Başparmak Hz. Ebubekir'dir; çünkü birinci halife odur. İşaret parmağı Hz. Muhammed'dir; çünkü işaret parmağı "Şahadet" parmağı olarak bilinir. Orta parmak Hz. Ömer'dir; elin orta noktasıdır. Denge ve adaleti temsil ettiğinden Hz. Ömer ile bağdaştırılır. Elin yüzük parmağı Hz. Osman'dır. Üçüncü halife olan Hz. Osman birleştirici ve uzlaştırıcı bir mizaca sahiptir. Elin son parmağı olan küçük parmak ise Hz. Ali'dir. Çünkü küçük yaşta İslamiyet'i kabul eden ilk erkek ve sonuncu halifedir.

Başparmakta iki, diğer parmaklarda üçer olmak üzere her insanın elinde on dört boğum vardır. Tasavvuf ehlinde bu, on dört masumu ifade eder. On dört masum: On iki imam, Hz. Muhammed ve Hz. Fatıma ile on dörde tamamlanır. Tasavvuf ehli birbirleriyle tokalaşmalarda ellerini karşılıklı olarak sıkı sıkıya sararlar. Böylece tokalaşan iki sufinin ellerindeki boğum sayısı tokalaşma anında 28 sayısını oluşturur. Bu ise, Hz. Muhammed'in 28.000 âleme ulaştığının bir ifadesidir.

İnsanların sağ ellerinin avuç içerisinde 18 yazar. Sol elde ise 81 rakamı vardır. Eller üst üste kenetlendiğinde -namazda olduğu gibi- 99 sayısına ulaşılır. Netice de tasavvuf ehli, bu 99 sayısı ile Allah'ın 99 tane güzel ismini ifadelendirerek namaza

başlar. El, gönlün aynasıdır. Namaz sonrası dua esnasında eller yüze paralel olarak uzatılır ve gönül gözüyle Allah'a dua edilir. Böylece, gönlün aynası olarak ifade edilen avuç içleri sayesinde Allah'a yönelinir.

Tasavvuf ehli, belli bir eğitimden başarı ile geçen müritlere "El verir". Bunun anlamı ise o müridi, bundan sonraki tasavvuf hayatında yetkin kılmaktır.

Ekmek: Sürdürülen yaşamın temel gıdası olup bedenin simgesidir. Allah'ın insanoğluna sunduğu en temel nimettir. Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanlar için "ekmek" büyük bir kutsallık taşır.

Hz. Musa, Yahudileri Mısır'dan (Firavun'un zulmünden) çıkarıp özgürlüğe kavuşturduğu için (bir anlamda nimete kavuşturması) ekmek kutsallaştırılmıştır. Yahudilerin "mayasız ekmek" bayramı Mısır'dan çıkış olayını sembolize eder. Yahudiler et ve süt ürünlerini birlikte yememeye özen gösterir.

Hıristiyanlıkta ise, bereketi temsil eden ekmek, Hz. İsa'nın bir mucizesinde örnek olmuştur. Şöyle ki, Hz. İsa üç ekmek ve beş balık ile beş bin kişiyi doyurmuştur. Ekmek, Hz. İsa'nın bedenini simgeler, bu nedenle Katolikler ve Ortodokslar günün belli saatlerinde bir parça ekmek yerler.

İslamiyet'te ise ekmek en büyük nimettir. Asla yere atılamaz ve üzerine basılamaz. Müslümanlar arasında yapılan en büyük yeminlerden biri "ekmek çarpsın" şeklindedir.

Anadolu'nun imparatorluk kurmuş halklarından biri olan Hititler için de ekmek çok önemliydi. Bir Hititlinin cenaze töreninde ölüyü taşıyan aracın yanlarına ekmekler konurdu. Cenaze gömüldükten sonra da mezarın başına bir parça ekmek bırakılması süreklilik arz eden önemli bir gelenekti. Bugün hâlen Anadolu'nun kimi yerlerinde cenaze törenleri sırasında ekmek objesinin Hititlerdeki kullanım şekline benzer bir yeri vardır.

Ağaç: Geçmişten günümüze süregelen parlak Anadolu tarihinin binlerce yıllık geleneğinde ağaç sürekli kült aracı olarak görülmüştür. Ağaçlar türlerine göre farklı biçimlerde sembolleştirilmişlerdir. Çınar, Defne, Dut, Badem, Meşe, Kavak ve Selvi gibi ağaç türleri çok çeşitli manalarda karşımıza çıkarlar.

Hayat Ağacı: Kült objesi adı altındaki en önemli ağaç "Hayat Ağacı" olarak karşımıza çıkar. Selçuklu ve Osmanlı mimarisinde ve halı desenlerinde çok kullanılan bu motif 7-9 katmanlı olarak ele alınır. Bu sayılar göğün katları olup, ölülerin ruhları bu katlara tırmanarak cennete gider.

Hayat ağacı, Hıristiyan ikonografisinde hep kullanılmıştır. Ağacın her bir yaprağında bir aziz ve azizenin resmi hale içerisinde gösterilir.

Zeytin Ağacı: Barış, bereket ve gücün sembolüdür. Nuh'un gemisinden kara olup olmadığını anlamak için gönderilen üçüncü hayvan olan güvercin, ağzında zeytin dalı ile geri gelmiştir. Bu nedenle zeytin, günümüzde barışı ifade eder.

Yunan mitolojisinde, Atina halkı için zeytini yarattığına inanılan Tanrıça Athena, aynı zamanda şehre kendi adını vermiştir.

Çam: Anadolu insanına göre çam, Tanrıça Kybele'nin sevgilisi olan Attis'in öldükten sonra dönüştüğü biçimdir. Tanrıça Kybele adına yapılan törenlerde, bakire olan tanrıçalarına sadık kalacaklarına yemin eden tapınak rahipleri cinsel organlarını kesip çam ağacının dibine gömerlerdi. Böylece, hem toprak döllenmiş olurdu hem de tanrıçaya olan özel borçlarını ödemiş olurlardı.

Büyük bir şölen düzenlenerek yapılan bu iğdiş işlemi bir anlamda bayramdı. Yılda bir kez mayıs ayında yapılırdı ve yapıldığı gün yeni yılın başlangıcı sayılırdı.

Palmiye: Savaş kazandıran ağaçtır. Antik çağda Arena ve tiyatrolarda yapılan gladyatör dövüşleri sonunda, kazanan gladyatöre palmiye yaprağı verilirdi.

Hz. İsa Kudüs'e girerken, palmiye ağaçları yere kadar eğilerek ona secde etmişlerdi. Bu nedenle "Cennet Ağacı" olarak bilinir.

Badem: Sakarya Nehri'nin su perisi Nana'nın sembolüdür. Nana, badem ağaçlarının süslediği Sakarya (sargaros) Irmağı'nda yüzerken bir bademi dalından koparıp kabuğunu soyar. Nana, bembeyaz olan vücudu üzerine, içi bembeyaz olan bademi koyar. Badem, Nana'nın vücudunda eriyerek yok olur. Bu olay ile olağanüstü bir şekilde hamile kalan Nana, Attis'i doğurur. Bu Attis, daha sonraları Kybele'nin sevgilisi olacak ve ölümü üzerine de çam ağacına dönüşecektir.

Hz. İsa'nın simgelerinden biri de bademdir. Hz. İsa'nın resimlerinde onu badem şeklindeki çerçevelerin içinde görürüz. Sebebi, Nana'nın oğlu Attis gibi Hz. İsa'nın da olağanüstü bir olayla doğmuş olmasıdır.

Bademin dışı olan kahverengi kısmı Meryem'i, içi yani beyaz olan kısmı ise Hz. İsa'yı temsil eder.

Bugün Anadolu'da çocuk sahibi olamayan kısır kadınlar bu efsane nedeniyle badem ağacının altında sabaha kadar uyurlar.

Bademin dışı tasavvufta sık sık kullanılan şeriat, içi ise hakikattir.

Gül: Hz. İsa'nın çarmıhta kaldığı süre içerisinde aldığı yara izlerini sembolize eder. Gül, İngilizce "Rose" olarak yazılır. Rose'un Latincesi "Rosa"dır. Rosa'nın harflerinin sayısal değeri 365'tir. (R= 200, O= 90, S= 75) Rosa, yani gül bir yılın gün sayısının ifadesi olarak algılanır. Bütün sene 365 gün olup Hz. İsa'yı simgeler. Rosa'daki "A" harfi ise sayısal olarak değersizdir. Çünkü, "A" ilk harftir ve başlangıcı ifade eder.

Hz. Muhammed'in sembollerinden biri de gül'dür. Hz. Muhammed, terlediği zaman orada bulunanlar hiç rahatsız olmazlar, bilakis bu durumdan memnun olurlarmış; çünkü, Hz. Muhammed'in teri gül kokarmış. Bu nedenle Müslümanlar için önemli olan mevlit ve kandil gibi dinî günlerde gelen misafirlere gülsuyu ikram edilir.

Gülün üç boğumdan oluşan 18 adet yaprağı vardır. Birinci boğumda beş yaprak (İslam'ın beş şartı), ikinci boğumda altı yaprak (İmanın altı şartı), üçüncü boğumda yedi yaprak (Fatiha suresi yedi ayettir) vardır.

Bu nedenle Hz. Mevlâna, Mesnevi adlı eserinin ilk 18 beytini bizzat kendi el yazısı ile yazmıştır.

Yüzü gül gibi olan Allah dostlarından bazıları "Gül Baba" olarak anılmıştır. Gül Baba isimli üç kişiden biri şu an Galatasaray Lisesi'nin bahçesinde, diğeri Macaristan'da, sonuncusu ise Ankara'dadır.

Divan edebiyatının olağanüstü beyitlerinde "gül" motifi sürekli işlenmiştir. Bu beyitlerde, genellikle gül ile beraber bülbülü de görürüz.

Niçin Bülbül figân eyler, bahar eyyâmıdır şimdi
Açılmış gonceler güller, mesâr eyyâmıdır şimdi

Bülbülün güle olan aşkı Doğu edebiyatında sürekli konu edilmiştir.

Senden bilirim yok bana bir fâide ey gül
Gül yağını eller sürünür, çatlasa bülbül...

Bakî, Nefî, Nedîm gibi ünlü Divan edebiyatı şairleri gibi Fuzûli de gülü aşağıdaki beyitte en güzel şekliyle ifade etmiştir.

Esdi nesîm-i nev-bahar, açıldı güller sudh-dem
Açsın bizim de gönlümüz, sakî meded, sun câm-ı Cem

İslam edebiyatında görülen "Gül-Bülbül" uyumu ne denli meşhursa gizli Hıristiyan tarikatlarında da "Gül-Haç" kardeşliği meşhurdur.

Gül, en çok sevilenin simgesidir aşkın. Çünkü Aphrodite'in sevgilisi Adonis, Artemis tarafından öldürülünce Adonis'in bedeninden akan kanlar ile beslenen çalılardan beyaz güller biter. Sevgilisinin durumunu gören tanrıça ona yardıma koşarken, ayağına bir diken batar ve bu yaradan akan kanlar o beyaz gülleri kırmızıya boyar. İşte o günden beri kırmızı gül, temiz ve saf sevginin bir ifadesi olmuştur.

Hayvan Motifleri

Boğa: Bolluk, güç ve bereketin simgesi. Döllenme ve kuvvet olarak erkeklik gücünü simgesidir. Dişi olan toprağın sürülmesinde insanoğlunun tek yardımcısı boğa olmuştur.

Boğa, tanrılara kurban olarak sunulan hayvanların başında gelir. Boğa kanı, tanrıların içkisidir. Hitit, Yunan, Roma, Sami kavimleri hep onu kutsal saymışlardır.

Boğa, dört İncil yazarından biri olan Matta'nın sembol hayvanıdır. Boğanın boynuzları da bereketi sembolize eder. Eski Yunan ve Roma kültüründe meyvelerle dolu tabakların ortasında sürekli boğa boynuzları görülür. Meyvelerden birkaç tanesi boynuzlara geçirilir ve tabağın ortasına konulur.

İstanbul'un Haliç kıyıları Batılılarca "Altın Boynuz" olarak adlandırılır. Haliç'in tüm kıyıları yakın bir zamana kadar meyve ağaçları ile doluymuş. Batılıların buraya "Altın Boynuz" demelerinin sebebi, Haliç'in coğrafi şeklinin bir boynuza benzemesi ve kıyılarında bolca olan meyve bahçelerindir.

Boğa, Mithra dininin en önemli kült hayvanıydı. Boğa kanı içilerek ayinler düzenlenirdi. Mağaralarda kurban edilen boğalar sonsuz gücü temsil ediyordu.

Ünlü Anadolu Kralı Mitridates her gün boğa kanı içerek vücudunu olası zehirlere karşı dirençli kılıyordu.

Yılan: Hz. Âdem'den beri süre gelen bildik olay sonucu lanetli ve kötü kabul edilir. Ancak Yunan mitolojisi ile yılanın kaderi birden bire değişir. Yunan çoktanrılı dininde yılanı sağlık tanrısının ve sağlık evinin sembolü olarak görürüz. Sürekli deri değiştiren yılan, o dönem insanlarınca ölümsüz olarak sembolize edilir. Sağlık tanrısı Asklepion'un, sonraları da tıbbın simgesi yılan olarak karşımıza çıkar.

M.Ö. 4. yüzyılda dünyanın en meşhur sağlık evi ve hekimleri Bergama'da bulunuyordu. Lakin bu denli meşhur olan bu hekim rahipler, ölümcül hastaları kabul etmiyorlardı. Tapınağın ve sağlık ocağının rahipleri, sadece tedavi edebilecekleri hastaları kabul ediyorlardı ki, herhangi bir ölüm olayı ile karşı karşıya kalmasınlar. Çünkü tapınak çok ünlüydü ve orada kimse ölmemeliydi. Rahipler bu konuda çok titiz davranıyorlardı. Öyle ya, hastalardan biri tapınaktaki sağlık evinde ölürse halkın Asklepion'a (sağlık tanrısı) olan güveni sarsılabilirdi. Daha da önemlisi kendi prestijleri yok olurdu. Rahipler sahip oldukları imtiyaz ve zenginliği riske edemezlerdi.

Anlatıldığı zamanda yaşayan insanın inandığına göre; ölümcül bir hasta Bergama'daki bu sağlık evine gelir. Rahipler bu hastayı uygun bir dille geri çevirirler. Acılarına dayanamayan hasta, geri dönerken bir çeşmenin başında bitkin bir şekilde yere yığılır ve aniden bir yılanın sürünerek kendisine doğru geldiğini görür. Yılan zehrini çeşmenin suyuna boşaltır. Hasta ise elindeki tas ile yılanın zehrini boşalttığı çeşmenin suyundan içerek intihar etmek ister. Birkaç saat sonra hasta kendine gelir ve artık ağrıları kalmamıştır.

İşte bu öyküden sonra yılan, tıbbın sembolü olur. Bergama kaynaklı bir inanç sembolü. Günümüzde de tıbbın ve eczacılığın sembolü bir asaya sarılı yılandır. Burada asa, hekimi temsil eder. Hekimin kendisi ne kadar hasta olursa olsun elindeki asasına dayanarak hastasına gitmek zorundadır.

Yunan mitolojisinin Anadolu kökenli tanrısı Herakles'in (Herkül) doğar doğmaz iki yılanı boğarak öldürmesinde bir mücadele vardır. Yılan burada ölümsüz ve kötü olanı, Herakles ise ölümlü ve iyi olanı temsil eder. Kötü ne kadar güçlü olursa olsun iyilik, güçsüz de olsa sonuçta kazanır.

Yılan, Anadolu'nun Tûr-Abdin bölgesinde saygı görür. Mardin ve Nusaybin bölgesinde ise en güçlü pozisyonuna gelir. Şahmaran, "Yılanların Şahı" kültü ile karşımıza çıkar.

Aziz George, sürekli elindeki mızrakla bir yılanla mücadele eder. Bu iyi ve güçlü olan ile kötü ve zayıf olanın mücadelesidir.

Yılana saygı duyan Yezidiler ise mavi renkli giysi giymeyi haram kabul eder.

Aslan: Yeryüzünün dört kutsal hayvanından biridir. Korku salan bir niteliği vardır. Bu nedenle güç kuvvet olarak simgelenir.

Hitit başkenti Hattuşaş'ın kapılarından birinde dev aslan heykelleri vardır. Aslanlar, şehir surlarının dışına bakar şekilde yerleştirilmişlerdir. Maksat, istilacı güçlere gözdağı vermektir.

Aslan, Selçuklu bayraklarına da simge olmuştur. Güç ve kuvvet aslan ile şekillendirilir. Selçuklu sultanlarının adı Kılıçaslan, Alpaslan gibi hep içinde aslan geçen isimlerden oluşur.

Yahudi peygamberi olarak bilinen Hz. Daniel, aslanlı bir kuyuya atılır ama aslanlar ona zarar vermezler.

Dört İncil yazarından biri olan Markos'un simgesi de aslandı. Türk dünyasının önemli âlimlerinden olan Hoca Ahmet Yesevi'nin hocası Aslan Baba olarak bilinir.

Hz. Muhammed'in damadı ve amcasının oğlu Hz. Ali'nin sıfatlarından biri "Allah'ın Aslanı"dır. Hacı Bektaş-ı Velî dergâhındaki ikinci avluda bulunan aslanlı çeşme Hz. Ali'yi simgeler.

Kartal: Gökyüzünün kralı olan kuştur. Birden fazla imparatorluk için simge olmuş bir hayvandır. Hitit, Roma ve Selçuklu imparatorlukları istikbali göklerde aramışlardı. Çünkü, çift başlı kartalı simge olarak kullanmışlardır. Aslında Hitit, Selçuklu ve Bizans çift başlı kartalı Roma ise tek başlı kartalı sembol olarak kullanır.

Kartal'ın en güçlü özelliklerinden biri gözünü kırpmadan güneşe bakabilmesidir. Kartal bu özelliği ile kolay avlanabilir. Avlamayı en çok sevdiği hayvan yılandır. Yılanın baş düşmanı kartal kötü olan her şeyin de düşmanı sayılır.

Tek başlı kartal, Kommangene Krallığı'nda da semboldür. Nemrut Dağı'nın zirvesindeki tanrı heykellerinin sağında ve solunda konuşlandırılan kartal, aslanla beraber oturur vaziyette gösterilmiştir. Yerlerin hâkimi aslan ile göklerin hâkimi kartal bu platformda eşittirler.

Çift başlı kartal ise, gücün ve kuvvetin daha da arttırılmış şeklini ifade eder. Çift başlı kartalı önceleri Hitit İmparatorluğu sonra ise sırasıyla Gazneliler, Selçuklular ve Bizans sembolize etmiştir. Kartalın bu çift başlı şekli, doğudan veya batıdan gelebilecek olan tehlikelere karşı uyanık oluşu belirtir.

İncil yazarlarından, Luka'nın sembolü kartaldır. Türk geleneklerinde gökyüzünün hâkim kuşlarına saygı büyüktür.

Kartal, şahin, doğan gibi yırtıcı ve güçlü kuş isimleri Türklerde erkek çocuklara sıkça verilen isimlerdir. Arapların kul-

landığı beş başlı kartal motifi ise, İslam'ın beş şartını ifade eder.

Güvercin: Tanrıça Aphrodite'in sembol hayvanıdır. Aşk tanrıçasını beyaz güvercin sembolize eder. Güvercin hiç çekinmeden her yerde kur yapabilen bir hayvandır. Bu nedenle aşk tanrıçasının kuşu olarak bilinir.

Semavi dinlerde kutsal kabul edilen tek ortak hayvandır diyebiliriz. Kutsal ruh, Hz. İsa'nın vaftiz anında, İsa'nın başına güvercin şeklinde inmişti. Müslümanlarda, bir mümin din uğruna verdiği mücadelede hayatını kaybederse onun temiz ruhunu güvercin temsil eder. Bu nedenle cami avlularında daima güvercin yuvaları yapılmıştır. Musevilerde ise Nuh peygamberin bilinen öyküsünden dolayı güvercin kutsal sayılır.

Horoz: Anadolu'da en çok saygınlığı olan hayvanlardandır. Gün doğumunu haber veren bir hayvan olduğu için güneşle akraba olduğuna inanılmıştır. Güneşe karşı günde üç defa namaz kılan Yezidilerde horoz kesilmez. Kutsal bir hayvandır. Ay tanrıçası Artemis ile güneş tanrısı Apollon'un ortak simgesel hayvanıdır.

Leto bu ikizleri doğururken horoz bu doğuma şahitlik eder. Bu nedenle Artemis ve Apollon adına horoz kesilemezdi.

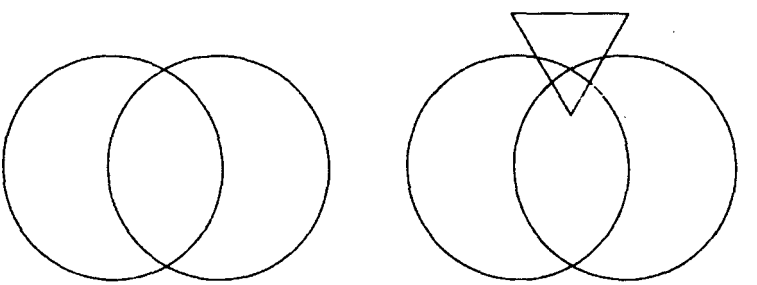
Horoz, Hz. İsa'nın bir kehanetinde de yer almıştır. Hz. İsa, yargılanmaya götürülürken havarilerinden Petrus, Hz. İsa'ya sonsuza kadar sürecek olan bağlılığını ifade eder. Hz. İsa ise; "Çekil karşımdan şeytan, horoz ötmeden önce sen beni üç kez inkâr edeceksin," der. Petrus, ne olduğunu o an anlayamaz. Hz. İsa yargılanırken Romalı askerler Petrus'u tanırlar. Petrus'a İsa'yı tanıyıp tanımadıklarını sorarlar. Petrus bir an İsa ile göz göze gelir ve İsa'yı tanımadığını söyler. Petrus, askerlerin ısrarlı soruları karşısında İsa'yı iki defa daha inkâr eder. Ve o an horoz öter. Petrus, Hz. İsa'nın kendisiyle ilgili kehanetini hatırlar ve ağlamaya başlar. Bu olay ile horoz, ha-

ber veren bir kutsallık ile donatılır. Kiliselerin kubbelerinde horoz figürünün bulunmasının sebebi, Hz. İsa ile Petrus arasında geçen bu olaya dayandırılır.

Balık: Hıristiyan dininde balık, müminlerin sembolüdür. Hz. İsa, kötülük denizinde balık avlayan bir balıkçıdır. Onun avladığı balıklar, müminleri olacaktır. Ölümünden sonraki üçüncü günde dirilen İsa, havarilerine balık vermiştir.

Hz. İbrahim'in ateşe atıldığı yerdeki yanan odunlar birer balık olmuştu. Urfa halkı bu balıklara yüzyıllardır saygı gösterir.

Vesica Piscis: Anadolu'daki kiliselerde bu şekle sık sık rastlarız. Birbiri içine geçmiş bu iki daire Vesica Piscis olarak bilinir.

Hıristiyan dünyası için Baba-Oğul-Kutsal Ruh üçlemesinden sonraki en güçlü üçleme Baba-Oğul ve müminler üçlemesidir. Vesica Piscis'in birinci dairesi Baba olup kâinatın hâkimiyetini ifade eder. İkinci daire Oğul (Hz. İsa) olup yeryüzündeki hâkimiyeti belirtir. Her iki daire sonsuz hâkimiyettir. Baba (Tanrı) gökyüzünde, oğul (İsa) yeryüzünde sonsuza kadar hâkim olacaklardır.

Birbiri içine geçmiş bu dairelerin ortasından ise ebedi refaha kavuşacak olan müminler doğar. İkinci şekle bakıldığında ise balık motifi (iktus) ile karşılaşırız. Çünkü, balık inananların sembolüdür.

Leylek: Leylek, mitolojide doğacak çocukları simgeler. Mitolojiye göre yaşamın oluştuğu kuyuya inerek bebekleri oradan çıkarabilecek tek kuştur leylektir. Leyleğin gövdesinde iki renk vardır: Beyaz ve siyah. Beyaz gün ışığı, erkek yani güneştir. Siyah ise karanlıktır, gecedir, dişi yani ay'dır. Bu anlamda leylek iki cinsiyeti sembolize eden bir kuştur. Anadolu'nun en meşhur ikizleri olan Tanrı Apollon (güneş) ve Tanrıça Artemis (ay) leyleğin üzerinde bulunan bu iki rengi ifade ederler.

V. BÖLÜM

HZ. MUHAMMED VE MÜSLÜMANLIK

Allah Katındaki Son Din

Allah, son peygamberim dediği Hz. Muhammed'e Kur'an-ı Kerim'i Cebrail melek vasıtasıyla yirmi üç yılda ayetler şeklinde indirmiştir. İslamiyet'i ve onun inananları olan Müslümanları, Hz. Muhammed'in hayatı ile başlayarak ele almak gerekir. Allah, daha önceki tüm peygamberleriyle söylediğinin bir ölçüde aynısını, bir ölçüde de daha geniş kapsamlı olan öğüt ve uyarılarını Kur'an-ı Kerim'le sonlandırmıştır. Hz. Muhammed'e son peygamberim, Kur'an-ı Kerim'e de son kitabım demiştir.

Hz. Muhammed'in ölümünden sonra Müslümanlar arasında anlaşmazlıklar başlamıştır. Bu anlaşmazlıklar yüzyıllarca devam ederek günümüze kadar ulaşmıştır. Bir tek kelimesi bile değişmeden orijinalliğini koruyan Kur'an-ı Kerim'e rağmen, yozlaşmalar Müslümanlar arasında hep var olmuştur. Müslümanlar, daha Hz. Muhammed'in ölümünden kısa bir zaman sonra gruplara ayrılarak siyasi, politik ve ekonomik sebeplerle İslamiyet'i yaşam tarzları hâline getirememişlerdir. Maalesef şunu söyleyebiliriz ki kendine Müslüman diyen birçok insan İslamiyet'in esaslarını tam olarak bilmemektedir. Mezhepler, tarikatlar, şeyhler, babalar, dedeler ortasında kimin en doğruya en yakın olduğunu karıştırır olmuşuz. Din, siyasete alet edilince gerçek tebliğden uzaklaşılmıştır.

Bu bölüme Hz. Muhammed'in hayatını ve İslamiyet'in çıkışını kısaca anlatarak başlayacağız. Daha sonra ilk dört halife dönemi ve mezheplerle konuyu derinleştirirken objektif olarak eleştirel yaklaşımlarda da bulunacağız.

Hz. Musa'nın Tevrat'ı ve Hz. İsa'nın İncil'i zaman içerisinde din adamları ile tahribata uğramıştır. Eğer Tevrat tahribata uğramasaydı, Allah'ın Tevrat içerisinde insanlara sunduğu İslam dini bozulmayacaktı. Bu bozulmanın ardından Allah, Hz. İsa'yı peygamber olarak görevlendirip bu sefer İncil içerisinde yer alan İslam'ı yeniden insanlara sundu. Fakat insanoğlu İncil'i, dolayısıyla İslam'ı algılayamayarak yeniden bozdu. Ardından Allah, daha önce defalarca sunduğu ve adı İslam olan dinini, Hz. Muhammed aracılığı ile son kez insanoğluna bildirdi. Son kitap olan Kur'an-ı Kerim'i kendi koruması altında aldı. İnsanoğlunun daha önce sahip çıkamadığı İslam, Tevrat ve İncil'de anlatılan din idi. Allah, bu kez İslam dinini, Kur'an-ı Kerim adlı son kitabında Hz. Muhammed aracılığı ile son kez insanlara tebliğ etti.

Allah, İslam dininin Kur'an-ı Kerim ile birlikte bozulamayacağını kesin olarak bildirir. Kur'an-ı Kerim ve İslam dini Hz. Muhammed'den bugüne kadar bozulmamıştır, ancak uygulama ve anlayışlarda meydana çıkan anlaşmazlıklar neticesinde İslam dininin içerisine hurafeler, batıl inanışlar, yalan ve gerçek dışı âdetler sokulmuştur. Sahte ya da bilgisiz din adamları (bildik sebepler neticesinde), İslam dinini siyasi ve ekonomik hedeflerine alet etmişlerdir. Şu an İslam dini ve Kur'an-ı Kerim sahih (doğru) olup, bir kelimesi bile değişmemiştir. Ancak, Müslümanların birçoğu, İslam dinini gereği gibi tanımıyor ve yaşayamıyor.

Bu bölümde elimizden geldiğince İslam'ı gerçek hâliyle anlatmaya çalışırken, eleştirilerimizi de dile getireceğiz.

Arap Halkı ve Anavatanları

Tevrat kaynaklı bilgilere göre, Nuh peygamberin Ham, Sam ve Yasef isimli üç oğlu vardı. Araplar, kendi atalarının Nuh'un oğlu Sam'ın soyundan geldiğine inanır. Araplarla birlikte o bölgede yaşayan diğer uluslar da aynı kanaatte olduklarından topluca tüm bu coğrafya da yaşayan insanlar "Sami Ulusları" adı ile bilinirler.

Binlerce yıl önce (buzul çağından sonra) bugünkü Arabistan'ın çöl ve kurak arazilerinin yerinde ormanlık ve sulak bir coğrafyanın olduğunu jeoloji bilimi kanıtlamıştır. Buzul çağından sonra yavaş yavaş kuraklaşmaya başlayan Arabistan topraklarından çok büyük kitleler hâlinde göçler olmuştur. Doğuya doğru dalga dalga göç eden bu Sami halkları Mısır, Habeşistan, Suriye, Irak gibi günümüz coğrafyalarına yerleşmeye başlamışlardır.

Büyük kitleler hâlinde göç eden bu gruplar ulaştıkları bölgelerin yerli etnik halklarını kontrolleri altına almışlar ve doğudaki bu elverişli topraklarda siyasi birlik kurarak Asur, Arami, Babil gibi imparatorluklar ve medeniyetler yaratabilmişlerdi.

Sonuçta Sami uluslarının bir kolu olan Arapların Arabistan'dan çıkıp Mezopotamya'ya kadar yayılmalarının sebebi coğrafi koşullardır. Buzul çağı öncesi verimli topraklarda yaşayan bu Sami halkı, büyük göç sonrası gruplara ayrılarak farklı siyasi birlikler içerisinde değişik devletler kurmuşlardır. Bu nedenle Arap, Yahudi, Akad, Babil, Mısır devletleri topluca Sami ulusları olarak bilinir. Sami ulusları Arapça, Aramice, Süryanice, İbranice ve Fenike dillerini ayrı ayrı uluslar hâlinde konuşarak farklı bölgelerde yeni vatanlarını kurmuşlardır.

Genellikle Arapların tarihi iki döneme ayrılır. "Cahiliye Devri" ve Hz. Muhammed ile başlayan "İslam Devri".

Hz. Muhammed öncesi Arap halkının geçmişini tamamen "Cahiliye Devri" olarak adlandırmak haksızlıktır. Kitaplarda "Cahiliye Devri" diye adlandırılan devir M.Ö. 5. yüzyıldan Hz. Muhammed'e kadar olan zaman aralığını kapsar. Buzul çağının başlaması ile göç eden birçok Sami halkı, gittikleri yerlere (başta Mezopotamya olmak üzere) medeniyetlerini taşımışlar ve daha da geliştirmişlerdir. Bu göç grupları, siyasi anlamda farklı devletler oluştursalar da dil ve din başta olmak üzere etnik olarak aynı kökten geldiklerinden, oluşturdukları medeniyet ve imparatorluklar onları ana yurtta bıraktıkları akrabalarından farklı kılmıştır.

Buzul çağı sonrası çölleşen yurtlarını terk etmeyen bir grup Sami halkı, Hz. Muhammed öncesi "Cahiliye Dönemi"nin muhatabıdır. Tüm Arap halkını bu döneme sokamayız. Ana yurtlarını terk etmeyen bu grup, zaman içerisinde parçalanarak birçok farklı kabileye ayrılır. Yaşadıkları arazinin artık çok az olan verimli topraklarına ve sulak bölgelerine sahip olmak amacıyla birbirleriyle mücadele etmekten başka bir şey yapmayan bu kabileler, tam bir cehaletin içerisine girerler.

Tüm yaşamları birbirleri ile yaptıkları mücadele ve savaşlarla geçer. Sonuçta, sosyal ve ahlaki bir çöküntü içersinde olarak iyice fakirleşirler. Cahiliye devrini yüzyıllarca yaşamış olan bu Arap grubu, Hz. Muhammed'in peygamberliği ile yeniden medeniyete kavuşur. İslamiyet'in tüm Arap yarımadasından, Mezopotamya içlerine kadar olan yayılma süresince, birbirlerinden yüzyıllar önce ayrılmış olan bu Sami halklarının bazıları yeniden dinî anlamda bir birlik içerisine girerler.

Cahiliye Devrinde İnanç

Hicaz bölgesi olarak adlandırılan bölgenin inanç sistemi putperestlikti. Hz. Muhammed'in de doğup büyüdüğü bölge olan Hicaz ve orada yaşayan insanlara göre doğaya cinler hâ-

kimdi. Bu cinlere tanrının kızları diyorlardı. Cinler, iyilik ve kötülük yapabilen görünmez varlıklar olduklarından onlarla iyi geçinmek ve onlara tapmak gerekliydi. Hicaz halkı ve tüm Sami halkları; ağaçları, su kaynaklarını, mağaraları cinlerin evi olarak bilirlerdi. Bu yerlerde dolaşmak hiç güvenli değildi. Hemen hemen her kabilenin birkaç koruyucu cini vardı. Bu koruyucu cinler adına putlar yapmışlardı. Bir anlamda tapınımları, putların içinde yaşayan ve putların içini mesken tutan cinlereydi. Kabileler hem kendi cinlerinin içinde yaşadığı puta tapar, hem de başka kabilenin putlarına saygı duyarlardı.

Araplar, Hz. İbrahim ile tek tanrı inanışına girmişlerdir. Hz. İbrahim oğlu İsmail ile beraber Kâbe'yi inşa eder. Kâbe'yi kutsal kabul eden bölge halkları, zaman içinde sapkınlığa düşerek putlara tapınmaya başlarlar. O dönemlerde Mekke'ye gelip Kâbe'yi ziyaret edenler oradan ayrılırken yanlarında hatıra olarak bir taş parçası götürüyorlardı. Gittikleri yerde de Kâbe'nin çevresini dolaştıkları gibi bu taşın çevresini dolaşıyorlardı.

Kabileler yüzlerce puta sahipti. Ve bu putlar Kâbe'nin içini doldurmuştu. En kutsal yer Kâbe idi. Kâbe, Hz. İbrahim'in tebliğ ettiği tek tanrı inancının en kutsal mekânıdır. Kâbe'yi tavaf etmek tek tanrı inancının gereği olarak belirtilmiştir. Fakat sonradan putlarla doldurulmuş olan Kâbe, Hz. Muhammed tara fından putlardan arındırılır. Hicaz halkı ve tüm kabileler için Kâbe, ticaret anlamında büyük öneme sahipti. Mekke'de ticarete hâkim olmak için büyük mücadeleler veriliyordu.

Cahiliye çağında, yıl içindeki bazı zamanlarda sebep ne olursa olsun savaş yasaktı.

"Haram ayları" olarak adlandırılan bu hac mevsiminde çevrede panayırlar kurulurdu. Şehir ticaret hayatının idaresi, büyük oranda Kureyş kabilesine aitti. Araplar yılın dört ayı kendi işleriyle uğraşırlardı. Bu "Haram Ayları" içerisinde en

kutsal ay Muharrem ayı idi. Muharrem ayı, daha sonraları İslamiyet'in bir kolu olan Şii ekolü içerisinde de kutsal olacaktır.

Hem cahiliye dönemi hem de İslam döneminde Mekke şehrinin en önemli yeri Kâbe'dir. Kâbe, kare planlı olup, bu dört yön Şam, Irak, Yemen ve Hacerü'l Esved olarak adlandırılır. Kâbe'nin iç avlusu ise Mescid-i Haram olarak adlandırılır.

Cahiliye döneminde kimi Araplar çocuklarını hizmet etmeleri için Kâbe'ye adak olarak veriyorlardı. Aynı durum Kudüs'te bulunan Mescid-i Aksa için de geçerliydi. Bu işi özellikle fakir Araplar yaparlardı. Bu yolla hem çocuklarının hayatı kurtuluyor hem de kendilerine sosyal bir konum elde ediyorlardı.

Bir anlamda tapınaklara insan kurban edilmesi olayının hafifletilmiş şeklidir. İlk çağlarda toplumun en alt sınıfı olan köleleri kurban eden toplumlar, bu vahşi uygulamadan yavaş yavaş vazgeçerler. Bu defa, kutsal mekânlara kurban olarak değil de hizmetkâr olarak bir adak verilmelidir ve bunu yine toplumun en alt tabakası yapar.

Kâbe içerisinde Hacerü'l Esved adı ile bilinen bir gök taşı vardır. Bu taş, volkanik bazalt taşıdır. Doğal hâli ile koyu renkte bir taş olan Hacerü'l Esved, hacıların sürekli dokunmaları sonucu parlak bir hâle gelmiştir. 30 cm çapında olup yumurta şeklindedir. Hacerü'l Esved'in küçük bir parçası, Kanuni Sultan Süleyman'ın türbesinin kapısı üstündedir.

Cahiliye dönemi Arapları için, savaş ve kahramanlıktan başka hiçbir şey anlamlı değildir. Kadının hiçbir değeri yoktur. Genelde okur yazar olmayan halk, kabileler hâlinde ve bağımsız olarak yaşar.

"Kendiniz için arzu ettiğinizi
başka insanlar için de arzu ediniz."
Hz. Muhammed

İslamiyet'in Doğuşu

Hz. Muhammed 571 yılında Mekke'de doğmuştur. Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'in soyundan gelir. Hz. Muhammed, Kureyş kabilesinin Haşimoğulları koluna mensuptur. Dedesi Abdülmuttalib, Cürümlüler tarafından taş ile doldurulan Zemzem kuyusunun kaybolan yerini yeniden bularak zenginliğe kavuşur.

Rivayete göre Hz. Muhammed'in dedesi Abdülmuttalib, tanrılara verdiği bir söz üzerine oğullarından birini kurban edecektir. Bu kurban edilecek çocuk kura ile belirlenir. Kura Abdullah'a çıkar. Abdülmuttalib, oğlu Abdullah'ı kendi elleriyle tanrılara kurban edeceği anda, akrabalarının yoğun uyarıları neticesinde Abdullah'ın yerine 100 deveyi kurban eder.

Abdullah büyüdüğünde, Kureyş'in Zühre boyundan olan Amine'yle evlenir. 20 Nisan 571 günü doğum yapan Amine, Muhammed'i dünyaya getirir. Muhammed, henüz doğmadan kısa bir süre önce babası Abdullah ölür. Yeni doğan Muhammed ise, o dönem Arap toplumunun geleneği üzere yaylalarda oturan bir sütanneye verilir. Dört yaşına kadar sütannesi tarafından büyütülen Muhammed'in annesi de bu sıralarda ölür.

Abdülmuttalib, anne ve babasını kaybetmiş olan torunu Muhammed'i yanına alır. Muhammed dokuz yaşına geldiğinde bu kez dedesini kaybeder. Daha çok küçük yaşlarda en yakınlarını kısa aralıklarla kaybeden Muhammed, amcası Ebû Talib'in koruması altında büyür.

Hz. Muhammed'in yirmi beş yaşına kadar geçirdiği zaman hakkında pek fazla bilgimiz yoktur. Amcası Ebû Talib ile birlikte ticaret yaptığı ve çeşitli savaşlara katıldığı kısmen bilinmektedir. Çevresince dürüst ve güvenilir olarak bilinen Hz. Muhammed, ilk evliliğini o sıralar kırk yaşlarında bulunan ve dul olan Hatice ile yapar. Bu evlilikten altı çocuğu olur. Zengin bir kadın olan Hatice'yle evlendikten sonra, amcasının oğlu Ali'yi himayesine alır ve kölesi Zeyd'i de özgür bırakır. Hz. Muhammed kırk yaşlarına geldiğinde yavaş yavaş inzivaya çekilir. Özellikle haram aylarında Mekke yakınlarındaki Hira Dağı'nda bulunan bir mağaraya giderek yalnız kalır.

Hz. Muhammed inzivaya çekildiği günlerden birinde sessizlik içinde uyurken parlak bir ışık kümesinin etkisiyle uyanır. Kendine geldiğinde, *"Ya Muhammed! Ben Cebrail'im, sen de Allah'ın elçisi. Oku!"* diyen Cebrail'i karşısında bulur. Muhammed çok şaşkın bir hâlde; *"Ben okuma bilmem,"* deyince Cebrail, Muhammed'i kucaklayarak sıkıca sarar ve oku, kelimesini üç kez tekrarladıktan sonra, Hz. Muhammed de Cebrail ile birlikte Âlak suresinin ilk beş ayetini yineler.

Hz. Muhammed bu olay üzerine hemen evine döner. Olayı karısı Hatice'ye anlatır. Hatice'de hemen amcasının oğlu Varaka'yı çağırır. Her ikisi de Hz. Muhammed'e inanırlar ve böylece ilk kadın Müslüman Hatice, ilk erkek inanan ise Varaka olur (İlk erkek Müslüman Hz. Ali'dir. Varaka sadece inanmıştır.).

Bu ilk vahiy olayından sonraki birkaç ay yeni bir vahiy gelmez. Bu zaman aralığına "Fetret-i Vahiy" denir. Hz. Mu-

hammed'e Kur'an-ı Kerim 23 yılda indirilmiştir. Vahiyler şeklinde gelen Kur'an-ı Kerim sureleri 6666 ayettir.

Hz. Muhammed'e gelen vahiyler birkaç türlüydü:

1) İlk altı ay içerisinde gelen vahiyler Hz. Muhammed'e rüyasında aktarılır. Bu zaman içerisinde gelen tüm ayetler Hz. Muhammed'in kalbine doğdurulur.

2) Cebrail, insan kılığına bürünerek vahiyleri Hz. Muhammed'e iletir.

3) Şiddetli baş ağrıları çekmeye başladığı anda vahiyler Hz. Muhammed'in kalbine doğdurulur. Bu hâller geçince çok bitkin düşer.

Hz. Muhammed'e inanarak Müslüman olan ilk insanlar öncelikle kendi yakın çevresiydi. Hz. Hatice, Hz. Ali, kölesi Zeyd, Hz. Ebubekir ilk Müslümanlar olarak bilinir.

Hz. Muhammed'e daha sonraları inanan Hz. Ömer, başlangıçta azılı bir Müslüman düşmanı iken daha sonra İslamiyet'in en adaletli halifesi olur.

Hz. Muhammed, peygamberliğini Mekke halkına duyurmaya başlar. Başlangıçta Mekke'nin ileri gelenlerinin tepkisiyle karşılaşır. Bu tepkilerin şiddeti artınca Medine'ye göç eder (21 Eylül 622).

Hz. Muhammed Medine'de büyük bir coşkuyla karşılanır, Medineliler Hz. Muhammed'in kendi evlerinde kalması için âdeta yarışırlar. Hz. Muhammed Medinelilere seslenerek;

"Devem kimin evi önünde durursa, o evde misafir olacağım," der.

Devesi, Halid bin Zeyd'in (Eyüb Sultan) evinin önünde durur ve Hz. Muhammed yedi ay boyunca Halid'in evinde kalır.

Halid bin Zeyd, İstanbul kuşatmasında surların önünde şehit düşen ve bizim Eyüb Sultan olarak bildiğimiz sahabedir.

Hz. Muhammed ilk mescidi Medine'de yapar. Bu ilk mescidin kıblesi Kudüs'e yöneliktir. Birkaç ay sonra kıblenin Mekke'ye yöneltilmesi ile ilgili ayet gelir ve kıble yönü Kâbe'nin bulunduğu Mekke'ye çevrilir. Bu mescitte namaz, akşamları üç, öteki vakitlerde de ikişer rekât olarak kılınıyordu. Namaz rekâtlarının sayısı, Hz. Muhammed Miraç'a çıktığında kesinleşmiştir.

Hz. Muhammed'e Allah tarafından verilen mucizevi bir özellik vardı. Hz. Muhammed, diğer peygamberler gibi inanmayan insanlara değil, inanan insanlara mucizeler göstermiştir. Ayı ikiye bölmesi ve Miraç'a çıkması önemli mucizeleridir.

Hz. Muhammed'in Uhud, Bedir ve Hendek savaşlarını bizzat yönettiği bilinir. O, hem peygamber hem komutan hem de devlet başkanı olarak geçirdiği hayatını başarıyla tamamlayarak, Allah'ın ezelden beri var olan dini İslam'ı son kez insanlara tebliğ etmiştir.

Hz. Muhammed'in hayatı boyunca yaptığı reformları ve bazı önemli olayları kısaca anlattıktan sonra dört halife dönemine geçeceğiz.

Son Peygamberin Savaşları

Bedir Savaşı (15 Mart 624): Hz. Muhammed'in zaferiyle sonuçlanır. Mekkeli müşrikler ağır yenilgi alırlar. Bu savaşın en büyük sonucu Uhud Savaşı'nın çıkmasına sebep olmasıdır.

Uhud Savaşı (31 Mart 625): Savaşın galibi belli değildir.

Hendek Savaşı (31 Mart 627): Tabiat şartları ve Müslümanların kazdıkları hendek sonucu Müslümanlar tarafından savaşılmadan kazanılan bir savaştır. Savaştan birçok ganimet elde edilmiştir.

Bu üç önemli savaş haricinde Hz. Muhammed daha birçok irili ufaklı sefere katılarak ordunun başında bulunmuştur.

Şarap

Müslümanlar Medine'ye göçün dördüncü yılına kadar, yani yaklaşık on beş yıl boyunca şarap içmişlerdir. Ta ki şarap ve kumar Maide suresi ile yasaklanana kadar.

Hz. Muhammed'in Çocukları

Hz. Muhammed'in hayatı boyunca on üç eşi olmuştur. Bu eşlerinden Mısırlı cariyesi Mariye'den İbrahim isimli bir oğlu olur, fakat küçük yaşta vefat eder. Diğer altı çocuğunun annesi ilk eşi olan Hz. Hatice'dir. Kızları Zeynep, Rukiyye, Ümmü Gülsüm ve Fatıma'dır. Oğulları ise Kasım ve Tayyib'dir. Hz. Muhammed bu yedi çocuğundan kendisine en yakın olan Fatıma'yı çok severdi. Fatıma, Hz. Ali'nin eşi olup, Hz. Muhammed'in ölümünden kısa bir süre sonra vefat etmiştir.

Hz. Muhammed'in en karizmatik eşi Hz. Âişe'dir. Hz. Âişe "Ümmetin Anası" lakabı ile bilinir.

Kur'an-ı Kerim

Kur'an, Hz. Muhammed'in ölümünden yirmi bir gün öncesine kadar vahiy hâlinde gelerek yirmi üç yılda tamamlanan son ilahî kitaptır. Kur'an "Toplum" anlamına gelir. Peygambere her vahiy geldiğinde vahiy kâtipleri bu vahiyleri sıraya koyuyorlardı.

Sureler geliş sırasına göre değil, uzunluklarına göre en baştan sona doğru Hz. Muhammed'in dediği gibi sıralanmıştır. Peygamberin sağlığında, sahabeler bu vahiyleri ezberliyorlardı ve her Ramazan ayında okuyorlardı. Bu şekilde Kur'an-ı ezbere bilenler oldukça çoktu. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra kâtiplerden oluşan bir grup, bu vahiyleri toplamıştır.

Kur'an, ilk olarak Hz. Muhammed, ikinci olarak Hz. Ebubekir, son olarak da Hz. Osman zamanında toplanmıştır.

Hz. Osman zamanında birden fazla lehçeli Kur'an ayetleri fark edilince, Kureyş lehçesi temel kabul edilerek Kur'an tek lehçeli olarak yazılır ve diğer lehçelerde yazılmış olan Kur'an-ı Kerim'ler imha edilir.

Hadis

Hz. Muhammed'in sözlerini ve yaptığı işleri anlatır. Onun kişisel olarak yaptıklarını, tavsiyelerini uyarılarını içine alan ve İncil'den sonra gelen en önemli kaynaktır.

Hz. Muhammed'in bu söz ve davranışları Kur'an'ın yorumu sayılır. Ancak Hz. Muhammed'in söylemediği ve yapmadığı bazı söz ve olaylar zaman içerisinde ona aitmiş gibi gösterilince itilaflar doğmuştur. Doğruluğu kesin olan hadislere "sahih hadis", şüpheli olanlarına "zaif hadis", şüpheli olmakla beraber genel düşünceye uygunlukları bakımından doğru sayılanlarına "hasen hadis" denir.

Hz. Muhammed hayatta iken sahabeden on kişi cennetle müjdelenmiştir. Bunlar Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Said bin Vakkas, Abdurrahman bin Avf, Sad bin Zeyd, Zübeyr, Talha ve Ebû Ubeyde'dir.

Ezelden beri var olan ve Hz. Muhammed'den önceki peygamberlerin tebliğ ettiği İslam dini, son kez Hz. Muhammed ile insanlığa sunulmuştur. Allah, son peygamberinin yaşadığı çağa uygun olarak İslam'ı anlatması ve yayması için Hz. Muhammed'i peygamber kılmıştır.

İslam'ın temeli ibadettir. İslam, Hz. Muhammed'in dediği gibi, *"Kendiniz için arzu ettiğinizi başka insanlar için de arzu etmenizdir."*

İslamiyet çağdaş olmayı, bilimi, sanatı, modayı asla kınamamıştır. Aksine teşvik etmiştir. Hz. Muhammed'in tüm hayatına detaylı olarak bakıldığında o, büyük bir reformist olarak karşımıza çıkar. Hz. Muhammed, cahiliye Araplarına çağ at-

latmaya çalışırken, günümüzde bazı kimseler bizi Hz. Muhammed dönemi insanının yaşam şartlarına geri götürmeye çalışıyor. Unutulmamalıdır ki, Hz. Muhammed, döneminin tüm yeniliklerini desteklemiş ve geliştirilmesi yönünde emirler vermiştir.

Hz. Muhammed, İslamiyet'in ilk yıllarında daha yeni putperestlikten çıkan cahil halkın nezdinde resim ve heykel yapımını yasaklar. Hıristiyanların düştüğü hataya ilk Müslümanlar da düşmesinler diye zaruri olarak bu yasağı getirir; çünkü halk cahildir. Hz. Muhammed, insanların Müslümanlığı iyice sindirmelerini ve olgunlaşmalarını bekliyordu. Hz. Muhammed endişesinde haklıydı. Fakat artık günümüzde olgun Müslümanlar için, yapılan resim ve heykeller sadece birer sanat eseridir.

Hz. Muhammed'in yaptığını yapmak ve sözlerini anmak sünnettir. Ancak çağımızda, Hz. Muhammed gibi giyinmek ne sevaptır ne de sünnettir. Hz. Muhammed'in giyindiği gibi giyinmeyi sevap olarak görmek ve bunu başkalarına da empoze etmeye çalışmak cehalettir.

Hz. Muhammed hayatı boyunca bağnazlarla mücadele etmiştir. Kimse kimseyi inancında zorlayamaz ve ibadet, kişinin Allah'a karşı olan ödevidir. Kimse, kişi ile Allah arasına giremez.

Hz. Muhammed'in Veda Haccı (21 Şubat-15 Mart 632)

Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göç etmesinin üzerinden yaklaşık on yıl geçmiştir. Hz. Muhammed 632 yılında hacca gitmeye karar verir. Bu hac, onun son haccı olduğundan *Veda Haccı* olarak anılır. Bu hac için kırk bin kişilik bir kafile ile yola çıkılır.

Bu haccın asıl önemi, Peygamberin hac sırasında halka seslenerek söylediği hutbedir. Bu hutbesinde, cahiliye döne-

mine ait tüm âdetleri kaldırdığını ve Kur'an-ı Kerim'i getirdiğini anlatır...

"Gadir-i Hum" Olayı

Hz. Muhammed'in veda haccı dönüşünde meydana gelen bir olaydır. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra çeşitli gruplara ayrılan Müslümanlar arasında yüzyıllar boyu tartışılacak bir konunun geçtiği yer olduğundan aynı isimle anılır.

Hz. Muhammed, hac dönüş yolunda Gadir-i Hum denilen bir yerde tüm kafileyle mola verir. Ezan okunur ve namaz kılınır. Ardından Hz. Muhammed üç defa *"Allah'ım şahit ol!"* der.

Hz. Muhammed: *"Allah'tan başka ilah olmadığına Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna, Allah'ın kabirdekileri diriltece-ğine şahadet eder misiniz?"* der.

Topluluk: *"Evet, buna şahadet ederiz,"* der.

Daha sonra Hz. Muhammed, topluluğa dönerek özetle şu mesajı verir. *"Size iki şey bırakıyorum. Biri Allah'ın son kitabı olan Kur'an-ı Kerim; ona sıkıca sarılın. Diğeri ise soyum olan ailem; ona zarar vermeyin. Bu ikisinin önüne geçmeyin,"* der.

Hz. Muhammed konuşmasını çok önemli bir kişiyi işaret ederek sürdürür. Peygamber şöyle buyurur:

"Allah benim Mevlam, ben de müminlerin mevlasıyım. Ben kimin mevlası isem, Ali de onun mevlasıdır". Sonra sözlerine şöyle devam eder; *"Allah'ım Ali'yi mevla olarak kabul edene sen de Mevlalık et, ona düşman olana düşman ol!.. Burada bulunanlar bulunmayanlara duyursun..."*

Topluluk daha birbirinden ayrılmadan Cebrail şu ayeti getirir. *".... Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım ve size din olarak İslam'a razı oldum..."* (Mâide, 5).

Hz. Peygamber'in, Ali lehine bu iltifatları neticesinde herkes sıraya girip Hz. Ali'yi tebrik eder. Bunlar arasında Hz. Ebubekir, Hz. Osman, Hz. Ömer gibi sahabenin ileri gelenleri de vardır.

Bu hadiseye "Gadir-i Hum" hadisesi denir; Şii ve Sünni kaynaklarının birçoğunda doğrulanır. Bu olay ile, bir anlamda Hz. Muhammed'in kendisinden sonra Müslümanların lideri olarak Hz. Ali'yi gösterdiği iddia edilir.

İslamiyet, Hz. Muhammed'in ölümünden sonra gruplara ayrılır. Çünkü Hz. Muhammed'in istediği gibi Hz. Ali, kendisinden sonra halife olarak seçilmemiştir.

Hz. Muhammed'den sonra Müslümanlığın liderliğini Hz. Ebubekir üstlenir. Daha sonra sırasıyla Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali halife olurlar.

Yüzyılladır tartışılan konu ise, Hz. Ali'nin birinci halife olması gerekirken niçin olmadığıdır? Bugün, Şii ve Sünni kesim bu meselede bir neticeye varamamıştır. Bu son derece önemli tartışmayı dört halife dönemini ele aldığımızda detaylıca inceleyeceğiz.

Hz. Muhammed'in Hastalanması ve Ölümü

Hz. Muhammed, 632 yılının Mayıs ayında sıtmaya tutulur. Oldukça hastadır. Günlerce evde yatar. Hastalığının en şiddetli bir anında yanında bulunanlara seslenerek: *"Bana kalem kâğıt getirin, size bir vasiyetname yazayım, benden sonra şaşırmayacaksınız,"* der.

Odada bulunanlar arasında anlaşmazlık çıkar. Bir kısmı kâğıt kalem getirmeyelim çünkü Hz. Muhammed çok hasta, istemediği şeyleri elinde olmadan yazdırabilir der; bir kısmı da derhal verelim Allah'ın Resulü hata yapmaz diye düşünürler. Hz. Muhammed, hemen yanı başında gelişen bu tartışmadan

rahatsız olur ve odada bulunanları *"Peygamber katında tartışmak saygısızlıktır,"* diye uyarır.

Acaba Peygamber ne yazacaktı?

İşte bu soru, Şii ve Sünni gruplar için bir başka önemli tartışma konusu olur. Şiilere göre Hz. Muhammed, Hz. Ali'nin halife olmasını istediğini yazdıracaktı. Sünniler ise, Resulün o sırada ne yazdıracağı konusunda bir fikir yürütemiyorlar.

Hz. Muhammed daha sonra odasına çekilir ve 8 Haziran 632 Pazartesi günü vefat eder.

Hz. Muhammed'in cenazesini amcasının oğlu ve damadı Hz. Ali yıkar. Cenaze namazını önce Hz. Muhammed'in ailesi, sonra da sahabe sıraya girerek tek tek kılarlar. Bugünkü gibi toplu olarak cenaze namazı kılınmamıştır.

Hz. Muhammed'in mezarı şu an Mescid-i Nebevi'nin içindedir.

Hz. Ebubekir'in İlk Halife Seçilmesi ve Dört Halife Dönemi

Hz. Muhammed öldüğünde, Hz. Ebubekir cenazenin bulunduğu evdeydi. Hz. Ömer, bir haberci ile Hz. Ebubekir'i acele yanına çağırır. Ebubekir, Ömer'in yanına gider. Üçü birlikte Ebû Ubeyde'yi de yanlarına alarak hızlı bir şekilde Beni Saide gölgeliğine giderler. Çünkü Ensar'dan bir grup gizlice Hz. Muhammed'in yerine birini getirmek üzere toplanmışlardı.

Ebubekir ile Ebû Ubeyde arasında saatler süren tartışmalarda her ikisinin taraftarları arasındaki gerginlik zaman zaman kavga boyutuna kadar çıkar. Bu yoğun olaylar neticesinde, Hz. Ömer'in büyük desteği ile Hz. Ebubekir alelacele yapılan bir seçim ile ilk halife ilan edilir

Tüm bu hilafet tartışmaları hararetli bir şekilde yapılırken, orada en başta bulunması gereken Hz. Ali ise Hz. Muham-

med'in cenaze işleriyle ilgileniyordu. Hatırlanacağı üzere Hz. Muhammed, Hz. Ali'yi bir anlamda sözlü olarak vekil tayin etmişti.

İslam tarihinde Hulefay-ı Raşidin diye adlandırılan dönem Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin hilafet yıllarıdır.

Hz. Ebubekir'in halife seçilme şekli ile başlayan tartışmalar ileride daha da derinleşecek olan sorunların başlangıcı olur. Diğer halifelerin seçimleri de hep tartışma konusu olmuştur. Ancak en şiddetli hilafet mücadelesi Hz. Ali ile Muaviye arasında yaşanacaktır.

İslam din adamlarının bu hilafet meselesine bakışları farklılıklar içerir. Şii ve Anadolu Alevi-Bektaşi kesimi, Hz. Ali'nin ilk halife olması gerektiğini hadislere dayanarak iddia ederken, Sünni kesim ise Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali şeklinde cereyan etmiş olan sıralamayı doğru bulur.

Bu tartışmaların yapılmasını çok gereksiz ve yıkıcı buluyoruz. Kaldı ki Hz. Ali, birlik ve bütünlük bozulmasın diye kendisine Hz. Muhammed tarafından sözlü bir şekilde (Gadir-i Hum) verilen hilafetin mücadelesini Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman zamanında yapmamıştır.

Çünkü, kendisinden önce görevlendirilen Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman iyi niyetli ve kendisi gibi cennetle müjdelenen insanlardı. Hz. Ali, onlara destek olmuştur. Ancak Hz. Ali hilafet için sadece saltanat düşkünü biri olan Muaviye ile savaşmıştır.

Hz. Ebubekir

Allah'ın Resulü Hz. Muhammed'in kayınpederidir. Kızı Hz. Âişe, Hz. Muhammed ile evli olup, "Ümmetin Anası" diye anılır.

Hz. Ebubekir, ilk Müslüman olan insanlardan biri olup İslam dünyasında cömertliğin sembolü olarak bilinir. Hz. Ebubekir, tüm mal varlığını peygamberin hizmetine sunmuştur. Başlangıçta oldukça zengin olmasına rağmen Medine'ye göç sırasında çok az parası kalmıştır. Malının yarısını açıktan, diğer yarısını da gizli olarak İslam uğruna harcamıştır. Peygamberin sağlığında cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Hz. Muhammed'in rahatsız olduğu bir günde mescitte imamlık etmiştir. Hatta bir seferinde Hz. Muhammed, Ebubekir'in imam olduğu bir cemaatte onun arkasında namaz kılmıştır.

Hz. Ali'nin birinci halife seçilmesi gerektiğini yüzyıllardır dile getiren Şii kesime karşı Sünni kesim âlimleri, Hz. Ebubekir'in birinci halife olması gerektiğini şu izahlarla dile getirirler:

Eğer Hz. Ebubekir, Ebû Ensar'ın bir oldu bitti ile halife seçilmesine engel olmasaydı, devletin başına ehil olmayan biri gelecekti. O, Hz. Ömer'in yardımıyla Ebû Ensar'ı ikna ederek İslamiyet'in emin ellerde bulunmasını sağlamıştır. Hz. Ebubekir, alelacele yapılan tartışma ve seçimlerde Hz. Ali'nin bulunamayışını bir noksanlık olarak kabul eder ancak cenaze işlemleriyle uğraşan Hz. Ali'nin çağrılmasını olanaksız olarak niteler.

Sünni din adamlarının öne sürdüğü gerçek hadislerden birinde, Allah'ın Resulü: *"Ebubekir'inki hariç, Mescid'e açılan bütün kapıların kapatın..."*der.

Yine Hz. Muhammed: *"Bir sualiniz olursa ve beni bulamazsanız Ebubekir'e gidin,"* demişlerdir.

Hz. Ebubekir 632-634 yılları arasında sadece iki yıl devletin başında halife olarak görev yapar. Bu süre içerisindeki en önemli olay, Hz. Ali'nin ancak eşi Hz. Fatıma öldükten sonra Hz. Ebubekir'e biat etmesidir. Esasında Hz. Ali'nin Hz. Ebubekir ile bir sorunu yoktur. Hz. Fatıma'nın Ebubekir'e olan

kırgınlığı sonucu Hz. Ali, Hz. Ebubekir'in hilafetini Hz. Fatıma öldükten sonra tanımıştır.

Bir kısım sahabe Hz. Ali'ye gelerek, bir oldu bitti içerisinde gerçekleşen bu seçimin iptal edilmesini ve kendisinin hakkı olan hilafeti almasını isterler. Hz. Ali, peygamberin kendisini seçtiğini bildiğini ancak Ebubekir'in de bu görevi layıkıyla yapacağına inandığını söyler.

Acaba neden Hz. Peygamberin en sevgili çocuğu ve Hz. Ali'nin karısı olan Fatıma, Ebubekir'e kırgındı?

Hz. Ebubekir halife olunca ilk işlerinden biri Hz. Muhammed'in ailesine (Ehl-i Beyt) ait olan mal varlıklarına el koymak olur. Fatıma ve Ali son derece fakir bir yaşam sürerlerken üstüne üstlük ellerinde bulunan ve Hz. Muhammed'in hediye ettiği Fedek hurmalığının Ebubekir tarafından ellerinden alınmasına çok içerlediler. Bu nedenle Hz. Fatıma, Ebubekir'in halifeliğini tanımamış ve Hz. Ali'ye de izin vermemiştir.

Bu hadisede Hz. Ebubekir'in bir art niyeti yoktur. Kendisine kızan Fatıma'ya verdiği cevap şöyledir:

"Allah'ın Resulü Hz. Muhammed ve senin biricik baban 'Peygamber ve ailesinin mal varlığı olmaz,' demiştir. Ben bu hadise dayanarak Fedek hurmalığını devlet hazinesine kattım. Amacım, Hz. Muhammed'in her dediğini eksiksiz yerine getirmektir." der.

Hz. Ebubekir'in bu açıklaması Hz. Fatıma'ya inandırıcı gelmez ve Hz. Ebubekir ile bir daha görüşmez.

Hz. Ali, ancak Fatıma'nın ölümünden sonra Ebubekir'e yeniden biat eder ve sükûnet sağlanır.

Hz. Ebubekir'in yaptığı en önemli iş, Kur'an-ı Kerim'in parçalarını bir araya getirerek toplatmasıdır. 63 yaşında vefat

eden Hz. Ebubekir, iki sene yedi ay hilafet görevinde bulunmuştur.

Hz. Ebubekir vefat etmeden önce, kendisinden sonra hilafet makamı için Hz. Ömer'i seçer.

Hz. Ebubekir'in bu seçimi son derece ilginçtir. Hz. Ömer'i hilafet için tayin ederek olayı kişisel tercihe bırakması belki de hilafetin saltanatlaşmasında önemli bir sebep teşkil edecektir. Keza, Muaviye ile beraber hilafet saltanatlaştırılarak İslamiyet derin bir kuyuya sürüklenir. Buna sebep olarak Hz. Ebubekir'i göstermiyoruz ancak görünen odur ki, Gadir-i Hum'da Hz. Muhammed'in Hz. Ali için söyledikleri unutulmuştur.

Hz. Ali, Hz. Ömer'in halife olmasına karşı çıkmaz. Sebep yine aynıdır. Ümmet içinde bir kargaşa çıkmasına makam uğruna sebep olmak istemez. Lakin Hz. Ali'nin etrafında bulunan halk, Hz Ali'yi zorlamaktadır. Hilafetin, peygamber buyruğu olarak Hz. Ali tarafından alınması gerektiğini ve bunun mücadelesinin verilmesi gerektiğini ısrarla Hz. Ali'ye iletirler. Bu kez Hz. Ali'nin etrafında bu sözleri söyleyen insanların sayısı oldukça çoktur.

Ortada bir huzursuzluk vardır, ancak Hz. Ali tüm bu çağrılara yanıt vermez. Her şey İslam uğruna olmalıdır. Kendisinin böyle bir talebi olmadığını ve Hz. Ebubekir'in yaptığı seçimi saygıyla karşıladığını ahaliye duyurur. Hz. Ali, sadece ve sadece İslamiyet'in varlığı ve devamı uğruna, hilafet için mücadele etmeyi düşünmemiştir.

Hem o dönemde hem de günümüzde Hz. Ali'nin kendi adına vermediği mücadeleyi tartışmak ise İslamiyet'e sadece zarar verir.

Hz. Ömer ve Hilafeti (634 – 644)

Sert mizaçlı bir insan olan Hz. Ömer, cennetle müjdelenen on kişiden birisidir. Hz. Muhammed'e zarar vermeye giderken

Müslüman olan ve daha sonraları adaleti ile ünlenen halifedir. 634-644 yılları arasında on yıl İslam devletini yönetmişlerdir.

Kendisine Hz. Muhammed tarafından söylenen iltifatlar çoktur. Hz. Peygamber şöyle söylemiştir: *"Ömer, cennet ehlinin lambasıdır."*

Bir defasında ise; *"Cin ve insan şeytanlarının Ömer'den kaçtıklarını gördüm,"* buyurmuşlardır.

Hz. Ömer, devletin başında olmasına rağmen devletin en fakir insanıydı. Çok az yemek yiyor ve çok sade olan elbiselerini yamayarak giyiyordu.

Hz. Ömer, bir keramet de göstermiştir. Bir gün Hz. Ömer caminin minberinde Cuma hutbesini okurken, birdenbire konuyla hiç alakası olmayan bir cümle söyler:

"Ey Sariye! Dağa tırmanın!" kimse bır şey anlamaz ve namaza devam edilir.

Hz. Ömer'in hutbe okuduğu sırada söylediği bu sözün sebebi, Allah'ın bir lütfu olarak binlerce kilometre uzakta İranlılarla savaşmakta olan komutanı Sariye'nin savaştaki durumunu görmesi ve İslam ordusunun düştüğü bu kötü durumdan ancak komutan Sariye'nin dağa tırmanması sonucu kurtulabileceklerini ifade etmek içindir.

Daha sonra ise Sariye, savaş sırasında aniden Hz. Ömer'in sesini duyduğunu ve askerlerini dağa çıkararak savaştan galip ayrıldıklarını ifade etmiştir.

Hz. Ömer 644 senesinde uğradığı bir suikast sonucu ağır yaralanır.

Hiç beklenmedik bir anda ölümle burun buruna gelen Hz. Ömer, kendisinden sonra artık neredeyse imparatorluk olacak kadar genişlemiş İslam devletinin başına kimin geleceğini belirtmek durumundadır.

Hz. Ömer, kendisinden sonra yerine geçecek olan kişinin kendi tespit ettiği altı kişiden biri olmasını söyler ve bunların kendi aralarında bir seçim yapmalarını ister. Bu altı kişi kendi aralarında anlaşarak içlerinden birini oy birliği ile halife seçeceklerdir. Bu kişiler; Hz. Ali, Hz. Osman, Talha, Zübeyr, Abdurrahman bin Avf ve Hz. Ömer tarafından halife olmamak şartıyla sadece oy kullanmak için seçilen oğlu Abdullah'tır.

Bu şûra, aralarında karar vermek için bir odaya kapanır. Dışarıdaki halkın çoğunluğu, Hz. Ali'nin halife olarak odadan çıkacağına ve usulen toplanıldığına inanmaktadır. Özellikle Hz. Ali'nin sevenleri, Hz. Ömer'in, hilafet saltanat hâline gelmesin diye böyle bir şûrayı topladığına kanaat getirerek serinkanlı bir şekilde şûranın sonuçlanmasını ve Hz. Ali'ye bir an önce biat etmeyi bekliyorlardı.

Fakat içeride gelişen olaylar dışarıdakilerin sandığı gibi değildi. Tartışmalar oluyor ve adaylıktan çekilenler başka biri için saf değiştiriyordu. Zübeyr Hz. Ali adına, Talha ise Hz. Osman adına adaylıktan çekilidi. Böylece aday sayısı üçe düştü. Şunu hatırlatalım ki, Zübeyr ve Talha daha Hz. Ebubekir'in halife seçilmesinde, Hz. Ali'nin evine gelerek ısrarla halifelik makamı için mücadele etmesi gerektiğini söyleyen insanlardı.

Üçüncü aday Abdurrahman bin Avf, hakem olmak şartıyla adaylıktan çekileceğini Hz. Ali ve Hz. Osman'a açıklar. Her ikisi de Abdurrahman bin Avf'ın tek hakemliğinde sonuca razı olacaklarını kabul ederler.

Abdurrahman bin Avf, yaptığı uzun bir konuşmadan sonra Hz. Osman'ı üçüncü halife olarak ilan eder.

Hz. Osman'a ilk biat eden Hz. Ali olmuştur. Ali'yi hilafet makamında görmek isteyenler büyük bir şaşkınlık içindedir. Hz. Ali'nin Hz. Osman'a biat etmesi karşısında ise, yapabilecekleri bir şey kalmaz. Fakat her zamankinden çok daha fazla gruplaşmalar başlar. Hz. Ali taraftarları, Hz. Ebubekir'in ve Hz. Ömer'in Hz. Ali yerine halifelik yapmalarını öyle ya da

böyle anlamışlardı; ancak bu defa hiçbir sebep onları ikna edemiyordu. Uzun tartışmalar sonunda Hz. Ali, yandaşlarını yatıştırır ve sadakatle Hz. Osman'ın yanında yer aldı.

Hz. Osman ve Hilafeti (644-655)

Hz. Osman, mizaç olarak yumuşak yüzlü olup hiç kimseyi kırmayan bir insandı. En büyük zaafı kimseye hayır diyememesiydi.

Hz. Osman'ın ilk işi askerlerin maaşını artırmak olur. Ardından da isteyerek ya da istemeyerek, akrabalarını devletin önemli kademelerine tayin eder. Hz. Osman'ın hilafet dönemi, İslamiyet'in saltanatlaştığı bir süreç olarak ifade edilir. Hz. Osman bunu isteyerek yapmamıştır fakat yumuşak mizacı bu sonuca sebep olmuştur.

Hz. Osman döneminde İslamiyet hızla yayılmaya devam eder. İspanya kısmen fethedilir, Kıbrıs'a ilk deniz seferi yapılır. İslam devleti iyice genişler, ancak bu büyüme sorunları da beraberinde getirir.

Hz. Osman'ın hilafeti süresince İslam devleti üç kıtaya yayılır. Sürekli yapılan savaşlar, hafızların sayısını oldukça azaltmıştır. İslam devleti içerisinde Kur'an-ı Kerim'i farklı lehçelerde okuyanlar çoğalınca Hz. Osman, Kur'an-ı Kerim'in Kureyş lehçesi ile yazılanlarını bunlarla karşılaştırır. Hiçbir fark olmadığını anlayınca da, ileride karışıklıklara sebep olmaması için diğer lehçelerde yazılanları yaktırır.

Hz. Osman'ın çoğalttığı nüshalardan biri Topkapı Sarayı Müzesi Kutsal Emanetler salonundadır.

Hz. Osman, tüm iyi niyetine rağmen ne yaptıysa yaranamamıştır. Özellikle kalabalık akraba çevresinin bitmek bilmeyen istekleri Hz. Osman'ı düşman sahibi yapar. Neticede Hz. Osman ölümle tehdit edilir ve yaşanan çeşitli olaylardan sonra da şehit edilir.

Hz. Osman'ı en çok koruyanlar Hz. Ali ile oğulları Hasan ve Hüseyin olmuştur. Hz. Ali, oğullarını Hz. Osman'ın evinin önünde nöbetçi dikmiştir. Gözü dönmüş canilerden canını kurtaramayan Hz. Osman'ın ölüm haberini alan Hz. Ali, "Niçin Hz. Osman'ı koruyamadınız?" diye her iki oğlunu da azarlamıştır.

Hz. Osman'ın öldürülmesiyle ortalık çok karışır. Hz. Osman, kendisinden sonra kimin gelmesi gerektiğini söylemeye fırsat bulamadan Medine'de öldürülmüştür.

Hz. Osman'ı öldüren grubun içerisinde Hz. Ebubekir'in oğlu Muhammed'in de bulunması çok şaşırtıcıdır. Müslümanların birbirlerine düşman olmasının tek sebebi ise, sadece makam ve siyasi iktidar arzusudur.

Hz. Ali ve Hilafeti

Hz. Ali, çok kritik bir dönemde halife ilan edilir. Ülkeye bir anarşi havası hâkimdir ve durumu düzeltecek tek insan Hz. Ali'dir.

Hz. Ali, başlangıçta halife olmayı kesinlikle istememiştir. Durumu bu hâle getirenler işin içinden çıkamayınca Hz. Ali, daha önce halifelik iddiasında bulunmamasının sebebini bu kez halifelik için sebep olarak görür. İslam'ın huzuru ve devamı için bu görevi kabul eder.

Fakat halifeliği kabul etmeden önce bir şartı vardır. Tüm Müslümanların eksiksiz olarak, bir bütünlük sağlamak amacıyla kendisine biat etmesini ister. Kaynaklar, herkesin biat ettiğini ama başta Talha ve Zübeyr olmak üzere bazılarının kerhen biat ettiklerini söyler. Talha ve Zübeyr için bu doğrudur. Çünkü daha sonraları görüleceği gibi bu iki şahıs Hz. Ali'ye karşı savaşırlar.

Hz. Ali, Hz. Muhammed'in amcası Ebû Talib'in oğludur. 598 yılında Mekke'de doğmuştur. Çocuk yaşta İslamiyet'i ilk

kabul eden kişidir. Peygambere olan sadakati neticesinde "Ebû Turab" lakabı ile de bilinir. Hz. Ali'nin birçok lakâbı olup başlıcaları Allah'ın Aslanı, Murtaza (razı edilmiş), Seyfullah'tır. Hz. Muhammed'in, kardeşim dediği Hz. Ali, ilmin sembolüdür. Hz. Muhammed; *"Ben ilmin şehriyim, Ali ise o şehrin kapısıdır!"* diye buyurmuştur.

Hz. Muhammed hicret edeceği gece, düşmanlarını yanıltmak için kendi yatağına Hz. Ali'yi yatırır. Düşmanlar eve gelip yatakta Ali'yi görünce şaşırırlar. Hz. Ali, Hz. Muhammed için canını her zaman seve seve ortaya koymuştur.

Hz. Muhammed, en sevdiği kızı Fatıma ile Hz. Ali'yi evlendirir. Torunları, Hz. Ali'nin oğulları Hasan ve Hüseyin'i çok seven Hz. Muhammed, onları hep gözünün önünde tutmuştur.

Hz. Ali'yi kendisine kardeş ilan eden Hz. Muhammed, bu kardeşliği bir ağaca benzetir; *"Biz ikimiz bir ağaç gibiyiz. Ağacın kökü benim, gövdesi Ali'dir. Bu ağacın verimi Fatıma'dır ve meyveleri de torunlarım Hasan ile Hüseyin'dir."* der.

Hz. Ali, Peygamberin ölümünden 24 yıl sonra halife olmuştur. Hz. Ali, kendisine herkesin biat etmesi durumunda halife olacağını tekrarlar ve amacının, genel çoğunluğu sağlayarak Müslümanların içine düştüğü bu anarşi ortamını atlatmak olduğunu belirtir.

Medine'de herkes Hz. Ali'ye biat eder. Ancak Hz. Osman zamanında Şam valiliğine getirilen Muaviye Hz. Ali'ye biat etmez. Çünkü Hz. Osman'ın öldürülmesinden Hz. Ali'yi sorumlu tutar. Amacı halifelik olduğundan, böyle uydurma bir sebep ile Hz. Ali'nin karşısına çıkar. Bu sıralarda çok garip bir ittifak kurulur. Hz. Muhammed'in eşi Hz. Âişe, Talha ve Zübeyr de Muaviye ile anlaşarak Hz. Ali'ye karşı birleşirler. Bu ittifak sonucu iyice güçlenen Muaviye, Hz. Ali'ye karşı savaş açar.

Bu savaşın önemli ayrıntılarına girmeden önce Hz. Âişe'nin neden Hz. Ali'ye karşı olduğunu inceleyelim.

Hz. Muhammed'in yanında sefere giden Âişe, kafilenin mola verdiği bir yerde kimseye haber vermeden tuvalet ihtiyacını karşılamak için çadırlardan uzaklaşır. Geriye dönerken kolyesini kaybettiğini fark eder. Kumlar içerisinde kolyesini ararken çok zaman kaybeder. Ama sonunda bulur. Kafilenin konakladığı yere dönünce kimseyi bulamaz. Çünkü, Âişe'nin yokluğunu fark etmeyen kafile çoktan yola koyulmuştur. Tek başına çölün ortasında kalan Âişe'yi, tesadüfen oradan geçen bir adam fark eder. Adam, Hz. Âişe'yi devesine bindirerek kafileye yetiştirir. Kafiledekiler Hz. Âişe'nin genç bir adamla arkadan gelmesinin dedikodusunu yaparlar. Bu olay daha sonraları Hz. Muhammed'in kulağına kadar gider. Hz. Âişe'ye soğuk davranmaya başlayan Hz. Muhammed çok üzülmüştür. Hz. Âişe ise perişan bir hâlde ailesinin veya Hz. Muhammed'in en yakını olan Hz. Ali'nin kendisini aklamasını beklemektedir. Ne Ali ne de ailesi Hz. Âişe'nin beklediği desteği vermezler. Âişe, bu durumda kendisinin aklanmasına destek vermediğine inandığı Ali'ye kırgınlık besler. Daha sonraları Hz. Âişe, Allah'ın nezninde inen bir ayet ile aklanır ve buna Hz. Muhammed çok sevinir.

İşte belki de bu kırgınlıkla Âişe, Talha ve Zübeyr ile birlikte Hz. Ali'ye karşı ittifak kurar. Onlar da Hz. Osman'ın ölümüne Hz. Ali'nin sebep olduğunu iddia ederler.

Muaviye'nin kışkırtmaları sonucu karşı karşıya gelen taraflar "Cemel Olayı" (Deve Olayı) olarak bilinen savaşa tutuşurlar. Bu çarpışmaya deve olayı denmesinin sebebi, savaşın Hz. Âişe'nin devesi etrafında yoğunlaşmasıdır. Muaviye destekli bu savaşta başta Talha ve Zübeyr olmak üzere pek çok insan ölür. Hz. Âişe, Hz. Ali'den özür dileyerek evine döner ve savaş Ali'nin zaferiyle biter.

Hz. Ali, Cemel savaşından sonra Muaviye'ye birçok defa mektup göndererek kendisine biat etmesini ister. Muaviye bunu reddeder ve Hz. Ali'ye savaş ilan edecek kadar haddini aşar.

Bunun üzerine Hz. Ali, ordusunu Şam'a doğru sürer. Fırat yakınlarında Sıffın denilen yerde iki ordu karşı karşıya gelirler. Hz. Ali, elçi göndererek kendisine biat edilmesini tekrarlar. Çünkü Hz. Ali, Allah'ın aslanıdır. Her savaş öncesinde karşı tarafa barış teklif edilir.

Fakat, gözü dönmüş Muaviye bu teklifleri kabul etmez. İki ordu aylarca savaşırlar. Bu savaş sırasında sahabenin ünlü isimlerinden Veysel Karani'de şehit olur.

Savaşın en şiddetli anında köşeye sıkışan Muaviye askerlerine seslenerek şöyle bir emir verir:

"Kur'an-ı Kerim'in sayfalarını yırtıp mızraklarınızın ucuna geçirin, tek kurtuluşumuz budur," der.

Hz. Ali'nin askerleri, karşılarında Kur'an-ı Kerim'in yapraklarını görünce kılıçlarını indirirler. Hz. Ali askerlerine bunun bir oyun olduğunu, kendisinin aylardır Muaviye'ye Kur'an-ı Kerim'in faziletlerini anlattığını fakat dinletemediğini söyler ve savaşa devam etmelerini ister. Fakat askerleri ikna edemez.

Savaş durmuştur. Meselenin çözümü hakemlere bırakılır. Her iki taraf hakemlerini seçer. Hz. Ali'nin hakemi Ebû Musâ el-Es'ari, Muaviye'nin hakemi ise Amr Bin Asr olur.

Her iki hakem de hem Ali'nin hem Muaviye'nin bu meseleyi şûraya havale etmeleri konusunda anlaşırlar. Sıra bu kararı ilan etmeye gelince işler karışır. Muaviye'nin hakemi, Hz. Ali'nin hakemine seslenerek kararı önce onun açıklamasını ister.

Hz. Ali'nin hakemi dışarı çıkarak sonucu bekleyen Müslümanlara kararı açıklar:

"Hz. Ali, şûra toplanana kadar hilafetten çekilmiştir."

Muaviye'nin hakemi ise kararı şöyle açıklar:

"Gördüğünüz gibi, Ali'nin hakemi Ali'yi hilafetten çekti. Ben de onun kararını kabul eder, Muaviye'yi hilafete tayin ederim," der.

Muaviye'nin hakemi anlaşmaya uymamıştır. Hz. Ali'nin hakemi itiraz etse de artık çok geçtir. Kararı dinleyen Müslümanlar, Hz. Ali'nin yenilgiyi kabul ettiğini düşünürler.

Bunun üzerine Müslümanlar dağılır. Muaviye kendini meşru halife sayarak devletin merkezini Şam'a taşır.

Hz. Ali ise, Muaviye'yi asla halife olarak görmez. Ve Şam bölgesi hariç, diğer Müslümanların halifesi olarak yaşar. Bir daha Muaviye ile savaşma fırsatı bulamamıştır.

Bu hakem olayını bir grup Hz. Ali taraftarı baştan beri istememiştir. Hz. Ali'ye ısrarla hakeme gidilmemesini söylemişlerdir. Hz. Ali ise, çoğunluğa uyarak hakeme başvurulmasını kabul etmiştir. Daha sonra Hariciler adıyla İslam tarihine geçecek olan bu grup, Hz. Ali'yi terk eder. Hz. Ali'ye sıkı sıkıya bağlı olan bir başka grup ise Şii adıyla İslam tarihinde yerini alır.

Hz. Muhammed'den beri gelişen olayları normal addedip, oluşan silsileyi meşru gören bir diğer grup ise Sünni adıyla İslam tarihine girer.

Sonuçta, Sıffın Savaşı sonucu İslamiyet'te ilk gruplaşmalar ve ayrılıklar başlamıştır. Ortaya Harici, Şii ve Sünni sınıfları çıkar.

Hariciler kendi aralarından iki katil seçerler. Biri Hz. Ali'yi, öteki de Muaviye'yi öldürmekle görevlendirilir. Maalesef bu katillerden biri başarılı olur. Hz. Ali'yi camide namaz kılarken arkadan hançerleyerek öldürür. Diğer suikastçı ise Muaviye'yi öldüremez.

Hz. Ali'nin en savunmasız anı namaz kıldığı andır. Hz. Ali, namaz kılarken âdeta bu dünyayı terk ederek tüm benliği

ile ibadet ederdi. Onun bu şekilde namaz kılması tüm Müslümanlara örnek teşkil eder.

Bir rivayet göre; bir gün Hz. Ali'nin bedenine bir ok saplanır. Oku, Hz. Ali'nin bedeninden çıkarmak isterler, ancak Hz. Ali'nin canı çok acır ve oku öylece bırakırlar. Hz. Ali;

"Ben bir namaza durayım, siz bu arada oku çıkarın," der. Hz. Ali namazını bitirdiğinde bedenindeki oku çıkarmışlardır.

Hz. Ali'ye uyanlara Şii dendiğini yazmıştık. Şiiler, Hz. Ali'yi ilmin kapısı ve Hz. Muhammed'in en yakını olduğu için Hz. Muhammed'den sonra en önde tutar.

Muaviye, isyankâr olarak Hz. Ali'nin karşısına çıkar ve binlerce Müslümanın ölmesine neden olur. Hz. Muhammed'in, Hz. Ali ve ailesi hakkında *"Aileme (Ehl-i beyte) zarar vermeyin,"* dediği Veda Haccı'ndaki hutbesine hiç kulak asmayan Muaviye'yi, bazı kaynaklar Hz. Muaviye olarak ifade ederler. Bunu anlamak mümkün değildir.

Muaviye, Hz. Muhammed'in kâtiplerindendi. Fakat onun kişisel arzu ve ihtirasları, imanının önüne geçmiştir. O, halifeliği saltanatlaştırır. Muaviye, kendisinden sonra yerine, yetersiz olduğunu bildiği hâlde daha ölmeden Yezid'i, halife olarak atar. Yezid'in sapkın olduğu ise herkes tarafından bilinmekteydi.

Yezid ise, babası Muaviye'den aldığı öğütlerle Ehl-i Beyt'e olan düşmanlığı devam ettirir. Hz. Muhammed'in iki göz nurum dediği çok sevgili torunları Hasan ve Hüseyin'i öldürtür. Hz. Hasan'ı zehirleten Yezid, Hz. Hüseyin'i Kerbelâ'da feci bir şekilde öldürerek halifeliğini sağlama alır.

Hz. Hasan'ın Kısa Hilafeti

Hz. Hasan, yumuşak ve barışsever bir kişiliğe sahipti. Hz. Ali'nin öldürülmesinden sonra halife olarak başa geçer. Muaviye, Hz. Hasan ile temasa geçerek halifeliğin tek adamı olmak üzere anlaşma zemini arar. Fakat Muaviye'nin bu çabaları boşunadır.

Hz. Hasan, ordusunu toplayarak Şam'a hareket eder. Muaviye ile Hz. Hasan'ın orduları karşı karşıyadır. Fakat savaş başlamadan biter. Hz. Hasan, ordusunda bulunan kişilerin çoğunun kendisine gönülden bağlı olmadığını, sırf çıkar maksatlı olarak yanında bulunduklarını görür. Savaş sırasında her an saf değiştirebileceklerini anlar ve Muaviye ile uzlaşır. Hz. Hasan'ın çadırının soyulması, ona ne derece güvensiz bir topluluğun içinde olduğunu göstermiştir. Bu hırsızlık olayı, Hz. Hasan'ın ordusuna olan güvenini zedeler ve baştan kaybedilecek olan bir savaşa girip boşuna insan kanı dökülmesini önlemek için Muaviye ile anlaşır.

Sonraları neden Muaviye ile anlaştın diye soranlara Hz. Hasan'ın cevabı şöyle olmuştur:

"Ben bu işi Muaviye'ye teslim etmezdim; fakat yardımcı bulamadım. Yardımcım olsaydı, gece ve gündüz onunla savaşırdım."

Artık insanlar haklı ve soylu olanın değil, zengin olanın yanında yer almaya başlar. Hz. Ali ve çocukları yoksul ve soylu (Hz. Muhammed'in soyunu) sınıfı, Muaviye ile başlayan ve Yezid ile devam eden süreç ise zengin ve yönetici sınıfı oluşturur. Gelişen devlet içerisinde zengin fakir arasındaki mesafe hayli artmıştır.

Hz. Hasan, Muaviye ile zorunlu olarak anlaşma yapar. Çünkü ordusuna güvenmiyordur. Ancak Hz. Hasan'ın şartları vardır ve bu şartları Muaviye'nin kabul etmesi durumunda halifeliği terk edeceğini söyler. Hz. Hasan'ın şartları:

1) Kûfe beytülmalı Hasan'a verilecek.

2) Hz. Ali lanetlenmeyecek.

3) Muaviye'den sonra halife şûra seçimi ile belirlenecek.

Muaviye, Hz. Hasan'ın bu şartlarını kabul eder ama aslında bu anlaşmaya uymayacaktır.

Hz. Hasan, ömrünün geri kalanını huzur ve barış içinde geçirmek üzere köşesine çekilir. Babası ve dedesi gibi örnek bir hayat sürmeye çalışır.

Fakat gözünü kan bürümüş Muaviye, Hz. Hasan'a verdiği sözleri yerine getirmemek için Hz. Hasan'ı zehirletir. Hz. Hasan'ın eşlerinden biri bu işi yapmıştır. Bu soysuz kadını Muaviye kandırır. Hasan'ı öldürmesi karşılığında kendisini oğlu Yezid'e alacağını vaat eder.

Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Olayı

Muaviye, Hz. Hasan'ı öldürttükten sonra hilafetin kendi ailesinde kalması için oğlu Yezid'i halife ilan eder. Muaviye ile başlayan ve oğlu Yezid ile devam eden hanedanlık "Emeviler" adıyla bilinir. Bu isim Muaviye'nin dedesinin babası "Ümeyye"den gelir.

Hz. Hasan'ın ölümünden sonra, Hz. Hüseyin abisi gibi uzlaşır bir tavır sergilemez. Bu tutumunda da son derece haklıdır; çünkü Muaviye Hz. Hasan'a verdiği sözleri tutmadığı gibi onu öldürtmüştür.

Hz. Hüseyin, Muaviye'ye biat etmez. Muaviye 669 yılında ölünce yerine oğlu Yezid geçer. Yezid, babası gibi eğlenceli saray hayatı ile gününü gün eden bir adamdır.

Yezid'in ilk işi, babasının vasiyetine uyarak Medine'de oturan Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'i kendisine biat etmeye çağırmak olur. Hz. Hüseyin bunu reddeder ve Medine kendisi için güvenli olmadığından Mekke'ye gider. Fakat Mekke'de de yeterli güvenliği bulamayınca, Kûfe halkının davetini kabul ederek oraya gider. Kûfe halkı, kısa bir süre sonra Yezid'in baskılarına dayanamaz ve Hz. Hüseyin'e verdiği desteği çeker.

Bunun üzerine Hz. Hüseyin, Bağdat'a 100 km mesafede olan Kerbelâ'ya gider. Kerbelâ'da Hz. Hüseyin ve ailesini Yezid'in ordusu sıkıştırır. Hz. Hüseyin teslim olmayı redde-

der. Hz. Hüseyin'in 23 süvari, 40 yayadan oluşan kuvvetleri, kendisi ve ailesini Yezid'in ordusuna karşı korumaya alır.

Yezid, Hz. Hüseyin'in kafilesinin konakladığı Kerbelâ'nın tüm su ve yiyecek yollarını kapatmıştır. Yaklaşık kırk gün yanlarında bulunan az su ve yiyecek ile çöl sıcağının ortasında yaşam mücadelesi veren Hz. Muhammed'in torunu ve onun ailesi işkence çekmektedir.

Hz. Hüseyin, Muharrem ayının 10. günü 680 yılında atını düşmana doğru sürer. Kız kardeşinin feryatları onu durduramaz. Hz. Hüseyin, Yezid'in askerlerine yaklaşınca şu sözleri söyler

"Peygamberimizin kızının oğlu ben değil miyim? Allah'ın elçisinin, benim ve kardeşim için; siz Ehl-i Beyt'in seyyidlerisiniz ve sünnet ehlinin gözbebeklerisiniz,' dediğini duymadınız mı? Bırakın, Peygamberin (dedemin) yanında ömrümün sonuna kadar oturayım."

Düşman bu sözlere aldırış etmez. Hz. Hüseyin ve ailesi teker teker öldürülür. Bu katliamdan sadece Hz. Hüseyin'in küçük oğlu Zeynel Abidin kurtulur. Hz. Hüseyin'in kafası kesilerek Yezid'e tepsi üzerinde sunulur.

Hz. Hüseyin'in bu şekilde katledilmesi, İslam tarihinin en acı olaylarından biridir. Hüseyin'in ölümü hiçbir zaman unutulmadı. Bugün Şii ve Alevi cemaatlerinde Muharrem ayının 10. günü yas günü olarak hâlen anılır.

Hz. Muhammed'in Mekkelileri İslamiyet'e çağırmasıyla başlayan ve Hz. Hüseyin'in ölümüyle noktalanan İslam tarihinin birinci dönemini kısaca anlatmaya çalıştık.

İslam dünyası, Hz. Hüseyin'in ölümünden sonra üçe ayrılır:

1) Sünni olarak bilinen iktidar tarafı.

2) Baştan beri Ehl-i Beyt ve onun temsilcisi olan Hz. Ali tarafı.

3) Hariciler, yoksul bedeviler olup İslamiyet'in yayılmasında en ön safta savaşmışlardır. Ancak Hz. Ali'nin katili onların içinden biridir.

İslamiyet, iktidar ve muhalefet olarak adlandırabileceğimiz iki gruba bölünmüştür. Bir tarafta Sünnilik, diğer tarafta ise Şiilik ve Haricilik vardır. Bu ayrılık, günümüzde de devam eder. Haricileri, hem Şiiler hem Sünniler dışlamışlardır. Bu grubun günümüzde etkisi kalmamıştır.

Şiiler, kendi içlerinde gruplara ayrılmışlardır. Sürekli Sünni yönetim içerisinde muhalefet olarak kaldıklarından zaman içerisinde değişik eğilimler de göstermişlerdir.

Hz. Muhammed'in; İsrailoğullarının yetmiş bir, Hıristiyanların yetmiş iki, kendi ümmetinin de yetmiş üç farklı gruba ayrılacağını bildirdiği rivayet edilir.

Hz. Muhammed'in kesin olmayan bu bildirisini Müslümanlar kesinmiş gibi algılamışlar ve zorlama bir davranışla kendilerini yetmiş üç gruba ayırma çabasına girmişlerdir.

Bu farklı gruplaşmalara genel anlamda "mezhep" denir. Hz. Muhammed zamanında mezhep yoktur. Mezhepler dört halife döneminden sonra ortaya çıkar. Başlangıçta zaruri olarak var olan mezhepler, sonraları kontrolden çıkar.

İslam tarihinin en önemli evrelerinden birini mezhepler tarihi içerir. Özellikle de Hanefi, Hanbeli, Maliki, Şafii ve Caferi mezhepleri. Kitabımızda bu beş mezheple beraber Anadolu ile ilgili olduğundan bazı küçük mezheplere de yer vereceğiz.

Mezhepler

Mezhep, Arapça bir kelime olup, gidilen yol demektir. Hz. Muhammed'in; *"Benim ümmetim yetmiş üç bölüğe ayrılacak,"* sözünü gerçekten söylenmiş sayan herkes kendine bir mezhep kurmuştur. Fakat Hz. Muhammed'in gerçek (sahih) olan şu hadisini ise nedense dikkate almamışlardır. Hz. Muhammed:

"Ben sizin aranıza iki halife bırakıyorum. Gökle yer arasında uzatılmış bir ip olan Allah'ın kitabı ve Ehl-i Beytim (soyum), ikisi havuz kıyısında bana ulaşıncaya dek birbirinden ayrılmaz," der.

Yine bir rivayete göre; Hz. Ali, Hz. Muhammed'e kimler kurtulacak diye sorar. Hz. Muhammed:

"Senin ve sana uyanların yolundan gidenler," diye cevaplar.

Dolayısıyla mezhep konusu, Hz. Muhammed'in işaret gösterdiği yol olarak en doğru açıklamasına kavuşur. Fakat Hz. Muhammed'den sonra görülen siyasi ve şahsi kaygılar, insanları bol bol mezhep üretmeye itmiştir. Lakin, günümüzde var olan bu mezheplerin (çok az sayıda olan) bazılarının da koşullar gereği ortaya çıkması, İslamiyet adına bir şanstır. Özellikle 7. ve 8. yüzyıllarda İslamiyet öyle bir hâl alır ki, Müslümanlar namaz, oruç, başta olmak üzere İslamiyet'in temel kurallarını unutur hâle gelirler. Böyle bir kaos anında İmam Cafer-i Sadık, İmam Hânefi, İmam Hanbeli, İmam Maliki ve İmam Şafii tarihi bir görev üstlenirler (İmam kelimesi dinî lider anlamında kullanılıyor.).

7. ve 8. yüzyıllarda oluşan kaos ortamını gideren bu beş kişi ve düşüncelerini incelemeden önce Şii ve Ashab üzerinde biraz duralım.

Şii, İran başta olmak üzere Irak ve Anadolu'da yaygındır. Anadolu Şiileri, İran etkisiyle oluşmuştur. Dolayısıyla Şii ekolünün asıl merkezi İran'dır. Emeviler, İslamî kuralları bir kenara bırakıp Arap egemenliğine dayanan bir siyaset gütmüşlerdir. Kendilerinden olmayan milletleri aşağı görmüşlerdir. İran ve Irak halkları da Ali ve Ali soyuna bağlı Şii topluluklardır. Dolayısıyla zaman zaman Arap milliyetçilik akımlarından olumsuz etkilenmişlerdir.

Anlaşılıyor ki, Hz. Muhammed'in yolu (mezhep) Emeviler döneminde ezilen alt sınıfın yolu olarak karşımıza

çıkar. Emevi emperyalizmi, Arap olmayan Müslüman halklar arasında, Şiiliği yeniden canlandırır ve güçlendirir.

Özellikle Emiveler döneminde İslamiyet'i kabul eden her millet, Arap zulmünden dolayı direniş ve muhalefetin yolu olan Şii ekolüne bağlanıyordu. Ancak ne yazık ki Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye bağlanan Şii yolu içerisinde de ayrılıklar ve bozulmalar olmuştur.

Şii ve Sünni mezhepleri özünde aynıdır. Lakin zaman içerisinde farklı bir hâle sokulmuşlardır. Bu iki yol kendi aralarında birçok gruplara ayrılmıştır. Söze ilkin Şia'nın bazı önemli kolları ile başlayalım.

Şii mezhebinin en önemli kolu "İmamiyye"dir.

İmamiyye, Hz. Muhammed ve ondan sonra gelen on iki İmam'ın yolunu benimser. Birinci imam, Hz. Muhammed'in yolunun halifesi olan İmam Hz. Ali olup sonuncu imam da, İmam Mehdi'dir. Daha sonra isimlerini sıralayacağımız bu on iki İmam'ın altıncısı olan İmam Cafer-i Sadık oldukça önemlidir. Öyle ki, İmamiyye'ye Caferiler de denir.

İmamiyye'de dört temel unsur vardır: Kitap, sünnet, icma ve akıl.

Kitap ile ifade edilmek istenen Kur'an-ı Kerim'dir. Onun bir kelimesi bile değişmemiştir ve değiştirilemez.

Sünnet ile ifade edilmek istenen Hz. Muhammed'in hadisleridir.

İcma ise, imamların bir konu üzerinde tartışılmaz ittifaklarıdır. İmamlar arasında süregelen hükümler Kur'an ve Sünnet'e dayandığından başka bir hükme yer yoktur.

Akıl ile ifade edilmek istenen ise, herkesin Allah'ın varlığını ve ahireti aklıyla idrak etme çabasıdır.

Caferiler bilgiye son derece önem verirler. Hz. Muhammed'in;*"İlim bir şehir ise o benim, o şehrin kapısı da Ali'dir,"* sö-

zünden kaynak alırlar. Kulakla duyup gözle gören değil, bilgisiyle duyan ve gören makbuldür.

Caferilere göre Hz. Muhammed, Hz. Ali'yi imam olarak seçer. Ve Ali'den sonra on bir evladının imametini onaylar. İmamlar da din hükümlerini ifade ederlerken herhangi bir hataya düşmemek için masundurlar. Son imam olan Mehdi sağdır ve son zamanda (kıyamet) ortaya çıkarak dünyayı adalete kavuşturacaktır.

Caferiler, masun olarak adlandırdıkları imamları o denli kutsallaştırmışlardır ki, onlar için hata söz konusu değildir. Bunu ilahî bir zırh olarak imamlara giydirmişlerdir. Bu on iki masun olarak adlandırılan imamların yanına Hz. Muhammed ve Hz. Fatıma da daha sonraları eklenir ve on dört masun şeklinde bir bütünlük oluşturulur.

Bize göre Caferiler burada zorlama bir mükemmeliyetçiliğe gitmişlerdir. Kimi Caferi din liderleri, kendilerini on iki imamın temsilcileri olarak gördüklerinden, kendi sözlerinin tartışılmazlığını kabul ettirmek için on iki imamı dayanak olarak gösterme yolunu seçmişlerdir.

İmam Mehdinin kıyamet günü ortaya çıkacağı ve hiç ölmediği gibi inanışlar, İslamiyet'in içeriğine uymayan Hz. İsa etkilenimli inanışlardır. Bize göre, tarih boyunca sürekli ezilen ve muhalefet kalan Caferiler, bir gün bunların hesabını soracağız anlayışıyla on ikinci İmam olarak inandıkları Mehdi'nin ölümsüzlüğünü yaratmış durumdadırlar.

Caferilerde on dört masum, bir elin on dört boğumunu ifade eder. Baş parmakta iki, diğer dört parmakta üçer olmak üzere bir elde olan on dört boğumu sembolleştirirler.

Sünni ve Haricileri, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye uymuyorlar diye suçlayan İmamiyye (Caferi) ekolü, zamanın derinliklerinde biraz karanlığa düşmüş gibi görünüyor.

Caferilerde ibadet; namaz, oruç, hac, zekât, humus, cihad, tevellâ (Hz. Ali ve soyunu sevenleri sevmek), teberrâ (Hz. Ali ve soyunu sevmeyenleri sevmemek) şeklindedir.

Şii, Caferi ve Alevi Yolunun On İki İmamı

1) Hz. Ali: Mezarı Necef-i Eşref'tedir. Aliyy'ül-Murtaza, Ebu Turab (toprağın babası), Seyfullah bilinen lakaplarıdır.

2) Hz. Hasan: Mezarı Medine'dedir. "Zeki" en bilinen lakabıdır. Muaviye tarafından zehirletilmiştir.

3) İmam Hüseyin: Mezarı, Kerbelâ'dadır; lakabı "şehit"tir.

4) İmam Ali: Medine'de medfundur. İbadet edenlerin efendisi anlamına gelen Zeynel Abidin en bilinen lakabıdır.

5) İmam Muhammed Bâkır: Medine'de babasının yanında gömülüdür. İlim ve hikmet dolu insan olarak bilinir.

6) İmam Cafer-i Sadık: Medine'de babasının yanında gömülüdür. Halife Harun Reşid'in emriyle zehirletilerek öldürülmüştür. İlim ve irfan sahibi olan Cafer-i Sadık, İmamiyye mezhebinin fıkıh ve esaslarını belirlemiştir.

7) İmam Musa Kâzım: Mezarı Bağdat'tadır. Harun Reşid tarafından öldürtülür.

8) İmam Ali-Rıza: Mezarı Meşreb şehrindedir. Harun Reşid'in oğlu halife Me'nun zamanında zehirlenerek öldürülür.

9) İmam Muhammed-Tâki: Mezarı Bağdat'ta bulunmaktadır. Halife Müsta'sım tarafından zehirlenerek öldürülür.

10) İmam Ali-Nâki: Mezarı, Samira'da bulunmaktadır. Halife Mu'teyz tarafından zehirlenerek öldürülür.

11) Hasan-Askerî: Mezarı, Samira'da bulunmaktadır. Halife Mu'temed tarafından zehirlenerek öldürülür.

12) İmam Mehdî: İmamiyye'ye göre Mehdi sağdır ve son zamanda (kıyamet vakti) kendini gösterecektir.

Günümüzde ve geçmişte Şii yolunun, Hz. Muhammed ve Hz. Ali yolu ile farklılık gösterdiğini söyleyenler vardır. Bu doğrudur. Safaviler devrinde Şah İsmail'in bağnaz Şii anlayışı, gerçek Şia'nın özüne zarar vermiştir. Şah İsmail, camilerde Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a lanet ettirmiştir.

Gerçi, Emevilerin de camilerde Hz. Ali ve soyuna lanetler ettirdiği vakıadır. Ancak, Emevilerin bu sapkın tutumu Şii yanlılarının da Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a lanet etmelerini haklı göstermez. Hz. Ali'yi sevenler, onun sevdiklerine sevgi beslemek zorundadırlar. Hz. Ali'nin söylemediği ve yapmadığı bir olay, daha sonraları Şii taraftarlarınca söylenmiş ve yapılmış olarak anlatılır. Bu ise Şia'nın özüne zarar vermiştir.

Bize göre en başından beri, yani Hz. Muhammed'in sağlığında ve daha sonra Hz. Ali'nin nezdinde var olan yol, Şii yoludur. Şii yolu demek, Kur'an ve Sünnet'e bağlı olan yol demektir. Zaman içerisinde hem Sünni hem de Şii çeşitli kollara ayrılarak merkezden uzaklaşmıştır. Bu uzaklaşma onların ibadet şekillerinde de farklılıklar oluşturur.

Caferilere Göre İbadet Şekillerinin Uygulanışı

Abdest: Caferiler abdest esnasında ayaklarını yıkamak yerine mesh etmek ile yetinirler.

Namaz: Caferilerde öğle ile ikindinin ve akşam ile de yatsının birleştirilerek kılınabileceği anlayışı vardır. Bu anlayış başlangıçta, gerektiği takdirde böyle uygulanır iken sonraları usul hâline gelmiştir. Türkiye'deki Caferiler, camilere sabah, öğle ve akşam olmak üzere günde üç defa giderler. Bu uygulama Caferilerin kendilerine ait camiler yapmalarına sebep

olmuştur. Caferiler, beş vakitte kılınan kırk rekâtlık namazı, üç vakitte kılarlar.

Caferilerde evin büyük oğluna ait farz olan bir namaz daha vardır. Vefat eden birinin, üzerine farz olduğu hâlde kılamadığı namazlar varsa, bunları kılmak kişinin büyük oğluna farzdır. Oğul bunları kılamazsa ücret karşılığı kıldırmak zorundadır. Anne için böyle bir sorun yoktur.

Caferiler namaz sırasında başlarını toprağa değdirerek secde ederler. Onlar bunu yaparken, taş ya da toprağa secde ediyor değillerdir. Bu, toprağa baş koymak suretiyle Allah'a olan secdedir. Ancak bu toprağın özellikle Kerbelâ toprağı olması gibi zorunluluklar anlaşılabilir uygulamalar değillerdir.

Bu uygulamaları nedeniyle bazı Sünni kesimin Caferileri toprağa tapınanlar olarak göstermeleri ise son derece yanlıştır.

Caferiler, namazı eli açık bir şekilde kılarlar.

Oruç: Ramazan orucu farzdır. Bunun yanında Hz. Hüseyin'in şehit edildiği ay olan Muharrem ayının ilk on günü Caferi, Alevi ve Şii kesim oruç tutarlar. Onuncu gün cami ya da özel belirlenmiş alanlarda Kerbelâ olayı anılır, helva dağıtılır. Hz. Muhammed, Hz. Ali için; *"Ben kimin mevlası isem, Ali de onun mevlasıdır. Ali'ye düşman olan, bana düşmandır,"* der. Bu iltifatlardan sonra Hz. Ali, koşarak evine gider ve helva pişirir. Bu helvayı da herkese dağıtır. Caferi ve Şiiler için helva pişirilip dağıtılması Hz. Ali'nin sünnetidir.

Şia'nın en büyük kolu Caferilik olup daha küçük Şii kolları da vardır Carudiyye, Süleymaniyye, Bulriyye... gibi. Bunlardan biraz daha büyük ve farklı olan bir diğer Şii grubu da İsmailiyye'dir.

İsmail, altıncı imam Cafer-i Sadık'ın oğludur. İsmail'in ölmediğine, Mehdi olduğuna inanırlar. Bunlar yedi imam kabul ettikleri için "Seb'iyye" diye de bilinir.

Ehl-i Sünnet Mezhepleri

Hz. Muhammed'in sünnetine uyan ve sahabenin hepsini adalet sahibi ve doğru bulan mezhepler topluluğuna verilen isimdir.

Ehl-i sünnet mezhepleri sayıca çok fazla olmalarına rağmen dört ana kola ayrılmıştır. Bu dört mezhep de kendi aralarında kollara ayrılır.

Yaygın bir anlayışla bu dört mezhep hak mezhep olarak adlandırılır. Yani Allah tarafından öngörülen dört mezhep. Bu dört mezhebi "Hak mezhep" olarak ifade etmek son derece yanlıştır. Allah'ın mezhebi Kur'an-ı Kerim'dir. Oysa mezhep kişilerin zamana, zamanın şartlarına göre ve en önemlisi bilgilerine göre din hakkında söylediği söz ile yorumlarının ifadesidir. İslamiyet'in ilk yıllarından beri birçok insanın Kur'an ve Sünnet üzerine yaptıkları yorumlardan taraftarlar bulanlar, mezhep olmuştur.

Neticede, hak mezhep gibi bir ifade asla kabul edilemez. Ne yazık ki bu, insanların büyük günaha girerek bağlı oldukları mezhebi yüceltmek için farkında olmadan kullandıkları bir ifadedir. Hanefi, Hanbeli, Maliki ve Şafi olarak sıralayacağımız bu dört büyük Sünni mezhep Hakk'tan (Allah'ın buyruğu) değildir. Ancak zaruri olarak var olan ve İslamiyet'e çok büyük katkıları olan ekoller şeklinde tanımlanmalıdır.

Hatırlanacağı üzere İslamiyet, Hz. Ömer zamanında hızla yayılmaya başlamış, Hz. Osman zamanında üç kıtaya kadar uzanmıştır. Muaviye'nin denizlerdeki başarılı seferleri neticesinde, Emeviler devrinde, İslamiyet coğrafi olarak son derece geniş topraklara sahipti. Bu geniş toprakların hâkimiyeti çok zordu. Özellikle zorla İslam'ı kabul eden halklar, eski gelenek ve âdetlere göre İslamiyet'i yorumluyorlardı. İslam'ın temel şartları ve usulleri bu halklar arasında çok değişik şekillerde uygulanıyordu. Yönetim tabakası ise Arap olmasına rağmen

saltanat, para ve eğlence ortamında İslamî kuralları büyük ölçüde unutmuş görünüyordu.

Ayrıca, Emeviler sonrası Abbasi yönetiminde savaşlardan elde edilen ganimetlerin azalması neticesinde fakirleşen halk, İslam'ı iyice unutmuş; canının, boğazının derdine düşmüştür. Halk; fakirlik ve can korkusu, yönetim kesimi ise eğlence ve kibir gibi ana sebepler nedenleriyle İslamiyet'i yaşayamaz duruma gelir. Kimi yerlerde paganist inanışlar baş gösterirken din değiştirenler de görülmeye başlar.

Böyle bir çıkmaz sırasında Maliki, Hanefi, Hanbeli ve Şafi adlı din adamları İslamiyet'i derleyip toparlamışlardır.

Bu dört imam, farklı şehirlerde doğmuş ve yetişmişlerdir. Yaşamış oldukları yerlerde, insanları mümkün olduğunca İslamiyet'in temel unsurları çerçevesinde yeniden örgütlemeye çalışırlar. Bunu yaparken de yerel halkın durumuna göre verilen imtiyazlar çok önemli olmamakla birlikte, mezhepler arasında oluşan farklı uygulamaların oluşmasına neden olmuştur. Mesela; Caferi, Maliki, Şafi ve Hanbeli ekollerinde Fatiha suresi okunmadan namaz kılınabilir. Fakat Hanefi mezhebi bunu asla kabul etmez. Yine, Maliki ve Caferiler eli açık namaz kılarlarken diğerleri eli bağlı namaz kılarlar.

Bize göre, mezhepler arasındaki bu küçük farkların önemi yoktur. Buna Caferiler de dahildir. Bu beş âlim insan, insanların kılmayı unuttukları ya da terk ettikleri namazı kılınır ve tutmadıkları orucu tutulur hâle getirmişlerdir. İnsanlara, namaz kılın da ister eli açık ister eli bağlı olarak kılın demişlerdir. Mezheplerin tarihsel görevleri, yeniden yapılanma olarak adlandırılabilir. Mezhepler 700'lü yılların ilk ve ikinci yarısında bu zorunlu yapılanmayı gerçekleştirmişlerdir.

Aslında, mezhepler arasında önemli farklar yoktur. Fark olması için çaba gösterenler çok olmakla birlikte bunun sebebi,

hâkim ve çoğulcu unsur olma kompleksidir. Bu tür yaklaşımların altında küçük şahsi çıkarlar aranabilir.

Biz, bu beş âlim insanı saygıyla anıyoruz. Bize göre aralarında en ufak bir fark yoktur. Bizim için önemli olan İslamiyet'e yaptıkları olumlu hizmettir. Bu nedenle biz bu insanların şahıslarına olan hürmetimizi, onların adını kullanarak mezhepçilik yapanlara gösteremiyoruz. Biz, bir olan "biz" ve biz olan "bir" için bütünlük peşindeyiz.

İmam Malik

712 yılında Medine'de doğmuştur. İmam Malik, hadis ilmini benimsemiştir. Halife El Mansur zamanında, Medine valisi tarafından dövülmüştür. Birçok eziyet ve işkencelere maruz kalmıştır. İmam Malik'e göre iman artar, eksilmez. İnsan yaptığından sorumludur. Ona göre haram olan işlere aracı olmak yahut sebep olmak da haramdır.

Malikilik, Mısır'da yayılma imkânı bulmuştur. Şafiilik ile Mısır'da çok çatışmalar yaşamışlardır. Fatimiler devrinde Mısır'da etkinlikleri azalır.

Günümüzde sayıları çok azdır. Mısır, Tunus, Sudan gibi Afrika ülkelerinde mevcutturlar.

İmam Hanefî

İmam-Azam Ebu Hanefi olarak bilinir. 701 yılında Kûfe'de doğmuştur. İmam Cafer-i Sadık'ın öğrencisidir. Emeviler ve Abbasi yönetiminden büyük işkenceler görür. 767 yılında vefat eder. İmam Hanefi'nin; "İmam Cafer-i Sadık'ın yanında iki sene kalmasaydım, İmam-ı Azam olamazdım," demesi ilginçtir.

Osmanlıların benimsediği mezhep Hanefiliktir. Bu mezhep Anadolu'da en güçlü konumdadır.

İmam Şafi

767 yılında Gazze'de doğmuştur. 820 yılında Mısır'da vefat etmiştir. Hz. Ebubekir'in en üstün halife olduğunu kabul eder; fakat Hz. Ali'ye de özel bir sevgi duyarlar. Mısır ve Anadolu'nun doğusunda etkindirler.

İmam Hanbeli

780 yılında Bağdat'ta doğmuştur. İmam Hanbeli'nin yaşadığı dönemin halifesi olan Me'nun, Kur'an-ı Kerim'in mahluk olduğu inancını tüm bilginlere zorla kabul ettirmeye kalkışır. İmam Hanbeli bunu asla kabul etmez.

Türlü işkenceler sonucu 855 yılında Bağdat'ta ölür. Hanbeli mezhebinin en ilginç yanı, Hz. Ali ve ailesine derin sevgileri olmasına rağmen Muaviye ve Yezid için de sevgi beslemeleridir.

Hanbeli mezhebi pek fazla taraftar bulamamış ve yayılamamıştır.

Mezhepler arasındaki ayrılıklar teferruattadır, özde keskin bir ayrılık yoktur. Bu kanıya tüm mezhepleri inceleyerek kolayca varabiliriz.

Ancak, insanlar genellikle ailelerinden gördükleri şekil itibariyle bulundukları mezhebi tek ve doğru mezhep olarak yorumlarlar. Bu da karşıt taraflar oluşturarak merkezî İslamiyet'e zarar verir. Merkezden uzaklaşıldığında hurafeler çoğalır. Gelenek ve görenekler dinin temel esasları ile karıştırılır ve bu, karmaşaya yol açar.

Bâtınilik

Söylenen bir sözün ne anlam ifade ettiğini herkes kendi bilgi birikimi ile yorumlar. En iyi yorum, en derin bilgiye ve objektif olmaya bağlanabilir. Lakin yorumlanan söz, merkeze

inebilen en doğru söz olursa bir anlam ifade eder. Hele de bu söz din üzerine söyleniyorsa çok daha fazla dikkatli olunması şarttır. Kişiler iyi niyetle namaz, oruç, hac gibi vazifelerini yaparlar. Kimileri bu ibadetlerini ilmi derinlikleri ile süslerler, kimileri de en basit şekliyle yaparlar. Yani, namaz kılan biri kendinden geçip dünyayı âdeta terk ederek ibadetini yapabilme yüceliğine sahipken bir diğer Müslüman, namaz kılarken aklından türlü türlü şeyler geçirebilir. Fakat bu şekilde kılınan namaz, namaz değildir demek, kimseye düşmez. O'nu ancak Allah bilir.

Bâtınilik, dinin dış yüzünden (zahirî) çok dinin iç yüzünü (Bâtını) önemser.

Bâtınilik, İsmailiyye'nin bir koludur. Başka mezhepler de bünyelerine Bâtını bir özellik almıştır. Bâtınilik, çoğu zaman yanlış yorumlamalarla gelişmiş ve sapkın bir hâl almıştır. Bâtını bir din adamı olan Kûfeli Muhammed bakınız ne demiş, *"Erkekler, erkeklerle evlenebilir."*

Görülüyor ki, Bâtınilik adına sazı eline alan herkes fetva vermiş.

Bu noktadan sonra söz yine Anadolu'ya geldi. İslamiyet'i Hz. Muhammed döneminden alıp dört halife dönemine, oradan da mezheplere taşımaya çalıştık. Asr-ı Saadet (dört halife dönemi) dönemini biz sadece Hz. Muhammed'in yaşadığı dönem olarak kabul ediyoruz. Hz. Muhammed'in ölümünden hemen sonra ayrılıklar net olmasa da başlamış görülüyor. Çalkantılı geçen dört halife dönemi sonunda Müslümanlar üç gruba ayrılmıştır. Ancak İslamiyet'in içine düştüğü kaos, Emevi ve Abbasi yönetimlerinin uygulamaları sebebiyledir. Beş imam (lider) sayesinde soluklanan İslamiyet, bu dönemden sonra korku ve baskı unsuru olarak uygulanır. Arap olmayan Müslüman kesim, Arapların egemenliği altında âdeta köle gibidir. Üçüncü sınıf insan ve Müslüman muamelesi gören bu halklar (başta İran) pagan inançlarını yaşatarak İslami-

yet'i Arap baskısı sonucu doğru ve rahat öğrenememişlerdir. Yeniden bir kaos içerisine düşen İslamiyet'i evrensel boyutlara sevgi yoluyla ulaştıran kavim Türklerdir. Türklerin İslamiyet'i kabulü İslamiyet'in yeniden var olma şansıdır. Türkler, İslamiyet'in sancağını ellerine aldıktan kısa bir süre sonra, tasavvuf felsefesinin gelişmesi daha kolay olur. Türkler ve tasavvuf erenleri sayesinde İslamiyet sevgi, hoşgörü ve sanat aracılığı ile evrensel olabilmiştir.

İslamiyet'in kabulünden önce Türkler Anadolu'ya kısmen de olsa yerleşmişlerdi. 11. yüzyıl, Türklerin tarih sahnesine çıkış yüzyılıdır. Dünyanın en güzel ve zengin kara parçası olan Anadolu'ya hâkim olan Türklerin Müslüman oluşu, İslamiyet'in gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Benzer kültür ve coğrafya içerisinde sıkışıp kalan İslamiyet'i hem bu sınırlı coğrafyadan daha uzak coğrafyalara taşıyan hem de onun koruyuculuğunu yapanlar Türklerdir.

Anadolu'nun binlerce yıllık kültürel zenginliği, Türkler ile yeniden bir birlik ve huzur içerisine sokulunca İslamiyet ivme kazanır. Huzur, refah ve hoşgörünün bir kez daha anavatanı olan Anadolu, bünyesinden Hz. Mevlâna'yı Yunus Emre'yi, Hacı Bektaş Velî'yi, Pîr Sultn Abdal'ı, Hacı Bayram Velî'yi çıkarır.

Türkler sayesinde Anadolu'da sağlanan birlik, bu Allah dostlarının çıralarının yanmasına sebep olur. Eğer Anadolu'da bu birlik oluşturulamasaydı bu olağanüstü insanlar, bu denli evrensel olamazlardı. Türklerin siyasi ve askerî hâkimiyeti, bilim adamlarına ve şairlere Anadolu topraklarında yurt edinme imkânı sağlar.

Kadim Millet Türkler

Türklerden bahseden en eski kaynaklar başta Tevrat olmak üzere Çin, Hint ve İran yazmalarıdır.

Türk adı, çeşitli kaynaklarda farklı manalarda verilmektedir. Türklerin dağınık ve göçebe bir yaşam tarzı olması nedeniyle birçok farklı halkla münasebetleri olmuştur. Türk göçmen grupları ile her tanışan millet, kendilerince bu göçerlere isimler takmıştır. Türk kelimesinin anlamının farklılıklar göstermesinin sebebini, göçebe Türk gruplarıyla tanışıp onları isimlendiren değişik halkların çeşitliliğinde aramak gerekir. Türk adının bilinen türlü manaları şöyledir:

Türkler kadim bir millettir. Türk adı, kimi kaynaklarda "miğfer" anlamına gelmektedir. Kimi kaynaklarda ise "olgunluk çağı" gibi güzel bir manada karşımıza çıkar. Ünlü Türk bilgini Ziya Gökalp ise Türk adının manasını "kanun ve nizam" olarak ifade eder. W. Barthold'a göre ise "Devletin esas halkı" manasındadır. Türk kelimesini Türk devletinin resmî adı olarak ilk kullanan Türk kavmi Göktürklerdir.

Coğrafi olarak ise Türkiye (Turkhia) kelimesini ilk kez Bizanslılar kullanır. 6. yüzyılda "Türkiye" ismi Orta Asya için kullanılıyordu. 13. yüzyılda Mısır ve Suriye coğrafyasına "Türkiye" denilmekteydi. Anadolu ise 12. yüzyıldan sonra "Türkiye" (Turcia) olarak bilinmiştir.

Türkler, Tevrat kaynaklı bilgilere göre Nuh'un üç oğlundan biri olan Yasef'ten türemiş ve beyaz ırk olarak gösterilmiştir. Türkler, antropolojik (kemik ve iskelet yapısı) olarak estetik bir ırk olup, Orta Çağ boyunca güzelliğin sembolü olmuşlardır.

Ayrıca İran'ın zengin edebiyatında "Türk" sözü "güzel insan" manasında kullanılmıştır.

Yeri gelmişken belirtilmelidir ki, Türkler ile Moğollar arasında coğrafi olarak kurulan yakın temaslar sonucu bir kaynaşma olmuştur. Fakat Türk ve Moğol halkları birbirinden tamamen ayrı, iki farklı soydur.

Türklerin Anavatanı

Türkler, tarih sahnesine çıkmadan çok önceleri, göçebe olarak çok geniş coğrafyalara dağıldıklarından belli bir coğrafi sınır içerisinde anılmaları çok zordur.

Bu konuyla ilgili çok sayıda görüş olmasına rağmen, Türklerin ana yurdu Ural-Altay dağları arasında kalan bölgedir.

M.Ö. 1000'li yıllarda büyük kitleler hâlinde göç eden Türk boyları Çin, Hazar bölgesi, Hindistan ve Sibirya gibi yerlere dağılışlardır. Bu büyük göç hareketlerinin asıl sebebi ise yeni ve verimli toprak arayışlarıdır.

Türkler, tabiatları gereği göçebe hayatı benimsediklerinden kimi zaman zaruri kimi zaman da yeni ufuklara açılma isteklerinden dolayı tarihlerinin ilk yıllarından beri hep yayılmacı olmuşlardır. Hareketli bir topluluk olduklarından kimi zaman kendi boylarıyla kimi zaman da farklı milletlerle ölüm kalım mücadelesine kolayca girebilmişlerdir.

Türkler bu yayılmacı özellikleri neticesinde Çin'den başlayarak tüm Orta Asya'yı, İran'ı ve Anadolu'yu içine alan bir coğrafi kuşak yaratmışlardır.

Türklerin Eski Dinleri

Türkler tarihleri boyunca birçok inanç sistemine girmişlerdir. Türkler, konar göçer bir yapıdadırlar ve bu nedenle kesin tarihsel sunular içerisinde dinî inançlarını belirlemek güçtür. Ne zaman Totemci, ne zaman Şamani olduklarını söylemek, tüm Türkleri ortak bir din altında toplamak imkânsızdır. Türklerin bir kısmı Şamanken, diğer bir kısmı Totemci ya da Semavi dinlerden birine mensup olabilmektedir.

Bu bağlamda Türklerin dinlerini genel anlamda bir sıralama mantığı ile açıklamaya çalışacağız.

Türkler, Müslüman oluncaya kadar Totemci, Mani, Şaman, Budizm, Musevi ve Hıristiyan dinlerine irili ufaklı gruplar hâlinde dahil olmuşlardır. 10. yüzyılın ikinci yarısından itibaren büyük kitleler hâlinde Müslüman olan Türkler, İslamiyet içerisindeki çeşitli mezhep ve gruplarla da yoğun münasebet içine girmişlerdir.

Totemci Türkler

Bir hayvan veya bir bitki, topluluğun atası durumunda olup kutsal sayılır ve buna "totem" denir. Bütün topluluk, bu totemden türediğine inanır. Totemin taş, tahta veya diğer cisimlerden sembolleri yapılır ve buna tapınılır.

Totemin bu kısa açıklamasından şunu çıkarabiliriz; Türkler yarı totemci bir dine inanıyorlardı, daha doğrusu yarı totemci bir inanış durumunda bulunuyorlardı.

Bilindiği gibi Türkler, kurtu ata olarak kabul etmişlerdir. Dişi kurt "Asena" ve erkek kurt "Temuçin" Türkler için birer ata idi. Türklerin atası kabul edilen Oğuz Kağan'ı dişi kurt "Asena" emzirmiştir. Türk mitolojisi buna çok sık yer verir.

Türkler için başta kurt olmak üzere kartal, ayı, tavşan, sincap önemli totemlerdir. Gökyüzündeki en önemli totemler kartal ve Kaf Dağı'nın kutsal kuşlarıdır. Kartal ve Kaf Dağı'nın bu kutsal kuşları Türk mitolojisinde İran ve Hint kültürleriyle ortak bir özellik içerir.

Türk mitolojisinde sıkça görülen hayvan ve bitki sembolleri kutsaldır. Ancak sadece kurt için totemci bir inanış vardır. Bu bağlamda Türkler için tam anlamıyla totemci diyemeyiz. Onları yarı totem bir inanış içerisinde göstermek daha doğru olacaktır.

Şamanist Türkler

Şamanizm; Türk, Moğol ve Sibirya ana yurtlarında görülen eski bir inançtır. Şamanizm bir din değildir. Şaman rahip-

leri aracılığı ile insanlar gökyüzü ve yeraltı dünyası arasında bir bağ kurarlar. Bunu ise rüya yorumlaması şeklinde yaparlar. Şamanizm esasında, Şaman rahipleri tarafından bir vecd ile yorumlanan sihir ve büyü ağırlıklı rüya tabirleridir.

Şamanizm'de, dünyanın ve insanın yaratılışı ile ilgili rivayetlerin hiçbirisi orijinal olmayıp, çeşitli dinlerin etkisiyle Şamanizm'e geçmiştir. Şamanizm'de görülen kıyamet, tufan, Âdem Havva benzeri hikâyeler Hind, İran, Yunan ve Yahudi menkıbelerinin bir özetidir.

Altay Türklerinde "Kam" adı ile bilinen Şaman din adamları; sihir ve büyüler yaparak gelecekten haber verirlerdi. Bunu yaparlarken yemiş ya da içmiş oldukları bir maddenin tesiriyle kendilerinden geçerek dans ederler ve olayları sesli bir şekilde yorumlarlardı. Zamanla bu saf ve özel Türk töreni Hint, Yunan, İran ve Yahudi dinlerinden alıntılar yaparak dinî bir muhtevaya bürünmüştür. Şamanizm, özünde bir din olmadığı hâlde sonraları dinî bir kimliğe girmiştir.

Tamamen sihir ve büyüye dayanan Şamanizm, süreç içerisinde dinî bir kimliğe kavuşur ve üç bölüm olarak inanç sistemini oluşturur. Evren, yer ve yeraltı. Evrende (Gök) iyi ruhlar, yerde insanlar, yeraltında da kötü ruhlar otururlar. Orta yerde yaşayan insanlar bu iyi ve kötü ruhlar arasında denge kurmak zorundadırlar. Şaman adı verilen din adamları bu dengeyi sağlamakla görevlidirler.

Şaman rahipleri, aşırı derecede kendilerinden geçerek yaptıkları dinî ayinlerde bir anlamda ölür ve yeniden dirilirler.

Rahipler, bu ayinlerde öylesine kendilerinden geçerler ki, elbiselerini paramparça eder ve bunun farkında bile olmazlar. Şaman rahipleri özel bir sınıftır. Herkes Şaman rahibi olamaz ve bu güç kendilerine rüyada verilir.

Şamanizm'in temel anlayışında ruhlarla, doğa ve insanlar arasında kopmayan bir bağlantı vardır. Bu bağlantıyı sağlayan

"Kam" adı verilen Şaman rahipleri, ulaştıkları vecd durumu sayesinde, göklere yükseliyor, yeraltına iniyor ve yeniden insanların arasına dönerek buralardan haberler veriyorlardı. Dünyada yaşarken ruhsal irtibatlarıyla insanlara yardımcı olan Şamanlar, öldükten sonra da bedensiz olarak ruhsal güçleriyle bu görevlerine devam ediyorlardı. Kam, gelecekten haber veren, doğa olaylarını düzenleyen, hastaları iyileştiren bir göreve sahipti.

Kam, güneş battıktan sonra ayin hazırlıklarına başlardı. Özel bir ayin çadırı kurulurdu. Bu çadırın tam ortasında bir kayın ağacı bulunurdu. Ağacın gövdesine dokuz adet çentik açılırdı. Bu, göğün dokuz katını sembolize ederdi. Bunlar yerden göğe yükselen merdiveni temsil ediyordu.

Ayin, bir atın kurban edilmesiyle başlardı. Kam, tüm vücudunu ve elbiselerini kokulu otlarla donatıp davulunu çalardı. Bu, ruhları çağırması anlamına geliyordu. Kısa bir süre sonra, davulunu çılgınca havaya kaldırarak delicesine dans eder ve ruhlardan aldığı haberleri yüksek sesle anlatırdı.

Bir Şaman ayini üç gün sürebildiği gibi dört beş saat sürenleri de vardı.

Şamanizm'de kutsal kitap yahut peygamber yoktur. Olay tamamen Şaman (Kam) din adamlarının elindedir. Koruyucu ruhları ayin sırasında onlara ne ilham ederse ona inanır ve o doğrultuda hareket ederlerdi.

Şamanlar bu ayinlerde çadırı kutsal alan olarak kullanırlardı. Çadır, göğe çıkışın merkezidir. Ayin öncesi kurban edilen at, Şaman rahibini gökyüzüne taşıyan hayvanı ifade eder. Gökyüzüne astral bir seyahat ettiğine inanılan rahipleri gökyüzünde "çift başlı kartal" karşılar.

Apollo'nun Pegasus, Hz. Muhammed'in Burak adlı atları ile yaptıkları astral yolculuklar ile Şaman rahiplerinin astral yolculukları garip bir benzerlik gösterir.

Şaman rahipleri garip elbiseler ve şapkalar giyer, maske takarlardı. Bir Şaman için davul ve def en önemli enstrümandır. Şaman rahibi ayin sırasında davulunu çalarak kendinden geçinceye; yani tanrılar ve ruhlarla temas sağlayıncaya kadar çılgınca dans eder, garip sesler çıkarır, yerlerde sürünerek bayılırdı. Böylece ayini tamamlamış olurdu.

Şaman'ın yardımcı ruhları çoğunlukla hayvan ruhlarıdır. Ayı, kurt, geyik, kartal ve karga bu yardımcı ruh hayvanlarının belli başlıcalarıdır. Kamın, büyük ayin sırasında göğün on yedinci katındaki Bay Ülgen'in sarayına dokunan "Dünya ağacı"nın tepesine çıktığına inanılır. Kam ayrıca yedi kat yerin altına iner ve ölü ruhların düzenini sağlar.

Şamanlık perilere, cinlere ve ruhlara emir veren ve onları komuta altına alarak gelecekten haber veren bir büyücülük olarak da ifade edilebilir.

Tabiat Kuvvetleri, Ata Kültü ve Gök Tanrı

Türkler, tabiatın içinde gizli olan birtakım kuvvetlerin varlığına inanıyorlardı. Deniz, ırmak, güneş, ateş, fırtına... gibi tabiat olaylarına karşı duyulan hayret, korku ve sevgi hisleri neticesinde bunlar kutsallaştırılmıştır.

Türkler, atalar kültüne büyük önem verirlerdi. Ölmüş atalarına kurbanlar keserlerdi. Türklere göre ölmüş baba ve ataların ruhları aileyi korurdu. Her yıl mayıs ayı ortalarında ataları için kurbanlar sunulurdu. Türkler ölülerini onlara ait silahları, kıymetli eşyaları, atları ve kadınları ile beraber gömerlerdi. Çünkü öbür dünyada ikinci bir hayatın varlığına inanıyorlardı.

Eski Türklerde en büyük kurban attır. Atalara kurban edilen diğer hayvanların erkek olanı makbul sayılırdı. Gök-Tanrı (Tengri) tek dini hâkimdir. Tanrı eşi ve benzeri olmayan, insanlara yol gösteren, onlara hükmeden ve cezalandıran bir ulu varlık konumundadır. Gök-Tanrı, semavi dinlerdeki tek tanrı

olgusuyla paralellik içerir. M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren görülen Gök-Tanrı inanç sistemi-Türklerin millî dinleri arasında en etkin olanlardan biridir.

Türkler, uzun yıllar Araplarla din ve toprak mücadelesinde bulunmuşlardır. Bu uzun mücadeleler sonrasında, Türklerin Müslümanlığa geçmesindeki etkenlerden biri Gök-Tanrı ile Müslümanların Allah'ı arasındaki benzerliktir.

Türklerin Müslümanlığa girişlerini ele aldığımızda bu konu etraflıca incelenecektir.

Mani Dini ve Türkler

M.S. 3. yüzyılda İran'da yaşayan Mani, kendisini göğün oğlu olarak tanıtmıştır. Mani, çok usta bir ressamdır ve Mani'nin yaptığı resimlerin olağanüstü güzel olması onun gökten indiğine inanılmasını kolaylaştırmıştır. Bu denli güzel resimleri asla bir insan yapamaz öngörüsü, Mani'yi göklerin oğlu yapmıştır.

Mani dini, temelde Zerdüşt, Buda ve Hıristiyanlığın bir potada toplanmasıyla oluşturulan bir dindir. Mani'nin amacı eski çağın tüm dinlerini tek bir din altında evrenselleştirmekti.

Mani, Dicle ve Fırat ırmakları arasındaki bölgede dinini yaymaya çalışmıştır. Sasani hükümdarı I. Şapur'un kardeşi Firuz'un benimsediği Mani ve onun dini, İran'da etkili olmuştur.

Mani dinini benimseyen en önemli Türk boyu Uygurlar olmuştur. Türklerin göçer ve savaşçı karakterine pek uygun olmayan Mani dinine mensup olduktan sonra Uygurlar, yaptıkları savaşlarda yenik düşmeye başlarlar. Orta Asya'da Türkler arasında en çok yayılan dinlerden biri olan Maniheizm mistik bir karakter içerir. Maniheizmin en çok etkilediği günümüz tarikatlarının başında Bektaşilik gelir.

Mani'nin diğer bir adı Mani-i Nakkas'tır. Bu isim, çok iyi resim yaptığı ve dinini bu resimler aracılığı ile yaymaya çalıştığı için verilmiştir. Temelinde felsefe ve mistik olgu olan Maniheizmin bir din hâline gelmesindeki en önemli rol evrensel bir hoşgörü ve uzlaştırıcı yanı olmasındandır. Bugün Mani dininin etkilerini Anadolu ve İran'ın bazı dinî ekollerinde görürüz.

Türklerin Eski ve Millî Dinleri Hakkında

Uzun zamandan beri Türklerin millî dinlerini araştıran araştırmacılar net olarak bir sonuca varamamışlardır. Araştırmalar şunu gösteriyor ki, Türkler tarihin her döneminde yayılmacı ve göçer bir hayat sürmüşlerdir. Türk kavimleri, tarihin zaman dilimlerinde çok az bir bütünlük içerisinde var olmuşlardır. Birbirlerinden kopuk boylar hâlinde dünyanın birçok yerine yayılmışlardır. Gittikleri yerlerde yerel halklarla kimi zaman kaynaşmışlar (Macar ve Bulgar) kimi zaman da bağımsız boy devletleri kurabilmişlerdir.

İster göçebe ister yerleşik hayatı benimsemiş olsun, Türk ırkı, kendine özgü genetik özelliklerini çoğunlukla koruyabilmiştir.

Türkler her gittikleri yerde varlıklarını sürdürürken o bölgelerde hâkim olan dinlerle de ilişkiye girebilmiştir. Türk boylarının kimileri, Musevi, Hıristiyan, Maniheizm, Şamanizm ve Budizm gibi dinleri benimsemişlerdir. Bugün de bunlar az ya da çok oranda varlıklarını sürdürürler.

Yukarıda ismi geçen dinlerin hiçbirisi Türklerin millî dini değildir. Kültürel ve sosyal etkiler sonucu Türkler bu dinlerle tanışıp benimsemişlerdir.

Gene yukarıda adını verdiğimiz Şamanizm ise zaten bir din değildir. Şamanizm için Türklerin eski bir geleneksel inanç töreni diyebiliriz, ama din diyemeyiz. Şamanizm bir vecd ayinidir. Şaman rahiplerin çeşitli yollarla gaipten haber vermele-

rine din diyemeyiz. Bir Şaman ile Yunan Dionysos rahibi arasında pek bir fark yoktur. Her iki din adamı da çılgınca dans edip tanrılardan haberler getirdiklerine inanırlar.

Üstelik Şamanlık, sadece Türkler arasında var olan bir dinî inanış değildir. Amerika ve Afrika yerlilerinin de benzer Şamani ayinleri bilinmektedir. Sonuçta Şamanizm bir din olsa dahi Türklerin millî dini olamaz.

Türklerin millî dini olarak Totemizm kabul edilebilir. Totemizm, birçok eski kavmin içinde bulunduğu ilkel bir dindir. Yeryüzünün her yerinde insanoğlu tabiat olayları karşısında totem yapmış ve ona kurbanlar sunmuştur. Sebepler her kavim için ayrı olabilir: Yağmur, şimşek, ay tutulması, deprem, fırtına, korku duymak ve sevgi beslemek için yeterli tabiat olaylarıdır. İnsanlar, gökyüzünde ve yeryüzünde olan bu değişimlerin sebeplerini bilemedikleri için bu tür tabiat olaylarını putlaştırarak şekillendirmişlerdir. Bu olayları simgeleyen totemler yaparak bir anlamda onları kontrol altına almayı amaçlamışlardır.

Dolayısıyla, kavimlerin birbirlerinden uzak ya da yakın olmaları onları ayrı totemler icat etmeye yöneltmemiştir. Benzer ve süregelen tabiat olayları onları benzer totemlere inanmaya zorlamıştır. Kartal, ayı, aslan, şimşek, deniz, ağaç ve su... Bunlar her ilkel kavimce totem olarak kabul edilmiştir. Totemci kavimleri birbirlerinden farklı kılan, totemlerine yükledikleri özelliklerin çeşitliliğidir. Yani kartal Türklerde çift başlı olup yağmur ve kar ile ilintili iken bir başka kavimce toprak ile ilintilendirilmiştir.

Eski çağlarda ister gelişmiş ve yaygın bir kitle dini olsun (Musevi, Hıristiyan, Budizm) ister az gelişmiş dinler olsun (Şamanizm, Maniheizm, Zerdüşt) hepsi Türkler arasında kabul edilen inançlardı. Bu dinler karşısında Totemizm bir din ola-

rak kabul edilmez. Ancak Totemizmi en eski Türk dini olarak kabul etmek daha doğrudur.

Türklerin en eski dini olarak Gök-Tanrı (Tengri) inancını kabul etmek ise pek anlamlı değildir. Semavi dinlerin tek tanrı inancına yakın olan Tengri inancının (Tanrı), Musevilerle yüzyıllarca iç içe yaşayan Türkler tarafından benimsenmiş olması son derece doğaldır.

Yani, Gök-Tanrı inancı Türkler için millî bir din olmayıp kanaatimizce Musevilerle ilişkiler neticesinde yaşanan etkilenme sonucu oluşturulan bir tek tanrı kavramıdır. Yayılmacı ve savaşçı olan Türkler, yüzyıllar boyunca tanıdıkları tek tanrılı din olan Musevilerin ve daha sonra Hıristiyanların hemen hemen aynı tanrılarının sadece belli özelliklerini kabul etmişlerdir. Türklerin Gök-Tanrı inancını yüksek bir oranda tek tanrı inancı olarak isimlendirmek de yanlıştır.

Türklerin İslamiyet'e girişleri dünya tarihinin bir dönüm noktasıdır...

Türklerin Müslüman olmadan önce İslam'a çok yakın bir dinî inançlarının olduğu, bu sebeple İslam'a hiç yabancılık çekmeden ve direnmeden uyum sağladıkları gibi genel kabul gören bu tezin pek inandırıcı bir tarafı yoktur. Türklerin büyük baskılar sonucu Müslüman oldukları aşikârdır.

Türklerin İslam dinine giriş süreci içerisinde meydana gelen olaylar ne olursa olsun, gerçek şudur ki, Türklerin Müslüman olması ile dünya tarihi değişmiştir.

İslamiyet'ten önceki Türk kavimleri din bakımından oldukça çeşitlilik içeriyordu. Moğolistan ve Tuna boyları çoğunlukla Şamani idiler. Türkistan, Maveraünnehir ve Hazarlar gibi yerlerde yaşayan ve yerleşik hayata geçmiş olan Türkler çok eskiden beri yabancı din ve kültürlerin etkisinde bulunuyordu. Maniheizm, Budizm, Zerdüşt, Musevi ve Hıristiyanlık konu edilen yabancı dinlere örnek teşkil eder. Özellikle Uygur,

Hazar ve Bulgar Türkleri bu eski dinlere geçmişlerdi. Yerleşik Türkler zamanla bu yabancı dinlere geçtikleri hâlde, geleneğe bağlı kalan göçebeler Şamani kalmakta direnirler.

İslam, Orta Asya'nın çeşitli bölgelerinde yaşayan Türk topluluklarına yaklaşık 8. yüzyıldan başlayarak ve güç kullanılarak önce Emevi sonra Abbasi güçleri tarafından kabul ettirilmiştir. İslamiyet'i, zoraki kabul eden Türklere İslamiyet'i sevdirenler ise sufiler olmuştur.

İslam, Türkler arasına Emevi ve Abbasi hanedanlarının askerî baskıları neticesinde kanlı savaş ve katliamlar sonucu siyasi ve askerî olaylarla girmiştir. Ve Türklerin birbirinden bağımsız göçer ve yerleşik halkları arasında İslamiyet, üç yüz yıl gibi bir süreçte ancak kabullenilmiştir. İslamiyet, Selçuklular zamanında millileşmeye başlamış, İranlı ve Horasanlı sufiler sayesinde de Türkler arasında iyice benimsenmiştir.

Araplar ile Türkler arasında ilk münasebetler Emeviler idaresindeki İslam ordularının Maveraünnehir'e girmeleri ile başlar. Araplar son derece çekindikleri Türklerle uzun süre savaşı göze alamamışlardır. Lakin, zamanın istilacı gücü Emevilerin ganimet sebepli yayılmacı politikası Türklerle karşılaşmayı zorunlu kılar.

Araplar, önce Semerkand ve Buhara şehirlerine girerler. Buna şiddetli karşılık veren Türkler düzenli Arap ordularıyla çoğu zaman baş edemez. Türkler yıllarca süren irili ufaklı savaşlar neticesinde büyük katliamlara maruz kalmışlardır.

İslamiyet, asla zorla din değiştirmeyi kabul etmez. İslamiyet'te zorbalık ve katliam yoktur. Lakin Arapların katliamları ve zorbalıkları Türkler arasında çok yaşanmıştır. Emevilerin katliamlarına yıllarca maruz kalan Türklerin İslamiyet'e bakışları başlangıçta pek iyimser olmamıştır.

İkinci Göktürk devleti zamanında Türkler, İranlılarla birlikte Emevi devletini yıkan olaylara iştirak etmiştir.

Emevilerden sonra kurulan Abbasi devleti, Türkleri yanlarına çekebilmek için onlara daha iyi davranır. Savaşçı Türkleri İslamiyet'in kılıcı yapma niyetindeydiler.

Bu sıralarda Orta Asya'ya doğru ilerleyen Çin istilası karşısında Türkler, Arapların safında savaşırlar. Bu savaşın tarafları olan Çin ve Arap ordularında paralı asker olarak birçok Türk kavmi vardı. Fakat Abbasi ordusunda bulunan Türkler sayıca çok daha fazla idiler. Savaşı Türkler sayesinde Araplar kazanır. Ve bu savaştan sonra Abbasi halifeleri, ülkenin müdafaasında Türkleri kullanmayı tercih ederler. Abbasiler, askerî örgütlerde Türklere imtiyaz ve görevler verirler ve Maveraünnehir'de ilk Müslüman Türkler görülmeye başlar.

İslamiyet'in Orta Asya içlerinde yayılmaya başlamasıyla oluşan ilmi ve ticari ilişkiler hızla artar. Orta Asya'ya göre daha gelişmiş olan İslam medeniyetinin etkisiyle halk arasında İslam'a karşı ilgi artmaya başlar. Orta Asya'da İslamiyet'e karşı başlayan ve hızla gelişen bu ilginin kaynağı dervişlerdir. Bu tasavvuf erbabı dervişler ticaret kervanlarına karışarak göçebelere İslamiyet'in öğretilerini anlatıyorlardı. Arap zulmünün İslamiyet olmadığını, Arapların sadece Müslüman olduklarını ve İslamiyet'in özünde katliamı onaylamadığını anlatmaya çalışan dervişler sayesinde göçebeler, bu yeni dini tanımaya ve sevmeye başlarlar.

İslamiyet'i katı şeriat kuralları içinde değil, yumuşak ve sevgi dolu bir mana ile göçebelere anlatan mutasavvıf Türk dervişler, bu İslamlaşma sürecine hızlı bir ivme kazandırmışlardır. Türklerin ata ya da baba adını verdikleri bu derviş misyonerliği neticesinde 10. yüzyılda Türkler kitleler hâlinde İslam dinine girmeye başlarlar.

921 yılında önemli bir Türk boyu olan Volga Bulgarları, İslamiyet'e geçer. Daha sonra Saltuk Buğra Han önderliğinde Karahanlı devletinin de topluca İslamiyet'e girmesi önemli bir

sürecin başlangıcıdır. Karahanlılar İslamiyet'i kabul ettikten sonra ne gariptir ki kendi soydaşları olan Budist Uygurlara zorla İslamiyet'i kabul ettirmeye çalışırlar ve savaş açarlar. Anlaşılan odur ki, İslam dini Karahanlılar tarafından hem de kendi soydaşları üzerinde, istila maksatlı bir sebep olarak kullanılır.

Türklerin İslamiyet'i gönül rızası ile kabul etmeye başlamadıklarını artık biliyoruz. Türkler, Talas Savaşı'ndan sonra Abbasiler tarafından askerî bir kuvvet olarak görülür ve belli imtiyazlar alırlar. Bu imtiyazlar neticesinde, İslamiyet sayesinde gelişen Arap medeniyetine de ilgi duymaya başlarlar. Mutasavvıf Türk dervişler sayesinde de İslamiyet'in özünü anlamaya başlayan kimi büyük Türk boylarının önderliğinde İslamiyet göçebe ve yerel Türkler arasında hızla yayılır.

Ancak şu unutulmamalıdır ki, Hıristiyanlık Türkler asında İslamiyet'ten çok daha önceleri var olan ve belli Türk gruplarınca kabul gören bir dindi. Hıristiyan misyonerlerin de Hıristiyanlığın sevgi, saygı ve tek bir tanrı anlayışını anlattıkları bilinmektedir. Göçebe ve yerel Türkler arasında sürekli Hıristiyanlığı yaymaya çalışan bu misyonerlerin, mutasavvıf dervişler kadar başarılı olamamalarının sebebini araştırmak gerekir.

Hıristiyanlık, tıpkı Maniheizm ve Budizm dinlerinde olduğu gibi cihad anlayışı olan bir din değildir. Bilindiği gibi semavi dinlerden sadece İslamiyet içerisinde cihad vardır. Ancak İslamiyet'in cihad anlayışı ile kimi Müslüman'ın cihad anlayışı ne yazık ki farklıdır. Cihad; bir davettir... Zorla dine davet olarak ifade edilemez. Ancak kimi Müslümanlar, cihad kelimesini yanlış yorumlamışlar ve toplumları baskı yoluyla Müslüman olmaya zorlamışlardır. Oysa İslamiyet'te zorlama kesinlikle yoktur. Hele hele İslamiyet bu konuda kan döken ve insan öldüren bir anlayışın adresi asla olamaz. İslamiyet adına kan dökenler sadece sığ ve İslamiyet'i anlayamamış cahiller-

dir. Neticede, cihad fikri ile Türklerin savaşçılık özellikleri bir paralellik gösterir. Türkler, cihadın faziletine ve öteki dünya inancına sahiptir. Ayrıca bir Türk, yaşarken ne kadar çok düşman öldürürse ahirette o oranda rahat edeceği inancındaydı. Ve bu nedenle ölen bir Türk'ün mezarının başına "bal bal" adı verilen sütunlar dikilirdi. Bu "bal bal"ların sayısı, mezarda yatan Türk'ün öldürdüğü düşman sayısını gösterirdi.

Din uğruna cihad yapmanın ve insan öldürmenin öteki dünyada mükâfatlarla karşılanacağını duyan Türkler, bu yeni dine çok daha sıcak bakarlar. Kendi inanış ve ideallerine uygun olan, zamanın en üstün ve yaygın dinine bu gibi doğal sebeplerle girmeleri daha da kolay olmuştur.

Yerel ve göçebe Türkler arasında İslamlaşma faaliyetleri devam ederken Arap İslam dünyası, fikir ve mezhep çatışmaları sonucu parçalara ayrılmıştı. Özellikle Horasan'daki Şiiler, merkezî Sünni hükümetini çok hırpalıyordu. İsmaili, Kırmati, Maniheist Uygurlar ve Bizans gibi her biri belli başlı sorun olan bu etkenler neticesinde yine de İslamiyet yayılmaya devam ediyor ancak içte ve dışta bu sorunlarla uğraşan Abbasi devleti için durum yavaş yavaş kötüye gidiyordu.

İslamiyet yayılıyordu ama Abbasi devletini, bir anlamda İslam devletini çok zor yıllar bekliyordu. Savaşlarda artık eskisi gibi ganimet elde edilemiyor ve devletin sınırları genişlemiyordu. Abbasiler için tek olumlu olay, Türklerin İslamiyet'i kabul etmeye başlıyor olmalarıydı.

Hz. Muhammed'den sonra, kısa bir süre içerisinde çok geniş topraklara yayılan İslamiyet, Abbasi Halifesi Muktedir zamanında (921) önemli bir çıkmaza doğru sürüklenir.

İslam medeniyetini içine düştüğü bu durumdan kurtaran ve ona yeni bir ivme vererek 16. yüzyıla kadar dünyanın en üstün medeniyeti yapan, İslamiyet'i büyük oranda artık kabul etmiş olan göçebe Türk boylarıdır.

Oğuzların İslamlaşması ve Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun kurulması neticesinde İslam dünyası, cesur ve hızlı bir kimlikle yayılmacılığını sürdürür. Türkler sayesinde yakalanan bu ivme ile İslamiyet evrenselleşir.

İslam medeniyetinin yeni sancaktarı olan Selçuklular, başta Moğol istilası olmak üzere Haçlı seferleri ve gayrimüslim Türkler ile yıllar süren mücadelelere girerler. Selçuklu, İslam devletinin maddi kuvvetini, Abbasi halifeliği ise manevi kuvvetini temsil ediyordu. Bu birliktelik Selçukluyu, Sünni İslam anlayışına taraf olarak karşımıza çıkarır. Şii olan İran'ı, sürekli tehdit olarak gören Abbasi halifesi, Selçukluları yanlarına çekmekle Sünni bir İslam anlayışı ile İslam'a maddi kuvvet sağlar.

Türkler, daha sonra sebeplerini bir başlık altında araştıracağımız Sünni İslam ideolojisi ile İslamiyet'i yaymaya çalışırlarken bir yandan da kendi gayeleri olan cihan hâkimiyeti fikrini canlandırıyorlardı.

Türkler kendilerini Orhun kitabelerinde yazdığı gibi "Tanrı'nın sevgili kavmi" olarak görüyorlardı. Ve Hz. Muhammed'in söylediğine inandıkları, "Allah'ın askerleri" sıfatları ile dünyaya hâkim olacaklarına inanıyorlardı.

Selçukluların ne zaman ve nasıl Müslüman olduğunu Prof. Faruk Sümer şöyle açıklar: 1001 yılında Müslümanlığı kabul eden göçer Türklerin lideri Selçuk'un oğlu İsrail'dir. Sayın Sümer'e göre, Oğuz Yabgu devletinin Kıpçaklar tarafından yıkılmasından sonra yaşlı olan Selçuk'un yerine oğlu İsrail, yeni bir Oğuz siyasi birliği kurarak başa geçer. Selçuk, oğullarına İsrail ve Mikail gibi Yahudi isimleri verecek kadar Yahudilerle içli dışlıdır. Selçuk'un ölümünden sonra başbuğluğa oğlu İsrail getirilir ve bir süre sonra İsrail, Müslümanlığı kabul eder.

Mikail'in çocukları Tuğrul ve Çağrı beyler ise Selçukluların diğer kolunu oluştururlar. Amcaları İsrail'den uzak olarak

kendilerine yeni yurt arayan Tuğrul ve Çağrı beyler Anadolu sınırlarına geçerler.

Devirlerinin gerektirdiği gelişmeler neticesinde 1040 yılında Dandanakan Savaşı'nda Gaznelileri yenen Tuğrul ve Çağrı beyler, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun temelini atarlar. Daha sonra Tuğrul Bey'in oğlu olmadığı için tahta geçen Alpaslan'ın Malazgirt'te (1071) Bizans'ı yenmesi ile Anadolu yeni ve ilelebet Türk yurdu olur. Bu aynı zamanda Büyük Selçuklu devletinin kesin varlığını ifade eder.

Alpaslan'ın kazandığı bu zaferi ilk olarak Abbasi halifesi kutlar. Halife'nin kutlama mektubunda Alpaslan, İslam'ın seçkin kişisi olarak ifade edilir ki bu ilginçtir. Halifenin bu mektubundan anlaşılıyor ki, İslamiyet'in yeni umudu ve önderi Türk Hakanı Alpaslan olmuştur.

Malazgirt zaferi sonucu, Anadolu'nun Türkleşmesi ve Müslümanlaşması süreci hız kazanır. İran'da kurulan Büyük Selçuklu Devleti yanı sıra Anadolu'da da Süleyman Şah önderliğinde Anadolu Selçuklu Devleti kurulacaktır. 1075 yılında kurulan bu devletin ilk başkenti İznik'tir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin tarihi, Anadolu'yu Türkleştirme ve Müslümanlaştırma çabası ile geçer. Yaklaşık ikiyüz yıl taht kavgaları, Moğol saldırıları, Haçlı seferleri, iç isyanlar ile uğraşan Anadolu Selçuklu Devleti yine de Anadolu'yu Türkler için ikinci vatan yapabilmiştir.

Abbasi halifesi ve İslamiyet'i durağanlıktan kurtaran Selçuklular, Anadolu Selçuklu Devleti kimliği ile hem Anadolu'yu yurt edindiler hem de İslamiyet'in koruyucuları oldular. Bu iki yüz yıllık kargaşa ortamında, İslamiyet'e ivme verenler ise manevi fetihçiler olmuştur. Gönül erenleri olan bu insanlar sayesinde İslamiyet sevgi, barış, hoşgörü ile dolu öz anlayışına yeniden kavuşmuştur.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin en buhranlı zamanlarında ortaya çıkan Hz. Mevlâna, Hacı Bektaş Velî, Yunus Emre gibi Allah dostları sayesinde halk arasında birlik ve bütünlük sağlanmıştır.

Kitabımızın son bölümünde tasavvuf ve Anadolu erenlerini konu edeceğiz. Bu bölüme geçmeden evvel Selçuklu Devleti'nin Sünni İslam ekolünü seçme sebeplerini araştırmak gerekir. Çünkü Selçuklunun bu mezhep politikası, Anadolu Müslümanları için unutulmaz olayların yaşanmasına sebep olmuştur.

Öyleyse Selçuklular neden Sünni?

Bazı büyük Türk boyları 8. yüzyıldan itibaren yerleşik hayata geçmişlerdi. Ve bu boylar Harezm, Maverahünnehir gibi yerlerde yaşıyorlardı.

Bu bölgelerde tutunmaya çalışan İslamiyet ise köklü bir Sünni karakter taşıyordu. Semerkand, Behl ve Merv gibi önemli şehirlerde Sünni İslam din adamları dersler veriyor ve eserler yayınlıyorlardı. Müslümanlık ile ilk tanışan yerleşik Türk halkının en önemlileri olan Karahanlılar, Gazneliler ve Selçuklular İslam'ın Sünni ekolünü benimserler.

Bunun sebebi, Müslüman Türk devletlerinin ortaya çıktığı Maveraünnehir bölgesinde yerleşik ve köklü bir Sünni İslam anlayışının hâkim durumda olmasıdır. Eğer Maveraünnehir'de Sünni İslam yerine Şii İslam anlayışı hâkim ve etkin unsur olsaydı şüphesiz ki, ilk Türk devletleri Müslüman olurken Şiilik doğrultusunda kendilerine yön çizeceklerdi.

Ayrıca, Türklerin İslamlaşmaya başladığı 10. yüzyıla kadar yaklaşık üçyüz yıllık bir süreç içerisinde Şii ekolü baskı altında tutan ve oldukça gelişmiş durumda olan Sünni İslam anlayışı hem hukuk hem de ilmi alanda olgun durumdaydı. Emevi ve Abbasi devletlerinin himayesinde din, hukuk ve felsefe alanlarında bilim adamları desteklenmiş ve önemli düşü-

nürler yetişmiştir. Bu ilim adamları ve hukuk düzeni, Türkleri Sünni geleneğe doğru çeken en önemli sebeplerdir.

Diğer taraftan Müslümanlığa yeni geçmeye başlayan Türk devletleri, maddi ve manevi açıdan çok güçlü olan Abbasi halifesi karşısında saygınlık kazanmak için, halifenin İslam'ı yorumlama anlayışına uyarlar.

Abbasi halifesi ile aynı dinî ekolden olmak, Türk-İslam devletleri ile hilafet arasındaki ilişkileri iyice kuvvetlendirecektir.

Türk devletlerinin bu sebeplerle Sünni İslam'ı seçmesi daha sonraki yıllarda onları doğal olarak Şii İran ile mücadele içerisine sokacaktır. İran, Müslümanlığı kabul eder, ancak Araplardan gördükleri zulümler neticesinde muhalif bir ekol olan Şiiliği benimser. İran'ın Müslüman olması dahi yeterli olmaz. Sünni Arap Abbasi, İran'ın Şii oluşunu kabul etmez ve zorbalıklarına devam eder. İran ise Müslüman olmuş, ancak ne pahasına olursa olsun asimile olmamak için muhalif ekol Şii İslam'ı, halkının genel karakterine empoze etmeğe çalışır. Türklerin de Sünni ekolü seçmeleri, İran'ı zora sokar. Artık Arap ve Türk olan Sünni Müslümanlar için Şii-Müslüman İran'ın, putperestlerden bir farkı yoktur. Türkler, İslamiyet'e girmekle hem kendilerinin hem de İslam'ın kaderini olumlu yönde değiştirmişlerdir. Ancak millî Türk kültürü de bu süreçte büyük zararlar görmüştür.

Sünni İslam, Osmanlı devleti ile en güçlü dönemini yaşar. Osmanlılar, İslam dünyasının önemli kültür merkezleri olan Kahire, Şam, Halep, Bağdat ve Buhara gibi yerlerde medreseler inşa ederek Sünni İslam anlayışını güçlendirdiler. Osmanlı ilim adamları bu medreselerde kelam, fıkıh, hadis ve tefsir olmak üzere dinî bilimleri Sünni bir yorumla tekrar tekrar ele aldılar.

Sorulması gereken bir başka soru daha vardır. *Acaba Türk devletleri neden büyük çoğunlukla Sünni İslam'ın Hanefi mezhebini tercih ettiler?*

İmam Hanefi, hatırlanacağı üzere 8. yüzyılda Kûfe'de doğmuş biridir. İslamiyet'in beş önemli yorumcusundan biri olup, Türklerin ilk İslamiyet'e geçtiği yıllarda önemli bir taraftar kitlesine sahip olmuştur.

Ebu Hanefi'yi, diğer mezhep liderlerinden ayıran en önemli özelliği, akla uygun olmayan hiçbir şeyi benimsememesidir. Ayrıca, örf ve âdeti (alışılmış gelenek görenek) de kanıt olarak görmüştür.

Hanefi mezhebi, diğer Sünni mezheplere göre daha akılcı ve bölgesel zorunluluklara göre farklı fetvalar verebildiği için Türkler tarafından çoğunlukla kabul görür. Türkler için günler, hayvanları otlatmak, savaş eğitimi yapmak gibi dünyevi işlerle geçiyordu. Hayatları at sırtında geçen bu insanlar için dünyevi özellikleri fazla olan Hanefilik daha cazip gelmiştir.

Örneğin, inanç konuları üzerinde tartışmayı yasaklayan Şafii mezhebi Türklere pek uygun değildir. Çünkü Türkler genetik yapı itibariyle sorgucu bir karaktere sahiptir. Keza Hanbeli mezhebi de inanç konularını kesinlikle tartışmaya açmaz. Malikilik ise biraz daha hurafe dolu bir mezheptir. Türklere en yatkın olanı, en akılcı olan Hanefi mezhebidir.

Caferi mezhebi ise, Şii bir ekol olduğundan Türkler tarafından benimsenmemiştir. Siyasi yol, mezhep seçimini de etkilemiştir. Zaten Türkler Müslümanlığa geçiş sürecinde Şii ile Sünni ekolleri arasındaki farkı anlayacak bilgi düzeyine sahip değillerdi. Zamanın zorunlu şartları Türkleri Sünni tarafa doğru çekmiştir.

Buradan genel anlamda yerleşik Türklerin Sünni İslam'a geçişleri sırasında az da olsa eğitimli olduklarını, buna karşılık bu yerleşik Türkler haricinde okuma yazma dahi bilmeyen göçebe Türklerin ise değişik bir İslam yorumuna sahip olduklarını görürüz.

Sürekli yer değiştiren bu göçer Türklerin hayat tarzları ve sosyal tabanları gereği, Sünni İslam'ın kurallarına büyük ölçüde uymayan bir İslam anlayışları vardı ki, buna "Gayri Sünni" deniliyor.

Göçebe Türkler arasında kendiliğinden oluşan bu gayri Sünni İslam, mistik bir nitelikte olup Türklerin eski inançlarının kalıntıları üzerinde gelişen bir dinî yol olarak ifade edilir. Türkler, kabile gelenekleri içerisinde mitolojik bir karaktere sahiptir. Güç tabiat şartlarında yılda birkaç kez yer değiştiren bu göçebe Türkler için Sünni İslam'ın ağır emir ve yasakları pek dikkate alınmaz.

Eski geleneksel kalıplarla İslam'ı yorumlayan bu göçerler arasında tabiatüstü bir takım güç ve yetkilerle donanmış Evliya kültü ortaya çıkar.

Bu gayri Sünni İslam yorumu, 11. yüzyılda Orta Asya'da Türkler arasında tasavvufi yolla gelişirken aynı yüzyılın sonlarına doğru Türkmen göçleriyle birlikte Anadolu'ya yerleşir.

Orta Asya'da olduğu gibi Anadolu'da da yerleşik Sünni Türkler, bu göçebe kardeşlerini dışlarlar. Onlara cahil ve sapkın muamelesi yaparlar. Çünkü yerleşik Türkler, geleneksel Türk kimlik, gelenek, görenek ve âdetlerini yavaş yavaş unutur ya da küçümser duruma gelmişlerdir. Göçerler ise, başka millet ve toplumlardan etkilenme olanakları olmadığından dolayı saf ve millî Türk genel karakterlerini hem Orta Asya'da hem de yeni vatan Anadolu'da yaşatırlar.

13. yüzyılda ise sufilerin artan etkisiyle Kalenderilik, Yesevilik, Haydarilik gibi tarikatlar Anadolu'da iyice belirgin hâle gelirler. Türk İslam tarihinde Sünni, gayri Sünni anlayışları haricinde Tekke İslam'ı, Medrese İslam'ı, Siyasi İslam gibi sınıflandırmalar da vardır. Bu sınıflandırmalar Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden hemen sonra başlayan ve hâlen de devam eden bir durumdur.

İslam âleminde medrese geleneği Büyük Selçuklular'la başlar. Bâtınilerin, Sünni İslam dünyasına olan propagandaları neticesinde Selçuklular tarafından kurulan bir sistemdir. Başta Bağdat olmak üzere kurulan bu medreselerde Bâtıniliğe karşı esas olarak fıkıh, kelam, hadis ve tefsir gibi İslamî bilimler okutulurdu. Bu derslerin yanı sıra matematik, astroloji ve kimya gibi müsbet ilimler de vardı. Daha önce camilerde verilen bu İslamî dersler artık medreselerde okutuluyordu.

Selçuklular'la beraber Karahanlılar da Buhara, Semerkand ve Merv'de medreseler kurarak İslamî ilimlerin bir anlamda üniversitelerini oluştururlar. Böylece, devletin denetiminde bir anlamda resmî İslam oluşturulmuştur. Yerleşik Türkler arasında çok etkin olan bu medreseler aracılığı ile zengin halk Sünni İslam'ın teolojisi ile tanışır ve bilinçlenir.

Gelir düzeyi düşük olan fakir halk ise yerleşik olmalarına rağmen yüksek kaliteli medrese eğitiminden yararlanamaz. Genellikle okur yazar olmayan bu alt sınıf, medreselerde Arapça okutulan bilimleri de öğrenemezdi. Halk arasında ise tasavvufi yollarla oluşturulan tekke ve zaviyeler İslam yorumunun üretildiği kurumlar olarak karşımıza çıkar.

Yerleşik fakat fakir olan halklar arasında daha çok rağbet edilen kurumlar olan tekkelerde (dergâh) tasavvufi şahsiyetler önder olmuşlardır. Bu tasavvufi şahsiyetlerin en ünlüleri Sadrettin Konevi, Hz. Mevlâna, Hacı Bektaş Velî olarak sayılabilir. Şu da unutulmamalıdır ki, tekke ile medrese zıt iki kurum değildir. Başlangıçta sınıfsal ve siyasi sebeplerle ayrı ayrı olarak ortaya çıkan, fakat sonraları iç içe geçen benzer ilim ve irfan yuvalarıdır. Tekke, mistik yönü ağır basan bir kurum, medrese ise ilim yönü ağır basan bir kurumdur.

Yerleşik düzenin getirdiği doğal ortam içerisinde zengin sınıf ile fakir halk arasındaki sosyal sınıfsal fark, İslamî yorumlama ve yaşama hâllerini farklılaştırmıştır.

Bu farklılaşmaya sebep, hâkim devletin yarattığı bir sorundur. Dinî, sosyal ve sınıfsal bağlamda yaşam statüsüne sokarak, dinin tartışılmaz kimi esasları tartışılır hâle gelir. Selçuklu, hâkim olduğu topraklarda özellikle de Anadolu'da Müslüman olmayan halklara karşı son derece hoşgörülü olmuş ancak bu hoşgörüsünü Sünni olmayan Müslümanlar için göstermemiştir. Göçerler, yerleşik halk (alt sınıf) ve yerleşik zengin sınıf arasında bir denge kuramamıştır. Kaçınılmaz olarak İslamiyet Türkler arasında farklı farklı yorumlanmıştır. Bu farklılıklar Türklerin kültür zenginliği ve kültürlerine olan bağlılıklarından ileri gelir. Selçuklunun dayatmacı ve zorba Sünni İslam politikası özellikle dağlarda yaşayan göçebe Tükmenleri çok zorda bırakmıştır. Türk gelenekleri ve kimliği ile dağlarda yaşayan göçebe halk, Selçuklu ve yerleşik halkın dışlaması sonucu mitolojik öğelerle dolu bir İslamî anlayışı oluşturur. Yerleşik fakir halk ve göçerler arasında baş gösteren bazı isyan hareketlerinin kaynağı, ezilmişlik ve dışlanmışlıktır.

Anadolu'ya yüzlerce yıl boyunca aralıklarla göç eden Türk boylarının kimileri yerleşik hayata geçmiş ve devlet politikalarına uyum sağlamışlardır. Kimileri de göçebe hayatlarını Anadolu'nun bozkırlarında ve yaylalarında sürdürmüşlerdir. Zaman içerisinde birbirlerine ters gelmeye başlayan bu kardeş insanlar arasında sorunlar çıkar. Bu sorunlar, devletin siyasi ve dinî politikası neticesinde iyice derinleşir. Böylece Anadolu, göçebe devlet çatışmalarının en uzun sürdüğü toprak parçası hâline gelir.

Selçuklu döneminde baş gösteren "Celali" isyanları devletin, göçebe ve fakir olan halka ikinci sınıf insan muamelesi yapması sonucu çıkar. Dolayısıyla bize göre Celali isyanları olarak adlandırılan bu olaylar bir halk hareketidir. Ezilmiş göçebelerin kimliklerini koruma mücadeleleridir.

Ezelden beri dünyanın en zengin ve güzel coğrafyası olan medeniyetler beşiği Anadolu, Selçuklular sayesinde Türklere yurt olur. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması aşamalarında başlangıçta maddi güç etkin bir rol olmuştur. Malazgirt zaferi sonucu Anadolu'ya göç eden Türkler, kendileriyle beraber millî din, âdet, gelenek ve töre adına her şeylerini de getirirler. Renkli Anadolu kültür mozaiği Türkler sayesinde daha da renklenir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi birliği içerisinde baş gösteren dinî kaynaklı isyanlar ve Moğol istilaları neticesinde devlet iyice zayıflar. Devletin içine düştüğü bu kaos ortamında İslamiyet oldukça zarar görür. Din kardeşleri birbirlerini öldürürken bazı Müslümanlar da din değiştirir. İşte bu ve benzeri olayların başladığı Anadolu Selçuklu Devleti egemenliğindeki Anadolu'da, mutasavvıf erenler sayesinde İslamiyet toparlanabilmiştir.

Anadolu'da 13. yüzyılda görülen bazı ünlü mutasavvıf dervişler hem Anadolu İslam birliğini sağlamaya çalışmışlar hem de İslamiyet'e evrensel bir ivme vermişlerdir.

İslamiyet, bu mutasavvıflar sayesinde sevgi ve hoşgörü ile birlikte evrenselleşir. Şeriat hükmü yerine, hakikate giden yol ve bu yolun güzellikleri nezaketle anlatılır. Bu manevi fetihçiler sayesinde bilinmeyen Allah, bilinir hâle; korkularak ibadet edilen Allah, sevilerek ibadet edilen Allah hâline gelir.

VI. BÖLÜM

ANADOLU'DA TASAVVUF VE TARİKATLAR

Ne senin doğrun tam olarak doğrudur,
ne de benim!
Eğer doğrularımız herkes için doğru ise,
işte o doğru "gerçek" doğrudur.
Gerçek ise, "bir"i biz, "biz"i de bir yapandır.

Mistik Anlayış Öğretisi

Tasavvuf, insan ruhunun mistik eğilimleri sonucu ortaya çıkan bir ekoldür. Doğrudan insanın ruhsal eğilimleri ile ilintili olan tasavvufun kaynağını Hz. Muhammed'e kadar götürebiliriz. Gelmiş geçmiş tüm dinlerde mistik bir idrak ve düşünceye giden doğal bir gelişme vardır.

Tasavvuf sistematik olarak hicretin 2. yüzyılında, yani 8. yüzyılda meydana çıktı denilebilir. Tasavvufun ne anlama geldiğini izah eden birçok tanım vardır. Tasavvuf ile uğraşan birçok ehil insan için benzer tanımlar söz konusudur. Bu tanımları ve ünlü tasavvuf düşünürlerinin fikirlerini aktarmadan önce tasavvufun Türklerle olan bağlantısına kısaca bir bakalım.

Tasavvuf, 8. yüzyılın başlarında sistemleşmiş ve klasikleşmiştir. Yani Türklerin İslamiyet'i kabul etmeye başladıkları yıllarda, tasavvuf olgunlaşmış, bir ekol hâline gelmişti. Türkle-

rin Müslüman olmasında en önemli etkenin tasavvufi düşünce olduğu unutulmamalıdır. Türklerin İslam'a girdiği devir tam olarak tarikatlar devresidir. Yani, tasavvuf oluşumunu tamamlamış ve bu mistik anlayış öğretisini tekke ve dergâhlarda yaymaya başlamıştı. Türkler, tarikat büyükleri ile iyi ilişkiler içerisinde olmuşlardır. Tarikat kültürü, Türk'ün karakterine son derece uygundu. Bu nedenle gerek Selçuklu gerekse de Osmanlı tarikat liderlerine hep saygı duymuşlar, onları maddi ve manevi anlamda desteklemişlerdir.

İslam'ın kabulünden sonra kurulan Türk devletlerinin üst seviyesi, yani yönetim ve askerî kanadın koyu Sünni anlayışına karşın, halkın büyük bölümü Şii ve Alevi anlayışına dahildir.

Tasavvuf hareketi başlangıçta hem Sünni, hem de Şii saldırılarına maruz kalmıştır. Keza günümüzde bile bu saldırılar devam etmektedir. Ancak, tasavvufun derin ilmi, hoşgörüsü ve sadeliği onu günümüze kadar evrenselleştirerek getirebilmiştir.

Moğol istilası sonrası, 13. yüzyılda, Anadolu sufiler ve dervişler yurdu hâline gelir. Bu kitle, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunda en büyük rolü oynar. Bunları, Gaziyân-ı Rûm (Anadolu Gazileri), Ahiyân-ı Rûm (Anadolu Ahileri), Abdal-ı Rûm (Anadolu Dervişleri), Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Kadın Dervişleri) olarak sıralayabiliriz. Bu unsurlar sayesinde Anadolu hızla Müslümanlaşır.

Kimi Rivayetlere Göre Tasavvuf

- Tasavvuf ile uğraşan ve ona dahil olan insanlar saf (yün) elbise giydiklerinden dolayı onlara sufi, kabul ettikleri yola da tasavvuf denir.

- Bunlar kendilerini Allah'a adayan ve ümmetin ilk safında bulunduklarından ötürü sufi adını almışlardır. Tuttukları yola da tasavvuf denir.

- "Sufi" Yunanca "sofos" kelimesinden Arapçaya nakledilmiş ve buradan tasavvuf kelimesi türetilmiştir. Tasavvuf "hikmet dolu yol" olarak izah edilir.

Bizim yukarıda örneklediğimiz bu tanımlamalar dışında daha birçok görüş vardır. Birçoğu zorlama tanımlamalar olduğundan aktarmayı uygun bulmuyoruz. Ancak şunu tekrar etmek gerekir ki tasavvuf; "*İnsan ruhunun bitmek tükenmek bilmeyen mistik ve ulvi eğitimidir.*"

Şimdi bazı sufilerin tasavvufu nasıl tanımladıklarının örneklerini verelim. Sufilerce yapılan genel bir tanımlamaya göre; "Tasavvuf, kendi arzularıyla yokluğu varlığa değişenler, açlığı tokluğa tercih edenler, ihtiyacı olanlara her şeylerini verenler, Allah'ın varlığında yok olmayı tercih edenler olarak açıklanır."

Sufilere göre iki türlü bilgi vardır.

1. Zahirî bilgi
2. Bâtını bilgi

Zâhir bilgisiyle; şeriat emirleri ve ibadet, Bâtın bilgisiyle ise; gönle ait olan temizlik kastedilir.

Bazı Sufilere Göre Tasavvuf

- Ebû-Türab'un-Nahşebi; "Sufiyi hiçbir şey bulandıramaz, fakat her şey onunla durulur."

- Ebû'l Husyn-i Nuri; "Tasavvuf, nefse ait bütün istekleri, zevkleri bırakmaktadır."

- Cüneyd-i Bağdadi; "Tasavvuf, varlığından ölmek, Allah ile dirilmektir. Sufi yeryüzüne benzer, ona her türlü kötü şey

atılır, fakat ondan ancak güzel şeyler biter. Sufiyi, dışı bezenmiş gördün mü, bil ki içi harap olmuştur."

- El Sümnûn; "Tasavvuf, bir şeye sahip olmamaktır. Bir şeyin de seni, kendine kul etmemesidir."

- Şâ'bî; "Sufi, halktan ayrılmış, Hakk'la beraber olandır."

Görüldüğü gibi tasavvuf ruhi bir yükseliş olup mana âlemini kendine konu seçmiştir. Tasavvuf düşünürleri dinin şeriat olan temel kurallarına bağlı kalmışlar ancak bunu maddi bir şart olarak görmüşlerdir. Asıl ve önemli olan şeriatı, şeriat kuralları aracılığı ile aşarak hakikate yönelmektedir. Bunu ise Kur'an'ın bâtın manasını algılamaya çalışmakla yaparlar.

Dinler kesin olan ölçülerle herkesin anlayabileceği bir dile sahiptir. Bu ölçüleri ve kuralları asgari oranda o dine mensup herkes anlayabilir ve yaşayabilir. Bu görünen ve basit olan ölçülerin ötesinde, yüksek benlikte bulunan insanlar için sonsuz bir ruh ve bilgi yolu vardır. Bu gizli ve sırlarla dolu yol herkesin önüne açılamaz. Sırlarla dolu olan bu yolun sonu sonsuz mutluluktur. Buna ulaşmak için meşakkatli bir eğitimden geçmek gerekir.

Dinin gizli ve güzel yanlarını bulan ve yaşayan yüksek ruh insanları, keşiflerini insanlarla paylaşırlar. Bunları kimileri anlar, kimileri anlayamaz. Algılama becerisi kişilerin ruhi mertebesiyle alakalıdır.

Dinin gizli sırlarına varan kişi, oldukça zor geçen "Seyr-i süluk" yolunda *bil*, *bul*, *ol*, *gör* aşamalarını başarıyla tamamlamalıdır.

Sufi içi en önemli aşama "*fena fillâh*" mertebesidir. Sufi, bu aşamaya geldiğinde benliğinde yok olur ve tamamen dolar. Sufinin bu mertebesi, Hind mistisizminde "Nirvana" olarak adlandırılır. Ancak, *fena fillâh* ile *Nirvana* bir noktadan sonra ayrılır. Nirvana bir gaye işidir. O gayeye ulaşıldığında yok ve olmuş olunan en yüksek mertebeye geçilir. Oysa *fena fillâh*'ın

asıl görevi Nirvana'nın oluş olarak algıladığı o en yüksek noktasına ulaştıktan sonra başlar. Yani Nirvana'nın bittiği nokta, *fena fillâh*'ın başladığı noktadır. Sufi, *fena fillâh* ile dolduktan sonra ruhunu temizler ve geriye dönerek hizmete başlar. Başlangıca döner ve etrafına hizmet etmeye başlar. İşte asıl görev bu hizmet sürecidir.

Sufi için, bu oluş ve yok oluşun yolu Kur'an-ı Kerim'den geçer.

Kur'an çift manalı bir kitaptır. Bu çift manalardan birincisi akıl ve duyu organlarının ilgi alanına girer, ikincisi ise akıl üstü bir kudrete sahip olan kalp gözünün ilgi alanına girer. Tasavvuf erenleri, birinci yol üzerinde sıkıca durmuşlar ancak ikinci yol ile sonsuz sırlara ve asıl gerçeğe ulaşmışlardır. Sufi bu ikinci yol olan seyr-i süluk yolunda, herkesin kaldıramayacağı bilgi ve sırlarla donatılır. Bu muazzam bilgi donanımından sonra görünenden görünmeyene giden gizli yolu kendilerine açarlar.

Bunun için velîler yalnız karşılarındaki insanın durumunu esas alarak konuşur. Velînin karşısındaki insan, yüksek bir ruha sahipse velî ona kitlelere açıklayamadığı sırları açabilir. Bilindiği gibi peygamberler de insanların anlayabileceği kadar açıklama yapmışlardır. Açıklayamadıkları ve daha güzel olan bilgileri, insanların kendi kendilerine bulmalarına bırakmışlardır. Kişi ruhunu ne denli eğitirse o denli de yüksek ve manalı bilgileri anlamaya hazır olur. Aksi takdirde sıradan bir kişi bu sırları anlayamaz ve reddeder. Yani bâtın olan gizli bilginin açılımı ve algılanması insanları kategorize eder.

Hemen şunu belirtelim ki ne din ne de tasavvuf, insanları sosyal anlamda sınıflara ayırmaz. Herkes eşittir ve kimse kimseden Allah katında üstün değildir. Tasavvuf, insanları gruplara ayırır; ancak gruplara ayrılan bu insan kesimleri ilim ve

irfan derecelerine göre sınıflandırılır daha doğrusu isimlendirilir.

Tasavvufa göre ilim ve irfan dereceleri açısından insanlar üç gruba ayrılır.

1-Avam: Sıradan insanlar olup dinin en belirgin ve herkesçe anlaşılan dış tarafını kavrayabilirler. Sufiler onlara sırlarını açmaz. Bu sırları anlayamazlar ve anlayamadıkları için çelişkiye düşüp, yaptıklarını da yapmaz olurlar. Bunlar için günlük ibadetleri yapmak yeterlidir.

2-Havas: Seçkinler olarak adlandırılırlar ve avamın kavrayamayacağı sırları anlayan kesimdir. Ancak havas kesiminin de anlayamayacağı yüksek sırlar olup sufi bunlara da her sırrı açmaz.

3-Havas'ul Havas: Seçkinlerin seçkini olan kesim. Allah'tan gelen ve Kur'an içinde saklı olan sırları idrak edebilen kesimdir. Sufi, bunlarla her şeyini paylaşır. Dine mensup olan herkesin görevi, seviyeleri ne olursa olsun dinin zâhir yönünün muhatabı olmalarıdır. Bâtın, manayı anlayabilecek seviyeye yükselen her insan, zâhir mananın her işinden sorumludur. Fakat bâtın manaya yükselemeyen biri bâtın mananın işlerinden sorumlu olamaz. Sonuçta zâhir, dinin kısıtlı sorumluluklarıdır. Bunun ötesinde sınırsız bir gizli âlem vardır. Kişi, bu bâtın âlemde ne kadar yükselirse yükselsin bir ayağı daima zâhirde olmalıdır. Mevlevi dervişlerinin sema ayinleri bu düşüş ve yükselişi en iyi ifade eden bir durumdur. Semazen bir ayağı ile zâhir âlemde dururken, diğer ayağı ile bâtın âlemi döner ve ruhunu yükseltir.

Tasavvufun temel ayrımı "Zâhir-i Bâtın" ayrımıdır. Sufiler hayata Zâhir-i Bâtın ayrımı açısından bakarlar. Zâhir "dil", bâtın "gönül"dür. Hz. İsa'nın şu sözü sufi düşüncesinin bir ifadesidir. Hz. İsa; "Neden çanağın dışını yıkıyorsunuz?" der.

Dış görünüş Sufi için önemli değildir. Dışta görünen güzellik aldatıcıdır, incedir, geçicidir ve hemen göze çarpar. Asıl

olan içtir. Bademin de dışı çok güzeldir ama lezzetli olan bademin içidir. Hz. Mevlâna bir gün Konya tabakhanesinin önünden geçerken bir an durur ve oradan akan pis suya bakarak şöyle seslenir:

"Ey zavallı su! Git de şu şehir halkının kalplerinden geçmediğine şükret, eğer onların kalplerinden geçseydin ne kadar pis olacağını görürdün. "

Anlaşılıyor ki bazen zâhir olan taraf süslü püslü olsa da temiz olarak algılamamalıdır.

Zâhir ve bâtın arasındaki yolculuk kişinin elinde olan bir durumdur. Kişi için bugün bâtın olan bir mana yarın zâhir olabilir. Bu tamamen kişinin şahsi çabası ile alakalıdır. Kişi gördüğünü anlar ve bilir (zâhir) ancak o gördüğünün ötesinde daha nelerin olduğuna karar verip araştırmaya başlarsa ve bulursa zâhirin arkasındaki bâtın bir anda zâhir olur.

Zâhir (açık, bilinen), bâtın (gizli, sır) ayrımını açıklayan Hacı Bektaş Velî, eseri Malakat'ta durumu şöyle ifade eder;

"Müminin gönlü Kâbe'ye varan ayağı ile yürür ama gönül isteyen yüzü üzre varsa gerek. Onun içindir ki, âşıklar yüzlerini yerlere sürerler. Kâbe'ye gidene kılavuz gerek ve kılavuz Kur'an'dır. Günle gidene ise bizzat Allah kılavuzluk eder. Kâbe'de ihram giyerler, Hakk'ı bâtıldan ayırmak ihram giymeye benzer. Yoldan taşları temizlemek Hac sırasında şeytan taşlamaya benzer. Kendi nefsinin boş ve geçici isteklerini tepelemek hacda kurban kesmeye benzer."

İnsan sürekli yenilenen bir varlıktır. Herkes seçtiği yola göre sorumluluk altına girer. Kişi bulduklarıyla yetinirse ve akıl yollu bilgiler ona kâfi geliyorsa, o kimsenin bir kurum ya da sırlarla dolu birine ihtiyacı yoktur. Eğer âlemin gizli sırlarını istiyorsanız bu sırlara sahip olan birinin hizmetine girebilirsiniz (Mürid–Mürşid ilişkisi).

Tasavvuf, nefsi ıslah etmek, kötü huylardan ve varlıktan geçmek, Allah'a ulaşmak ve onun varlığıyla var olmaktır. Tasavvufta biliş, duyuş, oluş ve görüş esasları vardır. Bunu en iyi ifade eden Anadolu'nun dört velîsinden biri olan Hacı Bayram Velî'dir.

Bayram özünü bildi
Bileni onda buldı
Bulan ol kendi oldı
Sen seni bil sen seni

Tasavvuf ekolünde üç türlü âlim vardır. Sufi, mutasavvıf ve mutasavvıftır. Sufi, maksada eren kişidir. Mutasavvıf, kendisini sufi sayan, fakat gerçekte o mertebeye varamamış kişidir. Mutassavvuf ise, onları taklit edendir. Tasavvufa giriş bilgi ile olmalıdır, ancak oluş için hâl ve sabır gerekir.

Tasavvuf, ölmeden önce ölmek veya yaşarken yeniden doğmaktır. Tasavvuf ekolüne göre dinin bir dış (zâhir), bir de iç yüzü vardır. Dinin dış yüzü, ırmağın su içilecek ve varması kolay olan kıyısıdır (şeriat).

Şeriat, İslam'ın temel kurallarını ve görevlerini ifade eder. Ve her müminin yapmakla yükümlü olduğu belli kurallardır. Dinin iç yüzü ise bilgiler ve sırlarla dolu bir yol olup, bu yol üç kısma ayrılır. Tarikat, marifet ve hakikat yoludur. Manevi bir yoldur ve bu yola girene "salik" denir.

Kendi rızasıyla bu yola giren salike yol gösterene mürşid denir. Şeyh ise, yolunu tamamlamış olan, yani sülukunu bitirmiş kişidir.

Tasavvuf ve tarikat kültüründe temel unsur "dört kapı" öğretisidir. Bu dört kapı dinin dış yüzünden iç yüzüne giden yolda var olan ve açılması gereken kapılardır. Bu kapıları *şeri-*

at, *tarikat*, *marifet* ve *hakikat* olarak sıralayabiliriz. Her bir kapının mana değerleri birbirlerinden farklı ve yüksektir. Bu yola giren kişi her mana kapısından eşit düzeyde sorumludur. Birer birer kapıları aşan, yani o eğitimi başarıyla geçen her salik geçtiği kapıların sorumluluğundan ilelebet sorumlu olacaktır.

Bu dört kapı öğretisini bir kıssadan hisse ile açıklamaya çalışalım.

Mürid'in biri, şeyhinden bu kapıların anlamını daha basit bir şekilde anlatmasını rica eder. Şeyh, müridine dönerek şöyle söyler:

"Git şu karşıdaki dergâha, orada yan yana oturur vaziyette dört derviş göreceksin. Her bir dervişin sırtına aynı şiddetle vur. Onlardan alacağın tepki sana bu dört kapının ne anlama geldiğini daha kolay açıklayacaktır," der.

Mürid, dergâha vardığında şeyhin dediği gibi yan yana oturan dört derviş görür. Mürid, önce birinci dervişin sırtına vurur. Hiddetlenerek ayağa kalkan derviş aynı şiddetle müride vurur. Mürid anlar ki bu *şeriat* kapısıdır; "kısasa kısas." Mürid, ikinci dervişe de aynı şiddetle vurur. Derviş ayağa kalkar, hiddetlenir. Müride vurmak ister fakat ya bir gören olursa endişesiyle vurmak için kaldırdığı elini indirerek vurmaktan vazgeçer. Dervişin bu tepkisi onun *tarikat* ehli aşamasında olduğunu gösterir. Mürid, şeriat ve tarikatın ne anlama geldiğini artık öğrenmiştir. Üçüncü dervişe vurduğunda, derviş hiç sinirlenmez, ayağa bile kalkmaz sadece kim vurdu diye arkasına dönüp şöyle bir bakar. Mürid için dervişin bu tepkisi, *marifet* kapısının manasını ifade etmiştir. Mürid son dervişe vurduğunda, dervişin tepkisinden dördüncü kapının yani hakikat kapısının manasını anlar. En önemli ve son kapının bu olduğunu kavrar. Çünkü dördüncü derviş, bana kim vurdu diye dönüp arkasına bile bakmaz. Onun üzüntüsü sırtına kimin, niçin vurduğu değil; bu dergâhta sessizce otururken ne günah

işledi de Allah'ın böyle birinin sırtına vurmasına izin verdiğidir. Hakikate eren derviş, oluşunu tamamlamış ve her şeyin sebebini ve sonucunu Allah'tan bilen hâlde olandır.

Mürid, dervişlerin bu hâllerinden sonra önceleri kendisine karmaşık gelen dört kapı felsefesini artık iyice anlamıştır.

Hz. Mevlâna'da bu dört kapı anlayışını şu şekilde açıklamıştır: "*Şeriat* muma benzer, yol gösterir. Ele mum almadan yol alınmaz. Yoldan geldin mi? İşte bu gidişin ve bu yürüyüşün de *tarikat*'tır. Ulaştın mı? Maksadına eriştin mi? Bu *hakikat*'tir."

Hz. Mevlâna'dan esinlenerek bu dört kapı öğretisini şu şekilde de açıklayabiliriz. *Seyr-i Süluk* yoluna giren Salik, âdeta eline bir mum alır. Salikin elindeki mum, onun ancak bir metrekarelik çevresini aydınlatabilecek kadar ışık vermektedir. Salikin elindeki mum, şeriatı temsil eder ve mum ışığı olmadan karanlıkta yürüyemez. Ancak, bu mum ışığının aydınlattığı yer her şey değildir. Sadece üzerinde durduğu zeminin küçük bir bölümünü aydınlatır ve onunla sınırlıdır.

Salik, elindeki mum ile yürümeye başlar, daha ileride nelerin olduğunu görebilmek için. İşte şeriatın ışığı altında alınan bu yol tarikattır. Tarikat "yol" demektir. Salik, tarikat yolunda ve şeriatın ışığında epeyce yürür. Yürürken sağında ve solunda gördüğü her şey marifet aşamasıdır. Yani bilişin, buluşun ve oluşun öğrenildiği süreçtir. Marifet ile dolan Salik yoluna devam eder; yolun sonuna geldiğinde onun elindeki mumun fitili bitmiştir ve o mum söner. Salik'in artık mum ışığına ihtiyacı kalmamıştır çünkü o artık hakikatin ışığı; yani Allah'ın nuru ile aydınlanır.

Bu dört kapı Salik için belli aşamaları ifade eder. Allah yolunun en meşakkatli aşaması ise marifet yoludur.

Bu noktada *marifet* aşamasını tanımlamak yerinde olacaktır.

Marifet; gönlün Allah ile olan diriliğidir. Diri olanı öldür. Bu diri senin vücudundur. Ölü olanı dirilt, bu da senin kalbindir. Hazır'ı kaybet, o bu dünyadır; kaybı hazır et, o da ahirettir. Var olanı yok et, bu arzudur; yok olanı var et bu niyettir.

Marifet kalpte, şahadet dildedir. Eğer cehennemden kurtulmak istiyorsan hizmet et, cennet istersen niyet et.

Şeriat gemiye, tarikat denize, marifet usta kaptana, hakikat ise ulaşılan inciye benzer. İnci toplamak isteyen önce gemiye ihtiyaç duyar, o gemiyle yol alarak denize açılır ve sonra da kendi kendine amacı olan inciye ulaşmaya çalışır.

Şeriat bir geniş caddedir, yürümesi kolaydır. Tarikat ise dar bir yoldur, yol almak zordur.

Şeriat; seninki senin, benimki benim olan anlayıştır.

Tarikat; seninki senin, benimki de senin olsun anlayışıdır.

Hakikat; ne senin diye bir şey var, ne benim diye bir şey var anlayışıdır.

Tasavvuf bir dönüşümü açıklamaya çalışır. Her son, yeni bir başlangıçtır. Tasavvufi felsefede, sevgi, hoşgörü ve sonsuz olan âlem kullanılarak Allah'a ulaşılmaya çalışılır. Yeryüzündeki her şey Allah'ın bir görüntüsüdür. Allah yarattığı her şeye kendinden bir parça katmıştır ve bu nedenle her şeye olabildiğince davranmalıyız. Yaratılmışların en mükemmeli olan insanoğlu, hem çevresine hem de Allah'a daha çok sorumludur. Çünkü, Allah ona akıl ihsan etmiştir. İnsanoğlu aklını kullanarak gerçeğe giden yolu bulmalı ve o gerçekte daha yaşarken yok olmalıdır. Bu hakikatte olan yok oluşa "ölmeden önce ölmek" denir. Tasavvufta "ölmeden önce ölmek" anlayışına Hz. İsa'nın "yaşarken yeniden doğmak" anlayışı karşılık gelir.

"Ölmeden önce ölmek" ve "yaşarken yeniden doğmak" anlayışı çile çekmek, bedene eziyet etmek, ıstırap dolu bir ha-

yat yaşamak anlamını karşılamaz. Bu iki mükemmel sözün anlatmak istediği asıl mana insanı hedef alır.

Kâinattaki her şeyde olduğu gibi, her insan da Allah'ın arzusu üzerine dünyaya gelir. Her insan hayatı, Allah tarafından ona verilen bir lütuftur. Allah, insanoğlunun doğum ve ölüm tarihlerini belirler. Bu iki zaman diliminde, insanın sürdüğü hayatın sorumluluğu ve çizgisi tamamen insana aittir. Allah, insan için belirlediği yaşam süresinde insanı yalnız bırakmamış onun önüne haram ve helal olanı, iyi ve kötü olanı ayırabilmesi için kılavuz niteliğinde kutsal kitaplar koymuştur. Ve bu kılavuz niteliğindeki kutsal kitapların sonuncusu Kur'an-ı Kerim'dir. Allah'ın, insanoğlundan tek istediği, onun önüne koyduğu nimetlerden istediği gibi yararlanırken yaratıcı olan kendisine ibadet etmesi ve diğer yaratılmış olan her cisme karşı sevgi dolu olmasıdır. Allah, sırlarla dolu bir dünya ve evren yaratmıştır. İnsanoğlu bu sırlara erişerek Allah'a kolayca ulaşabilir.

Allah, insanoğlunu ruh ve beden ile birlikte var etmiştir. Asıl olan ruhtur. Beden, sadece bir emanettir. İnsanoğlu kısa olan yaşam süresinde Allah'ın kendisine ödünç olarak verdiği bedene itina ile bakmalı, ona zarar vermemeli ve zamanı gelince de o bedeni seve seve Allah'a geri vermelidir. Bu süreç içerisinde insan, bedeni içinde olan ruhunu eğitmelidir. Ruh ne kadar eğitilirse ve olgunlaştırılırsa insanoğlu o derece Allah'a yaklaşır. Bedeninin dış görüntüsünün önemini, ruhunu kemale erdirme çabasından üstün tutan insanların vay hâline... Çünkü dünyaya gelmek bir şans işi değildir. Her şey Allah'ın isteği üzerine meydana gelmiştir. İnsanoğlu dünyaya geldiği için Allah'ına şükretmeli ve ona geri dönüşte ise eli boş olarak gitmemelidir. Allah'ın istediği, beden içerisinde saklı ve asıl unsur olan ruhun bilgiyle, oluşla ve görüşle olgunlaştırılmasıdır. Böylece Allah'a dönüşte hem beden hem de ruh sonsuz âleme yükselir. Bunu yapamayan insanoğlu için geriye dönüş

aşaması ve son an (ölüm) çok ıstırap verici ve korku dolu bir süreç olur. Fakat yaşarken ruhunu layıkıyla eğiten insan için sır perdeleri açılmıştır ve geriye dönüş (ölüm) anı seve seve alınan bir süreç olur. Kâmil insan ölümden asla korkmaz. Ona göre ölüm bir son değil; yeni ve daha güzel bir başlangıçtır.

Bu anlamda, "ölmeden önce ölmek" ve "yaşarken yeniden doğmak" insanoğlunun niçin var olduğunu, nasıl bir görevi olduğunu ve ne yapması gerektiğini bilmesidir.

Bu bağlamda bizce herkesin ikinci bir doğum günü olmalıdır. Biyolojik doğum günümüz bizim elimizde değil, manevi doğum günümüzü tespit etmek ise bizim elimizdedir.

"Bu dünyada insan anne karnındaki cenin gibidir. Cenin asla rahimden çıkmak istemez. Fakat bir kez çıkınca bir daha oraya dönmek istemez. İnsan da öyledir. Dünyadan asla ayrılmak istemez, ayrılınca da geri gelmek istemez." (Hz. Mevlâna)

Tasavvufta bir devri daim vardır. Her bitiş aslında yeni ve daha güzel bir başlangıçtır. Maksat bunu anlayabilmek ve bunu anlamaya gayret sarf etmektir.

Daire, sonsuzluğu ifade eder. Silindir ise sonsuz kere sonsuzluğu. Çünkü bir silindir üzerinde sayısız daireler vardır. Allah'ın kusursuz kâinatı bir silindirdir. Ve bizim ömrümüz bu silindirin sadece bir halkasıdır. Bu küçük çaplı daire içerisinden yüzümüzün akıyla çıkmaya öz benliğimizle gayret sarf etmeliyiz. Kimileri bunu yalnız yapar, kimileri ise yalnız yapamaz. Yalnız yapamayacağına karar veren bir inanan için Rıfâi şu öğüdü yeğler: *"Yüzünü görmek için bile aynaya ihtiyaç duyan insan, iç yüzünü görmek için gönlü Hakk'la cilalanmış bir rehbere nasıl ihtiyaç duymaz?"*

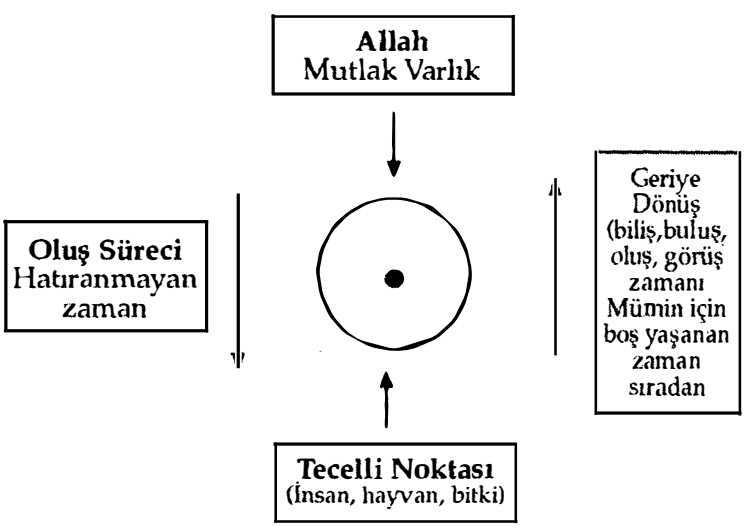
Daha önce de kitabımızın "Şekiller/Daire" bölümünde verdiğimiz aşağıdaki daire, tasavvufun genel anlamda bir açılımıdır. Kişinin geçirdiği zaman (hatırlanmayan zaman) ve kişinin dünyaya geliş amacını ve görevlerini anlayarak gidilen

geriye dönüş (ölüm) yolu ile tamamlanmış dairesel süreç hayattır.

Dairenin en tepe noktası Allah'ı ifade eder. Tek olan ve kâinatı var eden Allah. Dairenin en alt noktası ise, Allah'ın izniyle hayat bulan tüm canlıların tecelli noktasıdır. Yani kişinin doğum anı olup ruh, beden içerisinde tekâmül etmiştir.

Tasavvufi Daire Üzerinde İnsanın Tekâmülü

Mutlak varlık "Allah" ile, tecelli noktası arasında geçen ve yarım bir daire ile çizilen oluş sürecini hiç kimse hatırlamaz. Bu süreç bir insanoğlu için 9 ay 10 gündür. İnsanoğlunun sorumluluğu geriye dönüş yayı üzerinde yaşadığı olaylardan ibarettir.

Anne karnında geçirdiğimiz zamanı hiç hatırlayamayız. Ancak ben, her dünyaya gelen bebeğin anne karnındayken

Allah ile yaptığı bir konuşmanın olduğuna inanıyorum. Ve yine inanıyorum ki insanoğlu dünyaya geldikten sonra maddi hayata aşırı derecede bağlanmış ve Allah ile dünyaya gelmeden önce yaptığı bu son konuşmayı unutmuş hâldedir. Oysa insanoğlu, anne karnındayken yaratanı olan Allah ile sık sık konuşmuştur.

Şimdi, dünyaya gelmesine birkaç dakika kalan bir bebeğin anne karnındayken Allah ile aralarında geçtiğini varsaydığım bir konuşmayı aktaracağım.

Dünyaya gelmeye hazırlanan bebek, bedensel olarak ilk olgunlaşmasını anne karnında tamamlamış ve dünyaya gelmek üzeredir. Bebek 9 ay 10 gün boyunca sürekli konuştuğu Allah'a veda ederken birkaç soru sorar. Bebeğin, Allah'a ilk sorusu şöyledir:

"Ben birazdan dünyada olacağım ama orada savaşlar oluyor, insanlar birbirlerini öldürüyor, bu çok korkunç bir şey ve ben çok korkuyorum. Ben doğduktan sonra beni kim koruyacak?"

Allah şu cevabı verir:

"Korkma, senden önce dünyaya gönderdiğim her bebeğe bir koruyucu melek verdim. Sana da bir koruyucu melek vereceğim ve o seni her şeyden koruyacak."

Allah'ın verdiği bu cevaptan mutlu olan bebek, ikinci sorusunu sorar:

"Dünya çok büyük ve yüzlerce dil konuşuluyor. Bana konuşmayı ve dolayısıyla öğrenmeyi kim öğretecek?"

Allah'ın cevabı şöyle olur:

"Koruyucu meleğin sana konuşmayı ve öğrenmeyi öğretecek, merak etme!"

Bu sorunun da cevabını alan bebek, en son sorusunu sorar:

"Benden önce dünyaya gönderdiğin insanların çoğunluğu gibi, belli bir zaman sonra senden uzak kalmak istemiyorum. Tıpkı burada olduğu gibi (anne karnı), dünyadaki hayatımda da seninle sürekli konuşmak, beni var ettiğin için sana teşekkür etmek istiyorum. Bu insanların çoğunluğu gibi sadece işim düştüğünde değil, hayatımın her zamanında seninle konuşmak istiyorum. Bunu nasıl yapacağım?"

Allah bu soruya şöyle cevap verir:

"Merak etme! Senin koruyucu meleğin, ellerini havaya doğru açarak dua etmeni ve dolayısıyla benimle konuşmanı sana öğretecek. Hâl ve hareketlerinde bana layık bir insan olabilmen tamamen sana bağlı olacak. İkiyüzlü olma ve yalnızca işin düşünce, başın sıkışınca bana gelme... Edepli ol ve sevgiyle dol. "

Bu cevap karşısında iyice içi rahatlayan bebeğin doğum anına artık saniyeler kalmıştır ve Allah'a anne karnından son defa şöyle seslenir:

"Peki öyleyse benim koruyucu meleğimin adı ne? Ben onu nasıl tanıyabileceğim? Madem ki, her insanın bir koruyucu meleği var benimkini nasıl tanıyacağım?"

Allah, bu son soruya şu cevabı verir:

"O meleğin adı şimdilik önemli değil. Senin doğumundan itibaren yanında olacak bu meleğe sen zaten büyümeye başlayınca 'anne' diye sesleneceksin."

Yeniden tasavvufi dairemize dönersek, insanoğlunu tecelli (doğum) noktasından sonra, geriye dönüş olarak adlandırdığımız bir yol bekler. Bu yol, kimilerine göre çok maddi kimilerine göre ise çok manevidir. Allah'ın emanet olarak verdiği ve sadece ruhu olgunlaştırarak kemale erdirmekle yükümlü tuttuğu insanoğlu için en ideal geriye dönüş süreci asgari maddi, azami manevi bir dünya hayatıdır. Bu dönüş yolunda bilgi ile dolmak gerekmektedir. İnsanoğlu maddi ve manevi

âlemin sırlarla dolu olduğunu idrak etmeli ve bu sırları çözebilme gayretine girişmelidir. Tüm bunları sevgi, saygı ve hoşgörü ile yapmalıdır. Dünya hayatı son derece güzeldir. İnsanoğlu, bu güzelliği yaşamalı ve ruhunu bu güzellikleri yaşarken eğitebilmelidir.

Asgari maddi dünya hayatı derken kastımız dünyanın nimetlerinden, teknolojisinden, coğrafyasından, kültüründen en az oranda yararlanmak değildir. Asgari maddi dünya sözünden amacımız, bu güzellikleri yaşarken onların esiri olmamaktadır. Allah'ın haram ve helâlleri ile insanoğlunun haram ve helal kıldığı şeyler arasındaki farkı anlamak gerekir. İnsanoğlu o derece yoz hâle gelmiştir ki, (bazı kesimler) olur olmaz her şeyi haram ve helal olarak tariflendirmeye başlamıştır. Böylece de bu güzelim dünya ve nimetlerini olmadıkları hâlde haram hâle sokanların Allah katında vay hâllerine. Aşırıya kaçmadan yararlanmak maksatlı algıladığımız asgari maddi dünya ile yine aşırılığa kaçmadan azami manevi dünya hâli bizden istenilen sorumluluktur. Bugün ne yazık ki çeşitli tarikat veya toplumlarda örneklerini gördüğümüz insanların kimileri, bedenlerine şiş sokmakla, saçlarını başlarını yolmakla, ateş üzerinde oynamaktadırlar.

İnsanların bazıları kendilerine emanet olarak verilen bedene zarar vermekle günah işliyorlar. Azami manevi hizmet; Allah'ın emir ve yasaklarına en çok uymaya çalışmaktır, kimseye ve kendine zarar vermeden hoşgörülü bir hayat sürmektir.

İnsanoğlu, tecelli bulduktan sonra bu anlamdaki asgari maddi ve azami manevi dünya hâliyle geriye dönüşe hazırlanmalıdır. Eğer insanoğlu, kendine verilen süre içerisinde kendini eğitip olgunlaştırabilirse, emaneti (vücud) sahibi olan Allah'a seve seve geri verir. Yok eğer bu geriye dönüş yolunda başta kendisi olmak üzere her şeyi sorgulamadan, araştırma-

dan, yüzeysel (ot gibi) geçiren insanoğlu için, son nokta(ölüm) çok çetin geçecektir. Bedenin bir emanet olduğunun, asıl önemli olanın ruh olduğunun farkında bile olmayan bu insanlar için her şey olan bedenden ayrılmak her şeyin sonudur.

Neticede, tüm insanların yaşamları süresince kendilerine, ailelerine, arkadaşlarına ve en önemlisi de Allah'a olan sorumlulukları vardır.

İnsanoğlu niçin var olduğunun sebebini araştırmalı, yeryüzündeki maddi ve manevi sırların varlığına inanarak yaşamalı ve bu yolda ilim, irfan sahibi olarak gerçeği bulmalıdır. Gerçeği bulan için de korkulacak hiçbir durum yoktur. Gerçek, varlığında yok olmaktır. Gerçek, hiç olmak için verilen bir mücadeledir. Bir gün ben bir hiçim diyebilen insan o an her şeydir. Tüm gayret ve amacımız gerçeği bulmak ve o uğurda çekilen sıkıntılara sabır göstermektir. Bize göre gerçeğe giden yol üstün bir entelektüel birikim ile başlar. Ve gerçeğe ulaşıldığında entelektüel birikim artık anlamsız olur. Bilgi gerçeğe ulaşılmada kullanılan bir araçtır, amaca varıldığında ise o mertebede bilgiye ihtiyaç kalmaz. Bu bağlamda tasavvuf düşünürleri için üç türlü güzellik vardır. Her bir güzellik gerçeğe giden yolda mevcuttur. Ve bu güzelliklerin adı hikmet olarak da bilinir. Dolayısıyla üç türlü hikmet (güzellik) vardır.

1. **Söz hikmeti** : Âlimlere mahsustur. (Âlim: İlimle dolan)

2. **İbadet hikmeti** : Abidlere mahsustur. (Abid: Bol ibadet eden)

3. **Cemal hikmeti** : Ariflere mahsustur. (Arif: Manayı bilen)

Tasavvuf erenleri bu hikmetlere mahzardırlar. Onların sabır ve gayretle sahip oldukları bu ve benzeri hikmetler hem etraflarındaki insanlara ışık olmuştur hem de kendilerini gerçeğe yaklaştırabilmiştir. Gerçeğe gidilen yolun kapısı ilim ile

açılır ama gerçeğe aşk ile varılır. Düşünürün dediği gibi; "Topraktan yaratılan beden aşktan nasip alınca göklere çıktı, yüceldi."

Tasavvufi hayat birçok his ve çıkışlarla doludur. Bu bir anlamda ruhsal olarak yücelip sonra yeniden normale doğru bir geriye dönüştür. İmam Rabbani'ye göre:

"Ruhsal âlemde ne kadar yükselinilirse, insanlık âlemine dönüş o ölçüde derin olacaktır."

Tasavvuf, hayattan ve insandan kaçışı reddeder.

Tasavvuf, kişiyi güzel olan hiçbir şeyden ayırmaz. Kişiyi o güzelliklerle yükselişe yöneltir. Bu nedenle tasavvuf, hayattan ve insandan kaçışı reddeder. Cinsel perhiz, evlenmeme, bedene eziyet gibi olayları aşırı bulur.

Sufi için önemli olan, olgunluk mertebesine geçmiş olmak değildir. Sufi, tüm olgunluğu ve bilgisiyle yeniden insanların içine dönebilmelidir. Sufi için olgunlaşma sürecinin en önemli aşaması marifet kapısıdır. Marifet kapısı, ilm'el-yakîn, ayn'el-yakîn ve hakk'el-yakîn üçlemesinden oluşur. İnsanın canı da bu anlamda bir bostana benzetilir. Hacı Bektaş-ı Velî'nin belirttiği gibi; *"Can denen bu bostanı, marifet suyuyla besleyiniz."*

Tekke Veya Dergâh

Tasavvuf ehlinin öğrenim yerleri tekke ve dergâhlardır. Tekke Arapça, Dergâh Farsça kökenli kelimelerdir. Tekke ve dergâh, derviş olarak adlandırılan tasavvuf ehli kişilerin toplandıkları ve yaşadıkları yerler olarak tanımlanabilir. Zaviye ise; dervişlerin birkaç gün misafir kaldıkları küçük yerlerdir.

Dergâhlar bir bütünlük içerisinde inşa edilen yapılardır. Dergâh kelimesinin Farsça kökenli olduğunu daha önce ifade etmiştik. Dergâh dayanmak, dayanılan yer anlamında kullanılır. Dergâhlar çeşitli bölümlerden oluşur ve her bir bölümün bir kullanım özelliği vardır. Örneğin; Mevlevi dergâhlarındaki

Tilavet Odası'nda Kur'an-ı Kerim okutulurdu. Yine Semahane, dergâh içerisinde Sema yapılan bir alan olup, bu bölüm kendi içerisinde Naat Kürsüsü, Mutrib Hücresi gibi bölümlere de ayrılmıştır. Aşevi, tüm dergâhların en önemli bölümüdür.

Bektaşi dergâhlarında ise, "Kırklar Meydanı" olarak adlandırılan yerde semah ayinleri yapılırdı. "Kızılca Halvet" olarak bilinen yer, dervişlerin çile günlerini geçirdikleri yerdir. "Meydan Evi" Bektaşi felsefesinin simgesi olan on iki postun konulduğu ve Cem ayinlerinin yapıldığı bölümdür.

Dergâhlarda belli bir hiyerarşi söz konusudur. Dergâhlarda aşağıdan yukarıya doğru giden dereceler genellikle şu şekilde sıralanır: Mürid, Şeyh, Halife ve Pir.

Bektaşi tarikatında ise Derviş, Baba, Dedebaba makamları biraz daha farklılık arz eder.

Dergâhlar, tarikatların ilim ve yaşam yerleri olup, tasavvufun tüm felsefesinin bir bütünlük içerisinde konu edildiği yerlerdir. Tarikatlar için en önemli şey, tevhidin üç aşamasına geçmektir.

Tevhid: "Allah'ın birliğine inanma ve birliği bilmek" anlamına gelir. Bu aşamalar dergâh içerisinde ve dışarısında geçirilen örnek hayat ile aşılabilir. Tevhidin bu üç aşaması;

1. ***Tevhid-i Ef'al:*** Tasavvuf anlayışına göre, her yapılan işin Allah işi olduğunu bilmektir. Bu, tevhidin ilk aşamasıdır.

2. ***Tevhid-i Sıfat:*** Bütün niteliklerin Allah niteliği olduğunu bilmek ve kabul etmektir.

3. ***Tevhid-i Zat:*** Her varlığın, Allah'ın varlığı ve ondan bir parça olduğunu bilmek anlamındadır.

Sufilere göre bu üç aşamanın geçilmesi gerekir. Bu aşamaları geçen bir Salik artık kendi varlığını da yok edip Allah'ın varlığında yaşar, çünkü var olan her şeyin Allah'ın varlığı olduğunu ve onun yarattığını bilir. Salik, bu bilgi ve görgüsünü

oluş hâline getirmiştir. Biliş; "İlm'el Yakîn", görüş; "Ayn'el Yakîn", oluş ise "Hakk'al Yakîn" olarak adlandırılır. Yakîn "bilgi" anlamında kullanılır. Bu anlamda;

İlm'el Yakîn : Bir şeyi keşif ve görüşle bilmek

Ayn'el Yakîn : Bir şeyi inanarak bilmek

Hakk'al Yakîn : Allah'ın varlığıyla varlığı bilmek

Tüm bunlar; bil, bul, ol ve gör olarak en basit düzlemde adlandırılabilir. Bu süreç ise hatırlanacağı üzere tasavvufi daire olarak gerçekleşir. Bu daire bir anlamda manevi yolculuktur. Bu manevi yolculukta zorlukları aşanlar yeniden başlangıç noktasına dönerler.

Bu felsefeyi en iyi Cüneyd-i Bağdadi adlı ünlü mutasavvıf ifade etmiştir. Kendisine *"Son nedir?"* diye sorduklarında o *"Başlangıca dönmektir,"* diye cevaplandırmıştır.

Başlangıca dönmek, bir anlamda yeniden doğmaktır. Mevlâna; "İnsanoğlu bir kez doğar, bense nice kere doğdum." der. Bu manevi bir doğumdur.

Manevi doğumdan vücuda gelen sufilere "kalp çocuğu" derler. Bu kalp çocuğu, birinci doğumunda bel evladı iken, ikinci doğumuyla yol evladı olmuştur. Manevi doğumun rahmi dünyadır. Kişi bu dünyadaki her şeyle beslenerek kendini bilmeli, olmalı ve doğmalıdır.

Bu manevi doğum olayını en iyi ifade eden ünlü bilgin Muhammed İkbâl'dir:

"Sen, ey seçkin insan! Bu dört yönlü dünyaya doğum yoluyla geldin, yine doğmak yoluyla dışarıya çıkabilirsin. Bu ikinci doğum su ve topraktan değildir, onu ancak gönül eri olan bilir. O doğum zorunlu, bu ikinci doğum seçime bağlıdır. O perdelerle gizli, bu ikincisi apaçıktır. O doğum ağlamakla oluyor, bu ikincisi gülmekle... Yani o arayandır, bu bulan. O, gün ve geceye muhtaçtır, bu ikincisi içinse gün ve gece bir binektir. Bu iki doğum için ezan delildir. An-

cak birinci doğumda ezanı dudaklarla söylerler, ikinci doğumda ise ruhun ta derinliklerinden..."

Yine Hz. Mevlâna;*"Diri kimdir, bilir misin? Aşktan doğan kişi"* der.

Salik, girdiği bu meşakkatli yolun sonunda yeniden doğmakla sırlar dünyasının tüm perdelerini teker teker aralar. Bu doğuş anı, bir anlamda da geride bıraktığı nefsî bedeninin ölümüdür. Sufi, ölürken yeniden doğar. Bu bir mertebe meselesidir. Bir kereye mahsus bir ölüm ve yeniden doğuş değildir. Sufi için, fiziki beden içerisinde ne kadar çok ölür ve yeniden doğarsan o denli manaya yaklaşır ve sırlar perdesini aralarsın.

Tasavvufta yer alan ve onun temeli sayılabilen bazı kavramlarla tasavvuf konusuna devam edelim.

Tenasüh

Ruhun bir bedenden başka bir bedene geçmesi anlamındadır. Eski Mısır, Hint ve Yunan inançlarında bu kavram çeşitli hâllerde kullanılmıştır. Bu bir anlamda ölüm sonrası yaşamın varlığına inanmaktır. Tenasühü (reenkarnasyon) benimseyenlere göre insan bu dünyadaki yaşamı boyunca gerekli olgunluğa ulaşmışsa bu insanın ruhu daha üstün bir âleme yükselir. İnsanoğlu eğer ruhunu yeterli olgunluğa eriştirememişse ruhu ya başka bir beden içerisinde ya da bir hayvan bedeni içerisinde yeniden tekâmül eder. Ruh, tam olgunluğa bitki ve hayvan gibi diğer canlı bedenlerden geçip en sonunda da yeniden insan bedenine dönerek ulaşır. Bu gidiş gelişlerin neticesinde olgunluğa erişen ruh, bu dünyadan öte ve yüksek olan bir başka âleme geçer.

Müslümanların büyük bir çoğunluğuna göre; ölümden sonra ruh, bu dünyadaki ameline göre ya mükâfat ya da eziyet çeker. Ruh, kıyamet kopuncaya kadar bilinmeyen bir âlemde olacaktır. Kıyamet koptuğunda, ruh eski bedenine geri döne-

cek ve dünyadaki hâllerine göre ya cennete ya da cehenneme gidecektir. İmanlı olan herkes günahkâr olsa bile cehennemde cezasını çektikten sonra cennete girecektir.

Tenasüh konusunda tasavvufçular az da olsa eski Yunan'dan etkilenmişlerdir. Tam olarak eski Yunan'daki gibi olmasa da ruhu bedenden üstün kılan tasavvuf ekolü için, ruh eğer olgunlaşmamışsa başka bir bedende yeniden kendine bir şans bulabilir. Özellikle belirtmeliyiz ki tenasüh, sadece birkaç tasavvuf ekolünde ele alınmıştır. Genel anlamda kabul görmemiştir. Zaten Kur'an-ı Kerim'de tenasühe yer vermez

Tenasühçülere Göre Ruhun Tekâmül Boyutu

İnsan, ölümsüz olan ruh ve ölümlü bedenden oluşur. Ruh ve beden için ayrı ayrı cennet ve cehennem vardır. Yeryüzü, beden için cennet ve cehennemi ifade eder. Yani, yeryüzündeki yaşanan bir hâldir.

Allah, yeryüzünde sayısız güzel unsurlar ve nimetler yaratmıştır. Yeryüzündeki tüm güzellikler, aklı ile canlıların en üstünü olan insanın hizmetine verilmiştir. İnsanoğlu bu güzelliklerden dilediği gibi yararlanabilir. Ancak Allah'ın insanoğluna yasak ve zararlı kıldığı bazı kuralları vardır. Bu yasak kılınan madde ve kuralların amacı insanoğlunu fenalıklardan korumaktır. Allah'ın arzusu, kulları olan insanların dünya nimetlerinden faydalanmaları ve kendisine ibadet edilmesidir. Allah'ın emir ve yasaklarına uyan insanoğlu için bu dünya cennet hayatıdır. Çünkü, Allah'ın haram olarak kıldığı unsurlar insanoğluna zararlı olan şeylerdir. Allah, insanoğlunu korumak için bazı maddeleri, bazı davranışları ve bazı sözleri haram kılmıştır.

Bu yasaklar insanoğlunun mutluluğu içindir. Hırsız, katil, üçkâğıtçı, kumarbaz, sapık, cahil, vb. olan insan türleri için bu dünya hayatı cehennemdir. Bu insanların ömürleri hapishane-

de yahut toplumdan dışlanmış bir ortamda geçer. Mutsuz ve zararlı olan bu insanlar için şiddet ön plandadır. Saygı, sevgi, aşk, muhabbet ve dost hâllerinden uzak kalan bu zavallı bedenler içerisindeki ruh ise asıl eziyeti çekendir.

Allah bizlere ölümsüz olan ruhumuzu eğitip yükseltelim diye bedenlerimizi ödünç ve bir araç olarak verdi. Âdeta bir elbise gibi... Bu ödünç elbise içerisinde ruh en iyi şekilde olgunlaştırılmalıdır. Allah, insanoğlunun önüne her şeyi koymuştur. Her şeyin iyi ve kötü olanı, zararlı ve zararsız olanı Kur'an'da yazılıdır. Yani Allah insanoğlunu, ruhunu olgunlaştırmakla sorumlu tutarken yalnız, başıboş ve kılavuzsuz bırakmamıştır. Allah, yeryüzü denilen ve beden için cennet olan bu dünyada insanoğlunu kendi kaderine bırakmıştır. Allah, insana seçme şansını verir. İradesinde ve seçiminde serbest olan insanların bazıları bu güzelim cennet olan dünyada Allah'ın emir ve yasaklarına uyarak, dünyanın tüm nimetlerinden faydalanarak ruhlarını olgunlaştırır. Ruhunu olgunlaştırabilen bir insan, öldüğünde onun ruhu dünyadan daha yüksek bir âlemde yerini alır ve ruhu için cennet hayatı başlar. Dünyada, bedenin ruha ihtiyacı vardır. Ancak ruhlar âleminde bedene ihtiyaç yoktur. Her ruh içinde ayrı ayrı âlemler olup, sonsuz süreklilik içerisinde olan bu âlemleri cennetin makamları olarak isimlendirebiliriz. Artık bu ruh için yeniden dünyaya gelmek gibi bir durum söz konusu değildir.

Allah'ın emir ve yasaklarına uymadan, hiçbir kural tanımadan kendisine ve diğer insanlara zarar vererek, Allah'a şirk koşup fani bedenine eziyet ederek bir yaşam süren insan için bu dünya hayatı cehennemdir. Bu cehennem hayatında bırakılan beden içersisinde olgunlaşamayan ruh, o bedeni terk ettiğinde hiçbir âlemde kendine yer bulamaz. Bu ruh, âlemler ile dünya arasındaki bir boşlukta zaman geçirir. Süresini bilemediğimiz bir zaman diliminde boşlukta eziyet çeken ruh, Allah'ın izniyle yeniden olgunlaşabilme fırsatını başka bir be-

dende bulur. Sonunda, olgunlaşma fırsatını bulan ruh için ruhlar âleminde bir makam vardır.

Tenasühe inananlar açısından tenasüh, bu ve benzeri şekilde ifade edilir. Birçok toplumda buna benzer yaklaşımlar olmuştur. Hz. Mevlâna'nın da tenasühe inandığı söylense de bu kesinlikle doğru değildir. Mevlâna'nın Mesnevi adlı eserinde yazdığı şiirlerde Tenasüh inancı varmış gibi görünür ancak Mevlâna bu şiirlerde tenasühü konu almaz. Hz. Mevlâna'yı inceleyeceğimiz bölümde bu konuyu da detaylarıyla ele alacağız.

Özetle; ihtiyaçtan fazla alınan her şey haramdır. Bu bir anlamda şehvettir. Şehvet ise fazla konuşan, yiyen, içen, oynayan vb. aşırıya kaçan her şey için kullanılan bir kelimedir. Şehvet, sadece cinsel manada kullanılamaz.

Sorarlar Şems-i Tebrizi'ye:

"Sana nasıl ulaşırız?"

Şems'in cevabı:

"Bana ulaşmak için teninizi terk edin ve ten dört şeydir: Şehvet, mal, mülk ve boğaz. Bunların hepsi olmalıdır ama aşırısı hoş bir şey değildir. Bunlara daha çok sahip olma sevdasında olan kulluk yapamaz ve başkalarına da zarar verir." der.

Tasavvufta İnsan

İnsan-ı kâmil, Allah'ın varlığında yok olan insandır. Allah aşkı ve bilgisiyle dolarak kendinden geçmektir. İnsan bunu yaparken *Terk-i Terk*, *Terk-i Dünya* ve *Terk-i Ukba* hâllerinden geçmelidir.

Terk-i Terk: İnsanın kendini tanıması ve iyi tahlil etmesi sonucu varlığında bulunan ve kâmil insan ideal tipine uymayan huylarından arınmaktır. Bu bedensel terk edişin en önemli yanları az yemek, az uyumak ve az konuşmaktır. Bu aşamada

insanoğlu bedenini tamamen kontrol altına alır, bedenin arzu ve isteklerinin baskısından kurtulur.

Terk-i Dünya: İnsan-ı kâmil için terk edilmesi gereken ikinci aşamadır. İnsan, dünya üzerinde var olan ve sadece kendi bedeni için zararlı olan unsurların farkına vararak onları terk etmelidir.

İnsan-ı kâmil için gerekli olan, neyin yararlı neyin zararlı olduğunu kavraması ve bunu kendi iradesi ölçüsünde algılayarak kabul etmesidir. Yoksa, kimi tarikatçıların anladığı gibi modern dünyanın tüm yeniliklerini kabul etmemek değildir. Kişi bir anlamda bedenini terbiye eder. Bedeni terbiye etmek, leziz ve güzelim dünya nimetlerinin yokluğuna karşı bedeni buna alıştırmaktır. Yoksa bu nimetleri ilelebet yok sayıyorum demek değildir. Beden, dünyadaki tüm güzel maddelere karşı terbiye edilir. Dolayısıyla terk-i dünya demek, yüzyıllarca önce yaşamış insanlar gibi giyinmek ya da yenilikçi ve modern dünya hayatını terk etmek demek değildir.

Terk-i Ukba: Ahiret kaygısı gütmeden yapılan ibadet anlayışıdır. Tasavvufi kâmil insan için ibadetin pazarlık aşaması olmamalıdır. İnsan, ahiret hayatında elde edeceği sonsuz güzellikler için pazarlıklı bir ibadet içinde olamaz. Kâmil insan, tüm ibadetini karşılık beklemeden yapan olmalıdır.

Terk-i ukba, sürekli olarak Allah'tan para, mal, mülk, cennet ve makam gibi isteklerin bolca olduğu bir ibadet anlayışını reddeder. Kâmil insan için sadece Allah'ın varlığına yaklaşmak ve onda yok olmak aşkı vardır. Kâmil insan yalnız Allah'ı ister ve ona sadece Allah'ın aşkı yeter. Ne bu dünyadan ne de ahiret hayatından bir isteği olur. Yani terk-i ukba, koşulsuz sevgi ve aşkın ibadet dolu anlayışıdır.

Sıradan insanların ibadetinin amacı ise genelde dünyevi bir istek veya ahirette bir makamdır.

Oysa sufi için böyle bir arzu ve istek söz konusu değildir. Terk-i ukbayı en iyi ifade eden Yunus Emre'dir.

Yunus'a göre;

Cennet cennet dedikleri,
Birkaç köşk ile birkaç hûri,
İsteyene ver onu,
Bana seni gerek, seni...

Tasavvufi anlayış insanı çok sever. Tasavvufta insanı sevmenin Hakk'ı sevmek olduğuna inanılır. İnsanı her hâliyle kabul eder ve sever. Çünkü mümin, müminin aynasıdır. Kinler, garezler, nefretler tüm bu kötü duygular gönlü karartır. Birlik ve bütünlük peşinde olan tasavvuf ekolü, insanı merkez olarak görür. İnsanların karşılıklı sevgi, saygı ve paylaşımları neticesinde Allah'a daha kolay ulaşılacağına inanır.

İnsanın insana muhtaç olduğunu ifade eden şu beyitlere dikkat edelim;

Bir nazarda kalmayalım, gel dosta gidelim gönül,
Hasret ile ölmeyelim, gel dosta gidelim gönül
Bu dünyada kalmayalım, fanidir aldanmayalım
Bir iken ayrılmayalım, gel dosta gidelim gönül
Gerçek erene varalım, Hakk'ın haberin soralım
Yunus Emre'yi alalım, gel dosta gidelim gönül

Kimi sufilerce, her devirde peygamber yerine bir velî yaşamaktadır. Çünkü Allah, insanoğlunu hiçbir zaman kılavuzsuz bırakmaz. Son peygamber Hz. Muhammed'den sonra da insanlar arasında gizli bir şekilde var olan velîler görevlidir. Bu anlayışa göre 4000 kişilik bir velîler topluluğu vardır. Bun-

lar gizlidir ve hiç kimse bunları tanımaz. Velî olduklarını kendileri bile bilmezler. Bunların içinden üç yüzü vazife sahibidir. "Ahyar" (hayırlı kişiler) olarak bilinirler. Diğer kırk velîye "Abdal" denir. Bu kırk Abdal'ın içinden biri eksilirse yerine başka biri geçer ki "Kırklara karıştı" sözü bu manada kullanılır. Sayıları yedi olan velîlere "Evdat" (direkler) denir. Dünya bu direkler üzerinde durur.

Bu velîler içerisinde olan Hacı Bayram Velî, Hacı Şaban Velî, Hacı Bektaş Velî ve Ateşbaz Velî Anadolulu hemşerilerimizdir.

Allah, güzel ahlakı meleklere, şehveti hayvanlara, insanlara da hem güzel ahlak hem de şehveti ihsan eylemiştir. İnsanoğlu eğer ahlakını şehvetinden üstün tutarsa meleklerden daha üstündür. Şehvetini ahlakının üstünde tuttuğu taktirde ise hayvanlardan daha aşağı olur. İşte bu velîler, ahlaklarını şehvetlerinden üstün tutan insanlardır.

Tasavvufta Akıl Kavramı

Tasavvuf ile felsefe arasındaki en belirgin ayrım akıl yoludur. Felsefe ve tasavvuf akıl ile mesafe alır. Ancak felsefe sadece akıl ile gerçeğe ulaşmaya çalışır. Tasavvuf ise aklı gerçeğe ulaşmada bir araç olarak görür. Tasavvufa göre gerçeğe ancak aşk ve cezbeyle ulaşılır. Felsefenin din ile bir ilgisi yoktur. Sufiler ise dinin iç yüzünün bilgi ve akıl yolu olduğunu ve bu yol sayesinde aşk ile birlikte gerçeğe varılacağını söylerler.

Tasavvufi görüşe göre akıl, belli bir noktaya kadar olması zorunlu olan fakat belli bir noktadan sora işe hiçbir ise yaramayan bir araçtır.

İnsan, akıl yolu ile nefsini terbiye etmekte, hak ile bâtıl olanı birbirinden ayırabilmekte, haram ve helal olanı bu sayede ayrıştırabilmektedir. Akıl, nefse galip gelir ve insana yol aldırır. Akıl sayesinde imana kavuşan insan için aklı terk et-

menin de zamanı gelir. Sürekli akıl ile yol alınmaya çalışılırsa yolun sonu sadece engin bir entelektüel birikim olur. Gerçek ise bilgi dolu olmak değil, Allah'a ve onun sırlarına ermektir.

Necip Fazıl; *"Akıl, bir çürük dişti r, at kurtulursun,"* der.

Yani, belli bir süre işe yarayan fakat sonra sana zarar vermeye başlayan bir olgudur.

Hz. Mevlâna'ya göre akıl olması gerekli bir araçtır, ancak asla her şey değildir. Bir kıssadan hisseye göre akıl şu şekilde hikâye edilir:

"Adamın biri kendisine elbise diktirmek ister. Önce buna ihtiyacı olduğuna karar verir. Sonra kumaşçıya gider ve kumaş alır. Adam, aldığı kumaşları ile şehrin en iyi ve ucuz elbise diken terzisini arar ve bulur. İstediği elbisenin kaç paraya dikileceğinin pazarlığını yapar. İşte akıl, buraya kadar o adama yardım etmiştir. Sonuçta akıl o adamı en iyi şartlarda terziye kadar götürmüştür. Ancak, elbiseyi dikecek olan terzidir. Adamın aklı o aşamadan sonra bir işe yaramaz. İş terzinin hünerine kalmıştır."

Adam, akılsızca davranıp kötü kumaşı pahalıya alabilir ve kötü terziye gidebilirdi. Akıl sayesinde adam her şeyi iyi ve akıllıca yapabilmiştir, ancak elbiseyi dikme aşamasında aklı bir işe yaramamıştır. Sonuca terzi sayesinde kavuşacaktır.

Tasavvufta Aşk

Tasavvufi ekolde iki türlü aşk vardır. Birincisi gerçek aşk; yani Allah'a olan aşk, ikincisi de mecazi olan geçici aşktır.

Sufiler için önemli olan Allah'a olan aşktır. Ancak mecazi aşkı da yok saymazlar. Bu mecazi aşk içerisine birçok örnek girer. İnsan karşı cinsten birini, bir hayvanı, bir çiçeği sevebilir. Bunu yapmalıdır da; çünkü yeryüzünde var olan her şeyde

Allah'ın bir parçası vardır. Yunus'un dediği gibi; *"Yaradılanı severiz yaradandan ötürü!"*

Bu bağlamda mecâzi aşk olmak zorundadır; çünkü gerçek aşka giden yol mecâzi aşktan geçer. Sevgiyi ve onun en son haddi olan mecâzi aşkı bilmeyen biri gerçek aşkın tadına varamaz. Gerçek aşk ise, Allah'a duyulan sonsuz sevgi ve hasrettir. Gerçek âşık olan kişi her yerde ve her şeyde Allah'ın kudretini, hikmetini ve varlığını görür. Gerçek aşkı tadan kişi etrafındaki her şeye karşı üstün bir sevgi besler; çünkü âşığın etrafta gördüğü her şey Allah'tan birer parçadır.

Divan ve halk edebiyatının en güzel örneklerinden olan Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şirin, Yusuf ile Züleyha, Tahir ile Zühre...gibi aşk hikâyelerinde hem mecazi aşk hem de gerçek aşk vardır. Yani, Kerem ile Aslı başlangıçta mecazi olarak birbirlerine âşık olmuşlardır ancak bu mecazi aşk sonraları gerçek aşka dönüşmüştür. Kerem, Aslı'da Allah'ın bir suretini; Aslı da Kerem'de Allah'ın başka bir suretini görür. Her ikisi de birbirlerine ayna olmuşlardır. Aynada yansıyan sadece Allah'ın ululuğu, güzelliği ve yüceliğidir.

Hz. Mevlâna ile Şems-i Tebrizi arasındaki aşk, gerçek aşk olup her ikisi de birbirlerine ayna olmuşlardır. Allah aşkı ile yanıp tutuşan en ünlü kişilerden biri de Yunus Emre'dir. Yunus o denli yüksek bir cezbeya girer ki sonunda şu şekilde Allah'a seslenir:

Aşkın aldı benden beni, bana seni gerek seni
Ben yanarım dünü günü, bana seni gerek seni
Aşkın şarabından içem, Mecnun olup dağa düşem
Sensin tüm endişem, bana seni gerek seni
Sufilere sohbet gerek, ahilere ahret gerek
Mecnunlara Leyla gerek, bana seni gerek seni
.....

Yunus gibi Allah aşkı ile dolup taşan insanlardan bir diğeri ise Hallac-ı Mansur'dur. Hallac, Allah'a olan aşkı sonucu şehit edilen en önemli mutasavvıftır. Hallac'ın kimliğinde tasavvufun en üstün boyutunu yakalarız. Hallac'ı Mansur'u özel bir başlık altında inceleyeceğimizden yeniden konumuza dönelim.

Âşık maşuksuz, maşuk da âşıksız olamaz. Hz. Mevlâna'ya sorarlar, "Müslüman nasıl bir şeydir?" diye. Hz. Mevlâna'nın cevabı:

"Biz âşığız, Müslüman başkadır," şeklinde olur.

Dolayısıyla, âşığın derdi özdedir. O, sırrın peşindedir ve bulduğu anda da o sır içinde yok olur.

Tasavvufta Müzik ve İlâhi Dans (Sema-Semah)

Hz. Muhammed, Medine'ye hicret ettiği zaman onu karşılayan Medineli kadınlar, kızlar defler çalarak şiirler söylemişlerdir. İslamiyet'in ilk zamanlarında devrin müzik aletleriyle ilahî konuları dile getiren şiirler okunduğunda vecde gelen insanlar dans etmeye başlarlardı. Başta Nakşibendiler olmak üzere, diğer tarikatlar da bu olayı örnek almışlar ve zikir yapmayı gelenekselleştirmişlerdir.

İnsanların vecde gelmelerini kolaylaştırmak için artık zaman içinde defler çalınır olmuş ve bu hoş gelenek, bu güzel dinî müziği oluşturmuştur.

Zikir, sesli yahut sessiz olabilir. Bu hâl tarikata göre değişiklik gösterir. Özellikle Mevlevi sayesinde zikir, ilahi ve estetik bir dansa dönüşür. Kullanılan enstrümanlar ise çeşitlenir. Bektaşilerde de ilahi bir dans şekline gelen zikir Mevlevi'ye göre daha yalındır.

Mevlevi Seması ve Bektaşi Semahı, kemale doğru yapılan manevi bir yolculuğu ifade edip âdeta bir gidiş gelişi; yani madde ile mana arasında yapılan yolculuğu simgeler.

Semazen, sema ederek kulun hakikate yönelip, akılla-aşkla yücelip, nefsini terk ederek Hakk'ta yok oluşunu ve olgunluğa ermiş kâmil bir insan olarak tekrar kulluğa dönüşünü anlatır. Sema esnasında rebab, ney ve kudüm enstrümanları Semazene eşlik eder.

Müziği haram olarak algılayan softa Müslümanlara Hz. Mevlâna'nın tepkisi sert olmuştur. Hz. Mevlâna müzikle iç içe olmuştur. Ona göre, mutluluğu engelleyen durumları aşabilmenin en güzel yolu musikidir. Müziğin dili evrenseldir ve tercüme istemeyen ortak bir dildir. Mevlâna şöyle der:

"Rebabın dili Türk olsun, Arap olsun, Rum olsun, âşıkların dilidir."

Konya'da kendisine kadılık teklifinde bulunulan biri bu teklifi ancak üç şartının yerine getirilmesi karşılığında kabul edeceğini söyler. Bu şartların biri ise rebabın yasaklanmasıdır. Bu isteği kabul edilmeyen kadı'nın haberini duyan Mevlâna şöyle seslenir:

"Ne kutludur şu rebap! Bu adamı kadı olup da haram yiyip yük altına girmekten kurtardı."

Yine, Ahi Ahmet adlı biri:

"Ben bir eşek yükü kadar kitap okudum, semanın ve müziğin helâl olduğuna ilişkin bir şeye rastlamadım," demiş.

Bunu duyan Mevlâna âşığı Alâaddin Süryanus şöyle cevap verir:

"Okudun ama eşekçe okudun, insan gibi okusaydın görmen gerekeni görürdün."

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de yobazlık etkindir. Ancak günümüzde her ilkenin ayrı ayrı yobaz anlayışları var-

dır. Yobazlık illa dinî algılama anlayışının cahil ve aşırı ucu değildir. Laikliğin de yobazları vardır. İnsanlar, kendilerini o denli cahilce kategorize ediyorlar ki, yanlış yollara girerek âdeta yanlışlarını kimi zaman bile bile savunur hâlde bir yozlaşmaya giriyorlar.

İnsanlar türlü siyasi, ekonomik, dinî çıkar kaygıları neticesinde, kendilerine kalkan olarak seçtikleri tarihin ünlü din ve fikir adamlarının hatıralarını yaralar hâle gelmişlerdir. Bugün, çeşitli tarikat ve grupların kendi soylarını bağladıkları ünlü ve Allah dostu olan insanlar ile aynı paralelde olduklarını asla söyleyemeyiz. Mevlâna'nın Mevlevi, Hacı Bektaş-i Velî'nin Bektaşilikten ayrı düşen yanları oluşabilmiştir.

Kitabımızın bundan sonraki bölümlerine ünlü İslam ve Türk mutasavvıfların gerçek kimliklerini anlatarak devam edeceğiz.

Amacımız 13. yüzyıl Anadolu'suna manevi bir ivme kazandıran bu filozof insanları ve onların sayesinde de İslam'ın özünü anlamaya çalışmaktır. Bu Allah dostları sayesinde Hz. Muhammed'e yaklaşabileceğimiz en yakın noktaya ulaşırız. Çünkü onlar, bir milim dahi Hz. Muhammed'in yolundan sapmamışlardır. Onların aşk yolu ile varıp bu yolla girdikleri mana âleminin sırlarına ermek uzun, zor ve çok güzel bir boyuttur.

Bu nedenle bizim muhatabımız çoğunlukla raydan çıkmış olan günümüzün bazı tarikat anlayışları değildir. Her ne kadar bu tarikatlar kendilerini kimi ulvi mutasavvıfların devamı olarak görseler de, o engin şahıslara ait olmayanı onlara aitmiş gibi söyleyip yazmak son derece yanlıştır.

Neticede siyasi, ekonomik ve politik hiçbir kaygı güdülmeden anlaşılması gereken bu Allah dostlarını saygıyla anıyoruz.

Hoca Ahmet Yesevi

Türk tasavvuf tarihinin atası sayılan Hoca Ahmet Yesevi 1166 yılında Batı Türkistan'ın Sayram kasabasında doğmuştur. Kimi kaynaklar onun Türkistan'ın Yesi şehrinde doğduğunu söylerse de asıl olan Sayram kasabasında doğduğudur. Divan-ı Hikmet adlı eseri onun ve devrinin tüm yönlerini ele alan bir eserdir.

Hoca Ahmet Yesevi, Allah'a kavuşmanın ve nefsin arzularından kurtulmanın yollarını ararken dünyadan yüz çevirmemiştir. Yesevi, kendi dilinde Divan-ı Hikmet'i yazarak etnik kimliğini de koruma altına almıştır.

Yesevi, garip ve mazlumların yanında yer almıştır. Feodal cemiyetin temsilcilerinin idareleri altında ezilen halk için adalet mücadelesi vermiştir. Yesevi'nin iki savaşı olmuştur. Birincisi; ezilen halk için verdiği mücadele, ikincisi de kendisiyle verdiği amansız mücadeledir. Yesevi'ye göre insan, nefsinin başını kesmek zorundadır. Bunu başaran biri için her şey mübahtır. Ona göre nefsini terbiye edip sıkıntı çeken rahata erer.

Hoca Ahmet Yesevi, son derece güçlü karakteri ve adaleti ile Asya, İran ve Ortadoğu'da binlerce insanın saygısını kazanmıştır. Onun nazarında en çok saygı gösterilmesi gereken insan sınıfsal anlamda en alt tabakada olan insandır. Hoca Ahmet Yesevi için sınıf diye bir kavram yoktur. Bir Türk mutasavvıfı olup Türk toplulukları onun sayesinde İslamiyet'e sıkıca bağlanmışlardır. Yesevi'nin sevgi, hoşgörü, fakirden yana olan tavrı ve etnik Türk kimliğine olan bağlılığı, onun ışığında yetişen müritlerin temel anlayışları olmuştur. Yesevi'nin ışığı ve öğretisi altında yetişen bu Türk dervişler Anadolu'ya akın akın gelerek Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında büyük katkılarda bulunmuşlardır.

"Dünyanın Manevi Babası" olarak bilinen Ahmet Yesevi, ne yazık ki günümüzde pek fazla tanınmamaktadır.

Hoca Ahmet Yesevi, sufilik yoluyla İslam'ı Orta Asya'da Türkler arasında yayan ve İslam'ı İran sufiliğinin potasından geçirerek göçebe ve yarı göçebe Türk boylarının anlayıp kolaylıkla kabullenebileceği üslupla basitleştirerek bir şekle sokan Türk sufisidir.

İslam, Allah'ın dinidir. İslam'ın kuralları Kur'an-ı Kerim'de son defa belirlenmiştir. Ancak İslam'ın uygulanmasında ortaya çıkan sosyal, coğrafi ve etnik sebepler Müslümanları birbirlerinden farklı kılmıştır.

Hoca Ahmet Yesevi'nin en çok etkilendiği kişi Aslan Baba'dır. Divan-ı Hikmet'te ünlü bir Melameti olan Aslan Baba'dan çok söz eden Hoca Ahmet Yesevi'nin de melameti olma olasılığı yüksektir. O, Horasan ve Maveraünnehir bölgelerinde göçebe ve yarı göçebe Türk boylarını zorlamadan İslam'a yönlendirmiştir.

Yesevilik, Orta Asya'dan sonra Hindistan ve Anadolu'ya doğru yayılır. Bu yayılışa sebep Moğol istilasıdır. Yesevi dervişleri, Haydari dervişleriyle beraber hem doğuya hem batıya doğru yayılırlar.

13. yüzyılda oldukça etkin olan Yesevilik, 14. yüzyılda Haydarilik içinde erir. 15. yüzyılda ise Haydariliğin içinden çıkan Bektaşilik aracılığı ile Hoca Ahmet Yesevi'nin öğretisi Balkanlara kadar yayılır.

Hoca Ahmet Yesevi ekolünün şu an birbirine zıt olan iki tarikat tarafından temsil edilmesi şaşırtıcıdır. Çok ilginçtir ki, Orta Asya'da Sünni bir tarikat olan Nakşibendilik ile Balkanlarda ve Anadolu'da ise Bektaşilik tarikatları nezdinde temsil edilir.

Orta Asya'da son derece ünlü olan Ahmet Yesevi, Anadolu'da Yunus, Mevlâna ya da Hacı Bektaş kadar ünlü değildir.

Anadolu'da bu denli tanınmamasının nedeni, Yeseviliğin 13. yüzyıldan sonra Anadolu'da Haydarilik tarafından eritilmesidir.15. yüzyılda ise Haydariliğin içinden doğan Bektaşilik ile temsil edilir.

Pîr-i Türkistan olarak da bilinen Hoca Ahmet Yesevi, Türk sufi geleneğinin en erken temsilcisidir. Yesevi Şeyh ve dervişleri sayesinde, Ahmet Yesevi hakkında bilinen tüm sözlü gelenekler ve hikmetler Orta Anadolu'da kurulan zaviyelerde halka ulaştırılır. Özellikle Kırşehir ve Tokat bölgelerinde uygun ortam bulan bu şeyhlerin faaliyetleri neticesinde Yesevilik, Anadolu'da iyice tanınır.

Hoca Ahmet Yesevi'yi tüm yönleriyle ortaya yeniden çıkaran ünlü bilim adamı Fuad Köprülü'dür. Onun deyimiyle Türk Müslümanlığının kurucusu olan Ahmet Yesevi, Türk tarihindeki yüzlerce sufiden biri değil, bu sufilerin atasıdır.

Türk halk Müslümanlığı terimini hem Fuat Köprülü hem de Ahmet Yaşar Ocak kullanır. Bu terim, maksadı çerçevesinde doğru bir kullanımdır.

Kur'an-ı Kerim'in özü olan İslam'ın uygulanış biçimi ve yorumunda, her Müslüman toplum kendi etnik ve kültürel özelliklerine göre İslamî yaşayış tarzına sahiptir. Bu bağlamda İslam, temel kuralları ile tartışılmaz bir din iken onu değişik coğrafyalarda kendilerince hayata ve uygulamaya geçiren Müslüman toplumlar arasında önemli önemsiz bazı farklılıklar oluşabilmiştir.

Şöyle ki, İranlı, Türk, Amerikalı, Afrikalı, Hindistanlı vb. Müslüman'ın İslamî yaşayış şekli farklılıklar içerir. Bırakın farklı milletleri, mezhepler arasında bile (İslam'ı yaşayış açısından) bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Türk Müslümanları da, İslam'ın inananları olup kendi etnik kimliklerini asimile etmeden İslam'a inanan ve onu yaşayan insanlardır. Türk insanı, kılık kıyafetiyle, kadınına olan

saygısı ile, ilerici ve modern olma özelliği ile millî değerlerini koruyarak yüce İslam dinini yaşamalıdır. Bu anlamda Türkler ne Arap gibi, ne İranlı gibi, ne de bir başkası gibi giyinmek ya da konuşmak zorunda değildir. Hoca Ahmet Yesevi ve onun şeyhleri sayesinde millî olgularımıza, başta dil ve geleneklerimiz olmak üzere, sahip çıkarak yani asimile olmadan İslam'ı yaşamalıyız.

Hoca Ahmet Yesevi ve ondan sonra onun bayrağını eline alan Yunus Emre, Hacı Bektaş Velî ve daha nice Anadolu ve Horasan erenlerinin tüm çabalarına rağmen günümüzde Sünni ve gayri Sünni bir anlayışın Türkler arasında zaman zaman çatışmalara sebep olduğunu görürüz. Sünni anlayış, Selçuklu-dan beri devletin ve yerleşik çoğunluğun dinî ekolü iken, Alevi-Bektaşi kesim ise yarı göçebe insanların oluşturduğu başka bir İslamî yaşayış anlayışının temsilcileri olagelmiştir.

İster Sünni, ister Alevi-Bektaşi olsun Türk insanı kültürel anlamda asimile olmamalıdır.

Ne yazıktır ki bazı Sünni kesim, Araplaşma eğilimi içerisinde olup yüzyıllar öncesinden başlayan bir bağnazlıkla Arap gibi giyinip, Arap gibi oturup kalkarak özleri olan Türk kimliklerini unutur olmuşlardır.

Alevi-Bektaşi kesim ise Türk kimliğine ve geleneklerine sahip çıkma çabalarını hâlen sürdürmelerine rağmen, İslam'ın temel kurallarından genelde uzaklaşmış durumdadırlar. İslam'ın tartışılmaz kurallarının sahibi Allah'tır. Bu kurallar, sebep ne olursa olsun değiştirilemez. İslam'ı yaşayış ve pratiğe uygulayış biçiminde ufak tefek farklılıklar olabilir ama temel kurallar asla kökten değiştirilemez ve yok sayılamaz.

Alevi-Bektaşi toplum, Sünni topluma kızıp Allah'ın temel kurallarını asla reddedemez. Sünni toplum da Alevi-Bektaşi toplumu sapkınlıkla suçlayamaz. Bize göre her iki toplum fert-

leri siyasi, politik ve sosyal sebepleri bir kenara bırakarak merkezde birleşmelidirler.

Sünni ve Alevî toplumların aşırı uç kanatları, başta Hoca Ahmet Yesevi olmak üzere Yunus Emre'yi, Hacı Bektaş Veli'yi, Hz. Mevlâna'yı yeniden anlamaya çalışmalıdırlar.

Hoca Ahmet Yesevi'nin ocağından sayısız mutasavvıflar, gönül dostları yetişmiştir. Bu nedenle ona "Dünyanın Manevi Babası" derler.

Hoca Ahmet Yesevi, Timur'un Yesi'de yaptırdığı türbesinde huzur içinde yatmaktadır.

Ahi Evren

Anadolu'nun erenlerinden olan Ahi Evren'in asıl adı Şeyh Nasreddin Ebu'l Hakayık Mahmud Bin Ahmed'dir. 1169 yılında İran'ın Hay şehrinde doğmuştur. 1261 yılında Kırşehir'de ölmüştür.

Ahi Evren, Hoca Ahmet Yesevi'nin öğrencilerinin öğrencisidir. Ahi Evren, hocası Kırmani'nin kızı olan Fatma Bacı ile evlenir. Fatma Bacı ise "Bacıyan-ı Rum"; yeni "Anadolu Bacıları Örgütü"nün kurucusudur. "Bacı", kadın mürit anlamına gelir.

Ahi Evren, kayınpederi ile birlikte Anadolu'yu dolaşarak Ahi örgütünü kurar. Genel anlamda bir esnaf örgütü olmasına rağmen kimi zaman siyasi olaylara da katılmışlardır. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıkarılmasında Ahilerin rolü olduğu söylenir. Bir süre Konya'da yaşayan Ahi Evren, Şems-i Tebrizi'nin öldürülmesi olayına karıştığı iddiası üzerine Kırşehir'e gelir ve oraya yerleşir.

Ahi Evren, Selçuklu yönetimi ile pek iyi geçinememiştir. Zaman zaman devletle çatışmalara girişmişlerdir. Ahi Evren'in

ismi kendisine sonradan verilmiştir. "Evren", yılan, ejderha anlamına gelir.

Ahi Evren, Anadolu'da esnaf örgütlenmesi ve dayanışmasının piri sayılır.

Ahilik, ilkin "fütuvva" adıyla Abbasi halifelerinden Nasır'ın izniyle kurulur. 13. yüzyılda ahilik adıyla Anadolu'da yaygınlaşır. Esasında dinsel yanı yok sayılan Ahilik, esnaflar arasında kurulan bir yardımlaşma örgütüdür.

Ahilik, çok katı kuralları olan bir örgüt olmasının yanında askerî yanı ile de yabana atılamaz. Neredeyse bağımsız olarak yaşarlar. Kendi hukuk ve ceza kuralları vardır.

Ahiler birbirlerine "kardeş" derlerdi. Aynı sofrada yemek yerler ve ortak bir keseden para harcarlardı. Her ahi günlük kazancını akşama doğru başkanına verirdi. Şalvar giyerler ve mutlaka bıçak taşırlardı. Başlarından aşağıya doğru ak bir serpuş sallandırırlardı ki, bu birbirlerini tanımalarına yardım ederdi. İçlerinden birine zarar gelse hep birden saldırırlardı.

Osmanlı'nın ilk kurulduğu yıllarda, Osman Bey'e büyük yardımda bulunmuşlardır. Ahiler, Ankara Kalesi'ni I. Murad döneminde bağımsız olarak idare ediyorlardı.

Ahiler arasından biri, eğer yanlış bir iş yaparsa gözden düşerdi. Artık ona kimse güvenmez ve bu yanlış yapana halka ibret olması için enteresan bir ceza töreni yapılırdı. Cezalandırılan adamın ayakkabısı ayağından çıkarılarak dükkânının damına atılırdı. Bugün, "*Pabucu dama atıldı*" yani önemini yitirdi anlamında kullandığımız bu deyimin kaynağı Ahi örgütünden gelmektedir. Ahi örgütü, başlangıçta saraç ve kunduracılar arasında örgütlenen bir kurumdu. Daha sonraları bütün esnafı kapsayan çok ünlü bir örgüt hâline geldi.

Ahiler, Anadolu'nun her yerinde yaygın bir tarikatlaşma göstermişlerdir. Bütün ahi teşkilatları Kırşehir'deki Ahi Baba'ya bağlıydılar. Her esnafın kendine özgü bir sancağı ve

alemdarı vardır. Nalbantların alameti gümüş bir nal, ayakkabıcıların ise bir çift ayakkabıdır. İş yerlerinde mesleklerini icra ederlerken akşamları da zaviyelerinde dinî, ahlaki ve sosyal eğitimlerini alırlardı. Ahi örgütüne herhangi biri üye olamazdı. Üye olmak isteyen genç hakkında çok titiz araştırmalar yapılırdı. Aylar süren tahkikattan sonra uygun görülürse aday genç, üyeliğe alınırdı. Ahi ocağına kabul edilen genç için çıraklık dönemi 1001 gün sürerdi. Çırak, ustasına itaat etmek zorunda olup başka bir sanatla da uğraşamazdı. Çıraklıktan ayrılan biri asla bir daha örgüte dönemezdi.

Çırak, özel bir sınav sonucu kalfa olabilirdi. Kalfalık süresi genelde üç yıldı. Kalfalık döneminde ata binmeyi ve kılıç kuşanmayı öğrenirlerdi. İyi bir spor ve askerî eğitimden geçen kalfa, zaviyelerde de müsbet ve dinî eğitim alırdı. Bir kalfanın usta olabilmesi için, öncelikle ustasının onayını alması gerekirdi. Usta onayını alan kalfa, oldukça zor bir sınavdan geçmek zorundaydı.

Sınavı geçen kalfa için son derece anlamlı bir ustalık töreni düzenlenirdi. Tören günü gelince usta adayı berbere gider ve tıraş olurdu. Ardından ustası ile iki rekât namaz kılar ve ustasından son nasihatlerini alırdı. Daha sonra törenin yapılacağı alana giderlerdi.

Ahi baba tarafından icazet verilen genç usta için müftü bazı ayetler ve dualar okurdu. Ardından özel Ahi yemini eden genç usta, mesleğinde usta icazeti almış olarak çalışmaya başlardı.

Anadolu'da örgütlenmiş ve çok güçlü dönemler geçirmiş Ahi esnaf teşkilatının kendine özgü bir yapısı vardır.

Geleneksel, özgün, kural ve yaşayışları ile Anadolu mozaiğinin en önemli ticari ve sarraf kuruluşudur. Ahi ocakları hem yiğit hem entelektüel hem de sanatkâr olmak üzere katı bir disiplin içerisinde insan yetiştiren kurumlardır. Osmanlı dev-

letinin kuruluş aşamasında büyük emekleri olmuş fakat Selçuklular ile pek iyi geçinememişlerdir.

Örgüt, kendi bünyesindeki yaşlı, emekli ve sakat insanları koruma altına almıştır. Onların tek bir kasaları vardı ve herkes kazancını oraya bırakırdı. Ahi babaları gözetiminde, her kardeş kasadan eşit olarak pay alırdı. Bundan kimsenin şüphesi olmazdı.

Hallac-ı Mansur

Varlığında yok olarak tüm ruhu ve bedeniyle Allah ile bütünleşen en büyük İslam düşünürlerinden biri olan Hallac-ı Mansur'u anlatmaya çalışmak bizim için çok önemli bir görevdir.

O, tutulduğu Allah aşkı ile ölüme giden en büyük İslam düşünürüdür. O Allah'ın sırlarına erişen ve bu sırlarla dolup o oranda da manen yükselen örnek bir insandır. Gördüğü tüm işkencelere rağmen en ufak bir sitem etmeden, Allah aşkı uğruna seve seve ölüme giden bir sır kapısıdır.

Hallac-ı Mansur'u anlamak kimilerince çok zor, kimilerince de çok kolaydır. Onu anlayanlar, onun gibi Allah aşkıyla yanıp tutuşanlardır. Hallac'ı anlayamayanlar ise Allah'ın sırlarından uzak ve yalın kimselerdir.

Tüm hayatı boyunca kendince madde de yok olarak benliğiyle ve aklıyla bulmaya çalıştığı ve bulduğu Allah aşkı uğruna mücadele eden Hallac, devrinin cahil halkı ve yöneticileri tarafından feci bir şekilde öldürülmüştür. Hallac'ı en iyi analiz eden ve anlayan kişi ise Hz. Mevlâna'dır. Hallac-ı Mansur'u anlayarak Hz. Mevlâna'yı anlamaya çalışmak daha kolay olacaktır. Bu insanların beslendikleri kaynak, Allah aşkı ve sevgi kaynağıdır.

Görünenden ve basit olandan sıyrılıp, görünmeyeni görünür hâle getiren ve onları lezzetli kılan bu Allah dostlarından biri olan Hallac'ın hayatına kısaca bakalım.

Hallac-ı Mansur, 858 yılında Tûr'da doğmuştur. Babası Müslüman olmasına rağmen dedesi Mazdek inancındaydı. Asıl adı Muhammed iken, babasının yün işçisi olması sebebiyle Hallac adını sonradan bir lakap şeklinde kullanmıştır.

Hallac, Beyza kasabasında çocukluk yıllarını geçirirken Sünni-Hanbeli bir anlayışla İslamiyet'i kavramıştır. Eğitimini Tüster ve Basra'da alan Hallac, genç yaşta Ümmü Hüseyin ile evlenmiştir. Evlendikten kısa bir süre sonra Basra'yı terk eden Hallac bu yıllarda ünlü sufi Cüneyd ile tanışır.

Hallac, Basra'dan ayrıldıktan sonra Mekke'ye gider. Ve çok zorlu geçen bir çile çıkarır. Bu çile tam bir yıl sürmüştür. Kâbe'nin yanı başında oturmuş ve sadece abdest almak ve tavaf etmek için yerinden kalkmıştır. Güneşe, sıcağa, soğuğa, yağmura aldırış etmeden bir yıl boyunca oturarak çile çıkarmıştır. Her yatsı zamanı yanına bir küçük dilim ekmek ve bir testi su alan Hallac, bunların bile yarısını yemeyerek çilesini çıkarmıştır.

Hallac'ın bu çilesi son derece ağır olup, herkes için asla örnek teşkil etmez. Bu, Hallac'ın kişisel uygulamasıdır. O, nefsinin bu denli zor bir çile ile terbiye olacağına inanmış ve bu şekilde bir çileye soyunmuştur.

Hallac sınırları çok zorlamıştır. O, bedenin en üst tahammül noktasına ulaşmaya çalışarak bedenin direncini anlamaya çalışmıştır. Hallac'ın bu denli zor çile çıkarmasına tepki gösterenler çok olmuştur. Hallac'ı abartılı bulmuşlardır. Hatta bir gün güneşin altında saatlerce duran Hallac'ı gören biri onun için şu sözleri söylemiştir:

"Oturmuş Allah ile sabır yarışı yapıyor. Allah ona tahammül edemeyeceği bir bela mutlaka verecektir."

Hallac, bu zor çile sürecinden geçtikten sonra yeniden Basra'ya döner. Ulaştığı bu yüksek âlemde, hayata daha değ-

şik bakmaya başlayan Hallac için dünya bir yıl önceki gibi değildir.

Hallac'dan önce kimse bu denli zor bir çile çıkarmamıştır. Hallac, birçok hocadan ders almıştır ama o her hareketiyle kendi kendinin mürşidi olarak göze çarpar.

Hallac'ın kendini bulmaya çalıştığı zamanlarda, onun yaşadığı yerlerde zengin ve fakir arasında uçurumlar vardı. Abbasi halifesi Muktedir'in yönetiminde şaşaalı ve züppe bir zengin kesim çok fakir olan halkın tepesindeydi. Bu dönemde, ekonomik sebepler yüzünden sürekli isyanlar çıkar olmuştu. Bu isyanların en önemlileri ise Zene ve Kermati olaylarıdır.

Hallac, sosyal problemlere asla kayıtsız kalmamıştır. Bu halk hareketlerinin içinde yer almıştır. O hem ileri düzeyde bir entelektüel hem halk adamı hem sufi hem de sosyal adaleti sağlamaya çalışan bir devrimcidir. Bu yüzden Hallac'ın sevmeyeni çoktu. O hiç kimsenin tarafı olmamıştır ve daima doğrunun yanında yer almıştır. Taraflı olmadığından siyaset adamı da değildir. Hallac'ın amacı herkes için doğru olan, o en doğruya insanları yönlendirmektir.

Hallac, ne Sünni ne de Şii taraftarıdır. O tüm ekollerden uzaktır ve onun için tek doğru olan Kur'an-ı Kerim'in kendisidir. Ve Hallac, Kur'an'da tüm bedenini yok etmiştir.

Hallac'ın fakir halk, zengin soylu sınıf, halife ve sufi kesimden sevmeyenleri çok olmuştur.

Hallac, sosyal adalet için mücadele ederken kendi benliğinin de sınırlarını zorlayarak kendi ölümünü kendisi hazırlamıştır. Âdeta ölmek için yalvarmış yakarmıştır. Bu denli bir ölüm arzusu ile coşan Hallac için söylenecek çok şey var...

Hallac-ı Mansur, hayatının her döneminde birçok misyonu bir arada üstlenerek yaşamıştır. Onu kimi zaman halk kahramanı, kimi zaman bilge, kimi zaman da din adamı olarak görmek mümkündür.

Hallac, on yıl boyunca Türk illeri ile Hindistan'a yolculuklar yapmıştır. Türklerin Müslüman olmasında çok büyük çaba içerisinde olmuştur. Bu faaliyetleri sırasında müritleri ile birlikte hemen hemen her dinden insana İslam'ı anlatmıştır.

Hallac, bu misyonerlik faaliyetleri sonrası Bağdat'a döner; o denli garip sözler sarf etmeye başlar ki bir anlamda kendi ölümünü hazırlar. Öldürülmesi içi dua ederek etrafta bağırır çağırır. Neden bu türlü bir davranışa girdi bilemiyoruz ama eğer bu bir cezbe hâli ise anlamaya çalışmıyoruz!..

Hallac bir gün Bağdat sokaklarında;

"Öldürün beni ey Müslümanlar!.. Kanım size helâldir. Öldürün beni ki, siz mücahit, ben de şehit olayım," diye bağırıyordu.

Bir yandan bu şekilde etrafında bulunan insanlara seslenirken, bir yandan da Allah'a dua ediyordu;

"Ey Rabbim!.. Herkesi bağışlayıp affet!.. Herkesi affet, ama beni bağışlama. Bana, sen nasıl istersen öyle muamele et!.."

Hallac'ın bu sınır tanımayan sözleri onu hapishaneye yollar. Hallac sekiz yıl boyunca türlü hakaret ve işkencelerle geçen bir hapishane hayatı yaşar. Bu yıllar boyunca önemli eserler veren Hallac'ın dili iyice keskinleşmiştir.

Hallac'ın bu dönemde verdiği en önemli eserleri "Kitabût Tavâsîn" ve "Siyâsetuve'l-Hulefa"dır.

Hallac'ı Mansur'un mahkûm edilmesine sebep en ünlü sözü "*En'el Hakk*" demesidir. Yani "Ben Allah'ım" anlamına gelen bu söz son derece ilginçtir. Hallac, asla kendisini Allah yerine koymamıştır ve Allah'a şirk koşmamıştır, ancak bu sözü basit anlamda algılayanlar da olmuştur.

Hallac'ı sevmeyenlerin onun öldürülmesi için öne sürecekleri en önemli suç budur. Hallac'ı yargılayan kadılar için,

"Kanı Helâl" olan Hallac, sözlerinin yanlış anlaşıldığından dolayı affını istemesine rağmen ölüme mahkûm edilir.

Halife muktedir, Hallac'ın öldürülmesinden dolayı çıkabilecek Hanbeli ayaklanmasından çok korkmasına rağmen vezirlerinin ısrarı üzerine Hallac'ın ölümünü onaylar.

Hallac 65 yaşında idi. Cellat önce ona onlarca kırbaç vurdu. O ise Cellad'a bir ara şöyle seslenir:

"Az müsaade edersen sana İstanbul'u fethetmeye eş değerde bir öğüt veririm."

Cellat Hallac'ın bu isteğini reddeder.

Hallac-ı Mansur darağacında işkencelere maruz kalırken acı feryatlar içerisinde kendisine bu işkenceleri yapan insanları kastederek Allah'a şu şekilde seslenir:

"Şu topluluk senin kullarındır. Dinlerine olan bağlılıkları yüzünden ve sana yaklaşmak ümidiyle beni öldürmek için toplanmışlar. Onları affet. İyi biliyorum ki, bana açtığın sırları onlara açsan yahut onlardan gizlediğin şeyleri benden de gizleseydin bu hâl başıma gelmezdi. Yaptığın şeyler için sana hamd olsun, istediğin şeyler içinde yine sana hamd olsun!"

Bu sözlerinden sonra Cellat, Hallac'a yaklaşır ve alnının ortasına kuvvetli bir darbe vurur. Hallac'ın burnundan oluk oluk kanlar akmaya başlar. Kanlar içerisinde kalan Hallac, sabaha kadar darağacında kalır.

Hallac'ın sırlarla dolu fakat bir o kadar da cesaret dolu sözlerinden sonra, ona düşman olanların Cellad'ı, bu kez işe Hallac'ın ellerini kesmekle başlar. Sonra da ayaklarını keser. Ama Hallac, kısık ve bitmiş tükenmiş bir sesle hâlâ konuşmaya devam eder. Bu arada Hallac'ın yanına sokulan Şiblî ona:

"Tasavvuf nedir," diye sorar.

Hallac'ın cevabı:

"En basit mertebesi şu anda gördüğün şey. Yemin olsun ki, Allah'ın verdiği nimetlerle ıstırap arasında asla bir fark görmedim," der.

Bunun üzerine Şiblî:

"Peki o zaman, en yüce mertebesi nedir," diye sorar.

Hallac ise bu soruya:

"Yarın görürsün," demekle yetinir.

Ertesi gün ise, Hallac'ın yakılan cesedinin külleri Dicle nehrine dökülür. Tüm bedeni lime lime olan Hallac'ın cesedine ağlamaklı bir şekilde bakan ve Hallac'ın dostu olan Şiblî ona şöyle söylemiştir:

"Ben seni *sırları halka açma* diye uyarmadım mı?"

Hallac'ı Mansur, gerçeği bulanlardandır. O, Allah'ın kimi sırlarına eren ve bu sırlar arasında aşk sarhoşu olarak feryat eden bir garip sufidir.

Hallac, hicri 244-309 yılları arasında yaşamıştır. Onun yaşadığı dönemde tasavvuf ekolü klasikleşmiş ve en güçlü sufilerce temsil ediliyordu. Hallac kimi zaman sufiler tarafından da eleştirilmiştir. Sufiler nezdinde bile Hallac'ın davranış ve sözleri aşırı bulunmuştur. Ancak, tüm hayatını halka adayan Hallac'ı ölüme götüren yine halk olmuştur. O eriştiği Allah sırlarını hem halka açıklıyor hem de onları bir devrimci gibi mevcut düzenin haksızlıklarına karşı bir anlamda örgütlüyordu. Hallac'ın sırlarına eremeyen halk, onu zındık olarak dışlamıştır.

Kalabalık halk toplulukları, tarihin her döneminde siyasi iktidarların da yönlendirilmeleri neticesinde yenilikçilere ve filozoflara karşı çoğu zaman zulüm etmişlerdir.

Hallac'a, Bâyezid-i Bistemi'ye, Şems-i Tebrizi'ye ve daha nice filozof ve din adamına eziyet eden halk, çoğunlukla ne yaptığının farkında değildir. Buradaki sorun cehalettir. Özel-

likle halk, bu tip vahşetlere ön ayak edilmişse bunu bilinçli olarak değil, kışkırtmalara alet oldukları için yapmıştır. Bu bağlamda halk kitlelerine eşek sürüsü, aptallar ordusu diyerek aşağılamak yerine, onları adım adım bilgilendirerek onlara kapılar açmak en doğru yoldur.

Bilindiği gibi peygamberler Allah vasıtasıyla sahip oldukları sırların ancak cüz'i bir bölümünü halk ile paylaşmışlardır. Allah'ın sırları en son olarak Kur'an-ı Kerim'de saklıdır. Hz. Muhammed halkın anlayamayacağına kanaat getirdiği sırları açıklamamış ve onları Kur'an-ı Kerim'e yönlendirmiştir. Herkes bilgi düzeyine göre Allah'ın sırlarını Kur'an-ı Kerim'den bulup onu algılayabilir. Hallac gibi, Allah'ın sırlarına bir nebze de olsa ulaşan biri, bu sırları erken ve ulu orta her yerde herkese açmakla hata yapmıştır. Sırlar avam ile değil, Havas-ül Havas olan seçkinlerin seçkinleriyle paylaşılmalıdır. Tıpkı Şems'in Mevlâna ile paylaşımı gibi... Bu iki gönül dostu kendilerini sırlar âlemine atarken halka da onların kavrayamayacağı sırları açmayarak kendilerini gelecek olan zararlardan korumuşlardır.

Hallac'ı Mansur derin bir düşünürdür. Ancak, en iyi sufi örneği değildir. O, hem kendisiyle hem de insanlarla alay etmiştir. O, bedeninin sınırlarını acılarla sınayarak yok olmayı tercih etmiştir. Ve bunu da üstünlük olarak addetmiştir. Allah'a seslenerek ve sığınarak o denli acılar çekmiştir ki, bu çektiği acılar sayesinde Allah'ın en iyi kulu olduğunu bir anlamda Allah'a ispat etmeye çalışmıştır. Ne kadar acı çekerse, hepsini Allah'a olan aşkı için çektiğini Allah'a göstermek istercesine bir üsluba bürünmüştür.

Hallac'ı Mansur, varlığında Allah ile yok olmuştur. Allah'a belki de en çok cezbe hâliyle ulaşan Hallac'tır. Hallac, bireysel olarak ele alındığında gerçek bir Allah dostudur, ancak kötü bir sufi örneğidir. Sufi, ulaştığı fenafillah mertebesin-

den sonra geriye dönmeli ve etrafa ışık yaymalıdır. Hallac, çıkardığı bir yıllık eziyet dolu çilesinden sonra ulaştığı fenafillah mertebesinden geriye dönerek halkın arasına girmiştir; ancak sözleri ve fiilleri halkı mertebe mertebe aydınlatmaktan çok, kafa karıştırmıştır.

"*Camilerde beni öldürün!*" diyen Hallac'ın bu feryadını halkın anlamasını beklemek ne derece doğrudur?

Hallac'ı Mansur'un öldürüldüğü yer bugün Bağdat'ta bulunan Mensuriye'dir.

Hallac, Allah'ın bize verdiği en büyük emanet olan bedeni, Allah'a ulaşmak için bir araç olarak değil de, acılar çektirilen bir amaç kütlesi olarak görmüştür. Ölümsüz olan ruh, o güzelim beden denen fanus içinde olgunlaştırılır. Ruhu olgunlaştırma aşamasında olan ve bedeni bağlayan nefsi terbiye, bedeni acılarla delik deşik etmek anlamına gelmez.

Tasavvufi anlamda "ölmeden önce ölmek" demek, ruhun sığınağı olan güzelim bedeni terbiye etmek demektir. Yoksa bedeni perişan ederek acılarla doldurmak değil...

Hallac, kendisine bu denli acılar çektirerek bir anlamda Allah ile pazarlık mı etmiştir?

Bir an önce ölmek için yalvardığı ve yardım dilediği insanlar aracılığıyla yüksek ruhunu fani, zavallı ve artık işe yaramaz gördüğü bedenden kurtarmak mı istedi? Hangi açıdan bakılırsa bakılsın, Hallac için söylenecek tek şey sırlarla dolu olduğudur. Allah'ın kimi sırları ile tanışan Hallac'ın belki de sırlarla dolan kalbi, bu sırları taşıyamayacak hâle gelmişti.

Şiblî şöyle söylemiştir:

"Ben ve Hallac aynı şeydik. Ne var ki, o sırrı açığa vurdu, ben sakladım."

Bir anlamda şu da söylenebilir. Hallac, tüm bu sırları kaldıramayarak ulu orta her yerde içindekini dışarıya dökmüştür. Oysa bir sufi bilir ki, sır herkesle paylaşılmaz.

Hallac'ı Mansur'u kısmen anlayan naçizane şahsım, onun en ünlü sözü olan "En'el Hakk" kelimesini söyleyiş maksadı karşısında hayranlık duyuyor.

Hallac'ı, ölüme götüren en büyük sebep "En'el Hakk" yani "Ben Allah'ım" demesidir. Oysa ki o, asla kendini Allah'a eş tutmadı. Onun maksadı, ben Allah'ın kuluyum, kölesiyim anlamındadır. O, benliğinde iki varlığın olduğunu sezinliyordu. Biri bedensel ölümlü olan yanı, diğeri ise Allah'ın kedisine verdiği ve Allah'tan aldığı ilahî yanı. O, "ben yokum" senin ilahî ölümsüzlüğün içinde var olan ölümlü olanı yok ettim diyerek Allah'ın tek ve ölümsüz, kendisinin ise bir hiç olduğunu anlatmak istemiştir. O, hiç olma yolunda acılar ve işkenceleri tercih ederken amacı Allah'ın tek ve mükemmel olduğunu kendince dile getirmekti.

Neticede Hallac'ı Mansur, Allah aşkı içerisinde yanmış bir Allah dostudur. O, hiç olma yolunun sonunda her şey olabileceğini ispatlamış bir filozofur. Fevri davranışları tartışılsa da Hallac, gerçekte Allah aşkıyla tanışan ve o aşk ile yanan filozof bir sufidir.

Hallac'ı Mansur'dan az çok etkilenen sufilerin başında Feriduddin-i Attar, Hz. Mevlâna ve Muhammed İkbal gelir.

Hallac hakkında kısa kısa....

Sorarlar Hallac'a, "Sabır nedir?" diye. Hallac:

"Odur ki, kişinin elini ve ayağını keser ve darağacına asarlar," diye cevap verir.

Tıpkı Hallac'ın başına gelen gibi...

Hallac, bir gece zindanda iken bin rekât namaz kılar. Ve ona sorarlar:

"Madem ki, ben Allah'ım diyorsun! Öyleyse bu namazı kimin için kılıyorsun?"

Hallac cevap verir:

"Biz birbirimizin kadrini biliriz."

Hallac kendisinden nasihat isteyen birisine şöyle söyler:

"Nefsi, yapması gereken bir şeyle meşgul et, aksi taktirde yapılmaması gereken bir şeyle o seni meşgul eder."

Elleri ve ayakları kesilen Hallac, kanlı ellerini ve ayaklarını yüzüne sürer.

"Niçin böyle yapıyorsun," diye soranlara:

"Çünkü çok kan kaybettim, biliyorum ki yüzüm sararacak, beti benzi sarardı diyeceksiniz. Yüzümü kana buladım ki size karşı kanlı canlı olayım. Zira erkeklerin yüz boyası kanlarıdır."

"Peki kollarını niye al kan ettin," diye sorduklarında ise:

"Abdest alıyorum," der. "Çünkü, aşk için kılınan namazın abdesti ancak kanla alınırsa sahih olur!"

Hallac'ın Divanı'ndan Seçmeler

Mevla'yadır aşkım. Dertlerle eritir Mevla,
Ondan O'na şikâyet mi edeyim? Asla!
Kalbim tanır O'nu, lakin tam görmedi göz
Anlatmak için tek yol; ima, söz.
Şimdi ben uzakta, yapayalnızım.
Hayat mahpesinde bitmiyor sızım

Yüce Mevla, şudur senden niyazım;
Bu hapisten çağır beni yanına!
Ona arzum sana karşı şaşkınlık
Ey işaretlerin yazıldığı ilk
İki ruhuz, aşkın bizi bağlayan
Biz, hamd için huzurunda ağlayan
Şu bedende sana makam canımdır
Senden başkasına yer yok gönülde
Seni saran, ruhum, cildim, kanımdır
Ne yapayım ayrı düşersek? Söyle!
O seven ben, o sevilen de benim
Bir bedene girmiş iki ruhuz biz
O diye gördüğün benim bedenim
Bana bak, onu gör; hep aynı şeyiz!

–

Örterim hak dini; bu bende vacip
"Müslümanlar" bunu görür acayip

–

"Allah, bir insanı dostluğuna seçmek isteyince ona önce zikir kapısını, sonra yakınlık kapısını açar, ardında da onu tevhid makamına yükseltir. Sonra onun önündeki perdeleri kaldırır da kul Hakk'ı ayan beyan görür. Daha sonra Allah o kulu Allah'ın birleme yurduna sokar, ardında da ona ululuk ve güzellik örtüsünü aralar. Kul, bakışı cemale uğrayınca, artık kendini aşar ve benliğinden soyunarak Allah ile sonsuzluğa ulaşır. Bu hâle gelen kul, Allah'ın korumasına girer ve benliğinin iddialarından tamamen arınır, uzaklaşır."

Şaşarım parçama, nasıl taşıyor bütünümü
Oysa ki taşıyamıyor yerküre parçamın yükünü
Bir parça rahat verse bana dünya günün birinde
Kalbim yitirir tüm huzurunu insanlar önünde.

Melamilik

Tasavvufun içinden çıkan fakat tasavvufa kısmen karşı olan bir anlayış. Melamilerce hiçbir şekilde özel bilgi, özel kıyafet, özel tören olamaz. Bunlara "Horasan Erenleri" denir. Gerçi her Horasan Ereni Melami değildir ama Melamiler kendilerini Horasan'a bağlarlar.

Melamilerce en temel nokta hor görülmektir. Kendi kendilerini hor gördükleri gibi başkalarının da kendilerini hor görmesini isterler. Kendini üstün görmek, böbürlenmek yok edilmesi gereken bir durumdur. Onlara göre öğrenecek ve öğretilecek hiçbir bilgi yoktur. Tarikatların hiçbir usul, özel bilgi ve kurallarını benimsemezler. Ne tarikat dereceleri ne de özel bir mekânları vardır. Eğer biri Melami olmak isterse kendi kendine olabilir. Sadece "Allah'ı istiyorum" demekle Melami olunabilir.

Melamilik, diğer tarikatlarda olduğu gibi bir amaca gidilen yol değil, daha çok bir yaşam biçimidir.

Melamilik, az da olsa Sünnilik ile Bâtınilik arasında oluşan bir köprüdür. Melamiler şeriatın kurallarına saygı duyarlar ancak Bâtıniliğin temel unsuru olan tarikat-marifet-hakikat kapılarını da neş'e kapıları olarak sayarlar.

Onlara göre, "Allah'tan başka ne zahirî ne de bâtını keşf ve keramete itibar edilmez," İnsan kendisini düzeltmeye çalışmalıdır. Başkalarıyla asla ilgilenmemelidir. Bir Melami asla kendisiyle övünmemelidir ve başkasının kusurlarını görme-

melidir. Dindarlık gizli tutulmalıdır. Kişi, yaptığı iyiliği gizli tutmalı ve bundan hiç övünç duymamalıdır.

Melamiler ile Kalenderiler benzerlik gösterseler de iki ayrı anlayıştırlar.

Melamiler ve Kalenderiler kaş, saç, sakal tıraşını daima olurlar. Bıyıklarını kesmezler. Bektaşi dervişleri de bu uygulamayı Melamilerden almışlardır.

Melamiler her şeyin Allah'tan geldiğine inanır.

Melamilik, Horasan'ın ünlü ilim ve irfan şehri olan Nişabur'da ortaya çıkmıştır. Anadolu'da çok taraftar bulan Melamiliğin en büyük temsilcisi Hacı Bayram Velî olmuştur.

Melamilerce insan, gönlünü sadece Allah için doldurmalıdır. Onlar için Allah'a layık olan mükemmel bir hayat sürmek en önemli gayedir.

Melamilerin çıkış noktaları Hz. Muhammed'in şu sözüdür:

"Allah sizin dış görünüşlerinize ve mallarınıza bakmaz, kalplerinize ve davranışlarınıza bakar."

Melamilik Üç Devreye Ayrılır

1. **Klasik Melamilik Devri:** Hamdun Kasar, Melamiliğin ilk kurucusu olup M.S. 893 yıllarında yaşamıştır.

2. **Hacı Bayram Velî Devri:** Bu dönem, Melamilik için çok çetin geçmiştir. Osmanlı yöneticileri Melamilere hiç hoş bakmamışlardır.

3. **Son Devre:** Günümüz Melamiliğinin kurucusu Seyyid Muhammed Nur ile başlayan evredir. 1815'te Mısır'da doğan Seyyid Nur'un en ilginç tarafı İslamiyet'in Kur'an-ı Kerim'e dayanarak ortaya koymuş olduğu Hz. İsa'nın çarmıhta ölmediği inanışını reddetmesidir. Seyyid Nur'a göre, Hz. İsa çarmıha gerilmiştir.

Anladığımız kadarıyla Seyyid Nur'un Hz. İsa hakkındaki düşüncesi şöyledir: Göklere çıkan ve ölümsüz olarak göklerdeki makamına ulaşan, Hz. İsa'nın ruhudur. Hz. İsa'nın sadece bedeni çarmıha gerilmiştir. Kutsal olan Hz. İsa'nın ruhu görevini tamamladıktan sonra sadece Allah'ın Hz. İsa'ya özgü verdiği bir izinle ölümlü bedenden ayrılıp göğe yükselir. Kutsal olan ruh, normal ruhtan ayrılınca fani beden ve onun içerisinde kalan ruh görünüşte Hz. İsa'dır. Ancak, o artık peygamber İsa değil, görevini tamamlayarak Allah'ın izniyle kutsal olan ruhundan sıyrılan ve fani bir kimliğe bürünen insanoğlu İsa'dır. Dolayısıyla çarmıha gerilen, peygamberlik görevini tamamlamış ve kutsal ruhtan arındırılmış olan İsa'dır.

Melamilik, ilk olan klasik devri ile günümüze kadar gelen evreler içerisinde gelişimler göstermiştir. Onlara göre esas olan niyet ve kalp temizliğidir. Şeklî ibadeti yok saymamakla birlikte gönül ve kalp temizliğini daha önemli sayarlar. Onlar için önemli olan halktan ayrı olmamaktır. Halk ile iç içe olmayan sufileri ve keramet gösteren sufileri pek hoş karşılamazlar. Melamilere göre, keramet övünülecek bir şey değil, utanılacak bir şeydir. Kişi kendisini bir başkasından hiçbir suretle üstün tutmamalıdır. Keramet ehli olsan bile bunu saklamayı bilmelisin. Kişi kendisinden sorumludur ve ibadet özellikle gizli olmalıdır.

Melamilik üç ayrı devreye ayrılarak bir bütünlük oluşturur. Her üç devre birbirinden ufak tefek farklarla ayrı olsa da özde birbirlerinin devamı niteliğindedir.

Melamiliğin ilk devri Kalenderilik ile benzeşir. Fakat orta devir Melamiliği denilen Hacı Bayram Velî devri Kalenderilikten ayrılır. Son devir olan Seyyid Nur devri ise Sünni ve Bâtini arası bir anlayıştır. Örneğin, ilk devir Melamileri için ilk adım olan; yani *Allah'tan başka her şeyi gönüllerinden çıkararak elde ettikleri mutluluğu,* son devir Melamileri bir hayli basamak aştıktan sonra elde ederler.

Seyyid Nur'un oluşturduğu bu basamaklar yedi bölümden oluşur ve bir tarikat anlayışı disiplinindedir. Oysa ki ilk devir Melamileri için ne tarikat kuralı ne de tarikat ehli söz konusudur. Melami için gönülde sadece Allah'ın sevgisini hissetmek yeterlidir.

Hacı Bayram Velî ve Onun Melamiliği

Hacı Bayram Velî, Ankara yakınlarında bulunan eski adıyla Solfasol, şimdiki adıyla Hasköy doğumludur. Doğum tarihinin 1352 olduğu ise kuvvetli bir ihtimaldir.

Hacı Bayram Velî, müspet ve dinî ilimleri okumuş ve felsefeden de yararlanarak iyi bir eğitim almıştır. Hacı Bayram Velî, tasavvufi hayata geçmeden önce müderris olarak çalışıyordu. Son derece yüksek bir ilmi bilgiye sahip olan Hacı Bayram Velî, devrinin en güçlü ekollerinden olan Melamiliğe soyunup şeyh olduktan sonra hayatında yeni bir sayfa açar. Onun Melami şeyhi olması ile Eşrefoğlu Rûmi, Akşemseddin gibi âlimler de Hacı Bayram Velî'ye bağlanırlar.

Melamiliğin ikinci evresini temsil eden Hacı Bayram Velî, hayatı boyunca Melamiliği yaymaya çalışmıştır. Ancak kendisinden sonraki tarikat büyükleri Hacı Bayram'a ithafen Melamiliyye-i Bayramiyye'yi üç farklı kola ayırırlar. Emir Sıkkınî, Bayramî Melamiliğini kurar. Fatih Sultan Mehmed'in de hocası olan Akşemseddin ise;

"Hacı Bayram tacını, hırkasını, feshini, seccadesini ve asasını bana bıraktı," diyerek posta oturur.

Akşemseddin'i sevmeyen Ömer Dede ise:

"Söyleyin ona! Gerçek; tac, hırka, tespih, seccade ve asada değil kalptedir," diye cevap verir.

Melamilik mal, mülk, makam, hırka, tac gibi objeleri tamamen reddeder. Dolayısıyla, Akşemseddin'in postnişin olma

gerekçesi bu tarikatın özüne aykırıdır. Osman Dede'nin dediği gibi Melamilik ve Melamiliyye-i Bayramiyye de post, hırka, tâc ve asa gibi makamı sembolize eden objeler olmaz.

16. yüzyılda Melamiyye-i Bayramiyye ekolünü Şeyh Hazma Bali farklı bir boyuta taşır. Şeyh Hazma, Melamiliğin özünde olan kendini hor görme anlayışını daha da kuvvetlendirmek için köpeklere atılan artık yemekleri yemiştir. Böylece hem kendini kınamış hem de başkaları tarafından kınanmayı arzulamıştır. Bu ve benzeri pis, iğrenç, kirli hâller ile etrafta bulunan insanlar tarafından kınanan Melamiler amaçlarına ulaşmışlardır.

Köpeğin artık yemeğini yemek, kendilerini türlü türlü zavallı hâllere sokmak ile toplumdan doğal olarak soyutlanan Melamiler bu yönleriyle Allah için en kötü hâllere bile katlanmaları gerektiğine inanmışlardır.

Allah böyle bir şey istemez. Melamilerin kendilerine yaptıkları bu işkence, bize göre Allah ile yapılan bir pazarlık çeşididir. Yüce ve tek olan Allah, hiçbir şeyi zora sokmaz. Ona herkes istediği şekilde ve kolayca ulaşır. Bu tür zorluklar niye? Bu durumda biz Melamilikte kendini en aşağı olarak göstermeye çalışmamım mütevazılık değil de, gizli bir üstünlük çabası olduğunu düşünüyoruz.

Hacı Bayram Velî, Melamiliğe yeni bir biçim vermiştir. Varlık birliği anlayışına dayanan insan ile Allah'ı birbirine yaklaştırma amacını güden Bayramîliğin kurucusudur.

Hacı Bayram'a göre, bütün geçici varlıklardan yüz çevirerek, derin düşünceye dalarak Allah'ı gönlünde görebilirsin. Kendisinden sonra tekke geleneği ile Bayramîliği devam ettiren Akşemseddin; hırka, tac giymeyerek tekke törenlerini reddeden Ömer Dede ile iki ayrı Bayramî kolunu temsil ederler.

Yine Hacı Bayram'a göre, Allah'a gidilen yolun en önemli aşaması kendini bilmektir.

"Sen seni bil sen sen," der.

Osmanlı devletinin kuruluş yıllarında yaşayan Hacı Bayram Velî, bir Türkmen Anadolu şeyhidir. Hümanist bir Anadolu şeyhi olan Hacı Bayram Velî'nin müritleri sayıca çoğalınca, devrin Osmanlı padişahı II. Murad bundan tedirgin olur ve onu Edirne'ye çağırır.

Çoğu kaynaklarda yazıldığı gibi ikisi arasında geçen bir konuşma oldukça ilginçtir. Şöyle ki; II. Murad, Hacı Bayram'a bu kadar çok müridinin olmasının sebebini sorar. II. Murad'ın bu tedirginliği karşısında Hacı Bayram, sultanın korkmaması gerektiğini ve kendisinin etrafında olan on binlerce müritten gerçekte iki tanesinin müridi olduğunu iddia eder. II. Murad'ı ikna etmek için müritlerine dönerek şöyle seslenir Hacı Bayram:

"Kim benim için şu çadırın içinde ölüme gider?"

Bunu duyan binlerce müridin içinden bir kadın ve bir erkek el kaldırır. Hacı Bayram bu iki insanı çadırın içine alır. Hiç kimsenin haberdar olmadığı ve çadırın içinde gizlice bulundurulan bir koyunu keserek kanın dışarı akmasını sağlar. Bunu gören dışarıdakiler, Hacı Bayram'ın bu iki genci gerçekten kestiğini sanıp oradan çil yavrusu gibi dağılarak kaçarlar. Çadırdan dışarı çıkan Hacı Bayram Velî, II. Murad'a dönerek:

"Sultanım! Gördüğünüz gibi benim sadece iki müridim var," der.

Bu olayı anlatan kaynakların tamamı yobaz bir ifadeyle bir Türk ve Anadolu sufisi olan Hacı Bayram'ı yanlış aksettirirler.

Bu anlatılara göre güya, Hacı Bayram Velî çadırdan çıkıp II. Murad'a seslenirken şöyle demiştir;

"Sultanım, gördünüz mü? Benim bir buçuk müridim var."

Yani, çadıra giren erkek tam, kadın mürit ise yarım insan olarak ifade edilir. Hacı Bayram bir Türk ve sufi olarak asla erkekle kadını tam yarım olarak ayırmaz. Yobaz diyebileceğimiz bir anlayışa sahip bu insanlar için kadın yarım, aşağı ve aklı kısa bir yaratıktır. Ancak, bu anlayışa sahip insanların kafalarındaki kadın imajı, asla Hacı Bayram Velî'ye atfedilemez.

Türk geleneğinde kadın erkek eşittir. Her toplum ve ortamda yanyanadırlar.

Bazı yobaz zihniyet, Allah'ın en üstün kıldığı insanoğlunu tam yarım olarak kategorize etmiştir. Kendi nefislerinden korktukları için kadını gözden ırak tutan, kadını cahil bırakan bir anlayış Türk kültüründe asla yer bulamaz. Bu cahiliye Arap halklarının anlayışıdır ve asla biz Türklere yakıştırılamaz. Bunun İslamiyet ile hiçbir alakası yoktur. Bu bir etnik kimlik ve onun içeriği olan gelenek anlayışının ahlaki ölçüsüdür.

Hacı Bayram Velî, Anadolu'nun dört büyük velîsinden biridir. Ankara'da vefat etmiş olup Ulus'ta adına yapılmış olan caminin yakınında olan türbe içerisinde yatmaktadır.

N'oldu bu gönlüm n'oldu bu gönlüm
Derd ü gamınla doldu bu gönlüm
Yandı bu gönlüm yandı bu gönlüm
Yanmada derman buldu bu gönlüm
Hamd ü senâlar hamd ü senâlar
Yâr ile bayram etti bu gönlüm

–

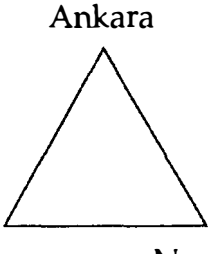
Bilmek istersen seni
Geç cânından bul ânı
Kim bildi ef'âlini

Anda gördü zatını
Görünen sıfatındır
Gayri ne hâcetindir

–

Bayram özünü bildi
Bulan ol kendi oldu
Can içinde ara canı
Sen seni bil sen seni
Ol bildi sıfatını
Sen seni bil seni
Anı ören zatındır
Sen seni bil sen seni
Bileni anda buldu
Sen seni bil sen seni

Hacı Bayram Velî, 13. yüzyılda Anadolu'ya gelen Horasan erenleri gibi Anadolu'da din ve kültür birliğini sağlamak için çalışmıştır. O, Türkçe eserler vererek dil alanında bir misyon da üstlenmiştir. Kırsal kesim Anadolu halkını her açıdan derleyip toparlayan ve örgütleyen biridir. Toplum içerisinde doğal olarak her zaman var olan zengin fakir ekonomik statünün arasında güzel bir bağ kuran Hacı Bayram Velî, bu iki sınıf arasında yardımlaşmayı sağlamıştır. Topladığı zekât ve yardımları fakir halka dağıtan Hacı Bayram sayesinde onun etrafında bulunan zenginler fakirleri aşağı görmemiş, fakir de zengini züppe olarak ifade etmemiştir.

Anadolu'da, Ankara'da Hacı Bayram Velî, Konya'da gönüller sultanı Hz. Mevlâna ve Nevşehir'de Pîr Hacı Bektaş-i Velî'den oluşan yüksek ruhlarla

çevrili bir üçgen vardır. Horasan ve Anadolu erenleri ile güzelim Anadolu bir başka güzeldir.

Yunus Emre

Anadolulu bir can dostu olan Yunus Emre, İslamî sufi anlayışını Türk gelenek kültür ve yaşam anlayışına göre mükemmel bir şekilde yorumlamıştır. Yunus Emre ile insan sevgisi hümanizmin doruğuna yükselir. Belli bir sistemi olmayan Yunus, kullandığı sade Türkçe ile halkın anlayabileceği bir üslupla İslamiyet'in evrenselleşmesine katkıda bulunmuştur.

O bir Türk düşünürü ve şairidir. Yunus, Horasan ve Türkistan diyarlarından gelen sufi yoldaşlarına da en iyi şekilde *"Hoş geldiniz"* diyendir... Anadolu'da Türk ve İslam birliğini yeniden oluşturma çabalarını Allah aşkı ve insan sevgisi üzerine yoğunlaştırmıştır. Yunus, bir anlamda 14. yüzyıl Anadolu'sunda Allah ile insanlar arasında sevgi, hoşgörü, aşk yolları ile bağlar kuran bir sufidir.

Yunus Emre'yi tarihte aramak olanaksızdır. Anadolu ve Anadolu insanı onu öylesine sevmiştir ki, bugün Yunus Emre'ye ait olduğu iddia edilen birden fazla türbe vardır. Bizim için, onun öz be öz Anadolu'da doğmuş ve Anadolu'da ölmüş olması önemli olmakla beraber, asıl önemli yanı onun Anadolu'yu evrensel boyutlara taşıyan felsefesidir.

Yüzyıllardan beri gönüllerde taht kuran bu sevgi ve aşk insanının gerçek hayat hikâyesini kesin olarak bilmiyoruz. Onu ancak eserlerinde kendinden söz etmesi münasebetiyle tanıyabiliyoruz. Yunus Emre hakkında sayısız efsaneler üretilmiş olması, bizi Yunus'u tarihte aramamaya sürüklüyor.

Kesin olmamakla birlikte Yunus Emre'nin 1240-45 yılları arasında doğduğu kabul edilir. Nerede doğduğuna dair kesin bir belge yoktur. 1320'li yıllarda ise Eskişehir'in Sivrihisar kasabasına bağlı Sarıköy'de öldüğü kabul edilir. Lakin Yunus

Emre'ye ait olduğu söylenen en az 15 mezar yurdun birçok yerinde mevcuttur. Bu bizi üzmüyor. Aksine sevindiriyor. Yunus'u o denli seven Anadolu insanı, masum bir sebeple onu kendi köylerinde bir mezar-ı makama koymak için yarışmışlardır. Aslında Yunus'un mezarı, Anadolu insanının gönlündedir.

Yunus Emre, kendini bir yere aitmiş gibi göstermemiştir. Onun doğum ve ölüm yeri tüm Anadolu topraklarının her yerindedir.

Bu anlamda şu beyiti söyler Yunus Emre:

Benim dilim kuş dilidir, benim ilim dost ilidir
Ben bülbülüm, dost gülümdür; bilin gülüm solmaz benim.

Bu beyitten anlaşılan odur ki, Yunus Emre kendisini dost bilen herkes ile hemşeridir.

Uzunca bir hayat süren Yunus Emre'nin yaşadığı zaman diliminde Anadolu'da Anadolu Selçuklu Devleti yıkılmış ve Moğol egemenliği hâkimdir. Osmanlı devleti yeni yeni kurulmaya başlarken Anadolu'ya Moğolların sebep olduğu bir kaos ortamı hâkimdir.

Moğol istilası ile inim inim inleyen Anadolu insanı, küçük beylikler hâlinde birlikler kurmaya çalışır. Halk sefalet, fakirlik, zulüm altındadır. Bu zor şartlar altında kimi Müslümanlar din değiştiriyor, kimileri inançlarını yaşayamıyor, kimileri de bu uğurda canlarından oluyordu. Yunus Emre, böyle bir kaos içerisinde olan Anadolu'da sevgi ve barış için çok çaba sarf etmiştir.

Yunus Emre'nin yaşadığı dönem Anadolu'su, tüm olumsuz siyasi şartlara rağmen çok zengin bir kültür merkeziydi.

Anadolu, Hoca Ahmed Yesevi'nin öğrenciler ile başlayan ilim merkezi olma özelliğini, İbn-i Arabi, Mevlâna, Fahrettin Iraki, Şems-i Tebrizi, Sadrettin Konevi, Sarı Saltuk, Barak Baba ve Taptuk Emre ile doruklara çıkarmıştır.

Yunus Emre, iyi eğitim almış olup Arapça ve Farsça bilen ve Calinus, Hipokrat gibi Yunan tıp ve düşünce adamlarını da tanıyacak kadar entelektüel biridir.

Yunus Emre, genç yaşlarda aldığı medrese eğitimini Hacı Bektaş-i Velî aracılığı ile tanıştığı Taptuk Emre dergâhında bâtın ilimlere yönlendirir. Sebebini anlayamadığımız bir takım endişeler içerisinde olan kimi unsurlar, nedense Yunus Emre'den yaşça 25-30 yaş büyük olan Hacı Bektaş-ı Velî ile Yunus Emre'nin tanışıklığını kabul etmezler. Oysa ki, her iki Anadolu düşünürü de aynı kaynaktan gelir.

Yunus'u, Taptuk Emre'ye gönderen Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî'dir. Yunus, Hacı Bektaş-ı Velî'nin beslendiği ve Hoca Ahmet Yesevi'nin sufi anlayışının bir üstün insanıdır. Türk halk Müslümanlığı adı ile tanımlanan (Fuad Köprülü, Ahmet Yaşar Ocak) İslam dinini Anadolu'da doruklara çıkaran biridir.

Yunus Emre tıpkı Hacı Bektaş-ı Velî, Sarı Saltuk, Taptuk Emre gibi Haydari-Yesevi bir kaynaktan gelmedir. Yunus da tüm diğer Haydariler gibi ilahî aşkın tecelli bulduğu her yaratılmış olanı görmek ve seyretmek için bolca seyahat ederken hem ruhunu eğitiyor hem de insanlara sevgi yoluyla ilahî ışıklar saçıyordu.

Yunus, İslamiyet'in yolu olan Şia yani Hz. Muhammed yolunu bir milim bile terk etmeden, Tük kimliği ile sevgi, aşk ve hoşgörü yoluyla Anadolu'da kurulmaya çalışılan birliğe yardımcı olmuştur.

Yunus, düşüncelerini halka anlatabilmek için şiiri seçmiş bir Türk sufisidir. Yunus'un şiiri salt şiir değildir. O Hz. Mevlâna gibi İslamiyet'i şiir aracılığı ile şerh etmiştir.

Yunus Emre'yi yüzyıllar sonra yeniden ortaya çıkaran ünlü bilim adamı Fuad Köprülü'dür. Daha sonraları B. Toprak ve A. Gölpınarlı gibi engin bilim adamları sayesinde de Yunus Emre, yeniden gönülleri fethetmiştir.

Yunus Emre, dört kutsal kitabı da okumuş ve dinin görünen (zahirî) yanından çok, görünmeyen (bâtını) yanını incelemiştir. Bunu yaparken de zâhir olandan asla kopmamıştır. Bâtına giden yolda zâhir olan, Yunus Emre'ye kılavuzluk etmiştir.

Yunus Emre, bir halk sufisidir. O, Taptuk Emre, Hacı Bektaş Velî ve Ahmet Yesevi gibi Horasan erenlerinin yolundan giden ve en karmaşık felsefeleri bile Türkçe olarak halka anlatmaya çalışan biridir. O hayatını, Anadolu insanının bilgilendirilmesine adamış ve bu nedenle de sürekli seyahat etmiştir.

Dağ ne kadar yüksek ise, yol onun üstünden geçer,

Yunus Emre'm yolculara yol gösterir ve hoş eder.

Hz. Mevlâna'nın dediği gibi;

"Bu dünyada susuzlar hep su ararlar, ama su da yana yakıla susuzu bekler.

Yunus, bir su olmuştur! Su isteyene de istemeyene de...

Yunus Emre'ye ait "Divan" ve "Risaletü'n Nushiyye" adlı iki eser vardır. Bunlardan Risaletü'n Nushiyye, bir nasihat kitabı olup saf bir Türkçe ile yazılmıştır. Divan'da ise tasavvufi ve felsefi konulu olaylar anlatır. Her iki kitapta da kullanılan dil yalın Türkçe'dir.

Ancak, Divan'da işlenen konular, konu itibariyle belli bir birikimi olan insanların anlayabileceği boyuttadır.

İddia edildiği gibi Yunus'un "Divan" adlı eserini yüksek zümreye yazmış olduğu kabul edilemez bir durumdur. Yunus'un öncelikle zümre gibi bir kaygısı yoktur. Ayrıca bilgi anlamında birikime sahip olmak demek, çoğunlukla cahil ve zengin olarak bilinen o dönem yüksek zümre tanımlaması ile zıtlık arz eder. Yunus'un yüksek zümre anlayışı eğer varsa o da bilgi dolu insan sınıfıdır.

Yunus Emre, Taptuk Emre'nin dergâhında uzun yıllar kalmıştır. Ruhunu fani bedeninde eğiterek geçirdiği uzun yıllar sonucu, Taptuk Emre'den icazet alarak dervişlik gereği yalnız başına seyahatler etmek ve Hakk'tan aldığı ihsanı halka saçmak için Anadolu'yu baştan başa dolaşmıştır.

Yunus Emre, dolduğu Allah aşkı ve insan sevgisi ile tıpkı bir semazen gibi Anadolu'nun dört bir yanını döner durur. O, İslam'ın zahirî ve bâtını yönlerini öz Türkçe dilinde insanlara anlatır. O, bilinmeyen Allah'ı bilinir, korkularak ve pazarlıklar edilerek ibadet edilen Allah'ı, pazarlıksız ve dost edinilerek ibadet edilen Allah hâline getirir.

Anlatılan bir hikâyeye göre; Yunus Emre, henüz genç bir delikanlı iken Moğolların zulmü neticesinde oluşan kıtlık ve fakirlik içerisinde annesi ile birlikte yaşıyordu. Günlerce bir kap çorba bile içemeyen Yunus ve annesi diğer Anadolu insanları gibi zor durumdaydı.

Kendisinden çok annesine üzülen Yunus, günlerden bir gün Kırşehir'de bulunan bir sufinin, fakir fukaraya ekmek ve bulgur dağıttığını duyar. Annesinin izniyle yardım almak için yola koyulan Yunus, uzun bir yolculuktan sonra Hünkâr Hacı Bektaş Velî dergâhına varir. Huzur-u Pir'e çıkan Yunus'u gören Hacı Bektaş Velî sorar Yunus'a:

"Ne istiyorsun?"

Yunus durumunu anlatır ve annesi için bulgur ister. Hacı Bektaş Velî, Yunus'un gönlünde var olan o ulu hikmeti görür ve Yunus'a şu teklifte bulunur:

"Gel sana nefes vereyim, bulgur yerine."

Yunus bu tekliften pek bir şey anlamaz ve bulgur istediğini yineler. Hacı Bektaş Velî, ısrarla bulgur yerine nefes vermeyi Yunus'a sunar.

Yunus Emre nefes'in manasını anlayamaz. Aç olan annesi için bulgurdan başka bir şey düşünmediğinden dolayı bir an önce bulguru alıp evin yoluna koyulmak ister.

Hacı Bektaş Velî, ileride Allah aşkı ile yanıp tutuşacak olan bu genç delikanlının arzusunu yerine getirir ve ona bir kağnı dolusu bulgur verir. Yunus, mutlu bir şekilde annesine doğru yola koyulur ve yol boyunca Hacı Bektaş'ın nefes demekle neyi kastettiğini düşünür. Aniden, nefes'in gerçek, sırlar perdesi, olgunluk ve aşk olduğunu kalbinde hisseden Yunus, geriye döner ve Hacı Bektaş Velî'nin huzuruna alelacele çıkarak şöyle seslenir;

"Hünkâr Hacı Bektaş! Al bulguru, ver nefesi."

Yunus'un bu fikir değişikliğine çok sevinen Hacı Bektaş-ı Velî, Yunus'a yeniden seslenerek şöyle der:

"Senin nefesin artık bende değildir. Senin nefesin Taptuk Emre'dedir. Git nefesine kavuş."

Bu olaydan sonra tüm benliği ile Taptuk Emre'ye bağlanan Yunus Emre, yıllar süren eğitimden sonra derviş olarak manaya soyunur ve etrafına ışıklar saçar. Cennet annenin ayakları altındadır. Yunus annesine olan sevgisi yüzünden çıktığı yolda, gerçek ile tanışma imkânı bulmuştur. Sonuçta Taptuk dergâhında pişen Yunus için vesile olan annesidir.

Yunus, Taptuk Emre dergâhında kaldığı süre içerisinde gerçek bir derviş olma yolunda yıllarca çalışmıştır. Tasavvufi

İslam anlayışında en önemli makam "dervişlik" makamıdır. Allah aşkını tatmak için bu yola giren biri, derviş olabilmek için beş önemli hâlden uzaklaşmalıdır. Bu beş hâl de derviş kelimesinin içinde saklıdır.

Derviş, Farsça bir kelime olup "dilenci" demektir. Ama bu, kapı kapı dolaşıp dilenen değil, dünya malından vazgeçmiş ve bundan dolayı da yoksul kalmış kimseye denir. Derviş, gerçekte mânen fakir olan demektir.

Derviş Farsça beş harfle yazılır.

Birinci harf "dal" yani -d- harfidir. "Dünyayı terk etmek" manasına gelir. Bu terk ediş dünyada olan her şeyi değil, kişiye ve yaşanılan topluma göre kötü ve zararlı olanı terk ediştir.

İkinci harf "re" harfidir. "Riyayı terk etmek" demektir. Yani pazarlıksız bir ibadeti kasteder. İkiyüzlü olmadan, koşulsuz bir iman anlamında bir terk ediştir. Bunu en iyi yapanların başında belki de Yunus Emre gelir.

Cennet cennet dedikleri

Birkaç köşk ile birkaç huri

İsteyene ver onları

Bana seni gerek seni

Yunus için, tek önemli olan Allah'ın varlığı ve ona koşulsuzca yapılan ibadettir. Allah ile pazarlıklı bir ibadet ilişkisine girilemez.

Üçüncü harf "vav" yani -v- harfidir. "Varlığını terk anlamındadır. " Bu, nefsin terbiyesidir. Her insanın ruhunda bulunan ve bedeni yönlendiren aşırı isteklerinden vazgeçmektir. Her şeyin fazlası olanı ve şehvet olarak adlandırılan aşırılığı kontrol altına almaktır.

Dördüncü harf "y" harfidir. Yani "yalanı terk" etmektir. Hiç bir insan, sebep ne olursa olsun yalan konuşmamalıdır.

Beşinci harf, "ş" harfidir. "şehveti terk" demektir. Şehvet, sadece cinsi anlamda kullanılmaz. Her şeyin fazlası şehvet olarak adlandırılır.

Derviş olabilmek için en basit beş kural böyledir. Bu manevi yolun sonucunda Taptuk Emre dergâhında derviş olan Yunus için dervişlik son derece özel bir anlam ifade eder. Yunus'a göre dervişlik; "*İnsanın kişisel benliğini yok eden, daha doğrusu onu toplumsal benliğe dönüştüren oradan da 'ilahî' benliğe ulaştıran bir durumdur.*"

Dervişlik dedikleri hırkayla taç değil
Gönlün derviş eyleyen, hırkaya muhtaç değil
Hırkanın ne suçu var, sen yoluna varmazsan
Var git yolunca yürü er yolu kalmaz değil
Dervişlik dedikleri bir acayip duraktır
Derviş olan kişiye evvel dirlik gerektir

Yunus'a göre bir başka açıdan gerçek dervişlik Allah'ı dünyada görendir. Bu ise "Terk-i Dünya" ile görülür.

İbadetler başıdır terk-i dünya
Eğer müminsen buna inanasın

Yunus için en önemli unsur Allah ile bütünleşmektir. İnsan, Allah'a yönelmekle bir yandan şehveti, arzularını terk ederek bedeni olarak kendine yabancılaşır, diğer yandan da o ölçüde hem gerçek olan kendisi hem de Allah ile bütünleşir.

Ona göre, insan kendine ne kadar yabancılaşır ise o ölçüde de kendini bulur. Bu kendini bulma yoludur. Kendini aramayan kendini diğer varlıklardan ayırt edemez. Kendini bulan Allah'ı da bulur ve ona sıkıca sarılır ve bunun adı da Yunus için ilahî aşk olarak ortaya çıkar.

Aşkın aldı benden beni, bana seni gerek seni
Ben yanarım dünü günü, bana seni gerek seni
Ne varlığa sevinirim, ne yokluğa yerinirim
Aşkınla övünürüm bana seni gerek seni
Aşkın âşıklar öldürür, aşk denizine daldırır
Tecelliyle doldurur, bana seni gerek seni
Aşkın şarabından içem, Mecnun olup dağa düşem
Sensin dünü gün endişem, bana seni gerek seni
Sufilere sohbet gerek, ahilere ahret gerek
Mecnunlara Leyla gerek, bana seni gerek seni
Eğer beni öldüreler, külüm göğe savuralar
Toprağın anda çağıra, bana seni gerek seni
Yunus'tur benim adım, gün geçtikçe artar oldum
İki cihanda maksudum, bana seni gerek seni

Burada Yunus, insanın kendi kendisi ile dolarak tam anlamıyla olgunlaşmasını örneklemiştir.

Yunus Emre, insanları dinî inançlarına ve mezheplerine göre ayırt etmemiştir. Herkesi inancıyla kabul etmiş ve hoş görmüştür. O, gerçek olan İslam'ı en layıkıyla anlatmış bir düşünürdür. Farklı mezhepten olan Müslümanları İslam merkezinde toplamaya çalışırken gayrimüslimleri de sevgi ve hoşgörü yoluyla kucaklayarak merkeze çekmeğe çalışmıştır. Yunus'a göre tek bir mezhep vardır o da aşk, sevgi ve hoşgörü mezhebidir. Yani Hz. Muhammed'in mezhebidir.

Ey âşıklar, ey âşıklar aşk mezhebi dindir bana
Gördü gözüm dost yüzünü yas gamı düğündür bana

Görüldüğü gibi, Yunus aşk ile yeniden doğmuş ve aşk ile yaşarken ölmüştür. Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali sevgisi Yunus için aynıdır. Hz. Ali'ye olan özel sevgisi ise ayrıca bilinir.

Yunus, mezhep ve din ayrılıklarında olan kişileri hor görmüştür. Yunus'a göre herkes kardeştir ve din kullanılarak çatışmalara asla girilmemelidir.

Yetmiş iki millete suçum budur hak dedim
Korku hıyanettedir ya ben niçin kızarım

Yunus Emre, aşk diliyle dile getirdiği ve tanımlamaya çalıştığı gerçek insanın Allah'a ait olduğunu türlü şekillerde anlatır.

İnsan, mükemmel olarak yaratılmıştır. Allah'ın tecellisi ile zuhur eden insan, mükemmelliğinin farkında olmalı ve edepli bir anlayışla kendini hem bu dünya hem de ahiret için eğitmelidir. İnsanın temel görevi Allah'a giden yolda kendini ve çevresindekileri bu gidişe en iyi şekilde hazırlamaktır. Bunu farklı ölçülerde yapan ya da hiç yapamayanlar olacaktır. Yunus'a göre iyi insan örneği ile kötü insan örneğinin birbirlerinden farkı yoktur.

"Biz yaratılmışı severiz, yaratandan ötürü."

Yunus Emre, bütün öğretisini Kur'an ve hadislerden almış olup Türk dili ve kültür anlayışına göre Allah'ın kelamını en iyi şekilde dile getirmiştir. O, Anadolu'nun manevi fetihçisidir. O, Horasan ve Türkistan erenlerinden ayrı olarak Anadolu'da yetişmiş ve Anadolu'nun binlerce yıllık medeniyetlerinden beslenerek Anadolu'ya kendince bir renk katmıştır. Yunus, *Anadolu Güneşi*'dir.

Yunus Emre, Hz. Mevlâna ve Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî gibi insan sevgisini yüceltir.

İnsanın iki yönü vardır. Bunlardan biri ölümlü olan yanı; yani bedeni, ikincisi de ölümsüz olan yanı; yani ruhudur. Sufiler insanın bu iki farklı yönünü kalıp-öz şeklinde idrak ederler.

İnsanın bedeni basit değildir. Ancak insandan başka tüm canlılarda da var olan bir kalıptır. Allah, insanın öz yapısı yani ruhu ile daha çok ilgilidir. İnsanın ruhu Allah'ın bir parçasıdır. İnsan, Allah'ın yeryüzündeki halifesidir. Kâinata hâkim olan insanoğludur. Bu nedenle ayırım yapılmadan insana en yüksek saygı gösterilmelidir.

İnsanın ruhu Allah ile aynı olup, bu ruhun mutluluğu ve gerçek mertebesi Allah'a varmak ile elde edilir. Allah, insanı kendi sureti üzerine yaratmıştır. Allah, insana şah damarından daha yakındır. Allah, tüm yarattıkları arasında üstün tuttuğu insanı, kendine yakın olmaya çağırır. Ancak, insanın Allah'a yakınlaşmasında ona engel olan şey ise bedenidir; yani kendisidir. Her insan, Allah katında eşittir. Ancak, insan bedenini yani kalıbını öz olan ruhtan üstün tutarsa, Allah nazarındaki eşitlik bozulur. Ruh olgunluğuna erişen biri ile bedeni zevklerle meşgul olan birisi nasıl Allah katında eşit düzeyde kalabilir?

Gönülleri, Allah aşkı ile yanmış insanlardan biri olan Yunus Emre için de insan seçkindir. Yunus'un saygı duyduğu ve hayranlık beslediği insan ise insan-ı kâmil olan insandır. Yunus mükemmeli arar, insanı mükemmel yapan yol ise *Allah aşkı* yoludur. Yunus, ruhunu bedeni içerisinde esir etmiş olan zavallı insanları ciddiye almaz. Onlara asla kötü söz söylemez ama doğal olarak da Hz. Mevlâna gibi bu tip insanlarla oturup kalkmaz.

Yunus Emre, etrafında sıkça gördüğü bu tip insanlardan hoşlanmasa da onları kırmaktan çekinir. Onlara nasihatlerde bulunur ama onları asla lanetlemez. Çünkü ne olurlarsa olsunlar, yine de bu tür insanları sevmek için tek sebep olarak Al-

lah'ı görür. Allah'a olan aşkı, Allah'ın yarattığı herkesi ne pahasına olursa olsun sevmeyi gerektirir.

Neticede Yunus Emre, *"Yaratılmışı severiz, yaratandan ötürü"* der. Anlaşılan odur ki, her toplumda olduğu gibi Yunus Emre'nin içinde bulunduğu toplumda da zalim ve günahkâr insanlar vardı. Yunus, bu tür insanları sevebilmek için en güçlü sebep olarak Allah'a olan aşkını öne sürer.

Hz. Mevlâna için de benzer bir durum söz konusudur. *"Gel, gel ne olursan ol gene gel"* diyen Hz. Mevlâna felsefesinde herkese dil, din, ırk ayrımı yapılmaksızın bir davet vardır. Bu davete uyan herkes gelsin Hz. Mevlâna'nın huzuruna ve bu huzurda Hz. Mevlâna yardımıyla gerçeğe kavuşsun. Hz. Mevlâna huzuru o denli güçlü ve sevimlidir ki, oraya bir varan ne olursa olsun gerçek olan doğruya ve Allah'a yönelecektir. Yoksa, Hz. Mevlâna'nın tüm dünyaya yaptığı bu davet demek değildir ki ateşperest, ateist ve hırsız olarak geldiğin bu dergâhta yine o hâlinle yaşayasın. Bu dergâh, şifa kapısıdır. Buraya gelen insan her ne olursa olsun kabul edilir ve ona gerçek yol izâh edilir. Onu anlayan ve kavrayan ateşperest, ataist, hırsız gibi her ne hâlde iseler onlar da tövbe ederek şifa bulur, gerçeğe varma yoluna girerler.

Her insan hem kendine hem de bir başkasına bir aynadır. İnanıyoruz ki insanoğlunun iki aynası vardır. Birincisi avuçları içinde ve gizli olan gönül aynası ikincisi de yüzünde bulunan aynadır.

İnsanların içinde saklı bulunan tüm kötü huylar ve âdetler ile tüm güzel davranışlar ve ahlak, başlı başına herkese birer örnektir. İnsanoğlu kötüyü, vahşeti ve ikiyüzlülüğü bir başkasında görmezse iyiliğin, saygının, sevginin ve hoşgörünün kıymetini nereden bilecekti ki? Kötü olanın kötülüğünü, acı olanın acılığını, ikiyüzlü olanın ikiyüzlülüğünü... bir başkasında bu aynalar yardımıyla görmeseydik en iyiyi, en tatlıyı,

en saygılı olanı nasıl anlayabilirdik? Bu anlamda var olan tüm kötülüklere ve tüm iyiliklere şükürler olsun!.. Bize birer kılavuz olan güzel-çirkin, iyi-kötü, doğru-yanlış tüm bu hâller sayesinde kendimizi bulabiliriz. Bu sentez yoluyla gerçek olan "ben"i ortaya çıkarmalı ve o "ben", "biz" ile bütünleştirilerek "bir"e ulaşılmalıdır. Zahirî olarak "ben" demek bencilliktir. Gerçek olan "ben" ise bir bütünlük ve olgunluk olan "biz"i doğurur. Bu bütünleşmeden edep ortaya çıkar ve edep de insanı Allah'ın özü olan "bir" kavramına ulaştırır.

Her insan iki yönlüdür. Birincisi görünen "ben", o "beden"dir. Diğeri ise içimizdeki "ben" o da "öz"dür. Ara, bul ve bil o içindeki beni... Yunus Emre *"Bir ben vardır bende, benden içerû"* derken içindeki beni aramaktadır.

İslam dini ve onun en yüce inananlarından olan Yunus, Mevlâna, Şems, Hacı Bektaş gibi sufiler için insan, insanlığı nispetinde Allah ile yakınlaşır.

Alevilik

Alevi, Hz. Ali'ye bağlı olan ve Hz. Ali'yi seven anlamındadır. Aleviler Hz. Ali'yi diğer halifelerden ayrı tutarlar. Hz. Ali'ye duyulan sevginin özel niteliklere kavuşarak bir toplumu temsil etmeye başlamasını, Hz. Ebubekir'in ilk halife seçilmesine kadar götürebiliriz.

Hz. Muhammed'in Gadir-i Hum bölgesinde yaptığı bir konuşmada kendisinden sonra yerine Hz. Ali'nin geçeceğini belirttiğine inanan bir grup insan, Hz. Muhammed'den sonra Hz. Ebubekir halife seçilince Hz. Ali'nin hakkının yenildiği iddiası ile ortaya çıkar. Bu grup, Hz. Ali'ye Hz. Muhammed'in kendisi için yaptığı vasiyeti hatırlatır ve Hz. Ali'den hakkı olan hilafet mücadelesini sürdürmesini ister. Hz. Ali, kendisine son derece iyi niyetle bu hatırlatmayı yapan insanlara telkinde bulunarak Hz. Ebubekir'in halifeliğine biat eder. Başlangıçta bir

grup insan olarak adlandırdığımız ve Hz. Ali'nin hakkını Hz. Ali'nin sessizliğine rağmen arama görevini üstlenmiş olan bu insanlara "İlk Aleviler" diyebiliriz.

Hz. Ebubekir'den sonra sırasıyla halifelik yapan Hz. Ömer ve Hz. Osman zamanında zaten daha önce hakkı yenmiş olduğuna inanılan Hz. Ali yerine bu iki halife, hilafet makamına gelince Hz. Ebubekir zamanında oluşan bu ilk Alevi grubunun sayısı hızla artmıştır.

Hz. Ali, çevresinden gelen tüm baskılara rağmen hiçbir şekilde halifelik iddiasında bulunmamıştır. Hz. Ali'nin bu sessiz tavrı onu sevenler tarafından kabullenilmiyor ancak Hz. Ali'ye olan derin sevgilerinden dolayı onlar da bu durumu kabul etmek zorunda kalıyorlardı.

Nihayetinde Muaviyye ile Hz. Ali'nin yaptığı hilafet mücadelesinden sonra Alevi'ler artık kalabalık bir topluluk hâline gelir.

Hz. Ali'nin öldürülmesinden sonra Hz. Muhammed yolunun, Hz. Ali'nin ailesinin ve Kur'an-ı Kerim'in koruyuculuğuna soyunan bu fedakâr ve sevdalı insanlar, o dönemlerde İslamiyet'e büyük yararlar sağlamışlardır.

Kur'an, Ehl-i Beyt ve Hz. Muhammed'in Şiâ (Mezhep) yolundan yürüyerek İslam'ı Hz. Muhammed'in buyurduğu ve Hz. Ali gibi yaşayan (namaz, oruç, hac...) bu Asli-Aleviler, ilk önemli mücadelelerini Kerbelâ'da vermişlerdir. Hz. Muhammed'in torunu ve Hz. Ali'nin oğlu olan Hz. Hüseyin'in kafası Kerbelâ'da Yezid tarafından kesilince Asli-Alevi grup için artık siyasi, sosyal ve ahlaki mücadele başlar.

Bu aşamaya kadar sevgi ve saygı ile Hz. Muhammed'in vasiyeti gereği haksızlığa uğradığına inandıkları Hz. Ali uğruna verdikleri mücadele, bu aşamadan sonra inanç ve sadakat kökenli millî bir davaya dönüşür. Bu Asli-Alevi grup, Allah'ın son peygamberi Hz. Muhammed'in esaslarını belirlediği şeria-

tın tüm olmazsa olmazlarını, Hz. Ali gibi en iyi şekilde uygulayan Müslüman çizgisindeydiler.

Hz. Muhammed'in peygamberi olduğu İslam dinini, Hz. Muhammed ve Hz. Ali gibi yaşayan bu Asli-Alevi grubun diğer Müslümanlardan tek farkları haksızlığa uğradığını düşündükleri Hz. Ali'ye karşı özel bir sevgi beslemeleridir. Bu demek değildir ki Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a saygısızlık etmiş olsunlar. Asli-Aleviler için cennetle ödüllendirilen bu dört halifeye saygı "sonsuz"dur. Ancak, sevgi gönül işidir. Hz. Ali'ye duyulan özel sevgi, diğer halifeleri reddetmek boyutunda değildi. Hz. Ali, Hz. Muhammed'in hem amcasının oğlu hem de damadıdır. Hz. Ali, Hz. Muhammed için canını feda etmiştir ve Müslüman olan ilk çocuktur. Allah'ın aslanı, ilim kapısı, arif... gibi üstün niteliklerle anılan Hz. Ali'nin kendisinden önce halifelik yapan diğer üç halife gibi İslamiyet'e büyük faydaları dokunmuştur.

Süreç içerisinde Muaviyye'nin hilafetini hile yoluyla ilan etmesi sonucu Müslümanlar arasındaki gruplaşmalar keskin hatlarla birbirinden ayrılır. Hz. Ali İslamiyet'e bir zarar gelmesin diye ilk üç halife döneminde halifelik mücadelesi vermemesine rağmen, Muaviyye'ye karşı hilafet mücadelesine girmiştir. Bunun sebebi ise, İslamiyet'in başına ehil olmayan birinin geçmesine engel olmak düşüncesidir. Buradan da anlaşılıyor ki, Hz. Ali'nin amacı İslamiyet'e hizmettir. İlk üç halife'ye karşı mücadele vermemesinin bir başka sebebi ise, saygı duyduğu Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın da en az kendisi kadar İslamiyet'e faydalı olacaklarına inanmasından kaynaklanmaktadır.

Muaviyye ve ondan sonra ise oğlu Yezid zamanında İslamiyet saltanat hâline getirilir. Tarihte Emeviler olarak adlandırılan dönemin ilk halifeleri olarak kabul edilen Muaviyye ve Yezid, Hz. Ali ve onun ailesine türlü hakaret ve zulümler et-

mişlerdir. Emeviler'in Hz. Ali ve onun ailesine yaptığı bu zulümlere tepki gösteren Asli-Alevi grup, Emeviler tarafından şiddetle cezalandırılır. Emevi yönetimi tarafından baskılara maruz kalan Aleviler dışlanırlar. Yıllarca ezilen ve hakir görülen bir grup olan Aleviler, Emevi sonrası Abbasi saltanatında da artık siyasi bir politika hâline gelen bu zulümlerden kurtulamazlar. Asli-Alevi toplum, kendilerini hor gören Emevi ve Abbasi yönetimlerinin siyasi politikalarına karşı örgütlenirler. Emevi ve Abbasiler, ne yazık ki çıkar kaynaklı bir dinî politika geliştirmişlerdir. Bu politikalarının temeli ise Hz. Ali ve Alevilere karşı baskı ve zulüm niteliğindedir. İslamiyet'e büyük zararlar verme pahasına oluşturulan bu dinî siyasetin adını Asli-Aleviler "Sünni" olarak adlandırırlar.

Maalesef ki zamanla Emevi ve Abbasilerin dinî politikalarının neticesinde hakir görülerek, zulüm edilerek ve dışlanarak tolumdan ayrı tutulan Aleviler, cehalete ve fakirliğe mahkûm edilirler. Cehalet ve sefalet içerisine düşürülen Aleviler, başlangıçta korumakla yükümlü oldukları İslamiyet'in temel şart ve uygulamalarının bazılarını yapamaz hâle gelirler. Emevi ve Abbasiye sırf tepki olsun diye (cehalet sonucu) onların İslam adına yaptıkları uygulamaları ya farklı bir şekilde yapar ya da hiç yapmaz hâle gelirler.

Sünni kelimesinden kasıt, Emevi ve Abbasiler'in dinî politika anlayışlarıdır. Günümüzde gerçek anlamda Hz. Muhammed ve dört halife devrini saygı ve sevgiyle anan Sünni Müslümanlar ile, Emevi ve Abbasiler'in Sünni siyasetlerini birbirlerinden ayrı tutmak gerek.

Kitabımızda Sünni ve Alevi kelimelerini kullanım yerlerine göre değerlendirmenizi önemle belirtmek isteriz.

Görülüyor ki dört halife dönemi Asli-Aleviler ile Emevi-Abbasi dönemi Alevileri birbirlerinden oldukça farklı bir duruma gelmiştir. Arap yarımadasında başlayan Alevilik süreci

Anadolu'da benzer şekilde sebep sonuç ilişkisine dayanır. Arap yarımadasında yaşanan Alevi-Emevi çatışması, Anadolu'da Alevi-Sünni çatışması şeklinde cereyan eder. Gerek Alevi-Sünni gerekse de Alevi-Emevi çatışmalarını yaratan, yönetimlerin çıkar kaynaklı siyasi-dinî politikalarıdır.

Aleviler ve Alevilik, özünde Arap yarımadasında yüzyıllarca saltanatta kalan zalim Emevi ve Abbasi hilafeti karşısında Hz. Muhammed'in yolunun özünü (İslamiyet'in esaslarını) ve haksızlığa uğrayan Hz. Ali'nin soyunun koruyuculuğunu yapan sosyalist bir gruptur.

Türklerin İslamiyet'i kabulü ve Anadolu'nun Türkleşmesi neticesinde Selçuklu ve daha sonraları Osmanlı da geleneksel Emevi-Abbasi hilafet anlayışının dinî politikasını benimserler.

Türkler arasında ilk Müslümanlaşma sürecinin başladığı dönemlerden itibaren, Alevi eğilimli bir sempatizan grup var olmuştur. Bu zaten kaçınılmazdı. Selçuklu ve Osmanlı yöneticileri, dinî politikaları gereği özellikle göçebe ve yarı göçebe Türkler arasında başlangıçta sempatizan bulan, daha sonraları ise gruplaşan bu Anadolu Alevilerine karşı baskı koymakta gecikmezler. Anadolu Türkmen Aleviliği ile Arap Aleviliğini ayrı ayrı olarak ele almalıyız.

Selçuklular ve daha sonraki Osmanlı yönetimi altında baskı gören Anadolu Alevileri, zaman içerisinde merkezî hükümetten ve İslamiyet'ten kopmaya başlarlar. Bu kopuş neticesinde Türkmen Aleviler için artık Alevilik bir yaşam tarzı hâline gelir. Birçok farklı Türkmen grup içerisinde millî ve coğrafi ağırlıklı öğelerle geliştirilerek oluşturulan bu yaşam tarzı, çeşitli uygulamalar ile birbirlerinden farklı Alevi anlayışlarını ortaya çıkarır. Türlü boylar hâlinde birbirlerinden uzak ya da yakın yaşayan bu Alevi Türkmenler, gerek İslamiyet'e gerekse de merkezî hükümete karşı benzer tepkiler ortaya koyarlar. Bu Alevi-Türkmen grupların ortak tepkisi, merkezî hü-

kümetin dinî ve siyasi olan tüm referanslarını reddetmektir. Bu durumda birçok Alevi yaşam tarzı ve Alevi İslam anlayışı gelişir.

Selçukludan başlayan ve Osmanlı ile sürdürülen Türkmen Alevilere karşı yürütülen bu baskı neticesinde, birbirlerinden farklı anlayışlara sahip oluşan Alevi yaşam tarzı günümüze kadar gelmiştir. İnsanın bu noktada şu soruyu sorası geliyor: *Hangi Alevilik?*

Kimi Türkmen Alevileri sadece Allah, Hz. Muhammed ve Hz. Ali üçlemi merkezindedirler. Kimileri ise, Hz. Ali'yi merkez kabul edip diğer halifeleri ise hiçe sayarlar. Bir başka grup ise oluşturdukları yaşam tarzı ile Şaman, Hıristiyan, Budizm ve İslamî kaynaklı unsurlarla karma bir inanç sistemi oluşturmuşlardır. Anadolu'da görülen tüm Türkmen-Alevi anlayışlarının ortak olan en önemli noktası ise Türk kimliğine ve Türk diline olan bağlılıklarıdır. Selçuklu ve Osmanlı'nın Arap-Fars kültür ve diline olan sempatisini reddederler. Onlar, Türk'ün millî karakterini asimile etmeyen temel bir politika ile İslamiyet'i, şu ya da bu şekilde yaşarlar.

Takdir edilecek olan, Türk kimliğine ve diline sahip çıkma çabalarıdır. Fakat ne yazık ki türlü sebeplerden dolayı Türk kimliği ve dili kadar İslamiyet'in esaslarına bağlı kalamayan Alevi grupları da oluşmuştur.

Yukarıda *"Hangi Alevilik?"* diye bir soru sorduk. Geçmişten günümüze gelen birçok Alevi ve Sünni tanım ve grupları karşımıza çıkar. Bana göre gerçek olan bir Türk Aleviliği tanımı vardır. Bu tanıma uygun hareket eden ve yaşayan Anadolu Alevilerinin sayısı hiç de azımsanmayacak kadardır.

Aleviliğin asli olan tanımı ve anlayışı ile Türk kimliğini aynı potada kaynaştıran bir Türk-Alevi modeli şu şekilde karşımıza çıkar. Bir Türkmen-Alevi için ibadet yeri camidir. Cem evi ise bir kültür merkezidir. Cami ve Cem evi'nin kullanım

amaçlarını birbirlerine karıştırmazlar. Bu Alevi toplum namaz, oruç, hac... gibi İslam'ın temel kurallarına inanır. Kişi, özgür iradesinde bu ve benzeri ibadetleri yapsın ya da yapmasın önemli değildir. Ancak asla İslam'ın bu temel şartlarını red-detmezler. Bu örnek Türkmen-Alevi toplumu için namazın yanında niyaz vardır. Namaz günde beş vakit kılınır. Ancak sadece günün bir saatini kapsar. Asıl önemli olan, günün geri-ye kalan yirmi üç saatini niyaz ederek geçirmektir. İdeal bir Türkmen-Alevi'si hem namazı hem niyazı kabul edendir. Bu örnek toplum, ramazan ayında tutulan orucun zaruretine ina-nır ve yerine getirir. Bunun yanında her yıl muharrem ayında on günlük muharrem orucunun da sorumluluğunu taşır. Ra-mazan orucu ile muharrem orucunun tutuluş amaçları hiçbir zaman birbirine karıştırılmaz. Ramazan orucu, İslam'ın bir şartıdır. Muharrem orucu ise, bir gelenektir. Bir Anadolu Alevisi, Hz. Muhammed'i Allah'ın peygamberi, Hz. Ali'yi de Allah'ın aslanı olarak çok sever. İlk üç halifeye de büyük saygı duyar. Hz. Ali camide öldürüldü diye camiye gitmemek bir yana camiye bu sebepten dolayı gitmeyenleri de hor görürler. Bazı Alevi grupların yaptığı gibi Aleviliği Hz. Ali'nin yolu, Sünniliği ise Hz. Muhammed'in veya ilk üç halifenin yolu gibi sınıflandıranlara da şiddetle karşı çıkarlar.

Anadolu'da Arap-Aleviliği ve Türkmen-Aleviliği olarak yaşatılan temel iki kol vardır. Günümüz Anadolu'sunda Arap-Aleviler Antakya, İskenderun ve Adana bölgesinde yaşarlar. Bu Arap-Aleviler kendilerini Türkmen-Alevilerden ayrı ve üstün görürler. Arap-Alevileri, Hz. Ali gibi Arap oldukların-dan dolayı kendilerini etnik açıdan gerçek Alevi olarak hep ön plana çıkarırlar. Bu bağlamda Anadolu Alevilerinin Hz. Ali ile kan bağlarının olmasının mümkün olmadığını düşünürler.

Dolayısıyla Anadolu Alevileri, Arap-Alevilerinin nezdin-de birer sempatizandır. Arap-Alevileri Hz. Ali'yi seven ve onunla aynı ırktan olandır. Türkmen-Alevileri ise, Hz. Ali'yi

sevenleri sevenlerdir. Yani, Arap-Alevileri Hz. Ali sevgisini etnik bir tekelci anlayışı taşıma gayretindedirler.

Arap-Alevilerinin kendilerini Anadolu-Alevilerinden üstün görmelerinin bir başka sebebi daha vardır. Arap-Alevilerine göre, Hz. Ali'nin Arap-Alevilerine vermiş olduğu bir sır vardır. Ve o sır, nesilden nesile gizli bir şekilde aktarılarak günümüze kadar gelebilmiştir. Bu sır, her ergen olan Arap-Alevisine büyük bir gizlilik içinde "amca" denilen bir aile büyüğü tarafından aktarılır. Aleviliğin temel esası olarak görülen bu sırrın Anadolu-Alevileri ile paylaşılması mümkün değildir. Çünkü, onlara göre Anadolu-Alevileri Alevi değil, Alevileri sevenlerdir.

Anadolu-Aleviliğinin en güçlü olduğu örgüt Bektaşiliktir. Alevi-Bektaşiler, Anadolu insanına İslamiyet'i sevdirmişlerdir.

İslamiyet'in Balkanlarda yayılmasına önder olan kişiler, Alevi-Bektaşi dede ve babalarıdır. Anadolu'da yüzyıllardır iki ayrı sınıf hâlinde yaşayan Alevi ve Sünni grupların, cehalet altında kalan büyük bir bölümü karşılıklı olarak birbirlerine iftiralar atabilmişlerdir. Tutucu bir Sünni tarafından hangi cüretle "Mum Söndürme" iftirası ortaya atılabilir? Tutucu bir Alevi ise hangi cüretle camiye gitmeyi, oruç tutmayı, namaz kılmayı İslamiyet'in zaruri olan buyrukları arasında görmez?

Geçmişten gelen bu taraflaşmalar neticesinde maalesef ki günümüzde Alevi-Sünni diye iki topluluktan bahsediyoruz. Günümüz çağdaş ve evrensel insanı geçmişten başlayıp günümüze kadar yapıla gelen tüm bu tartışmalara ve bu gruplaşmalara bir son vermelidir. Entelektüel açıdan tarihsel süreç bilinmelidir ve sorgulanmalıdır. Ancak ne Alevi ne de Sünni anlayış, siyasete alet edilmemelidir. Bu iki tarafın özünde olmadığı hâlde tarafmış gibi ortaya çıkarılmış olması bile, İslamiyet'e yeteri kadar zarar vermişken hâlen neyi tartışıyoruz?..

Anadolu Aleviliği

Türklerin, 1071 Malazgirt zaferinden çok daha önceleri Anadolu'ya yerleşmiş oldukları biliniyor. Ancak 1071'den sonra Orta Asya'dan kopup gelen Türkler, hızla Anadolu'ya göç ederler. Bunlar, kısa sürede yerli halkla karışır ve kentlere yerleşirler. Bu topraklarda yaşayan şehirli insanların yaşam biçimlerini benimserler. Hayvancılığın yerine el sanatlarıyla uğraşırlar. Selçuklunun kurduğu medreselerde eğitim alarak büyük oranda Sünni bir İslam anlayışını benimserler.

13. yüzyılın başlarında Moğolların Orta Asya'ya hâkim olmaları ve Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun yıkılması sonucu Horasan'da yaşayan Türkmenler Anadolu'ya göç eder. Bu sebeple çok büyük Türkmen grupları hızla Anadolu'ya gelir.

Malazgirt Savaşı öncesi ve sonrası Anadolu'ya göç eden Türkmenler ile Moğol istilası sonucu Anadolu'ya göç eden Türkmenler arasındaki göç dalgası, 13. yüzyıl Anadolu'sunda toplumsal yapının, dinsel ve kültürel bakımdan değişmesine neden olur. Anadolu'ya bu iki evrede gelen göçebe ve yarı göçebe Türkmenler, Anadolu tarihinde farklı kulvarlarda yer edinirler.

Bu ikinci göç dalgasıyla gelen Türkmenler, eski din ve geleneklerini genellikle korurlar. Selçuklular bunları doğu ve orta Anadolu'nun bozkırlarına yerleştirir. Bunlar, Anadolu'ya göç etmeden önce yaşadıkları koşullara benzer koşullarda yaşamaya devam ederler.

Bu dönemlerde Anadolu'ya gelen Horasan ve Türkistan dervişlerinin (Moğol baskısı sonucu) bazıları şehirlere yerleşir (Hz. Mevlâna gibi), bazıları da bozkırlardaki halk ile iç içe yaşamayı tercih eder.

Bozkırlarda dolaşan dervişler, medrese kökenli bilginlerin özelliklerinden farklı olarak İslamiyet'i daha saf ve yalın hâliy-

le Türkmenler arasında yaymaya çalışırlar. Eski Şaman inanışlarını büyük ölçüde korurlar. Baba ya da dede unvanı taşıyan bu din adamlarının öğretileri Türkmenlerce ilgi ile dinlenir.

Göçebeler ile yerleşikler arasında İslamiyet'i yaşayış anlamında farklılıklar oluşur. Yerleşikler (İran ve Arap doğmalı), medreselerde öğretilen Sünni İslam anlayışı ile İslamiyet'i din adamlarından öğrenirler. Göçebelerin yaşam biçimleri ise Sünni Müslümanlığın gereklerini yerine getirmeye elverişli değildir. Ayrıca sürekli olarak gelen yeni göç dalgaları onların eski gelenekleri ve inanışları ile ilişkilerinin devamını sağlar. Bu göçebelerin çoğunluğu okuma yazma bilmezler. İslam'ın temel kuralları onların yaşam tarzlarına uygun değildir. Kimi Türkmen babaları da bu göçerlere hurafe ve söylencelerle dolu karışık bir İslamiyet'i empoze edince, farklı bir İslamî yaşayış tarzı ortaya çıkar.

Selçuklunun Sünni anlayışı, göçerler ile yerleşikler arasındaki İslamî yaşayışı farklı kılar. Bunun sebeplerinden biri de cahil ve çıkarcı Türkmen dervişleridir.

Zaman içerisinde Selçuklunun yanlış politikaları neticesinde ezilen ve maruz bırakılan sınıf durumuna düşen Türkmen halk, yerleşik halktan ve devletten o denli uzaklaşır ki Anadolu'da isyanlar başlar.

Bu isyanların ilki Baba İlyas ve Baba İshak isyanlarıdır.

Baba İlyas isyanının temel sebebi, ezilen Türkmen halklarının düzene karşı feryadıdır. Bu ayaklanmanın esasında devleti kuran asıl Türkmen tabakası ile onu ele geçiren ve İranlılaşmış bir yönetimin çatışması yatar. Dinsel sebep altında yatan asıl gerçek ise, toplumsal ve ekonomik bir başkaldırıdır.

Baba İlyas ve Baba İshak ayaklanmalarının detaylarına girmeyeceğiz. Ancak şunu söylemeliyiz ki, bu ayaklanmalar kısa sürede bir çığ gibi büyüyüp Selçuklu devletini Konya'ya sıkıştıracak kadar büyük bir başkaldırıdır. Selçuklu bu isyanla-

rı paralı Frenk askerleri sayesinde bastırır ve bu isyan sonucu Anadolu'da Alevilik başka bir ivme kazanır.

Baba İlyas ve Baba İshak ayaklanmaları, düzenli bir halk ayaklanmasıdır. Ayaklanmanın lideri Baba İlyas, Hoca Ahmed Yesevi ocağının bir devamı olan Haydari şeyhidir. O, bu ayaklanmayı siyasi olarak başlatmışsa da ayaklanmanın dinî aşamasını kontrol edememiştir. Çoğu kaynakta yazıldığı gibi asıl sebep İslam'ı yaşayış şekli değildir. Bu böyle olsa idi Baba İlyas'a katılanların arasında Hıristiyanların ne işi olurdu? Bu bir halk hareketidir ve fakirliğe karşı çıkan bir başkaldırıdır. Bu halk hareketi sırasında Baba İlyas kesinlikle kendini peygamber ilan etmemiştir. Onu bir kurtarıcı olarak gören cahil halk, Baba İlyas'ı istemediği hâlde peygamber ilan etmiştir. Şamani ölçülerde Baba İlyas'ı ölümsüzleştirerek bir sonuca varmaya odaklanmışlardır. Baba İlyas'ın peygamberlik ve ölümsüzlük iddiaları ile halkı cesaretlendirdiğine inanmıyoruz. Onu bu noktaya taşıyan, halkın eski inanışlarından kaynaklanan ütopik yaklaşımlarıdır. Baba İlyas'ın bu iddialarla Selçukluya baş kaldırışını sebep olarak göstermek, bu önemli halk hareketçisine bir haksızlıktır.

Bu ayaklanma sırasında ve sonrasında sayısız efsaneler üretilmiştir. Bu efsanelerin kaynağı cahil Türkmen göçebeleridir. Bilindiği gibi her toplumda var olan cahil anlayış imkânsız ve olağandışı bir yaklaşım içerisine girerek, olayları ve kişileri kutsallaştırır. Düşük eğitim seviyesinde olan halk için bu normal karşılanabilir bir durumdur. Fakat işin garibi, bu isyanın çok sonrasında bile bu halk hareketinin liderine, özünde cahil halka ait olan ütopik hayallerin yakıştırılmasıdır. Bunu anlamak gerçekten çok zordur.

Neticede Alevilik, Anadolu'ya Türkistan ve kimi Horasan dervişleri aracılığıyla gelir. Sünni Selçukluya karşı olarak tarihi muhalif bir İslam anlayışı olan Şiilik, Türkistan dervişleri ara-

cılığıyla Türklerin yaşam biçimlerine empoze edilerek Anadolu Aleviliğinin temelleri atılır. Alevilik, Arap yarımadasında ezilen ve haksızlığa uğrayan bir sınıfın adı idi. Anadolu'da da ezilen ve haksızlığa uğrayan sınıf olan Türkmenler, kendileri gibi haksızlığa uğradığına inandıkları ve katliama uğradığı bilinen Hz. Ali ile kendilerini bütünleştirirler. Hz. Ali sevgisi ve saygısı, zulme karşı direnişin hareketi hâline gelir. Bunun ilk örneği Baba İlyas ayaklanmasıdır. Ancak, olayın seyri sırasında ortaya atılan iddialar Alevi iddiaları değildir.

Neticede, Anadolu Aleviliğinin siyasi başlangıcını Baba İlyas hareketiyle başlatabiliriz.

Alevi anlayışıyla bütünleşen ve Anadolu Aleviliğine olumlu bir ivme veren Hacı Bektaş Velî'dir. Bektaşilik ve Hacı Bektaş Velî'yi ayrı bir başlıkta ele alacağız. Bu aşamada yalnız şunu belirtelim ki, gerçek Alevilik, hele hele Anadolu Türk Aleviliği öz itibariyle eğer yaşatılabilseydi, mükemmel bir İslamî anlayış olabilirdi. Bize göre gerçek Anadolu Aleviliği, Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği İslam dinini tam kuralları ile benimseyen ve bunun yanında Türk kimliğini de koruyarak gelenek ve göreneklerimizi asimile etmeden (Araplaşmadan), siyasi kaygı gütmeden, sevgi ve hoşgörü ile tüm insanlığı kucaklayan bir tanımlamadır. Emevi, Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı'ya kızıp, temel olan İslamî kuralları reddedemeyiz. Hele hele Hz. Ali'nin en iyi şekilde yaptığı namaz, oruç, hac gibi görevleri yok saymak ne Hz. Ali sevgisine, ne Aleviliğe ne de İslamiyet'e yakışır, "Pireye kızıp, yorgan yakamayız!.."

Tarihsel süreç içerisinde çeşitli sıkıntılara düşen Aleviler, başlangıçta Emevi ve Abbâsi yönetimi altında sürekli hakir görülmüşlerdir. Anadolu'da ise Selçuklu ve Osmanlı'nın baskılarına maruz kalan Alevilerin İslam'ın temel kurallarını sırf Sünni kesime tepki olsun diye terk ettiklerini biliyoruz. Bozkırlarda cehalete terk edilen halk, kimi çapsız dervişlerin de yan-

lış yönlendirmeleri sonucu İslamiyet'in tartışılmaz kurallarını reddeder duruma gelmişlerdi.

O dönemlerin şartlarında, hem yönetim kesiminin cehaleti hem de Türkmen kesimin cehaleti, aslında taraf olmadıkları hâlde birbirlerini taraf hâline getirmiştir. Karşılıklı suçlamalar ile Sünni kesim Türkmenleri sapkınlıkla, Türkmen kesim de Sünni kesimi yobazlıkla suçlar. Selçuklu ve Osmanlı'nın yanlış politikaları yüzünden yerleşik ve göçebe halk birbirlerine düşman kesilmişlerdi. Biz, tüm bu yanlışları sadece cehalete bağlıyoruz. Siyasi ve politik kaygılar bu cahilliği daha da derinleştirmiştir.

İslam'ın bizden ne istediği ve bize ne verdiği Kur'an-ı Kerim'de belirtilmiştir. Bu esas kurallar, yüce Türk milletinin kültürel değerleri ile birlikte yaşanabilir. Din, yani İslam ile gelenek ve görenekler birbirlerine karıştırılmamalıdır. Kimse, insanların millî ve kültürel ananelerini yaşatmasına karşı çıkamaz. Kimse de bu millî ananeleri İslamiyet'in bir anlayışı olarak empoze edemez. Taraflar adları ne olursa olsun siyasi, ekonomik ve politik çıkarları bir yana bırakıp hoşgörü ve insan sevgisi ile İslam'a sıkıca bağlanmalıdırlar. İslam'a sıkıca bağlanmaktan kastımız da, tüm bu kuralları yerine getirme zorunluluğu olarak anlaşılmasın. Bu kurallara uyup uymamak kişinin sorumluluğudur; ama bu temel esaslar yok farz edilemez.

Günümüz, Sünni ve Alevi aydınları bir takım tarihsel alışkanlıkları bir tarafa bırakırlarsa, birbirlerinden farklı olmadıklarını göreceklerdir. Zaten Anadolu insanına da bu yakışır.

Hacı Bektaş Velî

Hacı Bektaş Velî'yi iki farklı yönde incelemek bir zarurettir. Bunlardan birincisi onun gerçek yaşam ve gerçek sufi anlayışıdır. İkincisi ise Hacı Bektaş'ın ölümünden sonra ortaya atı-

lan ve günümüzde Alevi-Bektaşi kesimin inançlarında yaşayan mitolojik öğelerle dolu Hacı Bektaş Velî'dir.

Hacı Bektaş Velî'yi tanımlamak için öncelikle onun din ve tasavvuf anlayışını özünde bilmek gerek. Onun fikirleri ile sonradan onun adına kurulan Bektaşilik arasında ne gibi farklar vardır? Tarihteki gerçek Hacı Bektaş Velî ile şimdiki Hacı Bektaş Velî aynı kişiler mi? Bizce hayır. 13. yüzyılın kendi hâlindeki bu gönül insanının düşünceleri günümüze kadar siyasete alet edilerek zedelenmiştir. Hakketmediği hâlde, efsaneler aracılığı ile kuş olmuş uçurulmuş, aslan olmuş kükrettirilmiştir.

Hünkâr Hacı Bektaş Velî, gerçek tarihsel misyonunda ele alınmalıdır. Onun yapmadığı, söylemediği ve yazmadığı şeyleri ona mal etmek çok sakıncalıdır. Daha da kötüsü onun yaptıkları da bilmez bir duruma gelmiştir. Onun gerçek misyonu ile ona sonradan yüklenen misyon paralellik içermez.

Hünkâr Hacı Bektaş Velî, 1207 yılında (net olmamakla birlikte genel oarak kabul edilen) İran'da Horasan'ın Nişabur kentinde dünyaya gelir. Asıl adı Muhammed olup, almış olduğu eğitim ve yaşadığı coğrafi bölgenin etkisiyle Hoca Ahmed Yesevî ocağına bağlıdır.

Gençliğinde almış olduğu iyi eğitimi, tasavvuf anlayışı ile yönlendirir. 13. yüzyılda Moğol istilası neticesinde Nişabur'dan, ayrılan Hacı Bektaş Velî, başta Mekke olmak üzere birçok yeri dolaştıktan sonra Anadolu'ya gelir. Horasan Melameti ekolüne bağlı ve Hoca Ahmed Yesevi ocağından beslenmiş olan bu ünlü sufi, Anadolulu'ya Bektaş adlı oymağı ile gelir. O oymağın başıdır. Mekke'de hac vazifesini yerine getirdiğinden "Hacı", Bektaş oymağının lideri olduğundan "Bektaşi" ve derin bir sufi olduğundan dolayı da "Veli" adlarını alarak Hacı Bektaş Velî adıyla Anadolu'ya gelmiştir.

Birçok kaynağın belirttiği gibi Hacı Bektaş Velî, Anadolu'ya ilk geldiğinde kardeşi Menteş ile birlikte Baba İlyas'ın yakınında yer almıştır. Baba İlyas'ın lideri olduğu halk hareketinde doğal olarak yer almış ancak bu halkçı hareket Baba İlyas'ın hiç istemediği hâlde dinî bir boyut kazanınca, Hacı Bektaş-ı Velî sessizce bu hareketten ayrılmıştır. Başlangıçta zulme karşı bir uyanış olan Baba İlyas hareketi daha sonraları kontrolden çıkarak dinî anlamda sapkın iddiaların yaratıldığı bir hâle gelir. Halkın peygamber hâline getirdiği Baba İlyas'dan uzaklaşarak izini kaybettiren Hacı Bektaş-ı Veli, ortalık yatıştıktan sonra Sulucakaraöyük olarak bilinen ve bugünkü Hacıbektaş kasabasının olduğu yerde yeniden ortaya çıkar.

Hacı Bektaş Velî, Baba İlyas'ın en önemli halifelerinden biri olmasına rağmen başlangıçta bir halk hareketi olan fakat sonrada isyana dönüşen bu olaydan zamanında ayrılmayı başarabilmiştir.

Takriben 1250-55 yıllarında, küçük bir Çepni Oymağı ile birlikte yerleştiği Sulucakarahöyük beldesinde gerçek misyonunu hayata geçirmeye başlar.

Nevşehir yakınlarında bulunan, bugünkü Hacıbektaş kasabasının olduğu yerdeki dergâhında sakin bir hayat yaşayan Hacı Bektaş Velî, Kapadokya Hıristiyan ahâlisi ile sıkı ilişkilere girer. Hıristiyanlarca o denli sevilir ki, ona "Aziz Kharalambos" adıyla hitap ederler.

Sevgi, hoşgörü ve insan sevgisi ile herkese yaklaşan Hacı Bektaş Velî, ömrünü İslamiyet'i öz ve sade şekliyle yaymakla geçirir. Selçuklunun ilgisini çekmemiştir. O diğer sufiler gibi kasaba ya da şehirlerde değil; köylerde, gözden uzak yerlerde öğretisini yayar. Selçuklunun Türkmenlere ne gözle baktığını biliyordu ve cahil bırakılan halk arasında kalmayı tercih ederek onları eğitmeyi amaç edinmişti. Onun Hz. Mevlâna kadar ünlü olmamasının sebebi, münzevi bir hayat tercih etmesi ve

kendisini cahil bırakılmış olan Türkmen halkın eğitimine adamış olmasıdır.

Diğer sufiler ise Arapça, Farsça konuşuyorlardı. Halk, bu dilleri bilmediğinden şehirlerde yerleşen sufilerden yeteri derecede yararlanamıyordu. Gerçi şehir sufileri zaman zaman halk ile birlikte olup onlara vaazlar veriyorlardı ama bu halk için yeterli değildi. Hacı Bektaş Velî ise Türkçe konuşuyor ve tüm zamanını halkın içinde geçiriyordu. Onun bu tarzı sayesinde, halk birinci ağızdan besleniyor ve gerçekleri öğrenebiliyordu. Bu açıdan bakıldığında 13. yüzyılda Hacı Bektaş-ı Velî'nin yüklendiği görev ve misyon diğer sufilere göre daha anlamlıdır.

Hacı Bektaş-ı Velî, İslamiyet'in temel ve tartışılmaz kurallarına zarar vermeden, millî karakterimizi de koruyarak, İslamiyet'i çevre halkına ve uzaklara sevdirmiştir. 13. yüzyılda Anadolu'ya gelen sufilere bakıldığında kesin çizgilerle Sünni ve Alevi sufisi gibi bir ayrım yapmak bize biraz tuhaf geliyor. Sufi, daha öncede tanımını verdiğimiz gibi kendinden geçerek bâtını yolda yürüyendir. Onun için Sünni, Alevi, Şii diye bir ayrım yoktur. O, kendini arama peşindedir ve bunu yaparken de mümkün mertebe etrafına ışık yaymaktadır. Sufi, sır olanı arar. Siyaset, politika ve mezheple ilgilenmez.

Bugün, Hz. Mevlâna'yı Sünni, Hacı Bektaş-ı Velî'yi Alevi olarak kesin çizgilerle kategorize etmek son derece yanlıştır. Bir sufi her şeyi ve herkesi kucaklayandır. Onlar kendilerini tüm insanlığa adandıkları hâlde neden bugünün insanları onları bazı kalıplara sokmaya çalışıyorlar anlamak mümkün değildir.

Hacı Bektaş-ı Velî, bağdaştırıcı ve barışçı derin sufi anlayışı ile tüm dünyaya ünü yayılan bir Anadolu düşürüdür. Ayrıca, beslendiği Hoca Ahmed Yesevi ocağının temel anlayışı olan sevgi unsuru ile, Türk milletinin etnik kimliğini ve dilini koru-

yarak İslam'ın temel kurallarına zarar vermeden onun evrenselleşmesine yardımcı olan biridir.

Bu yol Hacı Bektaş-ı Velî'nin tercihi olan yoldur. Diğer sufiler de aynı amaca hizmet ederlerken kendi yollarını oluşturmuşlardır. Bu yolların adı tarikattır. Sonuçta yollar ayrı ayrı olsa da gittikleri yer ve amaç aynı olunca bu yolların sahiplerinin birbirlerinden farkı kalmaz. Günümüzde eğer bu tarikatlar ve onların pirleri arasında bir fark varsa bu farkı yaratanlar bu tarikatları kuranlar ve onların mensuplarıdır.

Hz. Mevlâna ve Hacı Bektaş-ı Velî, Anadolulu mutasavvıflardır. Aynı dönemde yaşamış olmalarına rağmen, karşılıklı olarak görüştüklerine dair bir kaynak yoktur. Hatta kimi yazarlar, Hz. Mevlâna'nın Hacı Bektaş-ı Velî hakkında iyi düşünmediğini belirtirler. Biz bu görüşe kesinlikle katılmıyoruz. Bu iki Allah dostundan Hz. Mevlâna, Selçuklunun başşehrinde (Konya'da) İslam'ı zahirî ve bâtini olarak en üst seviyede yaşıyordu. Hz. Mevlâna'nın gönül gözünü sonuna kadar açan Şems-i Tebrizi'dir. Hz. Mevlâna ve Şems'in buluşmaları 1240 yılıdır. Bu tarihe kadar halk ile iç içe olan olan Hz. Mevlâna, Şems ile tanışıklığından sonra kendini büyük oranda halktan çeker.

Hacı Bektaş-ı Velî ise, 1250'lerde geldiği Sulucakarahöyük kasabasında kendi öğretisini daha yeni yeni örgütlü bir şekilde halka yaymaya başlamıştır. Bu tarihlerde Hz. Mevlâna, derin iç âleminde bulduğu sırlarla meşguldü. Dolayısıyla, her ikisinin de birbirlerine ayıracak zamanları yoktu. Görüşmemelerinin sebebi birbirlerini sevmemeleri değil, girdikleri o mana âleminden çıkardıkları sırları hem kendi dünyalarında eritiyor olmaları hem de mümkün olduğu ölçülerde onları halka yayıyor olmaları itibariyle olan meşguliyetleridir. Hz. Mevlâna sema yapıyor, Hacı Bektaş-ı Velî semah yapıyordu. Hz. Mevlâna rebab çalıyor, Hacı Bektaş-ı Velî bağlama çalıyordu. Hz.

Mevlâna, en iyi konuştuğu dil olan Farsça ile duygularını şiir yoluyla halka açıyor; Hacı Bektaş-ı Velî ise, en iyi bildiği dil olan Türkçe ile ve genellikle de sözlü olarak düşüncelerini halkla paylaşıyordu.

Her ikisinin de çok yoğun olmasının sebebi, her an bir sır perdesini aralıyor olmalarından kaynaklanmaktaydı. Bize göre birbirleri ile aralarında en ufak bir sorun yoktur. Her ikisi de Seyr-i Sulük yolunda marifet ile yürüyen ve yollarının amacı aynı, fakat üslupları farklı olan düşünürlerdir.

Bu derece Allah dostu olan Hz. Mevlâna ve Hacı Bektaş-ı Velî'yi birbirlerinden hoşlanmayan ve aralarında görüş farklılığı varmış gibi göstermeye çalışmak son derece yanlış bir anlayıştır.

Geçmişte tüm Anadolu, Balkanlar, İran, Irak ve Suriye gibi çok geniş bir coğrafyada; günümüzde ise Amerika ve Avrupa'ya kadar yayılmış bir duruma gelen Hz. Mevlâna ve Hacı Bektaş-ı Velî felsefelerinin ve şahsiyetlerinin aralarında bir fark olmadığını izah eden bir söylence ile bu konuyu özetleyelim:

Hacı Bektaş-ı Velî, halifelerinden birini Konya'ya gönderir. Görevli halifeye Hz. Mevlâna'yı bulmasını ve ona şunu söylemesin ister;

"Gerçeği bulduysan eğer, âleme saldığın bu gürültü patırtının sebebi nedir?"

Hacı Bektaş-ı Velî'nin halifesi Konya'ya vardığında, Hz. Mevlâna'yı sema eder hâlde bulur. Haberci halife, Hz. Mevlâna'nın semasını bitirmesini beklerken, Hz. Mevlâna sema ederken şu sözleri söyler;

"Gerçeği bulmadıysan niye aramıyorsun? Eğer bulduysan niye öyle sessiz duruyorsun?"

Böyle bir olayın yaşanıp yaşanmadığını bilemiyoruz. Ancak, bu söylencenin bizi mutlu kılan tarafı bizim şu an yapma-

ya çalıştığımız gibi, bu söylenceyi yazan kişilerin de bizim gibi düşündüğü; yani bu iki Allah dostunun birbirlerinden farkı olmadığını ve iki dergâhın da hizmet yolu olduğunun anlatılmaya çalışılmış olmasıdır. Hz. Mevlâna ve Hacı Bektaş-ı Velî felsefelerinin arasında meşrep olarak kesin bir fark olduğu açıktır. Ancak, yine birbirlerinden farklı gibi görünen bu iki yol, öz ve amaç anlamında birbirine paralel iki yoldur.

Bir başka söylenceye göre;

Adamın biri hırsızlık yapar. Daha sonra pişman olur ve af dileyerek tövbe eder. Bu adam, tövbe ettikten sonra soluğu hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî'nin yanında alır. Hacı Bektaş-ı Veli'den mürid olmak için izin ister. Hacı Bektaş-ı Velî, bu gencin isteğini nazikçe reddeder.

Bu durma üzülen ve içerleyen genç, bu sefer soluğu Hz. Mevlâna'nın yanında alır. Hz. Mevlâna, gencin isteğini kabul eder ve ona dergâhta bir görev verir. Bu duruma çok sevinen genç dergâhta mürid olur. Aylar sonra bu gencin içine bir kuşku düşer. Acaba Hacı Bektaş-ı Veli, Hz. Mevlâna'dan daha mı yüce ki benim hırsızlık yapmış olduğumu anladı da bu yüzden beni dergâha almadı? Hz. Mevlâna bunu anlayamadı da mı beni dergâha kabul etti, diye düşünür.

Bu kez soluğu başka bir sufinin kapısında alan genç, hangi velînin daha üstün olduğunu sufiye sorar. Sufinin cevabı aynen şöyledir:

"Hacı Bektaş Velî dergâhı öyle bir dergâhtır ki; orası kir kabul etmez., Hz. Mevlâna dergâhı da öyle bir dergâhtır ki, orası kir tutmaz. Kim gelirse gelsin, kapı açık tutulur."

Bu son söylencede de görüldüğü gibi, her iki dergâhta da hizmette bulunan kişiler dahi böyle bir şüpheye düşebilir. Ancak, tuttukları ve doruklara çıkardıkları Allah aşkı ve insan sevgisi yolunu birbirlerinden farklı bir üslup ve dil ile pratiğe dönüştürseler de amaç doğrultusunda benzerdirler.

Yeniden Hacı Bektaş-ı Velî'nin gerçek olan tarihsel kimliğine dönersek onun için şu tespiti yapabiliriz; Hacı Bektaş-ı Velî, felsefi olarak Hoca Ahmed Yesevî ocağının bir halefi olup, derin bir sufi olarak Türkmenler arasında sessiz sakin bir hayat sürmüştür. O sağlığında ne bir tarikat kurdu ne de bir tarikatın önderi oldu. Hacı Bektaş-ı Velî, kendine has bir üslupla Türk kimliğine ve Türk diline sahip çıkarak dağılmış ve çöküntüye uğramış Türkmenler arasında bütünlüğü sağlama çabasında olan bir sufidir.

Hacı Bektaş-ı Velî, hayatta iken kitlelerce çok fazla tanınmıyordu. O tıpkı Hallac-ı Mansur ve Yunus Emre gibi yıllar sonra uluslararası bir üne kavuşur. Onun felsefesi ise kendisinden çok daha önce evrenselleşmiştir.

Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî'nin mitolojik bir karaktere dönüştürülerek bu şekilde var edilmesi de ayrıca incelenmesi gereken bir konudur. Hacı Bektaş-ı Velî'nin sohbetlerinde bulunmuş ve ona hizmet etmiş olan Abdal Musa'nın ürettiği menkıbeler aracılığı ie Hacı Bektaş-ı Velî geniş kitlelerce tanınır. Yani mitolojik Hacı Bektaş-ı Velî'yi yaratan Abdal Musa'dır. Abdal Musa'dan sonra, 15. yüzyılın başlarında Hacı Bektaş-ı Velî felsefe ve anlayışını tarikatlaştıran ise Balum Sultan olmuştur.

Gerek Abdal Musa gerekse de Balum Sultan, Hacı Bektaş-ı Velî'yi mitolojik unsurlarla süsleyerek, onu kitlelere tanıtmışlardır. Ancak Hacı Bektaş'ın sufi kimliğine ve İslam anlayışına aykırı usul ve âdetleri ona mâl ederek yanlış bir iş yapmışlardır.

Balum Sultan'dan başlayan bu tarikatlaşma sürecinden günümüze kadar geçen sürede, Hacı Bektaş-ı Velî'yi sevenlerin kafasında hep mitolojik unsurlarla yüceltilen bir Hacı Bektaş-ı Velî vardır. Ne yazık ki, onun gerçek kimliği, felsefesi

ve yaşantısı ona yüklenen mitolojik unsurların gölgesinde kalmıştır.

Bektaşilerin çok sık kullandığı bazı sözlerden örnekler:

- Eline, diline, beline sahip ol.
- Her ne ararsan kendinde ara.
- Hiçbir milleti ve insanı ayıplamayınız.
- Sırrı sır edene aşk olsun.
- En küçüğümüz en büyüğümüzdür.
- Kelam Hakk'tır.
- Mertebe ve makam yoktur, dostun gönlünden başka.
- İncinsen de incitme.
- Her şeyin anahtarını özünde ara.
- Düşünce karanlığına ışık tutanlara ne mutlu.
- Ara, bul.
- Ayıpları örtücü ol.
- Eskiyi terk cahile ölüm; arife ise doğumdur.
- Tövbenin tövbesi olmaz.

Bektaşilik

Türk düşünce hayatına derin tesirleri olan bir kurumdur. Türk insanına İslamiyet'i tanıtan ve onları Müslümanlığa ısındıran dervişler, bilindiği gibi başlangıçta Türkistan'da faaliyet gösterirler ve Yesevilik adı altında hizmet verirlerdi. Bu sufi hareket, daha sonra Anadolu'da Bektaşilik başta olmak üzere Ahilik şeklinde cereyan eder. İslamiyet özellikle Bektaşi teşkilatı sayesinde Balkanlara kadar yayılır ve yerleşir.

Hacı Bektaş-ı Velî'nin halifelerinden olan Sarı Saltuk, Osmanlı devleti daha ortada yokken, 1264-1266 yılları arasında,

Rumeli'yi gönülden fetheder. Hacı Bektaş-ı Velî'nin bu dervişleri kılıçsız olarak fetih yaparlar.

Bugün Balkanların birçok yerinde "Sarı Saltuk"a ait birçok mezarın bulunması ilginçtir. Hatta, kimi kilise avlularında bile Sarı Saltuk'a ait olduğu söylenen mezarlar vardır. Bu durum bize, Sarı Saltuk'un sevgi ve hoşgörü ile her dinden insanın sempatisini kazanarak dinî fetihler yapabildiğini gösterir.

Sarı Saltuk'tan sonra Seyyid Ali Dimetoka'yı merkez edinir ve bir Alp-Eren olarak bu bölgeyi Hacı Bektaş-ı Velî düşüncesiyle fetheder.

Seyyid Ali, Dimetoka'da iken bir evlilik yapar ve bu evlilikten doğan Balum Sultan, Hacı Bektaş-ı Velî felsefesini kurumlaştırarak bir düzene sokar. Balum Sultan'ı, Bektaşi ocağı ikinci "pir" olarak anar.

Hacı Bektaş-ı Velî'den yaklaşık iki yüz yıl sonra yaşamış olan Balum Sultan'ın (1428-1520) babasının Seyyid Ali olduğu belli olmamakla beraber, Bektaşilerce böyle olduğu genelde kabul görür.

Balum Sultan'ın doğumu ve şahsiyeti hakkında birden fazla mitolojik unsur vardır. Biz onun mitolojik yüklenimlerinden çok eylemleri üzerinde duracağız.

Balum Sultan, Hacı Bektaş-ı Velî felsefesini tarikatlaştıran ve usulleştiren biridir. O, tüm esasları bir yönetmeliğe bağlamıştır. Bunu yaparken de felsefeye verdiği tahribat da göz ardı edilmemelidir. En önemli özelliği "mücerred"; yani evlenmemiş bir kişi olmasıdır. Dervişler arasında evlenmek istemeyenlerin kulaklarına "mengüş" adı verilen halka şeklinde bir küpe takılırdı. Kimi Bektaşi dervişleri isteklerine göre evlenmeyi reddederek kulaklarına küpe takarlardı. Başka hiçbir tarikatta olmayan bu uygulama bir nevi Hıristiyan keşişlerden esinlenerek tarikata sokulmuştur. Bilindiği gibi günümüz Süryânî rahipleri de evlenmeyi reddederler ve sürekli siyah elbise giyer-

ler. Büyük olasılıkla Hıristiyanlıktan dönme olan Balum Sultan, bu uygulamayı Bektaşiliğe sokmuştur.

Balum Sultan'ın Bektaşiliği derleyip toparlayarak tarikatlaştırmasından önce, 1363 yılında, I. Murad döneminde kurulan Yeniçeri ocağı Hacı Bektaş-ı Velî'ye bağlanmıştır. Hacı Bektaş-ı Velî'nin ölümünden çok sonraları kurulan bu askerî örgüte pir olarak Hacı Bektaş-ı Velî'nin seçilmesinin altında yatan sebep, Osmanlı'nın, Ahiler ve Hacı Bektaş-ı Velî yandaşlarının desteğini almak istemesidir.

Hacı Bektaş-ı Velî, Osmanlı'nın kurulma aşamasında hayatta olmamakla beraber, Anadolu'da var olan müritlerinin çokluğu ve Ahiler üzerindeki etkisi neticesinde önemli bir güçtü. Osmanlı devleti, orta Anadolu ve Rumeli'de bir güç hâline gelen Hacı Bektaş-ı Velî yandaşlarının desteğini almak için yeni kurdukları bu askerî örgüte -Yeniçeri Ocağına- Hacı Bektaş-ı Velî'yi pir olarak atadı. Daha sonraları kesin hatlar ile Sünni bir yapıya ulaşacak olan Osmanlı devleti, kuruluş aşamasında Türkmenlerin desteği ile var olabilmiştir. Bilindiği gibi Osman Bey, Şeyh Edebali'nin kızı Malhun Hatun ile evlenmiş ve böylece Ahilerin desteğini almıştır. Ahiler ile Hacı Bektaş müritleri sıkı dost olduklarından, o dönem için Osman Bey bir taşla iki kuş vurmuştur. I. Murad da yeniçerilere "pir" olarak Hacı Bektaş-ı Velî'yi seçince Osmanlı iyice güçlenir. Ancak ne yazık ki, kuruluş aşamasında Türkmenlerden alınan destekle devlet olabilen Osmanlı, imparatorluk olunca Türkmenleri öldürmekten çekinmeyecektir. Başta Yavuz Sultan Selim olmak üzere...

Osmanlı devletini bir anlamda kuruluş aşamasında var eden Türkmenler çok ilginçtir ki, Bektaşi olarak bilinen yeniçeriler aracılığı ile birer birer kılıçtan geçirilir. Bektaşi ve Alevi aynı yolun yolcusu iken, bir askerî örgüt olan bu yeniçeriler, Hacı Bektaş-ı Velî'ye derin saygısı ve inancı olan Türkmen in-

sanlarını gözlerini kırpmadan zaman zaman katletmişlerdir. 1826 yılına kadar Bektaşi ve Aleviler Yeniçeriler yüzünden birbirlerini sevmezlerken, 1826'da artık iyice rezil bir duruma gelen yeniçeri örgütünün II. Mahmut tarafından kaldırılmasından sonra bu iki kurum birlikte hareket eder ve aynı isimle anılır hâle gelir. Alevi-Bektaşi ismi günümüzde aynı paralelde, hatta bir diğerinden ayrılmaz iki öğe hâlinde kullanılır.

Yeniçeri örgütünün kuruluşu olan 1363 yılına kadar Anadolu'da Bektaşi diye bir sınıf yoktur. I. Murat'ın kurduğu bu örgüte, pir olarak tayin edilen Hacı Bektaş-ı Velî'den dolayı bu devşirme askerlere "Bektaşi" denilmeye başlanılır.

Balum Sultan'ın oluşturduğu Bektaşilik tarikatı ile yeniçerilerin Bektaşiliği, Hacı Bektaş-ı Velî'nin gerçek felsefesi ile uzlaşmaz. Siyasi ve askerî bir platforma taşınan Hacı Bektaş-ı Velî ismi ve felsefesi 13. yüzyılın Hacı Bektaş-ı Velî misyonundan farklıdır.

15. yüzyıla gelindiğinde Anadolu Aleviliği kabataslak Bektaşilik ve Kızılbaşlık olarak iki ana kola ayrılır. Bu iki grup arasında dinsel bir ayrımdan öte siyasi bir ayrılık vardır.

Bektaşilik, Osmanlı'nın yanında yer alır. Çünkü yeniçeriler Bektaşi'dir ve Türkmenleri katlederler. Kızılbaşlar ise Safavi devletinin sempatizanlarıdır.

Balum Sultan'ın gayretleri sonucu, Osmanlı ile olan ilişkiler belli bir noktaya ulaşır. Bu dönemde tekke Bektaşiliği yeniçeri örgütüyle bütünleşir ve Anadolu Alevilerinden ayrılır. Tekke kültürü gerek Osmanlı devleti ile gerekse de medrese Sünniliği ile çoğu alanda uzlaşır. Yani Bektaşi tekkesi artık özel vakfı olan bir konuma ulaşır. Bektaşi tekkesi vakıf malları ile çok zengin bir kurum hâline gelir. Anadolu Alevileri ise (Kızılbaşlar) Osmanlı ile bir bağ kuramaz ve merkezî yönetimden uzaklaşırlar. Bu yıllar içerisinde Anadolu'da Bektaşiler, Alevilerce pek sevilmezler. Aleviler, Bektaşileri dönek olarak

suçlarlar. Kız alıp vermezler. Neticede Anadolu Aleviliği Bektaşilik ve Kızılbaşlık olarak iki gruba ayrılır. Osmanlı sarayının yardımı ile Anadolu ve Rumeli'de Bektaşilik örgütlenir. Kızılbaş olarak adlandırılan diğer Alevi kol ise saraydan tamamen kopuk hâlde olup, ancak Safavilerden medet umar hâle gelir. Böylece Bektaşilik, Aleviliğin korunan ve gözetilen bir kolu hâline gelir. Bir anlamda yeniçerilerin sayesinde bir orta yol bulurlar. Katı Sünni anlayış ile Kızılbaşlar arasında bir ara kurum hâline gelirler. Katı Sünni inançtan kaçan insanlar ile yerleşik hayatı seçen Aleviler için sığınılan yer Bektaşi ismidir.

Daha önce de belirtmeye çalıştığımız gibi, 1826'da yeniçerilerin ortadan kaldırılmasına kadar Anadolu Aleviliğinin bu iki kolu, Bektaşiler ile Kızılbaşlar birbirlerini hiç sevmedikleri hâlde 1826'dan sonra aynı isimde anılır hâle gelirler. "Alevi-Bektaşi" belki de bir anlamda başlangıca dönüştür. Aynı inanç yolunda iken yeniçeriler sayesinde birbirlerine düşman olan bu iki kavram aslında aynıdır. Hacı Bektaş-ı Velî, Anadolu-Alevi anlayışının içinden çıkmıştır. Ancak unutulmaması gereken konu Bektaşiliğin, Hacı Bektaş'tan çok Balum Sultan'a ait olduğudur. Felsefe Hacı Bektaş-ı Velî'ye özgüdür ama Balum Sultan'ın felsefeyi kurumlaştırırken koyduğu kuralların çoğu Hacı Bektaş-ı Velî'ye aykırıdır.

İran'da Safavi devleti kurulduktan sonra Anadolu'da sahipsiz bırakılmış olan Kızılbaş Alevileri oldukça sevinirler. Safavilerden medet uman Kızılbaşlar, kısa sürede "Şahkulu" olarak bilinen bir ayaklanmayı başlatırlar. Kanlı çatışmalardan sonra Beyazıt bu isyanı bastırır. Ancak Kızılbaşlar ile Osmanlı arasındaki asıl hesaplaşma Yavuz Sultan Selim zamanında yaşanır.

Detaylarına girmeye gerek duymadığımız olaylar sonucu, bilinen bir gerçek var ki, o da Yavuz'un 40.000 Anadolu Türkmen'ini öldürdüğüdür.

Kızılbaşların Şah İsmail taraftarları olduğu doğrudur. Yavuz açısından bakıldığında, Kızılbaşları öldürmek için bu doğal ve haklılığı olan bir sebeptir. Ama Kızılbaşları Osmanlı'ya düşman eden de Osmanlı'nın ta kendisidir.

Bektaşi askerî örgütü olan yeniçeriler ve doğal olarak Bektaşilik 1826'da II. Mahmud tarafından ortadan kaldırılır. Yeniçeri örgütü ortadan kaldırıldıktan sonra Bektaşi tarikatı da kapatılır. Altmış yıldan önce yapılmış olan tüm tekkeler kapatılır. Birçok Bektaşi tekkesi postnişini sürgün edilir. Hemen hemen tüm imtiyazları ellerinden alınır. Bektaşilik, Osmanlı için çarkın dışına atılmıştır. Osmanlı için bu tarihten sonra Kızılbaş ile Bektaşi aynı konumdadır. Bunun üzerine gözden düşen Bektaşiler ile zaten hiç göze girememiş olan Kızılbaşlar arasında bir yakınlaşma başlar.

Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı sırasında Hacı Bektaş'ta bulunan dergâhı ziyaret etmiş ve onlardan destek istemiştir. Bektaşiler, Atatürk'e tam destek verirler. Kurtuluş savaşı sonrası 1925 yılında tüm tekkelerle birlikte Bektaşi tekkeleri de kapatılır.

Bektaşi İnanç ve Yaşamı

Bektaşi inanç ve uygulamaları, Balum Sultan devrinden günümüze kadar zenginleşerek gelmiştir. Bu bölümü Alevi-Bektaşi adı altında inceleyeceğiz. Yukarıda da açıklamaya çalıştığımız gibi günümüzde artık aynı isimle anılan Alevi- Bektaşi anlayışı iç içe geçmiş bir duruma yeniden kavuşmuştur.

Anadolu'da yaşayan milyonlarca Alevi-Bektaşi; Allah, Hz. Muhammed, Hz. Ali üçlemesine bağlıdır. Bu üçlemeyi "Ehl-i Beyt" yani Hz. Muhammed'in ailesine olan derin saygı ile de genişletirler. Hz. Muhammed'in küçük kızı Fatıma, onun kocası ve Hz. Muhammed'in amca oğlu olan Hz. Ali ile

Fatıma'nın çocukları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin asıl Ehl-i Beyt olarak tanınır.

Günümüzde Azeri Türklerinin de büyük çoğunluğu Caferi'dir. Bugün Iğdır ilinde yaşayan insanların çoğu Caferi'dir. Her Caferi, Alevi-Bektaşi olarak algılanamaz. Aleviler, Caferi mezhebinin Dedegân kolunu, Bektaşiler de Babagân kolunu temsil ederler.

Alevi-Bektaşiler için pir olan Hacı Bektaş-ı Velî'nin evlenip evlenmediği hâlen tartışma konusudur. Hacı Bektaş-ı Velî'nin evlendiğine inanan gruba "Çelebiler" denir. Hacı Bektaş-ı Velî'nin evlenmediğine inanan gruba ise "Babagânlar" denir.

Alevi-Bektaşiler için en önemli mekân "Pir evi"dir. Günümüzde, Nevşehir ilinin 46 km doğusunda bulunan Hacıbektaş kasabasının tam ortasındadır. Pir evi, olarak adlandırılan dergâh içerisinde, aşevi, ekmek evi, mihman (konuk) evi, meydan evi gibi bölümler bulunur. Tüm bu bölümlerin birer babası ve dervişleri bulunurdu.

Protokol bakımından Dedebaba'dan sonra aşevi babası gelirdi. Mutfak, tarikatlarda da tekke ve dergâhların en önemli ikinci makamı sayılırdı. Pir evi dışında dört önemli dergâh vardır ve bu aşağıda isimlerini yazdığımız dergâhlar aynı zamanda halife makamlarıdır.

1. Dimetoka - Seyyid Ali Sultan Dergâhı
2. Kerbelâ Dergâhı
3. Elmalı - Abdal Musa Sultan Dergâhı
4. Mısır/Kahire - Kaygusuz Sultan Dergâhı

Tüm Anadolu ve Rumeli'de her 30 km aralıkta muhakkak bir Bektaşi dergâhı bulunurdu.

Alevi-Bektaşi için Ehl-i Beyt sevgisinden sonra en önemi sevgi unsuru on iki imam silsilesidir. Hz. Muhammed'in kızı Fatıma ve Fatıma'nın kocası Hz. Ali ile süren soyu on iki imama bağlarlar. Bu on iki imam;

1- Hz. Ali

2- Hz. Hasan

3- Hz. Hüseyin

4- Hz. Zeynel Abidin

5- Hz. Muhammed Bakır

6- Hz. Caferi Sadık (Caferi mezhebinin kurucusudur.)

7- Hz. Musa Sadık

8- Hz. Ali Rıza

9- Hz. Ali Naki

10- Hz. Muhammed Takii

11- Hz. Hasan Askerî

12- Hz. Mehdi (Alevi-Bektaşiler bu imamın göğe yükseldiğine ve yeniden yeryüzüne döneceğine inanırlar. Hz. İsa gibi.)

Bektaşi dergâhında kimi dervişler "Mücerred"liği seçerek evlenmezlerdi. Bu uygulama Balum Sultan'dan itibaren tarikata konulmuştur. Alevi-Bektaşilerce 18 Ekim 680 yılında Kerbelâ'da şehit edilen Hz. Hüseyin'i anmak çok özel bir yad ediştir.

Bilindiği gibi Yezid tarafından kafası kesilerek öldürülen Hz. Hüseyin, İslam dünyasının en büyük katliamına maruz kalan şehididir. Alevi-Bektaşiler, bu faciayı her yıl muharrem ayının 1 ile 10. günleri arasında oruç ve yas tutarak anarlar. Bu matem günleri arasında saç sakal'tıraş edilmez. Cinsel ilişki yasaktır. Eğlence adına hiçbir şey yapılmaz.

Azeri ve İranlı Şiiler için de önemli olan muharrem ayında benzer uygulamalar vardır. Muharremin 10. günü Alevi-Bektaşiler aşure pişirirlerken, Azeri ve İranlı Şiiler helva kavururlar. Çünkü helva, Hz. Ali'nin sünnetidir. Sofu bir Azeri ve İranlı Şii için aşure asla eve sokulamaz.

Muharrem mateminin son günü olan 10. gün, Hz. Hüseyin'in öldürüldüğü gün olması nedeniyle Azeri ve İranlılar vücutlarını zincirlerle döverler. Bu yolla Hz. Hüseyin'in çektiği acıları paylaşmayı amaçlarlar.

Kadınlar, siyah elbiseler dikerek bu elbiseleri kırk gün boyunca giyerler. Çocukların başları tıraş edilir. Alevi-Bektaşiler ise, sadece on gün boyunca oruç tutmakla yetinirler.

Bir Alevi-Bektaşi, Caferi ve Şii için Kerbelâ'yı ziyaret etmek zaruridir. Burayı ziyaret edip gelen insanlara "Kelbayi" adı verilir. Bir anlamda hac sayılır.

Muharrem ayının bu on gün süren matem günlerinde Fuzuli ve Sufi'nin yazdığı mersiyeler (ağıt) okunur. Bu mersiyeler son derece duygusal metinler olup Kerbelâ'da şehit edilen Hz. Hüseyin ve ailesi bu mersiyelerin temel konusudur.

Bektaşi ve Alevilerce suç işleyen biri "düşkün" sayılır. Hiç kimse onunla konuşmaz ve çoğu zaman düşkün durumuna düşen kişiler, yaşadıkları toplumu terk etmek zorunda kalırlar. Eğer bir Bektaşi-Alevi bir başkasının namusuna tecavüz ederse, birisini kasten öldürürse, yüz kızartıcı suç ya da suçlar işlerse "düşkün" ilan edilir.

Alevi-Bektaşilerce en önemli kural "*Eline, beline, diline sahip olmak*" ilkesidir. Yani hırsızlık yapmamak, kimsenin namusuna göz dikmemek ve yalan konuşmamayı hedefleyen bu üç altın kural yukarıda verdiğimiz açılımı ile dar anlamıyladır. Bu üç altın kuralın geniş açılımı ise şöyledir;

El ile kasıt "il"dir. Türkçe'de etimolojik olarak "e-i" ses değişikliği vardır. Yani, şu an yaşamış olduğun coğrafyaya ve asıl ana yurduna sahip olmak anlamında kullanılır.

Bel ile kasıt "soy"dur. Yani soyuna, atalarına, ecdadına sahip olmak esası vardır.

Dil ile kasıt "lisan"dır. Anadiline sahip çıkmak olarak algılanır. İbadet, yazı ve konuşma dilini kendi ana lisanında yapmaya gayret etmek sorumluluğunu yüklenir.

Hacı Bektaş-ı Velî de "*Eline, beline, diline sahip ol*" sözü ile yukarıda verilen bu iki açılımı kasteder.

Bu üç temel yasak ve koruma olgusuna zarar veren kişi "düşkün" ilan edilir. Suçun ağırlığına göre ceza verilen kişi cezasını çektikten sonra yeniden topluma kazandırılır.

Cem Törenleri

Bu tören, esasında toplum düzenin yapıldığı ve denetlendiği bir okuldur. Toplumu barış ve birlik içinde tutan dayanışma toplantılarıdır. Cem törenleri, öz olarak aynı olmakla birlikte değişik coğrafyalarda farklı uygulamalarla düzenlenir.

Cem törenlerine kadın ve çocuklar da katılır. Bu törenlerde yenilir, içilir, müzik çalınır ve semah yapılır. Bazı Sünni toplum kesimi bu törenleri asla onaylamadığı gibi cahilce iftiralar da atabilmiştir. "Mum söndürme" iftirası cem törenlerinin yapıldığı yerde olup biteni fesatça yorumlamaktan dolayı ortaya atılan bir iddiadır. Bu iftiranın ortaya atılmasına sebep, Osmanlı'nın baskısı altında, cem törenlerini gizli yapmak zorunda kalan Alevi-Bektaşilerin kapalı toplum olmak zorunda kalmalarıdır.

Cem, "toplanmak" anlamındadır. Türklerin millî gelenek ve göreneklerinde zaman zaman "Cem" olmak vardır. Göçebe ve yarı göçebe olarak yaşayan Türkler, düzenli ya da düzensiz olarak zaman zaman bir araya gelirlerdi. Bu toplantılar, bir

anlamda hâl hatır sormak, işlerin nasıl gittiğini bilmek, ne gibi sorunların olduğunu öğrenmek, ortak karar almak, aralarında anlaşmalar yapmak gibi sebeplerle bir araya gelinen toplumsal soruşturma ve haberleşmelerdir.

Orta Asya Türkleri arasında, bu ve benzeri sebeplerle toplanan Türkmenler, Selçuklu ve Osmanlı'nın siyasi ve askerî baskısı altında Cemlerini gizli olarak yapmaya başlarlar. Selçuklu ve Osmanlı'nın anlaşılmaz tutumları neticesinde gizlice toplanmaya başlayan bu insanlar, gündemlerine zaruri olarak yeni konuları alırlar. Kendilerini korumak, siyaset üretmek, haberleşmek, karar almak, kanun yapmak gibi türlü türlü yeni sebeplerle gizlice "Cem" yapmaya başlarlar.

Birbirlerini uzun aralıklarla göremeyen Türkmenler "Cem" toplantılarının sonunda müzik eşliğinde semah edip eğlenirlerdi.

Zamanla artan baskı neticesinde daha uzun aralıklarla fakat daha kurallı hâle gelen "Cem" toplantıları da içerik değiştirir. Artan siyasi ve askerî baskı bu toplantıların ayin havasına dönüşmesine sebep olmuştur.

Sünni devlet ve Sünni yerleşik halkın göçer Türkmen halkı dışlaması ile son derece mütevazı ve ananevi bir bir araya geliş olan cemlerin yasaklanması sonucu, Türkmenler en ciddi yanlışı yapmaya zorlanmışlardır. Kimi Türkmenler, sünnilere tepki olarak caminin yerine "Cem Evi"ni koymaya başlarlar.

Cem Evi'ni ibadet yeri olarak algılamak son derece yanlıştır. Ama Türkmenleri bu yanlışa iten de Selçuklu ve Osmanlı'nın tutumudur. Yine de sebep ne olursa olsun "Cem Evi" caminin yerini alan bir yapı olarak değil, ancak bir kültür merkezi niteliğinde var olmalıdır. İbadet yeri camidir. Geçmişte yapılan yanlışlara karşı gösterilen tepkiler sürdürülmemelidir. Bu hem Sünni hem Alevi-Bektaşi kesim için geçerlidir.

Cem törenlerinin yapıldığı alanın bir başka ismi "Kırklar Meydanı"dır. Bu meydanda yapılan Cemlerde usul ve erkân

bellidir. Kimse kimseye yanlış bir şey yapamaz. "Ayin-i Cem" töreninde oniki hizmetli vardır.

Birinci hizmetli *Dede* olup, ayini o yönetir. Dededen sonra en önemli hizmetli *Rehber*'dir. Rehber, dedenin yardımcısı olup rehberi dede seçer. Üçüncü hizmetliye *Çerağcı* denir. Ayin-i Cem'in yapıldığı alanın ışıklandırılmasıyla sorumlu olan kişidir. Dördüncü hizmetli *Süpürgeci*'dir. Her hizmet arasında ortaya çıkacak "Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali" der. Bir anlamda Ayin-i Cem'i sıralandırır. Beşinci hizmetli *Gözcü*'dür. Tören esnasında törene uymayan kişileri uyarır. Altıncı hizmetli *Dolucu*'dur. sâki'de denilen bu kişi, içki sunar. Yedinci hizmetli *Pervane* olarak adlandırılır. Bu hizmetli, Ayin-i Cem'in yapıldığı yer ile dışarısı arasındaki ilişkiyi yürütür. Dedenin söylediklerini dışarıda bekleyenlere, dışarıdan iletilmek istenenleri ise dedeye bildirir. Sekizinci hizmetli *Kapıcı*'dır. Ayin-i Cem'in yapıldığı evin kapısında bekler. Gelenleri selamlayarak içeri alır. Kapıcı "Hû" der, gelen ise "Eyvallah" diye cevaplar. Dokuzuncu hizmetli *Selman*'dır. Bu hizmetli ise, başta dede olmak üzere Ayin-i Cem'e katılan insanların yemek öncesi ve yemek sonrası ellerine su döker ve havlu sunar. On ikinci hizmetli ise *Genel Makam* olup, bu on bir hizmet on ikiyi temsil eder.

Alevi-Bektaşi anlayışında Dede ve Baba önemli unvanlardır. Sosyal ve sınıfsal bir derece olup toplumu yöneten ve yönlendiren yöneticilerdir. Simgeleri "Tahta Kılıç"tır. Bu, gerçek silah ile değil; gönül ile, sevgi ile kazanılan zaferi simgeler.

Hoca Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş-i Veli, Taptuk Emre... zorla değil, sevgi ile gönülleri fethetmişlerdir.

Hz. Ali sevgisi Alevi-Bektaşi anlayışının temel direğidir. Alevi-Bektaşilere göre Hz. Muhammed'in halifesi Hz. Ali'dir. Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman, Hz. Ali'ye haksızlık

etmiştir. Bu nedenle kimi Alevi-Bektaşilerce Ebubekir, Ömer, Osman isimleri asla anılmaz.

Bize göre de Hz. Ali, Hz. Muhammed'in ilk halifesi olmalıydı. Ancak, bu demek değildir ki Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ı sevmeyeceğiz. Onların dördü de Hz. Muhammed nazarında çok kıymetliydiler. Üstelik çok sevdiğimiz Hz. Ali'nin sevdiği ve saydığı bu ilk üç halifeyi Hz. Ali sevmiş ve saymışsa onları sevip saymak için en azından bu yeterli bir sebep olmalıdır.

Hz. Ali için "Tevella", "Teberra" kavramları geçerlidir. *Tevella;* Hz. Ali'yi seveni sevmek, *Teberra;* Hz. Ali'yi sevmeyeni sevmemek anlamını taşır.

Kimi Alevi-Bektaşi kesim insanı camiye gitmeyi reddeder. Buna sebep olarak ise, Hz. Ali'nin camide öldürülmüş olması gösterilir. Bir diğer sebep ise, Emevi saltanatı zamanında camilerde Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e hakaretler edilmiş olduğudur.

Alevi-Bektaşi kesimin dediği gibi, Emeviler devrinde camilerde Hz. Ali ve oğullarına küfürler edilmiştir. Bu korkunç bir şeydir. Ancak, bu asla camiye gitmemek için bir sebep olamaz. Burada asıl sorun camiye gidilip gidilmemesi değildir. Sorun caminin topyekûn reddedilmesinin ifade edilmesidir.

Hz. Ali, zamanının büyük çoğunluğunu camide geçirirdi. Hz. Ali, namazda miraca çıkan örnek bir Müslümandı. İlim, irfan, ihsan ve cemal güzellikleri ile dolu olan Allah'ın aslanı Hz. Ali'nin kıldığı namaz, gittiği cami, onu seven Alevi-Bektaşi anlayışı için en üst anlamlar ifade etmelidir.

Alevi-Bektaşi kesimin en evrensel anlayışlarından biri kadına gösterdikleri saygı ve ahlaki davranıştır. Kadın erkek eşittir. Kadın peçe altına girmez. Kadın saklanmaz. Kadın, Türk millî kültüründeki değerini ve yerini Alevi-Bektaşi toplumlarında bulur. Hacı Bektaş-ı Velî 13. yüzyılda "Kadınları okutu-

nuz," demiştir. Bu anlamda, kadının toplumda önemli bir yeri vardır. Türk kültürüne ve Anadolu'ya özgü olan kadın tipi (güçlü, yiğit, fedakâr, eğitimli vb.) Alevi-Bektaşi anlayışında yerini almıştır.

Alevi-Bektaşi dervişleri ve babaları hırka giyerler. Cepsiz olan bu hırkalar, manada tüm ayıpları kapatır. Alevi-Bektaşi anlayışında on iki dilimli taç, önemli bir simgedir. On iki dilimli taç, ilkin Balum Sultan tarafından kullanılır. Bu on iki dilimli taç, on iki karakteri simgeler. Bunu giyen derviş şu özelliklere sahip olmalıdır:

1- Bilgi sahibi olmak,
2- İsyankâr olmamak,
3- Nefse sahip olmak,
4- Başkasının malına niyet etmemek,
5- Can gözü açık olmak,
6- Dünyaya değer vermemek,
7- Arzularından geçmek,
8- Şehvet sahibi olmamak,
9- Kendini üstün görmemek,
10- Kendisine veya bir başkasına zarar vermemek,
11- Bencil olmamak,
12- Kadere ve kazaya inanmak.

Bu on iki dilimli taç, dört kalın dilimle dörde bölünür. Bu dört dilim, daha öncede bahsettiğimiz tasavvufun temeli olan dört kapıyı simgeler.

1- Şeriat
2- Tarikat
3- Marifet
4- Hakikat

Yine derviş ve babaların boyunlarına astıkları on iki dilimli olan "Teslim Taşları" önemli bir sembolik kolyedir. On iki imamı sembolize eder.

İkrar Töreni

Her ergenlik çağına gelen Alevi-Bektaşi genci bu törenden geçer. İkrar çıkaran genç, hayatın sorumluluğunu yüklenir. İkrar alacak yaşa gelmemiş olanlar Alevi-Bektaşi usul, adet, yasak, tören ve geleneklerinden sorumlu değillerdir.

Ancak ikrar alındıktan sonra, hayatın her safhasında hem kendisine karşı hem ait olduğu topluma karşı hem de tüm insanlığa karşı bir sorumluluğa soyunurlar. Bir tarafıyla Hıristiyanlardaki "vaftiz" anlayışına benzer.

İkrar alınacak adaya bir rehber verilir. O rehber, ikrar töreni öncesi, sırası ve sonrasında nelerin yapılması gerektiğini ikrar alacak kişiye anlatır. Bu Bektaşiliğe girmek için yapılan bir törendir. İkrar alınacak kişi tekke kurallarına göre tarikat abdesti alır. Ve iki rekât namaz kılar. Bu aşamadan sonra, kişiye "beyaz kefen" giydirilir. Bu, "talip" adı verilen kişinin ölmüş gibi görünmesi, onun yeni inanç dünyasına ve sorumluluğa doğacağı anlamına gelir.

Talip, törenin yapılacağı odaya girdiğinde dört kapıyı selamlar (şeriat, tarikat, marifet, hakikat) ve on iki postun üzerinde oturan her bir baba'yı selamlar. Tören başlangıcında ve sonunda "Gülbenk" adı verilen özel Bektaşi duaları okunur. Talip'e çeşitli öğütler verilir, sözler alınır ve tören sona erer.

Yol Kardeşliği

Alevi-Bektaşi toplumunda görülen ve mükemmel olarak nitelendirebileceğimiz bir sosyal dayanışma uygulamasıdır. Toplum içerisindeki iki erkeğin ve böylece de iki ailenin kar-

deş ilan edilmesidir. Yol kardeşliğinin Hz. Muhammed ve Hz. Ali ile başladığına inanılır.

Yol kardeşi ilan edilen aile birbirinin malına, namusuna sahip çıkar. Onlar için ortak bir hayat vardır. Birbirlerini ne pahasına olursa olsun korurlar. Kişi yol kardeşini kendisi seçer. Aynı yaşta olmaları, aynı eğitim düzeyinde olmaları, yakın ekonomik durumda olmaları öğütlenir.

Yol kardeşi olmak için dedeye başvuran kişiler bir yıl deneme süresine bırakılırlar. Bu süre zarfında birbirlerini iyice tanırlar ve isterlerse vazgeçebilirler. Yol kardeşi olarak birbirlerini seçen kişiler özel bir törenle dede tarafından yol kardeşi ilan edilirler. Yol kardeşi ilan edilen kişilerin çocukları birbirleriyle evlenemezler. Onlar da kardeş sayılır.

Alevi-Bektaşi toplumlarındaki en önemli sloganların başında "Ser ver, sır verme," gelir. "*sır*" saklamanın ahlaki bir erdem olduğuna inanılır. Eğer karşındakine kendinden bir şey vermek istiyorsan sevgi yani, "*ser*" vermeyi öğütlerler. *Sır* vermemeyi, mistik bir manaya da getirmişlerdir. Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye verdiği gizli bir sır olduğuna ve bu sırrın nesilden nesile çok gizli tutularak Aleviler arasında hâlen saklandığına inanırlar.

Arap Alevileri (Antakya-İskenderun) bu sırrın, amca olarak adlandırılan yakınları tarafından her Alevi gence özel bir törenle aktarıldığını söylerler. Ancak bu sır, sadece Arap Alevilerince bilinir olup, Anadolu Alevi-Bektaşilerince bu sırrın bilinmesinin imkânı olmadığını savunurlar. Çünkü kendilerinin Hz. Ali ile kan bağı olduğuna inanırlar.

Kapalı kalmak zorunda bırakılan bu toplum kendini hep saklamak gereğini duydu. Yakın bir zamana kadar insanlar Alevi-Bektaşi kimliklerini bile saklıyorlardı. Korku, baskı ve zulüm sonucu sindirilen bu toplum kendisini korumak amacıyla varlığını belki de sır olarak saklama gereği duydu. "Sır

verme" demek bir anlamda da kendini gizle, sakla anlamına gelir. Yani, bir yabancıyla tanış, otur kalk, ye iç ama Alevi-Bektaşi olduğunu söyleme! Ne olur ne olmaz. Bu, Selçuklu ve Osmanlı'nın zulmünün boyutlarının ne derece olduğunu gösterir.

Bazı Mitolojik Unsurlar

Su: Alevilerce su en az ölçüde kullanılmalıdır. Su, kirletilemez. Kişi su ile arınamaz, gerçek arınma ruhsal olmalıdır. Suya idrarını yapmak, suya tükürmek günah sayılır. Belki de bu eski Şamani âdetlerin etkisiyle kimi Aleviler abdest almayı gereksiz sayarlar.

Kimi Aleviler, çözülmesi gereken problemlerini bir pınarın başına giderek çözmeye çalışırlar. Suya adaklar adanır ve dileklerde bulunulur. Küçük çocuklar derede yüzmeden önce dereye elbiselerinden kopardıkları bir parça bezi atarlar ve böylece boğulmayacaklarına inanırlar.

Bilindiği gibi, Moğollarda da su kutsaldı. Suya idrarını yapmanın suçu ölümdü. Su asla kirletilemez. Tuvaletten sonra su yerine bir parça taş kullanırlar. Bu usul hâlen Anadolu'da görülür.

Önceki bölümlerde anlattığımız Yezidi kültüründe de su kirletilmesin diye onların yıkanmadıklarını yazmıştık. Netice de suyun kutsallığı Orta Asya orijinli bir anlayış olup, bu olgunun bir boyutu da Alevi kültüründe yaşatılmaktadır.

Eşik: Bir Alevi-Bektaşi insanı, kapının eşiğini kutsal sayar. Çünkü kapının eşiği Hz. Ali'yi simgeler. Hz. Muhammed; *"Ben ilmin şehri isem, onun kapısı Ali'dir."* demiştir. Böylece eşik, Hz. Ali'nin huzurudur.

Ağaç: Erkân olarak adlandırılan ve son derece kutsal sayılan "Kayın" ağacı başta olmak üzere ağaç, özellikle Kızılbaş Alevilerince önemli bir kült'tür. Erkân'ı yabancılar göremez.

Dede'nin teslim ettiği evden başka bir eve götürülemez Erkân, ayinlerde ortaya çıkarılır. Önce su ile yıkanır ve herkesin sırtına sürülür. Böylece günahlardan arınılır.

Erkân, Kızılbaşlara özgü bir kült'tür. Bektaşiler bu olayı ciddiye almazlar. Başka bir Alevi grubu olan Tahtacılar ağaç kesmeden (Ege Bölgesi ve Toroslarda yaşarlar) önce özel bir tören yaparlar. Hatta ormandaki ağaçları kesmeden önce kurban bile keserler. Ağaçlardan âdeta özür dileyerek onları keserler. Muharrem ayında ise ağaç kesmezler.

Anadolu'da sıkça görülen "Dilek Ağaçları" bu ağaç motifinin Orta Asya'dan taşındığının iyi bir örneğidir. Ağaçtan medet ummak Şamani bir âdettir.

Mitolojik Unsurlar Yüklenmiş Bazı Hayvanlar

Turna Kuşu: Uğurlu sayılan bir hayvandır. Turna kuşu, uzaklardan gelen uğurlu ve iyi olan haberi simgeler. Aynı zamanda yapılan bir semahın da adı olup, bu semahta Turna kuşunun hareketleri canlandırılır.

Bir çift Turna geldi Kars illerinden,
Bizim illere
Öter evrile-çevrile ki göle konmaya
Fakat korkar ki avcı vardır gölde.

Kaz: Ege bölgesinde yaşayan Tahtacı Alevileri arasında kutsal sayılır. Kimi Tahtacılar, bir çift kaz ayağını çapraz olarak yakalarına asarlar. Böylece, kötü ruhlardan korunduklarına inanırlar. Çanakkale civarındaki Kaz Dağı onlar için kutsaldır. Kaz Dağı'nda yaşadığı sanılan "Sarı Kız" efsanesi de meşhurdur.

Bilindiği gibi bu Kaz Dağı antik Anadolu coğrafyasında tanrıçalar arasında yapılan ilk güzellik yarışmasının yapıldığı "İda Dağı"dır.

Tavşan: Uğursuz sayılır. Şiiler ve Alevi-Bektaşiler tavşan yemez ve sevmezler. Bunun için gösterilen sebepler birden fazla olsa da, gerek Aleviler gerekse de bunu iddia edenler gerçek sebebin ne olduğunu bilmiyorlar.

Keklik: Hz. Hüseyin'in kanının üzerine konup gagasıyla da kanlı toprağı eşelediği için uğursuz sayılır. Keklik'in ayakları ve gagasının kırmızı olmasının sebebini, Hz. Hüseyin'in kanına dokunmasına bağlarlar.

Namaz - Oruç - Hac

Bu başlık altında öncelikle şunu söyleyelim ki, kimi gerçek Alevi ve Bektaşiler (bana göre) en mükemmel şekliyle İslamiyet'i Türk kimliğine empoze ederek yaşarlar.

Bu örnek sınıf, İslamiyet'in temel kurallarından biri ve ibadetlerin en mühimi olan namazı kılarlar. Hatta evlerinde namaz kılmayı tercih ederler; çünkü ibadetin gizli olanının hayırlı olduğuna inanırlar. Toplu olarak da namaz kılarlar, bunda da hiçbir sakınca görmezler. Tıpkı Hz. Ali gibi. Ancak namaz kılmak günün sadece bir saatlik bir zaman dilimini kapsadığından, yüce Allah'a günün geri kalan yirmi üç saatinde de "niyaz" etmeyi eksik etmezler. Sonuçta bu örnek Alevi-Bektaşi kesim, hem "namaz" kılar hem de "niyaz" eder. İbadet etmenin beş vakit namaz kılma süresi ile kısıtlanamayacağını iyi bilen Alevi-Bektaşi doğru, dürüst, sevgi dolu ve hoşgörülü bir şekilde "niyaz" eder.

Alevi-Bektaşi kesim, İslam'ın temel kurallarından olan ramazan orucunu layıkıyla tutar. Ayrıca Hz. Muhammed'in iki göz nurum dediği torunlarından biri olan Hz. Hüseyin'in şehit edildiği Kerbelâ vakasını yâd etmek için Muharrem ayında 10 günlük özel bir oruç tutarlar.

Örnek bir Alevi-Bektaşi inananı, İslam'ın maddi imkânlarla ölçülü olan hac görevini yerine getirmeye çalışır. Ayrıca,

ömründe bir defa da Kerbelâ'ya gitmek ister. Kerbelâ'ya da duygusal olarak bir mecburiyet duyar. Ancak o, hac ile Kerbelâ'ya aynı anlamı yüklemez. Hacca gitmekle hacı olunur, Kerbelâ'ya gitmekle ise Kelbayı olunur.

Anadolu Alevi-Bektaşi Tük İslam yaşayışı, bu ölçülerde evrensel bir modeldir. Türk millî değerleri korunagelmiş, İslam'ın temel kuralları özümsenmiş, sevgi ve hoşgörü edebiyle bir yaşayış şeklinin var olduğunu bilmek ne güzel!..

Bu canım var oldukça ben Kur'an'a tutsağım
Muhammed Mustafa'nın yolundaki toprağım
Benden başka bir sözü nakledenler olursa
Hem onu söyleyenden hem o sözden uzağım
Hz. Mevlâna

"Ne kadar bilirsen bil, söylediklerin
karşındakinin anlayabildiği kadardır. "

Hz. Mevlâna ve Mevlevilik

"Bugün Ahmet benim, dünkü Ahmet değil... Bugün Anka benim, yemle beslenen kuşcağız değil... İhtiyacı olana kıbleyim, gönül kâbesiyim ben! Göklerin mescidiyim, Cuma Mescidi değil... Aynanın göstereniyim, kararmışı değil... Bağ üzümüyle sarhoş değilim, ama sürekli sarhoşluk bende... Can lokması yerim ben, tarhana çorbası değil... Dünya dergâhındaki gönlü pak sufi benim, yün hırka giyen değil... İster yakarma eri ol, ister meyhane kaçkını "Bence" hepsi bir!.. "

Hz. Mevlâna'yı anlamaya çalışan herkes anlayabildiği ölçüde ona âşık olur. Hz. Mevlâna, hem bir filozof hem derin bir sufi hem de gerçek bir âşıktır. Milletler üstü bir hoşgörü ile ideal insanı tanımlayan Hz. Mevlâna'dır. Hz. Mevlâna'nın fikirleri ve örnek yaşamı, insanın yaşarken yeniden doğmasına sebep olur. Bu ve daha yüzlerce nedenlerden dolayı Hz. Mevlâna ile 13. yüzyıldan günümüze kadar her tanışan insanın hayatında çok güzel değişiklikler olmuştur.

Hz. Mevlâna'nın gönül ışığı, Anadolu'nun bereketli ışığı ile birleşerek dünyayı aydınlatır. Hz. Mevlâna'yı Hz. Mevlâna yapan Anadolu coğrafyasıdır. O Anadolu'ya "ham" olarak geldi, Anadolu'da Şems'in yardımıyla pişti ve kendi kendine yandı. Hz. Mevlâna, kendisini şu şekilde özetler:

"Hamdım, piştim, yandım."

Asıl adı, Muhammed Celaleddin'dir. 30 Eylül 1207 senesinde günümüz Afganistan ülkesinin sınırları içinde kalan Belh şehrinde doğar.

Hz. Mevlâna'nın hayatındaki ilk önemli insan babası Bahaaddin Veled'dir. Bahaaddin Veled, devrinin en büyük ilim ve irfan insanı olup Sultanü'l ulema (bilginlerin sultanı) lakabıyla tanınır.

Sultanü'l ulema, Belh şehrinde mesut ve mutlu bir yaşam sürmektedir. Hz. Mevlâna ilk derslerini babasından alır. Günün birinde Bahaaddin Veled ile diğer âlimler arasında (özellikle de Fahreddin-i Razi) çıkan anlaşmazlıklar ve artan Moğol baskılarının yarattığı huzursuz ortamdan dolayı Bahaaddin Veled ailesi ile birlikte buradan göç kararı alır.

1212 yılında Belh şehrini terk eden Bahaaddin Veled ailesi ile birlikte önce hacca gider. Oldukça uzun süren ve Anadolu'ya varmakla son bulan bu göç sırasında birçok kente uğrarlar. Ancak hemen hemen hiçbir şehirde birkaç günden fazla kalmazlar.

Bahaaddin Veled'in tüm ailesiyle birlikte Mekke'den sonra uğradığı yer, o dönemin en önemli ilim merkezlerinden biri olan Nişabur şehridir. Bu şehirde ünlü mutasavvuf Feriduddin-i Attar yaşamaktadır ve Bahaaddin Veled'in yakın dostudur. Feriduddin-i Attar yakın dostunu çok sıcak karşılar ve uzun uzun sohbetler ederler. Bu sohbetlerin birinde Feriduddin-i Attar daha çocuk yaşta olan Hz. Mevlâna'nın yüzündeki ışığı ve alnındaki kemali görerek ona Esrarnâme

adlı eserini hediye eder. Hz. Mevlâna bu kitabı hayatının sonuna kadar yanından ayırmayacaktır.

Nişabur'dan sonra sırasıyla Bağdat ve Şam'a uğrayan kafile nihayet Anadolu'ya yönelir. Her vardıkları yerde büyük bir coşku ve neşeyle karşılaşırlar. Bahaaddin Veled son derece mütevazı bir insandı. Kendisini saraylarda ve konaklarda ağırlamak isteyen sevenlerini nazikçe reddediyordu. O, en mütevazi medreselerde birkaç gün kalıp daha sonra ayrılıyordu.

Sultanü'l ulema, Anadolu'ya geldiğinde ilk önce Malatya'ya uğrar. Daha sonra Erzincan, oradan da Karaman'a (Larende) geçer. Karaman'da uzun seneler kalan Bahaaddin Veled, bu yıllarda biricik oğlu Mevlâna'yı Hoca Şerafettin'in kızı Gevher Banu ile evlendirir. Mevlâna evlendiğinde on sekiz yaşındadır. Hz. Mevlâna'nın ilk mürşidi babası idi. Hem zahirî hem bâtını, ilimlerde önemli bir yol kat etmiş olan Bahaaddin Veled'i Selçuklu Sultanı Alâaddin Keykubat Konya'ya davet eder.

Konya'yı şereflendiren Bahaaddin Veled'i bir sanatçı ve bilgin dostu olan Selçuklu Sultanı Alâaddin Keykubat şehrin girişinde karşılar. Kısa bir zaman sonra Bahaaddin Veled'e bir medrese yaptırır ve onun ilminden herkesin faydalanmasını sağlar. Sultan'ın bir gül bahçesi olan arazisi üzerine yaptırdığı medrese, günümüzde Hz. Mevlâna müzesinin bulunduğu alandır.

Sultanü'l ulema, huzurlu geçen ömrünü 1232 yılında bir cuma günü tamamlar. Geride "Maarif" adlı bir eser ve mükemmel bir evlat olan Hz. Mevlâna'yı bırakır.

Maarif, ahlaki bir eser olup Bahaaddin Veled'in bizzat kendisi tarafından yazılmıştır.

Yunus Emre ve Hacı Bektaş-ı Velî ile çağdaş olan Hz. Mevlâna'nın da o dönem Anadolu'sundaki sıkıntılı yaşama tanık olduğu unutulmamalıdır. Bu üç Anadolu ışığı, barbar Moğol baskısı altında Anadolu insanı adına önemli birer mis-

yon yüklenmişlerdir. Babasının ölümü üzerine derin bir üzüntüye düşen Hz. Mevlâna, kısa bir süre sonra babasının makamına geçerek dersler vermeye başlar. Yaklaşık bir yıl boyunca kendi hâlinde, mürşidsiz kalan Mevlâna, Seyyid Burhâneddin Tırmîzi'nin Konya'ya gelişi ile sevince boğulur.

Seyyid Burhâneddin Tırmizi, Bahaaddin Veled'in müridi olup şeyhini ziyaret için geldiği Konya'da şeyhinin ölüm haberini alınca derin bir üzüntüye düşer. Daha sonra şeyhinin yadigârı, Hz. Mevlâna'ya mürşid olur. Böylece Hz. Mevlâna'nın babasından sonraki hocası Seyyid Burhâneddin Tırmîzi olur. Burhâneddin Tırmîzi, Hz. Mevlâna ile ilk sohbetinden sonra ona şöyle seslenir:

"Bilginde eşin yok, seçkinsin. Ama baban manevi makam sahibiydi; sen de onu ara, sözden geç... Onun sözlerini iki elinle kavramışsın, fakat benim gibi onun hâliyle de sarhoş ol. Böylece de ona tam mirasçı kesil, cihâna ışık saçmak da güneşe benzer. Sen zâhiren babanın mirasçısısın; ama özü ben almışım; bu dosta bak, bana uy!"

Mevlâna, bu sözler karşısında tüm benliği ile Seyyid Burhâneddin Tırmîzi'ye bağlanır. Mevlâna, şeyhinin isteği üzerine Halep'e gider. Orada fıkıh, tefsir ve usul dersleri alır. Ardından Şam'a gider ve dört yıl da orada kalır. Yedi yıl süren Halep ve Şam eğitiminden sonra Konya'ya geri döner. Ve şeyhinin arzusu üzerine arka arkaya üç çile çıkarır. Kırkar günden üç çile çıkarılmasının ardından Seyyid Burhâneddin Mevlâna'yı kucaklar ve onu takdir eder.

Rivayete göre Seyyid Burhaneddin, Mevlâna'ya öğretecek bir şeyi kalmadığını kendisine bildirir ve Kayseri'ye gitmek istediğini söyler. Buna itiraz eden Mevlâna'ya Seyyid Burhâneddin şu yanıtı verir;

"Buraya doğru gelen bir aslan var! İki aslan yan yana durmaz."

Daha sonra görüleceği gibi Konya'ya doğru gelen bu aslan Şems'tir.

Şems-i Tebrizi

Hz. Mevlâna'yı Hz. Mevlâna yapan Şems-i Tebrizi'dir. İlimle dolmuş, asrının en büyük bilgini olan Mevlâna'yı ilahî aşk ile dolduran Şems-i Tebrizi'dir.

Şems-i Tebrizi (Tebrizli Şems) 1186 yılında İran'ın Tebriz şehrinde doğar. Çocukluğundan itibaren fikren ve ruhen hür ve özgür bir kimliğe sahiptir. Yalnızlığı seven Şems'in bir diğer ismi de Şems-i Perende'dir. (Uçan Şems)

Şems, hiçbir yerde fazla kalmaz. Sürekli seyahat hâlindedir. Büyük bir veli olduğu hâlde, kendini ve kerametlerini herkesten gizler. Seyahatleri sırasında tekke ve dergâhlardan ziyade basit hanlarda konaklar. Üzerindeki temiz, sade ve eski bir elbise ile diyar diyar dolaşır. Onun aradığı şey, kendi kendine ulaştığı sırlarını paylaşacak olgunlukta olan biridir. İslam'a zahirî ve bâtını olarak çok hâkim olan Şems, kendisine arkadaş olmak isteyenleri kısa ve öz sorularla imtihan ederdi. Hz. Mevlâna'ya kadar onun sohbetine dayanacak güçte derinliğe sahip kimse çıkmamıştı.

Şems-i Tebrizi'nin "Makalat" adlı eserinden ve onun yaşam tarzından anlaşılıyor ki, Şems bir Melamitidir. Azeri bir Türk ailesinden olan Şems, Hz. Muhammed yolu ile yol alan, Hz. Ali sırrı ile ilim bulan ve Melameti gizemciliği ile de tavır koyan bir ulu kâmil insandır. İbadetini gizli yapardı. Onun gözünde ilim en üst düzeyde bilinmeli, lakin Allah'a varılacak yolda ilim yarı yolda kalırdı. Gönül ve aşk ile Allah'a varılırdı. Ancak bu yolda usul, erkân ve ilim hafif kalırdı. Şems, kendi kendisinin hem müridi hem mürşididir.

Zaman zaman sert mizaçlı olabilen Şems, açık sözlü biriydi. Gösterişe, makama ve cehalete karşı tahammülü yoktu. Şems, kendi kendine ulaştığı makam ve mertebelerde durmuyor, daha derin ve yeni makamlar arayarak sürekli kendini yeniliyordu. Şems'i birçok insan tanıyordu ama onu tanıyanla-

rın çoğu onu garip ve asabi hâlinden dolayı tanıyorlardı. Bu da doğaldı. Çünkü Şems, kimseyi sohbetine almıyor ve bir yerde uzun süre kalmıyordu. O arıyordu. Ararken de sürekli olarak içindeki sır perdelerini birer birer açıyordu.

Şems'in yolu bir gün Bağdat'a düşer. Tanınmış sufilerden Şeyh Kırmati ile Şems arasında geçen kısa bir sohbetten sonra Kırmati, Şems'e mürid olmak ister. Kırmati, anlamıştır Şems'in yüceliğini. Şems, Kırmati'nin bu isteğini kabul etmez.

"Bizim sohbetimize dayanamazsın," der.

Kırmati'nin ısrarı üzerine, bu kez Şems:

"Pekâlâ, bir şartla. Bağdat pazarında, halkın karşısında şarap içebilir misin?"

"Bunu yapamam, haşa," der.

"Peki, ben içerken yanımda durabilir misin?"

"Bunu da yapamam!"

Şems:

"O hâlde uzaklaş! Sen benimle arkadaşlık edemezsin." der.

Şems şarap içmiyordu. Şems'in maksadı, bu Kırmati'nin hangi kalıplar arasında sıkışıp kaldığını ona göstermekti.

Şems, yıllarca diyar diyar dolaşır. Kendi içinde daha nice sırlar olduğunun farkındadır ve onların açığa çıkması için kendisine arkadaş olabilecek birini aramaktadır. Bu ruh ve istek hâliyle gezen Şems'in yolu 1241 yılında Konya'ya düşer. Şems, Konya'ya geldiğinde 55 yaşlarındaydı. Konya'ya vardığında İplikçi Hanı'na yerleşir ve ününü duyduğu Mevlâna ile tanışmak için fırsat kollar.

Hz. Mevlâna Seyyid Tırmîzi'nin ölümünden sonra yalnız kalmıştır. İşte Tırmîzi'nin ölümünden tam bir yıl sonra bu gizemli derviş Konya'ya gelmiştir.

Âşık ile Maşuk, Güneş ile Ay artık kavuşmak üzeredir.

Şems'in Konya'ya geldiği yılda Mevlâna 37, Şems ise 55 yaşındaydı. Bir gün Mevlâna, İplikçi Hanı'nın önünden müritleriyle beraber geçerken karşısına Şems çıkar. Şems, Mevlâna'nın atının dizginlerinden tutar ona şu soruyu sorar:

"Muhammed (a.s) mi büyüktür, Beyazıd mı?"

Mevlâna:

"Bu nasıl soru? Elbette Hz. Muhammed büyüktür."

Şems:

"İyi ama Hz. Muhammed, 'Bazen kalbim perdelenir. Bu yüzden her gün Rabbime sığınırım ve yetmiş kere tövbe ederim.,'diye buyurur. Hâlbuki Beyazıd, 'Cübbemin içinde Allah'tan başka bir varlık yok,' diye kendini üstün görmektedir. Buna ne dersin?"

Mevlâna:

"Hz. Muhammed günde yetmiş makam aşıyordu. Her yeni makam ve rütbeye varınca bir evvelki makam ve mertebedeki bilgisinden utanıyor, tövbe ediyordu. Hâlbuki Beyazıd vardığı ilk makamın yüceliğinden şaşırdı. Vardığı noktayı her şey sandı. Onun her şey sandığı şeyi, Hz. Muhammed günde yetmiş kere aşıyordu," der.

Bu konuşmadan sonra Hz. Mevlâna atından aşağı iner ve Şems ile sarılıp kucaklaşırlar. Daha sonra sanki birbirlerini yıllardır tanıyormuşçasına bir dostlukla beraberce Selahattin Zerkübi'nin evinde aylarca süren sohbete girerler.

Hz. Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled, babası ile Şems'in ilk sohbetlerinden sonra babasındaki ve Şems'teki değişikliği şu şekilde izah eder:

"Mevlâna, Şems'in yüzünü görünce sırlar ona açıldı. Görülmemiş şeyler gördü. Âdeta, Mevlâna'nın gölgesi, Şems'in yüzünün nurunda yok oldu. "

Görüldüğü gibi Şems, Mevlâna'nın gönül gözünü açmıştır. Şems olmasaydı Mevlâna, Hz. Mevlâna olabilir miydi bi-

lemiyoruz, ama Mevlâna'nın son ve de en önemli hocası Şems-i Tebrizi'dir.

Kimileri, Şems ile Mevlâna arasında mürid-mürşid yakıştırmasından nedense sıkıntı duyuyorlar. Bu sıkıntıyı duyanlar Mevlevi olup Mevlâna'yı anlayamayanlardır. Burhaneddin Tırmizi Mevlâna'nın hocası oluyor da, Şems neden hoca olarak kabul edilmiyor? Bunun sebebi Şems'in Melamiti bir yapıda olmasıdır. Yani Şii-Alevi bir anlayışa sahip olan Şems'e karşı, Hz. Mevlâna'dan sonra kurulan Mevlevi tarikatı içinde gelişen Sünni anlayışın yaklaşımıdır. Oysa şu da biliniyor ki, Mevlâna da Şems'e hocalık etmiştir.

Ancak, Mevlâna'nın Şems'e olan etkisinin, Şems'in Mevlâna'ya olan etkisi kadar büyük olmadığı aşikârdır.

Maalesef kimi tarikat mensupları ve bazı kalıplaşmış zihniyet sahipleri, insanları gerçek olmayan dar ve sığ düşünmeye itiyor. Kim ne ise odur. Kişilerin kimliği ne hakla değiştirilmeye ve farklılaştırılmaya çalışılıyor anlaşılması mümkün değil.

Mevlâna, babasından başlayan eğitim sürecini Tırmizi ile tamamlar. O, Şems ile tanışana kadar tam bir akademisyen gibidir. Gerçi Tırmizi, Mevlâna'yı Şems'e hazırlamıştır ama Mevlâna'nın dünyayı aydınlatması için gerekli olan fitil Şems'in elindedir.

Şems, ilk önce Mevlâna'ya kitap okumayı yasaklar. Hatta Mevlâna'nın elinden düşürmediği Maarifname'yi bile...

Bu duruma içerleyen Mevlâna'ya Şems şöyle cevap verir:

"Ne zamana kadar onun bunun kitaplarını okuyacaksın? Ne zaman kendi kitabından bahsedeceksin?"

Şems ile Mevlâna o denli dost olurlar ki, birbirlerinden hiç ayrılmazlar. Onların bu birlikteliği kimilerini oldukça rahatsız eder. Şems ile Mevlâna'nın bu dostluğunu çekemeyen ve kıskanan çevrelerden rahatsız olan Hz. Şems, bir gün sessizce Konya'yı terk eder. Şems'in ortadan kaybolmasına ve gidişine

o denli üzülür ki Hz. Mevlâna, Şems'in yokluğundaki ruh hâlini şöyle dile getirir:

Ne aklım kaldı benim, ne dinim
Ne kararım kaldı benim, ne sabrım
Gel ne olur gel artık

Ne gönlümün derdini sor bana
Ne sararan yüzümü sor bana
Ne içimin ateşini sor bana
Gel gözünle gör gel artık

Dere gibi akıyorum sağa sola
Ayrılık her yanımda pusuda
Sabahları yalvarırım-yakarırım
Rüzgârların huzurunda
Gel ne olur gel artık

Ey âşıklar peygamberi,
Gönül ateşinle yanmışım ben
Boğulmuşum gözyaşına
Git sor, Allah'ın seversin
Ne yol gösterir sevgili
Ne çare yarar bana?

Şems'in ayrılmasına sebep olan kişiler, Hz. Mevlâna'nın üzüntüsüne şahit olurlar. Şems, Şam'a gitmiştir. Hz. Mevlâna, büyük oğlu Sultan Veled'i Şam'a gönderir ve Şems'i bulup getirmesini ister. Sultan Veled haftalarca süren aramalardan sonra Şems'i nihayet Şam'da bulur. Hz. Mevlâna'nın daveti karşısında boynunun kıldan ince olduğunu söyleyen Şems, Konya'ya doğru yola çıkar.

Sultan Veled ve kervan Konya'ya yaklaşınca, Sultan Veled babasına bir müjdeci gönderir. Hz. Mevlâna bu müjdeyi aldığı anda öyle bir sevince boğulur ki, bakınız bunu nasıl dile getirir:

Yolların sular dökün
Bahçelere müjdeler verin
Bahar kokuları geliyor
O, geliyor o

–
Ay parçamız, canımız, yarimiz geliyor
Yol verin, açılın, savulun
Beri durun beri
Yüzü apaydınlık ak pak
Bastığı yerleri aydınlatan
O, gelir o

–
Geldi dostlar, güneşim, ayım geldi
O, gümüş bedenlim
Altın tenlim
Gözüm kulağım canım geldi

–
Başım sarhoş
İçim bir hoş, hoş bugün
Sabahlara dek öldüğüm
Bir demet gül gibi yoluna döküldüğüm
Selvi boylum geliyor

–
Aslanım geldi
Altın tenlim
Gümüş bedenlim geldi

Şems ile Mevlâna yeniden uzun sohbetlere dalarlar. Kim bilir bu sohbetler sırasında karşılıklı olarak birbirlerine hangi perdeleri açıp, hangi mertebelere yükseliyorlardı?

Hz. Mevlâna, Şems'in yeniden gitmesine engel olmak için üvey evladı olan Kimya ile Şems'i evlendirir. Yaklaşık 60 yaşlarında olan Şems, Kimya Hatun'u çok sever. Ancak, Hz. Mevlâna'nın küçük oğlu Alaaddin de sevmektedir bu güzel kızı. Detaylarına girmeyeceğimiz türlü kıskançlık olaylarından son-

ra Hz. Mevlâna'nın küçük oğlu Alaaddin'in de aralarında bulunduğu bir çete Şems'i katleder.

Hz. Mevlâna, ortalardan kaybolan Şems'in bu defa dönmeyeceğini anlamıştır. Şems'in yokluğunda yeniden perişan bir hâle düşer. Günlerce Şems'den bir haber bekler. Ama nafile... Adamın biri Hz. Mevlâna'ya Şems'i gördüğünü söyleyince Hz. Mevlâna çok sevinir ve hemen hırkasını çıkarıp habercive hediye eder. Sultan Veled babasına seslenerek:

"Adamın yalan söylediğini biliyorsunuz, neden hırkanızı verdiniz" diye sorar.

Hz. Mevlâna:

"Biliyorum elbet o habercinin yalan söylediğini. Eğer doğru söyleseydi o zaman canımı verirdim!.."

Bir rivayete göre Hz. Mevlâna, Şems'i öldüren çetenin içinde kendi oğlu Alaaddin'in de bulunduğunu öğrenmiş ve oğlunun ölümünde onun cenaze törenine bile gitmemiştir.

Hz. Mevlâna ile Şems arasındaki hoca-öğrenci ilişkisini bir tarafa bırakalım. Şems, Mevlâna gibi birini yıllarca aramıştır, Mevlâna'da âdeta Şems'te kendini bulmuştur. Bu iki Allah dostunun ikisi de hem âşık hem maşuktur.

Hz. Mevlâna'nın dediği gibi;

"Kimi âşık görürsen bil ki maşuktur. Çünkü, âşık olmakla beraber, maşuk tarafından sevildiği cihetle maşuktur da."

"Susuzlar bu dünyada su ararlar, fakat su da cihanda yana yakıla susuzları arar."

Hz. Şems ile Hz. Mevlâna üzerine söylenecek sözlerin sonu gelmez. Özetle şunu belirtelim ki; Şems, fitilini kendi kendine yakmış bir bomba gibiydi ve o her an patlayabilirdi. O öyle birini arıyordu ki, onunla beraber yansın... Hz. Mevlâna'yı bulduğu anda ise, Şems'in yanar hâlde bulunan fitili barut ile birleşir ve bomba patlar. Ancak Hz. Mevlâna öyle bir volkandı ki, Şems bile düştüğü bu ateşe şaşırdı. Şems, kendini ummadığı kadar büyük bir alev içerisinde buldu ve Hz. Mevlâna'nın ateş topu içerisinde kalakaldı.

Şems'ten sonra Hz. Mevlâna'nın artık yeni gönüldaşı kuyumcu Şeyh Selahaddin'dir. Şeyh Selahaddin okuma yazma bilmemesine rağmen manevi olarak çok engin ve Hz. Mevlâna'dan önce Burhaneddin Tırmizi'nin halifesi makamlığına kadar yükselen biriydi. Mevlâna, Selahaddin ile sonsuz bir sükûn ve huzura kavuşur.

Mevlâna'nın Şems ile dostluğunu çekemeyenler bu sefer de Mevlâna'nın Şeyh Selahaddin'e gösterdiği yakınlığı kıskanırlar. Bu durumu fark eden Selahaddin bu insanlara şöyle seslenir:

"O, kendi güzelim yüzüne âşık, bundan başka bir fikre düşmek kötü bir şey. Ben sadece ona bir aynayım."

Şeyh Selahaddin'in ölümü üzerine Hz. Mevlâna kendisine hemdem (dost ve sırdaş) olarak Çelebi Hüsameddin'i seçer. Ve Çelebi Hüsameddin on beş sene Mevlâna'nın yanından ayrılmaz. Hz. Mevlâna'nın ölümünden sonra da dokuz sene Mevlâna'nın makamını temsil etmiştir.

Çelebi Hüsameddin'in en önemli işi, Hz. Mevlâna'yı Mesnevi'yi yazması için teşvik etmiş olmasıdır. Hz. Mevlâna, Mesnevi'sini 1268 yılında tamamlamıştır. Yaklaşık dört yıl boyunca Çelebi Hüsameddin tarafından kaleme alınan Mesnevi, Hz. Mevlâna'nın en önemli eseridir.

Hz. Mevlâna, 17 Aralık 1270 yılında vefat eder. Mevleviler o güne Şeb-i Aruz (Düğün Gecesi) derler.

Hz. Mevlâna'nın cenaze törenine binlerce insan katılmıştır. Müslüman, gayrimüslim herkes cenaze törenine gelmiştir. Müslümanlar gayrimüslimleri sopalarla bu cenaze töreninden uzaklaştırmaya çalışırlar. Gayrimüslimler ise:

"Biz Musa'nın, İsa'nın ve bütün peygamberlerin hakikatini onun sözlerinden anlayıp öğrendik. Sizler nasıl onun muhibbi ve müridi iseniz, biz de onun muhibbiyiz." derler.

Mevlâna ekmek gibidir. Ekmeğe ihtiyacı olmayan hiç kimse yoktur. Ekmekten kaçan acıkmış bir insan gördünüz mü hiç?

Hz. Mevlâna iki evlilik yapar. İlk eşi Gevher Hatun'dan Sultan Veled ve Alaaddin adlı iki oğlu vardır. Gevher Hatun'un vefatından sonra Kira Hatun adında dul bir hanımla evlenir. Mevlâna'nın Kira Hatun'dan bir erkek, bir kız evladı olur. Oğlunun adı Emir Muzaafferudun Âlim Çelebi, kızının adı Melike Hatun'dur.

Günümüze kadar gelen Hz. Mevlâna'nın ailesi, Sultan

Veled'in soyundan olup "Çelebiler" soyadıyla anılmaktadırlar.

Hz. Mevlâna'nın Hayatından Bazı Anektodlar

Hz. Mevlâna sürekli perhizden dolayı solgun benizli ve zayıf birisidir. Kendi ifadesiyle bir gün hamama gider ve bedenini şu şekilde tasvir eder:

"Bütün ömrümde bir kimseden utanmamıştım, fakat bugün aynada kendi zayıf bedenimden utandım," buyurmuşlardır.

Hz. Mevlâna, bedenini gösteren aynadan çok, gönlü gösteren ayna ile ilgilenmiştir. Ona göre can aynası, ancak sevgilinin yüzüdür. Yine buyurdukları gibi;

"Bizim iç yüzümüzü, can yüzümüzü gösteren sevgilinin yüzü bu diyarda yoktur. O, mana diyarındadır."

Hz. Mevlâna hayatı boyunca tüm milletlere aynı gözle baktı. Onun gözünde herkes aynıdır. Din farkı, mezhep farkı onun meşrebinde yoktur. Ona göre;

"Dünyada, basamak basamak göklere kadar uzanan gizli merdivenler vardır. Her topluluğun ayrı bir merdiveni vardır. Her gidişin başka bir göğü vardır. Her biri öbürünün hâlinden habersizdir. Gidilecek yer, sonsuz bir ülkedir. Onun ne başı var, ne de sonu.. "

Hz. Mevlâna'nın en büyük özelliklerinden biri sonsuz bir hoşgörü erdemine sahip olmasıydı. Bir gün Hz. Mevlâna kendinden geçmiş bir hâlde sema ederken aniden bir sarhoş sema'ya girerek sağa sola çarpmaya başlar. Orada bulunanlar bu

sarhoş adamı azarlayıp incitirler. Mevlâna ise, hemen olaya müdahale ederek şöyle seslenir:

"A dostlar!.. Şarabı o içmiş, ama siz sarhoş olmuşsunuz... Rahatsız etmeyin adamı."

Hz. Mevlâna'ya göre bu dünyada herkesin iyi ya da kötü mutlaka bir görevi vardır. Herkes birbirine aynadır. Bu nedenle herkesin muhakkak iyi bir yanı vardır.

Hz. Mevlâna Konya sokaklarında gezerken yanına bir hayat kadını gelir ve Hz. Mevlâna'dan hayır dualarını ister. Mevlâna kadına dönerek, *"Rabia, Rabia, Rabia"* diye seslenir. *Rabia* İslam kültüründe bir kadına hitap edilirken söylenecek en yüksek iltifat kelimesidir. Hz. Mevlâna bu fahişeye, *"Rabia"* olarak seslenir ve şunları söyler:

"Ne büyük pehlivanlar, ne de büyük pehlivanlar!.. Eğer siz, bu yükleri çekmemiş olsaydınız, yoldan çıkmış bu azgın erkekleri kim yatıştırırdı? Eğer siz olmasaydınız, namuslu ve iffetli kadınların kıymeti nasıl bilinirdi?"

Hz. Mevlâna, kimilerinin dediği gibi Selçuklu saltanatının koruması altında zengin bir hayat sürmüyordu. Halktan asla kopuk değildi. Sürekli halkın arasında dolaşır, onların anlayabileceği bir üslupla onlara ihsanlar saçardı. O tam dervişâne bir hayat sürüyordu. Çoğu zaman evde yiyecek bir şeyi yoktu. Ona oldukça değerli armağanlar ve paralar getiriyorlardı ancak o tüm bunları yardımcıları aracılığı ile fakir fukuraya dağıtıyordu. Hz. Mevlâna son derece alçak gönüllü bir insandı. O gerçek ve en üst derecede bir sufi idi. Onun için en üst makam dervişlik makamıydı. Mevlâna, Sultan'ın, beylerin zenginlerin davetinden hep uzak durmuştur. Fakir ve fukaranın ise önünde hep eğilmiştir.

Hz. Mevlâna bir gün hamama gider. Hamama girmesi ile çıkması bir olur.

Dostları:

"Efendimiz, neden bu kadar çabuk çıktınız," diye sorarlar.

Hz. Mevlâna:

"Tellak beni görünce, havuzun kenarında oturan bir kişiyi, bana yer yer açmak için oradan uzaklaştırdı. Benim yüzümden rahatsız edilen o kişiye karşı mahcup oldum ve bu duruma çok üzüldüm," der.

Hz. Mevlâna insanlara karşı çok hoşgörülü ve saygılıdır, çağdaşları olan Yunus ve Hacı Bektaş-ı Velî gibi... Yaratılmışları çok sevmesinin kimi zaman ancak tek bir nedeni vardır, o da yaratandır. İnsanların kalplerinde bulunan kin, nefret, öfke, riya, ikiyüzlülük ve bencillik gibi duyguları gönül gözü yardımıyla açık saeçik gören Hz. Mevlâna, onların bu hâllerine çok üzülür, sevmez de bu tür insanları ama çoğunlukla da bunu belli etmez...

Hz. Mevlâna, müziği ve semayı bir fazilet görürdü. Kendisi de çok güzel rebab çalıyordu. Müziği ve sema etmeyi haram addeden softa kesime acır ve dar kalıplarda kaldıklarından dolayı onlara kızamazdı bile...

Bir gün Mevlâna'nın huzurunda rebab çalınıyor ve Mevlâna da büyük bir zevkle dinliyordu. Birden bire, bir aziz içeri girerek:

"İkindi ezanı okunuyor," dedi.

Mevlâna, biraz durakladıktan sonra:

"Hayır, hayır!.. O ses de Hakk'a çağırıyor, bu ses de Hakk'a çağırıyor!.. Birisi insanın zahirîni, görünen yüzünü vazifeye çağırıyor; rebab sesi ise insanın bâtınını, iç yüzünü, en önemlisi görünmeyen yüzünü Hakk'ın sevgi ve marifetine çağırıyor." diye buyurdu.

Selçuklu Veziri Pervâne, birisini Konya'ya kadı yapmak ister. Bu zat âlim, lakin biraz terbiyesiz birisidir. Bu zat, Vezir Pervane'ye;

"Kadılık makamını üç şartla kabul ederim. Bunlardan en önemlisi de rebab denilen çalgıyı halk arasından kaldıracaksın." der.

Vezir Pervane bunu asla yapamayacağını söylediğinde ise kadılık görevine düşünülen kişi bu kadılığı kabul etmez.

Bu olay Hz. Mevlâna'nın kulağına gidince Mevlâna şöyle buyurur:

"Aferin, mübarek rebab!.. Allah'a hamd olsun ki rebab, onun elini tuttu da kadı olupda haram yemekten kurtardı."

Hz. Mevlâna'da Aşk

Hz. Mevlâna Celaleddin-i Rûmi'ye Mevlâna ve Rûmi isimleri sonradan verilen isimlerdir. Mevlâna, "efendimiz" manasına gelir. Bu isim ona babasından sonra onun yerine geçtiği medresede hocalık yaptığı zamanlarda verilmiştir.

Rûmi ise Anadolulu demektir. Mevlâna'nın Rûmi diye adlandırılmasının sebebi de Diyar-ı Rum olarak adlandırılan Anadolu'nun bir vilayeti olan Konya'da yaşaması ve orada vefat etmesinden dolayıdır.

Anadolu'nun en ulu sufilerinden biri olan Mevlâna için aşk teması çok önemlidir. Mevlâna'nın tasavvuf anlayışında yaratılışın ve hayatın manası aşktır. Aşk ise, Allah'ın vasıflarındandır. Allah'tan başkasına âşık olmak geçici bir hevestir. Ancak bu geçici aşklar da yaşanmalıdır ki Allah'ın aşkının kıymeti anlaşılabilsin. İnsan her şeye âşık olabilir. Ağaç, meyve, hayvan, insan her ne olursa olsun. Çünkü kâinattaki her şeyi Allah yaratmıştır. Bu nesnelerin kıymeti bilinirse Allah'a giden yolda daha kolay mesafe alınır.

"Aşk o şûledir ki, parladı mı sevgiliden başka ne varsa hepsini yakar."

"Kimin aşka meyli yoksa, o kanatsız bir kuş gibidir, vah ona!.."

Hz. Mevlâna, Aşk-ı ilahi de kendini kaybetmiştir. Kendi ifadesiyle:

"Benim aşk yolunda harab olmuş gönlüm var. Aşk, üstünlük, bilgide, defterde, kitap sahifelerinde değildir. Aşk, öyle bir nur ağacıdır ki, dalları ezelde, kökleri de ebeddedir. Bu ağacın gövdesi yoktur. Sen, kendinde kendini bulur da kendin sevgili olursun, sende özlem kalmaz."

Hacı Bektaş-i Veli'nin dediği gibi:

Dervişlik ne hırkadadır ne de tacda
Hararet de ne nardadır ne de tacda
Her ne arar ise kendinde ara
Kudüs'te Hacc'da Mekke'de değildir.

Önemli olan ne aradığını bilmektir. Ve onu bildiğin anda önce kendinde ara, göreceksin ki o aradığın sende saklıdır.

" Âşıklara canlar feda olsun, aşk hoş bir hevestir. Ey oğul! Aşka bağlan, geri kalan boştur, havadır. Gökyüzünden ta yeryüzüne kadar ateşten bir aşk zinciri sarkıtılmıştır, eğer Hakk'ı, hakikati seviyorsan o zincire sarıl, yukarıya çık... Sen, 'Aşk nasıl şeydir?' diye sorma. Aşk, bir çeşit deliliktir, divaneliktir, insanı zincire vurdurur, fakat bu zincir ahmaklara, akılsızlara vurulan zincir değildir. Aşk yoluna düşüp yokluğa ulaştıktan sonra sana nerede kim düşman olacak? Senin gücün, kuvvetin kimde olabilir ki? Sen yakıp kavuran, tam gerçek bir ateşsin. "

"Âşık ol, âşık ol da üzüntüden kurtul. Sen padişah oğlusun, ne zamana kadar dünyanın esiri olarak kalacaksın? Bu fani dünyada kimse seni bilmesin, tanımasın. Fakat sen, yönü olmayan bu âlemde eşsizsin, benzerin yoktur. Bu âlemde her şey gelip geçidir, bu dünya ölümlü dünyadır. Bu fani dünyada bey değilsen ne çıkar? Ölmüyorsun, yaşıyorsun ya bu sana yetmez mi? Sen, insan şeklinde bir Allah aslanısın. Bu hâl, faziletinden, çalışıp çabalamandan, yiğitliğinden belli.. Ömür geldi geçti.. Fakat, madem ki sen varsın! Allah'ın nuru içindesin, ha er olmuş, ha geç.. Sevgilinin değeri, kadri, sevenin izzeti iledir. Ey çaresiz âşık! Bak bakalım, kudretin ne? Değerin ne?"

"Allah'ım, sana kavuşmama engel olan sen'in yolunda rahatça yürümeme mani olan ayağımdaki bu diken, benim kanlı varlığımdır. Bu sebeple kendimden uzaklaşmak, kendimi kendimden kurtarmak isterim. Böylece ben, kendimden kendi benliğimden kurtulunca, ikilik ortadan kalkar. Ben, sen olurum, sen de ben olursun... Sen'in aşkın beni benden boşaltmadan; ben, benliğimden, kendimden vazgeçmeden, istediğim gibi seninle oturamam. "

Mesnevi'sinde de dile getirdiği gibi;

Bir aşk yüzünden elbisesi yırtılan; hırstan ayıptan adamakıllı temizlendi. (1/2/22)

Kimin aşka meyli yoksa o kanatsız bir kuş gibidir. Sevgilimin nuru önde, artta olmadıkça ben nasıl önü sonu idrak edebilirim?" (1/3/31-32)

Ehl-i keremin vaatleri akıp duran, eseri daima görünen hazinedir. Ehil olmayanların, kerem sahibi bulunmayanların vaatleri ise gönül azabıdır. (1/14/181)

Diri aşk, ruhta ve gözdedir. Her anda goncadan daha taze olur, durur. O dirinin aşkını seç ki, bakidir ve canına can katan içkiden sana sakilik eder. (1/17/218-219)

Kalp altınla halis altın ayarda belli olur. Kalpla halisi mihenge vurmadıkça tahmini olarak bilemezsin. Allah kimin ruhuna mihenk korsa ancak o kişi, yakını şüpheden ayırt edebilir. (1/24/299-300)

Akıl gizlidir, ortada bir âlem görünüp durur. Bizim şeklimiz o denizin dalgasından yahut ıslaklığından ibarettir. Suret, o denize ulaşmak için neyi vesile ittihaz ederse etsin, deniz sureti o vesile yüzenden daha uzağa atar. Gönül, kendisine sır vereni; ok kendisini uzağa atanı görmedikçe. (1/90/1112-1115)

Güle âşık, hâlbuki esasen gül, kendisine âşık, kendi aşkını aramakta. (1/126/1574)

Hz. Mevlâna'da İnsan

Hz. Mevlâna, tüm insanlığa şöyle seslenir:

Ümitsizlik semtine gitme; ümitler vardır.

Karanlık tarafa gitme, güneşler vardır

Hz. Mevlâna'nın insana bakışını ifade eden başka bir sözü:

"Hiçbir kâfiri hor görmeyin! Olur ya, Müslüman olarak ölebilir. Ömrünün sonundan ne haberin var ki, ondan tamamıyla yüz çeviriyorsun."

Mevlâna'nın nazarında kim olursa olsun her şeyden önce insan vardır. Mevlâna'nın müritlerini kınayanlara, Mevlâna'nın verdiği cevap şöyledir:

"Benim müritlerim iyi insan olsalardı, ben onların müritleri olurdum. Kötü insan olduklarından, ahlaklarını değiştirip iyi olmaları, iyiler ve iyi amel eden insanların arasına girmeleri için müritliğe kabul ettim. Allah'ın rahmetine mazhar olanlar kurtulmuşlardır; fakat lanetine uğramışlar tedaviye muhtaç hastalardır. İşte biz bu lanetlikleri rahmetlik yapmak için dünyaya geldik."

Hz. Mevlâna ve diğer derin sufiler insanı tanımlarken onu yüceltmişlerdir. İbn Arabi'ye göre;

"İnsan vücudu denen memleket Allah'ın barınağıdır."

Muhammed İkbal'e göre ise;

"İnsana sığabilene âlem, âleme sığamayana insan denir."

Mevlâna, insanı manevi emaneti taşıyan üstün bir varlık olarak görür. Hz. Mevlâna, insanların manevi doğum olayını gerçekleştirmesini arzular. Manevi doğumla dünyaya gelen çocuğa sufiler "Kalp çocuğu" derler. Bu çocuk bir yol evladıdır.

Hz. Mevlâna bu olayı şöyle dile getirir:

"Senin talihin yeni bir çocuk doğurmadıkça kan, tatlı süt hâline gelmez; bunu iyi bil."

"Diri kimdir bilir misin? Aşktan doğan kişi. Bizi aşkta ara, aşkı da bizde. Bazen ben onu överim, bazen o beni över."

Hz. Mevlâna, insanları iyilik yapmaya teşvik eder:

"Malı, mülkü ve serveti bırak iyilik yap."

Hacı Bektaş-ı Velî'nin dediği gibi:

"Malım, mülküm servetim evde kaldı; eşim, dostum ise geçtiğim yolda kaldı."

Hz. Mevlâna'nın insan hakkında söylediği sayısız beyitler vardır. Onun insana olan genel tavrı ise şöyledir;

"Gel, gel, daha yakın gel, bu yol vuruculuk ne zamana kadar sürüp gidecek? Madem ki sen bensin, ben de senim, artık bu senlik ve benlik nedir? Biz Hakk'ın nuruyuz, Hakk'ın aynasıyız. Şu hâlde kendi kendimizle, birbirimizle ne diye çekişip duruyoruz? Bir aydınlık, bir aydınlıktan neden böyle kaçıyor? Biz hepimiz, bütün insanlar, tek bir vücut hâlinde, olgun bir insanın varlığında toplanmış gibiyiz. Fakat neden böyle gözümüzün önündekileri göremiyoruz? Aynı vücudun birer uzvu olduğumuz hâlde neden zenginler yoksulları böyle hor görür? Her ikisi de madem ki senin elindir, aynı tende uğurlu ne demek uğursuz ne demek? Biz hepimiz, bütün insanlar hakikatte tek bir cevheriz. Aklımız da bir, başımız da bir... Fakat kambur felek yüzünden biri iki görür olmuşuz. Haydi, şu benlikten kurtul herkesle anlaş, herkesle hoş geçin. Sen kendinde kaldıkça, bir habbesin – tanesin-, bir zerresin, fakat herkesle birleştin, kaynaştın mı, bir ummansın, bir madensin! Bütün insanlarda aynı ruh vardır. Fakat bedenler, tenler, yüz binlercedir. Nitekim dünyada sayısız badem vardır, ama hepsinde aynı yağ bulunmaktadır. Dünyada çeşitli diller, çeşitli lügatler var, fakat hepsinin de anlamı birdir, çeşitli kaplara konan sular, kaplar kırılınca birleşirler, bir su hâlinde akarlar. Tevhidin ne demek olduğunu anlar da birliğe erersen, gönülden söze, manasız düşünceleri söküp atarsan, can, mana gözü açık olanlara haberler gönderir, onlara gerçekleri söyler. "

Hz. Mevlâna, ruhunu kibir ve nefretten arındırarak karşısına her kim gelirse özünde kendisini küçülterek sevgi seçmeye gayret eden bir ulu insandır.

Hz. Mevlâna'ya Göre İnsan ve Eğitimi

Daha önce sözünü ettiğimiz bir varlık dairesi kavramı vardı. Tasavvuf, bu varlık dairesi üzerindeki açıklamaları ile

insanın tecellisini ve geriye dönüş sürecini izah eder. Hz. Mevlâna insanın ne şekilde bir evrim geçirdiğini bakınız nasıl açıklamıştır;

Hayatın sürdüğü dünyaya geldiğin anda,
Bir merdiven kondu önüne çıkabilmen için,
Önceler, madendin, sonraları nebat-bitki- idin
Nihayet hayvan oldun, bunu nasıl bilmezsin.
Daha sonra bilgi, akıl ve inançla donatılmış insana dönüştüğün,
Topraktan gelen bu vücuda iyi bak: Ne kadar mükemmel oldu!..
İnsan hâlini aştığın zaman hiç şüphesiz bir melek olacaksın;
O zaman yerle ilişkisini keseceksin, senin yerin gökyüzü olacak
Melek hâlini de aş; bu okyanusa dal ki
Su damlacığın bir derya olabilsin.

Tasavvufi Anlayışın Temel Prensibi

Ruhun olgunlaşması için zahirî ve bâtını yollarda kimi zaman ayrı ayrı kimi zaman da birlikte yol almak gerçekliliğidir (Hz. Mevlâna'nın en iyi şekilde ifade ettiği gibi). İnsanoğlu için bir tekâmül süreci vardır, bunun evrelerini çoğu zaman hatırlayamaz. En azından böyle bir tekâmülün varlığına inanmak bile ona hatırlayabilmek ile eş değerdir. Böylece bilmek ile bulmağa giden yol arasında kendini bulmuş olabilirsin.

"İnsan önce cansızlar ülkesine gelmiş, oradan nebatat –bitki- âlemine geçmiştir. Yıllarca nebat-bitki- olmuş, bu âlemde ömür sürmüştür de cansız şeylerin zıttı olduğu hâlde bir zamanlar cansızlar ülkesinde bulunduğunu hatırına bile getirmemiştir. Nebatlıktan hayvanlığa geçince de nebat olduğu zamanki hâlini hiç hatırlamazdı. Yalnız yeşilliğe karşı bir meyli vardır... Hele haber gelip de çiçekler açıldı mı! Tıpkı çocukların analarına meyilleri gibi. Fakat çocuk anasına, onun sütüne neden meylediyor bu sırrı bilmez, manevi pir'e meyleder. Dervişin cüz'i aklı külli akıldan gelir... Sonra insan, hay-

vanlıktan insan şekline girmiştir; önceki ruhların hatırlamadığı gibi bu ruhunun da değişeceğini aklına bile getirmez."

Hz. Mevlâna'ya göre ilk ve son nokta sabit değildir. Devir, gizli ve açık yanları olan bir yoldur. Hz. Mevlâna başka bir ifadeyle insanı şöyle evrimleştirir.

"Su ve topraktan ayrılıp lokma oldun, dirilerin vücuduna girdin. Artık gıda ol, kuvvet ol, düşünce ol. Evvelce süttün, şimdi ormanlarda aslan kesil! Allah'a and olsun ki, sen önce O'nun sıfatlarından ayrıldın da geldin. Tekrar çevikçe hareket et, toz ol da gene O'nun sıfatlarına ulaş. Buluttun, güneştin, gökten geldin, gene Allah sıfatları hâline dönersen, göğe ağarsın. Yağmur ve ışık suretinde geldin, Allah'ın tertemiz suretine bürünüp gidiyorsun. Güneşin, bulutun, yıldızın parçasıydın; nefis, iş, söz ve düşünce oldun. Bitkinin ölümü, hayvanın varlığını meydana getirdi... Yemek, insana gıda olunca cansız hâlinden yükselir, canlı bir hâle gelir.

Cansızdım, bu suretten ölüp kurtuldum, yetişip gelişen biri hâline geldim, bitki oldum. Bitkide öldüm, hayvan suretinde dirildim. Hayvanlıktan da öldüm, insan oldum. Artık ölüp yok olmaktan ne diye korkayım? Bir hamle daha edeyim de insanken öleyim, melekler âlemine geçip kol, kanat açayım. Melek olduktan sonra da ırmağa atlamak, melek sıfatını terk etmek gerek. "

Hz. Mevlâna'nın yukarıdaki ifade şekliyle yazdığı insanın evrim boyutu *"varlık dairesi"* çerçevesinde anlaşılabilir. Anasırı Erbaa (yeryüzü)'nın yaratılışında cemadat (madenler), nebatat (bitkiler), hayvanat (hayvanlar) ve insanat (insanlar) silsilesi vardır. En basit ve cansız olan madenden başlayıp en gelişmiş ve aklı ile en üstün olan insana kadar olan süreç, Hz. Mevlâna'ya göre insanın manevi doğuşa giden yolda kat ettiği her bir aşamayı örnekler.

İnsan, neden ve niçin var olduğunun farkına varmadan, dünyevi olaylarla meşgul bir hayat sürerse bu onun cansız bir şekilde –cemadat- yaşadığını ifade eder. O bunun farkında değildir (bir taş da taş olduğunu farkında değildir) ama ondan aklı ve ruhi olarak biraz üstün olan biri, bilir ki o insan türü

cansızdır. Bir taş parçasının, taş parçası olduğunu en asgari oranda bilebilen canlı, bitkidir.

Bitki ile kasıt, biraz olsun kendini tanıyabilen insandır. O, kendinden aşağı olanları cansız birer taş gibi örnekler. Onlardan yol bakımından daha üstün olan insanlar ise yaratılış aşamasındaki hayvanlara benzetilir. İnsan yol aldıkça perdeler açıp perdeler kapatabilir. İnsanoğlu nihayet bu meşakkatli, manevi yolculukta ancak kendi kendine ben insanım diyebilme aşamasına gelir. Kendini noksan sıfatlarından arındırmış ve manevi doğumunu gerçekleştirmiştir. O atık yeni doğan bir "kalp çocuğu"dur. O, varlık dairesini tamamlama aşamasına gelmiş olup ona bu aşamada en gerekli olan marifet bilgisidir. O, marifet bilgisi ile, nihayetinde "*ben insanım*" diyerek hakikate doğar. İnsanın bu son hamlesi, o insanı yaşarken öldürür ve onu melekler mertebesine yükseltir. Bu insan için artık ölüm bir son değil, yeni ve çok daha güzel olan bir başlangıçtır. Böylece, dünya sınavından başarıyla geçer ve daha geniş bir âlemde yeniden doğar.

Bize göre, Hz. Mevlâna'nın insan evrimi süreci, insanın ruhunu olgunlaştırması ve bedenini terbiye etmesidir. Varlık dairesi içerisinde aşması gerekli olan aşamalardan geçmesidir.

İnsan, ne olduğunun, neden var olduğunun farkında değilse ve bunu düşünmüyorsa bu insan cansız bir maddeden farksızdır.

İnsanoğlu için, her türlü yaşamsal örnek vardır. Bir toplumda madde; en cahil insanı, bitki; cahil ama en azından bir nebze olsun duyarlı olan insanı, hayvan; belli bir aşamaya gelmiş ve nispeten düşünen insanı, insan ise; insanoğlunun salt dış görünüş olarak ifadesi şeklinde sembolize edilir. Ancak bu insan, içindeki gerçek insanı bulup onu olgunlaştırarak manevi yolculukta marifet yardımıyla hakikate doğmalıdır.

Bizim, Hz. Mevlâna'dan "insan ve evrimi" konusunda anladığımız, yukarıda izah etmeğe çalıştığımız gibidir. Yaşarken öyle bir evrim geçirmeliyiz ki, insan-ı kâmil olarak Allah'a kavuşalım. Hatta Allah tarafından bize ruhumuzu eğitmek için

bir emanet olarak verilen bedenin içindeki ruhu o denli olgunlaştıralım ki, meleklerden daha üstün bir dereceye ulaşmış hâlde o bedeni Allah'a seve seve geri verelim.

Günümüzde ve geçmişte olduğu gibi, insan görünümünde fakat bir taş gibi, bir ot gibi, bir koyun gibi yaşayan insanlar ile kâmil insanlar bir arada yaşamaktadırlar.

Neticede Hz. Mevlâna, İslamî bir inanç olmayan Tenasühe inanmamıştır. Tenasüh (ruh göçü), öldükten sonra ruhların başka varlıkların bedenlerine girdiği inanıdır.

Hz. Mevlâna'nın Mesnevi ve Divan-ı Kebir'inden örnekler verdiğimiz beyitler, tenasüh inancını izah eden örnekler değildir. Bu Hz. Mevlâna ve birçok mutasavvıfta olduğu gibi tasavvuf ekolünün en önemli tarzı olan devriye anlayışını açıklar.

Devriye şiirlerinde, Allah'tan ayrılan ilahî nurun insan bedeninde birçok merhalelerden geçtikten sonra tekrar geldiği yere dönmesi anlatılır. Başlangıçtan dönülecek yere kadar geçirilen ayrılık zamanı vuslat hâli ile sembolize edilerek anlatılır.

Seyr-i Sûluk hâlinde olan bir salik bu meşakkatli manevi yolda, yol kardeşleri ile beraber yürürken bir hâlden başka bir hâle girer. Onun bu hâlleri yeryüzünde var olan canlı cansız tüm varlıkların durumları ile sembolize edilir. Salik'in bu hakikat yolunda ilerlemesinde cansız ve canlı diğer varlıkların hâlleri de yaşanır. Salik, kötü huylarını terk eder, nefsini yok eder ve tüm diğer varlıkların âlemlerinden geçerek hakikate geldiğinde önce insanım der, sonra da İnsan-ı Kâmil'e soyunarak Hakikat'e doğar. Bu tenasüh değil, Devriyye'nin tamamlanmasıdır.

Hz. Mevlâna'da Ölüm

Hz. Mevlâna ve onun temsil ettiği tasavvuf anlayışının İslam ile en ufak bir fikir ayrılığı yoktur. Hz. Mevlâna özellikle kendi adına İslamiyet ile en iyi derecede bütünleştiğini, bakınız şu şekilde ifade eder:

"Canım bedenimde oldukça Kur'an'ın kuluyum,
Seçilmiş Muhammed'in yolunun toprağıyım.
Benden başka bir sözü nakleden olursa,
O nakledenden de bezmişim ben, bu sözden de bezmişim."

Hz. Mevlâna, Hz. Şems ile tanıştıktan sonra içine düştüğü o engin mana âleminde coşmuştur. Allah aşkı ile yanan Mevlâna'nın söz ve hareketlerini anlayamayan ve idrak edemeyen kimi insanlar, Hz. Mevlâna'nın şeriata aykırı söz söylediğini ve eylemler içinde bulunduğunu düşünmüşlerdir. İşin hayretle izlenecek tarafı ise günümüzde bile Hz. Mevlâna hakkında geçmişteki gibi yanlış yorumlar yapılmasıdır. Biz herkesi Hz. Mevlâna'yı anlamaya davet ediyoruz. Onu biraz olsun anlayabilen onda yok olarak kendini bulur.

Hz. Mevlâna, İslam dininin esaslarının dışındanda harici bir adım atmamıştır. O İslam dinini hem felsefi olarak derinleştirmiş hem de en basit şekliyle ifade edebilmiştir.

Hz. Mevlâna için ölüm bir yok oluş değil yeni ve daha güzel olan bir başlangıçtır. Onun yaşamı boyunca seve seve çektiği tüm sıkıntılar Allah'a kavuşma anında bulacağı huzur içindir.

Mevleviler, Hz. Mevlâna'nın ölüm için söylediği ve yazdığı tüm şiirlerden dolayı Hz. Mevlâna'nın öldüğü geceye *Şebi Aruz* (Düğün Gecesi) derler.

Hz. Mevlâna, Allah'a kavuşacağı anın yaklaştığını hissedince çevresindekilere şu şekilde seslenir:

"Ölüm günümde tabutum yürüyüp gitmeye başladı mı, bende bu cihanın gamı var, dünyadan ayrıldığıma tasalanıyorum sanma, böyle bir şüpheye düşme.

Bana ağlama, yazık yazık deme. Şeytanın tuzağına düşersem işte hayıflanmanın sırası o zamandır.

Beni kabre indirip bırakınca, sakın elveda elveda deme, zira mezar cennetler topluluğunun perdesidir.

Batmayı gördün ya, doğmayı da seyret! Güneşe ve aya batmadan ne ziya geliyor ki?

Sana batmak görünür, ama o doğmaktır. Mezar hapis gibi görünür, ama o canın kurtuluşudur.

Hangi tohum yere ekildi de bitmedi? Ne diye insan tohumunda şüpheye düşüyorsun?

Hangi kova kuyuya salındı da dolu dolu çıkmadı? Can Yusuf'u ne diye kuyuda feryat etsin?

Bu tarafta ağzını yumdun mu o tarafta aç. Zira senin hay u huyun, mekânsızlık âleminin fezasındadır."

Hz. Mevlâna, kendisini hasta yatağında ziyaret edenlere de şöyle der:

"Kardeş, mezarıma defsiz gelme, çünkü Allah meclisinde gamlı durmak yaraşmaz. Hakk Teala beni aşk şarabından yaratmıştır. Ölsem, çürüsem bile ben yine o aşkım!"

İslam inancında en güzel mezar, kaybolan mezardır. Böylece mezar ve onun içinde bulunan insan tabulaştırılamaz. Ne mezar tapınak hâline gelir ne de içindeki ölümsüz bir niteliğe kavuşur. İslamiyet bunu hoş karşılamaz. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de mezar ve türbeler âdeta birer tapınak hâlini almıştır. El, ayak, yüz süren insanlar, adaklar ve kurbanlar kesen insanlar Şamanist âdetleri yaşatır durumdadırlar. Buna benzer bir duruma düşmemek için Hz. Mevlâna etrafındakilere şöyle der:

"Ölümümüzden sonra, mezarımızı yerde aramayınız? Bizim mezarımız, ariflerin gönüllerindedir."

Sevgili okurlar, dikkat edilirse Hz. Mevlâna bizim mezarımız herkesin gönlündedir demiyor, *"Ariflerin gönlündedir"* diye dikkat çekiyor. Hz. Mevlâna'yı anlayabilecek bilgi ve gönle sahip insanlar için onun mezarı Arif olan insanların gön-

lündedir. Ölümün gerçekte ne olduğunu anlayamayan insanlar için, mezarlar birer tapınak hâline dönüşür.

Arif, âlim ve abid boyutunda olamasa da Hz. Mevlâna'yı biraz anlayabilen bir insan kim olursa olsun bir mezara kutsiyet havası vermemelidir.

Hz. Mevlâna, babası Sultânû-l ulema Bahaaddin Veled öldüğünde babası için son derece sade bir mezar yeri yaptırır. Mezarın üstüne kubbeli bir türbe yaptırmak isteyen ahaliye engel olur ve onlara bunun gereksiz olduğunu ifade eden şu sözleri söyler;

"Gök kubbeden daha güzel bir kubbe var mıdır?"

Hz. Mevlâna'nın hiç hoş görmediği hâlde kendi mezarının üzerine yaptırılan yeşil türbe Alaaddin Keyhüsrev'in kızı Gürcü Hatun'un maddi yardımıyla yaptırılır. Mimar Abdülvahid adlı kişi de, 2. 65 metre yüksekliğinde Selçuklu oymacılığının şaheseri olan ve bugün Mevlâna'nın babasının mezarı üstünde bulunan bu muhteşem sandukayı yapar. Kanuni Sultan Süleyman, başlangıçta Mevlâna'nın mezarı üstünde duran bu sandukayı Mevlâna'nın babasının mezarı üzerine koydurur. Mevlâna ve oğlu Sultan Veled için ayrı bir mermer sanduka yaptırır. Halk arasında vahim bir şekilde söylene gelen "ayağa kalkmış sanduka" dedikodusundan bahsetmek dahi çok lüzumsuzdur.

Hz. Mevlâna'nın ölüm hakkındaki tüm fikirlerinin kaynağı Hz. Muhammed ve onun biricik kızı olan Hz. Fatıma ile aralarında geçen bir diyaloğa dayanır.

Hz. Muhammed, çok hasta olduğu bir gün kızı Fatıma'ya seslenerek onu yanı başına çağırır. Hz. Fatıma'nın kulağına eğilerek;

"Kızım, yakında Allah'a kavuşacağım," der.

Hz. Fatıma, babası ve Allah'ın elçisi Hz. Muhammed'in ölüm anının yaklaştığını bizzat babasından duyunca çok üzülür ve ağlamaya başlar.

Hz. Muhammed kızının bu üzüntüsüne şahit olunca yeniden onun kulağına doğru eğilir ve bu seferde;

"Kızım üzülme! Ben Allah'a kavuştuktan sonra benim ailemden yanıma gelecek olan ilk kişi sensin," der.

Bunu duyan Hz. Fatıma, gülmeye başlar. Yani, Hz. Fatıma kendi ölüm haberine sevinmiştir ve bu durumu tüm mutasavvıflar örnek almıştır.

Hz. Mevlâna, ölüm sonrası tutulan yaslara pek sıcak bakmaz. Ölen kişinin arkasından edilen feryat figanları bir çeşit imansızlık olarak yorumlar.

Hz. Mevlâna, Hz. Şems'in kaybolmasından kırk gün sonra, ömrünün sonuna kadar beyaz sarık yerine duman renkli bir sarık sarmıştır.

Onun yokluğunu sembolleştirmiştir. Yakın birinin ölümüne tabii ki üzüntü duyulur ama asla feryat figan ederek ağıtlar yakılmaz. Ölçülü bir şekilde yas tutulabilir. Bu davranış Hz. Muhammed'in sünnetidir.

Hz. Mevlâna'ya Göre Akıl

Hz. Mevlâna, aklın insanoğlu için önemli bir nimet ve özellik olduğunu, ancak aklın bizi Allah'a kavuşturamayacağını söyler. Bizi ancak aşk Allah'a kavuşturur.

Hz. Mevlâna, aklı, başmelek Cebrail'e benzetir ve şunları söyler:

"Cenab-ı Peygamber, Mi'raç'ta Cebrail meleğin rehberliğinde Hakk'a doğru yükselirken bir yere geldiler ki, orada ey Ahmed, bir adım daha atarsam yanarım, sen beni bırak, bundan sonra sen ileri yürü, ey can sultanı benim haddim bu kadardır," der.

Hz. Mevlâna'ya göre akıl yolu ile aldığımız yollar çok önemlidir. Akıl bizi insanlığa yükseltir, nefsimizi terbiye etmemize yardım eder, iyi ve kötü arasında seçim yapmayı sağ-

lar. Bizi imana kavuşturan akıl, Hakk yolunda ayak bağı olunca onu bırakmalıyız.

Hz. Mevlâna, akıl ile âlim olunacağını ve bunu gerekli olan önkoşul olarak görür. Ama gözle yönelerek abdal safhasına geçilmesini öğütler.

Hz. Mevlâna Mesnevi'de akıl ile ilgili şu sözlere yer verir:

"Akıl gizlidir, ortada bir âlem görünüp durur. Bizim şeklimiz; o denizin dalgasından yahut ıslaklığından ibarettir. Suret, o denize ulaşmak için neyi vesile ittihaz ederse etsin deniz, sureti o vesile yüzenden daha uzağa atar. Gönül kendisine sır vereni, ok kendisini uzağa atanı görmedikçe." (1/90/1112-1115)

"Bu aklın ileri görüşü mezara kadardır. Fakat gönül sahibinin aklı, kıyamete kadar olacak şeyleri görür. "

Yine Divan-ı Kebir adlı eserinde şu sözlere yer verir;

"Aklın kulağını tuttum da; 'Ey akıl!' dedim, çık dışarı. Bugün senden kurtuldum. Ey akıl, elini benden çek, ben bugün akılsızlığa ulaştım, ona bağlandım."

Tasavvufi anlayışta akıl, bir ön çalışmadır. Onu idrak etmeli ve onu iyi kullanarak onunla gidilebilen en son noktaya kadar gidilmelidir.

İnsa, aklı ile gerçeğin varlığını idrak eder ve ona teslim olur. Akıl sayesinde biz gerçek ile yanlış olanı ayırt ederek Allah'ın varlığı ve birliğini şüphesiz idrak ederiz. Ancak, Allah'a aşk yolu ile varılır. Akıl yolu ile yol alan insan, Allah'a giden bu gerçek yolun üzerinde aklı bırakıp sadece aşk ile yol almak zorundadır.

Aklını kullanan bir insan ruhunu ve bedenini kötü alışkanlıklardan uzak tutar. Aklın koruması altında yol alan salik, seyr-i sülük yolundaki son istasyon olan aşk durağına kadar tertemiz ulaşır. Akıl ile aşk'ı birbirinden ayrı tutan bir salik için aşk durağında akıl'a teşekkür edilir ve bir daha karşılaşmamak üzere vedalaşılır. Bu aşamadan sonra salik'in hakikate giden seyr-i süluk yolundaki yol arkadaşı aşk olmalıdır. Salik'i

gerçeğe ulaştıracak olan sadece aşk'tır. Bu mana yolunun son kulvarında akıl ile aşk yan yana olursa salik yol alamaz. Akıl bu aşamadan sonra aşk'a ayak bağı olur.

Muallim Naci'nin dediği gibi;

"Akıl biliyor ki var bir Allah,
Mahiyeti anlaşılmıyor ah!"

Necip Fazıl'a göre ise;

"Akıl çürük bir diştir, çektir kurtul!"

Hz. Mevlâna'nın şu sözleri ile onun akıl anlayışını noktalayalım;

"Dün, akıl meclisimizden yalın ayak kaçtı. Çünkü biz, aklın ve zannın hududundan dışarıdayız. "

Hz. Mevlâna'da Musiki ve Sema

Hz. Mevlâna'nın âşıklara gıda olarak nitelendirdiği musiki ve Sema, Mevlevi tarikatının estetik yanını oluşturur.

Hz. Mevlâna'nın ifadesiyle mûsiki ve Sema;

"Halkın, tanburlarla, musiki aletleri ile çaldıkları ve ağızları ile söyledikleri bu hoş sesler, göklerin dönüşünden alınmalıdır. Biz güzel sesleri dinlerken, gönlümüzdeki hayaller kuvvetlenir. "

Sema

Evrendeki her şeyin döndüğü gibi, insanın da bu dönüşe katılmasıdır. Semazen, sema ederek manevi bir gidiş geliş yolculuğuna çıkar. Bu gidişte normal bir inanan olan Semazen, sema sonucu kemale ermiş olarak geriye döner.

Hz. Mevlâna'nın ifadesiyle ise Sema, şu şekilde izah edilir:

"Sema, dostun hâllerini görmek, lahat (uluhiyet âlemi) perdelerinden Hakk'ın sırlarını duymaktır. Kendindeki varlıktan geçmek, mutlak yoklukta zevalsiz, devamlı varlık tadını tatmaktır. Dostun

aşk vuruşları, darbeleri önünde başını top gibi yapıp başsız, ayaksız dosta koşmaktır. Yakub'un derdini ve devasını bilmek, Yusuf'a kavuşma kokusunu, Yusuf'un gömleğinden koklamaktır. "

"Sema, vasıtasız olarak Allah'a kavuşmaktır. "

Hz. Mevlâna'nın ne zaman sema etmee başladığı net değildir. Bizim inancımıza göre Hz. Mevlâna, Şems-i Tebrizi ile tanıştıktan sonra sema etmeye başlamıştır. Hz. Mevlâna'ya sırlar âleminin kapılarını açan ve onun asıl bâtını yönünü açığa çıkaran Şems'in öneri ve tavsiyesi sonucu Hz. Mevlâna sema etmeye başlamıştır.

Sema, bir anlamda zikirdir. Toplu hâlde yapıldığı gibi, tek başına da yapılabilir. Hz. Mevlâna için kulağa hoş gelen her hoş ses sema yapmak için yeterliydi. Hatta bir keresinde kuyumcu dükkânının önünden geçerken, dükkânın içinden gelen çekiç darbelerinin vuruş ritimleri sema yapmasına sebep olabilmiştir.

Hz. Mevlâna'dan sonra oğlu Sultan Veled tarafından sema, belli bir usule göre düzenlenmiştir. Hz. Mevlâna her yerde Sema yapardı ancak Sultan Veled, mekân ve koşulları bir kurala bağlamıştır.

Hz. Mevlâna'nın kendisi çok güzel rebab çalardı. Günümüz tasavvuf musikisinin en temel enstrümanı olan rebab, Mesnevi'nin birçok beyitine konu edilmiştir.

Semanın anlamını ve semanın bölümlerini en iyi anlatan Hz. Mevlâna'nın torunu Celaleddin Bakır Çelebi'dir.

Sema ve Sema töreninin bölümleri

Hz. Mevlâna torunu, sayın Celâleddin B. Çelebi'nin ifadesiyle Sema töreni ve bölümleri aşağıdaki gibidir.

Sema, kemale doğru manevi bir yolculuğu temsil eder. Sema, kulun hakikate yönelip, akılla aşkla yücelip, nefsini terk ederek Hakk'ta yok oluşu ve olgunluğa ermiş kâmil bir insan olarak tekrar kulluğuna dönüşüdür. Bütün varlığa, bütün yaratılanlara yeni bir ruha, sevgi için, hizmet için dönüsüdür...

Semazen hırkasını çıkarmakla manen ebedi âleme, hakikate doğar ve orada yol alır... Semazenin başındaki sikkesi (nefsinin mezar taşı), üstündeki beyaz tennuresi (nefsinin kefenidir), Semazen, kollarını omuzlarında çapraz şekilde bağlayarak görünüşte "Bir" rakamını temsilen Allah'ın birliğini tastik eder. Semazen, sema ederken kolları açık, sağ eli dua edercesine göklere, Hakk gözüyle baktığı sol eli ise yere dönük olup Hakk'tan aldığı ihsanı, halka saçar. Sağdan sola kalbin etrafında dönerek bütün insanları, bütün yaratılmışları, bütün kalbiyle sevgi ve aşkla kucaklar.

Sema töreni yedi bölümden oluşur. Çünkü yedi sayısı yer ile göğü birleştiren sayıdır. Her bölümün ayrı manası vardır.

Birinci Bölüm; Bu bölüme Nat-ı Şerif denir. Hz. Muhammed ve ondan önce gelmiş tüm peygamberleri methetmek anlamındadır.

İkinci Bölüm; Bu methiyeden sonra bir kudüm darbesi duyurulur. Bu vuruş Allah'ın kâinatı yaratışındaki kün=ol emrini temsil eder.

Üçüncü Bölüm: Bu bölümde her şeye can veren "Nefesi ilahiye"yi temsil eden bir ney taksimi duyulur.

Dördüncü Bölüm: Sultan Veled devridir. Bu, semazenlerin birbirine üç kere selam vererek bir peşrevle daireyi yürüyüşüdür. Şekil itibariyle gizli ruhun ruha selamıdır.

Beşinci Bölüm: Dört selamdan oluşur. Semazen üstündeki siyah hırkayı çıkararak sembolik olarak hakikate doğar. Semazen, Şeyh Efendi'nin elini öperek semaya girme izni alır.

Birinci selam, insanın bilgiyle hakikate doğarak, Yüce Yaradan'ı ve kendi kulluğunu idrakidir.

İkinci selam; insanın yaratılıştaki nizamı, azameti müsaade ederek, Allah'ın kudreti karşısında hayranlık duymasıdır.

Üçüncü selam; insanın hayranlık ve minnet duygusunun "aşk"a dönüşmesiyle, aklın "aşk"a kurban oluşudur. Bu tam teslimiyettir, Allah'a vuslattır, sevgilide yok oluştur! "Fenafil-

lah"tır. Ancak İslamiyet'te en yüksek mertebe kulluk mertebesidir.

Dördüncü selam; insanın manevi yolculuğunu tamamlayıp kaderine razı olarak yaratılıştaki vazifesine, kulluğuna dönüşüdür. Bu selama Şeyh Efendi ve semazen başı da iştirak eder.

Altıncı bölüm: Kur'an-ı Kerim'in Bakara suresinden ayetler olunur.

Yedinci bölüm: Okunan dua ve Fatiha ile sema son bulur.

Sema bitiminde semazenler ve dedeler hiç kimseyle konuşmadan dinlenmeye çekilirler.

Hz. Mevlâna'nın Eserleri

1- Mesnevi-i Şerif: Mesnevi, divan edebiyatının bir nazım şeklidir. Hz. Mevlâna'nın Mesnevi'si 25.618 beyitten oluşur. Failun failun falun babında yazılmıştır.

Hz. Mevlâna'nın kendi el yazısı ile yazdığı ilk 18 beyit Mesnevi'nin kalbi niteliğindedir. Diğer beyitler Hz. Mevlâna'nın yanından hiç ayrılmayan ve Hz. Mevlâna'nın bizzat yazdırdığı Çelebi Hüsameddin tarafından yazıya geçirilmiştir.

Çelebi Hüsameddin, yazdığı tüm beyitleri yüksek sesle Mevlâna'ya okurdu. Mevlâna'nın onayını aldıktan sonra yazılanları cilt hâline getirirdi. Mesnevi, dört yılda tamamlanmıştır. (1264-1268)

2- Divan-ı Kebir: Mevlâna'nın şiirlerini ihtiva eden eseridir. Divan-ı Şems olarak da bilinen bu eserde, Mevlâna'nın kasideleri, gazelleri, rubaileri vardır.

3- Fihi Ma Fih: Hz. Mevlâna'nın çeşitli konularda yaptığı sohbetlerin toplandığı eseridir. Bu sohbetleri, Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled bir kitap hâline getirmiştir.

4- Mecalis-i Seb'a: Hz. Mevlâna'nın yedi vaazının toplandığı bir eserdir.

5- Mektubat: Hz. Mevlâna'nın kimi vesilelerle bazı sufilere, devlet büyüklerine ve derdine derman olmak için

halktan herhangi birine yazdığı mektupların toplandığı kitaptır. 147 mektuptan meydana gelir.

Mevlevilik

Hz. Mevlâna, dostlarıyla sık sık bir araya gelir, tasavvufla ilgili dinsel konuşmalar yapar, şiirler söyler, hikâyeler anlatır ve sema ederdi. Giderek bu toplantılar, zikirler, semalar düzenli bir duruma girdi ve belli kurallara bağlandı.

Hz. Mevlâna'dan sonra ona inanan ve bağlanan insanların sayısı arttıkça, oğlu Sultan Veled sema, zikir ve benzeri tören ve usullere bir tarikat niteliği kazandırdı. Tarikatın yasak, emir ve kurallarını belirledi.

Mevlevilik Hz. Mevlâna'nın tasavvufi anlayışının tarikatlaştırılmasıdır. Mevlâna, bir tarikat kurmamıştır. Mevlâna'nın yolunda şeyhlik, dervişlik ve hususi giyim yoktur.

Sultan Veled ve ondan sonra oğlu Ulu Arif Çelebi tarafından Mevlevi tarikatı kurulur ve makamlaştırılır. Hz. Mevlâna soyundan olan çelebiler, halifelik makamına oturarak olası bir makam kavgasının önüne geçerler.

İlk devirlerden sonra Mevlâna soyu arasına giren rekabet Konya tekkesinden başka yeni tekkelerinde açılmasına sebep olmuştur. Fakat, kişi hangi Mevlevi tekkesine bağlı olursa olsun ona Mevlevi denir, tarikatın manevi lideri ise Çelebilerdir.

Sultan Veled'den günümüze kadar gelen dönem içerisinde Sünni kimliğine bürünen Mevlevilik kendi içinde kollara ayrılmıştır. Özellikle Şems-i Tebrizi'ye bağlı olan kol Alevi niteliktedir. Sultan Veled'e bağlı kalan Mevleviler ise, zaman zaman aşırı Sünni eğilimlere girebilmiştir. Oysa Hz. Mevlâna, ne Sünni ne Şii idi. Hz. Mevlâna'ya Sünni ve Şii diyen insanların anladığı anlamda Şii ve Sünni kalıpları Hz. Mevlâna'ya dar gelir. Hz. Mevlâna, tüm bunları aşmış kendini Hz. Muhammed'in yoluna kurban etmiş bir veli idi. Asr-ı Saadet'in tüm halifelerini seven Hz. Mevlâna'nın şiirlerinden anlaşıldığına göre, Hz. Ali'ye özel bir sevgi beslemektedir. Ancak o, hiçbir

zaman Hz. Ali ile diğer üç değerli halife arasında bir kıyas yapmamıştır.

Mevleviler oldukça nazik olup giyim kuşamlarının temizliğine önem verirler. Eğitim ve meslek sahibi olmak onlar için önemlidir. İyilik, doğruluk, sabır ve hoşgörü ön plandadır. Çok konuşma yerine susmayı tercih ederler.

Mevleviler, karşılarındaki kimseye "sen" demezler. "Sen" yerine "nazarım", "ben" yerine "fakiriniz", "yok" yerine "hak getire" ifadelerini kullanırlar.

Mevleviler başı açık ve cübbesiz olarak hiçbir toplulukta oturmazlardı. Otururken bağdaş kurulmaz, onun yerine dizlerin üzerinde oturulurdu.

Mevlevi asla zekât ve sadaka almazdı. Her Mevlevi'nin bir mesleği vardı.

Tarikata karşı işlenen suçlardan ötürü verilen ceza "seyahat etmek" idi. Derviş, bulunduğu tekkeyi bırakarak başka bir tekkeye giderdi. Ve çileye yeniden başlardı.

Mevlevi Dereceleri

Muhib, tarikata girmek isteyen kişidir. Bu zat, sikkesiyle tekkeye gider ve şeyhin elini öpüp önünde oturur. Şeyh, muhibbin başını dizine koyar ve Fatiha okur. Daha sonra her ikisi de ayağa kalkarak birbirlerinin ellerini öperler.

Nev-Niyaz, tekkenin mutfağında üç günlük deneme süresinden geçtikten sonra dergâhtaki dedelerden birinin emrine verilir. Dedenin gözetimi altında başta nefsini terbiye etmesine yardımcı olacak işlerde (tuvalet temizliği, pazarcı...) görevlendirilen nev-niyaz, boş zamanlarında dinî eğitim alırdı.

Nev-Niyaz, kabiliyetine göre ya müzik enstrümanı ya da diğer sanat dallarında özel bir eğitim alırdı.

Mevlevilerde çilekeşler Aşçı Dede'nin nezaretinde ikrar verir, sonra da kazancıya teslim edilirdi.

Dergâha, nev-niyaz olarak giren zat, 18 ayrı görevden geçer ve 1001 gün süren çile zamanını tamamladıktan sonra "Dede" unvanı ile dergâh içerisinde bir odaya sahip olurdu.

Esasında Mevlevilikte, üç sınıf ve derece vardır. Dedeler, Canlar ve Muhibler. Bu üç sınıfın ortak adı ise "Derviş"tir.

Muhibler, bir şeyhten izin almış olanlardır. Mutfakta (Matbah) çile çıkarmakta olana "Can" denir. Can, Matbah-ı Şerif'ten dışarı çıkamaz. Çıkarsa bin bir günlük çileye yeniden başlatılır.

Dedeler, kırkar günlük dönemlere bölünmüş yirmi beş dönemden oluşan 1001 günlük çilesini tamamlamış ve özel bir törenle dedelik unvanını almış kişilerdir.

Mevlevilikte şeyhten sonra gelen en üst kişi "Aşçıbaşı" olan dede idi. Bunlar Matbah-ı Şerif'ten sorumlu dedelerdi. Görevleri, tekkenin gelirlerini toplamak, harcamalar yapmaktır.

Mevlevi tekkesi içerisindeki dereceler birer eğitim aşamalarıdır. Kişi hangi derece olursa olsun kendi benliğini değil, ait olduğu makamı simgeler. Bu bağlamda dereceler kişisel değil, mana yoluna çıkan kişilerin durak noktalarıdır.

Mevlevilerde en üstün derece dervişlik olarak bilinir. Bu makam, benlikten sıyrılmış olmanın bir ifadesidir. Makam olarak en altta görülen bir kişiye şeyh dahil en üstün hürmet ve nezaketi gösterir, çünkü yoktur birbirlerinden farkları. Aynı yolun yolcusu olduklarından birbirlerine yardım ederler ve kişinin kat etmiş olduğu yoldaki durumuna göre onu tanımlayabilmek için bu derecelendirmeye giderler.

Hacı Bektaş-ı Velî, Yunus Emre ve Hz. Mevlâna

13. yüzyıl Anadolu'sunun âdeta üç büyük silahşörüdürler...

Anadolu ve Balkanların bu üç ulu manevi fetihçileri birbirlerinden ayrı diller konuşmuş olsalar da aynı amaca hizmet etmiş olan Allah dostlarıdır.

Her üç mutasavvıf da birbirleriyle çağdaştır. Her üç fetihçi de ilahî aşk, insan sevgisi ve hoşgörü ile İslamiyet'in Anadolu üzerinden evrenselleşmesine yardımcı olmuşlardır.

Ne Anadolu Güneşi Yunus Emre, ne Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî, ne de Gönüller Sultanı Hz. Mevlâna bir tarikat kurmuştur. Onlar 13. yüzyıl Anadolu'sunun siyasi karmaşasından mümkün olduğunca uzak durmuşlardır. Her üçü de aşk ateşiyle dolup, çevrelerinde toplananlara ışık ve feyz saçmışlardır.

Hz. Mevlâna, en iyi konuştuğu dil olan Farsça ile duygu ve düşüncelerini ifade etmiştir. Yunus ve Hacı Bektaş ise Türkçeyi en iyi şekilde kullanmışlardır. Dilleri farklı, ama fikirleri aynıdır. İlahî aşkın tesiri ile coşkulu feryatlar eden bu mutasavvıfların yolları birbirlerinden ayrı gibi görünse de öz itibariyle birbirlerinden farkları yoktur.

Hz. Mevlâna ve Hacı Bektaş-ı Velî, yerleşik olduklarından ve etraflarında toplanan insanların çokluğu neticesinde kendilerinden sonra bu iki sufinin fikir ve yaşam tarzları tarikatlaşmıştır. Devrin siyasi güçleri bu sufilerin derin şahsiyetleri ve onlar adına kurulan tarikatları siyasi amaçlarına göre desteklemişlerdir.

Bektaşilik ve Mevleviliğin birbirlerinden meşrep bakımından çok farklı görünmelerinin sebebi, Hz. Mevlâna ve Hacı Bektaş-ı Velî'yi anlayamamış olan kimi Mevlevi ve Bektaşilerdir. Yoksa, Hz. Mevlâna ve Hacı Bektaş arasında bir sorun olduğu asla kabul edilemez bir durumdur.

Yunus ise, gezgin bir sufi olduğundan onun adına bir tarikat kurulması söz konusu olmamıştır. Yunus, Şems-i Tebrizi gibi sürekli seyahat ederdi.

Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Veli ve Hz. Mevlâna'dan yaşça küçüktür.

Yunus ve Hacı Bektaş-ı Velî ölümlerinden çok sonraları bu denli bir üne kavuşmuşlardır. Yunus gezgin bir sufi, Hacı Bektaş ise kendini mümkün olduğunca gizleyen ve şehir dışında bir yerde öğretisini sunan bir sufi olduklarından yaşarlarken pek fazla tanınmamışlardır. Hacı Bektaş-ı Veli, yeniçeri ocağına pir ilan edildikten sonra daha çok tanınır. Yunus'u ise yüzyıllar karanlığından çıkaran Fuat Köprülü olmuştur.

Hz. Mevlâna ise, babasından başlayan bir şöhret ile ve Selçuklu başkentinde oturması nedeniyle yaşarken oldukça büyük bir üne sahip olmuştur.

Bu üç manevi silahşör, tabii ki birbirlerini tanıyorlardı. Ancak her üçü de öyle bir aşk ile yanıp tutuşmuşlardı ki, her biri kendince başka bir âlemde idi. Üçünün de birbirlerine ne verecek bir nasihatı ne de alacak bir öğüdü vardı.

Aşk ile her gün mana kapılarını aralayan ve her gün bir önceki günden daha fazla yol kat eden bu insanları, birbirlerinden farklı kılmaya çalışanlar gaflet içerisinde olanlardır. Her üç sufi de tüm insanları dil, din ırk ve renk gözetmeksizin uzlaştırmaya çalışırlarken, bu Allah dostlarını birbirleri ile uzlaşmaz olarak göstermeye çalışmanın kime ne yararı vardır anlamak mümkün değil.

"Din ve millet sorarsan âşıklara din ne hacet,
Âşık kişi harab olur, harab bilmez din diyanet"
diyen Yunus Emre ile,

"Biz âşığız, Müslüman başkadır"
diyen Hz. Mevlâna ve

"Eline, beline, diline sahip ol!"
diyen Hacı Bektaş-ı Velî'nin birbirlerinden hiçbir farkı yoktur.

Anadolu'ya Dair

Anadolu uygarlıklar tarihi 10.000 yılık bir zaman dilimini kapsar. Anadolu topraklarına her gelen ulus, beraberinde inancını da getirmiştir. Anadolu'nun yerli halkının ve Anadolu'ya istilacı olarak gelip fakat sonradan yerleşip kalan tüm ulusların millî inançları aynı coğrafyada yaşayan herkesi etkilemiştir.

İnanç ve ayin usulleri belki de hiçbir coğrafya da Anadolu'da olduğu kadar çeşitli değildir. Bu inanç çeşitliliği paralelinde gelenek, görenek, ayin, efsane, mitoloji zenginliğini de getirir. Anadolu insanı bu inanç ve ayin şekillerinden o denli etkilenmiştir ki, bu etkileniş yeni yeni mitolojiler, efsaneler, masallar ve hurafeler yaratmıştır.

Anadolu, tek tanrılı dinler ve onların evrenselleşme mücadelelerine ev sahipliği yapmıştır. Kastımız, Hıristiyanlık ve Müslümanlıktır. Her iki evrensel din için de kutsal sayılan kişi ve dinî yapıların çokluğu Anadolulu için bir tesadüf değildir.

Anadolu evrensel, ulusal, etnik, yerel birçok din ve inancın doğduğu yahut geliştiği bir coğrafyadır.

Bu çalışmamızda araştırabildiğimiz ve algılayabildiğimiz ölçüde Anadolu'da doğmuş, Anadolu'da gelişmiş ve evrenselleşmiş din ve inançları tanıtırken mümkün olduğu kadar ob-

jektif olmaya çalıştık. Ele aldığımız dini veya inancı kimi zaman olduğu gibi, kimi zaman da ne tür bir değişiklik geçirdiğini anlatmaya çalışarak ifade ettik.

Bilindiği gibi gerek semavi dinler gerekse de çok tanrılı dinler genellikle uygulama şekilleri itibariyle değişikliklere uğramışlardır. Bu değişiklikleri yapan unsurların başında siyasi yönetim ve din adamları gelir. Çalışmamızda din adamları tarafından yapılan değişiklikleri araştırdık ve yazmaya çalıştık. Özellikle de tasavvuf ve mutasavvıflar bölümünde tamamen objektif kalmaya gayret ettik.

Kitabımızın son bölümünde ele aldığımız tarikatlar konusunda da merkezde kalmaya özellikle dikkat ettik. Tarikat ve mezhepler genellikle gerçek kaynaklarından kimi durumlarda uzaklaşarak asıl olan doğruyu yanlış yapmaya başlamışlardır.

Ayrıca, günümüzde yapılagelen Şii, Sünni, Alevi ve Müslüman, Hıristiyan, Musevi tartışmalarını da doğru bulmadığımızı ifade etmek isteriz. Özellikle de nüfusun % 95'inin Müslüman olduğu Türkiye Cumhuriyeti'nde hiç gündemden düşmeyen Sünni-Alevi tartışmaları gereksiz ve yıpratıcıdır.

Bu iki grup arasında (maalesef ki grup hâline gelmişlerdir) küçük sayılabilecek farklar siyasi ve etnik hâkimiyet korkusu nedeniyle zamanla uçurumlar oluşturmuştur. Çok zıt iki taraf hâline getirilen Sünni ve Alevi kesimin taraftarları eminiz ki bu hâlden oldukça memnundurlar. Çünkü, her iki taraf da mensup oldukları gördüğü tarafın haklarını savunur görünümünde siyaset yapmaktadırlar. Güç, makam ve sıfat peşindedirler. Ne gariptir ki Sünni ve Alevi her iki kesim de hayran oldukları ve kendilerinden saydıkları Yunus Emre'nin şu çağrısına hiç kulak vermezler *"Gelin canlar bir olalım!"*

Kaynakça

Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar, Yaşar Nuri Öztürk
Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar, Aldülbaki Gölpınarlı
Türkler, Türkiye ve İslam, Ahmet Yaşar Ocak
Caferilik, İsmail Mutlu
Mevlâna ve İnsan, Yaşar Nuri Öztürk
Hallac-ı Mansur ve Eseri, Yaşar Nuri Öztürk
Türklerin Din ve Hukuk Tarihi, Turgut Akpınar
Tarih Heterdoksi ve Babailer, Reha Çamuroğlu
Aleviliğin Boyutları, Prof. Dr. Fuat Bozkurt
Bektaşilik, Alevilik Nedir?, Doç. Dr. Bedri Noyan
Yunus Emre, M. İhsan Oğuz
100 Soruda Tasavvuf, Abdülbaki Gölpınarlı
Türk Sufiliğine Bakışlar, Ahmet Yaşar Ocak
Dinler Kavşağı Anadolu, Derman Bayladi
Hacı Bayram Veli, Ethem Cebecioğlu
Süryaniler, Mehmet Şimşek
Süryani Tarihi, Mehmet Çelik
Yezidiler, Rodger Lescot
Mitoloji, Şefik Can
Lüzumsuz Bilgiler Ansiklopedisi, Tamer Korugan
Kürdistan Tarihi, E. Xemgin
Mithras Gizlerinin Kökeni, David Ulansen
İnsan ve Sırları-2, Ahmet Hulusi
Tasavvuf ve Tarikat Kültürü, Cemaleddin Server Reynakoğlu

Ana Tanrıça'dan Mevlana'ya

Anadolu deyince, aklıma "dört mevsim" gelir.
Yarısı sarı ve yeşil; yarısı beyaz ve mavi.
Anadolu deyince, aklıma "mimari" gelir.
Yarısı Selimiye; yarısı Ayasofya.
Anadolu deyince, aklıma "çınar ve selvi" gelir.
Yarısı serin; yarısı sensiz.
Anadolu deyince, aklıma "Melamet Hırkası" gelir.
Yarısı Hacı Bektaş Veli; yarısı Şems-i Tebrizi.
Anadolu deyince, aklıma "aşk" gelir.
Yarısı Yunus Emre; yarısı Mevlana.
Anadolu deyince, aklıma "bir" gelir.
Yarısı sen; yarısı ben.

Ali Canip Olgunlu

İnsanlık tarihinin başlangıcından bu yana pek çok medeniyete ve kültüre beşiklik etmiş olan Anadolu topraklarına ait olağanüstü gerçekler ve mitler...

İlkçağlardan itibaren varlığına bir anlam yükleme çabasındaki insanoğlu, başlangıçta mitolojik tanrılar aracılığıyla bunu yaparken ilerleyen dönemlerde ilâhi bir gücün varlığını kabullenmiş ve kendi yarattığı efsanelerin dışında, dinginliğine ve barışa ulaştıracak bir inanışı benimsemiştir...

Bu yeni dönem ise Mevlâna'nın kimliğinde evrensel bir boyut kazanmış ve onun mesajı bütün insanlığı kucaklamıştır...

Anadolu topraklarında soluk alıp vermek her insan topluluğunun, bu topraklardan elde ettiği ve bu coğrafyaya kattığı sonsuz güzelliklerin bir arada olduğu bu eserde, tarihi, mitolojiyi ve ilahi gerçekliği aynı anda bulacak ve olağanüstü etkileşimleri görebileceksiniz.

9 789756 054895

FİYATI
23 TL

www.karakutuyayinlari.com